

Provided by the author(s) and University of Galway in accordance with publisher policies. Please cite the published version when available.

Title	Foinn, focail, féiniúlachtaí: claochlú cultúir sa Chlár 1850-1950
Author(s)	Fogarty, Philip
Publication Date	2017-09-27
Item record	http://hdl.handle.net/10379/7147

Downloaded 2024-03-13T08:47:24Z

Some rights reserved. For more information, please see the item record link above.

Foinn, focail, féiniúlachtaí: claochlú cultúir sa Chlár 1850-1950

Tráchtas i gcomhair Ph.D. sa Nua-Ghaeilge

le

Philip Fogarty B.Ed. M.A.

Disciplín na Gaeilge

Scoil na dTeangacha, na Litríochtaí agus na gCultúr
Coláiste na nDán, na nEolaíochtaí Sóisialta agus an

Léinn Cheiltigh

Ollscoil na hÉireann, Gaillimh

Mí Lúnasa 2017

Feighlí taighe agus Ceann an Disciplín:

An Dr. Lillis Ó Laoire

Clár na n-ábhar

Dearbhú údarachta	vi
Achoimre.....	vii
Admhálacha agus buíochas	ix
Clár na bhfigiúirí.....	xiii
Noda.....	xv
Caibidil 1: Réamhrá.....	1
Cosaint agus comhthéacs an taighde	7
Na ceisteanna taighde	11
Modheolaíocht	13
Struchtúr agus leagan amach an tráchtas – réasúnaíocht.....	13
Bunús rogha na n-amhrán is na maitríse mar ábhar staidéir.....	14
Cur chuige ginearálta i leith na fianaise	15
Leagan amach an tráchtas.....	17
Caibidil 2: Creat teoiriciúil	20
Léirbhreithniú teoiriciúil.....	20
Cúlra an chreatha theoiriciúil: an tríú tonn de shochtheangeolaíocht na sóinseálachta	24
Bunchloch den chreat teoiriciúil: an ceol is an teanga – eilimintí in aon chóras	
séimeolaíoch amháin	26
Bunchoincheapa sochtheangeolaíocha sa chreat teoiriciúil.....	27
An fhéiniúlacht agus an innéacsúlacht i dtéarmaí eile; comhtháthú le teoiricí	33
Cleachtadh stíleach agus an fhéiniúlacht taibhléirithe.....	34
An gníomhaí stíleach agus a roghanna: samplaí i dtéarmaí na hamhránaíochta	36
Síneadh an chreatha theoiriciúil chuig réimse an téacs: an idirthéacsúlacht	37
Focal ar ghné den fhianaise: maitrísi amhrán	39
Soiléiriú ar pharaiméadar an iniúchta: an rud is ‘Éireannachas’ ann	40
Ceangal	44
Caibidil 3: Comhthéacs – foinn, focail, féiniúlachtaí	45
Réamhrá	45

Forbhreathnú – ‘an tÉireannachas’ mar fhéiniúlacht.....	46
Comhthéacs don Éireannachas i measc na ngnáthdhaoine, iartha an Chláir 1850-1950	46
Contae an Chláir roimh an nGorta Mór.....	48
Scéal na féiniúlachta roimh na 1850idí	48
Cleachtaí i réimse an cheoil sa Chlár roimh an nGorta	51
An Ghaeilge is an Béarla sa Chlár roimh an nGorta	55
An Gorta Mór i gContae an Chláir	60
Féiniúlacht agus an Gorta Mór – tonnbhriseadh na seantuisceana	62
‘This awful, unwonted silence’.....	64
Sléacht ar phobal na Gaeilge	65
Na blianta i ndiaidh an Ghorta Mhóir.....	65
Scéal na féiniúlachta i ndiaidh an Ghorta – fiseanna éagsúla.....	67
An ceol i ndiaidh ré na gclochán	69
An lámh in uachtar ag an mBéarla mar theanga labhartha.....	70
Cogadh na Talún agus feachtas don Rialtas Dúchais	74
An fhéiniúlacht agus crosbhealach an chomhghéillte.....	76
Tuilleadh athruithe i dtírdhreach an cheoil	79
Gaeilge an Chláir ar an dé deiridh	80
An Clár: An Cogadh Mór, Éirí Amach 1916 agus Cogadh na Saoirse	82
Féiniúlachtaí éagsúla sa troid chéanna	82
An ceol agus feachtas an neamhspleáchais – Roisc chatha	86
Gaeilge an Chláir sa chéad cheathrú den chéad – firinne agus bolscaireacht.....	87
An Cogadh Cathartha agus ré an neamhspleáchais	89
Féiniúlacht i ndiaidh na troda – deighilt is díomá	90
An ceol – iarsmaí den traidisiún Gaelach in amhránaíocht an Chláir	92
An Ghaeilge sa Chlár ó na 1920idí ar aghaidh – macallaí den seanchultúr i ré na reitriče	93
Plé	98
Focal ar Petrie agus tábhacht lucht an léinn	98
Féiniúlachtaí agus an trasnachas: comhaontú intuigthe ar an rud is 'Éireannachas' ann.....	100
Dinimicí shaothrú na féiniúlachta cultúrtha	103
An ceol is an teanga mar uirlisí i gconstráidiú na féiniúlachta.....	105
Na mná chun tosaigh mar nuálaithe sa traidisiún is san fhéiniúlacht	107
Láithreacht an lucht siúil i gcreat an trasnachais	110
Na hamhráin mhacarónacha	111

Saothrú thraigisiún na hamhránaíochta: sealbhú fonn agus maitrisí amhrán	112
Ceangal	114
Caibidil 4: Amhráin mhacarónacha sa Chlár	115
Réamhrá	115
Comhthéacs do na samplaí	119
Leagan amach na fianaise – na samplaí.....	122
'Amhrán Mhaicín'	122
'Is moch, moch ar maidin'	130
'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' (macarónach)	145
Plé ar an bhfianaise	162
Ceangal	175
Caibidil 5: Cás-staidéar ar mhaitrís <i>Lone Shanakyle</i>	177
Réamhrá	177
Focal ar théarmaíocht	178
Forbreathnú ar mhaitrís <i>Lone Shanakyle</i> – amanna, áiteanna agus fairsinge	179
Measúnú ar oiriúnacht na samplaí	182
Forbreathnú ar eilimintí na maitríse	187
Comhthéacsanna	204
Stair – Cill Rois agus Maigh Fhearta, ó thíos an 19ú haois ar aghaidh	204
Comhthéacs sochtheangeolaíoch – Cill Rois agus barúntacht Mhaigh Fhearta ..	208
Scéal an cheoil – iarthar an Chláir ó thíos an 19ú haois ar aghaidh	212
Gnéisithe d'idiirgníomh na n-eilimintí i maitrís <i>Lone Shanakyle</i>	212
Leaganacha den fhonn 'An Páistín Fionn'.....	212
Ón 'Páistín Fionn' go 'Lone Shanakyle': súil ar an gclaochlú	216
Gnéisithe na n-amhrán – forbreathnú	229
Idirghníomh na n-eilimintí sa mhaitrís: na hamhráin	238
Plé ar an bhfianaise: 1	241
Ról na mbailitheoirí, na scolairí, na bhfilí, agus léann an aistriúcháin.....	241
Leaganacha le Béarla den 'Páistín Fionn' agus buaine an fhoinn	244
Plé ar an bhfianaise: 2	246
Idirthéacsúlacht, innéacsúlacht agus féiniúlacht: beartú an fhoinn 'An Páistín Fionn'	246
Innéacsú ar an bhféiniúlacht trí ghnéisithe eile na n-amhrán	248
Ceangal	250
Caibidil 6: Conclúid	253

Foinn, focail, féiniúlachtaí	253
Torthaí an taighde	254
Tábhacht agus impleachtaí an taighde	257
Moltaí i leith céimeanna eile sa taighde	259
Focal scoir	261
Aguisíní.....	262
Clár na nAguisíní (Iomlán).....	262
Aguisín A – Léarscáileanna.....	265
Aguisín A1 – Léarscáil: Barúntachtaí an Chláir.....	265
Aguisín A2 – Léarscáil: Toghranna an Chláir	266
Aguisín B – Sealbhú fonn agus maitrí sí amhrán: fianaise ón gClár i leith na tréimhse 1850-1950	268
Aguisín B1 – Sealbhú fonn: samplaí as an gClár a bhfuil nasc acu leis an tréimhse 1850-1950	268
Aguisín B2 – Fianaise ar mhaitrí sí sa Chláir i leith na tréimhse 1850-1950	277
Aguisín C – Amhráin mhacarónacha.....	283
Aguisín C1 – 'Amhrán Mhaicín'	283
Aguisín C2 – Amhrán: 'Is moch, moch ar maidin'	294
Aguisín C3 – Amhrán: 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí'	301
Aguisín D – Maitrís <i>Lone Shanakyle</i> agus ábhar gaolmhar	321
Aguisín D1 – Fonn: 'An Páistín Fionn'	321
Aguisín D2 – Amhrán: 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Gaeilge	337
Aguisín D3 – Amhrán: 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh'	345
Aguisín D4 – Amhrán: 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Béarla	349
Aguisín D5 – Amhrán: 'Lone Shanakyle' – Béarla.....	353
Aguisín D6 – Amhrán: 'Amhrán an <i>skate</i> '	356
Aguisín D7 – Amhrán: 'The Plains of Leadmore'.....	357
Aguisín D8 – 'The bards have not repeated this Mágha Ghlas narration'.....	359
Aguisín E – Varia	360
Foinsí tagartha.....	372
Foinsí breise	395

Dearbhú údarachta

Dearbhaím gurb é mo chuid oibre an tráchtas dochtúireachta seo agus nach bhfuil céim faigte agam in Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, ná in aon ollscoil eile bunaithe ar aon chuid den saothar seo.

Philip Fogarty
Dáta

Achoimre

Breathnaíonn an tráchtas seo ar na slite ina ndearna pobal iarthar an Chláir ionramháil ar fhoinn agus ar fhocail i dtraigisiún na hamhránaíochta, chun a bhféiniúlacht Éireannach féin a chur in iúl, le linn na tréimhse 1850-1950. Léirítear ann mar is féidir athghaibhniú na féiniúlachta a léamh as gnéithe na n-amhrán, idir na foinn agus na focail, leis an tuiscint gurb éard atá san fhéiniúlacht ná cleachtadh, nó taibhléiriú leanúnach, seachas stádas; léirítear ann leis sin an chaoi a raibh iomramháil na n-amhrán ina cuid d'athchonstráidiú is de réadú na bhféiniúlachtaí a tháinig as an athghaibhniú sin.

Cé go bhfuil úsáid bainte roimhe seo as cuid de choinchéapa is de théarmaíocht na sochtheangeolaíochta le haghaidh anailíse ar an amhránaíocht is ar an gceol, is í seo an chéad uair a chuirtear i bhfeidhm iad lena leithéid de dhoimhneacht is de théagar. Baineann an tráchtas seo úsáid rathúil as stór urlise na sochtheangeolaíochta chuncreat nua teoiriciúil a leagan amach i réimse na heitnicheoleolaíochta, agus bealaí nua ann chun dul i ngleic le seancheisteanna. Fíorfhairsingí atá anseo ar shaothar Silverstein, Eckert agus ar obair na dteoiricithe eile i réimse na sochtheangeolaíochta, ar bhealach a chuireann leis an tséimeolaíocht ó thaobh an cheoil de. Léiríonn an tráchtas an chaoi ar féidir leas fríntach a bhaint as coincheapa ar leith: an innéacsúlacht, an fearann innéacsach, an t-inréimniú, an t-íocónú, agus smaointe nach iad, i dtaobh anailíse ar thraigisiún na hamhránaíochta. Cuirtear ar fáil, leis seo, bunús i gcomhair tuilleadh taighde sa réimse.

Ní hionann an ceol agus an teanga, ná na scéalta a ghabhann leo, ach is ionann go minic iad fós na ceisteanna a bhíonn faoi chaibidil sa dá dhíospóireacht; cén fáth a roghnaítear stíl áirithe, cur chuige áirithe, feidhm nó úsáid áirithe, thar na roghanna eile a bhíonn ann? Léirítear anseo, fiú amháin, ar shlite áirithe, mar is féidir an rud amháin a chur in áit an ruda eile sa phlé sin. Ní hionadh é, mar sin, go bhfuil glaoch ann le blianta anuas ar chur chuige lenar féidir na cosúlachtaí is

an ceangal sin idir an dá réimse a chur faoi chaibidil. Leis an tráchtas seo freagraítear an glaoch sin agus leagtar bunchloch láidir, táthar ag súil, le haghaidh taighde úir sa treo seo.

Admhálacha agus buíochas

Níor bhí fhéidir tabhairt faoin taighde seo gan an tacaíocht a fuair mé ó Choláiste na nDán, na nEolaíochtaí Sóisialta agus an Léinn Cheiltigh, Ollscoil na hÉireann Gaillimh, a bhronn scoláireacht orm agus a mhaoinigh an taighde seo go fíal ar feadh ceithre bliana.

Ba mhaith liom, thar aon rud eile, buíochas ó chroí a ghabháil leis an Dochtúir Lillis Ó Laoire as a stiúradh, as an spreagadh is as an gcomhairle a chuir sé orm agus a chuir i mbun pinn mé, agus as ucht a chairdis. Bhí sé foighneach agus tuisceanach, agus bhí a dhoras ar leathadh dom i gcónaí. Roinn sé a stór eolais ar léann agus ceol na hÉireann go fíal liom, agus chabhraigh sé go mór liom mo chur chuige a ghaibhniú agus túis mo bhóthair a bhaint amach.

Tá buíochas ar leith ag gabháil freisin don Dochtúir John Walsh, a spreag go mór mé le tabhairt faoin dochtúireacht ar an gcéad dul síos. Ba iad léacataí John ar an tsochtheangeolaíocht is ar an gcanúineolaíocht, agus an mionráctas a rinne mé faoina stiúir ar Ghaeltacht an Chláir, a shíolaigh im' aigne bunús agus cur chuige teoiriciúil an tráchtas seo.

Bhí John ina bhall den Choiste Taighde Iarchéime chomh maith i dteannta a chomhghleacaithe, an Dochtúir Lesa Ní Mhunhaile agus an Dochtúir Jeannine Woods; gabhaim buíochas leo go léir as a gcuid tacaíochta is as a gcuid treoraithe uile.

Táim buíoch díobh siúd uile i nDisciplín na Gaeilge in Ollscoil na hÉireann Gaillimh a chabhraigh liom agus mé i mo mhac léinn ann, go háirithe an tOllamh Mícheál Mac Craith, an tOllamh Gearóid Denvir, an Dochtúir Rióna Ní Fhughil, agus an Dochtúir Liam Ó hAisibéil. Tá focal buíochais tuillte ach go háirithe ag

an Ollamh Nollaig Mac Congáil as dréacht den tráchtas a léamh go foighneach, is as a chuid saineolais a roinnt liom go fial.

Táim faoi chomaoín ag an lucht léinn a ghearr an bóthar dom ar bhealaí éagsúla agus a d'oscail doirse dom is mé i mbun na hoibre: an Dochtúir John Cunningham agus an Dochtúir Niall Ó Ciosáin, Roinn na Staire, OÉ Gaillimh; an tOllamh Niamh Reilly, Scoil na hEolaíochta Polaitiúla agus na Socheolaíochta, OÉ Gaillimh; an Dochtúir Jacopo Bisagni, An Léann Clasaiceach, OÉ Gaillimh; Nicola Murphy agus Ursula Connolly, Scoil an Dlí, OÉ Gaillimh; an Dochtúir Tim Collins, Ionad an Léinn Éireannaigh, OÉ Gaillimh; Anna Bale, An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath; an tOllamh Gearóid Ó hAllmhuráin, Scoil an Léinn Éireannaigh, Concordia University in Montréal, Québec; an Dochtúir Deirdre Ní Chonghaile; Séamus Mac Mathúna, Timire Ceoil ar scor, Comhaltas Ceoltóirí Éireann; Seán Mac Eoin as a chabhair; mo chomhscoláire Ailbhe Nic Giolla Chomhaill a léigh caibidlí dom, agus go mór mór an Dochtúir Paddy Waldron, as an ábhar sa bhereis a chur sé faoi mo bhráid.

Ní mór focal a rá faoin gcúnamh a fuair mé i leabharlanna éagsúla. Tá buíochas ag dul do Margaret Hughes, do Barry Houlihan, do Margo Donohue agus d'fhoireann roinn na mBailiúchán Speisialta, Leabharlann Shéamuis Úi Argadáin, OÉ Gaillimh, agus d'fhoireann i ranna eile na leabharlainne sin, do Mary O'Leary agus do Brendan Duffy ach go háirithe. Fuair mé an-chabhair ó Peter Beirne, an tIonad Staidéir Áitiúil, Leabharlann Chontae an Chláir, is mé ar thóir ábhair ar shaol an fhile Tomás Ó Madagáin, is ó chomhghleacaí Peter, Brian Doyle; gabhaim buíochas chomh maith le Olive Morrín agus Audrey Kinch as Leabharlann an Ruiséalaigh, Coláiste Phádraig, Má Nuad, agus le Frances Pender agus Eileen Mulvihill i Leabharlann Chill Rois. Tá buíochas tuillte ag Catherine Feeney, SID, OÉ Gaillimh, as a cabhair leis an riarrachán.

Táim go mór faoi chomaoín ag Assumpta Kennedy, a deartháir Patrick Madigan, a fear céile John, a mac dearthár Conor, agus ag Michael Burke, a chuir fáilte mhór chroíúil romham go Ceathrú an Chalaidh is go machaire Léid Mhóir; gabhaim buíochas leo as a dtreoír maidir lena n-áit dhúchais agus maidir le stair a sinsear, agus as na scéalta a roinn siad go flaithiúil liom. Gabhaim fior-

bhuíochas chomh maith le Joe agus Mary Kenneally, Cill Seanaigh, as a gcuid scéalta is amhrán, is le Mary Butler agus Aidan Galvin in Kilshanny House.

Cuimhníم ar bhealach ar leith ar mo ghaolta is ar mo chairde a d'imigh uainn is mé ar shlí seo an léinn agus a thug inspiráid dom; tá siad uileanois ar shlí na firinne: an tSiúr Mary Connaughton, Margaret Keehan, Seamus Keehan, Sheila Fennell, Kitty Meehan, Rina Pola, Erich Zech, Ilda Sturzenegger, Kevin O'Brien, Maureen Fogarty, Paddy Meehan, Giovanni Lardi, Connor Maguire, Mattie O'Brien, Aingeal Ní Mhurchú, Paul Ryan, Jack Fitzpatrick, Joseph Rainsford, Mary Kenneally, Eimear Noonan, Sepp Riedi. I dteannta na marbh seo beidh cuimhne go deo agam ar mo thuismitheoirí Angela agus Eddie Fogarty.

Tá an tráchtas seo tiomnaithe do Jacqueline Uí Mhuirí, nach maireann, a d'oscail an doras dom an chéad lá agus a chuir in iúl dom go mbíonn fáilte ag oidhreacht agus spiorad na Gaeilge roimh chách.

Ní féidir liom lucht na craice is an cheoil a fhágáil as an gcuntas; Jimi McDonnell, Michael Chang, Pat Hargan agus lucht Strolling Homes; Breandán Ó Muirí, Finghin Ó Coileáin, Nicola Murphy, Helen Gregg, Carmel Conlon, is Fiona O'Dea; mo buíochas leo uile as a gcairdeas is a gcomhluadar.

Gabhaim buíochas ó chroí le mo theaghlach uile as a gcuid tacaíochta i gcónaí; le Gerry, Tess is lena gclann as a gcuid crógaíchta, agus le Michael, Bridget agus Eddy as an díon a chur os ár gcionn nuair a bhí an t-athchóiriú ar siúl inár dteach féin, agus níl ansin ach tú an áirimh; is le muintir Lardi agus Pola as an bhfáilte mhór a chuireann siad romham i gcónaí i nGleann Poschiavo. Tá buíochas speisialta ag dul ar deireadh do mo bhean chéile Anna as na smaointe is as an bplé, as a cuid foighne is as a cuid tuisceana le linn na míonna fada agus mé i mbun taighde.

I ndilchuimhne ar Jacqueline Uí Mhuirí

Clár na bhfigíúirí

FOLAÍTEAR NA hÍOMHÁNNA ANSEO A BHFUIL CEIST FÚTHU MAIDIR LE CÓIPCHEART.

Figiúr 1.1: Staid na Gaeilge, 1871, dar le Ravenstein.....	5
Figiúr 2.1: Sampla de chomhartha innéacsach agus fearann innéacsach a ghabhann leis.....	31
Figiúr 3.1: Scéal na Gaeilge i dtoghranna an Chláir i measc na nGaeilgeoirí os cionn ná seasca bliain d'aois in 1911	57
Figiúr 3.2: Scéal na Gaeilge i mbarúntachtaí iarthar an Chláir.....	58
Figiúr 3.3: Staid na Gaeilge, 1871	71
Figiúr 3.4: Gaibhniú na féiniúlachta, 1888: What Erin Expects	78
Figiúr 3.5: Léarscáil Chontae an Chláir, Coimisiún na Gaeltachta 1926: Fíor- Ghaeltacht (dearg) agus Breac-Ghaeltacht (buí).....	94
Figiúr 3.6: Staid na Gaeilge i gContae an Chláir sna tríochaidí, de réir an Ath. Seoirse Mac Clúin	96
Figiúr 3.7: Comharthaí innéacsacha – ‘The Dawn of Freedom’, 1892.....	106
Figiúr 4.1: Barúntachtaí chósta an Chláir	119
Figiúr 4.2: Scéal na Gaeilge i mbarúntachtaí chósta an Chláir	120
Figiúr 4.3: Léarscáil Chontae an Chláir, Coimisiún na Gaeltachta 1926: Fíor- Ghaeltacht (dearg) agus Breac-Ghaeltacht (buí).....	121
Figiúr 4.4: Próifil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Seanaigh, toghroinn, 1901	125
Figiúr 4.5: Próifil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Aidhleach, toghroinn, 1901	132
Figiúr 4.6: Scór de thaibhléiriú Micho Russell; a leagan de 'Is moch, moch ar maidin'	139
Figiúr 4.7: Rann 3 as taibhléiriú Micho Russell dá leagan de 'Is moch, moch ar maidin', mar a fhaightear in <i>Micho's Dozen</i> é	142
Figiúr 4.8: Próifil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – An tEanach, toghroinn, 1901	146
Figiúr 4.9: Maitrís ina bhfaightear 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' sa Chlár	149

Figiúr 4.10: Scór Robert Bremner don amhrán 'Tweed Side'; <i>Instructions for the Guitar</i> (1758: 20)	151
Figiúr 4.11: Scór Petrie, 'Kilrush Air', bailithe sa Chlár roimh 1867.....	151
Figiúr 4.12: Scór de thaibhléiriú Tom Lenihan; a leagan macarónach de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', taifeadadh ón m bliain 1972	152
Figiúr 5.1: Tomás Ó Madagáin (1797-1881), file agus scoláire as Ceathrú an Chalaidh, Cill Rois	180
Figiúr 5.2: Maitrís <i>Lone Shanakyle</i>	182
Figiúr 5.3: Áiteanna i gContae an Chláir a bhfuil ceangal acu leis na samplaí pléite anseo den mhaitrí <i>Lone Shanakyle</i>	186
Figiúr 5.4: Scór Shéamuis Mhic Mhathúna don amhrán 'Lone Shanakyle'	196
Figiúr 5.5: Barúntacht Mhaigh Fhearta	204
Figiúr 5.6: 'Miss Kennedy Distributing Clothing at Kilrush': <i>Illustrated London News</i> , 22 Nollaig 1849	206
Figiúr 5.7: Eastát Vandeleur, in aice le Cill Rois, 1888	207
Figiúr 5.8: Scéal na Gaeilge i mBarúntacht Mhaigh Fhearta, léirithe i gcomhthéacs iartha an Chláir.....	208
Figiúr 5.9: Próifíl de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Rois (Bailecheantar), 1901	210
Figiúr 5.10: Próifíl de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Rois (Tuathcheantar), 1901	211
Figiúr 5.11: Scór John O'Daly don amhrán 'An Páisdín Fionn'	214
Figiúr 5.12: Scór de thaibhléiriú Micho Russell – 'An Páistín Fionn'.....	218
Figiúr 5.13: Scór de thaibhléiriú Michael 'Straighty' Flanagan – 'Lone Shanakyle'	219
Figiúr 5.14: Scór Alfred Perceval Graves don amhrán 'Pastheen Fionn'	225
Figiúr 5.15: Scór de thaibhléiriú Michael 'Straighty' Flanagan; curfá dá leagan den 'Pháistín Fionn' as Béarla.....	226

Noda

BPÉ	Bráithreachas Phoblacht na hÉireann (IRB)
CBÉ	Cnuasach Bhéaloideas Éireann
CCÉ	Cartlann Chomhaltas Ceoltóirí Éireann
CM	Cnuasach Carroll agus Mackenzie
LCC	Cartlann Leabharlann Chontae an Chláir
RIA	Lámhscríbhinní i seilbh Acadamh Ríoga na hÉireann

Caibidil 1: Réamhrá

Scrúdaíonn an tráchtas seo an ceol agus an teanga i gcomhthéacs na hamhránaíochta, mar léiriú ar athruithe a thagann ar na slite ina gcuireann pobal féiniúlacht in iúl in aimsir chlaochlú an chultúir. In Éirinn sa naoú haois déag, d'athraigh teanga an phobail ar luas lasrach. D'imigh an lón an-mhór cainteoirí Gaeilge a bhí ann sa bhliain 1841 in imeacht céad bliain. Ba eilimint lárnach é an t-athrú tritheamhach seo in iarthaír na tíre de chlaochlú níos doimhne agus níos caolchúisí fós a bhí ar siúl i measc an phobail a fágadh tar éis scríos an Ghorta; malartú i luachanna cultúrtha agus luachanna sóisialta i gcomhfhiúlacht an phobail, agus, ina lár sin, taobh leis an malartú ón nGaeilge chuig an mBéarla, athruithe ar an tábhacht agus ar an mbrí a ghabh leis an gceol is leis an amhránaíocht.

Áitíonn scoláirí áirithe gur féidir an tsochaí a léamh go héifeachtach trí leas a bhaint as an gceol mar fhráma don scrúdú sin. Is é cuspóir an tráchtas seo dul amach ar an áitiú sin i gcontae amháin, mar atá, an Clár. Scrudófar anseo mar a rinneadh athcheapadh ann ar an traidisiún is ar an gcúltur sa tréimhse 1850-1950, agus athshainmhíniú ar an bhféiniúlacht ina chroílár dó sin. Tarraigíonn an tráchtas ar fhianaise an mhalaírtaithe teanga ón am sin sa cheantar, taobh leis an gcuntas ar thraigisiún i dtaobh na hamhránaíochta is an cheoil, chun mionmhíniú a dhéanamh ar na slite éagsúla inar úsáid an pobal in iarthaír an chontae na foinn is na focail chun a 'nÉireannachas' féin a chur in iúl. Is í an sprioc, mar sin, ná go bhfaighfear insint níos ionláine, níos cruinne agus níos caolchúisí ar na bealaí éagsúla ina ndearna an pobal *innéacsú* ar a bhféiniúlacht Éireannach trína n-ionramháil ar na foinn is ar na focail úd.

Is dúil ríthábhachtach é an ceol in aon chur síos ar an gClár sa lá atá inniu ann; tuigtear go minic don saol mór – agus do na Cláirínigh féin, leis – gur rud lárnach ann é, go mbronntar meáchan idé-eolaíoch ar leith is ardseasamh sóisialta ann air. I bhfianaise na tuisceana seo, is bunús saibhir í an Clár, idir a muintir is a stair, mar shuíomh d'iniúchadh ar na ceisteanna thuas. Tá sé mar

aidhm ag an tráchtas seo chomh maith, mar sin, cur le léargas úr ar na tuiscintí seo i leith an cheoil mar a bhaineann siad leis an gcontae.

Díritear ar iarthaí an Chláir sa tréimhse 1850-1950 mar áit is mar am inar tháinig athrú as cuimse ar chultúr na ndaoine, an t-athrú ón nGaeilge go Béarla ina chomhartha sóirt de chlaochlú domhain. An sprioc leis an rogha seo ná radharc níos fearr a fháil ar na próisis a bhaineann le hathruithe cultúrtha, agus comharthaí an mhalartaithe teanga á n-úsáid ag an staidéar mar leid inrianaithe dóibh sin.

Ní gá a rá nach ionann scéal na Gaeilge agus scéal an cheoil go logánta sa stair chultúrtha in iarthaí an Chláir ó am an Ghorta ar aghaidh – ar an leibhéal is simplí ar a bhféadfaí cur síos a dhéanamh, d'imigh an Ghaeilge go hiomlán as an gcontae, nach mór, tháinig an Béarla isteach ina háit, agus níor éag an ceol ar an mbealach céanna; mhair cuid mhaith den eilimint sin ar ais nó ar éigean, i nglórtha na ndaoine agus ar a n-uirlisí ceoil. Nuair a bhreathnaítear ar an nGaeilge agus ar an gceol mar dhá chineál de chomhartha innéacsach, ina n-ionmlán, mar chuid den chóras séimeolaíoch a bhí i bhfeidhm ag an bpobal sin, leanann sé gur ghlac an dá ghné seo bóithre glandifriúla óna chéile le himeacht ama. Ní foláir nó gur tháinig athruithe móra ar na luachanna éagsúla a ghabh leis na comharthaí sin in aigne na ndaoine, agus nár bhí ionann na hathruithe sin sa dá chás.

I dtéarmaí na hamhránaíochta, na teanga is na séise, is féidir briseadh síos a dhéanamh ar phatrúin na n-athruithe sa tréimhse thusa ar an mbealach seo:

- 1) Maireann an fonn ach imíonn an Ghaeilge as an amhrán, agus tagann an Béarla isteach san amhrán ina háit. Sin an cur síos is simplí, ar ndóigh, claochlú ó amhrán lán-Ghaeilge go hamhrán lán-Bhéarla; ach anuas air sin, ní miste breathnú ar úsáid na dteangacha sna hamhráin mar a bheadh contanam ann. Seasann na hamhráin lán-Ghaeilge agus na hamhráin lán-Bhéarla ar imill an chontanaim seo, ar thaobh na Gaeilge agus ar thaobh an Bhéarla de, mar a déarfá, agus na hamhráin eile, ar chéimeanna

éagsúla den mhacarónachas, ina lár. Déanfar plé ar an gcontanam seo sa chaibidil a bhfuil na hamhráin mhacarónacha mar ábhar aici.

- 2) Maireann an fonn agus imíonn an Ghaeilge as, agus ní chuirtear focail ar bith leis an bhfonn ina diaidh – éagann an t-amhrán, i bhfriotal eile, ach maireann an fonn fós, i láimha na gceoltóirí níos minice ná a mhalaир, agus i gcluas na ngnáthdhaoine i gcoitinne, agus é á sheachadadh i réimse na séise amháin.
- 3) Tost. Cailltear an t-amhrán ar fad, an ceol i dteannta na bhfocal.

Tá go leor ceisteanna a d'fhéadfáí a chur maidir leis na trí phatrún seo, ach is é an chéad chás a phléifear anseo den chuid is mó, mar ábhar do thráchtas ina bhfuil ceist na dteangacha ar comhchéim aige le ceist an cheoil. Ní mór a rá ach gur mhór ab fhiú, gan amhras, iniúchadh a dhéanamh ar an dara cás – an claochlú ó réimse na n-amhrán chuig réimse na séise aonair – ach sin ábhar do thogra eile; ní foláir nó go mbeidh claontagairt anseo ina leith ó am go ham, ach don tráth seo, ní dhéanfar ach a admháil go bhfuil a leithéid de phatrún ann. Mar an gcéanna leis an tríú cás, ina bhféadfaí breathnú ar cheist an ábhair a d'éag le sléacht an Ghorta agus de bharr na n-athruithe a tháinig ar an saol i gcoitinne sa naoú haois déag; déantar an cinneadh srianta a chur ar an iniúchadh seo, ach amháin a aithint go bhfuil na ceisteanna sin ann.

Sa chéad chás, ina maireann an fonn agus ina n-imíonn an Ghaeilge as an amhrán, agus ina bhfaightear an Béarla ann ina háit, tagann réamhcheisteanna chun tosaigh maidir leis an bhfianaise, agus roimh aon rud eile beifear ag tabhaint aghaidh ar na ceisteanna sin, maidir leis na samplaí a bheidh faoi chaibidil:

An saghas claochlainthe: an aistriúchán díreach atá ann ó theanga go teanga, nó an bhfaightear ábhar nua glan ann agus gnéithe eile ar fad ag gabháil leis?

Cá mhéad Béarla atá san amhrán – corrífocal anseo is ansiúd; gach dara líne nó gach dara véarsa as Béarla; an Béarla mar bhuntéacs agus

corrífocal den Ghaeilge ann; nó an amhrán lán-Bhéarla é atá crochta ar sheanfhonn a ghabhadh uair amháin le focail Ghaeilge? Leis an gceist seo, aithneofar suíomh don amhrán ar an gcontanam macarónach.

Cad a tharlaíonn don fhonn idir na leaganacha le Gaeilge agus na leaganacha le Béarla den amhrán? Má athraíonn sé, céard iad gnéithe na n-athruithe sin?

Agus an scagadh sin déanta ar an bhfianaise, beifear in ann breathnú ar na hathruithe i dtéarmaí an fheiniméin ar a dtugann Eckert 'the mutability of indexical signs' (2012: 94), féachaint céard iad na tátail a d'fhéadfáí a bhaint as a leithéid de scrúdú.

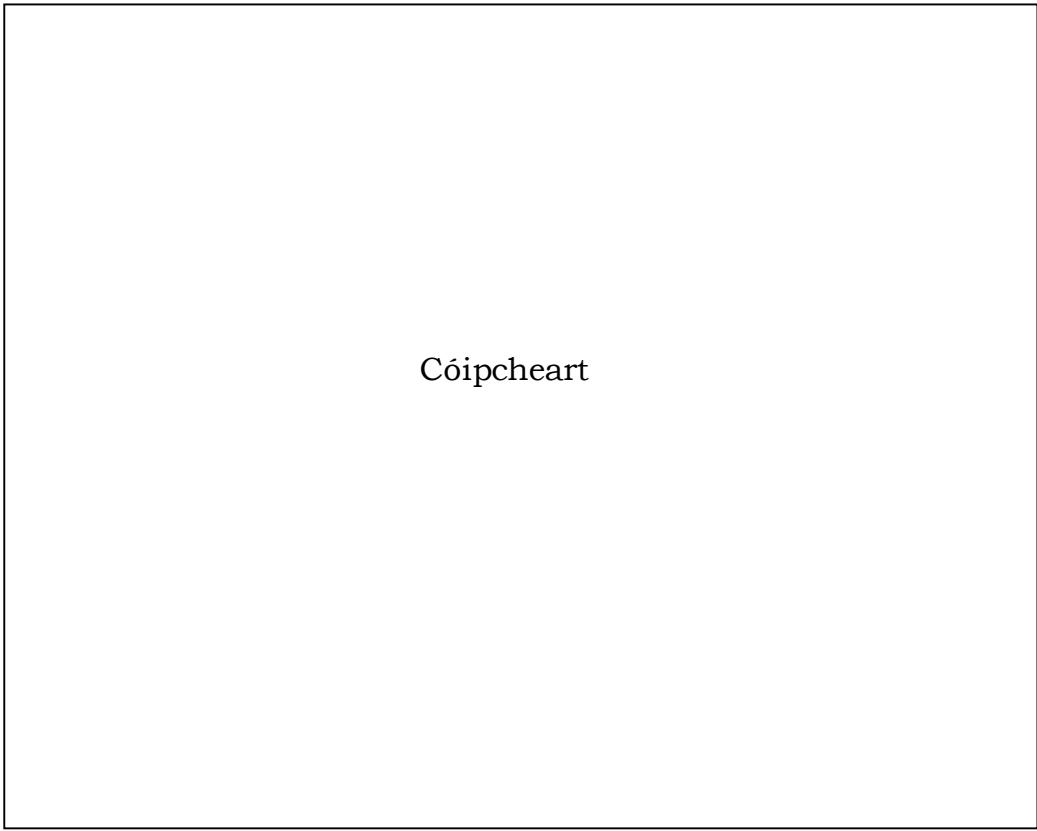
Is fiú an cheist a chur: an raibh na daoine ag cur a bhféiniúlacht féin in iúl go comhfhiúasach, nó an é go díreach go raibh siad ag cleachtadh na bhfoirmmeacha cultúrtha a bhí ar fáil dóibh? Dá iargúltá é iarthar an Chláir ní hé go raibh sé scoite amach ón saol mór gan teagmháil aige le gnéithe éagsúla cultúrtha, idir cheol agus teanga; ar an lámh amháin bhí an seanraidiúin ann – amhránaíocht, seanchas, filíocht agus scéalaíocht na Gaeilge; ar an lámh eile bhí cultúr an tsaoil mhóir ag líonadh isteach ar an saol áitiúil, a bhuíochas do na húdaráis sa cheantar, do na fórsaí armtha agus do na daoine a bhí fostaithe iontu, gan trácht ar an trádáil mhuirí i bhfoirm na long is na mbád ar an gcósta is i mbéal na Sionainne. Fiú amháin, mar sin, mura raibh na gnáthdhaoine ach ag cleachtadh na bhfoirmmeacha cultúrtha a bhí ar fáil dóibh, is iomaí rogha a bhí le déanamh acu ina leith sin – i dtreo na Gaeilge nó i dtreo an Bhéarla, fonn amháin (agus oidhreacht ar leith ag gabháil leis) thar fhonn eile, an t-amhrán seo seachas an t-amhrán úd. Machnamh ann nó as, ba roghanna fós iad uile; bhí comhfhiúasacht ann go pointe áirithe maidir le cur in iúl na féiniúlachta.

Tarraingíonn Ó Tuathaigh ceist eile anuas, faoin gcineál rogha a bhí ag na gnáthdhaoine i dtaobh na teanga de, má ba é an rogha a bhí acu ná

a choice where Irish signified the past, stagnation, backwardness, an incapacity to advance, an incapacity to negotiate the law, authority, the state and its apparatuses, the expanding civic space ... ; and English signified competence, access to the future, opportunity, advancement, progress, the possibility of

participation, and mobility - social as well as geographical. The terms of "choice" in these circumstances need careful consideration (2015: 25).

Is pointe maith é seo faoi phragmatachas na linne, ach is léir fós gur éirigh le daoine, ar ais nó ar éigean, cloí lena bhféiniúlachtaí Éireannacha i ndeireadh na dála, nó ar a laghad caidreamh nó nasc éigin a choimeád beo leo, i bhfianaise cúrsaí i measc mhuintir an Chláir san aonú haois is fiche; agus go ndearna siad é d'ainneoin na gcastachtaí sa chaidreamh a bhí acu leis an 'nGaelachas'. An rud a léireofar anseo, tríd an scrúdú ar thraigisiún na hamhránaíochta, ná na slite éagsúla inarbh fhéidir leo é sin a bhaint amach.

Cóipcheart

Figiúr 1.1: Staid na Gaeilge, 1871, dar le Ravenstein

– *Íomhá as 'On the Celtic Languages of the British Isles: A Statistical Survey,' Journal of the Statistical Society of London (1879: 582-583) (Mionghné ilchodach)*

Laistigh de na paraiméadair réamhluaite, cuireann an tráchtas roimhe féin léiriú a dhéanamh ar an ionramháil a rinne na daoine i leith na n-amhrán is an cheoil iniarthar an chontae, agus chomh maith leis sin, na hathruithe san ionramháil úd a léiriú ar shlí a shuífidh na cleachtais i bhfrámaíocht nua atá bunaithe ar shnáithe

de theoríric na sochtheangeolaíochta, a bhfuil séimeolaíocht Peirce ina fréamhacha aige.

Úsáidfear theoríricí Eckert, Silverstein, agus scoláirí nach iad, a luaitear le cur chuige na tríú toinne i sochtheangeolaíocht na sóinseálachta (*variationist sociolinguistics*) le blianta beaga anuas. Bainfear leas ar leith as an gcleachtadh stíleach (*stylistic practice*) mar choinchéap, mar thuiscint lenar féidir anailís a dhéanamh ar an bhfianaise a bhaineann leis an athcheapadh cultúrtha, agus le hathchruthú na féiniúlachta, iniarthar an Chláir an t-am sin. Is aistriú atá san úsáid seo, mar sin, ar ghnáthúsáid theoríric na sochtheangeolaíochta chuíg réimse na heitnicheolaíochta agus chuíg comhthéacs stairiúil. Déantar athrú chomh maith ar láthair ghnáthúsáid na teoirice seo, amach as comhthéacs na sonraí cainníochtúla amháin.

As réimse fheiniméaneolaíocht an fheimineachais, bainfear úsáid as coincheap Judith Butler, an fhéiniúlacht taibhléirithe (*performative identity*). Beidh sé seo ina chuid den phlé ar an bhfianaise ar iompar na ndaoine i leith na n-amhrán, an cheoil is na teanga, mar aon le smaointeoirreacht Kristeva ar an idirthéacsúlacht (*intertextuality*) mar a bhainfeadh sé seo leis na naisc éagsúla idir na hamhráin. Mar chuid den leagan amach, déanfar plé ar na sainmhínithe éagsúla a ghabhann leis an bhféiniúlacht Éireannach – an ‘tÉireannachas’ – iniarthar an Chláir idir 1850-1950.

Tá ceist na féiniúlachta ina buntéama ag an iniúchadh seo. Bíonn cur in iúl na féiniúlachta sáite go domhain i measc fheidhmeanna na hamhránaíochta¹, agus í ina dlúthchuid den fhuinneamh a thiomáineann na cleachtaí seo. Is buncheist uilíoch atá ann, agus í faoi cheilt go minic sa chleachtadh a bhíonn i gceist, ach bíonn sí fós intuigthe agus í á cur in iúl trí mhodhanna is trí ghnéithe den chleachtadh féin, fiú mura luaitear mar théama ann í. Pé rud a bheadh ann, amhráin nó fiú amháin an fonn amháin leis féin, is féidir teacht ar cheist na féiniúlachta á saothrú mar chuid den taibhléiriú.

¹ Féach, mar shampla, na hargóintí ina leith seo i mórstaidéar Uí Laoire, *Ar Chreag i Lár na Farraige* (2002).

Ní tráchtas é seo ina dtéitear i ngleic le hábhar ó thúsphointe theoiricí an iarchoilíneachais; ina dhiaidh sin féin, beartaítear léargas a chur ar fáil ar roinnt de na ceisteanna úd a bheadh mar chuid den ghnáthphlé a bhíonn ag a leithéid de chur chuige – na scéalta a bhíonn faoi cheilt sna cuntas staire oifigiúla, cuntas na ndaoine dofheicthe dochloiste, glórtha na n-íochtarán.

Trí lionsa an cheoil is na teanga, léireofar an claochlú cultúir iniarthar an Chláir mar athrú a d'eascair go bunúsach as feidhmiú an phobail agus iad ina ngníomhaithe stíleacha i gcleachtadh a gcultúir féin. Feicfear go raibh níos mó i gceist leis na roghanna cultúrtha a rinneadh ann seachas toradh ar fhéiniúlacht réamhcheaptha: ina leaba sin ba lárgníomhartha iad na roghanna sin, lena ndearna na daoine constráidiú ar a bhféiniúlacht féin.

Taobh leis na conclúidí a tharraingeofar ar an mbonn sin, agus na himpleachtaí a bheadh iontu don réimse, cuirfear i láthair leis an tráchtas seo cur chuige inmharthana atá bunaithe ar úsáid uirlisí na sochtheangeolaíochta i réimse na heitnicheoleolaíochta. Ar deireadh, déanfar moltaí maidir leis na chéad chéimeanna eile a d'fhéadfáí a ghlacadh leis an gcur chuige seo.

Cosaint agus comhthéacs an taighde

Déanann Harry White trácht ar na heasnaimh éagsúla atá le sonrú sa taighde atá ar fáil maidir le ceol na hÉireann i gcomhthéacs shochaí agus phobal na hÉireann. Áitíonn sé, agus é ag tógáil ar shaothar Koning (1980) agus Shields (1971), gur fiontar inmharthana an taighde seo: 'The linguistic changes which have so drastically altered the fabric of Irish society ... need to be examined in relation to the music produced by that society' (1984: 10).

Cé go bhfuil breis is tríocha bliain ann ó scríobh Harry White an méid sin, agus gur sláintiúla i bhfad léann an cheoil dúchaisanois ná mar a bhí fíor an uair sin, is beag staidéar a rinneadh fós a dhíríonn ar an athrú teanga ó dhearcadh a chuireann an ceol, an amhránaíocht agus an taibhléiriú go ginearálta i gceartlár

an staidéir. Tá adhmad le baint as a leithéid de thionscadal, go háirithe nuair a chuimnítear ar an argóint go bhfuil níos mó sa cheol ná rud éigin a thiteann amach 'sa' tsochaí' agus é sin amháin (Stokes, 1994: 2); gurbh fhéidir, mar a mhaíonn Seeger, an tsochaí a thuiscint ina hiomláine i dtéarmaí cheol na sochaí sin (1987: 140).

Is gá dul i muinín cur chuige idirdhisciplíneach chun dul i ngleic lena leithéid seo d'ábhar. Téann Dorothy Noyes, agus í ag scríobh faoin gcur chuige idirdhisciplíneach i réimse léann an bhéaloidis, a fhad leis an gceist a chur: 'Is there truly an isolable object to justify an autonomous discipline?' (2012: 15). Níos giorra d'ábhar an tráchtas seo, leagann Nic an Aircinnigh béim ar a thábhachtaí is atá sé, i staidéar na hamhránaíochta Gaeilge, féachaint ar an gceol agus ar an nGaeilge in éineacht (2012: 146).

Ar thaobh na teanga, molann Ó Ciosáin (2005: 19-21) gur chóir go mbainfí úsáid as cur chuige chun dul i ngleic le ceisteanna a bhaineann leis an malartú teanga ar bhealach nár bhíonn ann an malartú seo agus an claochlú sa chultúr – glaoch a fhreagraítear go maith, mar a áiteofar, sa tráchtas seo. Maidir le seachadadh, idir theanga is chultúr, tá staidéar idirghlúine déanta ag Smith-Christmas (2012) ar an malartú teanga agus ceist na féiniúlachta mar lárthéama ann; is fiú na téamaí sin a leanúint ach an ceol a chur san áireamh, mar a dhéanfar anseo.

Níos cóngaraí fós, ar bhonn na teoirice, éilíonn Heather Sparling (2003) cur chuige i leith na hamhránaíochta a tharraingíonn ar léann na heitnicheoleolaíochta agus na sochtheangeolaíochta araon. Tacaíonn sí le dearcadh Edwards (1985) agus Hoffman (1991) sa mhéid is go n-áitíonn siad go bhfuil tairbhe le baint amach ag réimse na sochtheangeolaíochta ach an ceangal a dhéanamh idir í agus disciplíní eile.

Cuireann Lillis Ó Laoire anailís cheannródaíoch ar fáil ar bhrí an cheoil i gcomhthéacs pobal Gaeilge (2002); ní mór don saothar seo a bheith ina threoir don obair atá faoi chaibidil sa togra seo. Pléitear ann amhráin Ghaeilge agus Bhéarla; dá thábhachtaí é, áfach, agus cé go mbreathnaítear ann ar cheisteanna gaolmhara leis, ní chuirtear béim lárnach ann ar an gcaidreamh idir an ceol agus

an teanga mar fhianaise agus próiseas an athraithe teanga ar siúl sa phobal, mar atá i gceist leis an tráchtas seo.

Léiríonn an taighde nuálach atá déanta ag Crosson (2008), ar an nasc idir an ceol agus an teanga, agus an Ghaeilge agus an Béarla araon á bplé aige, gur gort leathan atá sa cheist seo, agus gur gort torthúil é chomh maith. Díríonn Crosson air seo trí úsáid a bhaint as seisear filí mar shamplaí ó áiteanna éagsúla ar fud na tíre agus ó réanna éagsúla san fhichiú haois, agus déantar an anailís ar an mbonn sin. Ní chuirtear faoi chaibidil mar sin, seicheadh an athraithe teanga agus an ceol i gceantar ná i bpobal áitiúil ar leith.

Ina halt ar chúrsaí ceoil, teanga is amhránaíochta ar Oileán Cheap Bhreatainn (2003), molann Sparling bealach amháin ar féidir tarraigts ar fhráma tagartha na sochtheangeolaíochta chun an t-ábhar a phlé. Leagann sí béim ar an nasc idir meon daoine i leith na teanga agus meon daoine i leith an cheoil i gcomhthéacs cultúr ar leith. Is í ceist an *ghradaim* atá ina buntéama ag a halt mar sin, ach gan mórán leasa bainte ann thairis sin as coincheapa eile a úsáidtear sa tsochtheangeolaíocht. Is fiú a lua, mar sin féin, go ndíríonn Sparling ar chomhthéacs athbheochana teanga ach go háirithe, san aonú haois is fiche in Albain Nua, rud atá gaolmhar don phlé anseo ar chás an Chláir, le gluaiseacht náisiúnta na hAthbheochana ar siúl sa tir ón dara leath den naoú haois déag ar aghaidh.

Sa saothar is déanaí leis ar scéal an cheoil sa Chlár (2016), cuireann Ó hAllmhuráin leis an tuiscint ar an gceol mar mheiti-insint, a mbíonn bríonna sóisialta, culturtha is ealaíonta ag gabháil léi; arís, áfach, ní tharraingítear mórán ann ar fhianaise maidir le próiseas an mhalaíte teanga.

Taighdeoir eile a bhreathnaíonn ar an gClár ná Tim Collins (2013). Déanann seisean trácht ar cheisteanna a bhaineann leis an gceol is leis an bhféiniúlacht agus é ag déanamh staidéir ar thraigisiún cheantar Shliabh Eachtaí in oirtheor an chontae. Is ar an traidisiún uirlise amháin a dhíríonn a chuid taighde, áfach, seachas ar an amhránaíocht, agus gan aon phlé aige ar chúrsaí teanga.

Ní dhíríonn Zimmermann (1967) ná Moulden (2006) ach oiread ar cheist an mhalartaithe teanga ina gcuid taighde ar bhailéad na hÉireann.

Tá gaol ag smaointeoiréachta Turino (2012) le meascán seo na réimsí, sa tslí go molann sé cur chuige i leith na ceoleolaíochta atá bunaithe ar theoríc Peirce (1955) – cuid de fhréamhacha séimeolaíocha na tríú toinne sa tsochttheangeolaíocht. Tagraíonn Turino don íocón, don innéacs agus don tsiombail ina phlé féin ar cheisteanna an cheoil. Cloím féin, áfach, le creat eile inar féidir an ceol agus an teanga a phlé in éineacht lena chéile ar leibhéal níos leithne an phobail; bunaím ancreat seo ar an bhforbairt atá déanta ag Silverstein, ag Eckert, agus a leithéidí, ar shaothar Peirce.

Pléann LeCluyse (2002) úsáid an mhacarónachais mar fheithicil don fhéiniúlacht, agus trácht aige ar an idirghníomh idir an Laidin is an Béarla, mar atá le fáil i véarsaíocht mheánaoiseach as Sasana. Baineann sé leas as coincheapa na sochttheangeolaíochta ina chuid anailíse, an códmhalartú (*code-switching*) chun tosaigh inti mar ábhar staidéir; is amhlaidh, áfach, go ndíríonn a thráctas ar chúrsaí teanga den chuid is mó, gan mórán iniúchta ann ar cheist na bhfond féin.

Is é taighde Neil Coulter an obair is gaolmhaire don tráctas seo i dtaobh a chuid téamaí agus a chur chuige, mar atá, ina thráctas, ‘Music shift: Evaluating the vitality and viability of music styles among the Alamblik of Papua New Guinea’ (2007), agus san alt úsáideach atá bunaithe aige air sin ‘Assessing Music Shift: Adapting EGIDS for a Papua New Guinea Community’ (2011).

Tagraíonn Coulter do choinchéapa as réimse na sochttheangeolaíochta chun gnéithe i réimse na heitnicheoleolaíochta a phlé, agus é á áitiú aige go bhfuil adhmad le baint as an téarma ‘malartú ceoil’ (*music shift*), i leith athruithe i dtraidisiún an cheoil; is tagairt atá sa mhéid seo do théarma Fishman (1991) ‘malartú teanga’ (*language shift*), a úsáidtear chun athruithe teanga sa phobal a chur in iúl. Saothraíonn Coulter ‘malartú ceoil’ ar bhealach an-ghinearálta, a chuireann in iúl an malartú sa chultúr i gcoitinne i gcás an phobail atá faoi chaibidil aige. Ní miste a rá gur téarma suimiúil atá ann, agus is fiú taiscéaladh a

dhéanamh air mar choincheap. Mar sin féin, aontaím le Grant (2011: 103), nach bhfuil sé chomh héasca sin coincheap an mhalartaithe a sciobadh go huile is go hiomlán as réimse a chuireann úsáid na teanga faoi chaibidil, agus é a chur i bhfeidhm ar an mbealach céanna mar uirlis anailísé i leith thraigisiún an cheoil, mar atá déanta ag Coulter.

Tarraingíonn Coulter ar chreat Fishman, *GIDS* (*Graded Intergenerational Disruption Scale*) (1991 agus 2001), agus ar *EGIDS* ('expanded GIDS') le Lewis agus Simons (2010) (Coulter, 2011: 62, 71-72) chun a chreat féin a mholadh, *GMSS*, an '*Graded Music Shift Scale*' (2011: 73). Baineann sé leas as seo mar uirlis chun an 'music shift' a thomhas i bpobal ar leith in am ar leith, ionas go bhfaighfí túsphointe do straitéisí chun na traidisiúin cheoil sa phobal sin a chaomhnú is a chothú. Oireann a leithéid seo chun scála nó slat tomhais éigin a chur ar fáil don tsláinte maidir le gnéithe áirithe den traidisiún in am ar leith; ach ní dhéanann an cur síos seo mórán thairis sin chun míniú a chur ar fáil ar na cùiseanna a d'fhéadfadh a bheith taobh thiar de na hathruithe seo, ná ar an bhfeidhmiú a ghabhfadh leo.

Na ceisteanna taighde

Seo a leanas ceisteanna taighde an tráchtas, an phríomhcheist ar dtús:

- Céard iad na slite éagsúla inar ionramháil pobal iartha an Chláir foinn agus focail i dtraidisiún na hamhránaíochta chun a bhféiniúlacht Éireannach a innéacsú le linn na tréimhse 1850-1950?

Na ceisteanna tánaisteacha a ghabhann léi sin ná:

- Céard iad na próisis is na dinimicí, na luachanna is na coincheapa, na hidé-eolaíochtaí is na tagairtí, a ghabh leis na comharthaí innéacsacha seo a leanas, in iartha an Chláir 1850-1950 i gcomhthéacs na hamhránaíochta:

- 1) an Ghaeilge, in am ar leith
- 2) an Béarla, in am ar leith
- 3) fonn ar leith, in am ar leith
- 4) amhrán ar leith, in am ar leith

agus conas a d'athraigh an innéacsúlacht seo, agus na gnéithe seo a ghabh léi, le himeacht ama?

- Céard iad na próisis is na dinimicí a bhain le hinréimniú amhrán ar leith mar chuid de chóras séimeolaíoch an phobail?
- Céard iad na próisis is na dinimicí a bhain le hinréimniú an Bhéarla mar ghlór (polaitiúil) an íochtaráin mar chuid de chóras séimeolaíoch an phobail, i gcomhthéacs thraigisiún na hamhránaíochta?
- Céard iad na próisis is na dinimicí a bhain le hathinnéacsú na Gaeilge i gcoras séimeolaíoch an phobail, i gcomhthéacs na hamhránaíochta?
- Cén léargas a d'fhéadfáí a fháil ar phróiseas an inréimnithe agus ar phróiseas an innéacsaithe trí rianú ar ghnéithe na hidirthéacsúlachta i mairtírí amhrán a casadh go logánta in iarhar an Chláir?
- Céard is féidir a fhoghlaim faoi innéacsúlacht na teanga, an fhoinn agus na n-amhrán, ón idirghníomh idir an Ghaeilge agus an Béarla in amhráin mhacarónacha agus i dtraigisiún na hamhránaíochta i gcoitinne sa cheantar?
- Cén caidreamh a d'fhéadfáí a rianú idir gradam teanga sa phobal agus 'gradam ceoil' nó 'gradam' amhrán ar leith, agus cad a léiríonn sé seo faoi innéacsúlacht na gcomharthaí innéacsacha sin?

- Cén léargas a fhaightear ar fheidhmiú an chultúir logánta agus ar dhinimicí an chlaochlainthe chultúir sa phobal de bharr na gceisteanna seo thusa?
- An féidir caidreamh a rianú idir meath na Gaeilge sa Chlár agus borradh an cheoil thraigisiúnta ann?

Modheolaíocht

Struchtúr agus leagan amach an tráchtas – réasúnaíocht

Tá dhá ghéag ag an tráchtas seo i dtaobh na fianaise a chíorfar maidir le cúrsaí iniarthar an Chláir idir 1850 agus 1950: na hamhráin mhacarónacha, mar a bheidh plé orthu i gCaibidil 4, agus maitrísi amhrán, lárhéama Chaibidil 5. Bunaítear príomhargóintí an tráchtas ar an bhfianaise seo.

Is féidir a áitiú gan mórán conspóide gurb é an t-amhrán macarónach an fhoirm chruthanta den amhrán a ghabhann le pobal in am malartaithe teanga agus cultúir. Is túspointe loighciúil é mar ábhar don taighde seo a chuireann cúrsaí ceoil is teanga faoi chaibidil le chéile i dtréimhse inar tháinig claochlú rímhór ar an gcultúr agus ar an gcaint in iarthar an Chláir. Breathnófar ar na foirmeacha éagsúla amhrán macarónach mar chuid de chontanam teangeolaíoch sa mhacarónachas. Is léiriú iad na samplaí sa chontanam anseo ar an ngluaiseacht ón nGaeilge amháin an tslí ar fad go dtí amhrán le teideal Gaeilge faoi chulaith nua i mBéarla. Meafar sínte atá sa chur i láthair seo, leagan mionda den mhórphictiúr, ar na cleachtais agus ar an hathruithe a bhí ar siúl sa phobal. Déanfar plé níos fairsinge ar ghnéithe an choinchéapa seo i dtús na caibidle sin.

Úsáidtear coincheap na maitríse amhrán, agus an fonn mar bhunús don chur chuige seo, i gCaibidil 5. Ligeann an coincheap seo dúinn béim a leagan ar ghnéithe ceoil agus muid ag dul i ngleic leis an bhfianaise, seachas ar ghnéithe teangeolaíocha amháin, agus iniúchadh a dhéanamh mar sin ar na naisc ar an

mbonn sin idir na hamhráin éagsúla, bíodh amhráin Ghaeilge nó Bhéarla iad. Uirlis atá inti lenar féidir leideanna eile a nochtadh i dtaobh ghnéithe an chultúir áitiúil ar bhealach nach bhféadfaí a dhéanamh ar bhonn na dteangacha amháin. Tá cur síos agus plé níos mine ar an gcoincheap seo i dtús na caibidle.

Cás-staidéar atá i gceist ag an gcúigiú caibidil seo. Áitítear go bhfuil tairbhe ar leith le baint as mionscrúdú a dhéanamh ar chás amháin as an bhfianaise is ar a chúlra. Leis seo, beifear in ann breathnú níos géire ar ghnéithe de chlaochlú cultúir an phobail, agus ar na hathruithe thuasluaite a tháinig ar an gcultúr áitiúil. As seo gheofar insint níos fearr ar na bealaí éagsúla ina ndearna an pobal sin innéacsú ar a bhféiniúlacht trína n-ionramháil ar na focail is ar na foinn ina stór amhrán le linn na tréimhse úd.

Leagtar amach an comhthéacs don fhianaise sin sa tríú caibidil, agus cuirtear creat teoiriciúil an phlé i láthair i gCaibidil 2.

Bunús rogha na n-amhrán is na maistríse mar ábhar staídéir

Ní mór do na samplaí a roghnaítear don taighde seo paraíméadair áirithe a shásamh más mian linn dul i ngleic i gceart leis na ceisteanna.

Ar an gcéad dul síos, ar ndóigh, caithfidh dóthain fianaise a bheith ar fáil i leith na n-eilimintí a roghnaítear; i roinnt mhaith cásanna, ní bhíonn an fhianaise ann le rianú ná le scrúdú.

Chun staídéar a dhéanamh ar na próisis seo mar a bhí ag titim amach sa cheantar féin, ba cheart plé le samplaí nach féidir aon amhras a bheith ann fúthu ach go bhfuil dlúthbhaint acu leis an áit agus leis an bpobal. Mar sin caithfidh nasc soiléir a bheith sna eilimintí a roghnaítear leis an gceantar – toisc gurbh ann a cumadh iad, nó de bharr logainmneacha áitiúla a bheith luaite iontu, mar shampla, nó de bharr cúiseanna eile.

Ba chóir chomh maith gur as an gceantar féin cuid shuntasach de na samplaí, ionas go mbeadh teacht ar fhianaise dhíreach ar an scéal mar a bhí sa cheantar. I gcás na samplaí nár bailíodh sa cheantar, ba chóir go mbeadh dóthain den fhianaise indíreach i leith a gcáile sa cheantar, bíodh sé sin i bhfoirm tuairiscí ón gceantar féin orthu, nó i bhfoirm tátil bunaithe ar fhianaise lasmuigh den cheantar – cnuasaigh a clódh ar bhonn náisiúnta, mar shampla.

I dtaobh cheist na mairtíreacht go háirithe, ní leanann sé go mbeidh gnéithe a bhainfeadh le cloachlú cultúrtha le rianú go héasca i ngach mairtír a bhaineann leis an bpobal seo. Ba chóir mar sin go mbeadh idir an Ghaeilge agus an Béarla le fáil sna heilimintí inti, mar chomharthaí soiléire ar féidir leas a bhaint astu mar thúsphointí i leith an iniúchta seo.

De réir na bparaiméadar seo a rinneadh cúngú ar rogha na fianaise agus a úsáidtear na samplaí éagsúla anseo mar bhunús don taighde, idir na hamhráin mhacarónacha sa cheathrú chaibidil is an mhairtír *Lone Shanakyle* mar ábhar don chás-staidéar i gCaibidil 5.

Cur chuige ginearálta i leith na fianaise

Leagan den anailís thánaisteach atá i gceist sa taighde seo, sa tstí go mbaineann sé le húsáid bunábhair a bailíodh cheana féin (rud a chiallaíonn, sa chás seo, ábhar i gcartlanna, i gcuasaigh, ar lámhscribhinní, as staitisticí oifigiúla ar nós daonáireamh, agus a leithéidí) ar mhaithe le staidéar eile roimhe sin, agus sa tstí go ndéantar cíoradh ar an mbunábhar sin i leith ceist nua taighde (Heaton, 1998).

Is féidir rangú a dhéanamh ar an taighde mar chur chuige cálíochtúil stairiúil (Gay, 1996: 398); áitíonn Mark gur gnéithe den taighde cálíochtúil ar aon nós iad an chuid is mó de ghnéithe an taighde stairiúil (1996: 38). I dtaobh a leithéid seo d'anailís, '...a method that seeks to make sense of the past through the disciplined and systematic analysis of the 'traces' it leaves behind' (Gardner, 2006: 134), is iad na 'rianta' atá faoi chaibidil anseo ná na cnuasaigh amhrán, na

cartlanna oifigiúla agus cartlanna na meán cumarsáide, cuntas stairiúla, taighde goirt na mbailitheoirí béaloidis, agus mar sin de.

Tarraingítear ar thorthaí ó thaighde cainníochtúil sa phlé, áfach, de réir mar a oireann – ar shonraí daonáireamh mar shampla, agus ar staitisticí eile a mhaireann ón ré. Is beart é seo a bhaineann, de réir sainmhínithe áirithe, le taighde modhanna measctha. Déanfar triantánú (Creswell agus Clark, 2006: 62) ar na ceisteanna faoi chaibidil le húsáid an chineáil fianaise seo.

I modheolaíocht an iniúchta seo tá teoiric an *chleachtaidh stiligh* (*stylistic practice*) (Eckert, 2012) ina príomhuirislis i straitéis sin an triantánaithe. Trí lionsa na teoirice seo is féidir dul i ngleic le sonraí cainníochtúla agus cáilíochtúla araon; cuireann an creat na huirlísí cuí teoiriciúla ar fáil chun anailís a dhéanamh ar an dá chineál fianaise i leith an ábhair chéanna.

Maidir le deacrachtaí i dtaobh an taighde, ní mór a shonrú go bhfuil pointí áirithe anseo nach rabhthas in ann dul i ngleic le bailiú na fianaise ar bhealach ina rabhthas ag cloí le fuarlitir dhea-chleachtas na modheolaíochta. I gcás nó dhó, mar shampla, cuireadh agallaimh ar dhaoine ach níorbh fhéidir taifeadadh a dhéanamh den chomhrá, ná an cháipéisíocht chuí a dhéanamh amach ina leith. Uaireanta, dá bharr sin, ní bhíonn caighdeán na fianaise go hiomlán sásúil, agus bainfear úsáid aisti sna cásanna sin ach cuimhne a choinneáil ar na cúinsí sin.

Ní mór ganntanas an bhunábhair i réimsí áirithe a admháil. Bhí léann na Gaeilge ar an dé deiridh i ndiaidh an Ghorta in iartha an Chláir – 'It would be better for a person to go breaking stones than writing Irish for sale', a scríobh an scoláire as Cill Rois, Mícheál Ó hAnnracháin, in 1876 (Ní Dhéa, 1993: 46) (Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, G349, 185), agus é ag cur síos ar an easpa cútímh a bhí le fáil as bheith ag saothrú ar lámhscríbhinní. Áitítear, áfach, go bhfuil dóthain ann sa mhéid a mhaireann – ó lámh Uí Annracháin ach go háirithe – chun léargas a fháil ar chruth thraigisiún na n-amhrán mar a bhí an uair sin, agus chun cur le bunús na n-argointí sa tráchtas.

Maidir le leagan amach na fianaise, baintear úsáid fhairsing go minic anseo as ábhar atá i gcartlanna ar an idirlíon, rud a chruthaíonn fadhb dá chuid féin i dtaobh an chórais tagartha, go háirithe nuair a tharraingítear ar ilsamplaí ón suíomh céanna. Chun leigheas a chur air seo a oiread agus is féidir, cuirtear córas i bhfeidhm uaireanta a bhaintear leas as uimhreacha Rómhánacha is as litreacha na haibítre, i dteannta na ngnáthuimhreacha Arabacha.

Fós ar ábhar an leagain amach, bhí rogha le déanamh i dtaca le cur i láthair bhunthéacsanna na n-amhrán laistigh de pharaméadair an tráchtas; na focail uile a chur isteach sa phríomhthéacs, nó iad a chur ar fáil ag an deireadh mar aguisíní. Roghnaíodh an dara cúrsa toisc go mbíonn trácht ar na téacsanna céanna i rannóga éagsúla ar fud an tráchtas, agus go mbíonn ar an léitheoir dul ar ais chuig na téacsanna céanna sin arís is arís eile ó phointí éagsúla sa phríomhthéacs; tá sé níos éasca teacht orthu, dar liom, i bhfoirm aguisíní.

Cuirtear roinnt ábhair ar fáil anseo as lámhscríbhinní agus as foinsí stairiúla eile. Is é an polasaí bunúsach eagarthóireachta atá agam na buntéacsanna a thabhairt anseo gan leasú ar bith a bheith déanta orthu maidir le litriú ná maidir le haon ghné eile díobh.

Leagan amach an tráchtas

Sa chéad chaibidil eile déantar cur síos ar bhunús an tráchtas. Tá léirbhreithníú ann ar an teoiriciúlacht a úsáideadh roimhe seo, mar a bhaineann le réimsí na gceisteanna taighde. Leagtar amach ancreat teoiriciúil; pléitear coincheapa a bhaineann leis an gcleachtadh stíleach, mar a úsáidtear i réimse na sochtheangeolaíochta iad, agus an bealach inar féidir tairbhe a bhaint astu mar uirlisí anailise i leith na fianaise, maidir leis an gceol is leis an amhránaíocht sa phobal. Cruthaítear nasc idir an innéacsúlacht agus teoiric na hidirthéacsúlachta i gcomhthéacs an léimh ar na téacsanna (i.e. na hamhráin) éagsúla. Tarraingítear ar theoríric Butler agus a cuid smaointe ar an bhféiniúlacht taibhléirithe mar fhorbairt ar choincheap an ghníomhaí stíligh, rud a thagann leis an gcleachtadh stíleach mar theoríric.

Sa tríú caibidil, suitear eilimintí na ceiste taighde i gcomhthéacs eachtraí agus athruithe stairiúla iniarthar an Chláir le linn an chéad bliain 1850-1950. Breathnaítear ar na heilimintí sin de réir na n-eochairfhocal 'foinn' (ceol/amhránaíocht), 'focail' (teangacha) agus 'féiniúlacht' ('Éireannachas'), agus déantar plé ar impleachtaí ginearálta na n-eachtraí stairiúla i dtéarmaí na dtrí eilimint sin, ar bhonn cróineolaíoch a bhriseann an céad bliain suas go garbh i sé thréimhse: an Gorta Mór agus a iarmhaintí; ré na bhFíníní agus na ngluaiseachtaí eile tar éis an Ghorta; Cogadh na Talún agus eachtraí eile; an Cogadh Mór, Éirí Amach 1916 agus Cogadh na Saoirse; an Cogadh Cathartha; agus, ar deireadh, ré an tSaorstáit agus Phoblacht na hÉireann.

Breathnaíonn Caibidil 4 ar speictream na n-amhrán macarónach agus an fhianaise ina leith as iarthal an Chláir. Bunaítear an cur chuige ar shamplaí as trí phointe de chontanam an mhacarónachais: as 'taobh Gaeilge' an chontanaim, as 'lár' an chontanaim, agus as an 'taobh Béarla'. Rianaítear na samplaí seo ar bhonn tíreolaíoch is ar bhonn cróineolaíoch, agus cuirtear gnéithe na n-amhrán seo i gcomhthéacs leis an bhfianaise eile atá ar fáil faoi na tréimhsí a ghabhann leo (cuntas stairiúla, daonáirimh 7rl.). Déantar léirmhíniú ar na hathruithe seo mar chomharthaí innéacsacha i bhfráma teoiriciúil an chleachtaidh stíligh agus na hinnéacsúlachta.

I gcás-staidéar na cúigiú caibidle, déantar iniúchadh ar ghnéithe éagsúla de mhaitrí amhráin, trí scrúdú a dhéanamh ar an amhrán áitiúil 'Lone Shanakyle' agus ar an maitrís a ghabhann leis sin. Tá eolas forleathan ar an bhfondh ar a bhfuil sí seo crochta, ar a dtugtar 'An Páistín Fionn' – teideal amhráin ghrá de chuid an fhir (Ó Tuama, 1960). Úsáideadh an fonn céanna chun amhráin eile a chasadadh i gContae an Chláir, agus léiríonn na hamhráin chéanna sin an malartú cultúir agus teanga a tharla idir 1850-1950, nuair a bhí an Ghaeilge beagnach tráite as an dúthaigh ar fad. Fórsaí éagsúla sa tsochaí a thiomáin an t-athordú cultúrtha sa naoú haois déag – an bochtanas, an imirce, an pholaitíocht, an seicteachas, an idé-eolaíocht. Scrúdaítear feidhmiú na bhfórsaí seo tríd an tionchar a d'imir siad ar an amhránaíocht agus ar na hamhráin ach an comhthéacs a chur san áireamh.

Sa chaibidil dheireanach, leagtar amach na tátail a bhaintear as plé an tráchtas. Tarraingítear conclúidí faoi ghnéithe de chlaochlú cultúir an phobail, faoi na hathruithe i luachanna cultúrtha agus i luachanna sóisialta, agus faoin tábhacht agus brí a ghabh leis an gceol agus leis an teanga i gcomhfhiú an phobail. Cuirtear i láthair conclúidí i leith úsáid uirlisí na sochtheangeolaíochta i réimse na heitnicheoleolaíochta, agus moltar na chéad chéimeanna eile a d'fhéadfáí a ghlacadh leis an gcur chuige seo sna réimsí léinn lena mbaineann.

Caibidil 2: Creat teoiriciúil

Neither did it matter that they rarely devised fresh melodies, that they simply used the ancient ones that everyone knew; wine-makers pouring this year's blessings into the beautiful bottles of the past. If anything such an approach made them even more admirable. Their wine tasted richer when infused with the spice of antiquity.

– Joseph O'Connor, *Star of the Sea*

Léirbhreithniú teoiriciúil

Tagann cur chuige an tráchtas seo leis an rangú a dhéanann Finnegan i leith na gcineálacha analíse atá lárnaithe ar an dioscúrsa (*discourse-centred analysis*) (2013: 93-94); leagtar an bhéim iontu sin ar an mbealach a mbaintear úsáid as siombailí cultúrtha is as acmhainní na teanga, agus ar an dioscúrsa mar a áirítear é ina léiriú nithiúil ar chaidreamh idir teanga agus cultúr, mar dhioscúrsa ‘that creates, recreates, focuses, modifies, and transmits both culture and language and their intersection’ (Sherzer 1987: 295).

I dtaobh cheist na bhfoinsí, mar a dúradh sa réamhrá, is analís thánaisteach atá sa tráctas seo, a bhaineann úsáid as bunábhar a bailíodh cheana féin. Tá sé ar aon dul, mar sin, le roinnt mhaith taighde atá déanta cheana i réimse an cheoil is na hamhránaíochta.

Díríonn taighde Uí Thuama (1960) ar stair na litríochta, agus téamaí is foirmeacha amhráin ghrá na hÉireann á saothrú aige, agus scrúdaíonn Ó Duibhginn (1960) il-leaganacha den amhrán ‘Dónall Óg’, an bheirt acu ag tarraingt dóibh ar ábhar as cnuasaigh is as cartlanna agus a leithéidí. Tá cuid mhaith den staidéar a dhéanann Angela Patridge (1983) ar leaganacha éagsúla de ‘Caoineadh na dTrí Muire’ bunaithe chomh maith ar chnuasaigh bailitheoirí, agus is ar fhianaise scríofa a bhunaíonn Ó Madagáin an plé ina alt ríthábhachtach ‘Functions of Irish Folk Song in the Nineteenth Century’ (1985). An cur chuige céanna atá i gceist ag Zimmermann (1967) agus ag Moulden (2006) agus a

mórstaidéir ar thraigisiún na mbailéad, bíodh go ndíríonn an bheirt acu ar ábhar as Béarla den chuid is mó.

I gcás Uí Thuama, is anailís chomparáideach an cur chuige atá aige i leith an ábhair. Breathnaíonn Ó Duibhginn ar dháileadh na n-amhrán agus déanann sé anailís théacsúil orthu. Leagtar béim ar leith ar na daoine a chasadh na hamhráin i gcás staidéir Patridge, a chuireann faoi chaibidil an *milieu* a bhí ina inspioráid is a mhúnlaigh stór amhrán na ndaoine sin.

Is ar na daoine a leagtar an bhéim chomh maith in alt Uí Mhadagáin agus feidhmeanna na hamhránaíochta Gaeilge sa phobal á bplé aige. Leanann Uí Ógáin (1988) an cur chuige céanna i leith na fianaise scríofa ina staidéar féin ar amhránaíocht an Bhlascaoid. Is saothair thábhachtacha iad seo go léir, ina suitear an plé ar an amhránaíocht i gcomhthéacs phobal na hamhránaíochta sin (Ó Laoire, 2002: 42).

Tá roinnt scríofa ag Ó Laoire (2009), Porter (2008), Cronin (1998) agus Shields (1971, 2010) ar ghnéithe den mhacarónachas is den dátheangachas san amhránaíocht, gan trácht ar shaothar Uí Mhuirthile *An tAmhrán Macarónach* (1980) atá ina phointe tagartha sa tráchtas seo; beifear ag cur leis an anailís sin.

I réimse an taighde goirt déanann Seeger (1987) anailís ar phróisis is ar luachanna sóisialta i measc muintir Suyá, leagann sé béim – gan leas a bhaint as réimse na sochtheangeolaíochta – ar na slite ina gcastar an ceol, seachas ar an gceol féin mar tháirge nó mar dhéantús, agus breathnaíonn sé ar ghnéithe den saol sóisialta mar ghnéithe den cheol, agus mar ghnéithe a chruthaítar agus a athchruthaítar tríd an taibhléiriú féin.

Baineann Ó Laoire (2002) leas as cur chuige na heirméineotaice nua-aoisí, i measc teoiricí eile, chun seachadadh agus láithriú na n-amhrán i bpobal Oileán Thoraí a léiriú ar bhealach a shuíonn na cleachtais i bhfrámaíocht léann na hantraipeolaíochta. Díríonn alt Sparling (2003), mar a dúradh níos luaithe, ar choinchéap ar leith as réimse na sochtheangeolaíochta mar uirlis ina trácht ar chúrsaí ceoil, teanga is amhránaíochta sa phobal; déanann sí plé ar ábhar a

ghabhfadh le ceist an *ghradaim*, cé nach ndéanann sí tagairt don téarma féin go díreach. Is ar réimse na sochtheangeolaíochta a tharraingíonn Coulter (2007, 2011) chomh maith agus é ag dul i ngleic le cleachtadh cheol na nAlamblak; saothraíonn sé coincheap an ‘mhalartaithe’, as *malartú teanga*, dá chonstráid féin ‘malartú ceoil’, agus é seo fréamhaithe i dteoiricí an teangeolaí Fishman.

Maidir leis an gClár féin, tá roinnt obair nua-aimseartha déanta ina leith, idir thaighde bunaithe ar chartlanna (Gunn (1984), Ó Cillín (1976)) agus taighde goirt (Munnelly (1994), Koning (1976, 1980), Larson Sky (1997), O’Shea (2008), Cotter (2013), Collins (2013).

Déanann Ó Cillín (1976) cur síos ar amhráin Martin Kennedy, amhránaí as an Áth Leathan in Oirdheisceart an chontae, agus straitéis an taighde fréamhaithe aige i gcur chuige eitneagrafaíochta atá dírithe ar an ngnáthóg, ar an oidhreacht agus ar an stair. Léiriú ríthábhachtach ar chúlra na n-amhrán Gaeilge sa Chlár ná an cíoradh a dhéanann Gunn (1984) ar níos mó ná seasca de na hamhráin sin, agus a cuid oibre bunaithe ar an ábhar i gcartlanna CBÉ; léargas thar a bheith luachmhar atá anseo ar an gcultúr logánta inar cleachtadh na hamhráin. Breathnaíonn O’Shea (2008) ar an gcaidreamh idir cleachtadh an cheoil agus idé-eolaíochtaí ó thaobh na féiniúlachta de maidir leis an traidisiún sa Chlár; tarraingíonn sise ina hanailís ar réimsí an iarchoilíneachais agus Léann an Chultúir Éireannaigh. In obair atá déanta le gairid, tugann Tim Collins (2013) aghaidh ar an nasc idir an áit agus an ceol, agus canúintí an cheoil uirlise á bplé aige i leith cheantar Shliabh Eachtaí in oirtheard an Chláir. Teoiric an spáis is an tsuímh atá ina bunchloch ag an taighde seo, le tarraigting inti ar réimsí na tíreolaíochta is na feiniméaneolaíochta; cuirtear an suíomh i láthair ann mar thírdhreach ina mbíonn sraitheanna ann a chruthaítar as na heilimintí éagsúla ón stair áitiúil agus ó scéalta pearsanta na ndaoine.

Ní mór tagairt a dhéanamh do leabhar Ghearóid Uí Allmhuráin i leith cheol an Chláir, *Flowing Tides: History and Memory in an Irish Soundscape* (2016). Príomhchrann taca ag an leabhar seo ná léiriú ar an gClár mar lárionad tábhachtach cultúrtha in Éirinn agus thar lear. Mínítear próiseas cloachlaithe sa chultúr agus sa cheol i dtéarmaí na sruthanna cultúrtha is stáiriúla a bhí ag tuile

isteach ar shaol phobal an Chláir ón saol mór, agus na sruthanna céanna sin ag leathnú amach arís uaidh ar fud an domhain, ach tar éis athshaothrú a bheith déanta orthu i gcomhthéacs *milieu* an chontae féin.

Agus mé ag dul i ngleic le ceist na hamhránaíochta is an cheoil in am an mhalartaithe teanga, tuigeadh dom, le linn mo chuid léitheoireachta, go mbeadh tairbhe le baint as gnéithe áirithe den teoiric i réimse na sochtheangeolaíochta, mar thúsphointe d'iniúchadh ar na nithe seo. Tá tarraigts ag mo chur chuige teoiriciúil, mar sin, ar theoiric a ghabhann leis 'an tríú tonn' de shochtheangeolaíocht na sóinseálachta, agus ar smaointe forbartha ag sochtheangeolaithe ar nós Penelope Eckert, Michael Silverstein, Mary Bucholtz, agus daoine nach iad.

Má bhreathnaítear ar an taighde seo i dtéarmaí ginearálta na heitnicheoleolaíochta, is fiú smaoineamh ar an dá chur chuige atá le fáil sa réimse sin, mar a dhéanann Merriam trácht orthu; tarraigíonn ceann amháin díobh ar an gceoleolaíocht, is an ceann eile ar an antraipeolaíocht (1964: vii).

I dtéarmaí ginearálta na heitnicheoleolaíochta, is féidir a mhaíomh go bhfuil an dá chur chuige atá le fáil sa réimse sin, idir an cheoleolaíocht is an antraipeolaíocht, mar a dhéanann Merriam (1964: vii) trácht orthu, le fáil sa staidéar seo. Ar an lámh amháin tá gnéithe na hantraipeolaíochta ann, sa chaoi go ndíritear anseo ar an gceol chun breis eolais a fháil amach faoi na daoine lena mbaineann sé. Ar an lámh eile, áfach, is amhlaidh go bhfuil plé anseo ar 'social life as a performance,' mar a scríobhann Seeger agus é ag déanamh plé ar an gcur chuige eile, agus cuirtear faoi chaibidil 'music [as] part of the very construction and interpretation of social and conceptual relationships and processes.' (1987: xiii-xiv).

Freagraíonn an taighde seo ar bhealach nua an moladh a dhéanann Nattiez (1973) agus Seeger (1977) i leith úsáid uirlisí as réimsí a bhainfeadh níos mó le cúrsáí teangeolaíocha.

Is fairsingiú é an taighde seo ar smaointeoirreacht Turino agus a dhearcadh ar choincheap an duine, ar choincheap na féiniúlachta agus ar choincheap an chultúir (2008: 95); cuireann sé freisin le smaointe Stokes (1994: 5) agus a thuairimí ar fheidhm an cheoil i gcruthú grúpaí agus i gcur i bhfeidm na bhféiniúlachtaí sin. Cruthaítear peirspictíocht eile anseo chomh maith ar thaighde Lipsitz (1986) i dtaobh na nuálaíochta i réimse an cheoil i bpobal ar leith.

As séimeolaíocht Peirce a eascraíonn teoric shochtheangeolaíocht na sóinseálachta mar a bhaineann Silverstein, Eckert agus a leithéidí úsáid aisti. Ar an mbealach sin, is den phór teoiriciúil céanna í teoric an tráchtas seo, i dtéarmaí shéimeolaíocht an cheoil, agus atá ag Tagg (2013) agus ag Tarasti (1994) go pointe áirithe.

Mínítearanois an bealach a mbainfear úsáid anseo as uirlisí de réimse na sochtheangeolaíochta chun plé a dhéanamh ar an gceol is ar an teanga araon sa chomhthéacs sóisialta.

Cúlra an chreatha theoiriciúil: an triú tonn de shochtheangeolaíocht na sóinseálachta

Pléann réimse na sochtheangeolaíochta² an caidreamh idir an teanga agus an tsochaí. Leagtar bém inti, mar bhunús, ar staidéar na teanga sa chomhthéacs sóisialta. Áitíonn sochtheangeolaithe go maireann an teanga i gcónaí i gcomhthéacs áirithe, agus go mbraitheann sé seo ar an gcainteoir, ar an áit a mbaintear úsáid aisti, agus ar an gcúis a mbaintear úsáid aisti. Comharthaíonn an cainteoir a stair phearsanta agus a fhéiniúlacht ina chuid cainte, chomh maith lena shuíomh ar leibhéal soch-chultúrtha, ar bhonn eacnamaíoch agus ar bhonn tíreolaíoch ag am ar leith (Tagliamonte, 2006: 3).

² Féach Bayley (2013), Dyer (2007), Tagliamonte (2006), Wardhaugh (2006), Coupland agus Jaworski (2009), Trudgill (2000).

Tá staidéar na sóinseálachta neadaithe i réimse na sochtheangeolaíochta. Cuireadh sochtheangeolaíocht na sóinseálachta (*variationist sociolinguistics*) i dtoll a chéile le daichead éigin bliain anuas, arís mar chraobh den léann seo ina ndéantar comhtháthú ar ghnéithe sóisialta is ar ghnéithe teangeolaíocha na teanga. An mhian chun tosaigh ba mhó a bhí taobh thiar den ghluaiseacht ar dtús, b'fhéidir, ná go gcuirfí múnla i láthair a ligfeadh do na sochtheangeolaithe dul i ngleic leis na paradacsáí a ghabhann leis an tsóinseálacht sa teanga. Go hachomair, is éard a bhíonn i gceist ná staidéar ar an idirghníomhú idir athruithe sa teanga, bríonna sóisialta, agus forbairt an chórais theangeolaíoch féin (Tagliamonte, 2006: 5).

Bhí teoiricí foirmiúla i leith na teanga go dtí sin ag iarraidh struchtúr na teanga a léiriú mar chóras seasta de rialacha nó de phrionsabail – ach ag an am céanna á chur in iúl go mbíonn an teanga ag síorathrú; mar sin ba ghá go mbeadh an struchtúr solúbtha. Smaoineamh lárnach i sochtheangeolaíocht na sóinseálachta mar sin ná go mbíonn tuiscint ag teastáil, ní hamháin ar na próisis a bhaineann le catagóirí – .i. aicme, inscne, tíreolaíocht, agus mar sin de – ach ar na próisis athraitheacha chomh maith, chun tuiscint cheart a bheith againn ar an teanga. Glactar leis freisin nach rud a tharlaíonn go fánach é an tsóinseálacht a fheictear in úsáid na teanga ar gach leibhéal; ina áit sin, bíonn '*orderly heterogeneity*'³ ina ghné ag an tsóinseálacht seo – an tuiscint go bhfuil éagsúlacht chórasach i dteanga ar féidir í a mhíniú de réir na héagsúlachta sóisialta laistigh de phobail urlabhra. Smaoineamh eile sa chur chuige seo ná gur léiriú é, go minic, an t-athrú sioncrónach (*synchronic change*) ar an athrú diacrónach (*diachronic change*).

Déanann Eckert rangú ar staidéar shochtheangeolaíocht na sóinseálachta, agus é á roinnt aici ina thrí chatagóir, nó trí 'thonn' (2005; 2012). Díríonn staidéir sa chéad tonn, dar léi, agus Labov chun tosaigh ann (1966) ar na patrúin ghinearálta idir gnéithe sóisialta de chainteoirí agus an úsáid a bhaineann siad as gnéithe sóinseálacha na teanga. Baineann an dara tonn leis an eitneagrafaíocht agus le staidéar níos mionchúisí ar ghrupaí níos lú, agus cuirtear faoi chaibidil inti

³ Féach Weinrich et al. (1968), Tagliamonte (2006: 6), Guy (2015: 51) le haghaidh plé ar '*orderly heterogeneity*'.

patrúin níos logánta in úsáid na teanga. I gcás na tríú toinne – í seo molta ag Eckert féin – is ar cheisteanna a bhaineann leis an gcleachtadh is leis an ngníomhú a leagtar an bhéim, seachas ar struchtúir shóisialta. In ionad a bheith ag cuardach nasc idir catagóirí agus úsáid teanga, díríonn taighde na tríú toinne ar thuiscint níos fearr a fháil ar stíleanna agus ar chonstráidiú is idirbheartaíocht na féiniúlachta, seachas ar na patrúin ghinearálta de ghnéithe sóinseálacha ar leith. Ní leanann sé, dar le hEckert, go bhfuil ord cróineolaíoch ar na 'tonnta' sochtheangeolaíocha seo.

Áitíonn Eckert go mbíonn staidéir sa chéad dá thonn dírithe ar an teanga mar a shuíonn sí an cainteoir laistigh de phobal nó de ghrúpa sóisialta – go minic is pobail atá lonnaithe in áit ar leith a bhíonn i gceist – agus dá bharr sin bíonn an bhéim ar athrú is ar shóinseálacht i gcanúintí. Sa tríú tonn, áfach, is ar bhríonna sóisialta na n-athróg a leagtar an bhéim, agus an tuiscint nach mbíonn an tsóinseálacht amháin ina toradh ar na catagóirí sóisialta is ar na bríonna sóisialta, ach *go mbíonn baint aici chomh maith le constráidiú na gcatagóirí is na mbríonna sin*⁴.

Bunchloch den chreat teoiriciúil: an ceol is an teanga – eilimintí in aon chóras séimeolaíoch amháin

Coincheap bunaidh i gcur chuige an tráchtas seo, a ligeannd dul i ngleic le ceisteanna a bhaineann le hiomramháil na ndaoine ar an gceol is ar an teanga, ná an smaoineamh gur féidir breathnú ar an gceol is ar an teanga mar ghnéithe in aon chóras séimeolaíoch amháin; córas séimeolaíoch, in úsáid ag pobal, atá níos leithne ná an córas a bhaineann leis an teanga amháin, ach a chuimsíonn eilimintí eile thar ghnéithe den teanga – éadaí, mar shampla, nó bia, nó úsáid substaintí – lena gcuireann daoine rudaí in iúl don saol fúthu féin.

Más iad cúrsaí teanga atá ina dtúsphointe, ar ndóigh, ag sochtheangeolaíocht na sóinseálachta, téann teoiric an réimse níos faide ná an teanga féin chun plé a

⁴ Féach chomh maith Dyer (2007: 102)

dhéanamh ar cheisteanna gaolmhara in iompar na ndaoine agus an phobail. Átíonn Eckert nach bhfuil i sóinseálacht na teanga ach 'part of a broader stylistic complex including territory and the full range of consumption—such as adornment, food and other substance use, musical tastes' (2012: 94); 'linguistic variation ... is a very broad-spectrum component of a broader semiotic system' (2012: 97). Bíonn a leithéid de chóras séimeolaíoch i gceist ag pobal ar leith, ina bhfaightear comharthaí éagsúla sóisialta a mbaintear úsáid astu chun réimse gan teorainn de theachtaireachtaí a chur in iúl – idir choinchéapa, luachanna, mheonta, léiriú féiniúlachta agus araile; mar a deir Eckert: 'Variation constitutes a social semiotic system capable of expressing the full range of a community's social concerns' (2012: 94). I gcomhthéacs an chontanaim seo, mar sin, an córas séimeolaíoch leathan úd, is féidir eilimintí an cheoil is na teanga a chur faoi chaibidil i dteannta a chéile. Má bhreathnaítear orthu mar eilimintí gaolmhara in aon chontanam amháin, beifear in ann cur síos agus léamh fiúntach a dhéanamh ar na naisc, ar na dinimicí, ar na cosúlachtaí is ar na contrárthachtaí a bhíonn idir eatarthu maidir leis na patrúin a ghabhann lena n-ionramháil ag an bpobal. Beidh bunús ina leithéid de ghréasán tagartha chun tátil a bhaint as an bhfianaise stairiúil atá ann i dtaobh na gceisteanna seo.

Bunchoinchéapa sochtheangeolaíocha sa chreat teoiriciúil

Téarmaí ríthábhachtacha sa phlé sochtheangeolaíoch seo ná an *innéacsúlacht* (*indexicality*)⁵, is an *t-innéacsú* mar ghníomh.

Bíonn próiseas i gceist leis an innéacsúlacht, ina dtarlaíonn nasc idir an teanga agus gnéithe áirithe a mbíonn bríonna ar leith ag gabháil leo, ar bhonn an chomhthéacs nó ar bhonn an cheantair. Is féidir le teanga iomlán, nó fiú foirm theangeolaíoch amháin, a bheith ina innéacs nó ina leid i leith fhéiniúlacht

⁵ Silverstein (1976), (2003); Dyer (2007); Bucholtz (2009); Moore agus Podesva (2009); Eckert (2008), (2012).

shóisialta an chainteora. Baineann an innéacsúlacht le nasc idir teanga, nó foirm theanga, agus gné éigin a mbaineann brí shóisialta leí.

Is ionann *innéacsú*, mar sin, agus tagairt a dhéanamh do rud éigin, nó rud éigin a chur in iúl, trí úsáid chomhartha ar leith – bíodh gné theangeolaíoch i gceist mar chomhartha, nó gné eile den chóras séimeolaíoch. Is minic, mar shampla, a bhaineann daoine úsáid as labhairt na Gaeilge chun a bhféiniúlacht mar bhaill de phobal na Gaeilge a chur in iúl – chun í a innéacsú. Ar an mbealach céanna d'fhéadfadh rogha ceoil an duine a bheith ina *chomhartha innéacsach (indexical sign)* (Jaffe, 2016: 88) – go bhfuil ráiteas éigin á dhéanamh acu fúthu féin tríd an rogha sin, faoina mbreithiúnas aeistétiúil, b'fhéidir, nó faoina stádas soch-chultúrtha, faoin oidhreacht atá acu, nó a náisiúntacht, nó a mballraíocht i bpobal ar leith.

Ós rud é, i gcreat teoiriciúil an tráchtas seo, go nglactar leis an bhfaersingiú atá áitithe ag Eckert i leith an chórais shéimeolaíoch, agus go dtuigfear anseo go mbíonn réimse rudaí eile i gceist thar ghnéithe teangeolaíocha amháin, ní miste a lua arís go bhféadfadh gné den iompar nó den tseilbh (éadaí m.sh.) a bheith i gceist, an ceol san áireamh. Breathnófar anseo, mar sin, ar ghnéithe i réimse an cheoil is na hamhránaíochta mar chomharthaí innéacsacha, mar aon le gnéithe teangeolaíocha, agus déanfar iarracht iad a rianú ar an mbonn sin san fhianaise stairiúil agus ar an mbealach a mbeartaíti iad.

Coincheap atá gaolmhar do na smaointe réamhluaite ná an *t-ord innéacsach (indexical order)*⁶. Is ionann seo agus an réimse brónna a d'fhéadfadh a bheith i gceist le comhartha innéacsach ar leith. Bíonn foirm a mbíonn brí ar leith ag gabháil léi – a mbíonn luach áirithe innéacsach aici (rud a dtugann Silverstein úsáid den ord ‘*n-th*’ air) – réidh i gcónaí chun a hathléimh, agus brí sa bhrefis a bheith bronnta uirthi – luach ‘*n + 1*ú ord’ i dtéarmaíocht Silverstein. Chomh luath is a chuirtear tathag leis an luach nua seo, bíonn sé réidh arís le haghaidh athléamh eile fós, anuas ar na brónna eile a bhíonn ag gabháil leis cheana féin, agus ar aghaidh mar sin.

⁶ Silverstein (1976, 2003)

Mar léiriú ar an méid thus: bíodh comhartha innéacsach áirithe i gceist – gné theangeolaíoch éigin, abair; beidh luachanna éagsúla innéacsacha ag gabháil leis an ngné sin. Go hiondúil, cuirtear ballraíocht de dhaonra áirithe in iúl le luach innéacsach an chéad oird; gur duine as Éirinn atá ann, mar shampla, nó as Gaillimh, nó as an gClár – déantar innéacsú ar an mballraíocht sin. B'fhéidir, anuas air sin, go dtuigfear ón gcéad luach úd go mbíonn gné nó gnéithe áirithe ag gabháil leis an idirdhealú sin; duine as an gClár atá ann, mar shampla, agus dá bharr sin – cuir i gcás – beidh claoadh polaitiúil ar leith ann, dar le roinnt mhaith Éireannach, agus b'fhéidir gurb é sin is mian leis an gCláiríneach féin a thabhairt le tuiscint; luach innéacsach den dara hord atá i gceist ansin.

Éiríonn cúrsaí níos casta, áfach, nuair a thugtar aghaidh ar chíoradh a dhéanamh ar na brónna táglaisteacha seo a d'fhéadfadh a bheith i gceist sna hoird innéacsacha eile agus iad crochta ar a bhfuil sa chéad ord. Cé gurbh fhéidir leis an domhan is a mháthair a bheith ar aon intinn faoi cé hé an grúpa a bhaineann úsáid as leagan ar leith, is ceist ar fad eile í an measúnú a dhéantar ar an idirdhealú sin sa saol mó. Chun filleadh ar ais ar an sampla thus: duine as an gClár atá ann, agus mar gheall air sin tuigtear go mbeidh claoadh polaitiúil ar leith ann, dar le roinnt mhaith Éireannach; ní leanann sé, áfach, go mbeidh an léamh céanna ag gach uile Éireannach ar an rud is suntasaí a ghabhann le bheith i do bhall de dhaonra an Chláir – b'fhéidir go leagfar béis ar ghné eile a ghabhann le lucht an Chláir, bíodh sé fior nó ná bíodh. Sa chás sin is í an ghné eile sin a chuirfear in iúl mar bhrí thánaisteach, mar luach den dara hord innéacsach.

Ní miste cuimhneamh ar an méid a luann Natalie Schilling i leith chur chuige na tríú toinne – go dtugtar príomháit inti do bhrónna den dara hord innéacsach (.i. brónna a bhaineann le *seasamh – stance*⁷ – agus le tréithe an charachtair), agus go mbreathnaítear ar bhrónna den chéad ord innéacsach (a dhíríonn ar bhaint an duine le grúpa) amhail is go n-eascaíonn siadsan as brónna eile, seachas iad a bheith ina mbunús, mar a bhreathnaítear orthu sa chéad dá thonn (2013: 375).

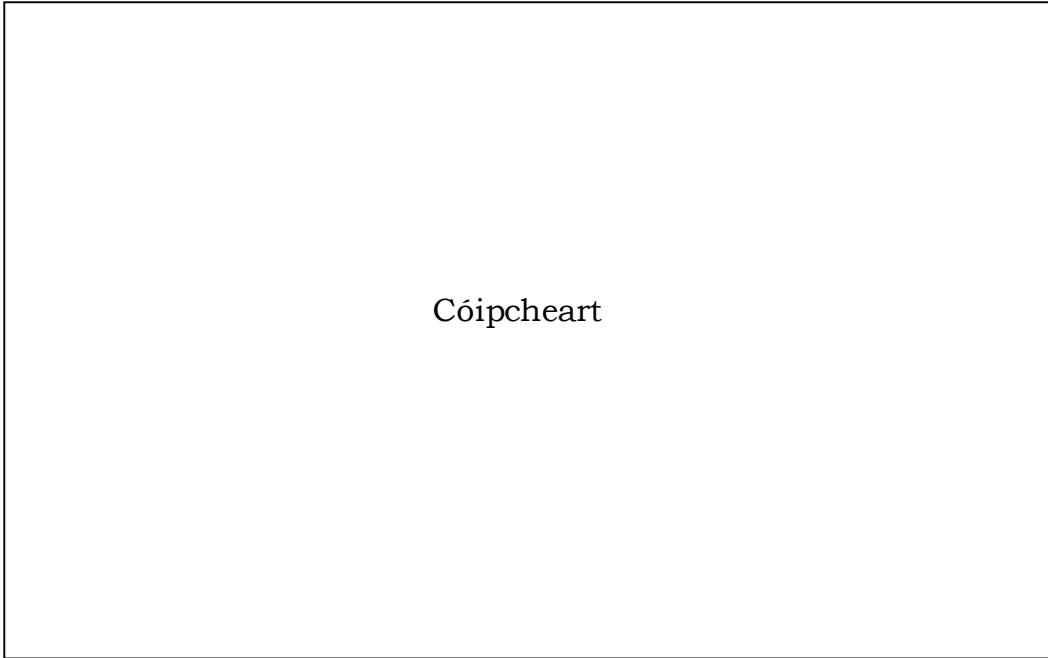
⁷ Féach Jaffe (2009) le haghaidh plé fhairsing ar *stance*.

Tá adhmad le baint as an smaoineamh, dar liom, go mbíonn a leithéid de luachanna innéacsacha, agus oird innéacsacha, le sonrú i gcás amhrán, agus i gcás na bhfonn, agus i gcás na ngnéithe a ghabhann leo, idir ábhar, stíl agus cur i láthair, nuair a ghlactar leo mar chomharthaí innéacsacha iad fén.

Déanann Silverstein trácht ar innéacsúlacht den chéad ord, den dara hord, agus araile, nó ar fhoirmeacha le luach innéacsach ‘*n-th*’ (‘*n-th order indexical value*’) agus le luachanna innéacsacha ‘*n + 1*ú ord’ (‘*n + 1st order indexical values*’) (Silverstein, 2003). Áitíonn Eckert, áfach, nach dtugtar le tuiscint leis an méid seo gur ord líneach atá ann, maidir le sraitheanna seo na mbríonna; labhraíonn sise, ina ionad, faoin bhfearrann innéacsach (*indexical field*) a ghabhann le comhartha innéacsach. ‘Indexical order,’ a átíonn sí,

is not linear but can progress simultaneously and over time in multiple directions, laying down a set of related meanings. These meanings at any particular time constitute an indexical field ... – a constellation of ideologically linked meanings, any region of which can be invoked in context (2012: 94).

Bíonn fearainn innéacsacha ag gabháil le comharthaí, dar léi, in ionad bríonna deimhnithe, toisc go mbaineann daoine úsáid as na comharthaí ní hamháin chun a n-áit réamhluaite sa tírdhreach sóisialta a dhearbhú, ach chun bearta idé-eolaíocha (‘ideological moves’) a dhéanamh ann. Ní hamháin go mbeadh úsáid á baint as comhartha ar leith chun luach innéacsach a bhí ann roimhe sin a dhearbhú; d'fhéadfadh, ina ionad sin, luach *nua* innéacsach a bheith á mhaíomh ag an duine (Eckert, 2008: 464).

Cóipcheart

Figiúr 2.1: Sampla de chomhartha innéacsach agus fearann innéacsach a ghabhann leis

– Foghraiocht an fhoircinn ‘ing’ sa Bhéarla .i. ‘running’, ‘going’ 7rl. mar chomhartha innéacsach, agus an fearann innéacsach a ghabhann léi. Léirítear dhá leagan anseo, leagan coguasach (velar variant) [ŋ] (cló dubh), agus leagan le béim phríomhúil (apical variant) [n] (cló liath) agus sraitheanna bríonna sóisialta a bhaintear astu (Eckert, 2008: 466) (íomhá leasaithe)

Ní mór aird a tharraingt, chomh maith, ar an dearbhú (Eckert, 2012: 94) nach rud é a tharlaíonn de thimpiste, nuair a bhronntar brí úr ar chomhartha ar leith; ach gur cuid de phróiseas leanúnach atá ann, ina mbíonn ilbhríonna á síorbhronnadh ar ghnéithe teangeolaíocha de gach cineál – agus ar ghnéithe den chóras séimeolaíoch níos leithne chomh maith, córas a chuimsíonn an ceol i measc raidhse rudaí eile. Ní mór cuimhneamh, ina theannta sin, nach struchtúr seasta atá san fhearann innéacasach, ach go mbíonn síorphróiseas athléimh an t-am go léir á chur in iúl leis.

Bíonn a leithéidí d’fhearrainn innéacsacha ag gabháil mar sin le gnéithe i réimse an cheoil; le hamhráin, mar a dúradh cheana féin, is le foinn, agus leis na gnéithe a bhaineann leo.

Téarma eile gaolmhar a mbainfear leas as anseo corrúair ná an *t-iocónú* (*iconization*). Dar le Irvine agus Gal, tagraíonn sé seo do phróiseas a bhíonn i gceist nuair a bhreathnaítear ar ghné a dhéanann innéacsú ar ghrúpaí sóisialta mar léiriú ar na grúpaí sóisialta sin, nó mar íomhá iocónach, amhail is go mbeadh léiriú nó cur i láthair á dhéanamh ag an ngné sin ar chroínadúr nó ar *eisint* an ghrúpa sin:

Iconization involves a transformation of the sign relationship between linguistic features (or varieties) and the social images with which they are linked. Linguistic features that index social groups or activities appear to be iconic representations of them, as if a linguistic feature somehow depicted or displayed a social group's inherent nature or essence. This process entails the attribution of cause and immediate necessity to a connection (between linguistic features and social groups) that may be only historical, contingent, or conventional. The iconicity of the ideological representation reinforces the implication of necessity. By picking out qualities supposedly shared by the social image and the linguistic image, the ideological representation – itself a sign – binds them together in a linkage that appears to be inherent (2000: 37-38).

Cineál luathscríbhneoireachta atá ann, mar sin, do dhearthaí, do sheasaimh, do ghnéithe áirithe cultúrtha, do shraith tagairtí agus iad go léir curtha in iúl leis an tagairt amháin. Samplaí den iocónú iad siúd a fheictear i saol an Bhéarla maidir leis an nGaeilge i gcás nathanna ar nós 'A vourneen', 'machree', 'wisha' agus araile: tagraíonn na déantúis ghonta seo do choinchéap na Gaeilge, don chultúr Gaelach agus cuirtear in iúl, lena n-úsáid, eisint den Éireannachas agus den fhéiniúlacht sin lena bhfuil siad snaidhmthe⁸.

Beidh trácht anseo chomh maith ar an *inréimniú* (*enregisterment*): an próiseas ina n-aithníonn an pobal foirm ar leith go sóisialta mar fhoirm atá innéacsach do ghné áirithe – an chaoi, i bhfriotail eile, ina mbronntar luach innéacsach ar an bhfoirm. Is i dtéarmaí teangeolaíocha amháin a dhéanann Agha sainmhíniú ar an inréimniú:

processes whereby distinct forms of speech come to be socially recognized (or enregistered) as indexical of speaker attributes by a population of language users (2005: 38).

⁸ Féach chomh maith Bucholtz (2001: 88-89). Freagraíonn sé seo ar bhealaí áirithe don choinchéap '*Topicalization*' a úsáideann Bail ina anailís féin ar amhráin (1985).

– ach i gcomhthéacs an chórais shéimeolaíoch leathain, mar a luadh cheana féin, is féidir níos mó ná foirmeacha cainte amháin a bheith i gceist; ar an mbealach seo baineann coincheap an inréimnithe leis na gnéithe sin atá lasmuigh den teanga chomh maith.

Ligtear dúinn, leis na constráidí seo, aghaidh a thabhairt ar nóisean na teanga agus an cheoil, idir na hamhráin agus cleachtadh na hamhránaíochta, mar eilimintí sa chóras séimeolaíoch céanna, agus plé a dhéanamh orthu i dtéarmaí nua. Áireofear anseo an teanga, an ceol, gnéithe den teanga is gnéithe den cheol, an amhránaíocht i gcoitinne agus amhráin ar leith, mar chomharthaí innéacsacha a bhfuil a gcuid fearann innéacsach féin ag gabháil leo. Breathnófar ar innéacsúlacht na gcomharthaí innéacsacha seo, mar a bhfaightear an fhianaise orthu sna foinsí stáiriúla; pléifear leis na dinimicí taobh thiar den innéacsúlacht sin, agus leo siúd atá taobh thiar de phróiseas an innéacsaithe agus an inréimnithe, mar a bhaineann siad leis an gceol is leis an teanga araon. Bunófar an cur chuige seo ar na himpleachtaí a luann Eckert i dtaobh na teoirice; 'Variation constitutes an indexical system that embeds ideology in language and that is in turn part and parcel of the *construction of ideology*' (2008: 453) [liomsa an bhéim].

An fhéiniúlacht agus an innéacsúlacht i dtéarmaí eile; comhtháthú le teoirici

Ina chur síos ar chultúr an cheoil agus an damhsa i bpobal Oileán Thoraí, baineann Ó Laoire leas as na coincheapa céanna i dtéarmaí eile: 'Is cuid de chomharthaí sainiúla na n-oileánach [an ceol agus an damhsa] a chuidíos leo a n-aontacht a chur in iúl agus san am chéanna a dhealaíos iad go cinnte ó ghrúpaí eile agus go háirid ó mhuintir na tíre' (2002: 189-190). Míníonn sé:

...is dlúthchuid é an damhsa agus an ceol traidisiúnta de shainaitheantas agus d'fhéiniúlacht an oileáin, den rud a shainmhíníos an t-oileán agus a phobal dóibh féin ar dtús, agus ina dhiaidh sin don domhan taobh amuigh. Is siombailí iad an damhsa agus an ceol, na hamhráin agus an ócáid féin atá snaidhmthe ina chéile oiread, b'fhéidir, agus gur deacair a mbaint amach as a chéile. Ina dhiaidh sin, ceanglaíonn na siombailí seo agus an t-eolas a théid leo, muintir an oileáin le chéile agus bheir siad comhthuiscintí dóibh ar bhealach nach bhfuil le fáil in áiteacha eile (2002: 189-190).

Tarraingíonn Ó Laoire ar shaothar Honko chun an dearcadh seo a chur in iúl, a deir:

Part of the collective tradition is singled out and made to represent the group in cultural communication. These traditions may refer to language, geographical location, music, dance, costume, architecture, history, myth, ritual and so on ... It is now possible to define 'group identity' as a set of values, symbols and emotions joining people, through constant negotiation in the realization of togetherness and belonging – constituting a space for 'us' in the universe (as well as distinguishing 'us' from 'them') (Honko, 1996: 20).

Soláthraíonn teoiric na tríú toinne i sochtheangeolaíocht na sóinseálachta sraith aontaithe téarmaíochta mar chuid dá fráma inar féidir plé leis na coincheapa céanna seo.

Cleachtadh stíleach agus an fhéiniúlacht taibhléirithe

Wave three studies focus on the *social meaning* of variables, with variation not simply reflecting but actually constructing social categories and social meaning. (Dyer, 2007: 102)

Ní deacair an léim a dhéanamh ó dhearbhú mar seo chuiig na hargóintí a ghabhann le *féiniúlacht taibhléirithe* (*performative identity*).

Gné lárnach de theoiric na tríú toinne i sochtheangeolaíocht na sóinseálachta ná an bhéim a chuirtear inti ar an gcleachtadh stíleach (*stylistic practice*). Áitítear sa teoiric nach eachtraí iad na próisis thuslauite a tharlaíonn 'lasmuigh' de na daoine, a tharlaíonn de thaisme i saol na ndaoine; ina ionad sin feictear gurb iad na daoine féin a *roghnaíonn* na nithe seo, agus go mbraitheann na próisis seo ar *roghanna* bhaill an phobail. Breathnaítear ar na ranpnpháirtithe mar ghníomhaithe stíleacha (*stylistic agents*), iad ag gníomhú i gconstráid a gcuid féiniúlachta, seachas a bheith ina ranpnpháirtithe fulangacha inti:

The emphasis on stylistic practice in the third wave places speakers not as passive and stable carriers of dialect, but as stylistic agents, tailoring linguistic styles in ongoing and lifelong projects of self-construction and differentiation. It has become clear that patterns of variation do not simply unfold from the speaker's structural position in a system of production, but are part of the active—stylistic—production of social differentiation (Eckert, 2012: 97-98).

Is forbairt í seo a fhreagraíonn do theoiricí eile i réimse na feiniméaneolaíochta:

... the phenomenological theory of 'acts,' espoused by Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty and George Herbert Mead, among others, seeks to explain the mundane way in which social agents constitute social reality through language, gesture, and all manner of symbolic social sign (Butler 1988: 519).

Tarraingíonn Judith Butler ar na coincheapa seo mar thacaíocht dá trácht ar an bhféiniúlacht taibhléirithe (*performative identity*) (1988). Cloíonn sise le dearcadh a bhfuil go leor i gcomhar aige le nóisean an ghníomhaí stíligh, lena plé ar 'constructed identity', ach téann sí níos faide, chun giniúint na féiniúlachta sin a phlé, á lua gur bunús creidimh, bunús aireachtála, atá i gceist anseo, lena gcruthaítar an fhéiniúlacht:

... the *appearance of substance* is precisely that, a constructed identity, a performative accomplishment ... (1988: 520).

... performative ... means, quite simply, that it is real only to the extent that it is performed (1988: 527).

I will understand constituting acts not only as constituting the identity of the actor, but as constituting that identity as a compelling illusion, an object of belief (1988: 520).

Is i dtéarmaí na féiniúlachta inscne a dhéanann sí trácht air seo; ach is féidir a thuiscent, beag beann ar cheist na hinscne, gur fiú dearcadh Butler a chur san áireamh mar dhiminsean eile sa phlé ar ghníomhaithe stíleacha:

... what is called gender identity is a performative accomplishment compelled by social sanction and taboo. In its very character as performative resides the possibility of contesting its reified status (1988: 520).

Áitíonn Butler (i dtéarmaí inscne) nach bhfuil san fhéiniúlacht ach firinne a chruthaítar thar am 'through a series of acts which are renewed, revised, and consolidated through time' (1988: 523) agus gurb éard atá i gceist léi ná 'the legacy of sedimented acts rather than a predetermined or foreclosed structure, essence or fact, whether natural, cultural, or linguistic' (1988: 523). Glacfar anseo leis na hargóintí sin mar léargas eile ar na coincheapa 'innéacsú' agus 'inréimniú' mar a úsáidtear iad sa tríú tonn de shochtheangeolaíocht na sóinseálachta.

Tá impleachtaí thar a bheith suntasach le rianú ina leithéidí de choinchéapa i dtaobh fhíornádúr an chlaochlainne sa chultúr. Is túspointí iad ceist an ghníomhaithe stíligh agus ceist na féiniúlachta taibhléirithe lenar féidir taiscéaladh agus plé a dhéanamh ar fhréamhacha na bpróiseas a bhaineann leis an

malartú teanga, le hathruithe i stór ceoil an phobail agus leis na hathruithe idé-eolaíocha sna dearthaí agus sna luachanna socheacnamaíocha a bhaineann leis na feiniméin seo.

An gníomhaí stíleach agus a roghanna: samplaí i dtéarmaí na hamhránaíochta

Tagann gach gné den chultúr ann mar thoradh, ar ais nó ar éigean, ar *rogha*. Tá an ceol agus an teanga, an amhránaíocht agus na hamhráin ar leith, ina ngnéithe den chóras séimeolaíoch leathan, mar a bhíonn ag pobal ar leith, ina ndéantúis a ndéanann baill an phobail sin ionramháil orthu ar mhaithe lena gcuspóirí féin, beag beann ar a bhfeasacht féin ar na cuspóirí ná ar an ionramháil sin.

Is é seasamh theoiric an chleachtadh stíligh ná go roghnaítear gach rud, agus nach timpiste é an próiseas seo. D'fhéadfadh gné ar bith a bheith san áireamh i gcás na rogha, stíl an taibhléirithe, cuir i gcás, nó fiú an fhoghraíocht. Déantar rogha ar amhrán ar leith ar ócáid ar leith; b'fhéidir gur ar bhonn an fhoinn a dhéantar an rogha, nó ar bonn na teanga, nó b'fhéidir gur ar bhonn chineál na hócáide a dhéantar í, nó de bharr cúiseanna pearsanta.

Tagann dearcadh Nic Eoin leis an méid sin, agus luann sí sleachta as saothar de híde mar thacú lena pointe:

Thagair Dubhghlas de híde don éifeacht a bhíodh ag ceathrú as an amhrán "An droighneán donn" ar bhean ar bhaileadh sé leagan de uaithi: "...níor tainig sí ariamh do'n cheáthamhain sin 'Cidh gur árd é an crann caorthainn', nach sileadh na deoír as a súil" [(de híde, 1909: 32)], rud a thugann le fios go raibh léamh pearsanta á dhéanamh aici ar eírim an véarsa. Ina alt "Gaelic Folk Songs" luann sé an chaoi a ndearna seánbhean eile ar bhaileadh sé ábhar uaithi ionannú idir a cás féin agus cinniúint na mná a bhí mar ábhar in amhrán dá cuid, amhrán faoi uaigneas mná óige agus í scartha óna muintir féin i dteach agus i gceantar coimhthíoch a fir chéile:

When she came to a place in the song where the girl describes her new house
on the mountain as a

Botháinín gan fónamh
Ag bagaírt orm i gconaí
Gan aon għreim beo ann
Ach an frap atá faoi

i.e. "an unprofitable little hut..." she shook with amusement till the tears came into her eyes, and stopped to assure me with bursts of jerky asthmatic

laughter, in which her daughter joined, that the girl's house was just like her own. Poor old lady! it was no wonder that the song appealed to her. I found out afterwards that the girl's fate had been her own [(de hÍde, 1986: 113)] (Nic Eoin, 2000: 253-254).

Mar thacú sa bhrefis lena pointe, déanann Nic Eoin tagairt do dhírbheathaisnéisi Thomáis Uí Chriomhthain agus Mhuiris Uí Shúilleabhaín d'amhráin ghrá 'a bheith á gcasadh i gcomhthéacsanna ar léir go raibh siad in úsáid le teachtaireachtaí a chur abhaile ar bhaill den lucht éisteachta' (Nic Eoin, 2000: 254). Tá plé déanta ag Ó hÁinle (2008) agus Ó Laoire (2009) chomh maith ar an gceist seo faoi roghanna réamhbheartaithe, maidir le hiompar Uí Chriomhthain i leith na n-amhrán a bhíodh á gcasadh aige.

Feictear sa mhéid seo, mar sin, a lárnaí is atá na heochairchoincheapa den ghníomhaí stíleach agus den fhéiniúlacht taibhléirithe ina leithéid de phlé.

Síneadh an chreata theoiriciúil chuig réimse an téacs: an idirthéacsúlacht

Is féidir cur leis na huirlisí teoiriciúla atá luaite go dtí seo, agus creat teoiriciúil an tráchtas a shíneadh chuig réimse an téacs ach teoiric na hidirthéacsúlachta a chur san áireamh⁹.

Is é an próiseas tagartha – an *tagarthacht* – droichead an tsínte seo. Ar cheann de bhunsmaointe na hidirthéacsúlachta tá an tuiscint nach maireann téacs ar bith i bhfolús leis féin, ach go mbíonn tagairt ann do théacsanna eile, agus go gcuirtear leis an mbrí – nó go gcruthaítear an bhrí, fiú – atá ag an téacs mar gheall ar na tagairtí – ar an idirthéacsúlacht – sin.

⁹ Bainfear úsáid as 'téacs' anseo mar a úsáidtear i dtráchtanna na hidirthéacsúlachta é – téarma a chuimsíonn gach gné den amhrán mar a fhaightear é i ngréasán idirthéacsúil. Cloífear le 'focail' nó 'línte' mar sin, nuair a dhéanfar trácht ar na focail féin in amhrán ar leith.

Ar an mbealach seo, faightear coincheap na tagrachta ag feidhmiú i gcroílár chonstráid na hinnéacsúlachta, agus is féidir breathnú ar an idirthéacsúlacht mar athléamh ar an innéacsúlacht ar bhonn téacsúil; éiríonn an idirthéacsúlacht ina cuid den chreat teoiriciúil, mar sin, lenar féidir déantúis i réimse an téacs a chur faoi chaibidil.

Cheap Julia Kristeva an téarma 'idirthéacsúlacht' mar chur síos ar an tstí riachtanach a mbraitheann aon téacs go hidirspleách ar raidhse téacsanna eile a bhí ann cheana féin. Ní feniméan aonair é aon téacs ar leith, mar sin, ach rud a bhíonn 'constructed from a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another' (Kristeva, 1986: 37). Áitíonn Kristeva nach gcruthaíonn údair a gcuid téacsanna óna n-aigne féin, ach go dtiomsaítear iad ó théacsanna a bhí ann roimhe sin; is éard atá sa téacs mar sin ná 'a permutation of texts, an intertextuality in the space of a given text', ina mbíonn 'several utterances, taken from other texts, [which] intersect and neutralize one another' (Kristeva, 1980: 36). Luann sí gurb éard atá san fhocal liteartha ná '*an intersection of textual surfaces* rather than a point (a fixed meaning), as a dialogue among several writings' (1986: 36); '... each word (text) is an intersection of word (texts) where at least one other word (text) can be read (Kristeva, 1986: 37).

Fógraíonn Barthes 'bás an údair' agus 'breith an léitheora', á áitiú, 'a text's unity lies not in its origin but in its destination' (1977: 148). Bíonn impleachtaí i bhfíramú na dtéacsanna ag téacsanna eile, ní hamháin do na scríbhneoirí, ach do na léitheoirí chomh maith. Bíonn stair léitheoireachta ag téacs cáiliúil: 'All literary works... are "rewritten", if only unconsciously, by the societies which read them' (Eagleton, 1983: 12). Tacaíonn sé seo leis an dearcadh nach maireann brí an téacs sa téacs leis féin, ach gurb é an léitheoir a chruthaíonn an bhrí ann, ní hamháin maidir leis an téacs ar leith a bhíonn i gceist, ach maidir le líonra na dtéacsanna a ndéantar tagairt dóibh i bpróiseas na léitheoireachta.

Má ghlactar le 'téacs' mar théarma a chuimsíonn foinn agus amhráin, i dteannta na bhfocal amháin (taobh le gnéithe eile), faightear i gcoincheap na hidirthéacsúlachta uirlis chumhachtach lenar féidir anailís léirmhinitheach a

dhéanamh ar mhaitrísí amhrán agus ar an idirghníomh idir eilimintí laistigh de na maitrísí sin, ar bhealach a thabharfaidh leideanna faoi dhinimic ionramháil na bhfonn is na teanga, faoi idirghníomh an dá theanga, an Ghaeilge agus an Béarla, ar a chéile, agus faoi fheidhmiú an chultúir logánta.

Is gníomh tagartha é gníomh an innéacsaithe, mar a rinneadh soiléiriú air níos luaithe. Chun é seo a chur i bhfriotal eile, faightear idirghníomhú na hidirthéacsúlachta ag feidhmiú i gcroílár na bpróiseas seo. Is amhlaidh féin go bhfaightear comhghníomhú na dtéacsanna ar a chéile i bpróiseas na hidirthéacsúlachta mar bhunchloch don chomhartha innéacsach féin, do chóras séimeolaíoch leathan na ndaoine dá bharr, don fhearann innéacsach agus do na coincheapa eile a ghabhann leis sin.

Ligtear dúinn, leis an gcur chuige teoiriciúil seo, léargais a tharraingt as léamh agus anailís ar an idirghníomhú sin idir na téacsanna, a bhféadtar cur síos a dhéanamh orthu ar bhonn na sochtheangeolaíochta. Léireoidh sé gnéithe in idirghníomhú na dtéacsanna éagsúla ar féidir míniú a dhéanamh orthu i dtéarmaí na hinnéacsúlachta agus ar féidir iad a lonnú i gcóras séimeolaíoch an phobail. Ar an mbealach seo cruthaítar anseo nasc cumhachtach anailíseach idir teoiriciúlacht maidir le saol na dtéacsanna agus maidir le saol iompar agus mheon na ndaoine.

Focal ar ghné den fhianaise: maitrísí amhrán

Nuair a dhíritear ar réimse an téacs agus an próiseas tagartha ann, ní foláir aghaidh a thabhairt ar thírdhreach na nasc a d'fhéadfadh a bheith ann i dtaobh na ndéantús éagsúil uile. Túsphointe amháin anseo, leis na ceisteanna seo a chuimsíonn raidhse leaganacha amhrán, ná feithicil an fhoinn. Is féidir breathnú ar an bhfonn mar chrúca, ar a gcrochtar focail éagsúla, amhráin éagsúla; *maitrís*¹⁰ atá ann, nó fráma – ina bhfuil na hamhráin seo suite – ar féidir brónna nua a

¹⁰ Táim buíoch den Dr Lillis Ó Laoire as ucht an téarma seo a mholadh dom.

ghiniúint as, ach gur féidir chomh maith trasnú na dtéacsanna a fheiceáil ar a chéile.

Sna léirithe éagsúla téacs a chuirtear le fonn ar leith, bíonn sé le tuiscint go mbíonn eolas ag na cumadóirí ar théacsanna eile a cuireadh leis an bhfonn sin. Bíonn an próiseas tagartha, mar sin, ag feidhmiú mar bhunghníomh i gcruthú na maitríse; nó, i bhfriotail eile, beidh gnéithe na hinnéacsúlachta is na hidirthéacsúlachta ina lárcheisteanna in aon phlé ar a leithéid de chonstráid.

Beifear ag díriú mar sin ar cheist na maitríse mar fhianaise thábhachtach as oidhreacht an cheantair i leith an stóir áitiúil amhrán, mar léiriú ar na próisis a ghabhann leis an idirthéacsúlacht, leis an innéacsúlacht, agus le constráidiú agus taibhléiriú na féiniúlachta dá bharr, sa tréimhse 1850-1950 iniarthar an Chláir.

Soiléiriú ar pharaiméadar an iniúchta: an rud is ‘Éireannachas’ ann

Céim ríthábhachtach ná sainmhíniú agus teorannú a dhéanamh ar théarmaí na lárcheiste taighde; ní foláir a leagan amach mar sin céard go baileach a bheidh i gceist sa taighde seo leis an bhfoclaíocht, ‘féiniúlacht Éireannach’ is ‘an tÉireannachas’, agus an bhrí lena leithéid iniarthar an Chláir le linn na tréimhse 1850-1950. Pléifear ar dtús roinnt ceisteanna ginearálta a ghabhann leis an gcoincheap.

Caithfear a admháil ar an gcéad dul síos nach rud seasta é ‘an tÉireannachas’, ach gur rud é a bhíonn ag síorchlaochlú is ag síorathrú le himeacht ama; ní féidir glacadh leis, i bhfriotail eile, go mbeadh an bhrí chéanna ag gabháil leis an Éireannachas sa bhliain 1850 agus a bheadh ann sa bhliain 1950.

D'fhéadfaí na claochluithe seo a chur i gcomhthéacs eachtraí éagsúla na tréimhse agus iad a phlé ar an mbonn sin, mar a dhéanfar sa tríú caibidil, ach is amhlaidh chomh maith go bhfuil léargas ar leith le fáil ar na hathruithe seo ach smaoineamh arís ar a bhfuil le rá ag Butler faoi choincheap na féiniúlachta

taibhléirithe. I bhfianaise na teoirice seo, is féiniúlacht é an tÉireannachas a thógtar arís agus arís thar am, an tÉireannachas á thaibhléiriú ag na gníomhaithé i. 'na hÉireannaigh', lena ndearcadh féin á múnlú acu féin ar an rud is 'Éireannachas' ann. Is féidir, mar sin, breathnú ar na cloachluithe stairiúla sin mar rian de phróiseas seo na féiniúlachta taibhléirithe i measc na ndaoine.

Is amhlaidh go maireann an tÉireannachas chomh maith ar bhealach a chuireann 'muidne' agus 'iadsan' in iúl mar bhunús, mar a dhéanann Said cur síos air:

... the development and maintenance of every culture requires the existence of another different and competing *alter ego*. The construction of identity – for identity, whether of Orient or Occident, France or Britain, while obviously a repository of distinct collective experiences, is finally a construction in my opinion – involves establishing opposites and 'others' whose actuality is always subject to the continuous interpretation and reinterpretation of their differences from 'us' (Said, 1979: 331-332).

Tugtar le tuiscint leis seo go ndéanfaí sainmhíniú ar an rud is 'Éireannachas' ann i gcoinne agus i gcomhthéacs an 'neamh-Éireannachais'.

Ní coincheap é an tÉireannachas, mar sin, a fhaightear i bhfolús ointeolaíoch leis féin, ach rud a mbíonn caidreamh aige le féiniúlachtaí eile. Ní hionann sin agus a rá, áfach, nach mbíonn baint ag an Éireannachas le haon fhéiniúlacht eile ach amháin a dhearbhú go mbíonn siad poil os comhair a chéile; a mhalairt an cás – ní gá go mbeadh na féiniúlachtaí, 'Éireannach', 'Baineann' agus 'Impiriúlach/Dílseach', ag teacht salach ar a chéile, mar shampla. *Trasnáionn* na féiniúlachtaí seo a chéile, i dtéarmaí Crenshaw ina trácht ar *intersectionality* (1997) – an *trasnachas* – agus ní mór na pointí trasnaithe sin a admháil ina leithéid seo de phlé.

D'fhéadfáí 'Éireannachas' a ghlacadh mar scáth-théarma a sheasann do léamha éagsúla ar an bhfocal sin, mar a úsáidtear i gcás dreamanna éagsúla a chloíonn leis; ní hionann, cuir i gcás, an léamh a chuir lucht leanúna Dhubhglais de hÍde agus a chohort i dtús an fichiú haois ar an rud ceart is 'Éireannachas' ann agus an léamh a bhí acu siúd a thacaigh le John Dillon. Is iomaí leagan den Éireannachas a bhíonn ann, mar sin, leaganacha a mbíonn aontú eatarthu ar cheisteanna áirithe ach fós a thagann salach ar a chéile ar leibhéal eile. Is féidir an t-aontú seo a áireamh mar chineál eile den *intersectionality*, nó den *trasnachas*, a tharlaíonn

laistigh de shaol sin ‘na nÉireannach’. Feictear as seo nach coincheap aonghnéitheach é an tÉireannachas, ach coincheap ilchineálach a chuimsíonn go leor roghanna difriúla.

Go minic tugtar le tuiscint go mbíonn gnéithe nó féiniúlachtaí eile ar leith i gceist, a 'ghabhann' le féiniúlacht an Éireannachais, nó a chuirtear in iúl faoi scáth an Éireannachais; seans, mar shampla, go nglacfaí leis gurbh éard a bhíonn i gceist le 'hÉireannach' ná duine atá ina 'Chaitliceach' agus ina 'Náisiúnaí'. Arís, is gné eile í seo den trasnachas, ina mbíonn níos mó ná trasnú i gceist – is amhlaidh go bhfeicfí na rudaí seo mar fhéiniúlachtaí a mbeadh dlúthchomhcheangal eatarthu le chéile i ndearcadh daoine – nár bh fhéidir an rud amháin a bheith i gceist gan an rud eile a chur in iúl.

Cé gur coincheap lárnach é an ‘Gaelachas’ sa phlé seo .i. féiniúlacht nó féiniúlachtaí a bhfuil an Ghaeilge is cultúr na Gaeilge féin mar phríomhcheist acu, ar ndóigh ní gá gurb ionann an dá rud. Is amhlaidh go gcuimsíonn an tÉireannachas féiniúlachtaí eile agus nach bhfuil an Gaelachas chomh tábhachtach sin acu. Ní hé sin le rá nach mbeadh baint ar bith acu sin leis an nGaelachas, áfach, mar a phléifear, bíodh sé sin ar leibhéal tagrach amháin.

Is iomaí glór nach n-áirítear sna cuntais, ach a ghabhann leis an Éireannachas agus ról lárnach ann acu, agus a mbíonn a bhféiniúlachtaí le háireamh i gcreat an trasnachais. Is iad na mná an grúpa is mó chun tosaigh ina measc sin – iad siúd ach go háirithe a bhí ina lántost faoi smacht na nósanna sóisialta idir am a bpósta agus an t-am a d'imigh a gcuid páistí uathu, nó an t-am a fuair a bhfír chéile bás; leagann Porter agus Gower béim ar shuntasacht na bearna sin (1995: xxiv-xxv) – an ‘disappearing act’, mar a thug an fidhléir Bernadette McCarthy air – a bhí fós ina chuid de shaol na mban san fhichiú haois (Slominski (2013: 14). Maraon le scéal na mban, tá an lucht siúil agus a bhféiniúlacht féin chun tosaigh i dtaobh na gceisteanna faoi chaibidil anseo chomh maith. Dá laghad í an fhianaise, ní foláir iarracht a dhéanamh tuiscint a fhorbairt ar na scéalta sin agus muid ag iarraidh teacht ar léargas níos fearr ar an ábhar.

Is ar choinchéap an náisiúnachais chultúrtha, mar a dhéanann Hutchinson (1987) cur síos air, a bheidh an trácht is mó sa saothar seo, maidir lena tionchar ar iomhramháil an cheoil is na teanga i réimse na ngnáthdhaoine. Feictear go bhfuil baint níos dlúithe ag an sainmhíniú seo leis na ceisteanna sin ná mar a bheadh ag sainmhínithe eile – an náisiúnachas polaitiúil, mar shampla. Níltear chun a mhaíomh leis seo nach mbíonn na sainmhínithe eile san áireamh go minic; go deimhin fiú gur deacair éalú uaireanta ó na himpleachtaí a ghabhann leo, ná nach cóir, agus gur minic nach féidir iad a aithint óna chéile. Ní mór a shonrú, mar phointe gaolmhar don cheist sin, gur leag idéalachas seo na linne béim ar an Éireannachas mar choinchéap náisiúnta agus go raibh meon an áitiúlachais thíos leis; breathnófar arís ar an ngné seo sa tríú caibidil. Ina dhiaidh sin féin maireann an sainmhíniú seo, faoi lipéad an náisiúnachais chultúrtha, i réimse a bhfuil dlúthcheangal aige leis na hamhráin is le ceist na teanga, rud a aithníonn Hutchinson agus é ag díriú ach go háirithe ar an ról a ghlacann na scoláirí is na healaíontóirí in 'athbheochan' na staire náisiúnta is an chultúir náisiúnta:

Unlike political nationalism, which would uproot the traditional status order for a modern legal-rational society, cultural nationalism is a movement of moral regeneration which seeks to re-unite the different aspects of the nation – traditional and modern, agriculture and industry, science and religion – by returning to the creative life-principle of the nation. Since this identity can only be grasped as a living whole - as a differentiated complex of interactive units – that is in continuous evolution, it cannot be codified. It can only be understood genetically and intuitively as a gestalt... For this reason, its proponents are not politicians or legislators but are above all historical scholars and artists who form cultural and academic societies, designed to recover this creative force in all its dimensions with verisimilitude and project it to the members of the nation (1987: 14).

Beidh rólanna lucht an léinn ina lárthéama, mar sin, sa phlé anseo, mar a fheicfear i gCaibidil 5 ach go háirithe.

I ndeireadh báire, braitheann na tuiscintí ar an rud is ‘Éireannachas’ ann ar an áit is ar an ré a bhíonn faoi chaibidil. Tugann sé seo muid chuig ceann de réamhcheisteanna an taighde seo: cad a chiallaíonn ‘Éireannachas’ mar a léirítear dúinn é in iarthar an Chláir sa tréimhse 1850-1950? Rachfar i ngleic leis an ábhar seo sa chéad chaibidil eile, ina ndéantar plé ar chomhthéacs stairiúil na fianaise.

Ceangal

Déantar athshaothrú sa chreat teoiriciúil seo ar theoiric na sochtheangeolaíochta ar bhealaí éagsúla; an t-aistriú is éasca le sonrú, ar ndóigh, ná an bhéim atá curtha anseo ar a húsáid chun ábhar an cheoil is na hamhránaíochta a scrúdú go príomha, seachas ar a húsáid i leith ceisteanna a bhaineann leis an teanga amháin ina comhthéacs, bíodh go bhfuil siadsan san áireamh anseo freisin, agus go bhfuil gaol acu le ceist an cheoil. Is amhlaidh freisin go bhfeictear urlísí na teoirice seo á n-úsáid go hiondúil in anailísí ar thaighde goirt; sa chás seo, áfach, beartaítear leas a bhaint aisti ar bhonn stairiúil, agus í a scaoileadh ar fhianaise as bailiúcháin, as lámhscríbhinní is a leithéidí ón naoú haois déag is ón gcéad leath den fhichiú haois. Athrú eile fós ná go mbaintear leas as teoiricí i réimse shochtheangeolaíochta na sóinseálachta go hiondúil chun cíoradh a dhéanamh ar an bhfianaise chainníochtúil. Cé go bhfuil gnéithe de seo ag gabháil leis an taighde – m. sh. úsáid bainte as staitisticí ó na daonáirimh stairiúla – ní hé go bhfuil an taighde anseo lárnaithe ar an gcur chuige sin; díreofar go príomha ar an bhfianaise cháilíochtúil; téacsanna éagsúla – na hamhráin, cuntais stairiúla, mar shampla, agus ábhar eile as cartlanna.

Cuireann an creat seo bealach ar fáil lenar féidir dul i ngleic ar shlí an-díreach leis na ceisteanna a phléitear go minic i réimse na heitnicheolaíochta a bhaineann leis an gcleachtas i measc na ndaoine; an fhéiniúlacht, ballraíocht i bpobal i leith, oidhreacht. Scaoilfear anseo é laistigh de chomhthéacs stair an cheantair, agus déanfar iarracht, leis, teacht ar chur síos níos mine ar na meonta, ar na próisis is ar na dinimicí sóisialta atá taobh thiar de na patrúin a fheictear ann. Cuirfidh sé seo an bunús ar fáil chun athchruthú níos soiléire a dhéanamh ar scéal fheidhmiú an chultúir logánta agus ar scéal dhinimicí an chlaochlaithe chultúir sa phobal. Molaim go bhfuil réaladh déanta, leis an gcreat teoiriciúil seo, ar an méid a scríobh Chris Dobrian in 1992 agus é ag machnamh ar an gcaoi a suífi ceist an cheoil is na teanga laistigh den aon phlé céanna: 'These discrepancies can be reconciled if music is approached in terms of semiotics, but without its preconceptions' (1992: 43).

Caibidil 3: Comhthéacs – foinn, focail, féiniúlachtaí

Réamhrá

Tá dhá ghéag ag an tráchtas seo, mar a luadh sa chéad chaibidil, i dtaobh na fianaise a chíorfar maidir le cúrsaí in iarthaí an Chláir idir 1850 agus 1950: na hamhráin mhacarónacha, mar a bheidh plé orthu i gCaibidil 4, agus maitrísi amhrán, lárthéama Chaibidil 5. Aidhm na caibidle seo, Caibidil 3, is ea comhthéacs don fhianaise sin a chur ar fáil, agus eilimintí den cheist taighde a shuí in athruithe stairiúla agus in eachtraí na tréimhse. Ar an mbealach seo gheofar cúrla a ligfidh dúinn dul i ngleic níos fearr le hiniúchadh ar na slite éagsúla ina ndearna pobal iarthaí an Chláir ionramháil ar fhoinn agus ar fhocail ina dtraidisiún chun a bhféiniúlacht Éireannach a chur in iúl, nó a innéacsú.

Breathnófar ar na heilimintí sin a chuirtear in iúl sa cheist leis na heochairfhocail 'foinn' (ceol/amhránaíocht), 'focail' (teangacha) agus 'féiniúlacht' ('Éireannachas'), agus déanfar plé ar impleachtaí ginearálta na n-eachtraí stairiúla de réir na dtrí eilimint sin. Rianófar na dinimicí éagsúla a bhaineann leo ar bhonn cróineolaíoch, agus de ghrá na soiléireachta déanfar briseadh síos go garbh ar an tréimhse 1850-1950 sa Chlár ar an mbealach seo a leanas: an Gorta Mór agus a iarmhairtí; ré na bhFíníní agus na ngluaiseachtaí eile tar éis an Ghorta; Cogadh na Talún agus eachtraí eile; an Cogadh Mór, Éirí Amach 1916 agus Cogadh na Saoirse; an Cogadh Cathartha, ré an tSaorstáit agus Phoblacht na hÉireann. Déanfar anailís agus tarraingeofar conclúidí ginearálta faoi ghnéithe de chlaochlú cultúir an phobail, faoi na hathruithe i luachanna cultúrtha agus i luachanna sóisialta a tharla, agus faoin tábhacht agus brí a ghabh leis an gceol agus leis an teanga i gcomhfhios an phobail. Ar an mbealach seo cuirfear ar fáil comhthéacs don ghrinnstaidéar a dhéanfar ar shamplaí ar leith den fhianaise sna caibidlí eile.

Forbhreathnú – ‘an tÉireannachas’ mar fhéiniúlacht

Chun teacht ar shainmhíniú úsáideach ar an rud is 'Éireannachas' ann iniarthar an Chláir le linn na tréimhse 1850-1950, ní mór breathnú ar dtús ar na gnéithe ginearálta a ghabhfadh lena leithéid de choincheap.

Braitheann tuiscintí i leith an ‘Éireannachais’, mar a dúradh cheana féin, ar an áit is ar an ré a bhíonn faoi chaibidil, fiú amháin má bhí meon an áitiúlachais faoi chois ag idéalachas na laethanta sin, pointe a phléifear níos déanaí anseo. Rianófar sa chaibidil seo na brónna a ghabh leis an Éireannachas iniarthar an Chláir sna blianta 1850-1950, mar bhunús don phlé ar an iomramháil ar fhoinn is ar fhocail i leith na féiniúlachta sin sa tréimhse úd.

Comhthéacs don Éireannachas i measc na ngnáthdhaoine, iniarthar an Chláir 1850-1950

Anuas go túis na tréimhse seo, bhí tromlach na ndaoine iniarthar an Chláir, i gcomparáid le haicmí na n-údarás agus na bhfeirmeoirí móra, ag éirí ní ba bhoichte. Ba Chaitlicigh iad a bhformhór, agus bhí seasamh i bhfad ní ba náisiúnaí agus ní ba réabhlóidí le fáil i gcoitinne ina measc ná mar a bhí, mar shampla, i measc na bhfeirmeoirí móra.

D'fhéadfáí an chuid is mó de dhaonra iniarthar an Chláir a áireamh mar sin sa tréimhse seo, i dtéarmaí a ndioscúrsa féin, mar 'na gnáthdhaoine' (seachas 'na húdaráis'); 'bocht' (i gcodarsnacht le 'lucht an rachmais'), mar 'Chaitlicigh' (seachas 'Protastúnaigh' nó aon sainaicme eile), agus mar 'náisiúnaithe' (seachas 'impiriúlaithe/dílseoirí' nó aon seasamh eile). Is féidir iad seo a áireamh mar choincheapa a bhí ag feidhmiú ar bhonn laethúil ar fhís na ngnáthdhaoine ar a gcuid 'Éireannachais' féin.

Leis sin, mar a sonraíodh cheana féin i gCaibidil 2, bhí na glórtha is na féiniúlachtaí fós ann nár áiríodh go minic sna cuntais, agus fír sin an Éireannachais á múnlú ag na peirspictíochtaí sin chomh maith. Mar gheall ar dhearcadh fireannach na linne agus an claonadh a chuir sé sin ar insint an scéil, ba ghrúpa a bhí go mór chun tosaigh ina measc sin na mná de gach aicme is de gach cúlra, leath den daonra agus gan ach áit anseo is ansiúd bainte amach acu sna cuntais ón naoú haois déag. Grúpa tábhachtach eile agus an scéal céanna ina leith, ná an lucht siúil agus na ceoltóirí is scéalaithe taistil. Tiocfar ar ais ar ball chuig na téamaí seo i rannóg an phlé níos déanaí sa chaibidil.

Ar ábhar eile, má ghlac na gnáthdhaoine coincheap an Éireannachais chucu féin mar idéal is mar fhéiniúlacht, caithfear a admháil fós gur rud sách teibí atá san fhéiniúlacht náisiúnta, ar leibhéal an phobail féin. Níor mhór dóibh, mar sin, a gcuid féin a dhéanamh de ina dtéarmaí féin ar an leibhéal áitiúil, agus leagan logánta den Éireannachas a chruthú dóibh féin. D'fhéadfaí a mhaíomh as seo go raibh neamhaird á déanamh go minic de na contrárthachtaí inmheánacha a ghabhfadh leis sin agus súil á dúnadh orthu i measc na ndaoine, rud a d'áireofaí mar ghné den phróiseas ar a dtugtar *scriosadh* (*erasure*)¹¹ i léann na sochtheangeolaíochta. Scriosadh a bhí ann ar na contrárthachtaí sin a tháinig salach ar fhís na ngnáthdhaoine agus iad ina ngíomhaithe i gconstráid – i dtaibhléiriú – a bhféiniúlachta. Is deimhin go raibh a mhalairt fior ina lán cásanna – go raibh teannas oscailte, gan folach, idir fír na féiniúlachta ar bhonn náisiúnta agus meon an áitiúlachais. Arís, is ábhar do staidéar eile é síriú ar na

¹¹ An cur síos a dhéanann Irvine agus Gal ar an *scriosadh* ná:

Erasure is the process in which ideology, in simplifying the sociolinguistic field, renders some persons or activities (or sociolinguistic phenomena) invisible. Facts that are inconsistent with the ideological scheme either go unnoticed or get explained away. So, for example, a social group or a language may be imagined as homogeneous, its internal variation disregarded. Because a linguistic ideology is a totalizing vision, elements that do not fit its interpretive structure - that cannot be seen to fit - must be either ignored or transformed. Erasure in ideological representation does not, however, necessarily mean actual eradication of the awkward element, whose very existence may be unobserved or unattended to. It is probably only when the "problematic" element is seen as fitting some alternative, threatening picture that the semiotic process involved in erasure might translate into some kind of practical action to remove the threat, if circumstances permit (2000: 38-39).

ceisteanna sin mar lárcheist; cloífeart anseo le rianú a dhéanamh ar an Éireannachas sna téarmaí a luadh cheana féin, seachas an admháil go bhfuil an cheist sin ann, agus súil a chaitheamh, sa chéad rannóg eile, ar an mbealach a raibh an t-áitiúlachas faoi anáil fórsaí eile idé-eolaíocha sa tir i gcoitinne le linn na tréimhse seo.

Leis an méid seo i gcuimhne, tabharfar aghaidhanois ar an bhfianaise chun forbhreathnú ginearálta a fháil ar an scéal maidir leis an gceol, leis an teanga is le cúrsái féiniúlachta iniarthar an Chláir ó 1850 go 1950.

Contae an Chláir roimh an nGorta Mór

Scéal na féiniúlachta roimh na 1850idí

Síoláodh athbheochan an náisiúnachais chultúrtha in Éirinn san ochtó haois déag, dar le Hutchinson, in obair na n-ársaitheoirí; O'Halloran, O'Conor agus Vallancey ina measc. Gluaiseacht ab ea seo a tháinig chun cinn i mbunú Acadamh Ríoga na hÉireann sa bhliain 1785, agus a cuid idé-eolaíochtaí curtha in iúl ag Cumann na nÉireannach Aontaithe agus an t-irisleabhar *Northern Star* i mBéal Feirste (1987: 50). Fiú amháin má theip ar ghluaiseacht na nÉireannach Aontaithe ó 1791 go 1803 agus cuireadh i bhfeidhm an tAontas leis an mBreatain Mhór sa bhliain 1800, in ainneoin na n-ainneoin chonacthas bunús don náisiúnachas nua-aimseartha Éireannach, toisc ríthábhachtach i múnlú fhís na féiniúlachta Éireannaí ina dhiaidh sin. Bheadh Éirí Amach na bliana 1798 agus a laochra, chomh maith leis an Aontas, ina lárshiomhailí i ndioscúrsa na féiniúlachta in Éirinn le linn an naoú haois déag.

Is cosúil gur i dtuaisceart Chontae an Chláir a bhí Éirí Amach na nÉireannach Aontaithe lárnaithe sa Chlár, i Sráid na Cathrach ach go háirithe. Bhí an ghluaiseacht beo i gCill Phionnúrach, i gCora Finne, i Maigh, i Leacht Uí Chonchubhair, sa Dún Beag agus in Inis Díomáin, fiú má bhí rudaí sách ciúin in Inis féin (Spellissy, 2003: 36).

Má tháinig an chléir i gCill Phionnúrach agus i gCill Mhic Dhuach amach i gcoinne na nÉireannach Aontaithe an uair sin, bhí páirt ní ba dhírí fós á glacadh ag an Eaglais Chaitliceach sa saol polaitiúil in Éirinn i gcoitinne nuair a bunaíodh Compántas na gCaitliceach (*The Catholic Association*) sa bhliain 1823 agus cuireadh túis foirmiúil le gluaiseacht Fhuascailt na gCaitliceach, rud a neartaigh arís cúis na gCaitliceach mar rud a raibh dlúthcheangal aici riamh le cúis an Éireannachais. Chuir Cogadh na nDeachúna (*Tithe War*) sna 1830idí leis an réadú seo, tréimhse a raibh ról lárnach ag na Terry Alts (*Clare White Boys*) i gContae an Chláir sa chorraíl. D'ainneoin an easaontais a bhí ann go minic laistigh den Eaglais féin in Éirinn ar son na gceisteanna seo, faoi na 1870idí bhí cuid mhaith den chléir, agus roinnt easpag tábhachtach ina measc, ar aon tuairim leis na náisiúnaithe maidir le cnámh spairne 'na nÉireannach' – an gallsmacht. Níorbh eisceacht é an Clár sa mhéid seo.

Tháinig an seicteachas go mór chun tosaigh i ngluaiseacht an Reipéil, agus bhí an-bhaint ag an Eaglais Chaitliceach léi agus í ag cur drogall ar na Protastúnaigh dá mba mhian leo a bheith páirteach sa għluaiseacht. Threisigh sé seo caractar agus cáil Chaitliceach na heagraíochta sin, agus threisigh sé aithint an naisc, dá bharr, idir an Caitliceachas agus an leagan seo den Éireannachas. Bhí an Clár i gceartlár na dinimice seo agus Dónall Ó Conaill tofa don chontae sa Pharlaimint ó 1828 ar aghaidh.

Idir an dá linn, mar a aithníonn Hutchinson, tháinig 'athbheochan' eile den náisiúnachas cultúrtha chun cinn in Éirinn sna 1830idí. Bhí George Petrie, ealaíontóir, ceoltóir, ársaitheoir, seandálaí, ina cheannaire air seo, agus é ag obair le hEoghan Ó Comhraí, John O'Donovan agus scolairí is filí nach iad; cuireadh an fhís seo le chéile sa *Dublin Penny Journal* (1832) agus sa *Dublin University Magazine* (1833), agus guth á thabhairt di ag iriseoirí i ngluaiseacht Éire Óg in *The Nation* (1987: 50).

Tharla teacht le chéile ar bhealach idir dhá għluaiseacht an náisiúnachais sna 1840idí; an cur chuige bunreachtúil, i bhfoirm għluaiseacht an Reipéil, agus an cur chuige réabhlóideach, i bhfoirm Éire Óg. Cé go mbeadh teannas idir an dá

thraidisiún seo anuas go bunú an tSaorstáit in 1922 (Moody 1982: 26-27), bhí fós cuid mhaith ina n-idé-eolaíochtaí nár tháinig salach ar a chéile maidir le fis an Éireannachais.

Ba náisiúnachas pragmatach, bunreachtúil é náisiúnachas Dhónaill Uí Chonaill agus Reipéil (Kane, 2011: 36), i gcontrárthacht le náisiúnachas 'rómánsach' na nÉireannach Óg, a bhí bunaithe den chuid is mó ar nóisean na hathbheochana cultúrtha.

Cur chuige nua a bhí ag an Éireannach Óg Thomas Davis sna 1840idí, mar a luann Hill (2015): leagan eile den náisiúnachas cultúrtha, ina raibh féiniúlachta náisiúnta á cruthú as Béarla, agus an Ghaeilge is cultúr na Gaeilge á úsáid aige mar phointe tagartha den chuid is mó seachas mar theanga bheo don phobal.

Bhí Éire Óg ag iarraidh coincheap an Éireannachais a mhúnlú go díreach; sonraíonn Ryder, mar shampla, an bealach a raibh Éire Óg ag féachaint leis an ruaig a chur ar mheon an áitiúlachais in Éirinn, i bhfabhar 'Éireannachais' ní ba ghinearálta, 'since an emphasis on regional differences within Ireland appears to threaten the consolidation of national identity' (2000: 170), agus caitheamh anuas acu ar an rud a dtugann sé 'internal regionalism' air. 'The project of Young Ireland was', dar le Ryder 'to produce and maintain a new cultural unity which would transcend differences of religion, of class, of genealogy, and indeed of regional identity' (2000: 174). Sa chomhthéacs seo, bheadh tuilleadh airde tugtha i gcomhluadar áirithe ar an 'Éireannachas' mar idéal seachas ar aon rud a dtabharfaí 'Cláiríneachas' air.

Cé nár bhain sí amach tacáiocht riamh go forleathan, agus cé gur theip ar fad ar a hÉirí Amach in 1848, ba mhór an oidhreacht a d'fhág Éire Óg ina diaidh sa tir (Hill, 2015). Shaothraigh na glúnta ina dhiaidh sin fis Éire Óg i leith chultúr na hÉireann, maidir leis an teanga, leis an gceol, leis an ealaín agus le hinsint na staire.

Ba ón tréimhse réamhghorta seo a d'eascair amhráin mar 'Captain Slattery' (CBÉ 39: 176), 'Na Lánphoic' (CBÉ 38: 224), agus amhráin nach iad i dtraigisiún na

mbailéad polaitiúil, corrfhocal den Bhéarla iontu agus iad ina ndearbhchloch don bhailéad 'Amhrán Mhaicín', sampla den seánra a cumadh níos déanaí sna 1860idí. Faightear blas sna bailéid seo de dhearcadh na ngnáthdhaoine orthu féin agus den idirdhealú géar a rinne siad, de bharr na fise sin, eatarthu féin agus iad siúd 'ón taobh amuigh' – an t-innéacsú a rinne siad ar an deighilt sin. Is macalla den tréimhse seo iad na gnéithe atá le fáil in 'Amhrán Mhaicin', amhrán a chuirfear faoi scrúdú sa cheathrú caibidil, mar iniúchadh níos mine ar na ceisteanna seo.

Cleachtaí i réimse an cheoil sa Chlár roimh an nGorta

Tar éis thitim Napoleon san Eoraip, chuir na hathruithe eacnamaíocha san Aontas, ón gcéad cheathrú den naoú haois déag ar aghaidh, isteach go mór ar an saol in iarhar na hÉireann. Thosaigh claochlú ollmhór ar an ngeilleagar agus ar an tsochaí sna 1830idí, mar gheall ar an mbogadh ón geuraíocht chuig an bhféarach, mar gheall ar athruithe i mbainistíocht eastát talún, mar gheall ar an imirce, agus mar gheall ar na teaghlaigh ní ba lú, i measc athruithe eile. Le linn na chéad chaoga bliain den naoú haois déag, leathnaigh na difríochtaí idir bocht agus saibhir, d'éirigh an bochtnas agus an neamhionannas níos measa, agus an saol ag éirí ní ba chrua dóibh siúd ag bun na sochaí. Tháinig meath dá thairbhe sin ar 'a rural society characterised by reliable subsistence, low incomes, vast expanses of leisure time, and seasonal rounds of wakes, weddings, patterns, elections, and fairs that were the skeleton of a boisterous, vivacious outdoor culture' (Dowling, 2014: 128). De bharr na n-athruithe seo, dar le Dowling, a tháinig meath chomh maith ar an gceol is ar an damhsa i measc na cosmhuintire.

Bhí feidhm thábhachtach ag an gceol mar fheithicil do theachtaireachtaí polaitiúla i measc na n-aicmí ísle, agus mar fheithicil don fhéiniúlacht 'Éireannach' leis sin. Mar gheall air seo bhí teannas ann go minic idir na haicmí uachtaráinacha agus iochtaránacha i dtaobh an cheoil agus i dtaobh thraigisiún na mbailéad ach go háirithe. Ní raibh fulaingt ag na húdaráis agus ag na haicmí fiúntacha ar theacht amhránaithe dá leithéid chuig na bailte, mar shampla, ar eagla go spreagfaidís gleo agus achrann i measc na ndaoine (Cronin, 1998: 141).

Bhí traidisiún na n-amhrán Gaeilge go láidir fós in aigne na ndaoine in iarthar an Chláir roimh an nGorta, más féidir glacadh mar fhianaise a bhfuil léirithe i lámhscríbhinní na linne. Faightear raidhse amhrán ar páir, mar shampla, ag an scoláire Micheál Ó hAnnracháin as Cill Rois, idir amhráin áitiúla agus amhráin a raibh cáil orthu go forleathan sa tir (RIA 23 I 48; RIA 24 L 12), agus roinnt mhaith filí ón gceantar luaite aige óna laethanta fén agus níos luaithe, ina measc sin Gearóid Mac Gearailt, Tomás Ó Madagáin, Seón Lloyd agus Séamas Mac Consaidín.

Amhráin ghrá a bhí chun tosaigh i stór ceoil na ngnáthdhaoine roimh an nGorta, agus mar chuid díobh sin bhí leaganacha áitiúla d'amhráin cháiliúla ar bheola amhránaithe na háite. Sampla maith den inréimniú áitiúil seo a rinneadh ar na hamhráin sin, agus atháireamh déanta orthu mar amhráin áitiúla, ná an cás ‘Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh’ (RIA 24 L 12, 473-478) (Aguisín D3 (a), ar fáil ar leathanach 345 anseo) i leith ‘An Páistín Fionn’ – amhrán a chíofar i gCaibidil 5. Bailíodh ilsamplaí díobh ó sheandaoine an cheantair sa chéad leath den fhichiú haois; ‘Máire Ní Eidhin’ (CBÉ 71: 152), ‘Máire Nic Con Adhastair’ (CBÉ 445: 193), ‘Craobhín Aoibhinn Ó’ (CBÉ 39: 377), cuir i gcás. Ní deacair a shamhlú, mar sin, amhrán ar nós ‘Bríd Óg Ní Mháille’ agus é inréimnithe sa stór ceoil áitiúil agus an tÉireannachas – agus an Gaelachas sa chás seo mar chuid de – á innéacsú go lóganta aige. Déanfar plé i gCaibidil 4 ar leagan macarónach den amhrán sin, ‘Is moch, moch ar maidin’, a bailíodh i gCorca Mrua sna 1930idí (CBÉ 296: 53).

Tugtar le tuiscint, áfach, gur thug na bailitheoirí ceoil – Petrie mar shampla – neamhaird go minic ar amhráin inar aithin siad fothéacs rócheannairceach (Ó hAllmhuráin, 1999: 26-27). Is amhlaidh go raibh fiú amháin na hamhráin ghrá breactha le tagairtí débhríocha agus nodanna i leith tráchtaireseachta polaitiúla, innéacsú iontu ar an Éireannachas trí chlaontagairtí don cheannairc; seo innéacsúlacht a léireofar i gCaibidil 4 i gcás na mairíse a ghabhann le ‘Ar Éirinn ní neosfainn cé hi’, agus a phléifear ach go háirithe i gCaibidil 5 maidir leis ‘An Páistín Fionn’ / ‘Tá scéal beag agam’.

Bhí tóir chomh maith ar na Laoithe Fiannaíochta, mar a dhearbháíonn cuntas ó lámh Eoghain Uí Chomhraí (Ó Madagáin, 1983: 71). Ba chuid de stór ceoil na háite freisin na hamhráin saothair, amhráin dhiaga, caointe, aortha agus suantraithe.

Tagann patrún ar leith chun solais ó scrúdú ar lámhscríbhinní Uí Annracháin ó na blianta 1831 (RIA 23 I 48) is 1857 (RIA 24 L 12). Faigtear an-chuid fianaise iontu den iasacht – den sealbhú – i dtaobh na bhfonn de. Is é sin le rá, gur minic a thagtar ar amhráin a mbíonn fonn a ghabhann le hamhráin eile ainmnithe ina leith; mar shampla 'Is é measdar liom air leagadh túr is áitreabh réics' ó pheann Mhuiris Uí Ghríobhtha, agus 'An Clár bog Déil' luaite mar an fonn aige (RIA 24 L 12, 10i). Soláthraítéar 107 samplaí as Contae an Chláir dá leithéid de shealbhú in Aguisín B1 (féach leathanach 268), a bhfuil nasc acu leis an tréimhse 1850–1950; is féidir é seo a ghlacadh mar chomhartha gur chleachtadh coitianta ab ea é seo ann an uair sin.

Is amhlaidh, thairis sin, go bhfaigtear an fonn céanna in úsáid arís is arís eile – agus próiseas an *iocónaithe* ar siúl, mar a d’fhéadfaí a áitiú, is mar a phléifear níos déanaí – sa tstí is gur féidir maitrísi éagsúla, a chuimsíonn líon suntasach amhrán, a rianú trí na lámhscríbhinní; luann Ó hAnnracháin 'Leaba chlúimh is chórda' mar fhonn, cuir i gcás, i leith sé amhrán éagsúla. Cuirtear samplaí ar fáil de na maitrísi seo as an gClár in Aguisín B2 (féach leathanach 277). Díreofar ach go háirithe ar fheiniméan na maitríse sa chás-staidéar i gCaibidil 5.

Bhí an Béarla ann cheana fén sna réimsí oifigiúla agus i réimse na n-údarás, ach tháinig sé isteach go tréan sa Chlár i ngach réimse den gnáthshaol sa chéad leath den naoú haois déag. Tá fianaise ann go raibh an dá thraigisiún idir amhráin Bhéarla agus amhráin Ghaeilge le fáil lámh ar lámh le chéile in iarthar an Chláir roimh 1850; faigtear mar shampla 'The Plains of Leadmore', le Tomás Ó Madagáin, Cill Rois, i measc an ábhair Ghaeilge i lámhscríbhinn Uí Annracháin ón mbliain 1831 (Aguisín D7, féach leathanach 357).

Caithfear glacadh leis go raibh an amhránaíocht mhacarónach ina gné choitianta ina leithéid de thréimhse. Ní léirítear mórán de seo, áfach, san fhianaise atá

fágtha againn – corrshampla de anseo is ansiúd, 'Na Lánphoic' (CBÉ 38: 224), 'Captain Slattery' (CBÉ 39: 176) agus 'Bailéad Cogaidh' (CBÉ 11: 331), mar eiseamláirí ón taobh Gaeilge den chontanam macarónach. Breathnófar ar an gcontanam sin, is ar na rudaí is cúis leis an easpa fianaise seo i leith na n-amhrán macarónach, i gCaibidil 4.

Pé slad a rinneadh ar oidhreacht amhráin Ghaeilge an Chláir in aimsir an Ghorta, bhí Petrie fós in ann flúirse ceoil ón traidisiún sin a bhailiú sna blianta roimhe sin, go minic ó na Cláirínigh Eoghan Ó Comhraí (as Dún Átha ó dhúchas), ó Thadhg MacMahon (Cill Mhuire Mhic Mhathúna) agus ó Frank Keane (Prionsias O'Cathain, as Cill Fhiarach agus Baile Átha Cliath), mar a fheictear in *Ancient Music*. Is amhlaidh gur bhailigh sé níos mó ná caoga fonn ó Thadhg MacMahon amháin (Breathnach, 2016).

Foilsíodh *Irish Melodies* le Thomas Moore sa chéad leath den naoú haois déag, mar shraith imleabhar thar thréimhse de cheathrú céid inar chuir sé focail Bhéarla le foinn as traidisiún na Gaeilge. Bhí tóir as cuimse ar an saothar seo agus bhain Moore clú is cáil amach ar fud na hImpireachta dá thairbhe. Ní miste a rá go mbeadh éifeacht thar na bearta aige seo ar an gcaoi ar breathnaíodh ar thraigisiún an cheoil agus na hamhránaíochta in Éirinn i gcoitinne. Cuireadh amach cnuasaigh amhrán eile san aeráid seo, iad go léir bunaithe ar an stór Éireannach agus aistriúcháin iontu ar na hamhráin Ghaeilge; *Irish Minstrelsy* le Séamas Ó hArgadáin (1831); *Irish Popular Songs*, Edward Walsh (1847); *Poets and Poetry of Munster* le John O'Daly (1849); agus, ar ndóigh *Ancient Music of Ireland* le George Petrie (1855).

Sna saothair seo chonacthas pósadh na bhfond traidisiúnta leis an mBéarla agus snas is loinnir an ratha a ghabh lena bhfoilsíú sa tsochaí go forleathan. Is cinnte nach raibh a leithéid seo de theachtaireacht cailte ag scoláirí, ag filí is ag bailitheoirí áitiúla ó cheann ceann na tíre, bíodh bocht nó saibhir iad. Mar a phléifear sa chúigiú caibidil ach go háirithe, spreagfadh agus thiomáinfleadh na heiseamláirí seo léann an aistriúcháin a bhí ar siúl cheana féin ag na daoine seo ag gach leibhéal den tsochaí Ghaelach a bhí fós ann.

An Ghaeilge is an Béarla sa Chlár roimh an nGorta

Níl figiúirí ar fáil i leith líon na nGaeilgeoirí sa Chlár i ndaonáireamh na bliana 1841, ach meastar go raibh 210,000 acu ann as daonra de 286,000 – is é sin le rá go raibh an Ghaeilge ag trí cheathrú de dhaonra Chontae an Chláir roimh an nGorta (Ó Danachair, 1970: 44). Tuigtear, ar ndóigh, gurbh i measc na n-íosaicmí den chuid is mó a labhraíodh an Ghaeilge faoin am sin.

Dearbhaíonn cuntais ón gcéad leath den chéad sin, an *Parochial Survey of Ireland* le Mason (1814-1818), *Two Months at Kilkee* leis an taistealaí Mary John Knott (1836), agus 'Letters from the Coast of Clare' foilsithe sa *Dublin University Magazine* (Dickson, 1841) cé chomh forleathan is a bhí an Ghaeilge le cloisteáil iniarthar an chontae (Ó Danachair, 1970: 43).

Ina cur síos ar scríobhaithe lámhscríbhinní Gaeilge i gContae an Chláir, áiríonn Ní Dheá geall le seachtó scríbhneoir idir iarthuaisceart agus iardheisceart an chontae i leith an naoú haois déag, a dtromlach sa chéad leath den chéad (i gcoinne an tseachtar scríobhaithe déag as lár agus as oirthean an chontae) (2008). Léirítear leis sin an obair a bhí fós ar siúl i measc lucht léinn na Gaeilge, in iarthar an chontae ach go háirithe.

Ina dhiaidh sin féin, bhí an Béarla ag éirí ní ba threise ann ná riabh; má bhí an Ghaeilge ina teanga laethúil ag an bpobal in iarthar an chontae, ba sa Bhéarla a rinneadh gnó na gcúirteanna is an réimse oifigiúil sa chéad leath den naoú haois déag (Ryan, 1969: 9), mar a bhí ón seachtú haois déag i leith. Léiríonn lámhscríbhinní an iardheiscirt, leis, gur ag díriú ar an aistriúchán a bhí na scoláirí go minic faoi lár an chéid, agus a n-imleabhair breactha leis an abairt, 'English version of the foregoing.' Bhí idir amhráin Ghaeilge agus amhráin Bhéarla, mar sin, agus gach céim den mhacarónachas eatarthu, i gcúrsaíocht in iarthar an Chláir sa ré seo cheana féin. Dearbhaíonn an comhthéacs seo nár rud as cuimse é teacht ar 'Nancy, the pride of the West' agus 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' – agus

iad á gcasadh ar an bhfonn céanna – sa stór ceoil áitiúil. Beidh an dá amhrán seo ina gcuid den phlé ar an macarónachas sa cheathrú caibidil.

Maidir le sonraí daonáirimh, ní mór a bheith ar an airdeall i leith na gconclúidí a d'fhéadfaí a bhaint astu ó thaobh na teanga de. Is iomaí toisc, nach luaitear iontu, a bhíonn ag imirt tionchair ar na figiúirí sin. Is amhlaidh go bhfeictear, mar shampla, torthaí ó áireamh speisialta na Gaeltachta in 1925, a rinne an Garda Síochána thar ceann Choimisiún na Gaeltachta, agus iad siúd ó Dhaonáireamh 1926 ag teacht salach ar a chéile.

Tá gá mar sin le cur chuige criticiúil i leith na bhfigiúirí (Ní Chiosáin, 2008: 504). Áitím féin faoin tsuibiachtúlacht i leith líonadh amach rannóg na teanga ar an bhfoirm daonáirimh, agus tábhacht an tionchair a d'fhéadfadh a bheith ag meon agus idé-eolaíocht i leith cheist na teanga ar na freagraí (Fogarty, 2011: 31). Dearbhaíonn Ó Cuív go gcaithfear na torthaí a mheas i gcoinne na bolscaireachta agus na reitrice poiblí faoi fhoghlaim na Gaeilge (1996: 386), agus átíonn sé go bhfuil éifeacht na n-eilimintí seo le sonrú i bhfeidhm cheana féin sna sonraí as 1901 (1996: 389). Tá seans ann chomh maith go n-áireodh daoine iad féin mar neamh-Ghaeilgeoirí ar an bhfoirm toisc nach mbíodh deis acu úsáid a bhaint aisti, mar a luann Ó Murchú faoi chás roinnt Gaeilgeoirí sa lá atá inniu ann (2008: 67); sonraíonn FitzGerald an rud céanna mar cháiliú ar thorthaí a thaighde féin (1984: 121). Ina dhiaidh sin féin, is foinse luachmhar iad torthaí na ndaonáireamh i leith labhairt na Gaeilge ach iad a shuíomh i gcomhthéacs chúinsí na linne.

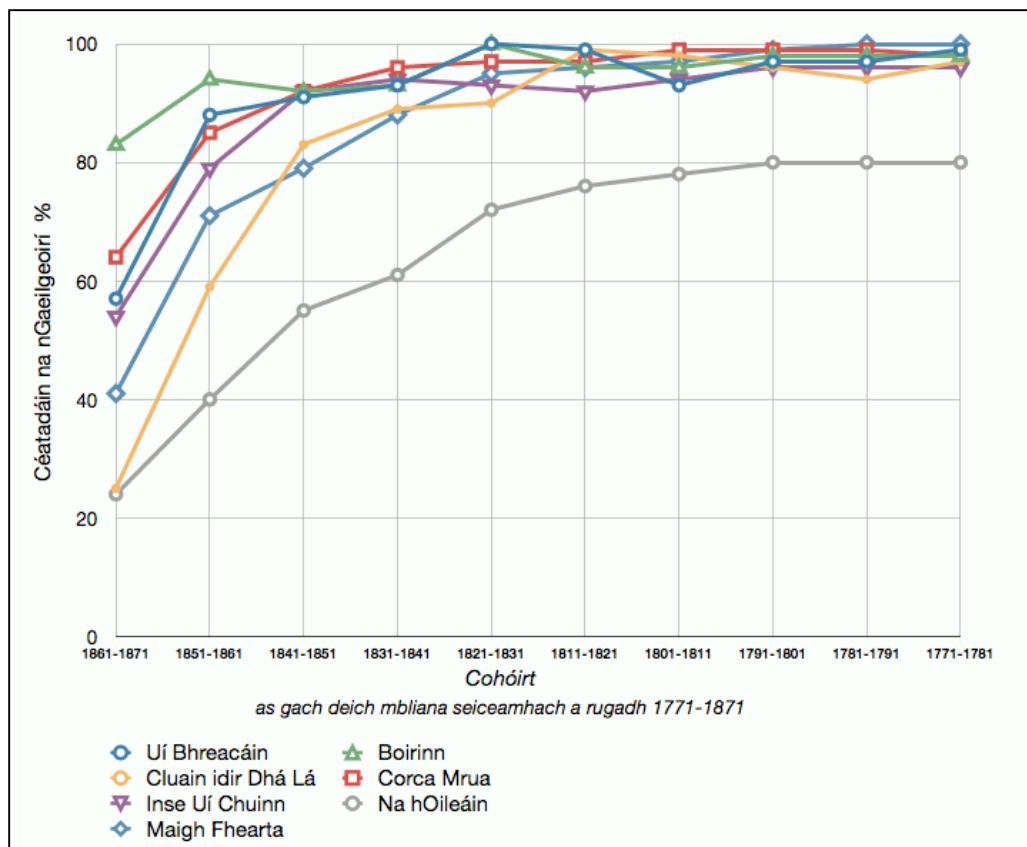
Tá bearnaí sna staitisticí i dtaobh na Gaeilge sa naoú haois déag. Téann taighde FitzGerald i ngleic leis an easnamh seo sa tréimhse sin, agus níos luaithe, trí anailís a dhéanamh ar thorthaí na ndaonáireamh úd atá ar fáil. Cur chuige amháin atá aige ná na figiúirí a chur le chéile maidir le líon na nGaeilgeoirí os cionn seasca bliain d'aois as Daonáireamh 1911, rud a thugann léargas ar staid na Gaeilge mar theanga labhartha sna blianta thíreach roimh an nGorta (2003). Is forbhreathnú maith é Figiúr 3.1 ar an taighde seo mar a bhaineann sé leis an gClár.

Cóipcheart

Figiúr 3.1: Scéal na Gaeilge i dtoghranna an Chláir i measc na nGaeilgeoirí os cionn ná seasca bliain d'aois in 1911

– meastachán ar chéatadán na nGaeilgeoirí i ngach toghroinn ina raibh an céatadán de na Gaeilgeoirí san aoischohórt sin níos mó ná 2.5% (FitzGerald, 2003: Léarscáil 2c) (miongné ilchodach)

In anailís eile, breathnaíonn FitzGerald ar na figiúirí maidir leis na haoischohóirt éagsúla as torthaí Dhaonáireamh 1881, agus tacaíocht sa bheis á húsaid aige san fhaisnéis as Daonáirimh 1851 agus 1861 mar chúl-eachtarshuíomh d'fhiúirí 1881 (1984: 119). Is féidir breathnú ar a leithéid de shonraí faoi na haoischohóirt, mar shonraí atá ionadaíoch do na hathruithe a bhí ag titim amach i saol na Gaeilge thar am.

Figiúr 3.2: Scéal na Gaeilge i mbarúntachtaí iarthaí an Chláir

– meastachán ar íosmhéid líon na nGaeilgeoirí i gcohóirt as gach deich mbliana seicheamhach a rugadh 1771-1871. Graf bunaithe ar thaighde FitzGerald (1984: 132, Tábla 3)

Gineadh an graf i bhFigiúr 3.2 as na sonraí bailithe ag FitzGerald i dTábla 3 dá alt ‘Estimates for Baronies of Minimum Level of Irish-Speaking Amongst Successive Decennial Cohorts: 1771-1781 to 1861-1871’ (1984: 132). Bunaítear na sraitheanna iontu ar na céadáin atá ar fáil sa tábla i leith líon na nGaeilgeoirí i mbarúntachtaí iarthaí an Chláir sna haoischohóirt a rugadh sna deich mbliana 1861-1871, agus i ngach deich mbliana ar ais chucu siúd a rugadh sna deich mbliana 1771-1781. Leagtar amach na céadáin ar an x-ais agus blianta breithe na n-aoischohórt ar an y-ais. Fágtaí na sonraí i leith Bharúntacht na nOileán – i. Inis agus a timpeallacht – istigh ann mar chomparáid agus toisc gur ceann de na barúntachtaí í a bhfuil teorainn i dteagmháil aici le barúntachtaí iarthaí an Chláir.

Tá an treocht chéanna le rianú, a bheag nó a mhór, i gcás na mbarúntachtaí seo go léir in iarthaí an chontae, na hOileáin an eisceacht anseo, agus í lonnaithe níos

faide ón gcósta Atlantach. Tugann na sonraí le tuiscint go raibh an Ghaeilge ag idir nócha faoin gcéad agus céad faoin gcéad de dhaonra na mbarúntachtaí seo anuas chuig an gcohórt 1821-1831; titeann sé faoi nócha faoin gcéad den chéad uair i mbarúntachtaí Mhaigh Fhearta agus Chluain Idir Dhá Lá sa chohórt 1831-1841, rud a tharlaíonn idir deich mbliana agus fiche bliain níos déanaí i mbarúntachtaí eile an chósta, Boireann, Corca Mrua agus Uí Bhreacáin.

Maidir le haeráid pholaitiúil na linne roimh an nGorta, ní raibh meon ródhearfach i leith na Gaeilge an uair sin. Bhí drochmheas ag ceannairí polaitiúla na hÉireann uirthi, rud a braitheadh sa Chlár; luaigh Dónall Ó Conaill, fiú amháin, Teachta Parlaiminte don chontae nuair a bhí sé i mbun feachtais d'Fhuascailt na gCaitliceach – agus fear a tógadh le Gaeilge – nach raibh aon mheas aige uirthi.

Ba é an scéal céanna é i réimse an oideachais. Ó Litir Stanley in 1831 ar aghaidh, nuair a bunaíodh córas na Scoileanna Náisiúnta, chuir rialtas na Breataine cosc ar an nGaeilge sna seomraí ranga in Éirinn anuas go 1871. Bhí caitheamh anuas ag an Eaglais Chaitliceach chomh maith ar an nGaeilge sna scoileanna anuas go dtí na 1890idí.

Ní thagann fianaise na n-amhrán ón tréimhse salach ar an scéal seo, agus na teachtaireachtaí ceannairceacha le fáil sa Ghaeilge iontu, mar a fhaightear sna samplaí réamhluaite ar nós 'Captain Slattery'. Agus go deimhin, thiocfadh an neamhaird a rinne na bailitheoirí dá macasamhail leis an gcuntas ar an meon diúltach a bhí ann i leith na Gaeilge. Fillfear ar an bpointe seo sa phlé ar an macarónachas i dtús na ceathrú caibidle.

An Gorta Mór i gContae an Chláir

AD 1847 Bliaidhain na gortan .7 an riachtanais. Oir do sgrios an ghaothruadh blath .7 gasa na bpotátuídhe. ionnus gur loibh siad uile. Ni raibh potátá le buaint as talamh ag aon duine san bfomhar mur badh gnáth. bliadhanta eile. Ni raibh an corcaidh go maith mur badh gnáth. na an mhin ann. Dá bhrigh sin bhí gorta .7 riachtannais air gach aon duine san ríoghacht acht tanaig iliomad minne .7 earbhuir go hEirinn as America agus as rioghachtuibh eile. D'eug móran do na daoine an gach áit san rioghacht. Fiabhrus .7 tinnios cuirp do thanaig orra do bhár an oicrais agus is leis a déug na daoine san thír seo. Do thuit breis .7 míle duine san bporóiste so. Ar feadh tri mhídh .i. Cill Mhainníthinn a cCorcamruadh.

– Micheál Ó Raghallaigh, Corca Mrua (Má Nuad Ls. R 70: 490)

Is deacair an iomarca béime a leagan ar an nGorta Mór maidir leis an mbail a chuir sé ar an gcéad bliain a tháinig ina dhiaidh in Éirinn. D'fhéadfá a mhaíomh, fiú, gur deacair tuiscint thairbheach a fháil ar aon ghné den chultúr, in iarthaí na tíre ach go háirithe, agus neamhaird a dhéanamh de na heachtraí sin mar chúlra di. Ní mór mar sin súil a chaitheamh ar an tréimhse seo mar thúsphointe, go bhfaightear an comhthéacs ceart don chuid eile den tráchtas seo.

Faoi lár an naoú haois déag bhí muintir iarthaí an Chláir bainte dá lúdracha ag eachtraí an chéid. Agus roinnt mhaith drochbhlianta i gcomhair prátaí fulaingthe acu cheana féin le linn na n1830idí, rinneadh slad ar dhaonra an cheantair le linn an Ghorta Mhóir agus a iarmhaintí. Meastar gur thit an daonra sa chontae ó 286,000 sa bhliain 1841 go 212,000 sa bhliain 1851 – titim 74,000 (North Clare Historical Society, 2015). Cuireann foinsí eile uimhir níos airde, 90,000, ar an titim sin (Ó Murchadha, 2008: 261). Idir na blianta úd fágadh ní ba mhó ná 13,438 tithe sa Chlár gan aon chónaí iontu (North Clare Historical Society, 2015). In ainneoin an mhéid a mhaíonn cuntais áirithe ó na blianta i ndiaidh an Ghorta, molann an fhianaise nár éalaigh ach cuid bheag de na daoine ar an mbád bán (Ó Murchadha, 2008: 261) – cailleadh a bhformhór ar bhóithre an Chláir, sna páirceanna agus i dTithe na mBocht.

Ba iad na daoine ba bhoichte is mó a d'fhulaing sa Ghorta: na tuathánaigh a bhí ag maireachtáil ar an gcaolchuid, lucht na feirmeoireachta ón láimh go dtí an béal, agus na hoibrithe talmhaíochta.

Le linn na mblianta seo cuireadh na mílte duine amach as a dtithe mar gheall ar an gcíos gan íoc. Straitéis ag na tiarnaí talún ab ea bánú na bhfeirmeacha chun cánacha a sheachaint. Má tharla a leithéid ar scála as cuimse sa Chlár ach go háirithe, ní miste aird a thabhairt ar dhá údar eile leis an méid a rinneadh ann: gur fhéach tiarnaí talún an Chláir ar an nGorta mar dheis chun comhdhlúthú a dhéanamh ar a gcuid eastát, próiseas a bhí ar siúl acu ar chéim beag cheana féin roimh an nGorta; an dara húdar eile ná gurbh fhada é ó d'airigh na tiarnaí talún slán ina dtithe féin, leis an trioblóid a bhí ann sna blianta roimhe sin idir na tiarnaí agus gluaiseachtaí ceannairceacha na háite, agus ní féidir é a chur as an áireamh go raibh an díoltas mar chúis acu uaireanta lena gcuid gníomhartha (Ó Murchadha, 2008: 257). Ba i gCill Rois an scéal ba mheasa, áit ar cuireadh amach idir 18,000 agus 20,000 as a dtithe ó 1847 go 1854. Ba é an bás a bhí i ndán dá bhformhór, de réir foinsí comhaimseartha. Bhí a leithéid ar siúl ar fud an chontae go léir, cé nach raibh an oiread sin airde tugtha uirthi i meáin na linne – meastar gur cuireadh ní ba mhó ná 50,000 duine amach ar thaobh an bhóthair sa Chlár le linn an Ghorta (2008: 259).

Ba gheall le tromluí ifreanda tréimhse dheireadh an Ghorta sa Chlár, mar a scríobhann Ó Murchadha, i ndiaidh bhánú na talún agus a iarmhairtí. Sracadh pobail ionmláin óna mbailte, agus iad curtha san uaigh nó díbeartha go teach na mbocht; bhí réimsí ollmhóra talún tréigthe agus iad ag imeacht ina bhfásach; fágadh ceantair agus gan ach corrtheach cónaithe le fáil iontu, fothraigh dhubha de thithe na gcomharsan ar gach taobh; rinne madraí fiáine craos ar na mairbh leathadhlaetha sna reiligí tuaithe (2008: 259).

Is deacair a leithéid de thubaiste a thomhas i dtéarmaí intuigthe. Ó Murchadha arís:

Bare data of this sort is, of course, very inadequate as a measure of the full human cost of the Famine. No yardstick can ever be devised to measure the effect of mass death and mass exile, or the lifelong trauma suffered by those who survived famine, and the internalised humiliations inflicted by the relief

apparatus. The enduring effects on the morale, solidarity and self-esteem of communities afflicted by the events described above are also beyond quantification (2008: 261).

Is ar eachtraí léanmhara na laethanta seo a tharraingíonn an t-amhrán 'Lone Shanakyle' mar ábhar is ní chuireann sé fiacail ann. Mar a léireofar i gCaibidil 5, áfach, dá dhírí na tagairtí, ní éiríonn leis an amhrán dul i ngleic leis an gcuntas gan straitéisí éagsúla a úsáid chun achar síceolaíoch a chur idir an lucht éisteachta agus an tubaiste féin.

Féiniúlacht agus an Gorta Mór – tonnbhriseadh na seantuisceana

Ní féidir a rá ach gur chatalaíoch as cuimse ab ea an Gorta ar dhearcadh na ngnáthdhaoine orthu féin; níl dabht ach gurbh í an tubaiste seo an toisc ba mhó sa naoú haois déag a bhí ann i síorphróiseas athcheapadh na féiniúlachta i measc na ndaoine “Éireannacha” seo. Ní foláir nó go bhfacthas do na daoine go raibh an cultúr is an tslí bheatha Éireannach buailte go talamh, agus nach mbeidís in ann cloí a thuilleadh leis an seansaol; go mbeadh orthu bóthar nua a bhaint amach dóibh féin i dtéarmaí cultúir, i dtéarmaí féiniúlachta, agus achar a chur eatarthu féin agus eachtraí doráite uafásacha an Drochshaoil.

Bhí scoilteanna i dtírdhreach an 'Éireannachais', áfach, agus chuir an Gorta go mór leo seo. Nocraigh sé ar bhealach ní ba threise ná riamh na deighiltí a bhí ann sa tsochaí, go minic ar na línte seo: na 'gnáthdhaoine' bochta, Caitliceacha ar thaobh amháin; lucht na n-údarás, lucht an airgid, Protasúnaigh ar an taobh eile. Ní mór eisceachtaí a admháil sa scéal; d'éirigh teannas ní ba mheasa idir Caitlicigh agus Caitlicigh i gcás na bhfeirmeoirí móra agus na bhfeirmeoirí beaga (Kane, 2011: 64), toisc gur minic a tháinig na feirmeoirí móra slán ón nGorta, agus toisc gur minic a bhí seasamh polaitiúil i bhfad eile acu; ní i gcónaí a rinne na tiarnaí talún sléacht ar an bpobal, fearacht Colonel Vandeleur i gCill Rois – anseo is ansiúd bhí daoine ann a thug faoiseamh dá dtionónaí, mar shampla, tiarna talún darbh ainm O'Brien i gCill Mháille (Ó Murchadha, 1998: 179-180).

Ina dhiaidh sin féin, b'eisceachtaí fós iad na cásanna seo, agus bhí na deighiltí thuasluaite le fáil mar ghné choitianta d'aeráid shóisialta na linne sa Chlár.

D'fhág Éire Óg a rian ar fhís an Éireannachais i measc na ndaoine. Athmhúnlú agus cloachlú a bhí mar aidhm acu féin, mar a dúradh cheana, ar an bhféiniúlachta Éireannach, agus is amhlaidh gurbh é sin ar thug na daoine féin faoi sna blianta i ndiaidh an Ghorta.

Má ba sheasamh náisiúnaíoch réabhlóideach féin a bhí ag roinnt mhaith de na gnáthdhaoine in am an Ghorta, ba bheag an seans go mbeadh na daoine seo, a bhí ag fáil bháis ón ocras, in ann tabhairt faoi éirí amach nuair a tháinig an glaoch ó Éire Óg in 1848, mar a shonraíonn Kane (2011: 40). Maidir leis an gClár, ní raibh sa Chónaidhm Éireannach ach gluaiseacht pholaitiúil amháin, gan iarracht ag na clubanna sa chontae dul ar slógadh ná teacht ar airm. Thit Éirí Amach an Ghorta as a chéile laistigh de dhá mhí. Mar sin féin, níor tháinig a leithéid d'idéalachas ná a oidhreacht salach ar mhianta na ngnáthdhaoine sna blianta ina dhiaidh.

Le linn thitim amach na tubaiste daonna seo, bhí an athbheochan Cheilteach ar siúl in aicmí eile níos saibhre den tsochaí. Bhí athchóiriú déanta ar Acadamh Ríoga na hÉireann faoin am sin, agus an-chuid oibre déanta ag an roinn staire den *Irish Ordnance Survey*; sna 1840idí tháinig an *Irish Archaeological Society* ar an bhfód, agus Cumann Oisín sa bhliain 1853. I ngach uile chás anseo bhí lámh ag George Petrie, agus é ina phearsa lárnach sna heagraíochtaí sin (Hutchinson, 1987: 80-81), gan trácht ar Eoghan Ó Comhraí. Bhí dul i ngleic ar siúl go gníomhach mar sin leis an oidhreacht Éireannach, agus é go minic faoi stiúir ag daoine a raibh an-bhaint acu, mar bhailitheoirí agus mar scoláirí, le ceist an cheoil sa Chlár, rud a phléifear níos déanaí sa chaibidil seo.

'This awful, unwonted silence'

Is fiú ligean do Petrie cur síos ar iarmhaintí an Ghorta i dtéarmaí an cheoil:

The ‘land of song’ was no longer tuneful; or, if a human sound met the traveller’s ear, it was only that of the feeble and despairing wail for the dead. This awful, unwonted silence, which, during the famine and subsequent years, almost everywhere prevailed, struck more fearfully upon their imaginations, as many Irish gentlemen informed me, and gave them a deeper feeling of the desolation with which the country had been visited, than any other circumstance which had forced itself upon their attention (1855: xii).

Rinne an Gorta Mór sléacht ar an ‘vivacious outdoor culture’ (Dowling, 2014: 129) a bhí ann roimhe. Díláithriú brónach cultúrtha ab ea ceann dá thorthaí (Dickson agus Mac Suibhne, 2000: 20). Baineadh as an tír na daoine gan cheangal, a raibh ina measc na hiompróirí traidisiún ba thábhachtaí – na píobairí is na fidléirí, amhránaithe is seanchaithe, máistrí na scoileanna scairte, luibheolaithe, mná feasa, agus, thar aon rud eile, na seandaoine – ‘the great interpreters and adapters of tradition’ (2000: 20).

Pléann Ó Danachair an scrios a dhéantar ar theanga le meath slite beatha i gceantar, mar a tharla sa Chlár mar iarmhaint eile den Ghorta, nuair a d’imigh as gach sórt de shaor is de cheardaí, ó muilleoirí go diallaiteoirí sa dara leath den naoú haois déag (1970: 48-49). Is féidir stór na n-amhrán a chaitheamh isteach leis an argóint sin. Nuair a ghéill an churaíocht roimh an bhféarach mar chleachtadh feirmeoireachta i ndiaidh an Ghorta, mar shampla, éiríodh as an treabhadh agus, mar thoradh air sin, as na hamhráin a chasadh i ndiaidh an chéactha le linn na hoibre, athrú dearbhaithe ag Petrie ina thrácht orthu – ‘such airs are now rarely or never to be heard’, mar gheall ar ‘the consequences of the calamities of recent years’ (1855: 26). I measc na samplaí a phléann Petrie faoin gceannteideal ‘Fead an Airimh’ ná, ‘Brod is buail is tiomáin’ (1855: 30), amhrán a bhailigh sé ón gCláiríneach Tadhg MacMahon, as Cill Mhuire Mhic Mhathúna. Is amhlaidh, mar a shonraíonn Ó Madagáin (1985: 196-197), go raibh P.W. Joyce agus Tomás Mac Síthigh ar aon intinn le Petrie maidir leis an gcaoi ar chuir an Gorta agus a thionchar deireadh leis na hamhráin saothair leithéidí ‘Loinneog Oireamh,’ (treabhadh), ‘Crónán na mBó’ (bleán), ‘Aéire Cinn Bó Rúin,’

agus 'An Sealbhán Seó' (fiodóireacht) (Ó hAllmhuráin, 1999: 44). Toisc eile, mar sin, a thiomáin 'this awful, unwonted silence' i measc na ndaoine úd a fágadh ar an tís i ndiaidh an Drochshaoil.

Sléacht ar phobal na Gaeilge

Tosaíonn titim ghéar i labhairt na Gaeilge i ngach barúntacht san iarthar le cohóirt na ndaoine a rugadh idir 1831-1841 ar aghaidh, seachas i mBarúntacht na Boirne amháin (Fígiúr 3.2) (FitzGerald, 1984: 132, Tábla 3). Freagraíonn sé seo do chuntas stairiúla ar iarmhaintí tubaisteacha an Ghorta, agus is féidir próiseas an mhalartaithe teanga a fheiceáil faoi lánseol i measc na ndaoine tar éis an phointe sin i bhfigíúirí FitzGerald. Bhí formhór na nGaeilgeoirí le fáil i measc na ndaoine bochta; ba ar na Gaeilgeoirí, mar sin, a thit an chuid is mó de dheasca an Ghorta, idir an bás agus an imirce. Sa bhliain 1851 bhí fós 126,996 Gaeilgeoirí sa chontae go hiomlán – ní ba mhó ná leath an daonra – agus 25,000 acu gan aon Bhéarla; fiche bliain ina dhiaidh sin, áfach, ní raibh ann ach 58,000 Gaeilgeoir – dhá chúigiú de dhaonra an chontae – agus 4,400 acu ina gcainteoirí aonteagacha (Ó Danachair, 1970: 44-45).

Sonraíonn FitzGerald an dlúthchaidreamh a bhíonn le feiceáil ina chuid taighde idir líon na nGaeilgeoirí aonteangacha sa bhliain 1851 agus staid na Gaeilge mar theanga bheo in áiteanna anuas go dtí an fichiú haois. An Bharúntacht leis an gcéadán is airde de Ghaeilgeoirí aonteangacha in iarthar an Chláir don bhliain 1851 ná Barúntacht na Boirne (43%), le Corca Mrua sa dara háit (31%), agus ansin Maigh Fhearta (25%), Inse Uí Chuinn (24%) agus Uí Bhreacáin (18%) (FitzGerald, 1984: 152-153 – Tábla 6).

Na blianta i ndiaidh an Ghorta Mhóir

Tháinig laghdú 26 faoin gcéad ar dhaonra an Chláir ó 1841 go 1851; tharla titim 22 faoin gcéad sa bhreis ann sna deich mbliana ina dhiaidh sin arís, titim ní ba ghéire ná mar a tharla i Luimneach ná Gaillimh (Ó Cathaoir, 2008: 449). Ba ar

an mbád bán a d'imigh roinnt mhaith den 22 faoin gcéad sin. Le bánú seo na tíre, agus daoine díbeartha óna bhfeirmeacha, rinneadh comhdhlúthú ar na gabháltais a bhí ann agus athraíodh de réir a chéile ar fud na hÉireann ón gcuraíocht chuig an bhféarach. Tháinig cloachlú dá bharr ar shochaí lucht na talmhaíochta agus a comhdhéanamh in Éirinn (Kane, 2011: 40-41). Chuir an mhíchothromáiocht maidir le seilbhíocht na talún agus maidir leis an rathúnas go mór leis an teannas idir na grúpaí éagsúla feirmeoireachta a bhí ann cheana féin roimh an nGorta, teannas a mhairfeadh ar feadh an chéid (Kane, 2011: 42).

Agus scaipeadh na mionéan curtha ar ghluaiseacht na nÉireannach Óg, tháinig Léig na dTionóntaí nó an *Independent Irish Party* ar an bhfód sna 1850idí agus iad i mbun feachtais ar son na 3 *Fs* i.e. ‘Fair rent, Free sale, Fixity of tenure’. Bhí deighiltí san Eaglais Chaitliceach in Éirinn i leith na gluaiseachta seo, áfach, agus ba mhinic chomh maith a bhí tuiscint éagsúil ag an gcléir ar an rud ba ‘neamhspleáchas’ ann ná mar a bhí ag náisiúnaithe tuata (Kane, 2011: 46).

Nuair a thit an ghluaiseacht pholaitiúil seo as a chéile faoi na caogaidí déanacha, bhunaigh James Stephens Bráithreachas Phoblacht na hÉireann (BPÉ) in 1858. In ionaid an athmhuintearais is an réitigh leis an mBreatain agus leis na húdaráis, ba é an scarúnachas a bhí mar aidhm ag an ngluaiseacht seo ar ar tugadh na Fíníní. Ba bheag a tábhacht mar eagraíocht mhíleatach réabhlóideach sa Chláir, áfach, go dtí 1863 ar a laghad (Ó Cathaoir agus Mac Fheoirais, 2008: 450-452); faoi 1866, mar sin féin, d'aithin na húdaráis cúig áit sa chontae a raibh gníomhaíochtaí na bhFíníní lárnaithe: Áth Leathan, An Tulach, Inis, Cill Rois agus Cill Chaoi.

Tugann figiúirí na linne le tuiscint nár bh é an Clár an contae ba réabhlóidí in Éirinn sna blianta seo. Chuathas chun ceannairce i dtrí áit ann sa bhliain 1867; i gCill Bheathach, i Sráid na Cathrach agus in Inis, ach ní dheachhas chun troda i gcoinne na n-údarás ach amháin i gCill Bheathach. Ach fiú amháin ina thaobh seo, ní raibh le rá ag an Ath. White faoi seachas ‘it was not much’ (Ó Cathaoir agus Mac Fheoirais, 2008: 461). Leis sin theip ar Éirí Amach na bhFíníní sa Chláir chomh maith. Bíodh sin mar atá, tháinig an BPÉ le chéile arís sna blianta ina

dhiaidh sin, mar eagraíocht bheag réabhlóideach a mhair chun spreagadh agus inspioráid a thabhairt don Éirí Amach in 1916.

In aeráid sin na n1860idí, i dtuaisceart an Chláir, a cumadh ‘Amhrán Mhaicín’. Scrúdófar i gCaibidil 4 na heachtraí áitiúla i gCill Seanaigh a ndéantar cur síos orthu san amhrán, agus na dinimicí pobail a léirítear mar gheall ar an mbealach a dtéann an t-amhrán i ngleic leis an ábhar. Sa tréimhse chéanna a cumadh an t-amhrán Béarla ‘Lone Shanakyle’ gar do Chill Rois, ina gcloistear míshocracht agus corraíl na mblianta sin ina raibh cuimhní an Ghorta fós úr i gcomhfhiú an phobail.

Scéal na féiniúlachta i ndiaidh an Ghorta – fiseanna éagsúla

I measc na náisiúnaithe sa tréimhse seo bhí tuiscintí éagsúla ann ar an rud ba bhrí leis an 'neamhspleáchas'; bhí fiseanna éagsúla ann chomh maith ar na rudaí a ghabhfadh le coincheap an Éireannachais. Ba chomharthaí i leith na ndearcthaí éagsúla seo iad na teannais éagsúla a bhí ann idir na daoine ba bhoichte agus na daoine ní ba shaibhre i réimse na talmhaíochta. Má bhí fonn réabhlóide ar na hoibrithe talmhaíochta, ar na tuathánaigh gan ghabháltas is ar na feirmeoirí beaga, agus tacaíocht acu don scarúnachas, bhí cur chuige ní ba shíochánta ag na feirmeoirí móra, cé go raibh siadsan cráite ag córas na dtiarnaí talún chomh maith – fós bhí siadsan i bhfabhar an réitigh agus an athmhuintearais leis an mBreatain, agus iad ag tacú le socrú na fénrialach, seachas leis an scarúnachas amach is amach.

Ar an mbealach céanna ba mhinic nach raibh an chléir ar aon intinn leis na tuataí i leith na gceisteanna seo. Le linn na 1860idí bhí feirmeoirí beaga an Chláir agus na hoibrithre talmhaíochta ann i bhfabhar na bhFíníní den chuid is mó, ach bhí teannas ann go minic idir na Fíníní agus an Eaglais Chaitliceach:

The clergy saw itself as inadequately acknowledged leaders of the Catholic population in the British state, while the IRB championed a separation of church and politics, aiming to restrict priests to the spiritual arena. Two traditions were fighting for the hearts and minds of the people (Ó Cathaoir agus Mac Fheoirais, 2008: 455).

Mar chor eile sa scéal, bhí deighiltí laistigh den Eaglais Chaitliceach féin in Éirinn i leith na gceisteanna seo, mar a luadh cheana féin, le spriocanna agus meon na n-easpag éagsúil ag teacht salach ar a chéile go minic. Chloígh dream amháin díobh le haitheanta na Róimhe, a chuir leasanna na hEaglaise thar leasanna an stáit, rud a luigh le haidhmeanna na náisiúnaithe go pointe áirithe; ach níor thacaigh na heaspaig seo leis an easumhlaíocht i leith na n-údarás. Bhí dearcadh ní ba cheannaircí ag dream eile ina measc – John MacHale as Tuaim, mar shampla – a spreag gníomhaíocht i gcoinne an fhorlámhais agus i gcoinne cos ar bolg. Bhí grúpa eile fós ann a ghlac talamh láir na hargóna, agus an t-athmhuintearas is an fhéinrialáil á moladh acu mar an réiteach is fearr (Kane, 2011: 43-44). Ní féidir a rá mar sin, cé go raibh an tÉireannachas agus an Caitliceachas snaidhmthe go dlúth le chéile, ach go raibh tírdhreach an Éireannachais casta go maith i saol Caitliceach na linne.

Bhí an scéal seo ag síorathrú le himeacht ama. Chuireadh an chléir sa Chláir scéala uaireanta chuig na húdaráis faoi na Fíníní go háitiúil i lár na 1860idí (Ó Cathaoir agus Mac Fheoirais, 2008: 456), ach ó Éirí Amach na bhFíníní in 1867 ar aghaidh bhí sagairt ina measc – an tAth. James Mahon agus a shagart cúnta, an tAth. Thomas Healy i gCora Finne, mar shampla – a thug tacaíocht go poiblí do na ceannaircigh (2008: 463). Comhartha luath é seo den teacht le chéile a bhí i ndán do roinnt mhaith den Eaglais leis na náisiúnaithe tuata, agus den neartú sa bhrefis, in imeacht an chéid, sa nasc sin idir cúis an Chaitliceachas agus an Éireannachais.

Bhí deighiltí ann fós i measc na náisiúnaithe tuata féin. Bunaíodh an *National Association* sa bhliain 1864 mar ghluaiseacht bhunreachtúil eile a bhí ina fhreagra do chur chuige réabhlóideach an BPÉ. Ach fiú amháin laistigh de sin, bhí easaontas ann faoi aidhmeanna na heagraíochta.

Thrasnaigh na féiniúlachtaí uile ar a chéile le linn na mblianta seo, agus i gcásanna áirithe – an cás idir cuid den chléir agus na náisiúnaithe tuata, mar shampla – d'éirigh a seasaimh ar na ceisteanna seo, agus a gcur chuige i leith a bhféiniúlachta Éireannaí dá bharr, diaidh ar ndiaidh ní ba chóngaraí dá chéile.

An ceol i ndiaidh ré na gelochán

Leis an gclaochlú a tháinig ar struchtúir na sochaí faoin tuath i ndiaidh an Ghorta, tháinig meath ar na clocháin mar shuíomh sóisialta, agus na botháin iontu go dlúth lena chéile, agus ina n-áit bhí tithe feirme – tithe 'fada' le dá sheomra iontu agus an chistin ina lár – iad seo scaipthe go haonarach ar fud na tuaithe. D'éirigh an teach tábhairne ní ba thábhachtaí mar ionad caidrimh, agus má bánaíodh an tír níor tháinig laghdú ar líon na sagart, ar líon na bpóilíní ná ar líon na saighdiúirí, go dtí go raibh i bhfad ní ba mhó díobh in aghaidh an ghnáthdhuine ná in aon áit sa Bhreatain faoi na 1880idí (Dowling, 2014: 131-132). Bhí an Eaglais i gcoinne ócайдí óil, ceoil agus damhsa mar a tharla ar na haontaí agus ar na félte éagsúla, iad ag iarraidh deireadh a chur leis na hócáidí seo ó na 1830idí ar aghaidh. Leis an athrú ar an scéal tar éis an Ghorta bhí na sagairt agus na húdaráis in ann tuilleadh smachta fós a choimeád ar shaol na ngnáthdhaoine. Diaidh ar ndiaidh chuir na dlíthe bac ar an ragaireacht amuigh faoin spéir, agus cuireadh isteach ar dhinimicí ócайдí an cheoil is na hamhránaíochta. Le himeacht an chéid, rinneadh iarracht an t-ól a choimeád taobh istigh de na tithe tábhairne, ionad inar éirigh na rudaí seo ní b'fhearúla mar ócайдí, agus neartaíodh an smacht a bhí ag na sagairt ar na hoícheanta ceoil (2014: 132-133).

Pé saothrú a bhí ar siúl ar an bhféiniúlacht chultúrtha i measc na ngnáthdhaoine i réimse an cheoil is na hamhránaíochta an uair sin, is cosúil gur tharla sé go minic sa phobal ar neamhchead do na húdaráis agus don Eaglais agus don smacht a bhíothas ag iarraidh a chur ar chúrsaí sóisialta.

D'ainneoin ganntanas na fianaise ina leith, a phléifear sa cheathrú caibidil, ní mór glacadh leis, i gcomhthéacs an eolais teangeolaíoch atá ar fáil faoin am, go raibh an macarónachas coitianta go leor sa ré seo i dtraidisiún na hamhránaíochta, agus é nasctha go minic leis an gceannairc, mar a luadh cheana féin. Ag an am céanna bhí amhráin áitiúla lán-Bhéarla á scríobh in iarthar an Chláir, ‘Lone Shanakyle’ ina measc. Sna patrúin seo is féidir scéal inréimniú an

Bhéarla a léamh i scéal na n-amhrán, agus é á ghlacadh go pointí éagsúla mar mheán is mar eilimint inúsáidte sna hamhráin sin.

I dtaoibh ábhar na mbailéad sráide a bhí ag gabháil thart faoin am seo, má bhí an foréigean chun tosaigh sna samplaí a bailíodh ó na blianta roimh an nGorta in Éirinn (Cronin, 1998: 130), bhí difríocht mhór iontu siúd a bhí le cloisteáil sna blianta ina dhiaidh; bhí ní ba lú den seicteachas iontu, tuilleadh den náisiúnachas, agus caighdeán an Bhéarla i bhfad ní b'fhearr iontu (1998: 142-143). Cuireann Hoppen roinnt de na hathruithe seo i leith an tionchair a bhí ag lucht Éire Óg ar an traidisiún:

After the famine, the language of the songs became so laundered as to render them (if not their reciters) almost acceptable in the most bourgeois of surroundings. A kind of indirect neutering had spread from Young Ireland's genteel warblings and from the artificial 'literary' ballads increasingly popular in nineteenth century drawing rooms (Cronin, 1998: 143).

Mar sin féin, bhí tréith láidir den náisiúnachas fós iontu, agus an dlúthpháirtíocht á moladh acu i gcomhair gluaiseachta i gcoinne 'lucht an ansmachta'.

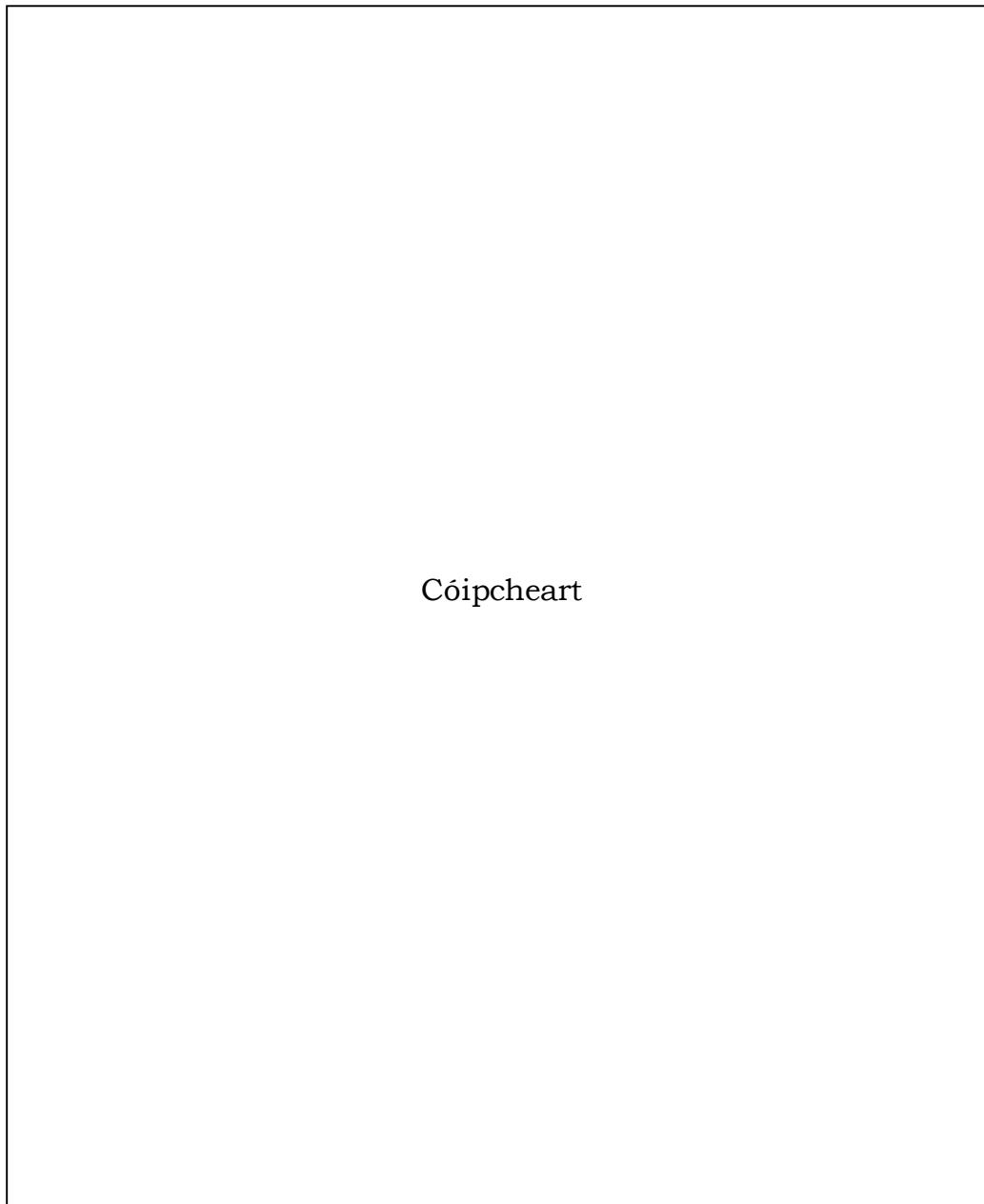
Faoi na 1870idí, cé go raibh na bailéid sráide fós á gceannach ar na haontaí agus sna bailte, diaidh ar ndiaidh tháinig leabhair d'amhráin thírghrácha agus díoladh iad sna siopaí agus sna stáisiúin traenach in áiteanna mar Luimneach agus Cill Chaoi (1998: 142).

Mar is léir ón méid thuas, bhí go leor teannais i gceist ina leithéid d'aeráid nuair a chastaí amhrán ceannairceach ar nós 'Amhrán Mhaicín' nó 'Lone Shanakyle', nó fiú amháin maidir leis na hamhráin ghrá leithéidí 'An Páistín Fionn' nó 'Aonach an Ché', a raibh foth'éacs na ceannairce iontu.

An lámh in uachtar ag an mBéarla mar theanga labhartha

Má bhreathnaítear ar an nglúin a rugadh idir 1841 agus 1851 i bhfigíúirí FitzGerald (1984: 132, Tábla 3) (Fig. 3.2), faightear léargas ar chéatadáin na nGaeilgeoirí mar a bhí san aoischohórt idir 20 bliain agus 30 bliain d'aois iniarthar an Chláir sa bláin 1870: luaitear go raibh na figíúirí sin go léir os cionn

nócha faoin gcéad do gach barúntacht ann seachas Maigh Fhearta agus Cluain Idir Dhá Lá.

Cóipcheart

Figiúr 3.3: Staid na Gaeilge, 1871

– *Íomhá as E.G. Ravenstein, 'On the Celtic Languages of the British Isles: A Statistical Survey,' Journal of the Statistical Society of London (1879: 582-583)*

Is sa ghlúin a rugadh idir 1861 agus 1871 a fheictear an titim is géire go dtí seo sna céatadáin sin (Fig. 3.2); luaitear 83% mar Ghaeilgeoirí i mBarúntacht na Boirne, 64% i gCorca Mrua, 57% do Bharúntacht Uí Bhreacáin, le 41% i Maigh

Fhearta, agus 25% mar an céatadán is ísle sa ghráf in iarhar an Chláir do Bharúntacht Chluain idir Dhá Lá (1984: 132, Tábla 3).

Bhí an Ghaeilge agus an Béarla in úsáid le chéile san Eaglais in áiteanna áirithe sna 1860idí luatha; i bparóiste Chill Mhuire scríobhadh litir an t-am sin chuig an easpag, á lua go raibh gá sa pharóiste le sagart a raibh an Ghaeilge ar a thoil aige le seanmóireacht a dhéanamh ann (1969: 9-10).

Bhí léann na Gaeilge ar an dé deiridh faoin am seo in iarhar an Chláir, ach bhí roinnt scríobhaithe ann fós a bhí i mbun pinn: Brian Ó Luanaigh (1828-1901), gar d’Inis Díomáin; Mícheál Mac Mathúna i bparóiste Chill Mhainithín; Seán Ó Gouliachta (c. 1857) agus Agaistín Mac Aodha (1877) i gCill Seanaigh; Mícheál Breathnach i Lios Dún Bhearna (c. 1860); muintir Cheit ón bhFairche, gar do Chill Chaoi; Mícheál Ó hAnnracháin (1801/2-1876), Márton Ó Gríofa (fl. 1809-1864), Mícheál de Faoite (c. 1864) agus roinnt eile i gCill Rois; Seán Mac Fhlannchaidh (fl. 1838-1860) i gCill Fear Buí; agus scoláirí nach iad (Ní Dheá, 2008: 146-151). Sa bhliain 1881 a d’éag Tomás Ó Madagáin, an file a luaitear mar an té a chum ‘Lone Shanakyle’.

Bhí meas fós sa Chlár ar shaothar na scoláirí seo, mar a dhearbaíonn Proinsias Ó Catháin ina aiste ón mbliain 1876:

The manner in which the foregoing Irish Manuscripts are kept alive and preserved among the people is remarkable, it is this: One individual borrows from his neighbour his Irish Manuscript, and makes a copy of it; or, if unable to write himself, procures one who can do so for him. Thus they keep up, among themselves, several copies of those Irish Manuscripts, upon which they bestow great time and labour in transcribing. They find great pleasure and amusement in reading those manuscripts, especially on Winter nights, on which occasion the neighbours of the surrounding districts flock together for the purpose of hearing them read, the reader being often obliged to perform his task with no other light than that of what people commonly call a 'sgiolpóg of Bogdeal' or the light of a bogrush dipped in oil extracted from fish livers (RIA 12 Q 13, 9).

Ach, in ainneoin a leithéid d’ómós don léann, bhí fórsaí an athraithe ag síorbhrú ar oidhreacht an tseanchultúir is na seanteanga. Sonraíonn an scríbhneoir céanna, mar shampla, nach raibh an Ghaeilge á múineadh a thuilleadh i gCúige Mumhan faoi láir na 1870idí (RIA 12 Q 13, 26). Ar ábhar sin na scolaíochta, tagann cuntas chugainn faoin mbata scóir sa tréimhse sin ó Sheán Mac Mathúna, Luach, agus

mar a baineadh úsáid as i leith na Gaeilge; an méid seo as aiste le Seán Ó Súilleabháin sna 1940idí:

Duaire Mícheál Ó Tighearnaigh, Luach, liom go bhfaca sé an bata scóir (scórmhaide a thugann Tighearna air) ins an scoil fánach (nú scoil bothán) mar do chomhnuigheadh máistir a dtugtaí *Liddy* (Lidín) air. Do chuireadh an máistir an scór-mhaide seo ar mhuineál an sgoláire agus dá ránguigheadh go labhaireadh sé aon fhocal amháin Gaedhilge san mbaile, gheóbhadh 'athair sgian, agus chuireadh sé ang nú gearra san maide, agus dá ndeineadh sé an choir cheudhna scór uaireanta, bhí an t-ang san maide gach uair aca. Agus annsin nuair a théigheadh an sgoláire as comhair an mháistir bhí a chomharthaí le na chois go raibh sé cionntach agus bhí iarracht do'n tslait nú do'n chána le fagháil ag an sgoláire ar son gach ang san maide. Duaire Mícheál liom nuair a dhein sé eascainí ar an máistir gur ghearr 'athair ang andoimhin mar scór 'na choinne. Bhí pianós dúbailte le fagháil aige nuair a d'fheiceadh an máistir ang do'n sórt seo ar an scór-mhaide. Ach bhí Tighearna suas leis mar fuair sé an lá sin maide ná raibh scór ar bith ann. Ins an mbaile seo thíos a dtugtar Baile Chuitín air do bhí *Liddy* a' múnadh i mbothán nuair a bhí Mícheál Ó Tighearnaigh a' dul ag iarracht air, agus deir sé liom gurb é seo an saghas scór-mhaide do bhíodh fé na mhuinéal agus é 'dul ar an sgoil sin (Ó Danachair, 1970: 49-50).

Meabhraíonn Ó Danachair dúinn dinimicí sóisialta na linne sin agus an meon a bhí ann i leith na teanga:

...the decline of Irish, in County Clare as elsewhere, was brought about, not by direct legislation or compulsion from those in authority but by the social and economic circumstances of the time, which made English seem progressive and desirable, and Irish, by contrast, backward and generally useless (1970: 49).

Mar a shonraíonn Mícheál Ó hAnnracháin i dtaobh na ndeacrachtaí ina chás féin, agus é ag scríobh in 1876 nach raibh mórán cúitimh le fáil as bheith ag saothrú ar léann na Gaeilge, 'It would be better for a person to go breaking stones than writing Irish for sale' (Ní Dhéa, 1993: 46) (Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, G349, 185).

Léiríonn a leithéidí de chuntais ón gClár gur ghníomhaithe iad na gnáthdhaoine féin in athrú seo na teanga. Bíodh gur rogha phragmatach í, mar a átíonn Ó Tuathaigh (2015: 25), níorbh fhéidir leo ach cinneadh a dhéanamh, leis an rogha sin, ar an athmhúnlú ar a bhféiniúlacht chultúrtha.

Faightear anseo an comhthéacs teangeolaíoch do thaibhléiriú na n-amhrán éagsúil idir na cinn le Gaeilge, na cinn le Béarla, agus na cinn mhacarónacha, agus is féidir rianú a dhéanamh ar na luachanna, ar na fotheachtaireachtaí is ar an uisce faoi thalamh a ghabhfadh lena leithéid. Is ar na ceisteanna seo a dhéanfar tuilleadh machnaimh i gCaibidil 4 agus 5.

Cogadh na Talún agus feachtas don Rialtas Dúchais

An chéad chor eile i dtraigisiún na náisiúnaithe bunreachtúla sa tír ná an eagraíocht a bhunaigh Isaac Butt sa bhliain 1870, Comhlachas an Rialtais Dúchais (*Home Government Association*), as ar eascair Léig an Rialtais Dúchais (*Home Rule League*) (1873), agus Páirtí an Rialtais Dúchais (*Home Rule Party, Irish Party* nó *Irish Parliamentary Party*). Ceapadh Parnell ina chathaoirleach ar Pháirtí an Rialtais Dúchais sa bhliain 1880, agus faoina stiúir, cuireadh tuilleadh béime i gcarachtar an Pháirtí ar an radacachas, ar lucht na meánaicmí agus – cé gur Phrotastúnach é Parnell fén – ar an gCaitliceachas.

Agus Acht Talún na bliana 1870 curtha i bhfeidhm, bhí tuilleadh ceart ag tionónataí na bhfeirmearcha de gach saghas, agus guth polaitiúil ní ba láidre acu go léir dá bharr. D'ainneoin tréimhse de rathúnas sa dara leath den chéad, bhí na feirmeoirí uile, idir mhór agus bheag, bréan de chóras na dtiarnaí talún, meon nár tháinig feabhas air le fómhair dhona na n1870idí déanacha. Le cuimhní den Ghorta Mór go láidir fós in aigne na ngnáthdhaoine, bhí géarchéim ag bagairt ar an tír in iarhar na hÉireann ach go háirithe; chonacthas do phobail na tuaithe gur ag druidim leis an duibheagán arís a bhí sí. Nuair a tháinig brú arís ar nationónataí is boichte leis an gcíos, rinne siad agóid in aghaidh na dtiarnaí talún, agus cuireadh tús le tréimhse Chogadh na Talún.

Sliocht as litir a foilsíodh sa *Western News and Weekly Examiner*, a chuireann in iúl go maith aeráid na linne:

At present we only demand the land at a fair rent, but if the landlords will not agree to that, if we are denied these moderate installments of justice – Fixity of Tenure, Fair Rents and Free Sale – we will soon begin to agitate for our whole rights, which is the land of Ireland for the people of Ireland (30 Samhain, 1878) (Kane, 2011: 60).

Bhunaigh Mícheál Mac Dáibhéid Conradh na Talún sa bhliain 1879, agus Parnell mar uachtaráin air. Chothaigh Parnell an mhíshocracht le hóráidí loiscneacha, mar a thug sé in Inis sa bhliain 1880 (*Freeman's Journal*, 20 Meán Fómhair 1880: 7).

Leanadh ar aghaidh le straitéisí an *Boycott* agus an *Plan of Campaign* le linn na n1880idí. Cé gur rith Pairlimint na Breataine an Dara hAcht Talún sa bhliain 1881, inar bronnadh, a bheag nó a mhór, na 3 *Fs* ar na feirmeoirí, níor leor sin fós in aghaidh na gcoinníollacha faoi lár na n1880idí – an drochaimsir, titim na bpraghhsanna agus meath an mhargaidh; faoi 1885 níorbh fhéidir leis na mílte tionóntaí, in iarthaír na tíre ach go háirithe, an cíos a íoc.

Thit an lug ar an lag i gContae an Chláir agus cuireadh na scórtha teaghlaigh amach as a dtithe ar fud an chontae. Ba iad gníomhartha na n-údarás ar eastát Vandeleur i gCill Rois, agus ar eastát Uí Cheallacháin i Lúbán Díge in oirtheor an Chláir ach go háirithe a d'éirigh ina *gcause célèbre* i meáin náisiúnta is idirnáisiúnta na linne, agus feictear iad mar phointe tábhachtach i dtreascairt chóras na dtiarnaí talún (Scanlan, 2017b). Léargas é seo ar an tírdhreach a chothaigh buanú an amhráin ‘Lone Shanakyle’, ar a ndéanfar plé i gCaibidil 5.

Cé nach féidir na huimhreacha seo a chur i gcomparáid leis na mílte a cuireadh amach ar thaobh an bhóthair le linn an Ghorta Mhóir, an tábhacht a bhain leis na heachtraí an uair seo ná gur tharla siad faoi shúil an phobail mhóir, os comhair daoine sa Chlár a raibh léamh acu agus teacht acu ar nuachtáin, rud nach raibh fior in aimsir an Ghorta.

Mar gheall ar an gcorraíl shibhialta seo a mhair ó na 1870idí go dtí na 1890idí, agus macallaí di san fhichiú haois – mar a thuairiscítear i leith Chill Seanaigh mar shampla (Doyle agus Doorty, 1984: 1), chuir Pairlimint na Breataine tú le sraith Achtanna ón mbliain 1881 ar aghaidh suas go 1909, an Wyndham Land Act (1903) ina measc, inar réitíodh ceist sheilbh na talún do na feirmeoirí, agus cuireadh deireadh, mar thoradh, le ré an tiarna talún neamhchónaithigh.

Ba sa tréimshe staire seo a d'fhás aníos agus a tháinig chun aibíochta formhór de na faisnéiseoirí ar bhailigh lucht Choimisiún Béaloideasa Éireann ábhar uathu san fhichiú haois, ábhar a bhfuil cuimse de na caibidlí eile anseo bunaithe air. Bíodh go raibh na faisnéiseoirí seo uile amach sna blianta, faoin am a tháinig na bailitheoirí chucu, is léargas fós iad ar an saol mar a bhí ag deireadh an naoú haois déag, agus na hamhráin a bhí acu mar chuid de sin. Má mhair 'Amhrán

Mhaicín', 'Captain Slattery' (CBÉ 39: 176) nó 'Na Lánphoic' (CBÉ 38: 224) fós i gcuimhne ag na seandaoine i dtuaisceart an Chláir, mar shampla, is fianaise é sin go raibh tóir fós ar a leithéidí d'amhráin cheannairceacha i measc na ndaoine an uair sin.

An fhéiniúlacht agus crosbhealach an chomhghéillte

Is féidir an tríú hathbheochan den náisiúnachas cultúrtha a áireamh sna 1880idí, ach le dhá thaobh ann de, mar a shonraíonn Hutchinson (1987: 119); gluaiseacht theangeolaíoch, a raibh mar aidhm aici atógáil a dhéanamh ar shibhialtacht phobalach na Gaeilge agus í bunaithe ar theanga is ar nósanna phobal Gaeilge an Iarthair; agus gluaiseacht liteartha, a chuir roimpi féin, mar aidhm, náisiún Angla-Éireannach ar leith a chruthú, de thairbe litríocht Bhéarla ina mbeadh gnéithe de chultúir mhuintir an Iarthair. Ba iad Eoin Mac Neill agus Dubhghlas de hÍde na cinn feadhna ag an gcéad għluaiseacht, mar atá, Conradh na Gaeilge; W.B. Yeats an spreagħoir ba thábhachtaí i ngluaiseacht na litríochta Angla-Éireannaí.

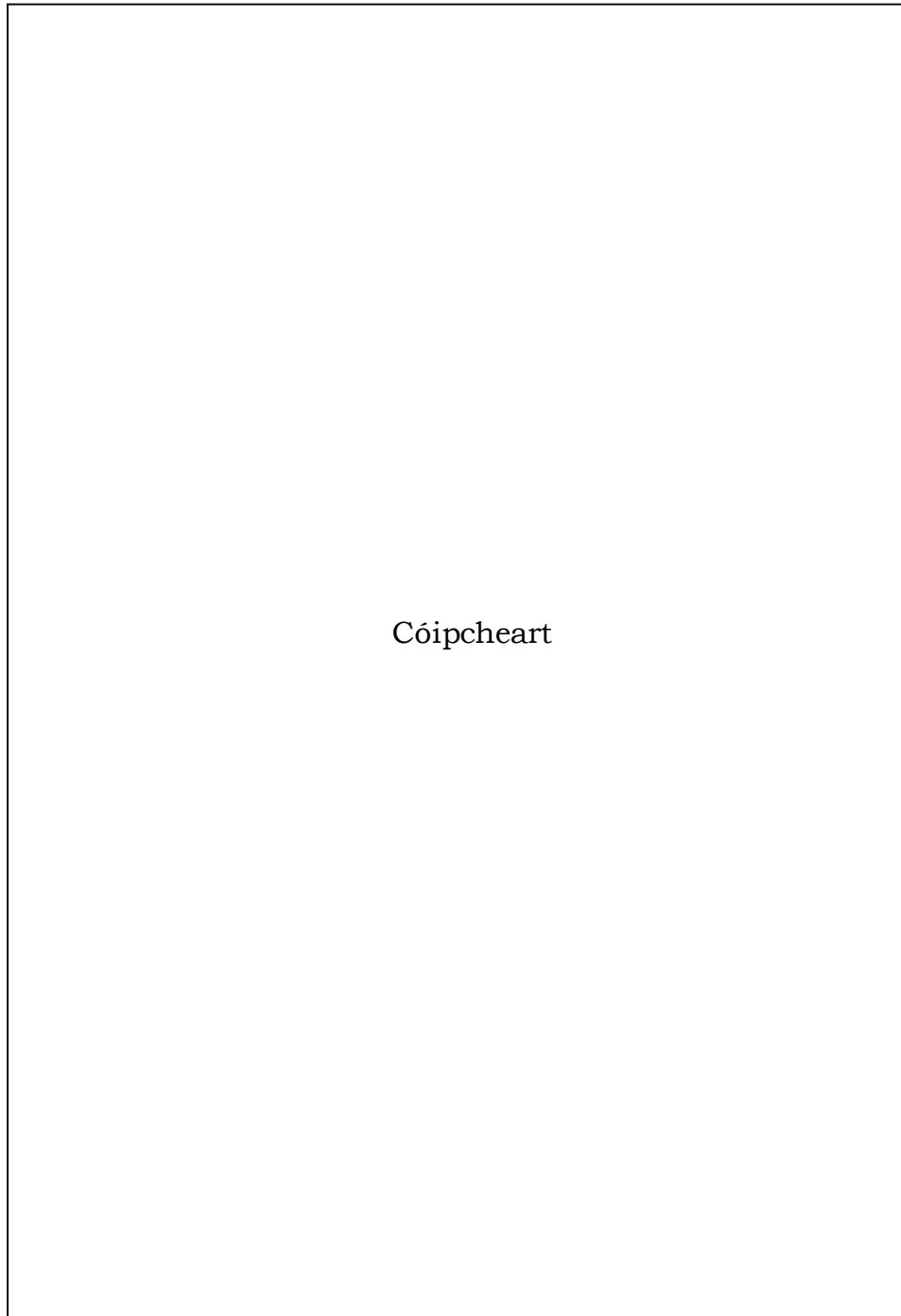
Nuair a ceapadh Parnell ina uachtarán ar Chonradh na Talún sa bhliain 1879, ba gheall le teacht le chéile é seo, ar leibhéal níos ginearálta, idir dhá thraigisiún an náisiúnachais .i. an traidisiún réabhlóideach i bhfoirm Chonradh na Talún – agus na Fíníní taobh thiar de – agus na náisiúnaithe bunreachtúla le Parnell ina ionadaí dóibh. Ar an mbealach seo lagħdaigh an teannas idir an dá rud seo i súile na ndaoine. Ba phointe tābhachtach é Cogadh na Talún, dar le Kane, i ngaibhniú na féiniúlachta Éireannaí sa nua-aimsir, am inar cruthaídoh '[a] redemptive hegemony' i bhfoirm na féiniúlachta sin (2011: 63).

I ndeireadh na dála, cé gur cháin an Eaglais Chaitliceach an chorraíl seo sa tir, faoi 1878 bhí roinnt shuntasach den chléir agus de na heaspaig ar aon intinn leis na feirmeoirí tionóntacha agus leis na náisiúnaithe faoi cheist an neamhspleáchais (Kane, 2011: 65), rud a chuir arís le carachтар Caitligeach d'fhís an Éireannachais mar a bhí i measc thromlach na ndaoine.

Bhí teacht le chéile chomh maith idir bocht agus saibhir in earnáil na talmhaíochta agus iad uile ag iarraidh fáil réidh leis an gcóras seilbhe talún; laghdaigh an teacht le chéile seo an teannas idir 'Éireannaigh' na n-aicmí éagsúla seo, agus chruthaigh sé mothú aontais eatarthu san Éireannachas sin.

Díol spéise gurbh é Parnell, agus é ina Phrotastúnach, a bhí ina cheannaire ar an bPáirtí, in am a cuireadh béim i gcarachtar an Pháirtí ar an radacachas is ar an gCaitliceachas – is comhartha é seo nár lean sé i gconaí gur cheist sheicteach a bhí i gcroílár na físe Éireannaí, ach go raibh béim á leagan ar ghnéithe eile mar bhunús don fhéiniúlacht.

Is féidir an t-amhrán macarónach 'Is moch, moch ar maidin' a shuíomh sa tréimhse seo, mar léargas ar an bpróiseáil a rinne na gnáthdhaoine ar na heachtraí réamhluaithe agus iad ag saothrú a gcuid féiniúlachta sna cúinsí nua, agus an teacht le chéile seo ar siúl. Léireofar san amhrán seo i gCaibidil 4 na slite ina ndearnadh admháil agus freastal, i dtéarmaí teangeolaíocha agus i dtéarmaí an cheoil araon, ar riachtanais nua na linne maidir le cur in iúl na féiniúlachta seo.

Figiúr 3.4: Gaibhniú na féiniúlachta, 1888: What Erin Expects

– tacaiocht á himpí ag lucht Parnell – agus aontas á mholadh acu d'aicmi éagsúla na tíre eatarthu féin ar an gcuis Éireannach chéanna:

Erin. –I expect every Irishman worth of the name to subscribe what he can to this fund. Remember, the poor man's shilling is as welcome as the rich man's pound. All must assist to defend our "Men in the Gap" from the vile assaults of their cowardly enemies.' Weekly Freeman, 1 Meán Fómhair 1888

Tuilleadh athruithe i dtírdhreach an cheoil

Leis an rathúnas as cuimse a tháinig sna blianta i ndiaidh an Ghorta Mhóir, agus an t-athordú in earnáil na talmhaíochta, bhí tuilleadh airgid sa gheilleagar áitiúil agus sna haicmí ní b’íle, agus tháinig tuilleadh uirlisí ceoil isteach i lámha an lucht oibre i gcoitinne, rud a chuir go mór le borradh agus leathnú thraigisiún an cheoil uirlise (Hall, 1996: 79-80). Déanfar plé níos déanaí sa chaibidil anseo ar na himpleachtaí a bhí aige seo do scéal an cheoil go háitiúil, agus do chaidreamh an cheoil leis an nGaeilge mar fheithicil don chultúr agus don fhéiniúlacht.

Bhí na hamhráin Ghaeilge á gcumadh fós in iarthaí an Chláir ní ba dhéanaí sa naoú haois déag, i bhfianaise 'Amhrán an *skate*' (CBÉ 861: 1092) (Aguisín D6, féach leathanach 356), agus bhí amhráin Ghaeilge le cloisteáil san iarthaí, agus eachtraí náisiúnta na linne sin mar théama acu – 'Searlas Parnell agus Cáit Ní Shé' (CBÉ s602: 158)¹², mar shampla. Ón uair seo ar aghaidh, áfach, faightear fianaise go leor faoi amhráin áitiúla Bhéarla agus iad ag plé le téamaí as gach réimse den saol; corraíl shibhialta ('McGrath from Moyasta Shore' (Egan, 2017), faoi eachtra i gCill Rois in 1888; 'The Cattle Drive of Doolin' (Munnelly et al., 1990), 1908; 'Clare to the Front' (CM, 2017 i), agus Rialtas Dúchais luaite ann mar sprioc); tubaistí ('The Kilkee Drowning' (CM, 2017 ii), faoi eachtra in 1910); agus ómós áite ('Ennistymon in the County Clare' (Munnelly et al., 1990) 1908/1909). Sna samplaí seo, feictear feidhmeanna éagsúla agus iad á láimhseáil anois trí mheán an Bhéarla sna hamhráin, agus ualach sin an innéacsaithe á iompar aige – fiú amháin má bhí na hamhráin Ghaeilge ar nós 'Amhráin Mhaicín' i gcúrsaíocht go fóill. I measc na n-amhrán le Béarla bhí 'Lone Shanakyle', agus chualathas gan amhras amhráin ar nós 'The Pride of Kilkee' agus an leagan le Béarla de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', a bheidh ina n-ábhar plé i gCaibidil 4.

¹² Nuair is ábhar as Bailiúchán na Scol 1937-1938 a bhíonn i gceist cuirfear 's' roimh uimhir an imleabhair (Gunn, 1984).

Tháinig eilimint nua isteach i saol an cheoil le bunú Chonradh na Gaeilge in 1893. Cruthaíodh spás nua do thaibhléiriú na gnáthdhaoine leis na himeachtaí a bhí á reáchtáil ag an gConradh, idir cheolchoirmacha agus eile, ar fud na tíre i mblianta luatha an fichiú haois, agus sa mhéid sin níor fágadh iartha an Chláir as an áireamh (Slominski, 2013: 10). Bhí fóram nua eile ag daoine, dá bharr, le tabhairt faoin gcaibidil chultúrtha agus iad ag dul i ngleic le ceist thaibhléiriú na féiniúlachta sa ré nua.

Gaeilge an Chláir ar an dé deiridh

The Irish question has so many sides and points that it is impossible to be an impartial judge. All the peasants of Burren are not as content with their fate as the farmer of Corcomroe, for agrarian crimes are not unknown there [...] In the western part, and in County Clare especially, the difficulty is heightened by the national idiom, still spoken entirely by the greater part of the old people, without counting those young ones, who pretend not to understand English when they find it convenient. There is a story of a dying woman, who began her confession in Gaelic. The priest, who did not understand the language, told her to speak in English, as she was able to do so. She angrily replied, 'Does your Reverence think that I will say my last words to Almighty God in the language of the *Sacsannachs*?' The story does not say whether she received absolution or not.

– Marie Anne de Bovet, *Three Months in Clare*, 1891 (Ó Dalaigh, 1998: 307)

Bunaíodh Conradh na Gaeilge in 1893 i mBaile Átha Cliath agus de réir a chéile bunaíodh craobhacha den Chonradh ar fud na tíre. Faightear léargas ar an athrú meoin a tháinig i leith na teanga ag deireadh an naoú haois déag sa mhéid a scríobhann Mac Mathúna faoi ré na hAthbheochana sa cheantar. Déanann sé cur síos ar na gníomhaíochtaí éagsúla ina leith, ina bhfeictear dhíograis bhaill Chonradh na Gaeilge in 1899, agus athrú go Gaeilge á dhéanamh acu ar chomharthaí na sráideanna i mbaile Shráid na Cathrach (1974: 117).

D'ainneoin a leithéid de dhíograis, bhí réimsí úsáid na Gaeilge tite go hiomlán as a chéile sa Chlár faoi na 1890idí. I gcuntas de Bovet ón mbliain 1891, a luadh i dtús na rannóige seo, léirítear an deighilt teanga a bhí ann uaireanta idir na sagairt is na gnáthdhaoine (Ó Dalaigh, 1998: 307).

Léiríonn taighde Uí Chuív (1996) an scéal céanna maidir le labhairt na Gaeilge sa chontae mar atá le fáil faoi i staidéar FitzGerald; titim ghéar i labhairt na Gaeilge iniarthar an Chláir sa dara leath den naoú haois déag. Faoi 1891, bhí na céatadáin tite go 52.2% i mbarúntacht Uí Bhreacáin (1996: 433), go 50-79% i gCorca Mrua, agus titim mhór go 25-49% i gcás Mhaigh Fhearta (1996: 387).

Nuair a dhéantar comparáid ar a bhfuil ann faoi dhúiche Uí Bhreacáin agus faoi na barúntachtaí soir uaithi – Cluain Idir Dhá Lá agus na hOileáin – tá casadh eile ar an scéal, de réir na sonraí; má bhí an Ghaeilge ní ba threise in aice an chósta in 1891, ba é a mhalaire an cás faoi 1911, dar leis na céatadáin, agus tuilleadh Gaeilgeoirí taobh istigh ná mar a bhí ar an gcósta faoin am sin. Cuimhneofar, áfach, go n-áitíonn Ó Cuív go bhfuil éifeacht na bolscaireachta i leith labhairt agus foghlaim na Gaeilge le sonrú sna torthaí faoi 1901 cheana féin; is féidir an casadh seo a fheiceáil sa chomhthéacs sin.

Mar chuid dá forbreathnú ginearálta ar an nGaeilge sa Chláir ag túis an fichiú haois, leagann Ní Chiosáin amach na sonraí as Daonáireamh 1901 ar bhonn bailecheantar is tuathcheantar (2008: 506-507, 510). Cóiríonn sí na céatadáin i ngraif de réir chatagóirí na n-aoischohórt mar a bhfaightear i dtorthaí an daonáirimh iad (2008: 505). Ar an mbealach seo cuirtear ar fáil próifil aoise phobal na nGaeilgeoirí sa Chlár.

Ar an mbonn céanna léiríonn sí céatadáin na nGaeilgeoirí aonteangacha de réir na gceantar, agus feictear gur i measc na seandaoine a bhí an chuid is mó de na Gaeilgeoirí sin (2008: 510). Tharraing Ní Chiosáin aird chomh maith ar an éagsúlacht atá sna sonraí seo idir mná agus fir thar seasca bliain d'aois in 1901 – gur minic a bhíonn níos mó ná dhá oiread céatadáin Ghaeilgeoirí aonteangacha ann i measc na mban ná céatadán na nGaeilgeoirí aonteangacha fireanna (2008: 512). Is ceist shuimiúil í seo i bhfianaise an phlé a dhéanfar níos déanaí sa chaibidil ar ról na mban san athrú cultúir.

Cuireann saothar na dtaighdeoirí seo an pictiúr céanna faoinár mbráid i dtaobh labhairt na Gaeilge sa Chlár. Is féidir próiseas an mhalaireaithe teanga a rianú agus é beagnach curtha i gcrích i roinnt mhaith den chontae faoi chasadach an

chéid, an Ghaeilge ar an dé deiridh mar theanga phobail, gan ach corrduine ann ina Ghaeilgeoir aonteangach. Ba ar an gcósta amháin, nó gar dó, den chuid is mó, a mhair an Ghaeilge fós.

Agus an scéal mar a bhí, ní mór an tátal a tharraingt gur ag freastal ar phobal fiorbheag Gaeilge a bhí amhrán ar nós ‘Amhrán an *skate*’ um an dtaca seo, mar a bheadh le fáil faoin am sin i gceantar Charraig an Chabhaltaigh, an áit ar cumadh é. Beidh súil níos géire á caitheamh againn ar chuínsí an amhráin seo i gCaibidil 5.

An Clár: An Cogadh Mór, Éirí Amach 1916 agus Cogadh na Saoirse

Féiniúlachtaí éagsúla sa troid chéanna

Ní miste a rá go raibh ceist an Éireannachais agus a ghaibhniú ina lárhéama – ina húdar fiú – le tromlach na bpriomheachtraí in Éirinn ó chasadh an chéid ar aghaidh. Thiomáin múnlú na físe seo an mhórchorraíl ar fud na tíre, agus meáchan na staire agus insint na staire sin ag brú anuas ar na rannpháirtithe uile.

Ní i gcoinne 'na n-allúrach' amháin a bhí an choimhlint, ach i measc 'na n-Éireannach' féin chomh maith, agus iad ag gníomhú ar son a bhfiseanna féin.

Sa tréimhse seo úsáideadh gach uile chaoi chun ionramháil a dhéanamh ar an bhféiniúlacht náisiúnta, agus bhí an foréigean, nó a bhagairt, chun tosaigh mar uirlis i measc na slite éagsúla, idir an chogaíocht síceolaíochta, an tsabaitéireacht agus scríosadh maoine. Ina dteannta sin úsáideadh reitric na polaitíochta, an chreidimh, is an tseicteachais, reitric den chine, den chultúir is den teanga.

Sa bhliain 1905 bhunaigh Arthur Griffith an páirtí Sinn Féin, ainm a chuir sé i leith an Chláirínigh Máire Ní Bhuitléar (Ó Ruairc, 2009: 25). Faoin am seo bhí díomá ar lucht an BPÉ faoi Pháirtí an Rialtais Dúchais, agus bhí siad sásta dá bharr glacadh go pointe áirithe leis an bpáirtí nua seo ina áit, agus iad ag súil le cur chuige ní ba dhírí i leith cheist an neamhspleáchais.

Ó 1907 ar aghaidh rinneadh atheagrú ar an BPÉ sa Chlár agus d'éirigh siad i bhfad ní ba mhíleataí arís ná mar a bhí ag casadh an chéid (Ó Ruairc, 2009: 27). Ag an am céanna bhí claonadh na meán .i. an *Irish Times*, *Irish Independent* agus an *Daily Mail* i bhfabhar an impiriúlachais agus i bhfabhar an Rialtais Dúchais; mar fhreagra ina gcoinne cuireadh amach nuachtán nua ón m bliain 1910 ar aghaidh, *Irish Freedom*, a spreag gluaiseacht ar son an neamhspleáchais, agus a raibh dáileadh maith aige sa Chlár.

Faoi 1910 bhí an oiread sin corraíola sa Chlár maidir le gníomhaíocht phoblachtach agus maidir leis an bhforéigean faoi chúrsaí talún, gur luaigh na húdaráis é mar áit a bhí 'in a state of disturbance' (Ó Ruairc, 2009: 27).

In 1913 bunaíodh Óglaigh na hÉireann mar fhreagra ar Óglaigh Uladh, agus i mí na Bealtaine 1915 ceapadh Earnán de Blaghd i mBaile Átha Cliath ina thimire ar Óglaigh na hÉireann sa Chlár. Cuireadh chun an Chláir é, agus faoi dheireadh, mar gheall go raibh ag éirí go maith leis ann agus é ag eagrú na nÓglach sa chontae, ghabh na húdaráis é agus dhíbrigh ón tir é. Níor chuir sé seo isteach mórán ar an eagraíocht sa Chlár, áfach, agus lean siad ar aghaidh lena nullmhúcháin.

Nuair a bhris an Cogadh Mór amach san Eoraip in 1914 agus nuair a d'impigh Redmond ar na hÓglaigh liostáil in arm na Breataine, cruthaíodh easaontas ar an bpointe i measc bhaill na heagraíochta; thacaigh a bhformhór le Redmond – faoin ainm 'Óglaigh Náisiúnta na hÉireann' – agus chloígh an dream eile a bhí i gcoinne na liostála leis an ainm 'Óglaigh na hÉireann'. Bhí mionlach ann sa Chlár nár lean Redmond – grúpaí i gCroisín mar shampla (Ó Ruairc, 2009: 37), i gCill Fhionnúrach, i nDúlainn agus i Lios Ceannúir. Mar gheall ar an mbaol go gcoinscríobhfaí iad chun dul ag troid san Eoraip, lean na hÓglaigh a bhí fágtha sa Chlár ar aghaidh le bailiú arm (2009: 39). Bhí fós thart ar 400 Óglach sa chontae mar sin faoi 1916 (2009: 38).

Nuair a tharla Éirí Amach na Cásca in 1916, áfach, bhí pleananna na réabhlóidithe sa Chlár bunaithe go hiomlán ar na hairm Ghearmánacha a bhí le

teacht ar an *Aud*; tháinig Cabhlach na Breataine ar an mbád agus é ag iarraidh teacht i dtír i gCiarraí le 20,000 raidhfilí, agus leis sin baineadh an ghaoth as seolta na réabhlóide i gContae an Chláir (2009: 50).

Chuaigh an tÉirí Amach ar aghaidh i mBaile Átha Cliath, ach níorbh fhada go raibh na ceannairí go léir gafa nó marbh ag Arm na Breataine.

Nuair a cuireadh na ceannairí chun báis, tháinig borradh as cuimse ar thacaíocht na ndaoine don lucht poblachtach sa tír agus do sprioc an neamhspleáchais, seachas do Pháirtí an Rialtais Dúchais. De réir a chéile a tharla an t-athrú seo sa Chláir (2009: 57).

Ar an mbealach seo laghdaíodh go pointe áirithe an t-easaontas a bhí ann go dtí sin faoi na ceisteanna seo idir na cineálacha éagsúla 'Éireannach'.

Tar éis 1916, chonacthas ceannairí an BPÉ agus páirtí Arthur Griffith, Sinn Féin, mar an t-aon dream amháin, d'ainneoin fhírinne an scéil – go raibh difríochtaí eatarthu agus a spriocanna.

I measc lucht an Éirí Amach bhí Éamon de Valera, a d'éalaigh ón scuad láimhaigh ar chúiseanna éagsúla. Nuair a reáchtáladh fothoghchán in oirtheor an Chláir in 1917 mar gheall ar bhás Willie Redmond, bhí an bua ag de Valera ann mar bhall de Shinn Féin, i gcoinne Patrick Lynch ó Pháirtí an Rialtais Dúchais. Cé nach raibh aithne ar bith ar de Valera ann, míniódh do thoghthóirí an Chláir gurbh éard a bhí sa toghchán ná rogha idir Rialtas Dúchais nó Poblacht Éireannach neamhspleách (2009: 62). An bhliain chéanna ceapadh de Valera ina cheannaire ar Shinn Féin in áit Arthur Griffith.

Le linn fheachtas an toghcháin, bhí an-teannas sa Chláir idir na hÓglaigh/Sinn Féin agus iad siúd a bhí ina gcoinne, lucht Pháirtí an Rialtais Dúchais agus i gcoinne na n-údarás féin i bhfoirm an RIC (2009: 63-64). D'éirigh an teannas idir na hÓglaigh agus na húdaráis ní b'oscailte fós tar éis an toghcháin agus cuireadh cuid acu i bpriosún.

Tar éis an bua a bheith ag de Valera in oirtheor an Chláir, agus bás Thomáis Ághas i bpriosún Mhuinseo, agus bagairt an choinscriofa in 1917, d'éirigh Sinn Féin i bhfad ní ba chumhacthaí i measc na ndaoine, agus bhí lucht an Rialtais Dúchais ag meath sa tir. Sonraíonn Ó Ruairc an t-athrú a bhí tagtha ar an scéal maidir leis an gcoinscríobh:

The ranks of Irish Volunteer companies in Clare swelled as young men, in whose interest it was to prevent conscription, joined up. For them there was no way to avoid a fight – they could either be forced into the British army and fight for them in France or they could resist this by force and join with the Irish Volunteers to fight against Britain. The republican anti-conscription campaign had changed the public's perception of those opposed to conscription from a self-serving movement by men who simply did not want to fight into a patriotic and principled stand against a foreign government's tyranny (2009: 81).

Tríd is tríd, mar sin, d'ainneoin na deighiltí a chruthaigh sé in Éirinn sna blianta roimhe sin, i ndeireadh na dála an éifeacht a bhí ag an gCogadh Mór ná aontas a chothú i measc na ngluaiseachtaí náisiúnta.

Más fior sin féin, bhí catagóir thostach Chláirínigh, áfach, ar tugadh neamhaird orthu – na 4,000 saighdiúirí, as beagnach gach uile áit, beag nó mór, sa chontae, a throid thar lear idir 1914 agus 1918 (Browne, 2014). Cé gur ar son na hÉireann agus ar son an neamhspléachais a d'fhreastail siad sa Chogadh Mór, nuair a d'fhill siad abhaile breathnáodh orthu mar fhealltóirí go minic. Bhí siad ina n-éin scoite i measc an phobail, ba mhinic a bhí sé deacair dóibh obair a fháil agus bhí siad beo bocht dá bharr. In an-chuid cásanna níor éirigh leo iarmhaintí is cuimhní coscracha na gcathanna a chur díobh agus chuaigh siad i muinín an óil.

Tar éis dheireadh an Chogaidh Mhóir, bhuaigh Sinn Féin an toghchán in Éirinn in 1918, d'fhógair Dáil Éireann a neamhspleáchas an bhliain dár gcionn, agus leis sin scaoileadh leis an teannas sa chontae le túis Chogadh na Saoirse. Níor bheag an cur isteach ar mhuintir an Chláir an tréimhse fhoréigneach seo; príomheachtraí an Chogaidh in iarhar an Chláir amháin ná na hionsaithe ag Droichead Mhic Conchrú (Crowe's Bridge) in aice le hEidhneach, i Sráid na Cathrach, ag an Rinnín, ag Montreal in aice le hInis Díomáin, agus na hiarmhaintí ar a lorg.

Maidir leis an Eaglais, cháin sí Éirí Amach 1916, ach níor ghlac an chléir aon taobh sa Chlár le linn Chogadh na Saoirse (Marrinan, 2016; Ó Ruairc, 2009: 64), seachas an cáineadh in aghaidh an fhóréigin. Ní cosúil go raibh mórán tionchair ag seasamh na hEaglaise le linn na n-eachtraí seo, faoin am seo, ar dhearcadh na ngnáthdhaoine ar na ceisteanna a bhain leis an neamhspleáchas is leis an Éireannachas.

Faoi dheireadh Chogadh na Saoirse bhí an phróifil Chaitliceach fós chomh tábhachtach mar a bhí maidir le tromlach na 'nÉireannach', d'ainneoin na ndeighiltí inmheánacha sa tír, deighiltí a bhí le fáil sa Chlár chomh maith.

Mar sin féin, níorbh fhada ina dhiaidh sin gur bhris coimhlint nua amach sa tír agus muintir an Chláir sáite inti.

Níl dabht ach gur fhreastail an stór amhrán mar atá faoi chaibidil anseo ón naoú haois déag go maith ar go leor cineálacha den idéalachas náisiúnta lena linn seo, idir an Ghaeilge agus an Béarla. Rinne bolscaireacht na dtírghráthóirí éagsúla a gcuid féin de na tagairtí i leith éagóirí na n-aoiseanna caite agus i leith an tseanchultúir i gcoitinne. Tá sé lasmuigh de scóip an tráchtas seo, áfach, rianú a dhéanamh ar na sruthanna éagsúla sin – agus an trasnachas a bheadh i gceist acu – laistigh de cheist na féiniúlachta.

An ceol agus feachtas an neamhspleáchais – Roisc chatha

B' amhlaidh go raibh formhór de thraigisiún na hamhránaíochta le fáil as Béarla faoi na 1910idí iniarthar an Chláir. Bhí na hamhráin réabhlóideacha chun tosaigh go mór ina dhiaidh sin sa chumadóireacht áitiúil, agus iad ag plé leis an gcoimhlint ar son na saoirse is ar son an Éireannachais, mar shampla 'Crowe's Bridge', 'Clare to the Front', 'The Ambush at Rineen' agus 'DeValera Election Song', i measc samplaí den seánra nár bhí as an gClár iad, 'I Don't Mind if I Do', 'Bold Fenian Men' agus a leithéidí a bhí á gcumadh ar fud na tíre an t-am sin.

Mar sin féin, d'ainneoin na corraíola sa tír sna 1910idí, mhair traidisiún na n-amhrán Gaeilge fós in iarthaí an Chláir, uillinn le huillinn leis an mBéarla. D'ainmnigh an ceoltóir Martin 'Junior' Crehan (1908–1998) buón mhaith ar chuimhnigh sé orthu óna óige i Mullach – 'Captain' Michael O'Brien, Máire Criochain, Seán agus Michael Downes, seanathair Packie Murrihy, iad uile ina n-amhránaithe Gaeilge (Munnelly, 1999: 91-95). Rinne sé trácht ar Dhomhnach Chrom Dubh, nó *Garland Sunday*, mar a bhí i Leacht Uí Chonchubhair: 'It was nearly all Irish songs. Most of them were in Irish' (Munnelly, 1999: 95). Pé méid é, níl dabht ach go raibh an Ghaeilge fós i bhfianaise ann.

Gaeilge an Chláir sa chéad cheathrú den chéad – fírinne agus bolscaireacht

Sa tréimhse seo faighimid tuilleadh comhthéacs don taobh Béarla den chontanam macarónach a bheidh á scrúdú againn sa chéad chaibidil eile.

Sa bhliain 1901 bhí an Ghaeilge fós le cloisteáil in iarthuaisceart agus in iardheisceart an Chláir, cé nár labhraíodh i ngach réimse den saol í, agus cé go raibh próiseas an mhalartaithe teanga go maith chun cinn sa phobal. Baineadh úsáid as an mBéarla sna réimsí oifigiúla, rud a bhí fior cheana fén le fada; ach i measc na ndaoine a bhí fiche bliain d'aois agus ní ba shine in 1901, ba ghné laethúil fós é an dátheangachas. Ba iad na daoine ab óige amháin a bhí ina mBéarlóirí aonteangacha faoin tuath, de réir sonraí oifigiúla, leis an mBéarla ní ba threise i gcomhthéacs an bhaile mhóir, rud a chloíonn leis an bpatrún i gcoitinne ó cheann ceann iarthaí na tíre san am sin. De réir tuairisci, bhí ardchaighdeán sa mhéid Gaeilge a labhráití fós sa cheantar.

Faightear an scéal seo i miontuairisci na gcruiinnithe poiblí a reáchtáil Coimisiún na Gaeltachta (1926: Seisiún 26 Meán Fómhair 1925: 2), ach bhí teorainn le húsáid na Gaeilgeanois, an malartú teanga curtha i gcrích faoin am seo i gcuid mhór de réimsí an ghnáthshaoil, mar a dhearbháonn Arensberg agus Kimball (1940).

Ba bheag a bhí fágtha de léann na Gaeilge faoi dheireadh an naoú haois déag. Bhí Séamas Ó Fionnúcháin agus Tomás Ó hUallacháin – a bhí fós ag obair ar lámhscríbhinní in 1896 – i measc na scoláirí is déanaí (Ní Dheá, 2008: 151). Nascann Mac Mathúna saothar na scoláirí Tomás Ó hAodha agus Pádraig Ó hAicher agus a ngníomhaíochtaí ar son Chonradh na Gaeilge sna 1890idí leis an seanraidsíún seo (1974: 115).

Bhí an Ghaeilge le sonrú i réimse na hoibre laethúla, de réir thuairisc Pheadair Uí Annracháin in 1909, nuair a chas sé le hiascairí sna Coillte a raibh 'raídhe den Ghaeilge acu' (Ó hAnnracháin, 1998: 320). Ní miste a rá, áfach, gur eisceacht é seo i gcomhthéacs chuntais taistil na linne; is beag a bhí le rá ag aon cheann eile acu faoin nGaeilge, ach i ndeireadh na dála ba Bhéarlóirí iad an chuid is mó de na taistealaithe sin nár spéis leo teanga an íochtaráin, agus ní ag faire amach don Ghaeilge a bhídís mar a bhí an duine thuasluaite, agus é ina thimire agus ina mhúinteoir taistil ag Conradh na Gaeilge (Ó Dálaigh, 1998: 316).

Bhí rian na Gaeilge go tréan fós ann i réimse an cheoil is an bhéaloidis, mar a léiríonn na hagallaimh a chuir Tom Munnelly ar 'Junior' Crehan, an ceoltóir as Bonavilla (ainm Gaeilge le deimhniú) i mBaile Mhac Aodha Beag, Cill Mhuire / Mullach. Tá na hagallaimh seo breactha le trácht ar an scéalaíocht is amhránaíocht as Gaeilge. Faoin gceoltóir Pat Murrihey as Mullach, mar shampla, duine ónar fhoghlaim sé cuid mhór dá chuid amhrán agus scéalta, dearbhaíonn Junior: 'He was an Irish speaker and he had bad English' '[Oh, he had heaps of stories, but 'tis mostly in Irish he'd tell them, but then he'd also tell them in broken English]' (Munnelly, 1998: 156, fonóta 56). Tá saothar Munnelly antábhachtach mar léargas ar phróiseas an mhalaírtaithe teanga sa cheantar, mar a dhearbhaíonn Lysaght (2008: 567); agus Munnelly ag trácht ar chás Pat Murrihey, luann sé:

Pat's career marks the transition of Mullagh from an Irish- to an English-speaking area, for Pat's father, also a storyteller, learned his stories through the medium of Irish and passed them on to his son who, being bilingual, then passed them on in the English of the area (Munnelly, 1998: 64-67).

Mhair oidhreacht léann na Gaeilge i gcuimhne roinnt den phobal, mar sin, mar is léir ón díograis a luadh ann i leith na Gaeilge i dtús an chéid. Is amhlaidh, ar leibhéal ní ba chuimsithí, go raibh rian na Gaeilge ag dathú gach gné den chultúr

áitiúil. Tá an t-ábhar béaloidis a bailíodh sa cheantar tar éis na bhfichidí breac leis an nGaeilge, sna hamhráin, sna scéalta agus sna hagallaimh.

Ba é seo an *milieu* inar oileadh ceoltóirí is amhránaithe na dúiche a rugadh sa chéad cheathrú den fhichiú haois, agus ba é a rian a mhair ina dhiaidh sin mar phointe tagartha cultúrtha do mhuintir iartha an Chláir.

Má ba é sin an scéal a bhí ar an talamh sa Chlár, bhí siombalachas na Gaeilge chun tosaigh in imeachtaí an lae sa tír, agus í ina comhartha cumhachtach den náisiúnachas is den fhéiniúlach Éireannach, fiú má ba sa Bhéarla a bhí formhór na reitrice. Bhí cl aeradh thar a bheith polaitiúil tar éis teacht ar Chonradh na Gaeilge ar aon nós sna blianta roimh 1916, le baill den BPÉ síothlainthe isteach ann, agus bhain na gluaiseachtaí éagsúla leas as an nGaeilge dá bhfeachtas bholscaireachta. Mhair an cur chuige seo i leith na Gaeilge as sin amach i saol poiblí na tíre san fhichiú haois. Is i dtéarmaí na n-athruithe seo is fearr féachaint ar na brónna is na leideanna is féidir a léamh in amhrán ar nós an leagan de ‘Ar Éirinn ní neosfainn cé hí’ a fhaightear ar thaobh Béarla den chontanam mhacarónach.

An Cogadh Cathartha agus ré an neamhspleáchais

Cuireadh deireadh le Cogadh na Saoirse nuair a shínigh Mícheál Ó Coileáin agus Art Ó Gríobhtha an Conradh Angla-Éireannach le rialtas na Ríochta Aontaithe i Mí na Nollag 1921. D'éirigh easaontas i leith an Chonartha i ngluaiseacht na náisiúnaithe, agus d'eascair as sin dhá ghrúpa díobh a bhí in aghaidh a chéile – na poblachtaigh Éireannacha, faoi cheannas Éamon de Valera, nár ghlac leis an gConradh, agus Rialtas Sealadach na hÉireann, a reáchtáladh faoi choinníollacha an Chonartha leis an Ríocht Aontaithe. Bhris an Cogadh Cathartha amach sa bhliain 1922. Mhair sé go ceann bliana, ach chaith na heachtraí ann scáil ar gach gné den saol in Éirinn sa chéad ina dhiaidh sin. Ba é an scéal céanna é sa Chlár, agus iarmháirtí na n-ionsaithe is na n-eachtraí lámhaigh – a tharla anuas go trí lá i ndiaidh an tsosa chomhraic in Inis (Murphy, 2010: 237) – ag brú anuas ar chuimhní na ndaoine agus ar an gcaidreamh eatarthu.

Bhí an Clár ina dháilcheantar ag de Valera anuas go 1959; b'amhlaíd gur talamh slán ab ea an contae ag Fianna Fáil ó bhunú an stáit ar aghaidh. Sa tréimhse anuas go 1950, bhí formhór shuiocháin Dála an Chláir i seilbh Fhianna Fáil; fiú amháin nuair a bhuaigh Fine Gael an t-olltoghchán in 1948, ní raibh suiochán ar bith acu ann (Sheedy, 1993: 398-402).

I dtéarmaí na heacnamaíochta agus na sainaicmí creidimh, sa chéad leath den fhichiú haois, bhí tromlach de dhaonra an Chláir mar an gcéanna le haon áit eile iniarthar na hÉireann an t-am sin – Caitliceach agus ar bheagán rachmais.

Diaidh ar ndiaidh, chuathas i ngleic sa tír le costas choimlintí na 1910idí agus na 1920idí. Cruthaíodh deiseanna nua sa Chláir le tógáil na scéime hidrileictrí ag Ard na Croise, ar cuireadh túis léi in 1925. Tar éis na moille a chuir an Dara Cogadh Domhanda ar chúrsaí gnó in earnáil na n-eitiltí trasatlantacha sa Chláir, faoi dheireadh rinneadh aerfort idirnáisiúnta neamhchustaim as Aerpháirc Rinn Eanaigh in 1947 agus cuireadh túis le caibidil nua i ngeilleagar is i gcultúr an cheantair.

Ba sa tréimhse seo a tháinig na bailitheoirí ón gCoimisiún Béaloideasa go Contae an Chláir agus bhailigh siad amhráin, scéalta is seanchas ann. Bhí an chuid is mó den ábhar Gaeilge le bailiú ón taobh sin den phobal amháin a bhí imithe in aois.

Féiniúlacht i ndiaidh na troda – deighilt is síomá

Le deireadh Chogadh na Saoirse agus an Chogaídh Chathartha ina dhiaidh sin, claochlaíodh go tobann cuid de na tuiscintí thart timpeall ar dhioscúrsa an Éireannachais.

Ar an lámh amháin baineadh cuid den fhaobhar as, i dtaobh 'muidne' agus 'iadsan', nuair a cuireadh deireadh leis an gcoimhlint armtha i gcoinne na mBriotanach, agus thar oíche athraíodh an bhéim ar an Ríocht Aontaithe mar chumhacht choilíneach le lámh láidir in Éirinn go cumhacht choilíneach i

dtéarmaí cultúrtha. Ar an bpointe boise bhí an chéad sprioc eile le baint amach i dtaobh fhís an Éireannachais, agus athshainmhíniú tobann déanta ar pharaiméadar na coimhlinte, ó réimse an ghunna go réimsí eile, athrú a chruthódh éiginnteacht nua i measc na ngníomhaithe.

Anuas ar an éiginnteacht sin, tháinig scoilt úr ann, mar thoradh ar an gCogadh Cathartha, a chruthaigh teannas nua inmheánach páirtíneach agus a bhris fuinneamh na ngluaiseachtaí, agus a chuir domheanma orthu siúd a bhí ag tnúth le stát nua agus glór nua don fhéiniúlacht Éireannach a thógáil.

Mar chúlra don scéal seo, mhair fós dream tostach iarshaighdiúirí an Chogaidh Mhóir, agus neamhaird déanta díobh, ar an gceann is fearr, mura raibh caitheamh anuas déanta orthu. Níor láidir an guth a bhí acusan mar ghrúpa chun a scéalta féin a bheith áirithe ina leithéid de dhioscúrsa.

Le himeacht na mblianta tháinig díomá ar roinnt daoine nuair a chonacthas dóibh nach raibh an Éire sin lena raibh siad ag siúl ag teacht ar an saol.

Cuireadh ceo ar na ceisteanna a bhain leis an Éireannachas sa ré nua, agus an Gaelachas ina chuid de sin, agus bhí a thionchar aige seo ar dhioscúrsa cultúrtha na linne. I miontuairiscí na gcrúinnithe poiblí a reáchtáil Coimisiún na Gaeltachta in 1925 i gContae an Chláir, déantar sceabththagairt uaireanta don Chogadh Cathartha agus an chaoi a ndearnadh deighilt dá bharr, dar leis na finnéithe, i meon an phobail i leith na teanga; mar a luagh Micheál Ruadh Ó Catháin, cathaoirleach Chumann na Múinteoirí Dátheangacha, An Corrbhaile, Cill Chaoi:

Owing to our own internal differences there was an impediment to any kind of progress, and it is only now the people are settling down. I know people who would not learn Irish because of political differences of opinion (3 Meitheamh 1925: 17).

D'ainneoin na gcastachtaí seo, mhair fír an Éireannachais is an Ghaelachais fós mar fhórsa cumhachtach i saol na linne, agus í ina tobar don reitric. Cloistear de Valera in 1943, é ina Thaoiseach agus fós ina Theachta Dála don Chláir, le tromlach an chontae sin ag tacú leis, ag snáidhmeadh le chéile arís eilimintí na físe sin ina chraoladh ar Lá Fhéile Pádraig ar an rud ba Éireannachas ann, agus

béim á leagan aige ar thraigisiún an Chaitliceachais agus ar an gcultúr Gaelach-Éireannach (Moynihan, 1980: 466). Ní hionadh é go luann sé saothraithe eile den fhís sin, Éire Óg, Conradh na Gaeilge agus Óglaigh na hÉireann ina leithéid d'óráid.

Nuair a ghlac an stát seasamh neodrach le briseadh amach an Dara Cogadh Domhanda agus 'aimsir na hÉigeandála', ní foláir ná gur chuala daoine áirithe reitric de Valera mar fhrithchoilíneachas agus cruth nua air, Éireannaigh na Poblachta ag tarraingt líne eile eatarthu féin agus an Ríocht Aontaithe.

An ceol – iarsmaí den traidisiún Gaelach in amhránaíocht an Chláir

I dtraigisiún na n-amhrán sa Chlár, leanadh ar aghaidh leis an gcumadh, ach ba i mBéarla a fhormhóranois, agus iad ag plé le gach réimse den saol mar théama, ón stair ('The Hillside of Beenvane' – as ceantar Inis Díomáin, thart ar 1935 (Munnelly et al., 1990)) go hócáidí sóisialta ('The Famous Faha Sports' (Munnelly et al., 1990), 'Seán a Flop's Dance' (Munnelly et al., 1990) – as iarthaí an Chláir arís, ón tréimhse chéanna). Ní miste a rá ar ndóigh ná go raibh an-tóir ar na hamhráin réabhlóideacha a gineadh as imeachtaí na tíre sna 1910idí is sna 1920idí; ní miste a rá ach oiread nach go hannamh a bhíodh corraíl an Chogaidh Chathartha ag coipeadh faoi chraiceann na n-amhrán sin agus iad á gcasadh ag muintir an Chláir.

Má bhí an Ghaeilge ar an dé deiridh faoin am seo, tá fós corrshampla d'amhráin Ghaeilge ón tréimhse: 'Aighneas Sheáin agus Rialtas Fhianna Fáil' (CBÉ: 593: 146), cuir i gcás, agus 'Tadhg O hEaghráin', scríofa am éigin sna 1950idí (Munnelly et al., 1990); sin gan trácht ar an raidhse amhrán a bhaileigh Séamus Ó Duilearga, Seán Mac Mathúna, Tadhg Ó Murchú, Séamus Ennis, Seán Ó Flannagáin agus bailitheoirí eile thar ceann an Choimisiún Béaloideas agus Chnuasach Bhéaloideas Éireann ó dheireadh na bhfichidí ar aghaidh (Fogarty, 2011: 50-59).

Cuireann Junior Crehan tuairisc bheo faoinár mbráid ar an scrios a rinneadh ar nósanna sóisialta na ngnáthdhaoine, agus ar na hócáidí don cheol is don rince, leis an Acht um Hallaí Rince Poiblí a ritheadh sa bhliain 1935. Chuir an Eaglais an tAcht i bhfeidhm go teann, agus iad ag obair lámh ar lámh le chéile leis an dlí (Munnelly, 1998: 70-71). Ní féidir a shéanadh ach go ndearna an-chur isteach ag an Acht ar na nósanna thuasluaite; maíonn Hall, áfach, nárbh é sin an t-aon chor sa scéal, agus má tháinig meath ar thraigisiún na n-oícheanta ceoil is na ndamhsaí sna tithe, go raibh tosca eile i gceist chomh maith; mhair na damhsaí sna tithe, i gceantair áirithe, anuas go dtí na 1950idí (1996: 80).

D'ainneoin na ndeacrachtaí seo, mhair an amhránaíocht fós mar chuid thábhachtach de chleachtaí sóisialta an cheantair, i bhfianaise an mhéid a bhaile Tom Munnelly, Jim Carroll, Pat Mackenzie agus daoine nach iad níos déanaí sa chéad. Fóram cumhachtach fós a bhí ann mar sin, inarbh fhéidir rudaí a chur in iúl, innéacsú a dhéanamh, maidir le seasaimh chultúrtha agus maidir leis an bhféiniúlacht, cé gur i dtéarmaí inréimnithe den fhichiú haois agus den Bhéarla a rinneadhanois é.

An Ghaeilge sa Chlár ó na 1920idí ar aghaidh – macallaí den seanchultúr i ré na reitrice

Cen chabhair dúinn an Ghaeilge ar shráid nó ar mhargadh?
 Cen chabhair dúinn an Ghaeilge má théann muid go Sasana?
 Cen chabhair dúinn an Ghaeilge lá ióchta na straitheanna?
 Agus cuimhnigí air sin, a rialtas na glagaireacht!
 – 'Aighneas Sheáin agus Rialtas Fhianna Fáil', bailithe ag Seán Ó Flannagáin sa Chlár, 1938-1939 (CBÉ 593: 146)

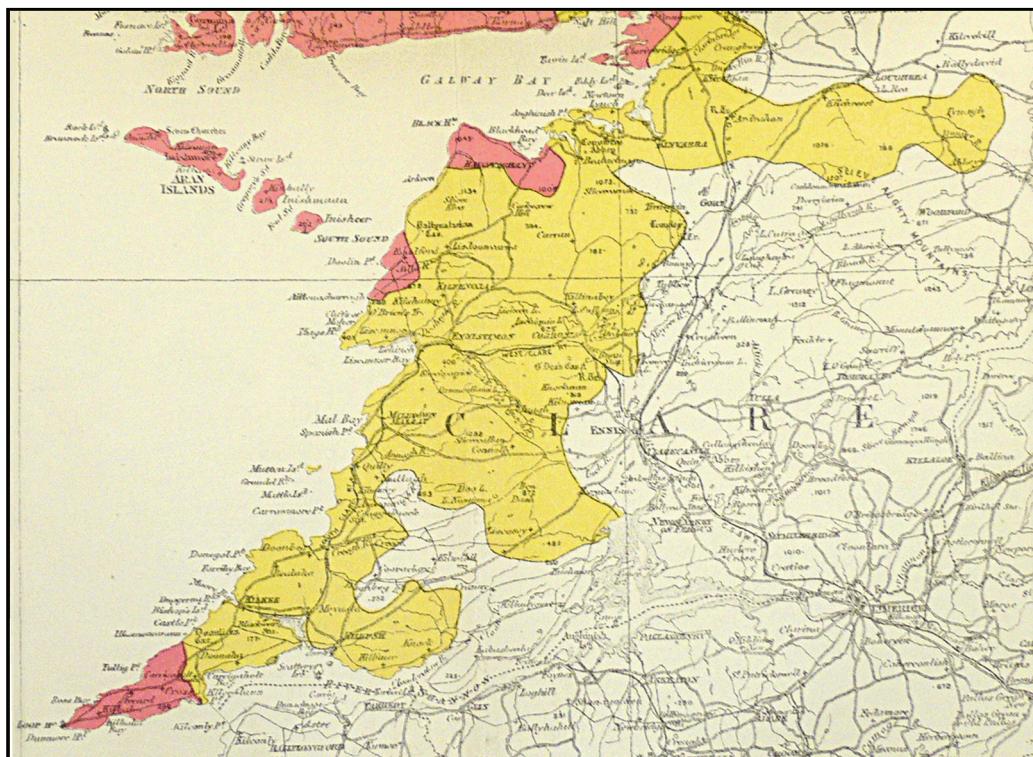
Dá dtairrightheá líne ó Chillruís go dtí Innis agus as san ó thuaidh le h-ais an bhóthair iarainn go teórainn na Gaillimhe bheadh beirtha agat ar an mbreac-Ghaedhealtacht laistiar den líne sin agus an Gaedhilg ag dul i dtanaí de réir mar bheadhfá ag druidim soir i dtreoí na teórann san.

– Pádraig Ághas, múinteoir, An Dún Beag, Cill Chaoi, Miontuairisci Choimisiún na Gaeltachta 1926 (1 Iúil 1925: 16, 2)

Ina cuid taighde ar Ghaeilge an Chláir sa tréimhse 1901-1925, léiríonn Ní Chiosáin gurbh é Baile Uí Bheacháin an áit leis an gcéadadán is airde de

Ghaeilgeoirí aonteangacha sa bhliain 1901, a bhformhór ina seandaoine (2008: 510).

Agus í ag déanamh comparáide idir figiúirí ó 1901 agus figiúirí ó 1925, de réir aoischohórt i mbailte fearainn áirithe, díríonn Ní Chiosáin aird ar an ardú atá le feiceáil in 1925 i líon na nGaeilgeoirí i measc na bpáistí óga – aoischohóirt a bhfuil céatadán níos airde de chainteoirí Béarla aonteangacha iontu roimhe sin, in 1901, rud nach luíonn leis an bhfianaise ghinearálta faoi mheath na teanga sa chontae. Átíonn Ní Chiosáin as seo gur áibhéal a bhí sna figiúirí in 1925, agus tugtar mar mhíniú air seo gur ceadaíodh páistí níos óige ná seacht mbliana d'aois a chur síos ar an bhfoirm mar Ghaeilgeoirí in 1925 má bhí deartháir nó deirfiúr níos sine acu ag foghlaim na Gaeilge ar scoil (2008: 514).

Figiúr 3.5: Léarscáil Chontae an Chláir, Coimisiún na Gaeltachta 1926: Fíor-Ghaeltacht (dearg) agus Breac-Ghaeltacht (buí)
 – *Foinse: Léarscáil Uimhir 3, Coimisiún na Gaeltachta (1926: 68-69) (mionghné)*

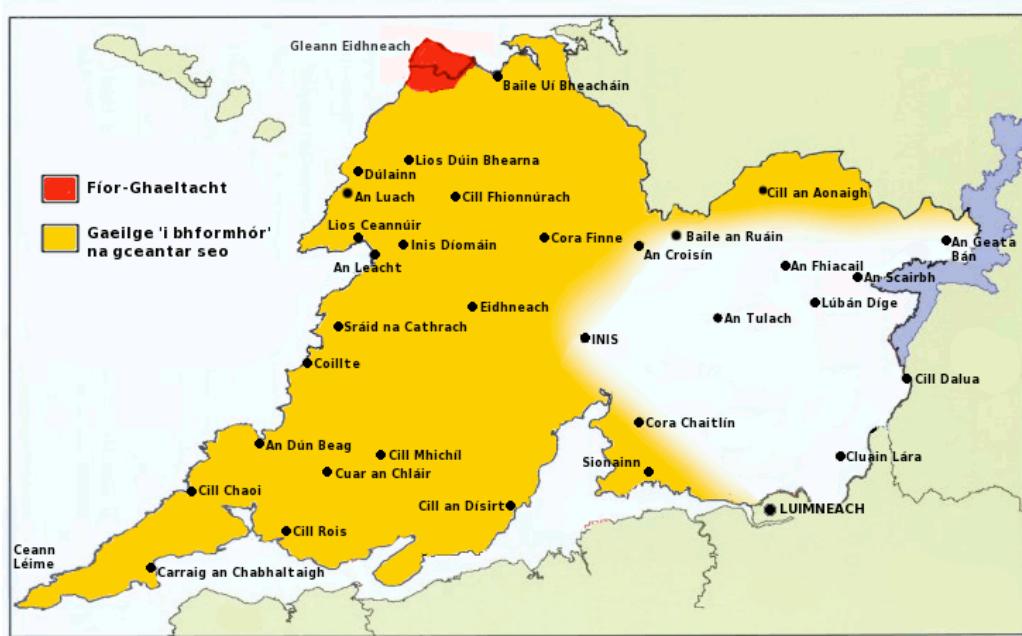
Faoi lár na dtríochaidí, bhí an lámh in uachtar ag an mBéarla fiú amháin i gcroílár Ghaeltacht oifigiúil an Chláir (Fig. 3.5), mar a léiríonn fianaise ó chuntas

Arensberg agus Kimball (1940). Is léir ó na foinsí eile chomh maith nach raibh deis ag muintir Ghaeltacht an Chláir an Ghaeilge a labhairt agus iad i dteaghmháil leis na húdaráis áitiúla; trí mhéan an Bhéarla go hiomlán a dhéantaí gnó oifigiúil.

Sonraíonn Ní Chiosáin, áfach, trí thagairt don taighde céanna le hArensberg agus Kimball ar phobail sa Chlár sna tríochaidí, nár tháinig meath suntasach ar *cháilíocht* na Gaeilge sa chontae, fiú más ag dul i léig a bhí sí (2008: 518). Ar ndóigh, tá go leor fianaise ina leith seo, san ábhar a bhaileigh Séamus Ó Duilearga, mar shampla, agus an t-ardmheas a bhí aige ar Ghaeilge an tseancháí Stiofán Ó hEalaoire (Ó Duilearga, 1944: 113), agus an t-ábhar fairsing a sheol Seán Mac Mathúna, an bailitheoir as an Luach, chuir Ó Duilearga, gan trácht ar an ardchumas Gaeilge a bhí ag Mac Mathúna féin. Is amhlaidh go ndearbhaíonn Mac Mathúna go raibh Gaeilge den scoth le fáil fós i Sráid na Cathrach in 1937, pé ganntanas di a bhí sa cheantar faoin am sin. Ina chín lae scríobhann sé faoi shochraid ann, agus an chaint lasmuigh den doras:

Bhí an chomhra ansiúd in aice leis an altóir agus dúramar ár n-urnaithe le hanam an té bhí istigh. Nuair a chuaigh sinn amach ar an mbóthar ... bhí seanGhaeilgeoir láithreach a raibh a chúl le balla aige agus chuaigh an bheirt againn chun cainte leis. Is aige a bhí an Ghaeilge bhlasta líofa agus chuireadh a chomhrá aiteas ar mo chroí (Ó Héalaí, 2000: 111) (CBÉ 501: 42-43).

Aontaíonn cuntas Thadhg Uí Mhurchú, bailitheoir béaloidis ó Chontae Chiarrai, leis an méid thusa i dtaobh a fhinnéithe in 1943 i gCill Ard (Lysaght, 2007b: 143). Is amhlaidh freisin gur fhear ón Dún Beag, Tomás Ó Loinsigh, i dteannta daoine eile, a chuidigh leis an Athair Seoirse Mac Clúin agus é ag bailiú dá chuid taighde i leith na teanga, agus a ainmníodh i réamhrá *Cainnt an Chláir* (Mac Clúin, 1940: v-vi).

Figiúr 3.6: Staid na Gaeilge i gContae an Chláir sna tríochaidí, de réir an Ath. Seoirse Mac Clúin

– léarscáil bunaithe ar théacs Mhic Clúin (1940: v) (Fogarty, 2011: 45)

Ón gcur síos atá againn ó Holmer sna daichidí (1962: 6), is féidir a rá go raibh an córas oideachais ag cruthú deighilte idir na daoine fásta, a raibh an chanúint acu, agus na páistí a raibh 'Gaeilge nua' na scoile acu, mar a thug na seanchainteoirí uirthi; chuirfeadh an méid seo le scrios na réimsí teaghlaigh sa teanga (Fogarty, 2011: 93).

Bhí próiseas bhánú na tuaithe ina mhórthoisc i dtaca le meath na teanga i bpobal Ghaeltacht an Chláir, mar a chuireann Arensberg agus Kimball in iúl. Scriosfadh an próiseas seo gréasán sóisialta na Gaeltachta, na naisc a bhí ann trí mheán na Gaeilge sa phobal sin agus sna teaghlaigh ann.

Sna sonraí daonáirimh ó 1926 ar aghaidh, tá patrún le sonrú a d'fhéadfaí a thuiscint i dtéarmaí na himirce le linn na mblianta seo i ndaonra na Gaeltachta – go bhfuil na treochtaí seo ina rian d'fheiniméan imirce Ghaeilgeoirí ón tuath go dtí láirconaid uirbeacha agus iad ag lorg deiseanna oibre agus saol ní b'fhearr dóibh fén, go háirithe i gcás an ardaithe i gcéatadán na nGaeilgeoirí i mBailecheantar Chill Rois agus i gcás na hInse (Fogarty, 2011: 94).

Chuir an meon diúltach i leith labhairt na Gaeilge le próiseas an mhalartaithe teanga sa Chlár. Faigtear cur síos ar an dá rud – an meon diúltach agus an malartú – i gcuntas an bhailitheora Seán Mac Mathúna (an Luach, Dúlainn) sna tríochaidí, i dteannta stiogma an bhochtanais, agus dearbhaítéar an patrún céanna i saothar Wagner (1981: XIV). Cuirtear in iúl i miontuairiscí Choimisiún na Gaeltachta chomh maith gur tharla an próiseas seo faoi scáth na himirce a d'eascair as an mbochtanas sin. Creideadh nach raibh aon mhaith i labhairt ná foghlaim na teanga nuair nach raibh i ndán do dhaoine ach imeacht ón nGaeltacht chun a slí a dhéanamh sa saol (Fogarty, 2011: 94).

Tugann na sonraí daonáirimh as 1946 le tuiscint gur ag méadú a bhí céatadáin na nGaeilgeoirí i mBreac-Ghaeltacht an Chláir le linn titim sna céatadáin sin san Fhíor-Ghaeltacht (2011: 28), an paradacsá céanna a luadh níos luaithe maidir leis an léiriú a dhéanann Ó Cuív (1996) ar na figiúirí ó 1891 ar aghaidh i leith na n-áiteanna seo. Arís d'fhéadfáí a leithéid de chasadadh a thuiscint i gcomhthéacs na bolscaireachta i leith labhairt agus foghlaim na Gaeilge, agus mar thoradh ar éifeacht na scolaíochta faoin am seo, agus an ‘Ghaeilge nua’ (Holmer, 1962: 6) á múineadh acu.

I ré an neamhspleáchais anuas go dtí na caogaidí ní raibh an Ghaeilge mar bhunchloch a fheachtas ag aon pholaiteoir sa Chlár, agus níor toghadh aon duine díobh ar son na ceiste sin le linn na tréimhse sin; ina theannta sin ba bheag a bhí le rá riamh ag polaiteoirí an Chláir sa Dáil faoi staid na Gaeilge sa chontae (Fogarty, 2011: 95).

Is féidir a áitiú gur léargas ar mheon na ndaoine iad polasaithe a bpolaiteoirí tofa. De réir an dearcaidh seo, má vótáil muintir an Chláir arís is arís eile do dhaoine nach raibh an Ghaeltacht ná ceist na Gaeilge acu mar ghné dá gcuid polasaithe, ciallaíonn sé sin nach raibh na ceisteanna seo ar an gcloch is mó ar phaidrín mhuintir an Chláir ach oiread. Má bhí cás na Gaeilge ag cur isteach orthu, b'amhlaidh go raibh ceisteanna eile a bhí níos práinní dóibh sa saol ina n-aigne acu agus iad ag caitheamh a gcuid vótáí (2011: 96).

Bhí cuid mhaith den reitric i gceist, mar sin, le cleachtadh na Gaeilge, nuair a cleachtadh in aon chor í, rud a chuireann i gcomhthéacs an tábhacht is an stádas íocónaithe a bhain le hamhráin ar nós ‘Ar Éirinn ní neosfainn cé hí’ agus ‘An Páistín Fionn’, a bhí le cloisteáil agus iad geall le bheith ina n-amhráin lán-Bhéarla, ach fós leis an teideal is na tagairtí Gaeilge istigh mar chomhartha den tseanoidhreacht. Breathnófar i gCaibidil 4 ar 5 ar na dinimicí a bhain leis an gcaidreamh seo a bhí ag na gnáthdhaoine ag an bpointe sin leis an nGaeilge, agus í imithe uathu mar theanga phobail i ré nua-aimseartha an Bhéarla.

Plé

Focal ar Petrie agus tábhacht lucht an léinn

Tarraingítear go minic sa taighde seo ar shaothar bhailitheoirí an naoú haois déag – Hardiman, O'Daly, Petrie agus daoine nach iad ar foilsíodh a genuasaigh go náisiúnta, ina dteannta siúd nár foilsíodh go náisiúnta aon chuid dá saothar, ach a bhí ag saothrú an léinn ar bhonn logánta – Mícheál Ó hAnnacháin i lár an naoú haois déag i gCill Rois, mar phríomhshampla. Is deacair áibhéal a dhéanamh ar thábhacht na mbailitheoirí seo maidir leis an múnlú a rinne siad ar ár ndearcadh ar chultúr na linne sin. B'amhlaidh go raibh an seanchultúr Gaelach i gcrólí an bháis sa Chlár an céad bliain sin, agus má bhí, níor tháinig slán go minic ach na blúirí a raibh teacht ag na bailitheoirí orthu, ar an gcéad dul síos. Anuas air sin arís, má bailíodh féin iad, ba mhinic a rinne an bailitheoir an cinneadh gan rudaí áirithe a chur isteach sa chnuasach, ar chúis amháin nó ar chúis eile.

Pé duine a bhí i mbun na hoibre sa ghort mar sin, agus iad ag obair i bponc bhás an tseanchultúir, ba ag brath ar bhreithiúnas an duine sin a bhíomar ina dhiaidh sin. Ar an mbealach seo rinneadh cúinsí is cur chuige pearsanta na mbailitheoirí eagrú ar oidhreacht cultúrtha na gcéadta roimhe sin do na glúnta ina ndiaidh. Faoi dheireadh an naoú haois déag, má bhí daoine ag iarraidh tógáil ar a noidhreacht is a dtraigisiúin, agus ag iarraidh athsheatbhú a dhéanamh orthu, go minic ní raibh de phointe tagartha acu ach na foinsí seo, má bhí ag teip ar a seanchas logánta. Pé taighde atá déanta ar an oidhreacht seo san fhichiú haois nó

san aois reatha, mar sin, is amhlaidh, ar ndóigh, go bhfuil sé sa bhád ceannann céanna.

I measc na mbailitheoirí seo tá tábhacht ar leith le saothar Petrie i dtaobh an Chláir. Is amhlaidh, mar a dúradh cheana féin anseo, go bhfuil flúirse ceoil le fail in *Ancient Music* ón bhfeair as Dún Átha, Eoghan Ó Comhraí, is ó Phrionsias Ó Catháin agus Tadhg MacMahon, Cláirínigh iad féin, leis, agus níos mó ná caoga amhrán bailithe ag Petrie ó Thadhg MacMahon amháin (Breathnach, 2016). Bhí sé an-tógha leis an gClár, nó le ceol an Chláir ar a laghad, agus tá téacs a chnuasaigh breactha le sleachta fileata ar a bhuanna:

I may remark that vocal melodies of this spirited character would appear to have been anciently more abundant in the county of Clare than, perhaps, in any other county in Ireland, and if this be the fact, and viewing national melody as an exponent of national character, it is only such as we might naturally expect to find in the ancient territory of the Dal-Cais [Trácht ar 'Bímid ag ól'] (1855: 131).

Bhí dearcadh ar leith ag Petrie, mar sin, i leith cheol an Chláir – lena thrácht ar a uathúlacht is ar a bharántúlacht, phioc sé amach an Clár mar áit ar leith i saol cheol na hÉireann. Ní miste a rá gur chuidigh saothar Petrie le múnlú na físe sin – an Clár mar chontae an cheoil.

Is léir an seasamh síorghaiseach a bhí ag Petrie maidir lena bhféiniúlacht Éireannach féin, agus leis an oidhreacht Éireannach; a rún aige in *Ecclesiastical Architecture* ná 'to rescue the antiquities of my native country from unmerited oblivion and give them their just place among those of the old Christian nations of Europe' (1845: v). Tá a dhearcadh ar an Éireannachas sin le sonrú go láidir ina chuid notaí faoin gceol in *Ancient Music*, agus sna roghanna a dhéantar ann.

Mar a dúradh cheana féin, bhí na bailitheoirí ina n-eagarthóirí go minic ar an oidhreacht a bhí á tarrtháil acu; d'fhág siad rudaí ar leataobh ar chúiseanna pearsanta, agus faightear cló a mbreithiúnais ar a bhfuil bailithe acu. Tá sé seo go ríshoiléir i saothar Petrie. Má ba Éireannach é, ba fós 'dhílseoir go smior é' (Breathnach, 1989: 217), agus is minic a bhí leisce air dá bharr glacadh le hamhráin cheannairceacha óna fhaisnéiseoirí. I gcás 'O Bhean an tighe, nach suairc é sin?' (1855: 56), mar a shonraíonn Breathnach (1989: 217; 2016), scríobhann Petrie an fonn amach ach, seachas na focail go léir a chur ar páir (is

níl dabht ach go mbeadh siad uile ag an bhfaisnéiseoir Tadhg MacMahon) cuireann sé isteach ina n-ionad véarsaí as amhrán eile,

as exhibiting one of the better and abiding fruits of the Irish peasant nature, in strong contrast to those partially acquired and temporary ones which had been superinduced by untoward circumstances, happily not likely again to occur (1855: 56).

Is cosúil chomh maith, mar a luann Breathnach, gurbh iad nósanna caidrimh an pharlúis i gceantair mheasúla an bhaile mhóir a bhí ina slat tomhais ag Petrie (1989: 215) agus é i mbun na oibre seo. Cuirtear in iúl ina chuid nótaí an drochmheas a bhí aige ar luachanna is ar bhríomhaireacht tuaithe na n-amhrán, na samplaí seo pioctha amach ag Breathnach:

'Suig annso a mhúirnín laimh liom'; the words are unfit for publication (1855: 56)

'Bliadhain 'sa taca so 'phós mé'; of the various songs sung to this melody, some are unfit for publication (1855: 160)

'Da g-castaídh bean tanaraidhe liomsa'; the Irish song to this air is not admissible in this work (1855: 161)

Cuireadh isteach i gcuasach Petrie, mar sin, na hamhráin sin nár tháinig salach ar luachanna pearsanta an bhailitheora, rinneadh eagrú ar roinnt mhaith díobh ar an mbun céanna, agus rinne an bailitheoir saothrú ar an oidhreacht de réir a fhíse féin ar an rud ba 'Éireannachas ceart' ann. Pé táайл is féidir a bhaint amach as staidéar ar an ábhar bailithe, mar sin, ní mór dúinn cuimhne a choinneáil ar na ceisteanna seo. Beifear ag breathnú níos géire i gCaibidil 5 ar rólanna lucht an léinn maidir le hiomramháil na bhfonn is na bhfocal i gcomhthéacs na féiniúlachta cultúrtha.

Féiniúlachtaí agus an trasnachas: comhaontú intuigthe ar an rud is 'Éireannachas' ann

Tharraing Petrie ar raon mór scoláirí agus filí mar a chomhoibrithe, as cúrlraí éagsúla sa tsochaí, sa reiligiún, sa pholaitíocht. D'oibrigh sé leis na scoláirí John O'Donovan agus Eoghan Ó Comhraí, a bhí ina nGaeilgeoirí Caitliceacha, ar an taobh amháin; ar an taobh eile bhí an t-iriseoir is file Samuel Ferguson, agus an t-ealaíontóir Frederic Burton, agus iad ina bProtastúnaigh is ina nAontachtaithe. Is

léiriú maith é seo ar an nglacadh a bhí ag an náisiúnachas cultúrtha, ar leibhéal ginearálta na sochaí, leis an iolrachais is le féiniúlachtaí éagsúla.

Ní hionann sin agus a rá, áfach, gur ghlac Petrie is a leithéid le gach uile rud; ba mhinic a rinne bailitheoirí sa tréimhse seo an cinneadh gan rudaí áirithe a chur isteach sa chnuasach, mar a luadh; pléadh an bunús idé-eolaíoch a bheadh mar údar acu dá leithéid de rogha cheana féin. Ní mór a shonrú gurb é sin an fáth cruthanta a ndéantar neamhaird go minic den mhéid a bheadh le tairiscint ag na mná, pé aicme iad, mar a dhearbhaíonn Ní Dhuibhne i dtaobh an fichiú haois:

Irish collectors of folklore in the past have been accused of having neglected to collect from women. For many years all the full-time collectors of the Irish Folklore Commission (IFC) were men. Most of them were born in the early years of the century; all were Catholic; all were brought up in a society and at a time which were essentially masculinist (2002: 1217).

Is ionann an cás maidir le hábhar ón lucht siúil, is ó na ceoltóirí is na scéalaithe taistil. Is fiú breathnú ar an bhfianaise agus an ghné sin ar intinn againn, féachaint arbh fhéidir linn aon athchonstráidiú a dhéanamh ar an scéal.

Le linn na tréimhse 1850-1950, má rinne na bailitheoirí neamhaird de na mná, chuir nósanna an phobail ina dtost iad chomh maith den chuid is mó tar éis a bpósta. Cloistear a nglórtha i gcnuasaigh an fichiú haois amháin nuair a bhí an teaghlaigh imithe uathu agus iad ina seanmhán:

Like Kitty Hayes [(1926-2008)] and many other women, Peggy McMahon [(1924-2015)] was interested in songs, music, and dancing from an early age but had to abandon those interests to help run the farm at Clounlaheen and bring up her family (CM, 2017 iii).

It was only then [tar éis an teaghlaigh a bheith imithe uaithi], in her early 70s, that she [Kitty Hayes] began to become better known for her musical ability (LCC, 2017).

Beag beann ar an tost éigeantais sin, curtha orthu de bharr nósanna na háite, níl sé ródheacair a fheiceáil as na blúirí atá ann go raibh ról ríthábhachtach ag na mná mar shealbhóirí is seachadóirí traidisiún. Níl againn ach breathnú ar a ghníomhaí is a bhí na mná sa phobal, mar a léirítéar i gcuntas éagsúla:

John Kelly ... born in Rehy, near Cross [...] learned many tunes from his mother, who was also a concertina player. One fiddle player from whom he learned some music was Mrs. Galvin (McGivney, 1991: 105)

gan trácht ar an gceoltóir Mrs. Crotty (1885–1960):

We don't know when she started to play the concertina, but since she had an older sister, Margaret or Maggie, who also played, it is likely that there was always an concertina of some sort in the house during her youth, and that she would have picked up the basics and some tunes from that sister. Her mother also played on the fiddle, which she had learned from the Schooner Breen, a blind fiddler from Kilmacduane [...] Her father, however, who was a hard worker, did not have a lot of time for all of this music, and very often when she wanted to practise a tune she would have to go out into one of the outhouses.

[...]

As she grew older and became more proficient on the instrument she began to move around to the local house dances, to play for the sets as well as to dance. Maggie and herself – and possibly her mother also – would probably travel together most of the time. Lizzie was always very welcome and became very popular, being considered a very good and correct player for the sets (Tubridy, 1991: 81).

Má glacadh leis na mná sa phobal mar fhoinsí barántúla údarásacha den chultúr, mar a léirítear thuas, leanann sé go raibh siad ar aon intinn, agus go bhfacthas ar aon intinn iad, i measc an phobail, maidir le ceist an Éireannachais agus an rud is ceart-Éireannachas ann. Má bhreathnaítear ar an inscne mar fhéiniúlacht ar leith, thrasnaigh féiniulacht na mban an tÉireannachas gan aon stró, léirshampla den trasnachas idir an dá rud, in iarthar an Chláir 1850-1950.

Ar an mbealach céanna mura raibh mórán teaghála déanta go díreach leis an lucht siúil, na ceoltóirí is na scéalaithe taistil, tá blúirí fós ann a dhearbháíonn an tábhacht a bronnadh orthu sa phobal mar iompróirí traidisiún, mar shampla:

In 1937 the travelling piper, Johnny Doran came the way and parked his caravan close to our house. Johnny Doran and Willie Clancy often played with him and he couldn't get over how good Doran was. In his opinion Doran rivalled Garret Barry (McCurtin, 1982: 51).

[Johnny Doran] was always very welcome in West Clare, especially around Quilty. There the people used to collect enough money to keep him for a week whenever he came around the area [Trácht ag Willie Clancy faoi Johnny] (Ó Rócháin agus Hughes, 1972: 113-114).

Members of the Sherlock family for three generations at least were known locally as good chimney-sweeps and thatchers, and had 'a reputation and a name' as storytellers (Ó Duilearga, 1962: 1).

I discovered ... that Paddy [Sherlock]'s grandfather, also called Patrick, and a chimney-sweep and thatcher, had told some of these tales in Irish in the district and was spoken highly of by one of the very best storytellers I have ever known, Stiofán Ó Helaoire (1858 1944)' (Ó Duilearga, 1962: 1).

Arís, má bhí a oiread sin measa ag an bpobal socraithe ar bhaill den lucht siúil mar shealbhóirí de na traidisiúin Éireannacha, ní foláir ná go bhfaca an pobal

mar fhíor-Éireannaigh iad. I measc na gceoltóirí taistil tá fianaise ann nár tháinig an dearcadh sin salach ar idé-eolaíocht na gceoltóirí fúthu féin mar fhíor-Éireannaigh; trácht ag Willie Clancy ar an bpíobaire Garrett Barry, as Eidhneach (1847-1899):

Politically he was very emotional and national minded. His favourite song - he sang in English and Irish – was one called "We'll not give up the old land yet without another fight." His music was his nationalism (Ó Rócháin agus Hughes, 1972: 113).

Is cosúil, as an méid seo, nach raibh coimhlint sa Chlár 1850-1950 idir an fhéiniúlacht a bhí ag an lucht taistil agus an fhéiniúlacht Éireannach, agus arís, go ndeachaigh an dá rud trasna ar a chéile faoi scáth an Éireannachais.

Díol spéise chomh maith go raibh teagmháil, de réir dealraimh, ag mná an phobail shocraithe leis an lucht taistil anseo is ansiúd, agus trácht eatarthu ina rólanna mar shealbhóirí is mar sheachadóirí traidisiún, fianaise sa bhrefis ar an bhfís chéanna a bhí ann ar an gcultúr is ar an Éireannachas dá bharr:

[An t-amhránaí Nora Cleary] ... was friendly with travelling piper Felix Doran and his family (CM, 2017 iv).

[An fidleoir Mrs. Nell Galvin] became a close personal friend of [Garrett] Barry's before his death in 1901 [sic] and was perhaps one of the few people living in the 1930's who could speak authoritatively about the famous piper. She gave John Kelly five tunes that she had got directly from Barry and when he tried them out on Willie Clancy he discovered, to his surprise, that Clancy had not heard of them (Ó Rócháin agus Hughes, 1979: 35).

Ní mór na gnéithe seo den trasnachas a admháil agus muid ag plé le ceist na féiniúlachta. Arís, áfach, téann sé thar scóip an tráchtas seo iniúchadh ceart a dhéanamh ar na gnéithe uile seo.

Dinimicí shaothrú na féiniúlachta cultúrtha

Más comhartha iad na cuntais ó am an Ghorta sa Chlár, agus an neamháird a dhéanann siad ar phríomhúdair bhánú na tíre (Ó Murchadha, 2008: 261), go raibh na daoine ann ag iarraidh bearna a chur eatarthu féin agus tubaistí an drochshaoil, bheadh uirlis eile acu chomh maith chun an t-achar síceolaíoch sin a bhaint amach – an léim chuig an mBéalála, lenarbh fhéidir teanga an tseanchultúir ar theip air a fhágail i leataobh, san am caite, mar chuid den stair. Ba i ngach

réimse den saol a rinneadh an t-athcheapadh seo, leis an mBéarlaanois ina theanga laethúil agus ina mheán nua don oidhreacht, mar a léiríonn fianaise na amhránaíochta.

Cuidíodh leis agus neartaíodh an t-athmhúnlú cultúrtha seo ar an ábhar go raibh léamh ag tuilleadh de na gnáthdhaoine iniarthar an Chláir faoi na 1870idí – is é sin le rá, léamh an Bhéarla – agus bhí teacht acu fiú sa cheantar sin ar na leabhair d'amhráin thírghrácha Bhéarla a tháinig ar an bhfód an uair sin (Cronin, 1998: 142).

I ndeireadh na dála, nuair nach raibh focal Gaeilge le fáil sna hamhráin, bhí na foinn fós ann mar chomhartha is mar dhearbhchloch do lucht a dtaibhléirithe is dá lucht éisteachta. Chruthaigh na foinn an nasc do na daoine le hoidhreacht is le traidisiúin a muintire, trí thagairt intuigthe a dhéanamh do stór na n-amhrán Gaeilge a mhair tráth, ina raibh a bhfréamhacha acu. Déanfar cur síos níos mine ar an bpróiseas seo i gCaibidil 4 agus 5.

Is díol spéise é, mar phointe sa bhereis, cé go ndearna tromlach na ngnáthdhaoine sainaithint orthu féin mar Chaitlicigh, nach bhfuil an chuma air go raibh tionchar uilechumhachtach ag an Eaglais ar dhearcadh na ngnáthdhaoine i dtaobh cúrsaí féiniúlachta de. Ba in ainneoin na hEaglaise go minic a reáchtáladh ócайдí an cheoil is na hamhránaíochta – fóraim do chleachtaidh na féiniúlachta cultúrtha; ar scála níos poiblí, níos náisiúnta, glacadh leis an bProtastúnach Parnell mar cheannaire ar Pháirtí an Rialtais Dúchais in am ar cuireadh béis i gcarachtar an Pháirtí ar an radacachas is ar an gCaitliceachas; ní mór glacadh leis mar sin nach ag brath ar thionchar na hEaglaise amháin a bhí na gnáthdhaoine ina n-iarrachtaí féin seilbh a fháil ar a bhféiniúlacht. Má bhí gnéithe den reiligiún is den pholaitíocht ag feidhmiú sa dioscúrsa sin, ní raibh iontu ach sruthanna – bíodh gur shruthanna láidre iad – i measc próisis chultúrtha níos doimhne.

Mar sin féin, ar leibhéal na teanga amháin, is é tuairim Uí Thuathaigh go raibh an ról a bhí ag an Eaglais Chaitliceach i bpróiseas an mhalartaithe teanga neodrach ar an gceann is fearr, seachas í a bheith ina cosantóir den seanchultúr (2015: 22).

An ceol is an teanga mar uirlisí i gconstráidiú na féiniúlachta

Ba ghníomhaithe iad na daoine – taibheoirí nó *performers*, chun débhríocht sin an Bhéarla a tharraingt isteach – i gconstráidiú a bhféiniúlachta féin, agus bhí an ceol is an Ghaeilge ina n-uirlisí acu sa chonstráidiú sin. Tharla an próiseas seo ar gach leibhéal den tsochaí, ó shaol na polaitíochta náisiúnta go dtí an pobal ab iargúlta iniarthar an Chláir.

I measc chosmhuintir iarthyar an Chláir, tugadh faoin athcheapadh seo go diongbháilte is go géar, gan aon anonn ná anall. Rinneadh seo go háirithe lena gcuid páistí i bhfianaise na dtuairisci ar úsáid an bhata scóir sa dara leath den naoú haois déag, i measc straitéisí eile, cois teallaigh sa bhaile, gan trácht ar an seomra ranga féin (Ó Danachair, 1970: 49-50).

Ar leibhéal an tsaoil phoiblí sa tréimhse 1850-1950, tá an constráidiú is an t-athmhúnlú seo le feiceáil go soiléir. Roghnaigh na gníomhaithe sin na siombailí ceannann céanna is a bhí á n-úsáid cheana féin ag Thomas Moore i dtús an naoú haois déag chun an TÉireannachas a chur in iúl, le hídéal an cheoil, i bhfoirm na cruite, mar a bhí ag Moore féin¹³, go mór chun tosaigh acu. Tá plé oscailte díograiseach ar an gconstráidiú sin le fáil i reitric agus i scríbhneoireacht na nÉireannach Óg, agus an ceol is an teanga mar láreilimintí ann. Mar a luann Ryder:

because the Young Irelanders wished to stress the historical continuity of Irish national identity, they could not simply jettison the Gaelic tradition. Davis, more than most, believed in the possibility of reconciling the Gaelic tradition (especially the Irish language) with the modernization Ireland required to become a self-sufficient nation. Later in the same essay, he envisions an Irish Utopia which manages to resolve divisions between various oppositional forces: regional identities, the English and Irish languages, natives and settlers, modernity and tradition (2000: 175).

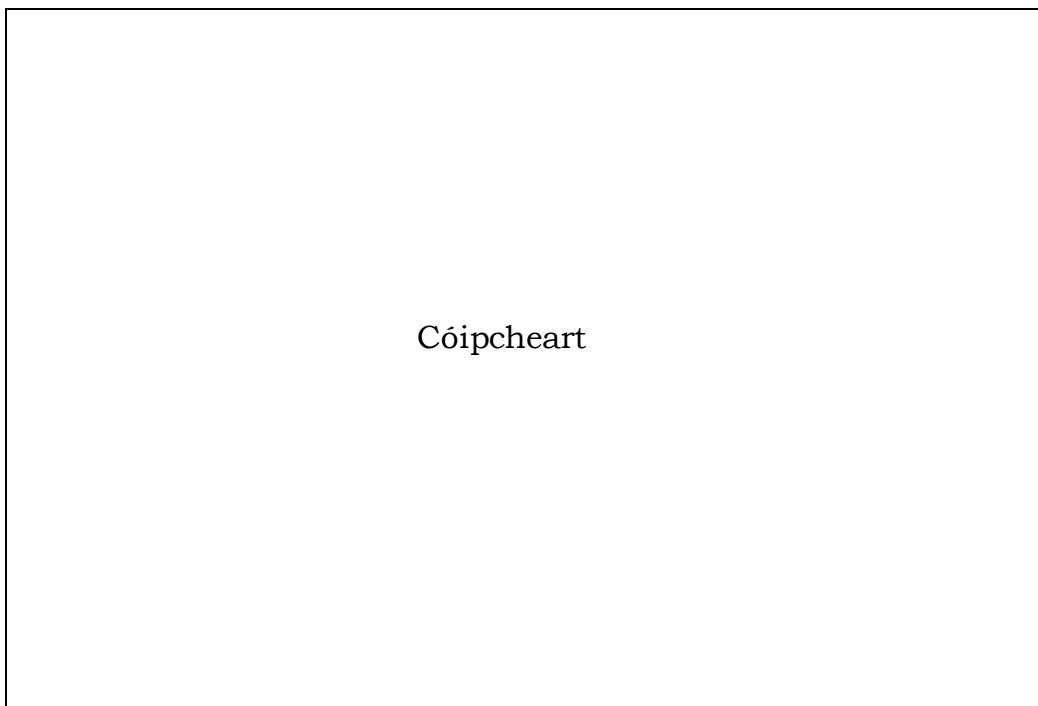
Agus sa sampla seo le Davis féin:

For the present nothing better can be done than to paraphrase the Songs of the Nation into racy and musical Irish; though a time may come when someone born amid the Irish tongue, reared amid Gaelic associations, instructed in the state of modern Ireland and filled with passion and prophecy, shall sing the union and destiny of all the races settled on Irish ground, till the vales of

¹³ ‘The Harp that Once’, ‘The Minstrel Boy’ 7rl.

Munster and the cliffs of Connaught ring with the words of Nationality (Davis, 1914: 227).

Leanadh ar aghaidh leis an gcur chuige seo, i leith bheartú an cheoil is na teanga mar dhearbhchlocha don fhéiniúlacht, le himeacht an naoú haois déag (Fig. 3.7), agus tar éis sin san fhichiú haois, in ainneoin gur as Béarla a bhí an reitric go léir; b'amhlaidh faoin uair sin go raibh an Ghaeilge éirithe ina siombail amháin don fhéiniúlacht, seachas an fhéiniúlacht sin a bheith dearbhaithe trína húsáid mar mheán cumarsáide laethúil.

Cóipcheart

Figiúr 3.7: Comharthaí innéacsacha – ‘The Dawn of Freedom’, 1892

– Weekly Freeman, 24 Nollaig 1892. Féiniúlacht á cur in iúl leis an gceol trí úsáid na cruite, i dteannta siombailí eile ó chóras séimeolaíoch na linne, lena ndearnadh innéacsú ar an bhféiniúlacht (fireannach) sin – an spéirbhean atá le tarrtháil (Éire); an chros ard (an Eaglais Chaitliceach in Éirinn); an cú faoiil (an Fhiannaíocht, seanscéalta is oidhreacht chultúrtha na hÉireann); an Gorta is éagóiri na staire á gcur i gcuimhne ag an dúiche taobh thiar diobh; véarsaiocht thírghrách – as Béarla – ó pheann Thomas Moore ag bun na hiomhá.

Ba dhearbhú iad na roghanna seo i réimse an tsaoil phoiblí do na gnáthdhaoine, go mbeidís ar an mbóthar ceart dá nglacfaidís chucu fén an cur chuige seo i leith an Bhéarla, agus iad ag iarraidh teacht ar Éireannachas nua dóibh fén a bheadh insaothraithe sa ré nua seo, an ré iarghorta iarGhaelach.

Rinneadh réadú rídhingean sa Chlár ar an nasc idir an ceol agus an fhéiniúlacht, rud a d'fhág a rian ar fhís an Chláir san fhichiú haois in aigne na ndaoine sa Chlár, in Éirinn agus thar lear mar áit a raibh dlúthbhaint ag cúrsaí ceoil le ceist na féiniúlachta.

Na mná chun tosaigh mar nuálaithe sa traidisiún is san fhéiniúlacht

Rinne Gal (1979) agus Holmquist (1985) tuairisc ar na mná mar nuálaithe, seachas na fir, ó thaobh an mhalartaithe teanga de, i suíomh na talmhaíochta. An léamh a dhéanann Eckert ar an bpatrún seo ná nach ábhar iontais é sin, toisc gur saol crua do na mná é an saol ar an bhfeirm, gan mórán ann a mheallfadhb iad chun cloí leis na nósanna a ghabhann leis. An taobh eile den scéal seo, a átíonn sí, ná, ó tharla gurb iad na fir na daoine a bhaineann an leas is mó as geilleagar an tuathánaigh, go mbíonn i bhfad níos mó drogaill orthusan glacadh le hathruithe, agus gurb iadsan na daoine is mó a bhíonn chun tosaigh sa diúltú do na hathruithe seo (Eckert 2012: 92).

I bhfianaise an mhéid seo, ní mór tagairt don chuntas a thugann an Dr Ó Sé i dtaobh an easpa othar baineann ar chainteoirí dúchais iad i mbárdái Ospidéal an Chontae in Inis ag deireadh na ndaichidí. Molann Ó Sé go bhfuil seans ann go raibh na mná 'more sensitive to prevailing fashion and public attitudes in general towards Irish' (2000: 4). Cuireann sé seo arís leis an scéal ar na mná mar nuálaithe sa réimse seo, agus nár bh eisceacht é daonra stairiúil an Chláir san argóint sin.

Agus ról chomh lármach sin acu i réimse an mhalartaithe teanga, b'ionann sin agus ról go mór chun tosaigh a bheith acu mar nuálaithe cultúir, mar lárghníomhaithe i gceartlár athshamhlú na féiniúlachta dá bharr; níorbh aon ionadh é seo i bhfianaise a rólanna mar mháithreacha, agus iad ina múnlóirí de dhearcadh is d'oiliúint na bpáistí.

Ina theannta sin tá léamh suntasach le baint as an gcuntas ar mhná sa Chlár ó na 1850idí ar aghaidh maidir leis an gcaoi ar ghlaic siad chucu féin uirlis nua cheoil a tháinig isteach sa dúiche sna blianta sin; an consairtín.

Tháinig feabhas ar gheilleagar na tuaithe, agus ar an ngeilleagar sa Chlár leis sin, sa dara leath den naoú haois déag. Chuidigh rúdaí éagsúla leis an bhfeabhsú seo – gluaiseacht na gcomharchumann, cabhair ó Bhord na gCeantar Cúng, teacht iarnród an 'West Clare'. Thapaigh na mná an deis chun tuilleadh ioncaim neamhspleách a tharraingt isteach. Faoi chasadh an chéid bhí sé ar a gcumas acu uibheacha agus im a dhíol go háitiúil, agus ainmhithe is tárgí ón ngarraí a bhreith ar an iarnród chuig na haontáí. Lig sé seo dóibh réimse earraí a cheannach, consairtíní ina measc. Faoi na chéad bhlianta den fhichiú haois bhí neart acu seo le fáil i measc phobal an Chláir. Is dóichí, de réir Uí Allmhuráin, go raibh teacht orthu iniarthar an Chláir ar an gcéad dul síos a bhúiochas ar Inbhear na Sionainne, agus an trácht go léir a bhí ann le linn na tréimhse sin (2017). 'By 1900', a dhearbháonn Ó hAllmhuráin,

the concertina had replaced the uillean pipes as a household instrument in rural Clare. Women ... were among its chief patrons. In the vernacular of West Clare, the instrument was referred to as a bean cháirdín ... such was its popularity among female players (2017).

Leis an tacaíocht seo don uirlis, shaothraigh agus d'athraigh na mná ceol agus cultúr an phobail; mar gheall ar na mná, glacadh leis an gconsairtín – comhartha de shaol nua agus de chaighdeán mhaireachtála níos airde – in áit na bpíob, comhartha de ré níos sine, ré na Gaeilge agus an tseanchultúir ar cuireadh deireadh leis le tubaiste an Ghorta. I ngníomh seo na mban, bhain siad bealach amach dóibh féin inarbh fhéidir leo cloí leis na traidisiún áitiúla, agus a naisc lena n-oidhreacht a chleachtadh, ar shlí nach raibh aon bhaint go díreach aici leis an nGaeilge, a bhí ina sainchomhartha anois den bhochtanas is den chliseadh. Trí mheán na séise léi féin a baineadh amach an tslí nua seo, ach i dtéarmaí nua le húsáid an chonsairtín, uirlis agus sainchomhartha a thug le tuiscint go raibh Éireannachas eile anois ann, Éireannachas nua athmhúnlaithe tagtha ar an bhfód.

Feictear as seo na mná agus iad ina ngníomhaithe tábhachtacha i dtréimhse iar-Ghaeilge an Chláir sa dul i ngleic le tomhais an tsaoil nua; conas an t-achar a chur eatarthu féin agus tubaiste na staire agus na nithe a ghabh léi, an Ghaeilge

mar chuid díobh sin; conas é sin a bhaint amach, ach fós a bheith ag cloí, ag an am céanna, lena gcuid cultúr – is lena gcuid féiniúlachta dá bharr.

I gContae an Chláir, bronnadh cuid mhaith d'ualach na féiniúlachta ar an gceol irlise agus an Ghaeilge imithe as; áitím go bhfuil na mná le feiceáil mar mhol don phróiseas sin.

Tuigtear gur minic iad na mná a bhíonn ar thosach an tslua maidir le hathruithe cultúrtha agus go n-imríonn siad tionchar nach beag ar na hathruithe sin. Ní dhíríonn formhór na gcuntas, áfach, ar scéal na mban mar rannpháirtithe i réimse an cheoil. Is amhlaidh go mbíonn siad as radharc iontu ar chuíseanna éagsúla: meon na mbailitheoirí ar an gcéad dul síos, fir den chuid is mó, a bhí dirithe ar fhir an phobail agus a raibh ar siúl acusan, seachas ar a raibh ar siúl ag na mná; cleachtaí sóisialta an phobail mar rud eile, a chuir smacht ar mhná le linn na mblianta agus iad faoi bhláth, i réimse an cheoil i measc na réimsí eile uile, mar a thagraíonn Porter agus Gower dó (1995: xxiv-xxv).

Ina dhiaidh sin féin, tá eisceachtaí ann ina raibh mná áirithe ag feidhmiú beag beann ar na srianta seo sna réimsí a bhí curtha in áirithe de ghnáth do na fir amháin; samplaí soiléire ná an ceoltóir Lizzie Crotty (1885–1960) i gCill Rois (Tubridy, 1991); nó na hamhránaithe Nora (1924-1988) agus Susie Cleary (Dennehy, 1991) agus Peggy McMahon (1924-2015) (CM, 2017 iii) as ceantair gar do Shráid na Cathrach; nó an scéalaí Bríd Bean Uí Choisdealbha as Cill Bheathach, a mhair ó bhlianta deiridh an naoú haois déag go dtí na 1950idí (féach Lysaght, 2007a, 2007b, 2008). Ina dteannta sin tá Kitty Hayes (1926-2008), gar do Leacht Uí Chonchubhair (LCC, 2017); Nonie Lynch (1910-2011), Mullach (CM, 2017 v) agus Katie Droney (1898-1985), Béal an Chloga (CM, 2017 vi). Faightear tuairisc ar thábhacht agus ar uileláithreacht na mban mar sheachadóirí agus mar ghníomhaithe traidisiúin, mar shampla, i gcuimhne an fhidléara John Kelly (Ó Rócháin agus Hughes, 1979), i gcuntas an amhránaí Peggy McMahon (CM, 2017 iii), nó i gcuntas Michael Burke, fáisnéiseoir sa tráchtas seo (féach Caibidil 5).

Fiú as na blúirí beaga seo, bailithe i leith daoine a mhair sa tréimhse 1850-1950, is féidir a dhearbhú astu go raibh na mná ar comhchéim leis na fir i dtaobh cúrsaí ceoil is amhránaíochta sa tréimhse úd, bíodh cois teallaigh amháin go minic – seachas in ionaid níos poiblí – an comhionannas sin.

Mar sin féin, ní hé go dtacaíonn an fhianaise go léir le scéal seo na mban mar nuálaithe. Léiríonn taighde Ní Chiosáin ar shonraí Dhaonáireamh 1901 an éagsúlacht idir mná agus fir thar seasca bliain d'aois in 1901 – gur minic a fheictear níos mó ná dhá oiread céatadáin na nGaeilgeoirí aonteangacha i measc na mban, ná mar a fheictear i measc na bhfear (2008: 512). Seans ar ndóigh go mbíonn gnéithe eile i bhfeidhm sa scéal – aois na mban seo, mar shampla, nó an tionchar a bhí ag bolscaireacht na linne ar an gcontas a thug siad orthu féin. Is léir mar sin gur fiú níos mó anailíse a dhéanamh ar an bhfianaise maidir leis an gceist seo. Rachadh sé taobh amuigh de réimse an tsaothair seo, áfach, tuilleadh imscrúdaithe a dhéanamh mar is ceart ar na ceisteanna seo.

Láithreacht an lucht siúil i gcreat an trasnachais

Mar an gcéanna leis an lucht siúil agus le buón ar leith ar na bóithre leo, na ceoltóirí is scéalaithe taistil; dá laghad ar bailíodh go díreach uathu féin i dtaobh ceoil, amhrán agus scéalta, is doshéanta a dtábhacht, agus a láithreacht i gcreat an trasnachais. Paddy Sherlock (Ó Duilearga, 1962), Johnny Doran (Small, 1977) agus Garrett Barry (Marshall, 2016) na samplaí is soiléire ina measc, b'fhéidir, sna tuairisci as iarhar an Chláir sa chéad i ndiaidh an Ghorta. Tá tuairisci shealbhóirí traidisiún an Chláir breactha le tagairtí don dream seo mar bhunfhoinsce ceoil, amhrán is scéalta, mar a dhearbhaíonn Willie Clancy, Stiofán Ó hEalaire, Nora Cleary, John Kelly, Nell Galvin, agus daoine eile. Arís, seans gurb é meon na mbailitheoirí ag an am – sa naoú haois déag ach go háirithe – an chúis is mó le ganntanas an ábhair a bailíodh go díreach uathu; seans chomh maith go mbíodh drogall uaireanta ar an lucht taistil seo go ndéanfaí taifead d'aon chinéal ina leith, meon a ndéanann J. Sheridan Le Fanu cur síos air in *The*

Purcell Papers (1839: 754)¹⁴. Is ábhar do staidéar eile é, áfach, an scéal sin a rianú i gceart; admháil amháin atá sa mhéid seo go bhfuil na ceisteanna seo ann, agus léiriú leis sin ar na féidearthachtaí a bheadh ann maidir le taighde sa bhrefs ina leith.

Na hamhráin mhacarónacha

Ní mór a rá go bhfuil áit ar leith ag an macarónachas i bpróiseas claochlaithe cultúir mar ábhar staidéir. Is minic a fhaightear é ina fheithicil don cheannairc i réimse na hamhránaíochta, déantús de choimhlint na n-íochtarán in aghaidh na n-údarás. Is comhartha iad na hamhráin seo den athmhúnlú ar an bhféiniúlacht chultúrtha a bhí faoi lánseol in iarthar an chontae sa naoú haois déag, tráth a bhí an Béarla ag éirí níos coitianta in aghaidh na mblianta mar ghné sa phlé ar chruacheisteanna an phobail i réimse na n-amhrán, agus guth na ndaoine ag aistriú diaidh ar ndiaidh ón nGaeilge go dtí an Béarla mar chiúta acu sna téacsanna.

Ina leithéid d'fheiniméan bhí an fonn ina phointe tagartha – an fonn, ar ndóigh, mar a dhearbhaíonn Breathnach, go minic mar an eilimint is sine, mar chrúca don amhrán. Má bhí níos lú den Ghaeilge le cloisteáil sna hamhráin ba iad na foinn chéanna fós iad go minic, an seanchultúr á mheabhrú is á dhearbhú acu do na hamhránaithe is do na héisteoirí araon, taobh leis na blúirí Gaeilge a mhair i measc na bhfocal.

Is ar na ceisteanna seo a bheifear ag diriú i gCaibidil 4.

¹⁴ Ceaptar gur bunaíodh an cur síos sin ar Paddy O'Neill, mionfhile agus píobaire as Lios Duibhinn, gar do Chill Chaoi, duine ar chas William Makepeace Thackerey leis agus é ar bord galtáin ar an tSionainn chuig Cathair Luimnigh (Byrne, 2002: 64, fonóta 26).

Saothrú thraigisiún na hamhránaíochta: sealbhú fonn agus maitrisí amhrán

Luadh anseo cheana féin an fhianaise i leith shealbhú na bhfond sa Chlár i dtaobh na tréimhse 1850-1950. Pléann Breathnach an cúlra dá leithéid de phróiseas:

Ní gnách go mbíonn a fhios cén duine a chum fonn murarbh é a chum na focail chomh maith. Is le ceol a bhí ag rith leis an bpobal cheana féin a chuireadh an file a chuid amhrán agus bhí ciall lena leithéid, ar ndóigh. Ba thíosce a scaipí amhrán i measc an phobail dá mbeadh an fonn ar eolas acu, ná amhrán ar fonn nuachumtha a bheadh leis. Tá sé le léamh as seo gurb é an freagra atá ar an gceist 'cé acu is sine an fonn nó na focail'? gur sine an fonn (1989: 10).

Is crúca é an fonn, ar ar crochadh focail éagsúla. Má cuireadh focail leis an bhfond go logánta, ba rogha é sin – ag an bhfile, ag an amhránaí, ag na daoine i gcoitinne – an fonn a úsáid agus a ghlacadh mar fheithicil don dioscúrsa áitiúil, agus cuireadh cló áitiúil ar an bhfond sin in aigne an phobail. Le himeacht ama d'éireodh an fonn ina dhéantús d'oidhreacht an phobail sin, fiú amháin murarbh ann a cumadh é an chéad uair; d'aithneofaí an fonn mar fheithicil chuí – mar chomhartha chuí – chun an fhéiniúlacht áitiúil a chur in iúl i réimse an cheoil.

Agus a leithéid de ról bronnta ar an bhfond, is féidir a mhaíomh go raibh íocónú déanta air, go raibh *eisint* éigin á cur in iúl le húsáid an fhoinn maidir leis an gcultúr, maidir leis an oidhreacht – ‘ollinnéacsú’ d’fhéadfaí a rá – agus impleachtaí innéacsacha ann dá bharr don amhránaí is don lucht éisteachta.

Ní gó a rá ar ndóigh go raibh cumhacht inmheánach ar leith cheana féin ag foinn na laethanta sin, mar atá inniu, agus é ar a gcumas acu – gan amhrán ar bith a bheith i gceist, ach amháin an tséis léi féin – innéacsú láidir a dhéanamh ar sheasamh ar leith. Déanann Zimmermann cur síos ar na bealaí ar tharla sé seo, agus is féidir gnéithe den idirtheacsúlacht, den innéacsú is den íocónú a léamh go héasca sa chur síos sin. Is fiú an cur síos sin a lua go fairsing:

'When the title of a tune is specified on a broadsheet, it is probably not because of its mood or individual character as a piece of music. It is perhaps because the air was particularly popular when the ballad was issued. But, when this happens with a patriotic text, the reason is often the fact that the melody had already been associated with some successful political song and had thus acquired a meaning quite independent of its musical qualities. Airs could also become 'party tunes', as they were called, without the help of a text. An example is 'Garryowen', one of the favourite airs of the Ribbonmen in the first half of the nineteenth century,

along with 'St. Patrick's Day' and 'The White Cockade', considered as 'very obnoxious to the Protestants' [Report from the Select Committee... (on the Orange Lodges, 1835)]. According to Samuel Lover, the mere playing of 'Gráinne Mhaol' always had a political significance. In the 1790's, Rev. James Porter's Squire Firebrand considered the whistling of tunes by the United Irishmen nearly as bad as their singing of seditious texts (1967: 113).

Sampla ar leith ag Zimmermann den chumhacht seo ná na scéalta faoi 'Harvey Duff', go háirithe an cuntas in *United Ireland* faoi eachtra i gContae Luimnigh sa bhliain 1882, inar mharaigh constábla cailín ocht mbliana d'aois mar gheall go raibh sí ag feadaíl an fhoinn (1967: 273). I bhfianaise acmhainneacht sin na bhfonn, mar sin, ní deacair a thuiscint go mbeadh sé ar a gcumas acu bheith ina láraphointí do mhaitrísi, ach na coinníollacha cuí a bheith ann.

Nuair a cuireadh agus nuair a casadh focail Bhéarla ar fonn a úsáideadh roimhe sin le hamhrán Gaeilge, ba chéim ar leith í – rud a fheictear sa Chlár, mar shampla, san amhrán 'John Philip Holland' agus é crochta ar an bhfonn a ghabhann le 'Amhrán na Trá Báine', nó i gcás 'Cailín deas crúite na mbó', agus é á úsáid mar an fonn do 'The Beautiful Hands of the Priest'; 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' mar fonn do 'The Pride of Kilkee', agus araile (Aguisín B1, lch. 268). Chualathas, leis sin, an Béarla ag gabháil le fonn aitheanta a raibh ar a chumas cheana féin a bheith ina chomhartha don seánraidiúin Gaelach, agus gurbh fhéidir fréamhacha is féiniúlacht na ndaoine a innéacsú leis dá bharr. Bhí an Béarla á ghlacadhanois i réimse seo na féiniúlachta ag na daoine. Má b'fhocail iad a scríobhadh go háitiúil – mar is léir sna samplaí thusa – ba chéim níos doimhne fós é, go raibh glór inmheánach an phobail le cloisteáilanois i dtéarmaí an Bhéarla san amhránaíocht.

Ina leithéid de mhalartú, má bhí athrú ag teacht ar luachanna sóisialta na dteangacha sna hamhráin – gradam ag an mBéarla is drochmheas ar an nGaeilge – choimeád an fonn greim fós ar a áit innéacsach in aigne an phobail; d'ainneoin an athmhúnlaithe, bhí na rudaí céanna fós á n-innéacsú leis: an seanchultúr, an t-áitiúlachas, an fhéiniúlacht.

Is ar ghnéithe den phróiseas seo a bheifear ag díriú sa chás-staidéar i gCaibidil 5.

Ceangal

Scar gnáthdhaoine iad féin amach ó thragóid an Ghorta, ar gach bealach ab fhéidir leo a dhéanamh. Chlaochlaigh siad a oiread gnéithe ab fhéidir leo dá gcultúr, ach an snáth fós a chothú ina bhféiniúlacht agus an Béarla ina láruirlis acu chun é sin a bhaint amach sa phróiseas taibhléirithe sin.

Tharraing siad chucu féin rath is sofaisticiúlacht chultúr an Bhéarla agus ghlac siad seilbh air ina dtéarmaí féin, agus é á áireamhanois acu mar chuid d'oidhreacht is de shaibhreas an chultúir Éireannaigh, in athbhreithniú a ligfeadh dóibh dúshláin na nua-aoise a fhreagairt, gan an scáth is an meáchan a bhain le ruaig a seanchultúir a bheith ag brú anuas chomh trom sin orthu.

Léiríodh sa chaibidil seo an bealach a raibh fis an Éireannachais, agus an fhéiniúlacht cultúrtha a ghabh leis an bhfís sin, ag síorathrú le himeacht na mblianta iniarthar an Chláir. Sa síorathrú seo, tá próiseas leanúnach le feiceáil den samhlú is den snoí in athchruthú agus i dtaibhléiriú na féiniúlachta i measc na ngnáthdhaoine, agus í á cur in iúl dóibh féin i ngach réimse den chultúr. Níorbh fholáir nó go mbeadh athruithe le sonrú i roghanna a n-uirlisí chun an cur in iúl sin, an t-innéascú sin, a bhaint amach, athruithe, mar sin, ar a meáin chultúrtha agus ar shlite a n-úsáide, an ceol agus an teanga san áireamh.

Is é a leithéid de phróiseas, a leithéid de shealbhú is d'athcheapadh de réir a chéile, atá le feiceáil i stór na n-amhrán macarónach as an gClár ón naoú haois déag go dtí an fichiú haois. Is é sin atá le rianú chomh maith i bpatrúin shealbhú na bhfonn is i bpatrúin na maitrisí amhrán. Sna chéad chaibidlí eile, déanfar scrúdú níos géire ar ghnéithe na dinimice sin.

Caibidil 4: Amhráin mhacarónacha sa Chlár

Réamhrá

Níl dabht ar bith ach gur fhoirm ríthábhachtach an t-amhrán macarónach i dtéarmaí fianaise a ghabhann le pobal in am malartaithe teanga agus cultúir. Nuair a thugtar aghaidh ar fheiniméan an mhacarónachais in amhránaíocht an Chláir ó am an Ghorta go caogaidí an fichiú haois, áfach, an chéad rud a thugtar faoi deara ná ganntanas na fianaise ina thaobh. Lena leithéid de thréimhse inar tháinig cloachlú rímhór ar chultúr agus ar chaint iarhar an chontae, cheapfaí go mbeadh i bhfad níos mó rianta le fáil de ná mar atá. Is éard is cúis leis sin suíomh na foirme i dtraigisiún na hamhránaíochta agus sa stair, ar an lámh amháin, agus meon na mbailitheoirí ina leith, mar a mholann Ó Muirithe, ar an lámh eile (1980: 11).

Maidir leis an gcéad cheist, is coitianta a bhíodh an macarónachas ina fheithicil do theachtaireachtaí na n-amhrán ceannairceach réabhlóideach a clóbhuaileadh ar na bileoga sráide a bhíodh i gcúrsaíocht sa naoú haois déag; tháinig údarás na linne anuas go trom ar an meán seo agus orthu siúd a raibh baint acu leis, ar amhránaithe na sráide ar ndóigh ach ar na clódóirí ach go háirithe (Cronin 1998: 141). I dtaoibh mheon lucht an léinn, bhí caitheamh anuas acusan ar na foirmeacha seo chomh fada le túis an fichiú haois – sampla maith, mar a luann Ó Muirithe, is ea trácht John Addington Symonds in 1914 ar shaothar an fhile mhacarónaigh Teofilo Folengo¹⁵ – agus níor tugadh móran airde ar an macarónachas in Éirinn ach amháin ó am Yeats amach. San fhichiú haois amháin a bailíodh na samplá as an gClár atá faoi chaibidil anseo, ó dhaoine a rugadh sa tréimhse 1850-1950.

¹⁵ His Pegasus [i. a chuid véarsaíochta] is a showy hack, who ambles on the bypaths of Parnassus, dropping now and then a spavined hock and stumbling back into his paces with a snort. His war-trumpet utters a sonorous fanfaronnaude; but the blower loses breath, and breaks his note, or suffers it to lapse into a lamentable quaver (Symonds 1914: 294).

Beartaítear dul i ngleic leis an nganntanas seo san fhianaise, agus iarracht a dhéanamh táайл a bhaint as a bhfuil ann, trí úsáid chur chuige ina suífear na samplaí i bpeirspictíocht leathan ar an tréimhse 1850-1950 sa Chlár, agus ar fheiniméan an mhacarónachais ann.

Chun an pheirspictíocht seo a leagan amach,ní mór tosú le próiseas an tsainmhínithe agus le paraíméadair den chreat iniúchta.

An sainmhíniú a mholann Ó Muirithe i leith na véarsaíochta macarónaí ná: 'véarsaíocht ina bhfuil rian an dara teanga nó canúna nó béalagair le feiceáil intí' (1980: 12). Laistigh dá leithéid d'fhairsinge, má dhíritear ar an gcás dátheangach, is féidir breathnú ar na foirmeacha éagsúla amhrán a fhaightear ann mar chuid de chontanam teangeolaíoch sa mhacarónachas, le malartú ag teacht ar chothromaíocht nó líon na bhfocal idir an dá theanga de réir a chéile sna hamhráin ó cheann ceann an chontanaim sin. Déanann Ó Laoire taiscéaladh ar a mhacasamhail seo ina alt (2009) ar amhráin le Donnchadh Rua Mac Connara (file a rugadh sa Chlár, de réir an tseanchais). Tá gaol ag an smaoineamh seo chomh maith leis an rangú atá déanta ag LeCluyse ar amhráin mhacarónacha dá staidéar ar thraigisiún na gcarúl meánaoiseach i Sasana (2002).

Moltar anseo gur constráid úsáideach é an contanam macarónach chun scrúdú a dhéanamh ar an bhfianaise ó thraigisiún na hamhránaíochta sa Chlár, i dtéarmaí a chuimsíonn ceisteanna sochtheangeolaíocha. Is féidir an contanam a chur i gcomhthéacs taobh le próiseas an mhalartaithe teanga sa Chlár, ón nGaeilge chuig an mBéarla, chun analís chomhthéacsúil a dhéanamh ar na samplaí, mar go bhféadfaí iad a shuíomh maidir leis na hathruithe a tharla sa phobal urlabhra.

Ní leanann sé, áfach, gur leagan amach cróineolaíoch atá i gcontanam macarónach na n-amhrán, ná gur féidir an léamh sin amháin a dhéanamh air; gach seans, mar shampla, go mbeadh amhráin ó phointí éagsúla den chontanam le cloisteáil sa phobal céanna san am céanna, fiú amháin ó bhéal an amhránaí chéanna. Ina dhiaidh sin féin, thainig athrú soiléir suntasach ar an bpróifil theangeolaíoch i measc mhuintir an Chláir ó am an Ghorta ar aghaidh go dtí lár an fichiú haois, agus ar an scála leathan sin, tréimhse céad bliain, beifear in ann

teacht ar tháitail áirithe maidir leis na dinimicí a bhí ag feidhmiú ann le linn na tréimhse sin.

Is léiriú iad na samplaí sa chontanam anseo ar an ngluaiseacht ón nGaeilge amháin go dtí beagán Béarla agus Gaeilge go dtí leaganacha cothroma Gaeilge/Béarla, véarsa ar véarsa, go dtí leaganacha briste, go dtí amhrán le teideal Gaeilge faoi chulaith nua i mBéarla agus ornáid Ghaeilge mar mhaise bħreise á chaitheamh aige. Meafar sínte atá sa chur i láthair seo, mar a luadh sa chéad chaibidil, leagan mionda den mhórpħictiúr, ar na cleachtais agus ar an hathruithe a bhí ar siúl sa phobal.

Déanfar rangú simplí teangeolaíochanois ar na hamhráin i dtéarmaí an chontanaim mhacarónaigh, mar chreat chun iniúchadh a dhéanamh ar shamplaí as pointí éagsúla de; feicfear, áfach, nach ionann an rangú sin agus an rangú a dhéanann Ó Muirithe ar na hamhráin mhacarónacha. De ghrá na soiléireachta, cuirfear isteach na cineálacha a áiríonn Ó Muirithe mar thagairt, agus tabharfar faoi deara go mbíonn cuid diobh le fáil níos mó ná aon uair amháin i mo rangú féin:

- (a) *Amhráin le corrjhocal Béarla istigh iontu, ach arb i an Ghaeilge a bpriomhtheanga*
 .i. 'Amhráin ina scaiptear focail nó nathanna as na teangacha go fánach' (Ó Muirithe, 1980: 27-28).

- (b) *Amhráin ina bhfuil leath is leath idir an dá theanga san amhrán*
 Sa chás seo bíonn nathanna, línte nó rainn iomlána ag uainíocht ar a chéile, teanga amháin ar dtús, an teanga eile ansin. Titeann roinnt mhaith de na cineálacha atá áirithe ag Ó Muirithe isteach sa rangú seo: 'An athinsint mhacarónach' (1980: 28); 'An líne mhacarónach ina bhfuil an dá theanga ina luí taobh le taobh' (1980: 22); 'An véarsa ina dtagann línte sa dá theanga i ndiaidh a chéile gach re seach' (1980: 22); 'Amhráin ina bhfuil na línte ag teacht i ndiaidh a chéile i scéim rialta (2A + 2B etc.)' (1980: 23); 'Véarsaí ina bhfuil an loinneog mhacarónach' (1980: 24); 'Amhráin nach

bhfuil rialta ó thaobh cumasc na línte de' (1980: 25); 'Amhráin ina scaiptear focail nó nathanna as na teangacha go fánach' (1980: 27).

c) *Amhráin a mbíonn corrfhocal nó nath den Ghaeilge iontu, an Béarla mar phríomhthéacs acu*

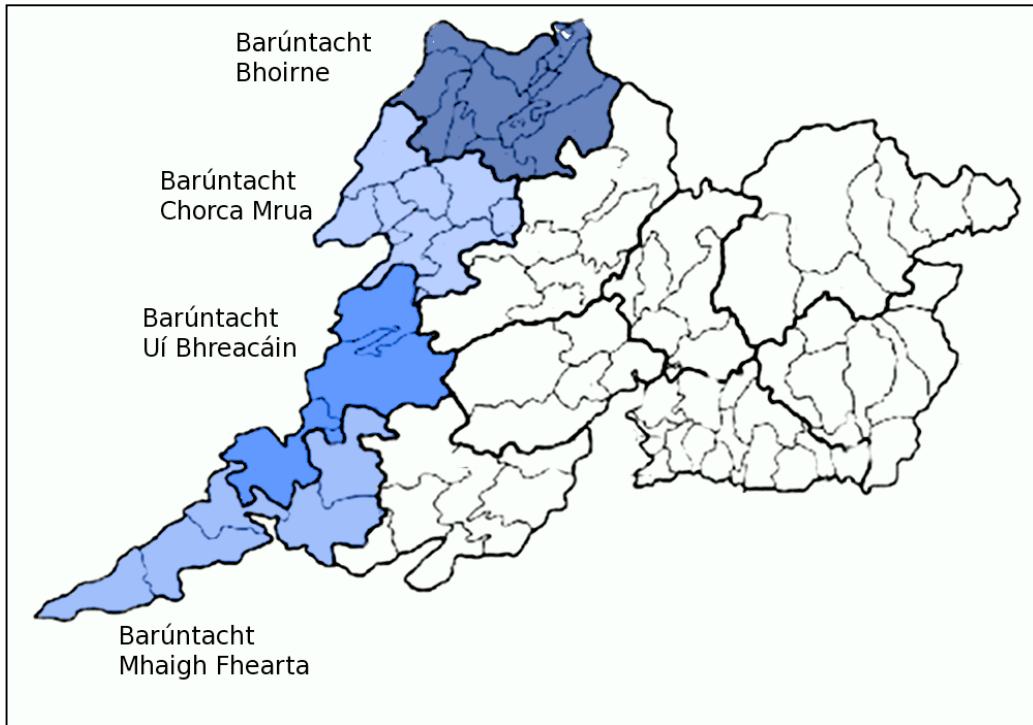
Arís, 'Véarsaí ina bhfuil an loinneog mhacarónach' (1980: 24-25); agus arís 'Amhráin ina scaiptear focail nó nathanna as na teangacha go fánach' (Ó Muirithe, 1980: 27-28).

Breathnófar ar thrí amhrán mhacarónacha a bailíodh sa Chlár ó dhaoine a rugadh sa tréimhse 1850-1950, gach ceann díobh as rannóg éagsúil den rangú thuas. Suífeart iad i gcomhthéacs amhrán eile a bhaineann leis an rannóg a bhíonn i gceist, agus a bailíodh sa Chlár le linn na tréimhse céanna. Cuirfear na samplaí i gcomhthéacs chomh maith le hamhráin mhacarónacha eile, bailithe sa Chlár sa tréimhse chéanna, ó cheann ceann an chontanaim, den seánra céanna (m.sh. amhráin ghrá, amhráin réabhlóideacha). Leagfar amach ansin an fhianaise i leith na dtrí sampla, déanfar cíoradh ar na téacsanna, déanfar plé ar an bhfianaise agus breathnófar ar na táitil a d'fhéadfaí a bhaint as an iniúchadh sin.

Chun léargas níos cuimsithí fós a fháil ar impleachtaí an mhacarónachais san amhránaíocht, scrúdófar sampla amháin, 'Ar Éirinnní neosfainn cé hí' i gcomhthéacs mhaitrír amhrán lena mbaineann sa Chlár, agus pléifear an fhianaise sin i dtaobh cheisteanna na hidirthéacsúlachta agus na hinnéacsúlachta a ghabhfadh leis.

Roghnaítear na samplaí go léir anseo de réir na bparaiméadar a leagadh amach i gCaibidil 1: tá dóthain fianaise ar fáil ina leith, is féidir a chruthú go bhfuil dlúthbhaint acu leis an áit agus leis an bpobal, bailíodh formhór na fianaise seo sa chontae, agus i gcás na samplaí nár bailíodh sa cheantar, is féidir a dhearbhú go raibh cáil orthu ann.

Comhthéacs do na sampláí

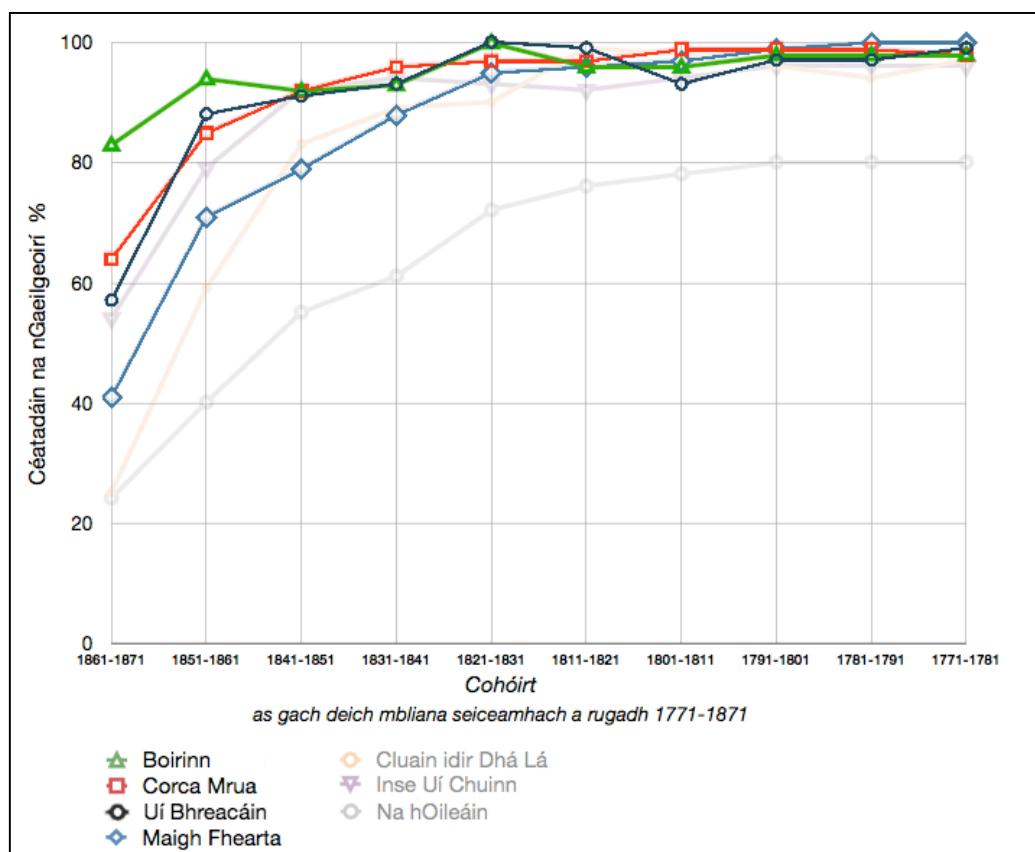
Figiúr 4.1: Barúntachtaí chósta an Chláir

– *Iomhá leasaithe, bunaithe ar County Clare Baronies (Connors, 2016)*

Is iad na trí hamhráin réamhluaithe atá roghnaithe mar bhunús don phlé seo, de réir na bparaiméadar thuas, 'Amhrán Mhaicín', 'Is moch, moch ar maidin', agus 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí'. Is le Barúntacht Chorca Mrua a bhaineann an t-amhrán 'Amhrán Mhaicín' agus is ann a bailíodh an fhianaise a úsáidtear anseo ina leith sa tréimhse, ag tosú le leagan ó Mhícheál Ó Flannagán, as an Luach, Dúlainn, a rugadh, dar leis an taifead, sa bhliain 1863 (Aguisín C1 (b), lch. 285). Sa bharúntacht chéanna a bailíodh 'Is moch, moch ar maidin', le leagan anseo ó Dhiarmaid Mac Connól, a rugadh i ndeireadh na 1850idí (Aguisín C2 (e), lch. 296). Bailíodh sampla de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' ann chomh maith ó Pat MacNamara (1895-1977) (Aguisín C3 (d), lch. 305), i dteannta sampla eile den amhrán sin as Barúntacht Uí Bhreacáin, agus leaganacha áitiúla de in Uí Bhreacáin agus i gCorca Mrua – 'Aonach an Ché' an t-ainm ar an leagan áitiúil seo, a thagraíonn do Charraig an Chabhaltaigh i mBarúntacht Mhaigh Fhearta.

Ba ón amhránaí Mary McMahon, a rugadh thart ar 1883 (Cill Aird, Uí Bhreacáin), a fuarthas ceann de na leaganacha de 'Aonach an Ché' (Aguisín C3 (m), lch. 318).

Rinneadh trácht mar chomhthéacs cheana féin i gCaibidil 3 ar scéal an cheoil sa Chlár ó thús an 19ú haois ar aghaidh. I dtaobh na teanga de, is fiú breathnú níos géire ar na staitisticí atá ann i leith na dtrí bharúntacht lena mbaineann na samplaí seo.

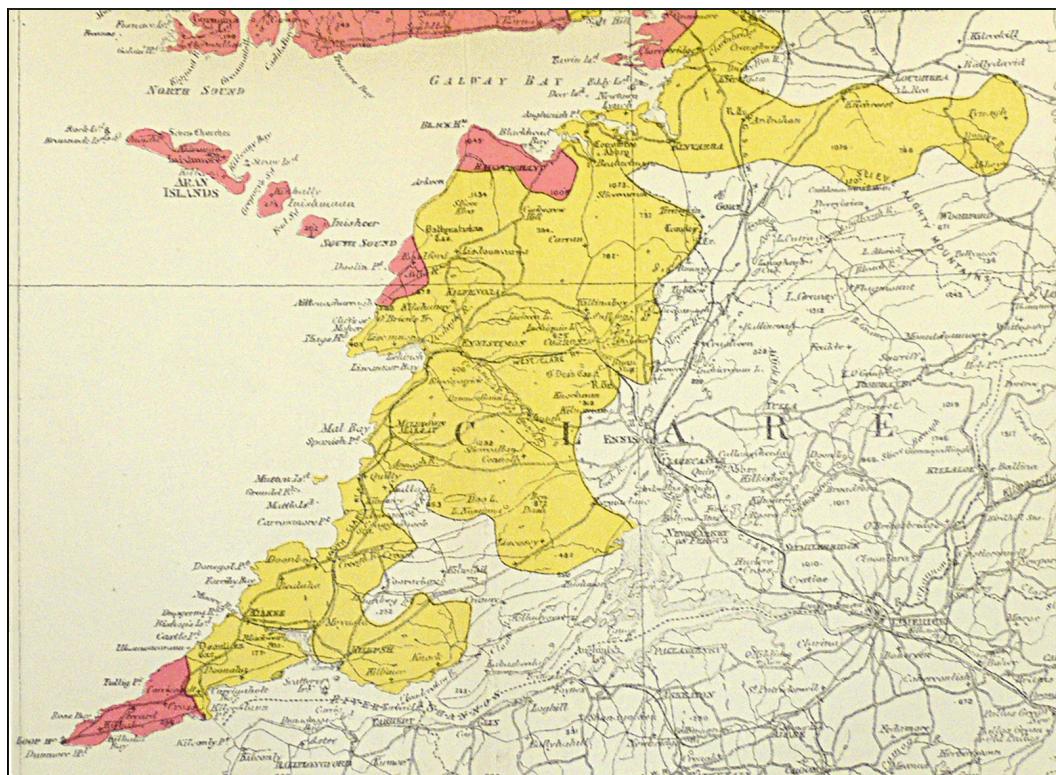
Figiúr 4.2: Scéal na Gaeilge i mbarúntachtaí chósta an Chláir

– Barúntachtaí na Boirne (*uaine*), Barúntacht Chorca Mrua (*dearg*), Barúntacht Uí Bhreacáin (*dubh*) agus Barúntacht Mhaigh Fhearta (*gorm*), léirithe i gcomhthéacs an Chláir: meastachán ar iosmhéid líon na nGaeilgeoirí i gcohort as gach deich mbliana seicreamhacha a rugadh 1771-1871. Graf bunaithe ar thaighde FitzGerald (1984: 132, Tábla 3)

Tá an graf i bhFigiúr 4.2 bunaithe ar an analís a rinne FitzGerald ar shonraí daonáirimh na linne. Tá sé le feiceáil ann go raibh an Ghaeilge láidir go maith sa

taobh seo den thír anuas go láir an naoú haois déag, agus gur i mBarúntacht Chorca Mrua i mBarúntacht na Boirne, i measc na mbarúntachtaí uile, an meath is lú ar an nGaeilge sa phobal san aoischohórt a rugadh idir 1861 agus 1871.

Léiríonn taighde Uí Chuív (1996) an scéal céanna maidir le labhairt na Gaeilge sa chontae. De réir Dhaonáireamh 1851, tá na céatadáin is airde i dtaobh na nGaeilgeoirí le fáil i mbarúntachtaí an chósta: Corca Mrua, Boirinn agus Maigh Fhearta (80% agus níos airde) agus Uí Bhreacáin (50-79%). In 1891 bhí na céatadáin tite go 50-79% i gCorca Mrua, go 52.2% i mBarúntacht Uí Bhreacáin, agus titim níos géire fós go 25-49% i gcás Mhaigh Fhearta san iardheisceart (1996: 387).

**Figiúr 4.3: Léarscáil Chontae an Chláir, Coimisiún na Gaeltachta 1926:
Fíor-Ghaeltacht (dearg) agus Breac-Ghaeltacht (bui)**

– *Foinse: Léarscáil Uimhir 3, Coimisiún na Gaeltachta (1926: 68-69) (mionghné)*

Tar éis an Daonáirimh Speisialta sa bhliain 1925, leagadh amach teorainneacha na Gaeltachta, agus Cill Aidhleach áirithe inti ‘fíor-Ghaeltacht’ .i. ceantar ina raibh Gaeilge ag 80% nó níos mó den phobal, i dteannta Ghleann Eidhneach agus Chill Bhaile Eoghain. Áiríodh formhór na gceantar sna ceithre barúntachtaí

ar an gcósta mar Bhreac-Ghaeltacht – ceantair ina raibh Gaeilge ag idir 25% agus 79% den phobal (Ó hÉigeartaigh, 1953: 18).

Mar a chonacthas cheana féin i gCaibidil 3, bhí léann na Gaeilge geall le bheith marbh faoin dara leath den naoú haois déag iniarthar an Chláir, agus má bhí sí fós ann mar theanga laethúil i dtús an fichiú haois bhí próiseas an mhalartaithe teanga go maith chun cinn sa phobal. Mar sin féin, mar a sonraíodh, bhí rian na Gaeilge fós le fail i ngach gné den chultúr áitiúil, fiú amháin má bhí an lámh in uachtar ag an mBéalra le fada sa cheantar.

Leagan amach na fianaise – na samplaí

'Amhrán Mhaicín'

(Aguisín C1, lch. 283)

Is amhrán ceannairceach as tuaisceart an Chláir é 'Amhrán Mhaicín', a bhfuil mar ábhar aige pearsa as Cill Seanaigh a raibh baint aige le gluaiseacht na bhFíníní, Agaistín (nó 'Augustín') Maicín. Ainmnítear mar cheannaire é sna cuntais mar 'Captain Austin Mac Keen' (CBÉ s617: 276). Cuireann an fhianaise in iúl gur scríobhadh an t-amhrán uair éigin ó na 1860idí ar aghaidh, am na bhFíníní i ndiaidh an Ghorta. Ní luaitear cén fonn a ghabhann leis, agus níl tuairisc faigthe agam as seanchas an cheantair a thabharfadhlod i leith na séise a bhí ann. Déantar cur síos ann ar thóraíocht na bpílear i ndiaidh Mhaicín, agus a liacht uair ar theip orthu lámh a leagan air, le paidir ar a shon mar chríoch agus é gafa i bpríosún ag na húdaráis. Leagtar 'Amhrán Mhaicín' ar a chomharsa Micheál (nó ar Sheán) Cíosóg (CBÉ 38: 193; CBÉ 39: 33) agus ar Mhaicín féin (CBÉ s617: 96).

Mar a luadh i gCaibidil 3, níorbh é an Clár an contae ba réabhlóidí in Éirinn le linn na 1860idí. Bíodh sin mar atá, bhí go leor tábhachta ag gabháil le

Bráithreachas Phoblacht na hÉireann sa taobh sin thíre, agus mhair an spioraid sin mar spreagadh le linn na n-eachtraí in 1916 agus níos déanaí.

Luaitear Agaistín Maicín i dtaobh eachtra le gunna i gcáipéis de chuid an *Return of outrages reported to Constabulary Office in Ireland* don bhliain 1869 (Féach Aguisín C1 (d), lch. 288). Tá cuntas dhrámatúla faoi seo i nuachtáin na linne (Aguisín C1 (e), lch. 289). Glactar leis mar sin gur cumadh an t-amhrán sa bhliain 1869 nó go gairid ina dhiaidh sin. Déanann an seanchas as an Luach sna 1930idí cur síos ar Mhaicín agus mar a rinne sé 'corráí mór ar an saol timpeall an dúthaigh seo trí fichid bliain ó shin', agus go bhfuair sé bás ina áit dhúchais, Cill Seanaigh 'níos lú ná scór bliain ó shin' (CBÉ 38: 192). Sa chuntas a bhreac Mary Vaughan síos ó Austin Vaughan, an bheirt acu siúd ón gCeathrú Chaol, Cill Seanaigh (CBÉ s617: 276) (– Aguisín C1 (c) (i), lch. 286), ainmnítéar é mar chaptain i ngluaiseacht na bhFíníní sa bhliain 1867, agus gur éag sé sa bhliain 1924 agus thart ar na ceithre scór bliain bainte amach aige¹⁶. Tá an t-ainm le fáil i nDaonáireamh 1911 i leith fir sé bliana is seasca d'aois as Carrownahooan East, Cill Easpaig Lonáin – d'ainneoin an tseolta sin, áirítear Carrownahooan East ('ainm Gaeilge le deimhniú' – *logainm.ie*) mar thoghroinn laistigh de pharóiste dlí Chill Seanaigh, seoladh do Mhaicín atá dearbhaithe i seanchas na háite. Tá áit bainte amach ag Agaistín Maicín dó féin sa bhéaloideas sin, i bhfianaise na scéalta éagsúla a bailíodh ina leith san fhichiú haois, agus blas den osnádúrthacht i gcuid acu (Féach Aguisín C1 (c), lch. 286).

Gabhann 'Amhrán Mhaicín' leis an taobh Gaeilge de chontanam macarónach na n-amhrán, ina mbíonn an Ghaeilge ina príomhtheanga le corrífocal den Bhéarla istigh ann; an rangú a dhéanfadh Ó Muirithe air ná 'amhráin ina scaiptear focail nó nathanna as na teangacha go fánach' (1980: 27-28).

Theip orm go dtí seo teacht ar shamplaí lán-Ghaeilge den chineál amhráin reibiliúnaigh seo as an gClár; tuairiscíonn Petrie, sa bhliain 1835 cheana féin, go raibh an deacracht chéanna aige ar bhonn náisiúnta (1855: 54).

¹⁶ 1918, dar leis an Duileargach (1965: 143).

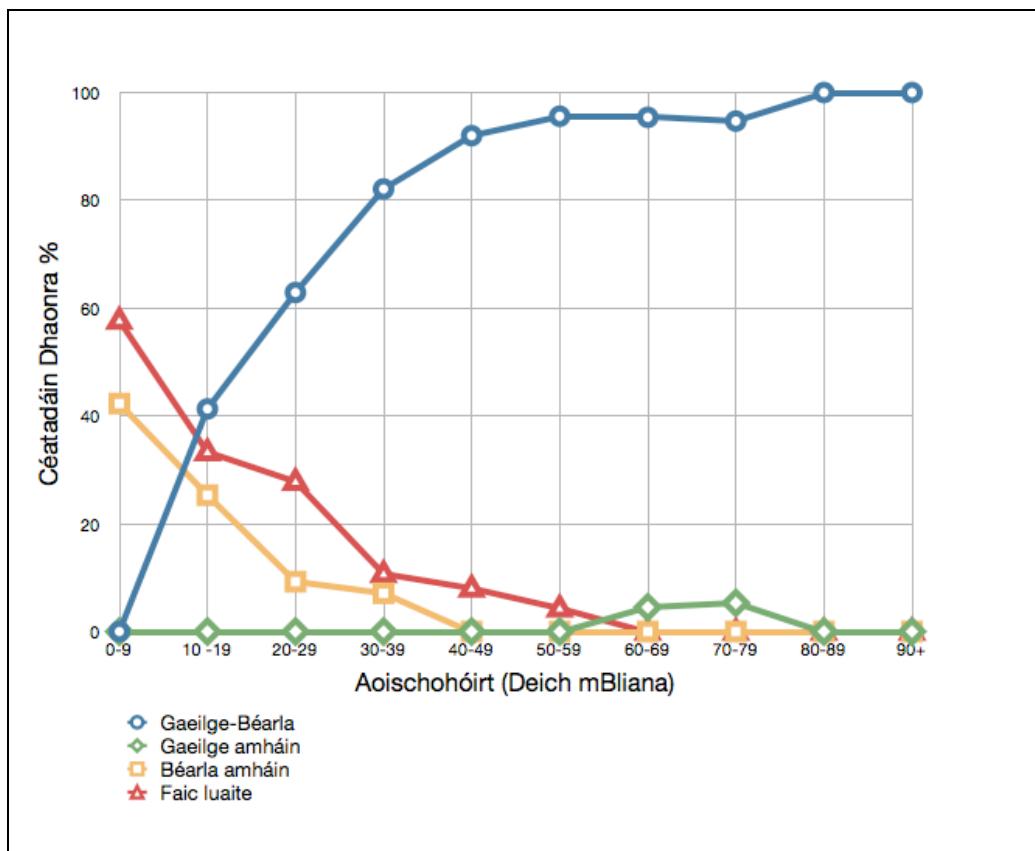
Bailíodh roinnt eile den seánra ó fhad chósta iarthar an Chláir sna tríochaidí ar an taobh céanna seo den chontanam macarónach, ina measc 'Captain Slattery' (CBÉ 39: 176), 'Na Lánphoic' (CBÉ 38: 224) agus 'Bailéad Cogaidh' (CBÉ 11: 331).

Ní hionadh a fheiceáil go raibh a leithéid le fáil sa chéad leath den fhichiú haois as lár an chontanaim – 'An Spailpín Fánach' (CBÉ 39: 136) mar shampla, agus ar an taobh Béarla den chontanam .i. 'Mac and Shanahan' (CM, 2017 vii); 'The Croppy Boy' (CM, 2017 viii).

Mhair an seánra fós i mBéarla sa chontae níos déanaí san fhichiú haois, agus roinnt samplaí áitiúla bailithe ann ag Carroll agus Mackenzie sna seachtoidí, mar shampla 'The Cattle Drivers' (CM, 2017 ix) agus 'Clare to the Front' (CM, 2017 x).

Níor thángthas ar aon tuairisc ar an amhrán seo seachas as tuaisceart an Chláir; is sa cheantar sin sna 1930idí ar aghaidh a bailíodh na samplaí go léir de 'Amhrán Mhaicín' a phléifear anseo: sampla (CBÉ 39: 33), bailithe ag Seán Mac Mathúna ón amhránaí Seán Ó Laoi, Baile Chonnú, Lios Dún Bhearna, sa bhliain 1931; sampla (CBÉ 38: 192) bailithe ag an bhfear céanna ón amhránaí Mícheál Ó Flannagán, seacht mbliana is trí scór, an Luach, Dúlainn, 1930; sampla (CBÉ 1277: 17) ón amhránaí Seán Ó Conláin, Poll na gCon, Lios Dún Bhearna, 1948, an bailitheoir an uair sin an Bráthair P.T. Ó Riain. Tá ábhar ina leith i mBailiúchán na Scol chomh maith: (CBÉ s612: 89), (CBÉ: s617: 276) agus (CBÉ s617: 96).

Is as (CBÉ 39: 33-35) (Aguisín C1 (a), lch. 283 – amhránaí Seán Ó Laoi, Baile Chonnú, Lios Dún Bhearna, 1931) iad na hathfhriotail sa chur síos anseo; ainmneofar na samplaí eile nuair is gá.

Figiúr 4.4: Próifil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Seanaigh, toghroinn, 1901

– *Graf ginte ó shonrai as Daonáireamh 1901; 1901 Census of Clare: District Electoral Division (DED) – Kilshanny (LCC, 2017a)*

Amhrán áitiúil atá in 'Amhrán Mhaicín' atá suite go daingean sa cheantar lárnaithe ar Chill Seanaigh, idir Dúlainn agus Leacht Uí Chonchubhair; is féidir an argóint a dhéanamh gurbh í an Ghaeilge a chuir bac ar thaisteal an amhráin. As pobal láidir Gaeilge a d'eascair sé, má ghlactar le hanailís FitzGerald i leith an mhéid a léiríonn sé i gcás bharúntachtaí thuaisceart an Chláir (Fig. 4.2); ina dhiaidh sin féin bhí an lámh in uachtar ag an mBéarla i dtoghroinn Chill Seanaigh faoin mbliain 1901 (Fig. 4.4), gan ach duine nó dhó fágtha a bhí ina Ghaeilgeoir aonteangach faoin uair sin. Níl dabht, áfach, ach go raibh bua na teanga ag an té a chum, fiú amháin mura gcloítear ann le córas traidisiúnta na comhfhuaimé inmheánaí. Ní féidir a chur as an áireamh gur bunaíodh ábhar an amhráin ar chuntais nuachtáin na linne – tá an-chosúlacht idir seicheamh na n-eachtraí san amhrán agus an tuairisceoireacht a dhéantar orthu (Aguisín C1 (e), lch. 289).

Luíonn gnéithe ginearálta an amhráin go maith le cur síos an Ath. Hugh Duffy ar an rud is bailéad ann: stíl shimplí, téama simplí a bhíonn bunaithe go hiondúil ar eachtra amháin, béim ar an scéal seachas ar anailís, agus gach rud léirithe i dtéarmaí simplíocha – laochra gan smál, bithiúnaigh shuaracha gan mhaith – gan aon iarracht ann dul thar chóras luachanna an phobail as ar tháinig an bailéadaí (Cronin, 1998: 126). Luaitear ann tréithe an laoich (Aguisín C1 (a), lch. 283):

Ná saoiligí in aon chor gur aon mholadh bréige
Na cúpla véarsa seo i ndíon le Maicín:
Mar leath fios a ghníomhartha ní fhéadfainnse a inseacht (Rann 6)

Mar is planda é a bhfuil faobhar ann is gaisce dá réir ann,
Nár dhein riamh aon chlaonbheart a dtáinig dá aois; (Rann 7)

gealltar go bhfuil lá an díoltais ag teacht:

Ach cífidh sibh fós leis, má mhaireann mo leon leis,
Go bhfaighidh Foran agus Neylon an piléar ó Mhaicín (Rann 7)

agus áirítear cúis chóir an laoich, idir a mhacántacht féin, thuasluaite, agus an éagóir i leith a mháthar atá ina 'baintreach tréithlag' agus í á 'ruaigeadh gan aon cheart ó phosta go piléar' ag na húdaráis, mar gheall ar a deacrachtaí leis an ngála marbh:

Ag cuir cíos ar reséilí a bhíodh díolta roimh ré aici,
Agus an gála marbh gan aon cheart dob éigean dí a dhíol; (Rann 9)

(– an focal 'ceart' pioctha amach i gceannlitreacha sa lámhscribhinn (CBÉ 39: 35)).

Bheadh bá agus tuiscint ar ndóigh i measc an phobail i leith a leithéid seo de thuairisc ar fhulaingt na ngnáthdhaoine.

Moltar go bhfuil gnéithe den osnádúr ag gabháil leis an laoch:

dúirt Cróinín, an *peeler* a lean tríd an dtír é,
Go raibh sciatháin ar a chroí istigh, nó an slua sí ina dhéidh (Rann 10)

– ghabhfadh sé seo le béaloideas na háite, mar a fheictear i gcuntas as Lios Dún Bhearna ón mbliain 1958 (féach Aguisín C1 (c), lch. 286).

Pé tagairt don slua sí a dhéantar ann, áfach, críochnaítear le himpí 'ar an Aonmhac is ar Bhanríon na Naomh gheal' go dtabharfar Maicín 'saor ar n-aís chughainn aríst' (rann 11).

Ní chuirtear fiacail ann i dtaobh idé-eolaíochta ná i dtaobh féiniúlachta anseo – roinntear an saol ina dhá leath idir an mhaith is an t-olc, na hallúraigh i gcoinne mhuintir na háite, na húdaráis i gcoinne na ngnáthdhaoine, gan dabht riamh ann faoi na difríochtaí eatarthu, i ndearcadh polaraithe ar an tsochaí. Mura ndéantar iarracht go hiondúil sna bailéid dul thar chóras luachanna an phobail as ar tháinig siad, is féidir an t-amhrán seo a ghlacadh mar bhlaiseadh réadúil de dhearcadh na ndaoine mar a bhí, san áit agus sa tréimhse atá i gceist.

Amhrán fíoráitiúil atá ann ina bhfuil go leor de logainmneacha an cheantair sin i dtuaisceart an Chláir le fáil – Tuath Clae, an Bealach Buí (baile fearainn idir Cill Seanaigh agus Dúlainn), Cill Seanaigh féin, an Leacht, Inis Díomáin, an Seanleacan, Leacht an Mhóinín. Cuireann na logainmneacha go léir craiceann na firinne ar an amhrán, agus dearbhaítear don lucht éisteachta leo gur amhrán é seo a bhaineann go dlúth le hoidhreacht agus le féiniúlacht na háite is an phobail.

Níl patrún docht comhfhuaimé inmheánaí i bhfianaise anseo; d'fhéadfaí é seo a léamh mar chomhartha nach rabhthas ag cloí chomh dlúth sin sa cheantar ag an am sin le gnéithe na filíochta mar a bhíodh i dtraidisiún na Gaeilge; gné eile, b'fhéidir, de ré an mhacarónachais, agus rian de thionchar na filíochta Béarla. An t-aon scéim rialta atá le sonrú ann ná rím an ghuta dhereanaigh idir líne a dó is a ceathair i ngach rann, ach ní hé an guta céanna a bhíonn i gceist i gcónaí – 'é' a bhíonn ann sa chéad is sa dara rann, mar shampla, ach faightear 'i' sa tríú rann, agus 'ó' i rann a ceathair. Ní chuireann an macarónachas isteach ná amach ar scéim na ríme, ach amháin go dtacaíonn sé leis an aon uair amháin a thiteann focal Béarla ar shiolla deireanach de líne a ceathair, i rann a dó:

Ag teora an Bhealach Bhuí thíos is ea thosnaigh an díle
 Agus gur ritheadar díreach amach go Tuath Clae;
 Ag gabháil an Seanleacan is ea thug sé good-bye dóibh,
Good night, my black boys, till I meet ye next day.

Faughtear anseo aon fhocal is fiche den Bhéarla as na ceithre chéad a naoi déag focal go hiomlán atá i leagan Uí Laoi den amhrán. Is é sin le rá go ngabhall

'Amhrán Mhaicín' leis an taobh sin den chontanam macarónach a mbíonn an Ghaeilge ina príomhtheanga le corrfhocal den Bhéarla istigh ann, agus le rangú Uí Mhuirithe – 'amhráin ina scaiptear focail nó nathanna as na teangacha go fánach' (1980: 27-28)¹⁷. Ina dhiaidh sin féin ní féidir a rá gur amhrán ceannairceach é seo a bhfuil a theachtaireacht á choimeád faoi cheilt aige faoi chlóca na Gaeilge – tá sé breactha ó thús deireadh leis an eochairfhocal *peeler* agus téarmaí eile: '*primate*', '*promoting*', '*rewarding*', '*lockarms*' ('*chase*' sa leagan le Bean Uí Williams, Caherkinalla [sic] .i. Caherkinallia ('ainm Gaeilge le deimhniú' – *logainm.ie*), Cill Seanaigh (CBÉ: s617: 277)). Ní deacair an t-amhrán seo a shamhlú agus é á chasadadh ag amhránaí lá aonaigh éigin i raon cluas na constáblachta chun iad a chlipheadh. Cé gur dócha gurb as réimse an bhéarlagair í úsáid de chuid de na focail .i. '*steamers*' '*distance*' '*lockarms*', tá cuma na híoróine is an mhagaidh ar na húsáidí eile – go háirithe i gcomhthéacs an ghealltanais go bhfaighidh an dá bhall den chonstáblacht 'an piléar ó Mhaicín' – le saighead ar leith sna línte

Ag gabháil an Seanleacan is ea thug sé *good-bye* dóibh,
Good night, my black boys, till I meet ye next day.

Aistrítéar go Béarla anseo díreach chun achasán a chaitheamh leis na pílir go hosailte, chun iad a ghríosú agus buaileam sciath a dhéanamh. Is amhlaidh go bhfuil na línte seo níos magúla fós i leagan Mhíchíl Uí Fhlannagáin (Féach Aguisín C1 (b), lch. 285), áit a dtugtar '*my dear Irish heroes*' ar na pílir:

Aig Droichead Da Cumair amach a d'fhág sé *goodbye* acu
"My dear Irish heroes I'll meet ye next day." (CBÉ 38: 194)

Ní thagann sé seo salach ar theideal eile an amhráin seo: 'Griogaire Mhaicín' (CBÉ 1277: 17).

¹⁷ An bhrí a ghlacfaidh mé anseo as téarmaíocht Uí Mhuirithe 'go fánach', ná nach bhfuil an Béarla suite de réir seichimh san amhrán a bhaineann le leagan amach na bhfocal nó le leagan amach na línte – dhá líne Gaeilge, dhá líne Béarla, mar shampla. Ní hé le rá nach mbíonn patrún ar bith le sonrú ann; bíonn, ach go minic feidhmíonn an patrún sin ar leibhéal na dtéamaí, nó chun pearsa ar leith a chur in iúl, seachas baint a bheith aige le malartú rialta rithimiúil idir an dá theanga sna línte.

Leagtar béim san amhrán ar na huaireanta go léir ar theip ar na pílir breith ar Mhaicín, agus magadh ann faoin bhforas sna focail '*primate*' agus '*promoting*'. Déantar iompú go híoróntha ar úsáid an fhocail '*rewarding*'; tá an '*rewarding*' tuillte ag an bpobal ón lucht ceannairce as a dtost, seachas as a gcaint, agus leagtar béim arís leis sin ar an tslí inar theip ar na húdaráis aon eolas a bhaint as an bpobal maidir leis an teifeach.

Tabharfar faoi deara go n-imíonn an Béarla as i Rainn a sé go dtí a naoi (Aguisín C1 (a), lch. 283), rainn ina ndéantar cur síos ar ionracas an laoich agus ar chás a mháthar agus ina gcloistear bá agus dáiríre seachas íoróin; pléitear na rudaí dáiríre seo as Gaeilge, is cosúil, leis an mBéarla áirithe amháin don mhagadh is don chaitheamh anuas. Ar an mbealach seo cuirtear an Béarla in iúl mar theanga na n-allúrach is teanga an namhad.

Pé teagmháil a bhí ag baill an phobail leis na húdaráis, seans maith gur i mBéarla a bhí sé den chuid is mó. Is féidir an Béarla san amhrán seo a chloisteáil mar chiúta a chuir craiceann na firinne ar scéal an amhráin ar bhealach eile, rud a ghabhfadh le húsáid na logainmneacha áitiúla ann.

Luíonn 'Amhrán Mhaicín' le traidisiún leathan an mhacarónachais, ina n-úsáidtear an macarónachas mar chleas, mar fheithicil don mhagadh, don cheannairc, don chrosánacht mar a gheofaí, mar shampla, ag suíomh tairseachúil na n-aontáí – cur chuige a thiomáin úsáid na formáide riamh dar le Ó Muirithe (1980: 15-16). Déanann Ó Laoire trácht ar an ngné chéanna i leith an amhráin 'As I Was Walking One Evening Fair' ach go háirithe (2009), rud a ndéanfar mionphlé air níos déanaí.

Níl mórán de thionchar díreach ó thraidisiún filíochta an Bhéarla le sonrú san amhrán seo, seachas b'fhéidir go mbaintear leas as scéim ríme na ngutaí deiridh i línte a dó is a ceathair, agus gan aon rian de chórás inmheánach na comhfhuaimé le fáil ann, mar a bheadh sa Ghaeilge. Maidir leis an líne tosaigh,

A Chlanna Gael éistigí agus déanfad roinnt cainte

d'fhéadfaí a mholadh gur tionchar é seo ó amhráin Bhéarla na mbileog sráide a bhí ag gabháil thart le blianta roimhe sin ag an bpointe sin, agus an bealach ar thosaigh roinnt mhór díobh – 'Come all ye good people and listen to me' (Neilands, 1991: 218).

'Is moch, moch ar maidin'

(Aguisín C2, lch. 294)

Is amhrán grá é 'Is moch, moch ar maidin' a bailíodh i dtuaisceart an Chláir sna tríochaidí agus níos déanaí. Aithnítear mar amhrán áitiúil é (Russell, 2014), ach ní chuirtear i leith aon duine é.

Bhí seacht mbliana déag is trí scór bainte amach ag an amhránaí, Diarmaid Mac Connól, as 'Tuath Clae'¹⁸, an uair a bhailigh Brian Mac Lughbhadha uaidh é sa bhliain 1936 (CBÉ 296: 57) (Féach Aguisín C2 (e), lch. 296). An iontráil sa daonáireamh as 1901 a bhfuil an chosúlacht is giorra aici don té a luann Mac Lughbhadha ná an 'Jeremiah Connole' as Luach Thuaidh, Cill Aidhleach, a bhfuil 44 curtha síos aige mar aois; scríobhtar 'Luach, Dúlainn', mar sheoladh dó chomh maith, i leith 'An Ghliobach', amhrán a bhailigh Seán Mac Mathúna uaidh sa bhliain 1932 (Gunn, 1984: 34-35).

Is féidir an t-amhrán a áireamh chomh maith mar leagan áitiúil de 'Bríd Óg Ní Mháille', atá le cloisteáil ó cheann ceann na tíre¹⁹ ach a bhfuil an nasc is láidre aige le traidisiún Uladh. Idir fhoinn agus focail tá leaganacha le fáil de 'Bríd Óg'

¹⁸ Seanlogainm do cheantar Chill Aidhleach

¹⁹ Roinnt foinsí agus taifeadtaí ina leith, ina measc siúd: Ní Fhlionn (1958); Devaney et al. (1975); Hanly agus Ó Domhnaill (1974); Ó Baoill agus Ó Baoill (1975) – féach Aguisín C2 (c) (lch. 295) agus Aguisín C2 (h) (lch. 299); Kennedy (1975) – féach Aguisín C2 (d) (lch. 295); Ó hEidhin (1975); Altan (1993); Keane (1997); Stewart agus Lunny (1999); Moylan (2004); The Corrs (2005); Ní Fhlaithearta (2009); McCool (2009).

ón naoú haois déag i gcuasaigh Uí Argadáin (1831: 74-77) (Féach Aguisín C2 (f), lch. 297) agus in Petrie (Hoffman, 1877: 66-67) (Petrie, 2003: 95), a bailíodh sa bhliain 1857 ar Inis Mór; tuairiscítear sampla chomh maith san iris *The Shamrock as Feabhra* 1872. Ó thús an fichiú haois faightear fonn in Joyce (1909: 142) agus sampla eile i lámhscríbhinn Hardebeck ón m bliain 1939; ó na naoi déag caogaidí ar aghaidh bailíodh ilsamplaí de i Rann na Feirste agus sna 1970idí rinne Séamas Mac Mathúna taifeadadh de i gConamara (Cartlann CCÉ, 2017a).

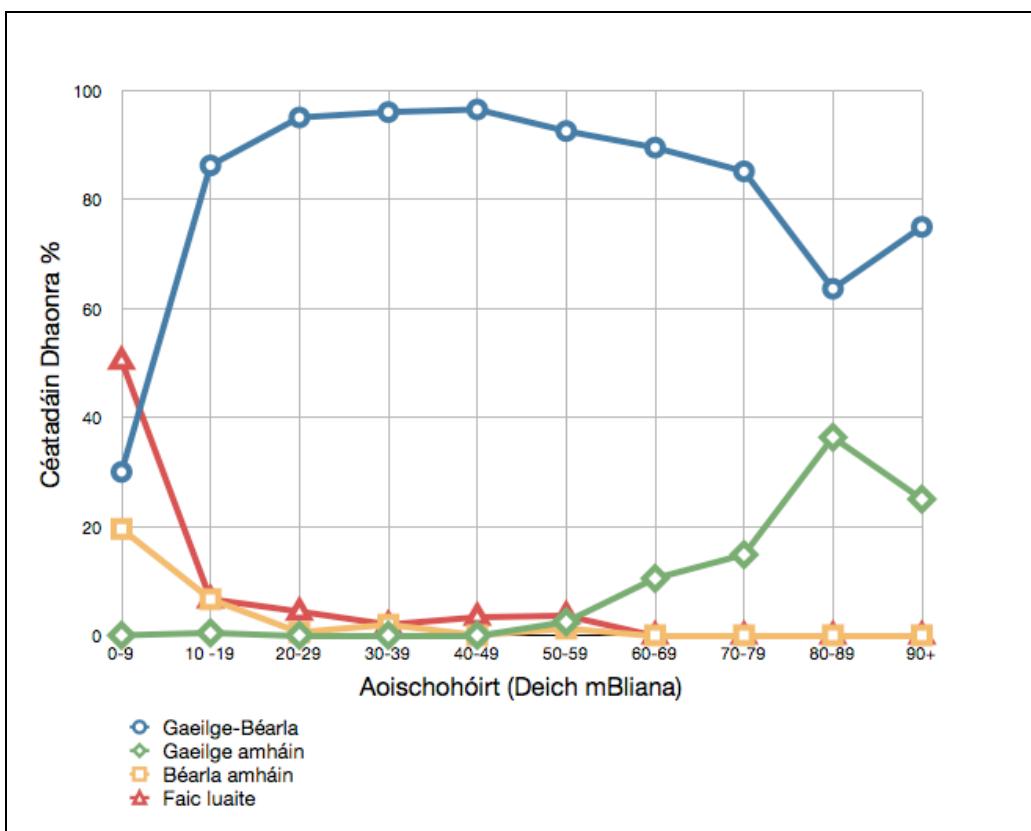
Is le lár an chontanaim mhacarónaigh a ghabhann 'Is moch, moch ar maidin' toisc gurb ionann an méid Gaeilge agus an méid Béarla atá ann. Ceann de na hamhráin úd atá ann ina ndéanann an Ghaeilge agus an Béarla uainíocht ar a chéile ó rann go rann; 'athinsint mhacarónach' an rangú a dhéanann Ó Muirithe ar an bhformáid seo (1980: 28-31).

Bhí amhrán ghrá mar seo, a bhí suite i lár an chontanaim mhacarónaigh, le cloisteáil roimh lár an fichiú haois in iarthar an chontae, mar shampla 'The Maid I Did First Adore' (Ó Muirithe, 1980: 48-49).

Bailíodh samplaí d'amhráin ghrá ó cheann ceann an chontanaim sa chontae a léiríonn go raibh an seánra le fáil as gach pointe de, ó na caogaidí siar – ó na hamhráin lán-Ghaeilge: 'Maire Ní Eidhin' (CBÉ 71: 152); 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' (CBÉ 118: 145) (Aguisín D3 (b), lch. 347); amhrán ar thaobh Gaeilge an chontanaim: 'Maire Nic Con Adhastair' (CBÉ 445: 193); 'Craoibhín Aoibhinn Ó' (CBÉ 39: 377); go dtí na hamhráin ar thaobh an Béarla: 'Cailín deas crúite na mbó' (CM, 2017 xi); 'Mary Cassidy' (CM, 2017 xii). Cloistear samplaí lán-Bhéarla as an gceantar sna seachtoidí: 'Ellen, Miss Brew' (CM, 2017 xiii); 'Kathleen' (CM, 2017 xiv).

Ní cosúil go bhfuil tuairisc ar 'Is moch, moch ar maidin' lasmuigh de Chontae an Chláir san fhoirm seo; is as tuaisceart an chontae amháin iad na samplaí a phléifear anseo, ón mbeirt fhaisnéiseoirí as ceantar na Dúlainne, toghroinn Chill Aidhleach: sampla (CBÉ 296: 53) (ar fáil in Aguisín C2 (e), lch. 296), bailithe ag Brian Mac Lughbhadha O.G. sa bhliain 1936 ón amhranaí thuasluaite, Diarmaid Mac Connól (77), as 'Tuath Clae'; agus ilsamplaí ó Micho Russell (1988 – Féach

Figiúr 4.6), 1991 agus 2014). Beidh an leagan as 1936, Aguisín C2 (e) (lch. 296), ina bhunthagairt don phlé anseo, agus luafar na leaganacha eile nuair is gá.

Figiúr 4.5: Próifil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Aidhleach, toghroinn, 1901

– Áit dhúchais do Micho Russell agus Diarmaid Mac Connól; graf ginte ó shonrai as Daonáireamh 1901; 1901 Census of Clare: District Electoral Division (DED) – Killilagh (LCC, 2017a)

Tagann an t-amhrán grá seo le béascna na bhfear 'sa mhéid is go bhfuil an plámás agus an áibhéal ag uainíocht ar a chéile', i bhfriotail Gunn (1984: 102). Má bhreathnaítear air i dtéarmaí Uí Thuama, tá idir an *Reverdie*, Amhrán an Óigfhir agus Amhrán na Mná Óige le fáil ann ó thaobh gnéithe de, le rian an *Reverdie* i bhfianaise sa chéad dá rann, agus comharthaí sóirt an dá rangú eile le fáil tríd an amhrán go hiomlán. Sa mhéid seo ní thagann an t-amhrán salach ar chor ar bith ar na leaganacha de 'Bríd Óg Ní Mháille', a d'fhéadfá a rangú ar an mbealach ceannann céanna.

Comhfhereagraíonn túis an amhráin go maith le túis clasaiceach an *Reverdie*, agus trácht ann ar uair na maidine agus an file ina chodladh (Ó Tuama, 1960: 178),

nuaire a thagann bean chuige gan choinne (1960: 179), agus déantar cur síos ar a háilleacht (Ó Tuama, 1960: 180):

Is moch, moch ar maidin is mé i mo luí ar mo leaba,
Cé ghluais chugham ach cailín breá teann, a grua mar an rós:
Ba bhinne ná an talamh²⁰ í, is ná an chláirseach lá Márta (Aguisín C2 (e), Ich. 296)

Déantar athrá ar na móitífeanna seo as Béarla sa dara rann, agus faightear ann móitíf eile de chuid an *Reverdie* leo – na héin ag stopadh dá gceol is ag teacht anuas de na craobhacha le meas ar an gcailín (1960: 108) – '*may the birds quit the branches*'.

Imíonn sí uaidh agus fágann sin faoi bhrón é, agus tá sclábhaí don ghrá déantaanois de, smaoineamh a ghabhann tríd an amhrán go léir (1960: 184):

Isní iméoidh mise choíche go bhfaighidh mé Bríd Ní Mhaoleoin (Rann 1)

*And we'll all die in concert for you*²¹, *Biddy Malone* (Rann 2)

A Bhríd ó mo chuisle ná bí-sé chomh dochtach,
Is go dtréigfeá do Sheán bocht i mo bhuaireamh ná i mo bhrón;
Mar is é do chroí ceansach a theannas ar dtúis,
Mar tá na céadta faoi bhrón agat, a Bhríd Ní Mhaoleoin

*Biddy, my jewel, why are you so cruel
As to let your own Johnny wander alone?
For it was your fair beauty first caused my ruining,
And there are thousands lying wounded for you, Biddy Malone* (Rann 3 agus 4).

Nuaire a bhreathnaítear air mar shampla d'amhrán an óigfhir, faightear go leor san amhrán a ghabhann leis an rangú sin chomh maith; tagairt ghairid d'áilleacht na mná, mar shampla, le báine is deirge ina scéimh (1960: 126) –

...a grua mar an rós (Rann 1)

*Her lips by far sweeter and her cheeks like the rose;
She was fair, oh, and handsome...* (Rann 2)

Áiríonn Ó Tuama na héin ag teacht anuas de na craobhacha le meas ar an mbean – '*may the birds quit the branches*' – mar ghné a ghabhann chomh maith leis an rangú sin (1960: 108).

²⁰ Doiléir. Ní éiríonn le Gunn ciall a bhaint as seo ach oiread.

²¹ Ní hé seo atá ag Micho Russell ar ócáid amháin, áfach, ach

we'll all join in concert with you (1988) (Fig. 4.6).

D'fhéadfaí tréithe eile den seánra a léamh i línte rann a trí – an file créachta, i bpian (1960: 112), é tréigthe ag an mbean, é diúltaithe aici, gan teacht aige uirthi (1960: 136):

A Bhríd ó mo chuisle ná bí-sé chomh dochtach,
Is go dtréigfeá do Sheán bocht i mo bhuaireamh ná i mo bhrón (Rann 3)

*Biddy, my jewel, why are you so cruel
As to let your own Johnny wander alone?
For it was your fair beauty first caused my ruining* (Rann 4)

Ach bheadh gach rud i gceart ach póg a fháil uaithi – is leigheas a póg ar an mbás féin (1960: 116):

Dá mbeinnse do mo thórramh is mo chomhra dá déanamh
[...]
Is le aon phoigín amháin go leigheasfadh sí mé (Rann 5).

*If I was waking and my coffin be making,
[...]
One kiss from her sweet lips would rise me again* (Rann 6).

Cuireann an file a dhílseacht in iúl le gotha áibhéileacha (1960: 130):

And we'll all die in concert for you, Biddy Malone (Rann 2).

Mar tá na céadta faoi bhrón agat, a Bhríd Ní Mhaolíoin (Rann 3).

And there are thousands lying wounded for you, Biddy Malone (Rann 4).

Nuair a chloistear a leithéid d'áibhéal, áfach, d'fhéadfaí a fhiafraí an bhfuil íoróin nó aoir ag gabháil léi seo, rud a shonraíonn an Tuamach féin, gur ciúta é a fhaightear in aortha a dhéantar ar mhná (1960: 133-134).

I dtaoibh Amhrán na Mná Óige, tá an méid seo le rá ag Ó Tuama a ghabhann go maith leis an amhrán seo, ach malartú a dhéanamh ar inscne na bpearsana:

Aigne níos nádúrtha, níos firinní a nochtar: ise atá i ngrá, eisean atá neamhchúiseach – é ag imeacht uaithi, á tréigean; agus ise go paiseanta ag osnáil ag gol, agus ag cur a cuid ceana (nó a cuid feirge) in iúl. Cuid den réabhlóid a dhein an *amour courtois* sa saol liteartha, agus sa saol sóisialta, ná gurb é an fear óg ghlac ionad na mná óige feasta: eisean anois a bhí ag osnáil, ag sileadh deor, agus ag cur a phaisin in iúl go héadóchasach (1960: 77).

...bíonn fonn ar *chansons* an fhir roinnt de na téamaí a bhain go bunúsach leis na *chanson de jeune fille* (is nár lean go coitianta san amour courtois) a ghabháil chucu féin, i.e. an leannán fir a bhíonn 'treigthe' anois, imeoidh sé leis ar an uaigneas go bhfaighe sé bás, etc. etc.' (1960: 78-79).

Cé go bhfuil an-chosúlacht eatarthu ó thaobh téamaí agus ó thaobh móitífeanna de – i. ógfhearr ag fulaingt mar gheall ar a ghrá do bhean nach bhfuil teacht aige uirthi, í tar éis é a thréigean, trácht ar áilleacht na mná, tagairt don bhás, móitífeanna a bhaineann leis an gceol, leis an nádúr 7rl. – níl mórán in ‘Is moch, moch ar maidin’ ó thaobh na foclaíochta de a fhreagraíonn go díreach di siúd in ‘Bríd Óg Ní Mháille’, ach amháin b’fhéidir:

...tá na céadta faoi bhrón agat, a Bhríd Ní Mhaileoin (‘Is moch, moch ar maidin’)

sa tslí go bhfuil tagairt don slua fear, i.

Táid na mílte fear a ngrádh le na h-éadain chiúin, náireach (‘Bríd Óg Ní Mháille’ (Ó hArgadáin, 1831: 74-77))

Tá na céadta fear i ngrá le d’éadán ciúin náireach (‘Bríd Óg Ní Mháille’ (Moylan, 2004: 28-29), (Ó Baoill agus Ó Baoill, 1975: 23) (Aguisín C2 (h), lch. 299))

Tá na mílte fear i ngrá le d’éadan ciúin náireach (‘Bríd Óg Ní Mháille’ (Kennedy, 1975: 82))

Tá an tagairt do Thír Oiriall a fhaightear in ‘Bríd Óg’ ar iarraidh in ‘Is moch, moch ar maidin’ – seans maith ar ndóigh nach raibh an t-ainm ar eolas ag na hamhránaithe áitiúla; mar a tharlaíonn sé níl logainm ar bith le fáil ann. Mar dhifríocht eile, má fhaightear an ghnáthlíne i leith an bháis in ‘Bríd Óg’ ‘Is ní buan i bhfad beo mé mura bhfaighe mé mo mhian’ (Ó Baoill agus Ó Baoill, 1975: 23 – féach Aguisín C2 (h) (lch. 299); (Kennedy, 1975: 82 – Aguisín C2 (i), lch. 300) (Moylan, 2004: 28-29)), tugtar véarsa ionlán in ‘Is moch, moch ar maidin’ do thrácht an fhir ar a thórramh agus don chaoi a gcuirfeadh sé isteach ar an mbean (rann 5 as Gaeilge, rann 6 as Béarla). Is difríochtaí iad seo a threisíonn caractar agus suaithinseacht an amhráin mar chuid den stór áitiúil.

Is féidir 'amhrán' a thabhairt ar mheadaracht 'Is moch, moch ar maidin', mar a bhainfeadh Ó Concheanainn úsáid as an téarma. Is beag fianaise de chóras inmheánach na gcomhfhuaiméanna atá le sonrú anseo, áfach, fiú amháin sna rainn Ghaeilge eatarthu féin i. rann a haon, a trí agus a cúig. Tá patrún le cloisteáil maidir leis na gutaí deiridh i línte a dó agus a ceathair – an rím ar 'ó', ach titeann sé seo as a chéile chomh maith sa dá rann deiridh. Cloítear leis an rím 'ó' seo i ngach ceann de na chéad cheithre rann, idir Ghaeilge agus Béarla – de

bharr an ainm 'Bríd Ní Mhaileoin', gan dabht, atá ina loinneog dheireanach ag gach ceann de na ceithre rann sin, rud nach fíor do rann a cúig ná do rann a sé.

Titeann comhaireamh na béime as a chéile i rann a haon, áit a bhfuil ceithre bhéim i líne a haon agus a trí, ach cúig bhéim i líne a dó is a ceathair:

o / a / í / ea
u / a / ea / u / ó
i / a / á / á
ó / í / ai / í / ó.

Is fíor gurbh fhéidir na focail a fháisceadh isteach ar bhealach éigin i líne a ceathair agus iad a chasadadh mar

ó / í / í / ó
.i.

'Is ní imeoidh mise choíche (nó go bhfaighidh mé) Bríd Ní Mhaileoin'

ach cuireann Micho Russell na cúig bhéim isteach ann ina thaibhléiriú féin (1988 (Fig. 4.6), 2014)²².

Tá neamhrialtachtaí eile le sonrú i línte a dó is a trí de rann a cúig:

Sibhse, ar ndó, ag mo shochraid 's mé ag gabháil chun na cille:
Dá n-airíodh mo Bhríd é, táim suíte go mbeadh sí buartha

– is amhlaidh go bhfuil líon siollaí iontu nach suíonn rómhaith istigh sa tséis²³.

Is cosúil gur leagan claochlaithe den amhrán é seo atá ag Micho ón leagan a bhí ann tráth; is gné neamhchoitianta a leithéid de chomhaireamh sa rann, ceithre bhéim agus ansin cúig bhéim, nuair nach mbíonn sé le cloisteáil sna rainn eile ar a lorg. Feictear gurb é an comhaireamh céanna a bhíonn sa chuid is mó de na rainn Ghaeilge den leagan a bhreac Brian Mac Lughbhadha síos in 1936 ó Dhiarmaid Mac Connól. Fágann sé sin gur le Díarmaid féin na gnéithe neamhchoitianta seo, nó gur fhoghlaim sé é agus an cruth sin air cheana féin. Luaitear, áfach, nach ó Dhiarmaid a d'fhoghlaim Micho an t-amhrán, ach ó

²² I dtáifead eile den amhrán seo, áfach, bailithe ag Tom Munnelly do CBÉ (Uimhir tagartha NFC_TM1060/4), is cosúil go mbaineann Micho triail as líne a ceathair a chasadadh ar cheithre bhéim.

²³ Éiríonn le Micho líne a dó anseo a chasadadh ar cheithre bhéim, áfach, agus na focail 'ar ndó' fágtha amach aige (1988).

Sheán Devitt (Russell, 1991). Seans gur fhoghlaim Seán Devitt ó Dhíarmaid é, nó a mhalairt; bhí an leagan seo ag gabháil thart le blianta i lár an fichiú haois sa cheantar beag sin, ar aon nós, agus an cruth sin air.

Taobh leis an mBéarla in 'Is moch, moch ar maidin', mar sin, feictear coinbhinsiún d'fhilíocht na Gaeilge á ligean le sruth sna rainn Ghaeilge atá ann, idir scríobh agus taibhléiriú – tá na comhfhuaiméanna inmheánacha ar iarraigdh, agus in áiteanna tá comhaireamh na mbéimeanna as riocht – is comhartha é seo, is dócha, de dheacrachtaí na n-amhránaithe agus iad ag iarraigdh cuimhneamh i gceart ar na rainn Ghaeilge.

Ní bhíonn aon neamhrialtacht i gcúrsaí rithime le cloisteáil sa Bhéarla anseo, áfach. Cloítear go han-docht anseo le comhaireamh na siollaí ar gach líne mhalartach, saghas 'malartachais' i dtaobh na mbéimeanna anseo:

Uimhir na béisim	2	4
Focal agus béisim	MORNing	DAWNing
Uimhir na siollaí	xx	xx
Uimhir na béisim	2	4
Focal agus béisim	SWEETer	ROSE
Uimhir na siollaí	xx	x
Uimhir na béisim	2	4
Focal agus béisim	HANDsome	BRANCHes
Uimhir na siollaí	xx	xx
Uimhir na béisim	2	4
Focal agus béisim	CONcert	Ma-LONE
Uimhir na siollaí	xx	x

*It was early one morning as the day was first dawning,
Her lips by far sweeter and her cheeks like the rose;
She was fair, oh, and handsome, may the birds quit the branches,
And we'll all die in concert for you, Biddy Malone (Rann 2).*

I dtéarmaí fhilíocht an Bhéarla d'fhéadfaí teitriméadar *amphibrachic* scailte a thabhairt ar an meadaracht a ghabhann le líne a haon is a trí anseo; is é sin le rá, siolla aiceanta i lár dhá shiolla neamhaiceanta in aghaidh na troighe, agus ceithre troithe sa líne .i.

— *Biddy, my jewel, why are you so cruel*

Comhfhereagraíonn an mheadaracht i líne a dó is a ceathair le teitriméadar anaipéisteach scaoilte (*anapestic tetrameter*): troithe a bhfuil dhá shiolla neamhaiceanta iontu is siolla aiceanta ar a lorg, agus ceithre troithe in aghaidh na líne .i.

And we'll all die in concert for you, Biddy Malone

Feictear admháil agus tagairt ina leithéid seo de shofaisticiúlacht i meadaracht na línte Béarla do *milieu* teanga agus cultúir an Bhéarla féin, agus nod ann go raibh gnáthdhaoine an cheantair ag glacadh chuig a dtraidisiún féin na luachanna a ghabh leis an *milieu* sin.

Is moch, moch ar maidin
(Amhránaí: Micho Russell, 1988)

Rann 1

0 Go moch, moch ar maid - in, 'S 'mo lu - í ar mo lea - ba, Cé
5 ghluais chugham ach cail - í - n breá teann, Is a grua mar an rós: Ba
10 bhi - nne (i)ná an tal - amh, ná an chláir - seach lá Már - ta, Ní im -
14 eoidh mi - se choí - che nó go bhfaighidh mé Bríd Ní Mhaoi - leoin. 'Tis
18 Rann 2
ear - ly one mor - ning As the da - y was first dawn - ing, Her lips by far
23 sweet - er and her cheeks like the rose; She's fair, oh, she's hand - some, May the
birds quit the bran - ches, And we'll all join in con - cert with you,
32 Bríd Ní Maoi - leoin.

33

Figiúr 4.6: Scór de thaibhléiriú Micho Russell; a leagan de 'Is moch, moch ar maidin'

— mar a d'aithris ar 'The Pure Drop', RTÉ a hAon, (Russell, 1988) (Transcribhinn Philip Fogarty)

Is fonn ar leith atá ag Micho do 'Is moch, moch ar maidin', ach tá fós cosúlachtaí ag an bhfonn sin lena bhfuil le fáil i dtaobh an leagain choitianta, 'Bríd Óg Ní Mháille'. Cloistear ach go háirithe macallaí i mBarra 10-11 agus 26-27 i bhfonn Micho (Fig. 4.6) a fhreagraíonn do Bharra 5-6 agus 9-10 in Petrie (Hoffman, 1877: 66-67) (Petrie, 2003: 95) (féach Aguisín C2 (a), lch. 294) agus do Bharra 9 agus 10 in Joyce (1909: 142) (féach Aguisín C2 (b), lch. 294) i leith 'Bríd Óg'. Tá na míreanna céanna le sonrú i mBarra 5-6 agus 9-10 de na leaganacha níos déanaí a fhaightear i gcás Ó Baoill agus Ó Baoill (1975: 23) (Aguisín C2 (c), lch. 295) agus i gcás Moylan (2004: 28-29) agus Kennedy (1975: 82) (Aguisín C2 (d), lch. 295). Is ionann an fonn a ghabhann le 'Is moch, moch ar maidin' agus na cinn eile i leith 'Bríd Óg' chomh maith sa tslí a gcríochnaítear, i ngach cás, ar an mbun-nóta (an fhréamh) den mhionghléas ag deireadh an dara mír – san fhonn ag Micho, sin an D leis an bhfocal 'rós' i mBarra 9 (Fig. 4.6); sna leaganacha eile a luaitear anseo, tá deireadh na míre sin, agus an nóta sin, le fáil i mBarra 8 (Petrie, 2003: 95) (Aguisín C2 (a), lch. 294), (Joyce, 1909: 142) (Aguisín C2 (b), lch. 294), (Ó Baoill agus Ó Baoill, 1975: 23) (Aguisín C2 (c), lch. 295), (Kennedy, 1975: 28-29) (Aguisín C2 (d), lch. 295).

Leis na macallaí sin d'fhéadfáí fonn Micho a áireamh mar athmhúnlú ar an bhfonn a chloistí in áiteanna eile²⁴. Sin a bhfuil ann ó thaobh na gcosúlachtaí de, áfach; murab ionann agus na foinn eile, cloíonn fonn Micho ó thús deireadh leis an mionghléas céanna i ngach mír, gan mhodhnú gan athrú.

Nuair a éistear le taibhléiriú Micho den amhrán (Fig. 4.6), cloistear difríocht shuntasach sa cheol idir rann a haon, rann as Gaeilge, agus rann a dó, rann as Béarla; i rann a dó cloíonn an fonn go docht lena bhunfhoirm, ach tá roinnt neamhrialtachtaí ann i rann a haon. Is léir go dtarlaíonn sé seo mar thoradh ar an idirghníomh idir na focail agus an tséis. Mar gheall ar an mbealach ina dtéann Micho i ngleic le neamhrialtachtaí na bhfocal i rann a haon, tagann éifeacht na neamhrialtachtaí sin ar an bhfonn chun solais sa tslí ina gcuireann siad foirm an fhoinn féin as riocht.

²⁴ seachas leagan Joyce amháin, atá ina eisceacht leis féin anseo mar fhonn (1909: 142) (Aguisín C2 (b), lch. 294).

Bunfhoirm an fhoinn ná sé bharra dhéag de 3/4 sa rann – ocht mbéim is daichead san iomlán in aghaidh an rainn. Sin atá le fáil i rann a dó (Fig. 4.6, Barra 18-33) – agus i ngach rann eile a bhfuil an Béarla ann, rann a ceathair agus rann a sé – ach i rann a haon cloistear ar a laghad dhá bhéim is caoga – d'fhéadfadh tuilleadh a bheith i gceist de réir mar a chloistear taibhléiriú Micho i mBarra a ceathair déag, áit a bhfuil a chomhaireamh rud beag doiléir. I dtras-scríbhinn an taibhléirithe seo, áfach, rinneadh gach iarracht cloí chomh gar agus ab fhéidir leis an ocht mbéim is daichead, agus glacadh cur chuige an-choimeádach mar sin i leith léiriú an fhoinn anseo ar páir.

Áirítear na neamhrialtachtaí i rann a haon thusas le barra sa bhrefis i gcomhair na bhfocal 'breá teann' – trí bhéim idir Barra 6 is Barra 7 – áit a mbaintear úsáid as na nótaí G agus A leis na focail sin; is nótaí iad seo a ghabhann ar an gcéad dul síos leis an nath 'Is a grua' – má chomhairtear go rialta anseo – agus a úsáidtear arís dó, ó Bharra 7 go Bharra 8. Déanann Micho athrú ar an dá nota mar sin sa dara líne chun na focail go léir atá ann a ligean isteach.

Sa cheathrú líne den rann, ritheann Micho go sciobtha tríd an nath 'ní imeoidh mise choíche' (Barra 13-14) agus is amhlaidh go sroicheann sé an focal 'choíche' béim amháin roimh an gcomhaireamh rialta. Ní leor seo, áfach, chun na focail a chur ina suí i gceart sa tséis, agus ní mór dó arís athrú a dhéanamh ar an bhfonn; cuireann sé isteach béim amháin ar a laghad sa brefis chun spás a chruthú do na focail go léir, rud a chloistear ó Bharra 14 go Bharra 15. Scríobhtar é sin anseo trí leas a bhaint as an amchomhartha 4/4 do Bharra 14.

Cóipcheart

Figiúr 4.7: Rann 3 as taibhléiriú Micho Russell dá leagan de 'Is moch, moch ar maidin', mar a fhaightear in *Micho's Dozen* é

– Scór an bhailitheora; Micho's Dozen: Traditional Songs from the Repertoire of Micho Russell, foilsithe ag Ennistymon Festival of Traditional Singing, nótai le Tom Munnelly (Russell, 1991)

An té a rinne amach an scór i leith rann 3 de thaibhléiriú Micho in *Micho's Dozen: Traditional Songs from the Repertoire of Micho Russell* (Russell, 1991) (Fig. 4.7), chuala siad go raibh neamhrialtachtaí áirithe ag cur isteach ar an bhfonn chomh maith sa dara rann den Ghaeilge: feictear barra ar iarraigd sa nath a ghabhann le líne 3, mar shampla, rud a chiallaíonn nach bhfuil ach cúig bharra déag don tséis sa scór; agus féach go mbristear leis an 3/4 i mbarra 13 agus athraítear go 4/4, d'fhonn cur síos a dhéanamh ar an athrú a rinne Micho ar an bhfonn chun na focail go léir a bheith istigh aige ann.

Maidir le neamhrialtachtaí i véarsa a cúig, an tríú véarsa as Gaeilge,

Sibhse, ar ndó, ag mo shochraid 's mé ag gabháil chun na cille (Líne 2, Rann 5)

éiríonn le Micho líne a dó a chasadh laistigh de ghnáthrithim an amhráin trí na focail 'ar ndó' a fhágáil amach (1988); maidir le líne a trí, áfach

Dá n-airíodh mo Bhríd é, táim suíte go mbeadh sí buartha (Líne 3, Rann 5)

ní mór dó béimeanna agus nótáí sa bhreis a chur isteach arís chun an fonn a chur in oiriúint do na focail.

Den chuid is mó, áfach, mar a luadh cheana féin, ní bhíonn a leithéid de neamhrialtacht le fáil san fhonn nuair is iad na rainn Bhéarla a bhíonn i gceist; pléifear an pointe seo arís i gcomhthéacs an mhacarónachais féin.

Tosaíonn an t-amhrán as Gaeilge, agus baintear an teideal Gaeilge ón gcéad líne. Ar an mbealach seo tugtar túis áite don teanga thar an mBéarla, agus cuirtear thar amhras ar bith é i gcluasa na n-éisteoirí gur amhrán dúchasach, fior-Ghaelach é seo, bíodh go bhfuil an Béarla le fáil ann.

Déanann an Ghaeilge agus an Béarla uainíocht ar a chéile ó rann go rann; ní féidir glacadh go hiomlán, áfach, le téarma Uí Mhuirithe, 'athinsint mhacarónach', anseo, toisc go bhfuil roinnt difríochtaí ann idir an t-ábhar i nGaeilge agus an t-ábhar i mBéarla. Ní féidir a rá, i bhfriotail eile, gur aistriú díreach ar an nGaeilge atá i ngach líne den Bhéarla.

Is idir rann a haon agus rann a dó atá na difríochtaí is mó le fáil. Faightear túis seicheadh leanúnach do scéal an amhráin i rann a haon, na línte ag leanúint ar a chéile go nádúrtha ina gcur síos ar eachtraí agus ar smaointe an fhile:

Is moch, moch ar maidin is mé i mo luí ar mo leaba,
Cé ghluais chugham ach cailín breá teann, a grua mar an rós:
Ba bhinne ná an talamh í, is ná an chláirseach lá Mártá,
Is ní imeoidh mise choíche go bhfaighidh mé Bríd Ní Mhaoleoin.

Sa dara rann tosaítear le réamhrá clasaiceach nach bhfuil i bhfad ó éirim líne a haon sa chéad rann,

It was early one morning as the day was first dawning

ach ansin ní dhéantar cur síos sa chéad líne eile ar cad a tharla, ná ní luitear fiú cé a bhí ann; léimtear ar aghaidh ina ionad sin chuig an gcur síos ar thréithe an chailín:

Her lips by far sweeter and her cheeks like the rose

Faughtear móitíf nua ann – comhartha sóirt gan amhras de na seánraí lena mbaineann an t-amhrán seo – ach nach bhfuil rian de i rann a haon:

She was fair, oh, and handsome, may the birds quit the branches

Fágtaí amach leis seo aon úsáid as móitíf na n-uirlisí ceoil atá sa chéad rann, ach amháin go bhféadfaí nasc téamach an cheoil a áitiú idir an chláirseach (rann a

haon) agus na héin (rann a dó). Bíodh sin mar atá, níl comhfhereagairt dhíreach idir na línte seo sa dá rann.

Críochnaíonn rann a dó ansin le smaoineamh eile go hiomlán difriúil ó líne a ceathair i rann a haon:

And we 'll all die in concert for you, Biddy Malone.

Tá roinnt difríochtaí eile idir na rainn Ghaeilge agus na rainn Bhéarla scaipthe ar fud na coda eile den amhrán; tosaíonn rann a trí (Gaeilge) le himpí, mar shampla:

A Bhríd ó mo chuisle ná bí-sé chomh dochtach

Faightear ceist ina ionad sin mar thús i rann a ceathair:

Biddy, my jewel, why are you so cruel

Ní féidir ach aistriú an-scaoilte a thabhairt ar líne a dó agus a trí i rann a ceathair, ina leith siúd i rann a trí:

Is go dtréigfeá do Sheán bocht i mo bhuaireamh ná i mo bhrón;
Mar is é do chroí ceansach a theannas ar dtúis (Rann 3)

*As to let your own Johnny wander alone?
For it was your fair beauty first caused my ruining* (Rann 4)

I gcás rann a cúig agus rann a sé, amháin, a d'fhéadfaí a rá gur aistriú i gceart atá ann agus go bhfuil comhfhereagairt dhíreach ann eatarthu.

Tá eilimintí de théamaí agus de theachtaireachtaí an amhráin scaipthe mar sin idir an Ghaeilge agus an Béarla, agus is féidir é seo a ghlacadh mar fhianaise sa bhrefis ar phróiseas an chlaochlainne a tharla san amhrán. Más fior don Mhuiritheach agus a theoríc ina leith seo (1980: 29) (áit a ndéanann sé trácht ar ‘thruailliú’), seans gur macalla iad na móitífeanna a fhaightear sa Bhéarla amháin anseo de línte eile sa Ghaeilge a cailleadh, gan fágtha anois síobhach an t-aistriú go Béarla orthu.

Ní faoin nGaeilge a thuilleadh atá sé an teachtaireacht a iompar go hiomlán léi féin; tá cuid di á hiompar anois ag an mBéarla – comhartha go rabhthas ag glacadh faoi dheireadh leis an mBéarla mar theanga phobail arbh fhéidir dul i ngleic le téamaí a bhain le fadhbanna agus le dinimicí sóisialta an phobail sin.

'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' (macarónach)

(Aguisín C3, lch. 301)

Bhí aithne ar an bhfoirm seo den amhrán grá 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' sa Chlár ó thús an fichiú haois ar aghaidh ar a laghad (Freeman, 1920: 133, 136) (Munnelly 1994: 44), le fianaise ann go raibh sé le cloisteáil ann níos luaithe ná sin; déantar nasc, sna samplaí atá ag Freeman agus ag Munnelly, le tréimhse Pharnell tríd an tagairt iontu do 'Avonmore'. Is cinnte go raibh leaganacha eile den amhrán cáiliúil seo – leaganacha áitiúla ina measc – le fáil sa Chlár chomh maith níos luaithe sa naoú haois déag ar aghaidh. Ní féidir a bheith cinnte nach raibh leaganacha eile fós níos sine – nó amhráin eile níos sine a ghabhann leis an bhfonn sin – le fáil sa chontae sna céadta roimhe sin. In éineacht leis an teideal thuasluaite, faightear an leagan seo sa Chlár faoin teideal, 'The Hills of Glendore'; i gcontaetha eile tugtar 'My Home in Glandore' (Marrinan, 2014) agus 'The Groves of Glandore' (Ó Sé agus Ó Riada, 2006) ar leaganacha de; uaireanta tugtar 'There's a Home by the Great Avonmore' air .i. an chéad líne i leaganacha áirithe den amhrán. Níl aon fhile luaite ina leith.

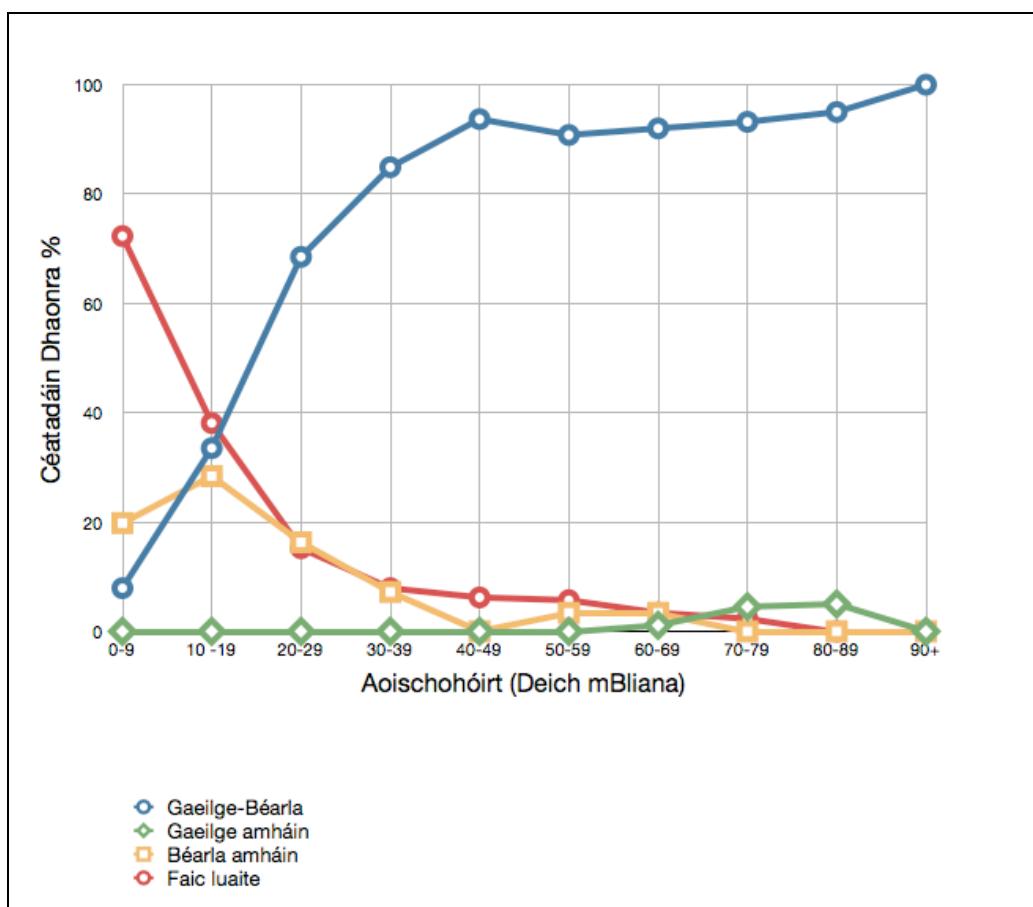
Gabhann an leagan seo leis an taobh Béarla den chontanam macarónach, sa tstí gurb é an Béarla atá ina phríomhthéacs ann le corrñath den Ghaeilge ann. Is ionann an fhormáid atá aige agus rangú Uí Mhuirithe 'Véarsaí ina bhfuil an loinneog mhacarónach' (1980: 24-25).

Tá craiceann den amhrán grá air, agus argóint láidir le déanamh go bhfuil fothéacs polaitiúil le léamh ann, mar chuid dá fhearann innéacsach, nuair a chuirtear i gcomhthéacs é le leagan Gaeilge áitiúil de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', a bhfuil 'Aonach an Ché' mar theideal air. Sampla eile dá leithéid ón gceantar ar an taobh seo den chontanam maidir leis an tréimhse atá faoi chaibidil ná 'Kilrush' (CM, 2017 xv). Tá 'loinneog mhacarónach' chomh maith san amhrán 'Grá Geal Mo Croí', a bailíodh ón amhránaí Nora Cleary (CM, 2017 xvi).

Maidir leis na pointí eile den chontanam, is féidir fothéacs polaitiúil a léamh san amhrán grá lán-Ghaeilge a luadh thuas, 'Aonach an Ché' (CBÉ 961: 417), agus

faightear sampla ó lár an chontanaim a bhfuil teachtaireacht pholaitiúil ann, 'Under an Arbour of a Wide-Spreading Fagus' (Ó Muirithe, 1980: 95).

Na samplaí macarónacha a phléifear anseo de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' a bhaineann leis an gClár ná: (Munnelly, 1994: 42-45) (féach Aguisín C3 (a) (lch. 301) agus Fig. 4.12), ón amhránaí Tom Lenihan, as an gCnoc Breac, an tEanach, Sráid na Cathrach, bailithe uaidh sa bhliain 1972; (Freeman, 1920: 133) (féach Aguisín C3 (b), lch. 303), ón amhránaí Frank Brewe, fear as an Ruán, Co. an Chláir, sa bhliain 1915; (Russell, 1993) (Aguisín C3 (c), lch. 304), taifeadadh le Micho Russell a eisíodh an bhliain sin; (CM, 2017 xvii) (Aguisín C3 (d), lch. 305), leagan ó Pat MacNamara, Cill Seanaigh, bailithe uaidh sa bhliain 1975.

Figiúr 4.8: Prófil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – An tEanach, toghroinn, 1901

– Áit dhúchais Tom Lenihan (1905 –1990). Graf ginte ó shonrai as Daonáireamh 1901; 1901 Census of Clare: District Electoral Division (DED) – Annagh (LCC, 2017a)

Is sna samplaí ó Frank Brewe agus Tom Lenihan a dhéantar tagairt don logainm 'Avonmore'; baineann Tom úsáid as an logainm uair amháin sa sampla as 1972 (Aguisín C3 (a), lch. 301) agus ansin athraíonn sé go 'Glandore' don chuid eile den amhrán; cloíonn Micho Russell le 'Glendore'²⁵ ina shampla féin (Aguisín C3 (c), lch. 304) agus tá idir 'Glendore' agus 'Glandore' le cloisteáil sa sampla ó Pat MacNamara (Aguisín C3 (d), lch. 305).

Bíonn solúbthacht agus inmhálastacht sna leaganacha seo – bhaileigh Carroll agus Mackenzie sampla eile, cuir i gcás, ó Tom Lenihan sa bhliain 1976, faoin teideal 'The Hills of Glendore', seachas 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', agus cloíonn Tom ar an ócáid sin le 'Glendore' gan aon trácht ar 'Avonmore' (CM, 2017 xviii).

Tá miondifríochtaí sna focail idir na samplaí éagsúla seo a bhaineann den chuid is mó amháin le hathordú na línte²⁶.

²⁵ I bhfianaise na samplaí eile sa mhaitrís glactar leis gurb é Glandore – Cuar Dor – i gContae Chorcaí, a bhíonn i gceist anseo (seachas Glendoher – Gleann na Dothra Bige – i gContae Bhaile Átha Cliath) agus gur truailliú ar fhoghraíocht Glandore atá in 'Glendore'.

²⁶ Seachas sin, na difríochtaí is suntasaí eatarthu ná:

Tom Lenihan (Aguisín C3 (a), lch. 301):

*For she's the fond maid I adore
And her life she has pledged unto me,
Without riches or no earthly store,
'S ar Éirinn ní neosfainn cé hí (Rann 2).*

Pat MacNamara (Aguisín C3 (d), lch. 305):

*For she be the fond maid I adore,
For her loving to me she proves true.
My old corn on no earthly store,
Agus Éireann [sic] ní neosfainn cé hí (Rann 3).*

agus,

Tom Lenihan (Aguisín C3 (a)):

*Like a sick man that longs for the dawn,
I'd long for one sight of her eye.
And I'd pray for my own cailín bán
As she's waiting for me by the stile (Rann 5).*

Pat MacNamara (Aguisín C3 (d)):

Is féidir na leaganacha seo a áireamh mar chuid de mhaitrís níos leithne sa Chlár atá lárnaithe ar an bhfonn céanna; breathnófar go hachomair sa chás seo ar an gcomhthéacs atá le baint as sin. Ainmnítéar sa mhaitrís seo ocht n-amhrán eile atá nasctha leis an bhfonn seachas an leagan macarónach seo; faightear fianaise dhíreach i dtaobh trí cinn díobh sin sa Chlár le linn na tréimhse 1850-1950, agus seans (seansanna éagsúla de réir an cháis) go raibh teacht ann freisin ar na cúig cinn eile, nó ar a laghad go raibh gnéithe den mhaitrís seo sa Chlár faoi anáil na n-amhrán sin.

Tugtar forbreathnú ar eilimintí na maitríse sa chairt i bhFigíur 4.9.

*Like a sick man I long for the dawn,
Oh, I long for the light of her smile.
And a kiss from my own cailín bán,
Whilst waiting for her by the stile (Rann 4).*

Maitrís ina bhfaightear 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' sa Chlár

1. Fonn – 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí'/'Tweed Side'/'Clydeside'/'Kilrush Air'
(David Rizzio nó Lord Yester (16ú – 18ú haois): Albain) (Bremner, 1758: 20)
(Fig. 4.10 agus féach Fig. 4.11)
2. Amhrán – 'Tweedside' (Aguisín C3 (h))
(David Rizzio nó Lord Yester (16ú – 18ú haois): Albain) (Cunningham, 1835: 70) ∂
3. Amhrán – 'Bínn lisín aerach a' Bhrogha' (Aguisín C3 (k))
(Brian O'Flaherty (18ú haois): Co. Luimnígh (O'Daly, 1850: 202)) ∂
4. Amhrán – 'An Abhainn Laoi'/'The River Lee' (Aguisín C3 (l))
(Eoghan (An Mhéirín) Mac Carthaigh (18ú haois): Corcaigh (O'Daly, 1850: 266)) ∂
5. Amhrán – 'Nancy, the pride of the West/East' (Féach Aguisín C3 (i))
(File/ceoltóir anaithnid (roimh 1819): Sasana? (Petrie, 1855: 97)) ∂
6. Amhrán – 'I Am a Disconsolate Rake' (Aguisín C3 (j))
(File/ceoltóir anaithnid (roimh 1855): Sasana (Petrie, 1855: 100) ('Storeen Machree')) ∂
7. Amhrán – 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' (Gaeilge) (Féach Aguisín C3 (f))
(Finneen nó Florence Scannell (1810): Co. Chiarraí (Joyce, 1901: 22)) ∂
8. Amhrán – 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' (macarónach) (Aguisín C3 (a – e))
(File/ceoltóir anaithnid, foinsí ó 1915 ar aghaidh: bailithe sa Chlár agus áiteanna eile (Freeman, 1920: 133) ('Hills of Glendore', 'My Home in Glandore' ∂ , 'The Groves of Glandore' ∂))
9. Amhrán – 'Aonach an Ché' f (Aguisín C3 (m))
(File/ceoltóir anaithnid, foinsí ó 1943 ar aghaidh: Co. an Chláir (CBÉ 961: 417))
10. Amhrán – 'The Pride of Kilkee' (Aguisín C3 (n))
(File/ceoltóir anaithnid, foinse 1974: Co. an Chláir (Munnelly 1994: 95-98))

∂ Samplaí as Co. an Chláir de na hamhráin seo in easnamh anseo. I gcás na n-amhrán seo, áfach, ní féidir a rá le cinnteacht nach raibh siad le cloisteáil áit éigin sa cheantar le linn na tréimhse 1850-1950, ach is amhlaidh gur eascair siad as áiteanna lasmuigh de Chontae an Chláir.

f Cé go n-áirim mar leagan áitiúil é de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', tá dóthain éagsúlachtaí fós in 'Aonach an Ché' chun a áit féin a thabhairt dó anseo.

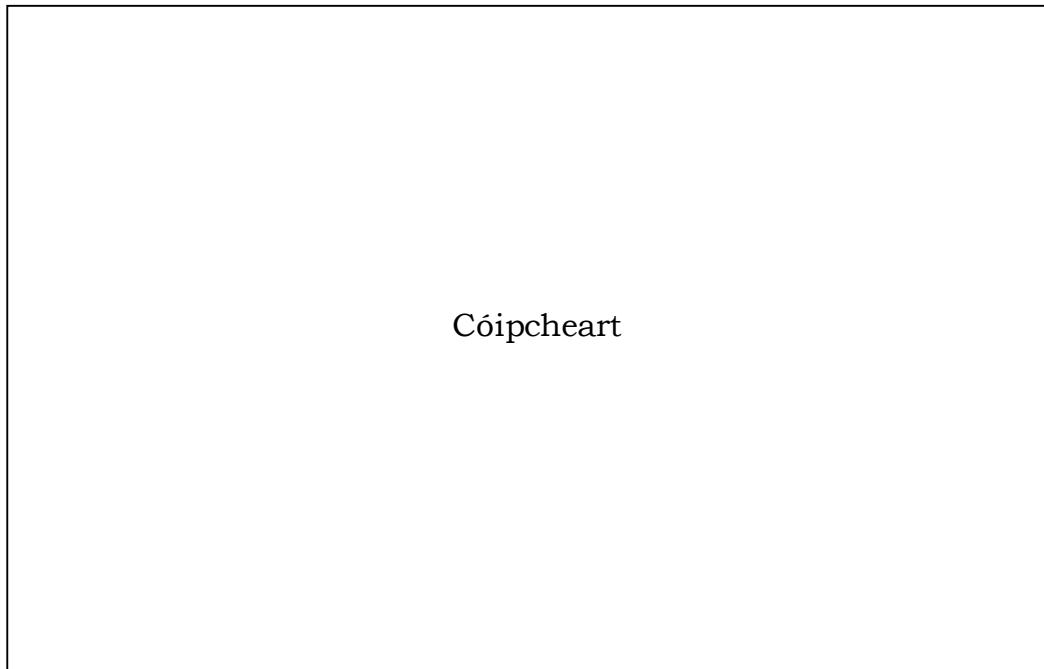
Figiúr 4.9: Maitrís ina bhfaightear 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' sa Chlár

Arís is amhlaidh go bhfuil an mhaitrís seo lárnaithe ar an gClár; ní hé le rá nach mbeadh cruth eile uirthi agus eilimintí eile san áireamh dá ndéanfaí amach é i dtaobh ceantair, pobail agus tréimhse eile.

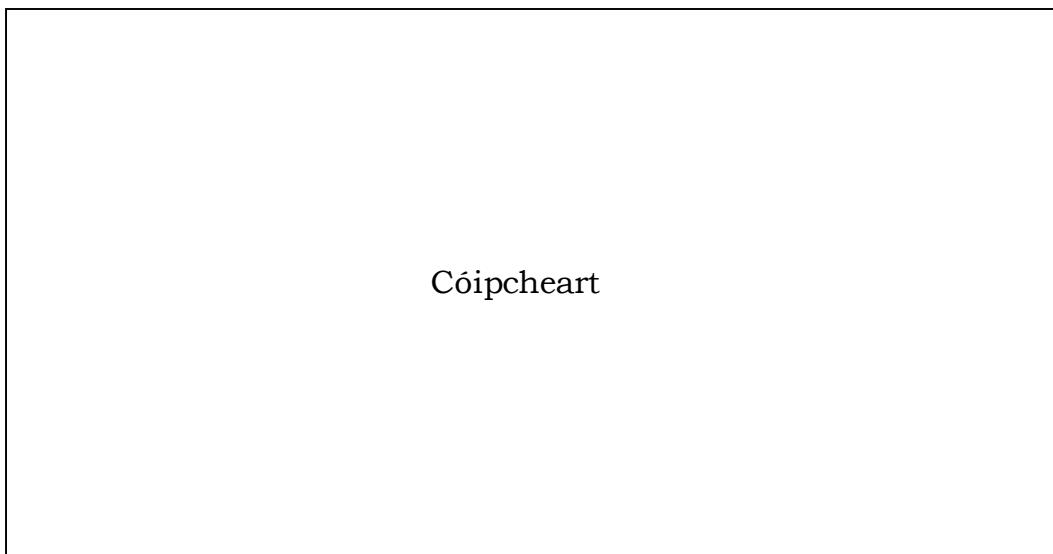
Gabhann an fonn ar a bhfuil eilimintí na maitríse seo crochta faoi theidil éagsúla de réir an chomhthéacs: 'Tweed Side', 'Clydeside', 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' nó ainm an amhráin ar leith a bhíonn i gceist²⁷. Sa chnuasach *Complete Irish Music* – curtha in eagair ag Stanford – tá sé áirithe ag Petrie mar an 'Kilrush Air' (2003: 42) (féach Fig. 4.11), seachas a thrácht air i dtaobh an amhráin in *Ancient Music*, 'Nancy the Pride of the East' (1855: 97-100); is é an 'Kilrush Air' seo, bailithe sa Chlár ag Petrie am éigin roimh 1866 – an fhianaise dhíreach is luaithe atá aimsithe anseo i dtaobh an fhoinn i gContae an Chláir, mura ghlahtar mar fhianaise dhíreach an tuairisc a rinne an Cláiríneach Eoghan Ó Comhraí air (Petrie, 1855: 97).

Is iomaí scéal atá ann maidir le stair an fhoinn – scéal amháin, fiú, gurbh as an Rómáin é (Hannagan agus Clandillon, 1927: 13) – ach is dealraitheach go bhfuil nasc aige leis an bhfoinn Albanach 'Tweed Side' (Petrie, 1855: 97). Luann Petrie go raibh cáil le fada ar an bhfoinn i gcontaetha éagsúla sa Deisceart, an Clár ina measc, agus dearbhaíonn sé go bhfacthas ann mar fhonn Éireannach é (1855: 97).

²⁷ Fianaise ar an bhfoinn i bhfoirm scóir le fail in (Bremner, 1757: 16-17); (Bremner, 1758: 20 – féach Fig. 4.10); (O'Daly, 1850: 202); (O'Daly, 1850: 266); (Petrie, 1855: 99); (Moffat, 1897: 206-207); (Joyce, 1901: 23); (Petrie, 2003: 42 – féach Fig. 4.11); (Joyce, 1909: 221); (Hannagan agus Clandillon, 1927: Uimh 26); (Shields, 1998: 8); (Cartlann CCÉ, 2017c).

Figiúr 4.10: Scór Robert Bremner don amhrán 'Tweed Side'; *Instructions for the Guitar* (1758: 20)

Figiúr 4.11: Scór Petrie, 'Kilrush Air', bailithe sa Chlár roimh 1867 – Petrie's Complete Irish music: 1,582 traditional melodies (2003: 42)

Ar Éirinn ní neosfainn cé hí
(Amhránaí: Tom Lenihan, 1972)

Tempo rubato 'R'

The - re's a home by the great A - von - mo-re, that flows

in - to the broad op-en sea, Whilst the ri - vers that da - sh through the

fo - am And the bull - rush - es wave in the breeze. The

green i - vy clings ro-und the do - or, And the birds sweet - ly sing on each

tree. To my dar - ling sweet no - tes they do po - ur, 'S ar

Éi - rinn n - í neos - fa - inn cé hí.

Figiúr 4.12: Scór de thaibhléiriú Tom Lenihan; a leagan macarónach de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', taifeadadh ón mbliain 1972
– *Téip 1, Taobh B, Rian 3, The Mount Callan Garland (Munnelly, 1994) (Tras-scribhinn Philip Fogarty)*

Is léiriú maith é taibhléiriú Tom Lenihan (Munnelly, 1994) ar chruth an fhoinn mar a bhí le cloisteáil in iarthuaisceart an Chláir sna seachtoidí, fiú amháin má tá miondifríocht ann féin idir é agus leagan Micho Russell (1993) .i. go gcríochnaíonn an chéad mhír den tséis i leagan Micho ar an gceathrach, seachas ar an tréach mar a chloistear i leagan Tom (Fig. 4.12: an nóta G i mBarra 2). Baineann Pat MacNamara úsáid as athmhúnlú ar leith den dara cuid den fhonn leis féin, áfach, leis na hocht mbarra sin á gcasadh faoi dhó aige (CM, 2017 xvii).

I gcomhthéacs na maitríse, is eilimint den idirthéacsúlacht é an fonn a threisíonn na naisc théamacha idir an leagan den amhrán 'Ar Éirinn' atá faoi chaibidil anseo agus na hamhráin eile sa mhaitris a ndéanfar trácht orthu thíos. Is amhlaidh chomh maith go léirítéar an t-amhrán macarónach seo mar amhrán a bhfuil gnéithe den áitiúlachas ag gabháil leis, toisc go bhfaightear an fonn céanna in úsáid leis na hamhráin áitiúla 'Aonach an Ché' agus 'The Pride of Kilkee'.

Maítear gur le hoide scoile as Ciarraí é an t-amhrán Gaeilge 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', agus gur scríobhadh ann é thart ar 1810 (Petrie, 1855: 100). Na samplaí a aimsíodh i leith an taighde anseo ná: (Walsh, 1847: 132-137) (féach Aguisín C3 (f), lch. 308); (Moffat, 1897: 206-207); (Joyce, 1901: 22); (Freeman, 1920: 133-135); (Hannagan agus Clandillon, 1927: Uimh. 26); (Ua Ceardaigh, 1979: 13). Is ar cheann de na foinsí seo a bhíonn leaganacha foilsithe eile bunaithe de ghnáth.

Cé nach bhfuil sampla as an gClár anseo de, ní féidir dearmad a dhéanamh gur fear as Dún Átha, iarthaí an Chláir, Eoghan Ó Comhraí, 'who has long known this song, and the general opinion of the peasantry as to its origin' (Petrie, 1855: 100), a thug tuilleadh eolais do Petrie faoi. Anuas air sin tuairiscítear go raibh cáil go forleathan ar an amhrán Gaeilge ar fud na Mumhan (Joyce, 1901: 22). Tugann an dá scéal seo le tuiscint go raibh cáil air sa Chlár chomh maith.

Foilsíodh aistriúcháin 'fhoirmiúla' den amhrán 'Ar Éirinn' le linn an naoú haois déag is san fhichiú haois chomh maith, an ceann is coitianta díobh sin ná aistriú Walsh (1847: 132-137) (féach Aguisín C3 (g), lch. 310), é seo úsáidte ag Joyce (1901: 24-26) agus ag Moffat (1897: 206-207); tá aistriú eile in Hannagan agus

Clandillon (1927, Uimh 26), agus ceann litriúil eile ag Freeman (1920: 134-135) nach bhfuil curtha in oiriúint don cheol.

Maidir leis an amhrán Gaeilge 'Aonach an Ché', a thagraíonn do Charraig an Chabhaltaigh sa teideal (Holmer, 1965: 179), agus a áirítear anseo mar leagan áitiúil de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', tá trí shampla ann de ón gcéad leath den fhichiú haois as iarhar agus as tuaisceart an Chláir: sampla (CBÉ 961: 417) (Aguisín C3 (m), lch. 318), bailithe ag Tadhg Ó Murchú ón amhránaí Mary McMahon, thart ar sheasca bliain d'aois, as Baile an Locha, paróiste Chill Aird, sa bhliain 1943; sampla (Holmer, 1965: 179), bailithe ón mbean chéanna arís, de réir dealraimh, ag Nils Holmer sa bhliain 1946; agus sampla (CBÉ 1276: 519), bailithe ag an mBráthair P.T. Ó Riain, ón amhránaí Seán Ó Conláin, Poll na gCon, Baile na Leacan, Lios Dún Bhearna, sa bhliain 1948. Níl aon fhile ná dáta luaite i leith an amhráin seo; d'fhéadfáí glacadh leis go bhfuil sé níos sine ná túis an fichiú haois, ar a laghad.

I dtaobh an amhráin áitiúil 'The Pride of Kilkee', tá sampla aonair anseo de, é sin bailithe ag Tom Munnelly ó Tom Lenihan, as an gCnoc Breac, Sráid na Cathrach, sa bhliain 1974 (Munnelly 1994: 95-98) (Aguisín C3 (n), lch. 319); ní raibh a fhios ag Tom Lenihan cé a chum é. D'fhoghlaim Tom fén é óna chomharsa Mickey Brian, thart ar 1929 (Munnelly 1994: 97).

Sa chur síos anseo ar an leagan macarónach de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', is as an sampla ó Tom Lenihan iad na hathfhriotail (Munnelly, 1994: 42-45) (Aguisín C3 (a), lch. 301); ainmneofar na samplaí eile nuair is gá.

D'ainneoin gurbh fhéidir *Reverdie* a thabhairt ar an leagan Gaeilge de 'Ar Éirinn' (Ó Tuama, 1960: 176), tá níos mó sa leagan áitiúil 'Aonach an Ché' a ghabhann le hAmhrán an Óigfhir; is amhlaidh go bhfuil an cl aeradh céanna i dtreo Amhrán an Óigfhir le fáil chomh maith sa leagan macarónach de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí': tá trácht ann ar an nádúr agus an grá, áthas an ghrá ar an bhfile agus é ag rá go mbíonn na héin ag gabháil ceoil le grá di (1960: 108):

*And the birds sweetly sing on each tree.
To my darling sweet notes they do pour (Rann 1);*

Is ag an gcailín amháin atá a leigheas (1960: 116), agus galar an ghrá molta ann (1960: 112):

*Like a sick man that longs for the dawn
I would long for one sight of her eye* (Rann 5) ;

Cuireann sé a dhílseacht in iúl le gotha áibhéileacha (1960: 130):

*And surely I'd venture my life
To ease her one moment from pain.
I would climb the highest hills of the land
And I'd swim to the depth of the sea
To get a touch from her lily-white hand* (Rann 3)

agus ní luafaidh sé a hainm (1960: 143) – tá béim ar leith curtha ar an móitíf seo san amhrán, ar ndóigh,

'S ar Éirinn ní neosfainn cé hí.

sa tslí go n-úsáidtear mar theideal é ar an gcéad dul síos, sa tslí arís go n-athraítear chuig an nGaeilge chun í a lua, agus anuas ar an méid sin, go ndéantar athrá uirthi mar loinneog ag deireadh na rann.

Cuirtear fothéacs polaitiúil leis an amhrán ó thús leis an gcéad líne

*There's a home by the great Avonmore*²⁸,

áit i gContae Chill Mhantáin nár bh fhéidir a lua gan Charles Stewart Parnell a chur in iúl don lucht éisteachta sa tréimhse atá i gceist – an '*home*' is tábhactaí atá taobh leis an '*great Avonmore*' ('Abhainn Mhór' an logainm Gaeilge), agus a mbeadh cáil air ar bhonn náisiúnta, ná Avondale House, áit chónaithe Parnell. Leis an tagairt amháin seo cuirtear claoindh polaitiúil ar an amhrán go léir ar a lorg, agus é dírithe ar an dara leath den naoú haois déag agus scéalta na linne sin: ceannaire tragóideach caillte na nGael, Cumann Rialtas Dúchais na hÉireann, Páirtí Parlaiminteach na hÉireann, caidreamh le gluaiseacht na bhFíníní, agus – níos ábhartha fós, b'fhéidir, i gcomhthéacs amhráin ghrá – an scannal a lean

²⁸ 'Avonmore' luaite chomh maith sa chéad líne den amhrán i leagan an Chláirínigh Frank Brewe, 1915 (Freeman, 1920: 133) (Aguisín C3 (b), lch. 303). Gabhann an chéad líne de leagan Micho Russell (1993) (Aguisín C3 (c), lch. 304), áfach, ('*There's a home on the hills of Glendore*') léi siúd as 'The Groves of Glandore' (Ó Sé agus Ó Riada, 2006) (Aguisín C3 (e), lch. 307).

cumann Parnell le Kitty O’Shea. Níl dabht ach go ndeachaigh an scéal seo i bhfeidhm go mór ar dhaoine de gach aicme²⁹: tragóid ab ea í a bhí ina siombail do chás na hÉireann féin.

Agus an léamh sin le fáil i bhfearann innéacsach an amhráin mar sin, d’fhéadfaí roinnt mhaith adhmaid a bhaint as na línte

*For she is my own promised wife,
'S ar Éirinn ní neosfainn cé hí (Rann 5)*

gan trácht ar na tagairtí eile a dhéanann an file dá ghrá. Kitty O’Shea? An tsaoirse? Ré nua d’Éirinn? Rialtas Dúchais? D’fhéadfaidís go léir a bheith i gceist mar bhríonna.

Cé go gcreidtí go dtarraingeofaí anuas an mí-ádh dá luafaí ainm na mná ina leithéid d’amhrán, tugtar le fios anseo go mbeadh cás ann ina bhféadfaí í a ainmniú:

*We'll set off to some strange counterie,
Where we'll have a home of our own
And be at our own liberty.
And 'tis then sure her name will be known — (Rann 7)*

Nasctar an nochtadh seo leis an tsaoirse, an ‘liberty’ – focal a bhí thar a bheith loisneach, thar a bheith polaitiúil agus a raibh an-chuid ag gabháil leis sa naoú haois déag agus san fhichiú haois.

Is féidir é a chloisteáil mar ghníomh polaitiúil, mar sin, é a lua go mbeadh rún ann, agus an rud sin a choimeád faoi rún, go dtí go dtiocfadh athrú ar chúrsaí.

Moltar anseo sa rann seo chomh maith gur féidir dul in aghaidh struchtúr na sochaí agus in aghaidh na srianta sóisialta:

*If there be any dispute by us both,
Between her loving parents and mine
On some steamer that will be afloat*

²⁹ ‘Passion is destructive’ – a scríobh W. Somerset Maugham in *The Razor’s Edge*, a foilsíodh den chéad uair sa chéad leath den fhichiú haois, in abairt a léiríonn an greim a bhí ag an scéal seo ar shamhláiocht na sochaí – ‘It destroyed Antony and Cleopatra, Tristan and Isolde, Parnell and Kitty O’Shea’ (2000: 181).

We'll set off to some strange counterie...

Débhríocht atá anseo – comhartha b'fhéidir go raibh luachanna agus dearctaí sóisialta ag athrú, ach seans arís gur caint réabhlóideach faoi cheilt atá inti; briseadh le cúrsaí mar a bhíodh, ar aon nós, atá curtha in iúl anseo.

D'fhéadfaí nasc le stair áitiúil an Chláir a chloisteáil sa líne

*And I'd pray for my own cailín bán*³⁰ (Rann 5)

Maraíodh 'an Cailín Bán', Ellen Scanlan, a bhí cúig bliana déag d'aois, ar bhruach na Sionainne sa bhliain 1819; bhain a scéal uafásach an-cháil amach i gcaitheamh an naoú haois déag agus níos déanaí, agus bunaíodh léiriúcháin éagsúla idirnaisiúnta air³¹.

Faightear tagairt do dhá thragóid as stair an naoú haois déag, mar sin, sa leagan seo. An meabhrú é an tagairt don Chailín Bán ar an tragóid a bhí i ndán do Pharnell, do Chití Bean Uí Shé agus d'Éirinn?

Is é téama an mholta an téama atá le fáil i ngach ceann de na hamhráin sa mhaitrí – idir mholadh mná agus mholadh thíre nó áite. I ngach cás seachas 'An Abhainn Laoi' (Aguisín C3 (l), lch. 317) bíonn trácht ann ar bhean, í uaireanta

³⁰ Ní dhéantar tagairt don Chailín Bán san amhrán 'The Groves of Glandore'.

³¹

1. *The Colleen Bawn* nó *The Brides of Garryowen* le Dion Boucicault, dráma a cuireadh ar an stáitse den chéad uair i Nua Eabhrac sa bhliain 1860
2. *The Lily of Killarney*, ceoldráma le Sir Julius Benedict, a osclaíodh ag an Royal Opera House, Covent Garden, sa bhliain 1862, agus a raibh an-tóir air le linn na ré Victeoiriach
3. San fhichiú haois rinneadh ceithre scannán lasmuigh d'Éirinn bunaithe ar an eachtra: dhá cheann díobh sa bhliain 1911 (stiúrtha ag Sidney Olcott i Meiriceá, agus Gaston Mervale san Astráil), ceann amháin eile in 1924 (W.P. Kellino) agus ceann eile fós in 1929 (George Ridgwell).

ina siombail do rudaí eile, thír nó idéal ('Tweedside' (Aguisín C3 (h) (lch. 312), rann 1); 'Nancy, The Pride of the West' (Aguisín C3 (i) (lch. 313), rann 2); 'Bínn lisín aerach a' Bhrogha' (Aguisín C3 (k) (lch. 315), rann 2); 'I Am A Disconsolate Rake' (Aguisín C3 (j) (lch. 314), rann 2); 'Ar Éirinnní neosfainn cé hí' (Gaeilge) (Aguisín C3 (f) (lch. 308), rann 1); 'Aonach an Ché' (Aguisín C3 (m) (lch. 318), rann 1b); 'The Pride of Kilkee' (Aguisín C3 (n) (lch. 319), rann 1); 'Ar Éirinnní neosfainn cé hí' (macarónach) (Aguisín C3 (a) (lch. 301), rann 2 (rann samplach)).

D'fhéadfaí sraith bríonna polaitiúla agus an cheannairc a áitiú maidir le roinnt mhaith de na hamhráin sa mhaitrí, ach tá fianaise dhearfach ina leith i gcás 'Bínn lisín aerach a' Bhrogha' (Aguisín C3 (k) (lch. 315), rann 4 agus 6), 'An Abhainn Laoi' (Aguisín C3 (l) (lch. 317), rann 3)³², 'Aonach an Ché' (Aguisín C3 (m) (lch. 318), rann 2b) agus 'Ar Éirinnní neosfainn cé hí' (macarónach) féin (Aguisín C3 (a) (lch. 301), rann 1).

Is féidir nasc ar leith a áitiú idir na teachtaireachtaí polaitiúla in 'Aonach an Ché' agus a bhfuil sna samplaí macarónacha ó Tom Lenihan agus ó Frank Brewe de 'Ar Éirinn': déantar tagairt dhíreach aonair do chúrsaí polaitiúla .i. 'uaisle Chlár Banba' in 'Aonach an Ché' (Aguisín C3 (m) (lch. 318), rann 2b) agus 'Avonmore' 'Ar Éirinn' (Aguisín C3 (a) (lch. 301), rann 1), agus sa dá chás cloistear an ráiteas 'Ar Éirinnní neosfainn cé hí' ar a lorg, rud a d'fhéadfaí a ghlacadh mar mheabhrú go bhfuil rudaí ar siúl sa thír atá faoi cheilt, idir ghluaiseachtaí rúnda agus a leithéid, agus b'fhéidir gur rabhadh atá ann chomh maith, é a choimeád faoi cheilt. Is féidir na rainn dheireanacha a chloisteáil chomh maith mar phlé ar straitéisí – béim ar an rúndacht i gcás 'Aonach an Ché' (Aguisín C3 (m) (lch.

³² Amhrán Sheacaibíteacha atá in 'Bínn lisín aerach a' Bhrogha' agus 'An Abhainn Laoi', tagairt oscailte dó in 'Bínn', rann 6, agus impleacht de in 'An Abhainn Laoi' agus a thrácht ar 'phrionnsa an Altona' – tugann O'Daly le fios gur tagairt é seo don Iarla Clancarty 'Donchadh Mac Carthaigh ... who lost an estate of £60,0000 per annum by his attachment to his unfortunate King James II' (1850: 268) agus a raibh cónaí air tráth in Hamburg-Altona. Fuair sé bás sa Ghearmáin sa bhliain 1734.

318), rann 3a agus 3b), agus ráiteas in 'Ar Éirinn' ar an rud is fearr le déanamh má thiteann rudaí as a chéile – dul thar lear (Aguisín C3 (a) (lch. 301), rann 7).

Toisc go bhfuil an nath ‘Ar Éirinn ní neosfainn cé hí’ le fáil cheana féin san amhrán áitiúil ‘Aonach an Ché’ agus toisc go bhfuil an fonn céanna á úsáid ag an amhrán sin agus ag ‘The Pride of Kilkee’ (Aguisín C3 (n), lch. 319), treisítear arís an blas áitiúil atá ag an leagan le Béarla den amhrán ‘Ar Éirinn’.

Comhfhereagraíonn rithim na línte Béarla den amhrán seo le trímhéadar anaipéisteach (*anapestic trimeter*); sin le rá, trí troithe in aghaidh na líne, agus dhá shiolla neamhaiceanta ann is siolla aiceanta ar a lorg .i.

There's a home by the great Avonmore

Áiríonn Ó Concheanainn meadaracht an leagain Ghaeilge mar rócán, as a mbaintear líne iomlán na loinneoige:

é / é / ó
é / ó / í (Línte 1-8 de leagan Gaeilge an amhráin 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí')
(1981: 91)

Ní fhaightear aon rian anseo sa Bhéarla de chórás na comhfhuaimé inmheánaí mar a fheictear sa leagan Gaeilge de ‘Ar Éirinn’. Mar sin féin, tá comhfhereagairt le cloisteáil idir fuaiméanna na ngutaí deireanacha de na línte sa Bhéarla agus iad siúd as an leagan Gaeilge:

ó
í
ó
í

mar shampla:

*There's a home by the great Avonmore,
That flows into the broad open sea,
Whilst the rivers that dash through the foam
And the bullrushes wave in the breeze* ('Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', leagan macaronach, Rann 1 (Aguisín 3 (a));

Aréir is mé téarnamh um' neoin
Ar an dtaobh thall de'n teóra 'na mbím,
Do théarnaig an spéir-bhean am' chómhair
D'fhág taomanach breóite lag sinn ('Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', leagan Gaeilge, Rann 1).

Is comhfhereagairt í seo is féidir a rianú idir an dá amhrán ó thuis deireadh, má bhristear leis an bpatrún uaireanta eatarthu féin.

As na hocht gcúpla is fiche san amhrán macarónach, cloíonn ceithre cinn déag díobh leis an bpatrún 'ó' – 'í' i ngutaí deireanacha na línte. Faightear an dara guta 'í' san áit cheart chun cloí leis an bpatrún Gaeilge i gcúig chúpla eile, agus an chéad ghuta 'ó' san áit cheart i gcúig chúpla eile fós. Cloistear fuaiméanna a chomhfhreagraíonn le patrún na ngutaí deireanacha sa Ghaeilge mar sin i gceithre cinn is fiche as na hocht gcúpla is fiche san amhrán. Is leor seo le moladh gur macalla é seo den leagan Gaeilge sa leagan macarónach.

Níl a leithéid de chomhfhreagairt idir an leagan macarónach de 'Ar Éirinn' ní neosfainn cé hí' agus an leagan Gaeilge áitiúil de, 'Aonach an Ché', ámh, ach amháin i rann 2a:

Cé thabharfaidh dom stocaí ná bróga?
 Cé thabharfaidh dom eolas chun do thí?
 Cé thabharfaidh dom airgead ná ór
 Le haghaidh costas an ród a mbíonn sí? ('Aonach an Ché') (Aguisín C3 (m), lch. 318)

(Ó rann 2a go 3b in 'Aonach an Ché', áfach, faightear an 'í' mar ghuta deireanach ann de líne a dó agus líne a ceathair.)

Pléifear na patrúin seo agus na ceisteanna a ardaítear leo i dtéarmaí na hidirthéacsúlachta níos déanaí.

Ní féidir a mhaíomh gur aistriú é an leagan seo de 'Ar Éirinn' ar aon leagan Gaeilge de, ar chor ar bith, pé leagan Gaeilge a bhíonn i gceist – 'Aonach an Ché' ná 'Ar Éirinn', ná ar aon amhrán Gaeilge eile a ghabhann leis an bhfond céanna; cé go bhfuil naisc láidre le sonrú eatarthu i dtaobh téamaí agus móitífeanna, níl trácht, mar shampla, ar Glandore nó 'Glendore' le cloisteáil as Gaeilge in aon líne de na hamhráin eile sin. Cé go maireann an t-aistriú a rinne Walsh ar an leagan Gaeilge (Féach Aguisín C3 (g), lch. 310), is léir nach é an t-aistriú sin atá i gceist anseo, ná aon aistriú air as na bailiúcháin a foilsíodh ar bhonn náisiúnta le linn an naoú haois déag – níl rian dá gcuid foclaíochta in aon chás le fáil anseo. Is amhlaidh gurb éard atá anseo mar sin ná amhrán iomlán nua atá snaidhmthe le macalla d'amhrán eile – an t-amhrán Gaeilge – tríd an teideal agus tríd an

loinneog. Scrúdófar na himpleachtaí a ghabhann leis seo, i dtaobh ról na mbailitheoirí, na scoláirí, na bhfilí agus léann an aistriúcháin, i rannóg an phlé.

Laistigh den chódmheascadh is den débhéascna atá le fáil in 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', átítear go bhfuil dinimicí den íocónú le sonrú chomh maith. Is amhlaidh go raibh stádas íocónaithe bainte amach cheana féin ag na focail 'cailín bán' mar gheall ar cháil idirnáisiúnta na n-eachtraí agus mar gheall ar na scéalta is na léiriúcháin ina leith. Ní féidir mórán amhras a bheith orainn ach oiread go raibh stádas íocónaithe bainte amach ag an bhfocal 'stór' faoin dara leath den naoú haois déag, gan trácht ar an bhfocal 'Éirinn'³³.

I ngach ceann de na samplaí faoi chaibidil anseo, filltear ar an líne 'ar Éirinn ní neosfainn cé hí' mar loinneog agus mar chríoch ar gach rann; is díol spéise nach ndéantar athrú ar bith ar fhocláiocht na líne seo as Gaeilge, dá mhéad uair a úsáidtear é san amhrán; ní hionann seo agus cuid de na leaganacha Gaeilge, áfach:

Go bhfuil náire ort a léigheadh dhúinn cia hí! (Walsh, 1847: 132-137) Rann 4

'S air Éire ná thráchtfinn cia hí! (Walsh, 1847: 132-137) Rann 5

's ar m'iomchrach ná neósfainn cé hí.' (Ua Cearnaigh, 1979: 13)

agus in 'Aonach an Ché' tá ann,

'Is le mo dhóineamh ní neosfainn cé hí' (CBÉ 961: 417)

I gcomparáid leo seo, is amhlaidh go bhfuil cuma 'reoite' ar an líne seo i gcomhthéacs an Bhéarla sna leaganacha macarónacha.

Is féidir an úsáid seo den Ghaeilge a áireamh i dtéarmaí Joos, a dhéanann cur síos ar réim ar leith leis an bhfocal céanna, '*frozen*' – 'a style for print or declamation' (1962: 20). Faightear an Ghaeilge anseo leis an ngradam céanna

³³ Is í an fhoirm thabharthach nó ghinideach den fhocal, 'Éirinn'/'Éireann', a bhfuil stádas íocónaithe bainte amach aici sa Bhéarla, go háirithe i measc lucht na himirce. An rud is cúis leis seo, b'fhéidir, ná go mbíonn na foirmeacha sin le cloisteáil níos minice sa Ghaeilge – sna hamhráin, sa phrós, sa teanga labhartha – ná foirm an tuisil ainmnigh.

mar a bheadh ag gabháil le teanga chlasaiceach, mar a gheofaí leis an Laidin nó leis an nGréigis – bíonn sí ann mar chomhartha den chultúr, comhartha de na seanraidiisiúin – mar chomhartha an léinn, fiú amháin – 'seo amhránaí (agus seo pobal) a bhfuil fios a oidhreachta aige' – le blas den deasghnáth is de fhréamhacha an chultúir áitiúil inti.

Tagann sé seo leis an méid a scríobhann Woolard faoin mbealach a úsáidtear teanga 'áitiúil' go minic ar bhonn na hinnéacsúlachta sóisialta (social indexicality) seachas ar bhonn na feidhme tagraí (referential function);

The primary significance ... is what it signals about who one is, rather than what one has to say. ... this signaling of identity is a form of social indexicality, in contrast to the function of semantic reference or referentiality, which concerns the propositional content of what is said (2016: 22).

Sa chás seo ní hé an t-eolas atá tábhachtach ach úsáid na teanga féin, agus í ina comhartha den tseanoidhreacht. Ní hí brí na Gaeilge atá tábhachtach, dar leis an ngnáthdhuine, mar sin, ach í a bheith ann.

Bristear leis an réim 'reoite' seo sa rann deireanach i leagan Tom Lenihan, nuair a athraítear an líne dheireanach go '*Yet for Ireland I'll not tell who she is!*' (Aguisín C3 (a), lch. 301) Bíodh gurb é seo an t-aon sampla amháin atá anseo den amhrán 'Ar Éirinn' a bailíodh sa Chlár ina bhfuil a leithéid de ghné le fáil, ní féidir neamháird a thabhairt ar an aistriú seo mar ábhar plé sa chéad rannóg eile.

Plé ar an bhfianaise

Is fiú breathnú ar dtús ar ról na mbailitheoirí, na scolairí, na bhfilí agus léann an aistriúcháin maidir le traidisiún na hamhránaíochta le himeacht ama.

Maidir leis na haistriúcháin ar na hamhráin Ghaeilge a fhaightear sna lámhscríbhinní, molann Ó Muirithe nach raibh mórán bainte acu sin le traidisiún beo na n-amhrán, agus é á dhearbhú aige nach bhfuil a leithéidí le feiceáil sna samplaí a chuireann seisean ar fáil (1980: 28-29).

Is cosúil gur tacú leis an argóint sin an fhianaise a chuirtear ar fáil anseo sa scrúdú ar na samplaí macarónacha de ‘Is moch, moch ar maidin;’ ní fheictear mórán de thionchar imeartha ag foclaíocht Furlong ina aistriú ar ‘Brigitt N-ic Uí Mháille’ (Ó hArgadáin, 1831: 74-77) (féach Agusín C2 (g), lch. 298) ar an bhfoclaíocht atá sna véarsaí le Béarla a bailíodh ó Dhíarmaid Mac Connól nó ó Micho Russell. Is ionann an scéal le ‘Ar Éirinn ní neosfainn cé hí’; ní fhéadfaí a rá go bhfuil mórán comhfhareagartha le sonrú, ó thaobh a gcuid Béarla de, idir na samplaí macarónacha anseo agus na haistriúcháin fhileata atá le fáil, mar shampla, i bhfoilseacháin Walsh (1847: 132-137) (Aguisín C3 (f), lch. 308), Hannagan agus Clandillon (1927, Uimh 26) agus a leithéidí.

Déanta na firinne, ní fhéadfaí a rá gur aistriú díreach ar chor ar bith é an Béarla sna samplaí macarónacha ar aon leagan Gaeilge den amhrán ‘Ar Éirinn ní neosfainn cé hí’ – ‘Ar Éirinn’ féin ná ‘Aonach an Ché’; is beag an chomhfhareagairt atá eatarthu ó thaobh na foclaíochta de. Tá roinnt difríochtaí suntasacha eile eatarthu ar leibhéal eile chomh maith. Más féidir *Reverdie* a thabhairt ar an amhrán Gaeilge ‘Ar Éirinn’, is amhlaidh go bhfuil tuilleadh bainte ag an amhrán macarónach le rangú Uí Thuama Amhrán an Óigfhir. Ar ndóigh treisíonn sé seo an nasc atá aige le gnéithe an leagain Ghaeilge áitiúil de ‘Ar Éirinn’, ‘Aonach an Ché’, a d’fhéadfaí a áireamh mar Amhrán an Óigfhir chomh maith; ach fiú amháin más fíor seo, ní féidir fós a rá gur aistriú iad na samplaí macarónacha seo ar ‘Aonach an Ché’. Caithfear a admháil, leis, go bhfuil gné lárnach d’Amhrán an Óigfhir ar iarraidh sna samplaí macarónacha – ní imíonn an cailín ón bhfile, agus ní bhíonn an file céasta – is amhlaidh go mbíonn dearcadh suairc dóchasach aige ar an saol amach roimhe i dteannta a ghrá. Cé nach bhfuil an cailín aige go fóill, bíonn cinnteacht ann go dtiocfaidh an lá.

Ar leibhéal eile, bíodh go bhféadfaí diminsean polaitiúil a rianú sna samplaí macarónacha ó Tom Lenihan agus ó Frank Brewe, mar is féidir a dhéanamh i gcás an leagain Ghaeilge áitiúil ‘Aonach an Ché’, ní ar an mbealach céanna a fhaightear é sna leaganacha le Béarla – tá an tagairt indíreach i bhfad níos sonraí maidir leis an tréimhse a chuirtear in iúl i. ‘Avonmore’ agus Parnell san amhrán macarónach, ná mar atá in ‘Aonach an Ché’, ina bhfuil trácht níos ginearálta ar ‘uaisle Chlár Banba’, gan tagairt d’eachtraí ar leith.

I gcomhthéacs na sraithe polaitiúla seo, d'fhéadfaí an dóchas thuasluaite sna samplaí macarónacha a chloisteáil i dtéarmaí eile – mar mhacalla de na hAislingí, a chríochnaíonn go minic le paidir nó le gealltanás, an dóchas mar théama acu. Tá claonadh eile le sonrú, mar sin, ar an bhfearann innéacsach i leith na leaganacha le Béarla, ná mar atá aige siúd a ghabhann leis na hamhráin le Gaeilge.

Pé aistriúcháin ar páir a bhí i gcúrsaíocht sa cheantar an tréimhse úd, mar sin, ní cosúil go raibh mórán tionchair acu, i gcás 'Ar Éirinn', ar na daoine agus ar a gcur chuige i leith an Bhéarla maidir leis an amhrán seo, toisc nach féidir aistriú a thabhairt ar an mBéarla in aon leagan macarónach a bailíodh sa ghort.

Ina ionad sin, feictear próiseas eile ar fad anseo: athscríobh a mhair ar leibhéal an phobail gan baint aige leis na haistriúcháin. Ghlac gnáthphobal na Mumhan leis an athscríobh eile seo, pé file ar leis é, agus an loinneog Ghaeilge fágtha istigh ann mar chomhartha agus mar thagarth dhíreach d'oidhreacht an amhráin, agus is amhlaidh gurbh é sin a tharla sa Chlár chomh maith.

Níorbh é seo an scéal i gcónaí, áfach, leis an gcineál seo amhrán macarónach – i gcás an amhráin 'An Páistín Fionn', mar shampla, is léir iad na cosúlachtaí ann idir na samplaí a bailíodh sa ghort a bhfuil an Béarla mar phríomhtheanga acu agus na haistriúcháin éagsúla ar páir ón naoú haois déag (féach Caibidil 5), rud a thiocfadh salach, ábhairín, ar theoríci Uí Mhuirithe. Feictear as seo nach mbíonn an chonair cheannann chéanna ag amhráin i gcónaí, i dtéarmaí na teangeolaíochta ná i dtéarmaí an chultúir, agus nár chóir teoiric Uí Mhuirithe a ghlacadh mar riail dhaingean. Meabhraítear dùinn go gcaithfear fós gach amhrán a fheiceáil mar dhéantús uathúil leis féin, beag beann ar an rangú a d'fhéadfaí a dhéanamh air, gur as pobal uathúil a d'eascair gach sampla agus go mbíonn a scéal féin aige.

Ní miste a rá, i dtaobh na samplaí go léir a scrúdaítear anseo a bhfuil níos mó ná corrfhocal den Bhéarla iontu, go raibh bua na filíochta sa Bhéarla acu siúd a chuir na focail nua leis na foinn. Feictear é seo go ríshoiléir i gcás 'Is moch,

moch ar maidin', ina bhfuil máistreacht ar chomhaireamh na siollaí leis an athrú, ar gach líne mhalartach, ón teitriméadar anaipéisteach (*anapestic tetrameter*) go dtí an teitriméadar *amphibrachic* agus ar ais arís.

Mar a phléifear i gCaibidil 5, b'fhíorscoláirí go minic iad an lucht filíochta; pé gairm bheatha a bhí acu, bhí ardmheas orthu go minic sa phobal inar mhair siad; má rinne siad aistriú ar sheanamhrán, nó ar chuid de sheanamhrán, nó má scríobh siad línte ionmlána nua ag gabháil leis an bhfonn a bhí ann roimhe, ba theachtaireacht ar leith í seo dá bpobal. Lena leithéid de ghníomh, bhí athmhúnlú á bhunú acu ar an gcultúr logánta agus ar dhearcadh na ngnáthdhaoine ar an gcultúr sin dá bharr, agus d'éirigh siad féin ina gceannródaithe i leith na teanga agus i leith an chultúir go háitiúil.

Ar an mbealach céanna, mura raibh mórán bainte ag na haistriúcháin sna lámhscríbhinní nó sna foilseacháin fhoirmiúla le foclaíocht Bhéarla na n-amhrán i mbéal na ngnáthdhaoine,ní fhéadfaí é a chur as an áireamh go raibh éifeacht indíreach acu ar mheon agus ar idé-eolaíochtaí na ndaoine i leith an Bhéarla i gcomhthéacs na hamhránaíochta:ní fhéadfaí é a chur as an áireamh, pé rochtain a bhí ar a leithéidí sa Chlár, go raibh fasach nó réamhshampla leagtha síos acu ar shlite áirithe, agus gur imir sé seo a pháirt féin in athmhúnlú dhearcadh na ndaoine maidir leis na cúrsaí seo.

Faightear samplaí den chódmheascadh sna téacsanna atá faoi chaibidil anseo. I dtaobh na gné teangeolaíche seo, mar a dhearbháíonn Ní Laoire, bíonn 'gach cainteoir in ann réimse stíleanna nó cód a ionramháil' (2000: 42) i gcomhthéacs pobail urlabhra. Bíonn córas i bhfeidhm ag gach pobal urlabhra a bhaineann leas as códanna éagsúla, agus ní hionann focal nó nath áirithe as Béarla a chloisteáil ag cainteoir ar leith agus a thuiscint i dtaobh an chainteora sin nach mbeidís in ann leagan ionmlán dúchasach den abairt seo a sholáthar i gcomhthéacs sóisialta eile (2000: 43); bíonn 'ráiteas sóisialta maidir leis an gcaidreamh atá [ag an gcainteoir] leis an té a bhfuil sé ag caint leis agus leis na daoine eile atá i láthair ag an ócáid urlabhra á dhéanamh freisin' (2000: 44).

Tá léargas ar leith le fáil mar sin in 'Amhrán Mhaicín' ar úsáid na gcódanna mar a bhí i dtuaisceart an Chláir an uair sin agus na bríonna a ghabh leo; scéalta an phobail áitiúil á n-insint sa Ghaeilge, idir ghaiscí na laochra agus fhulaingt na n-íospartach, leis an mBéarla in úsáid den chuid is mó chun staicín áiféise a dhéanamh de na húdaráis agus chun dúshlán a thabhairt dóibh. Leis seo úsáidtear an códmheascadh chun béim a leagan ar na difríochtaí idir féiniúlacht an phobail áitiúil agus féiniúlacht na n-údarás agus na n-allúrach.

Léiriú i dtéarmaí simplíocha atá ann, mar a bhíonn go minic sna bailéid (Cronin, 1998: 126), le béim ar an scéal seachas ar an anailís. Tugtar neamháird ann ar ghnéithe níos casta den saol mar a bhí: go bhféadfadh cosúlachtaí agus fiú deamháein a bheith ann uaireanta, mar shampla, idir na húdaráis agus na gnáthdhaoine. Is cuid den phróiseas é seo a míniódh i gCaibidil 3, ar a dtugtar an 'scriosadh' (*erasure*) i dtéarmaí sochtheangeolaíochta – ina ndéanann rannpháirtithe i gcás sóisialta ar leith an rogha neamháird a thabhairt ar ghnéithe den scéal nach n-oireann dá ndearctaí is dá n-idé-eolaíochtaí féin.

Is amhlaidh go bhfuil an macarónachas, leis an tslí shimplí a gcuireann sé an Ghaeilge agus an Béarla le hais a chéile, ina uirlis anseo san amhrán lena dtreisítear an deighilt idir an dá ghrúpa.

Nuair a bhreathnaítear ar an macarónachas i dtéarmaí na débhéascna, agus i dtéarmaí 'fairsingiú Fishman' (*Fishman's extension*)³⁴ (Swann et al 2004: 82), baintear amach patrún a chomhfhereagraíonn tríd is tríd le scéal an mhalartaithe

³⁴ 'Fishman's Extension': Áitíonn Joshua Fishman (1967) (Swann et al 2004: 82) (Mesthrie et al., 2009: 40) go mbíonn sainoiriúint fheidhmiúil le sonrú i sochaithe áirithe, ina mbaintear úsáid as dhá theanga éagsúla chun réimeanna a chur in iúl, idir an ardréim (i. réim fhoirmiúil) is an bhunréim (i. réim neamhfoirmiúil), seachas úsáid a bhaint as dhá leagan den teanga chéanna le nasc speisialta eatarthu. An sampla a chuireann Fishman ar fáil ná Paragua, áit a mbíonn an Spáinnis mar ardréim ag na gnáthdhaoine agus an teanga dhúchais acu – Guarani – mar bhunréim acu.

teanga sa cheantar, inar féidir an próiseas a fheiceáil go ríshoiléir sna samplaí éagsúla ó na pointí éagsúla den chontanam macarónach.

In 'Amhrán Mhaicín', ar an taobh Gaeilge den chontanam, tá réim agus réimse ar leith ag gabháil le húsáid an Bhéarla – teagmháil leis na húdaráis, agus meán chun magadh a dhéanamh fúthu. Coimeádtar an Ghaeilge chun plé le cás an ghnáthphobail agus le hanbhroidí a saoil. Taispeántar fior-dhébhéascna ina leithéid d'úsáidí, mar is léir go bhfuil difríochtaí i dtaobh meas na ndaoine ar an dá theanga. Tá castacht sa scéal, áfach, i dtaobh cé orthu a mbronnfaí an t-ardghradam agus cé uirthi a mbreathnófaí mar an teanga 'íseal', mar is amhlaidh an scéal go minic leis an débhéascna: ba sa Bhéarla anseo a bhí an chumhacht agus ina raibh teagmháil leis na húdaráis; bhronnfaí an t-ardghradam go hoscailte ar an mBéarla mar sin agus d'úsáidfí an Ghaeilge le haghaidh chúrsaí an 'ghnáthshaoil'. Ar leibhéal eile, áfach, bheadh na gnáthdhaoine ag caitheamh anuas ar an mBéarla eatarthu féin agus ag magadh faoi lucht a úsáide, agus dhéanfaí malartú ar an scéal, leis an ardghradam ag an nGaeilge i measc na ngnáthdhaoine féin. Bhraithfeadh an scéal seo, ar ndóigh, ar an ócáid agus ar na rannpháirtithe a bheadh ann, ach cloistear anseo an Ghaeilge agus í fós ina meán do ghlór an iochtaráin, ach í anois faoi bhrú ó na hathruithe sa tsochaí.

Gné de phróiseas an mhalartaithe teanga é seo, comhartha go raibh sé faoi lánsel i measc an ghnáthphobail an t-am a scríobhadh an t-amhrán seo – ní bheadh a leithéid de chastacht i gceist le lucht na n-údarás, ar ndóigh, mar ní raibh aon phróiseas athraithe teanga mar sin i gceist ina measc sin.

Mar a luadh cheana féin, leagadh béim, leis an ionramháil teanga seo, ar na difríochtaí idir féiniúlacht an phobail áitiúil agus féiniúlacht lucht na n-údarás agus na n-allúrach. Tagann sé seo, go pointe áirithe, leis an gcur síos a dhéanann Ó Laoire ar fheiniméan an mhacarónachais san amhrán 'As I Was Walking One Evening Fair' le Donnchadh Rua Mac Conmara. Déanann Ó Laoire analís ar an amhrán sin i dtéarmaí Theoíric an Chomhréitigh sa Chumarsáid (*Communication Accommodation Theory* (Sachdev agus Giles, 2005)), trí leas a bhaint as na coincheapa 'comhchláonadh' (*convergence*) agus 'eisréimniú' (*divergence*) (Ó Laoire, 2009: 119). Tá an scéal seo le rianú in 'Amhrán Mhaicín': an

macarónachas dírithe ar dhá phobal éagsúla, ar phobail a bhfuil idéalachais agus féiniúlachtaí éagsúla acu. Insítear fírinne an scéil sa Ghaeilge, an Béarla ann mar ábhar grinn do lucht na Gaeilge, agus magadh ar siúl acu san am céanna, as Béarla, faoi lucht an Bhéarla, os a gcomhair amach, ach ní féidir le lucht an Bhéarla a bheith cinnte riamh céard atá ar siúl san amhrán. Thar aon rud eile, déantar dearbhú ar an bhféiniúlacht tríd an soiléiriú, leis an méid seo, ar an deighilt atá idir an dá phobal.

Cloistear céim eile sa scéal in 'Is moch, moch ar maidin'. Seo amhrán ina bhfuil an Ghaeilge agus an Béarla ar comhchéim lena chéile i gcaidreamh na débhéascna, agus na cúrsaí céanna á bplé acu, le gnéithe den seanraidsiún, i dtaobh móitífeanna agus téamaí mar shampla, á n-iompar ag an mBéarla bonn ar bhonn leis an nGaeilge. Tá meon eile le rianú anseo i leith an Bhéarla: úsáidtear é mar mheán atá inghlactha chun bheith ag plé le scéal an ghnáthdhuine. Ní féidir a áitiú go mbaintear úsáid as an nGaeilge ina haonar anseo mar ghlór don íochtarán – feictear an Béarla san amhrán seo ag feidhmiú i dteannta na Gaeilge sna réimeanna is sna réimsí céanna sin. Má bhíonn sé le sonrú in amhráin eile go bhfuil stádas an ardghradaim bronnta ar an nGaeilge, ar a laghad ar leibhéal ceannairceach, ní hamhlaidh an cás anseo. Is déantús é an t-amhrán seo as pobal a bhfuil rogha déanta aige glacadh leis an mBéarla mar theanga laethúil.

Tá gnéithe agus móitífeanna na Gaeilge roinnte go hiomlán leis an mBéarla anseo. Is comhartha láidir é don phobal ón amhránaí, go gcloistear an Béarla anois mar theanga inghlactha – nó go bhfuil sé ar a laghad ag éirí ina theanga inghlactha – chun bheith ag plé le ceisteanna íogaire den phobal, agus mar theanga inarbh fhéidir a gcuid féiniúlachta a dhearbhú. Na húdaráis amháin a bhronn an t-ardghradam ar an mBéarla ar dtús; leis an rogha seo, áfach, ghlac na gnáthdhaoine le córas luachanna cultúrtha na n-údarás, bhronn siad dlíseanacht air ina gcomhthéacs féin, agus feictear, ina leithéid seo d'amhrán, fianaise de phróiseas ina bhfuil rath cultúrtha an Bhéarla á ghlacadh chucu féin ag na daoine sin, agus athmhúnlú, athinsint is athcheapadh á dhéanamh acu ar an mbrí a ghabhann le 'Éireannach'.

I dtéarmaí Theoric an Chomhréitigh sa Chumarsáid, faightear fianaise den chomhchlaonadh in 'Is moch, moch ar maidin': toisc go gcloistear na heilimintí céanna den amhrán sa dá theanga, ní féidir a rá go bhfuil aon bhéim á leagan anseo ar an deighilt idir lucht an Bhéarla agus lucht na Gaeilge, ach a mhalaireann: labhraíonn an macarónachas le haon phobal amháin a bhfuil an t-aon fhéiniúlacht amháin acu, an Béarla agus an Ghaeilge dírithe le chéile ar an lucht éisteachta céanna.

Tá an t-ábhar céanna, tríd is tríd, á phlé ag an dá theanga faoi dhó – sa chás go mbeadh baill den phobal ann gan aon Ghaeilge acu, ar ndóigh, d'fhéadfaí feidhm shóisialta na hathinsinte a mhíniú sna téarmaí sin. Ach molfar anseo go bhfuil an dara míniú i leith na hathinsinte: go bhfuil stádas eile bainte amach ag an nGaeilge san amhrán seo chomh maith. Cuimhneofar gurbh fhéidir leaganacha éagsúla den chaint a áireamh mar réimeanna (Hudson, 1996: 51), agus nuair a bhreathnaítear air seo i gcomhthéacs 'fairsingiú Fishman', mar a bhaineann Ure leas as (1982: 14-15), is féidir breathnú ar an nGaeilge is ar an mBéarla mar dhá réim sa phobal urlabhra céanna.

Má tá réim ar leith ag gabháil leis an nGaeilge sa chás seo, mar sin, moltar gurb éard atá i gceist ná an réim 'reoite' arís, 'a style for print or declamation' as córas Joos (1962: 20); go bhfaightear an Ghaeilge anseo, mar a dúradh cheana féin, leis an ngradam céanna mar a bheadh ag gabháil le teanga chlasaiceach, agus blas den deasghnáth is de fhréamhacha an chultúir áitiúil inti.

Tá sé seo le feicéail ar bhealach níos soiléire fós sa leagan macarónach de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí'. Arís d'fhéadfaí an diminic sa mhacarónachas anseo a áireamh mar 'chomhchlaonadh' i dtéarmaí Sachdev agus Giles, ach sa chás seo is amhlaidh gur sa Bhéarla a fhaightear bunábhar an amhráin, idir scéal, téamaí, móitífeanna agus araile, ach léirítéar an Ghaeilge anseo le stádas ar leith bronnta uirthi. Códmeascadh atá i gceist anseo, ach leis na teangacha iompaithe droim-ar-ais i dtaobh líon a bhfocal san amhrán, agus fothéacs eile ag gabháil lena n-úsáid. Níl bunfheidhm ag an nGaeilge i dtaobh chur in iúl ábhar an amhráin, ach fós tá sí ann mar loinneog, mar bhuaic ag deireadh gach rainn, athrá déanta uirthi mar a dhéanfaí ar phaidir. Sonraíodh é seo níos luaithe mar shampla eile de réim

'reoite' Joos, agus den bhealach a thugtar príomháit d'innéacsúlacht shóisialta na teanga thar aon fheidhm thagrach a d'fhéadfadh a bheith inti (Woolard, 2016: 22-23), go háirithe nuair a thugtar faoi deara nach n-athraíonn focal sa líne dheireanach sin ó rann go rann, fad is a bhíonn an Ghaeilge ann. Ní hamhlaidh an scéal sna hamhráin Ghaeilge, mar a léiríodh roimhe seo, ina bhfeictear loinneoga i bhfad níos solúbtha.

Léirítear anseo an Ghaeilge mar theanga a ghabhann le réim an deasghnátha, agus foirmiúlacht agus ardghradam ina leith. Paradacsá atá ann; is amhlaidh go raibh caitheamh anuas ar an nGaeilge agus náire fúithi sa saol mór agus i measc an phobail, agus iad ag plé le cúraimí an tsaoil san fhichiú haois. Is beag de sin atá le cloisteáil san amhrán seo, áfach: gradam faoi cheilt nó '*covert prestige*' (Trudgill, 1974) atá i bhfianaise anseo – amhrán Béarla ina bhfuil ómós á thabhairt do chailín ar leibhéal amháin, agus don Ghaeilge ar leibhéal eile.

Pé athrú a bhí tagtha sa saol, seo amhrán ina bhfuil an t-amhránaí agus a lucht éisteachta ag guí as Béarla os comhair altóir na Gaeilge, agus ardghradam droim-ar-ais bronnta ar an nGaeilge ar bhealach a bhfuil fiorbhaint aige le féiniúlacht an phobail agus lena ndearcadh orthu féin – fuaim agus cumhacht na seanteanga á meabhrú agus á ndearbhú do na daoine cé hiad, cad as dóibh agus cé a muintir.

Is gníomh cumhachtach drámata é, anuas air sin, nuair a dhéantar aistriú ar an loinneog go Béarla ag deireadh an amhráin 'Ar Éirinn', mar a chloistear sa sampla ó Tom Lenihan .i. '*Yet for Ireland I'll not tell who she is*'; tugtar seans don lucht éisteachta nasc níos dlúithe fós a dhéanamh eatarthu féin agus an Ghaeilge i dtéarmaí a dteanga laethúla, an Béarla. Suitear é mar bhuaicphointe don amhrán, an bhrí a ghabhann leis an loinneog a chur in iúl i mBéarla. Leis an ngníomh sin ligtear an lucht éisteachta isteach sa 'rún' – go siombalach – sa líne dheireanach den amhrán: rún agus mistéir na féiniúlachta Éireannaí. Meabhraítear agus dearbhaítear arís dóibh ar shlí eile, leis an gciúta seo, gur leosan an oidhreacht seo, oidhreacht an amhráin agus oidhreacht na Gaeilge, fiú amháin mura mbíonn an Ghaeilge á labhairt a thuilleadh acu. Fógraíonn an dá rud an innéacsúlacht atá i gceist – na focail cloiste faoi dhó sa dá theanga agus

gníomh an aistrithe féin – agus méadaíonn agus doimhníonn an dá rud sin an innéacsúlacht, san am céanna, do na rannpháirtithe.

D'ainneoin an méid Béarla atá iontu, tá naisc láidre idirthéacsúla i mBéarla na samplaí as lár an chontanaim mhacarónaigh agus as an taobh Béarla den chontanam .i. 'Is moch, moch ar maidin' agus 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' le traidisiún na n-amhrán Gaeilge. Feictear na naics idirthéacsúla seo i bhfoirm na dtéamaí a fhaightear sna hamhráin, idir na móitífeanna agus na straitheanna brí. Tá siad le fáil fiú sna fuaiméanna féin sa Bhéarla, i rímeanna deireanacha na línte, ina bhfuil an-chuid macallaí le cloisteáil de na téacsanna Gaeilge a bhí ann rompu, téacsanna a eascraíonn as am ina bpléití leis na ceisteanna seo sna hamhráin tríd an nGaeilge amháin. Is amhlaidh go bhfuil an Ghaeilge féin i láthair i mBéarla na samplaí seo ar bhonn idirthéacsúil, chomh maith le traidisiúin a filíochta agus an oidhreacht a ghabhann leis an seanchultúr Gaelach. Dearbhaítéar an idirthéacsúlacht seo sa Bhéarla trí úsáid na bhfocal Gaeilge taobh le taobh leis an mBéarla.

Tá sé le feiceáil go ríshoiléir in 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', an chaoi a bhfuil gnéithe den Ghaeilge caomhnaithe sa Bhéarla. Sintéis atá ann ina bhfuil eilimintí den traidisiún á n-iompar ag an mBéarla, agus é seo dearbhaithe ar ndóigh sa tslí a bhfuil oidhreacht an amhráin Ghaeilge á maíomh ag an amhrán macarónach trí úsáid an fhoinn féin agus trí úsáid na loinneoire Gaeilge. Dearbhaíonn an macarónachas anseo – taobh le taobh leis an bhfonn – an idirthéacsúlacht idir an t-amhrán agus na heilimintí eile den mhaitrí. Treisíonn sé na naics leis na heilimintí sin. Is céim í an macarónachas, mar sin, i gconstráidiú na hidirthéacsúlachta nua san amhránaíocht i gcomhthéacs na teanga nua, an Béarla.

Tá tábhacht agus brí ar leith bronnta ar an bhfonn, go háirithe i gcás an tsampla 'Is moch, moch ar maidin'. Faightear ann na línte Gaeilge ag titim as a chéile in áiteanna, rud a d'fhéadfaí a ghlacadh mar chomhartha i dtaobh chruth na Gaeilge féin mar theanga labhartha sa phobal. Mar sin féin, déantar iarracht fós iad a chrochadh ar an bhfonn, fiú amháin mura n-oireann béimeanna na línte úd do chuisle an fhoinn uaireanta, de bharr go bhfuil roinnt diobh dearmadta nó tite as a chéile um an dtaca sin.

Éiríonn an fonn níos tábhachtaí fós ina leithéid de thaibhléiriú; más fonn é a fheictear mar chuid den oidhreacht áitiúil Ghaelach, dearbhaítear barántúlacht an amhráin leis, barántúlacht an taibhléirithe, agus féiniúlacht na rannpháirtithe leis sin. Leigheasann sé seo go pointe áirithe na lochtanna sna línte Gaeilge, fiú má chuirtear an fonn as riocht mar gheall ar na deacrachtaí úd i nGaeilge an amhráin. Is amhlaidh go bhfuil na hamhránaithe i gceist anseo sásta athmhúnlú a dhéanamh ar an bhfonn chun an rian sin den oidhreacht a ghabhann leis an amhrán a choimeád chun tosaigh – agus an taibhléiriú a lárnú ar an innéacsú ar a gcuid féiniúlachta agus ar fhéiniúlacht an lucht éisteachta dá bharr. Cuirtear gníomh an innéacsaithe, i bhfriotail eile, in ord tosaíochta, sa chás seo, roimh chaomhnú bhunfhoirm an fhoinn.

Tá an dinimic chéanna le sonrú i dtéarmaí éagsúla sa sampla macarónach ó Tom Lenihan de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', áit a ndéanann Tom aistriú ar an loinneog sa líne dheireanach den amhrán leis na focail (Munnelly, 1994: Téip 1, Taobh B, Rian 3):

Cuirtear an tséis as riocht leis an mbéim sa bhrefis istigh ann d'fhoinn spás a chruthú don líne Bhéarla (áirithe thuas mar bharra de 7/8), chun brí na loinneoige a 'nochtadh' don lucht éisteachta agus iad a ligean isteach go siombalach sa 'rún'. Dearbhaítear innéacsúlacht na bhfocal – agus rannphairtíocht an lucht éisteachta, agus a gcuid féiniúlachta dá bharr – leis an ngníomh sin, agus arís, cuirtear gníomh an innéacsaithe in ord tosaíochta roimh chaomhnú bhunfhoirm an fhoinn.³⁵

³⁵ Ní théitear i muinín líne Walsh 'Yet for Ireland I'd tell not her name' (1847: 132-137), foclaíocht nach mbrisfeadh le rithim na séise. Fianaise sa brefris í seo den easpa tionchair a bhí ag na haistriúcháin fhoilsithe ar an leagan seo. Cloítear leis an bhfoclaíocht 'Yet for Ireland I'll not tell who she is' ar dhá chúis, dar liom; 1) aistriú níos litriúla atá ann ar an nGaeilge agus 2) ní bheadh sé rófhileata ach

Is léargas ar mhionleibhéal iad leideanna na samplaí seo ar ghnéithe de phróiseas níos leithne den athcheapadh is den athmhúnlú cultúrtha a bhí ar siúl go forleathan in iarhar an Chláir sa tréimhse atá i gceist.

Maidir le stádás íocónaithe na bhfocal 'cailín bán', 'stór' agus 'Éirinn' in 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', is amhlaídh gur chuir a leithéidí d'eochairfhocail seo cineál luathscríbhneoireachta ar fáil arbh fhéidir féiniúlacht Éireannach a innéacsú léi, agus an nath 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' mar dhearbhú ar an innéacsú sin – líne iomlán as Gaeilge seachas corrfhocal anseo is ansiúd. D'fhéadfaí breathnú chomh maith ar theideal an amhráin cháiliúil seo sa chatagóir céanna inar luadh 'An Páistín Fionn': go raibh an teideal féin ar an mbóthar chuig stádas íocónaithe a bhaint amach. Moladh roimhe seo go mbeadh dinimic ann ina thaobh seo a ligfeadh do Bhéarlóirí a gcuid Éireannachais féin a innéacsú trí úsáid a leithéide de theideal ina stór amhrán féin, bíodh nach raibh an Ghaeilge acu féin mar theanga labhartha. Thagródh na haonaid ghonta seo, idir fhocail agus nathanna, do choinchéap na Gaeilge, don chultúr Gaelach agus chuirfí in iúl, lena húsáid, eisint an Éireannachais agus na féiniúlachta sin lena bhfuil siad snaidhmthe.

Sa sampla 'Amhrán Mhaicín', as taobh na Gaeilge den chontanam macarónach, tá craiceann na fírinne curtha ar ábhar an amhráin trí úsáid na Gaeilge i leith scéal an phobail áitiúil, agus úsáid théarmaíocht an Bhéarla i leith na mBéarlóirí – na húdaráis – agus i leith theagmháil an phobail áitiúil leo. Ar an mbealach seo déantar innéacsú ar 'an fhírinne', agus cuirtear le hiontaofacht agus le barántúlacht an amhráin i gcluas na n-éisteoirí. Bunaithe ar blhas seo na fírinne, leagtar béim ar an teannas agus ar an deighilt idir 'muidne' agus 'iadsan' le húsáid an Bhéarla go híoróntha, agus déantar innéacsú leis seo ar fhéiniúlacht an amhránaí agus ar a lucht éisteachta. Rinneadh ionramháil ar an mBéarla seo a bhí inréimnithe cheana féin ar bhealach ina bhféadfadh na daoine a bhféiniúlacht a

oiread i ndiaidh Líne a Seacht sa rann sin, agus an dara húsáid a bhainfeadh sé sin as an bhfocal 'name'.

chur in iúl dóibh féin leis – an Béarla á úsáid acu, ach le híoróin agus le seanbhlas agus caitheamh anuas air.

Maidir leis an athsint mhacarónach a fheictear in 'Is moch, moch ar maidin', as lár an chontanaim, tá an fhoirm seo ina déantús ó phobal ina raibh an Béarla mar theanga laethúil acu cheana féin, agus é inréimnithe i bhfad roimhe sin i bhformhór na réimsí, agus an Ghaeilge ar an dé deiridh. Caomhnaíodh an Ghaeilge san fhoirm seo, ach leis an admháil ann go raibh gá anois leis an mBéarla sa réimse seo, réimse na hamhránaíochta, ar na hócáidí sin a raibh an amhránaíocht ina gné lárnach don idirghníomh i measc an phobail. Bhí an Ghaeilge ag feidhmiú anois ina leithéid d'amhrán, d'fhéadfaí a rá, mar shuaitheantas, mar theanga chlasaiceach, mar chomhartha innéacsach i leith oidhreacht ársa an phobail. Ina dhiaidh sin féin, sonraíodh níos luaithe mar a thosaíonn an t-amhrán seo amach leis an nGaeilge agus mar a áirítear faoi theideal Gaeilge é, bainte ón gcéad líne den amhrán, agus mar a thugtar túis áite ar an mbealach sin don Ghaeilge. Leis sin cuirtear an t-amhrán i láthair mar amhrán a ghabhann le traidisiún na Gaeilge, beag beann ar an mBéarla atá ann. Feictear sa mhéid seo, b'fhéidir, iarsma de phróiseas an athcheaptha ar siúl, athshainmhíniú ar an gcultúr traidisiúnta agus ar fhéiniúlacht an phobail ar leis é, dearcadh nua ina bhfuil an Béarla glactha ina chuid den chultúr sin, agus sintéis déanta ann a chuimsíonn luachanna aeistéitiúla an Bhéarla san athcheapadh ar an Éireannachas.

I gcás 'Ar Éirinnní neosfainn cé hí', ón taobh Béarla den chontanam macarónach, is dóichí gur eascair a leithéid as timpeallacht ina raibh an Ghaeilge beagnach imithe aisti, ach ina raibh an-chumhacht ag gabháil le siombalachas na Gaeilge, íocónú á dhéanamh ann i gcomhthéacs na hamhránaíochta ar eochairfhocail agus eochairnathanna na teanga, na heilimintí sin anois ina gcuid de luathscríobh sóisialta forbartha ag an bpobal i ré an Bhéarla chun tagairt fós a dhéanamh dá noidhreacht; an Ghaeilge éirithe ina téacs diaga lenarbh fhéidir leis na daoine innéacsú a dhéanamh ar a bhféiniúlacht.

Ceangal

Dhá láruirlis iad an Ghaeilge agus an fonn anseo i leith ghníomh na hinnéacsúlachta ar fhéiniúlacht an amhránaí agus a lucht éisteachta, agus faightear iad in 'Amhrán Mhaicín' gan aon chur isteach orthu – tá an Béarla in áit na leathphingine, á úsáid ann amháin chun achar a chur idir an pobal agus *milieu* na n-allúrach.

I gcás 'Is moch, moch ar maidin' agus 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', baintear úsáid as an nGaeilge agus as an bhfondh mar phointí tagartha, mar dhearbhchlocha, chun an seanchultúr a chur in iúl níos soiléire i gcomhthéacs an Bhéarla. Tá roinnt mhaith de na gnéithe den traidisiún Gaelach á n-iompar cheana féin ag an mBéarla san amhrán – téamaí, mótífeanna, agus fiú amháin fuaiméanna na dtéacsanna Gaeilge, mar shampla – agus dearbhaítear, le láithreacht na Gaeilge féin agus le láithreacht an fhoinn san amhrán, dearbhaítear leis an dá eilimint sin idirthéacsúlacht na dtéacsanna úd (na n-amhrán) ina bhfaightear iad. Feictear go bhfuil an Béarla anseo éirithe ina mheán ina ndéantar innéacsú ar an bhféiniúlacht, agus leis an athrú sin, go bhfuil athmhúnlú is athshainmhíniú á dhéanamh ag na rannpháirtithe, atá sásta na rudaí seo a chur in iúl ina leithéid d'fhormáid, ar an rud is brí le 'Éireannachas'.

Feictear anseo an fonn agus an Ghaeilge ag feidhmiú ar an leibhéal céanna, leis na rudaí céanna á gcur in iúl acu, na rudaí céanna á n-iompar acu i dtaobh chur in iúl an tseanchultúir, cur in iúl na hoidhreachta Gaelaí, cur in iúl na féiniúlachta dóibh siúd atá i láthair mar rannpháirtithe sa taibhléiriú. Faightear ar comhchéim le chéile iad mar uirlísí, mar chomharthaí le beartú, i dtaibhléiriú na féiniúlachta.

Áitítear anseo nach mbíonn puinn difríochta sna hamhráin mhacarónacha seo idir feidhm na Gaeilge agus feidhm an fhoinn, go mbíonn an bhrí chéanna ag gabháil leo, agus go bhféadfadh an rud amháin a bheith ina ionadaí don rud eile, ar ócайдí áirithe ar leibhéal na feidhme.

Cloistear as caint Willie Clancy go bhfuil a mhacasamhail de nasc ann idir an ceol agus an teanga sa dearcadh áitiúil. An chomhairle a chuir sé ar cheoltóirí óga ná:

Get a grasp of the Gaelic tongue and develop a love for it. Go to the Gaeltacht and the old people who have it and learn it. I feel that a knowledge of our language is essential if you are to express the true spirit of our music and, as the saying goes, "Don't settle for the skim milk when the cream is at hand" (Ó Rócháin agus Hughes, 1972: 116).

Leis an gceol, mar sin, d'fhéadfaí innéacsú a dhéanamh ar an nGaeilge is ar an oidhreacht a ghabhann léi.

Níl dabht ar bith ach oiread ach go raibh, agus go mbíonn, inmhalartacht go firinneach i gceist uaireanta, fiú, idir an dá rud – an ceol is an Ghaeilge – in aigne na gCláiríneach, i bhfianaise an ráitis le Willie, ‘The Irish language is the greatest music of all. If I were to choose in the morning between my music and a knowledge of the Gaelic tongue, I would settle for the latter’ (Ó Rócháin agus Hughes, 1972: 111).

Caibidil 5: Cás-staidéar ar mhaitrís *Lone Shanakyle*

Réamhrá

Má bhí an seansaol is a chultúr i ndroch-chaoi cheana féin faoi na 1830idí i gContae an Chláir, rinne an Gorta Mór ciolar chiot de. I measc an phobail a fágadh tar éis an tsléachta sin, tharla claochlú domhain ina gcuid luachanna cultúrtha agus sóisialta, agus, ina lár sin, tháinig athruithe ar an tábhacht is ar na bríonna a ghabh leis an gceol is leis an amhránaíocht.

Más féidir rian de na treochtaí seo a shonrú i dtraigisiún na hamhránaíochta, mar a fhaightear cuntas orthu i bhforbhreatnú ar chnuasaigh, ar lámhscríbhinní agus ar thuairiscí na linne, mar a bhaineann siad leis an gClár, agus más féidir tátail ghinearálta a tharraingt ar bhonn an fhorbhreathnaithe sin, tá tairbhe ar leibhéal eile fós le baint as mionscrúdú a dhéanamh ar chás amháin as an bhfianaise sin is ar a chúlra. Lena leithéid de chás-staidéar mar uirlis, mar a áitíodh i gCaibidil 1, beifear in ann breathnú níos géire ar ghnéithe de chlaochlú cultúir an phobail, agus ar na hathruithe thuasluaithe a tháinig ar an gcultúr áitiúil. As seo gheofar insint níos fearr ar na bealaí éagsúla ina ndearna an pobal sin innéacsú ar a bhféiniúlacht trína n-ionramháil ar na focail is ar na foinn ina stór amhrán le linn natréimhse úd.

Beidh feithicil an fhoinn mar phointe tosaigh don chás-staidéar seo, an fonn mar chrúca ar a gcrochtar focail éagsúla, an tséis féin ina bunús do mhaitrís inrianaithe amhrán.

I dtéarmaí na sochtheangeolaíochta, is féidir cur síos a dhéanamh ar shuíomh aonaid ar leith sa mhaitrís de réir a hinnéacsúlachta. Má bhíonn easpa fianaise dhíreach ann i leith eilimintí áirithe, ligtear dúinn, leis an gcur chuige seo, tátal a tharraingt faoi na heilimintí sin i dtéarmaí na hinnéacsúlachta trí úsáid a bhaint as an bhfianaise indíreach.

Nuair a chuirfear creat teoiriciúil a chuimsíonn na coincheapa seo – an cleachtadh stíleach (*stylistic practice*) agus an idirthéacsúlacht – i bhfeidhm laistigh de chomhthéacs stair an cheantair, beifear in ann teacht ar chur síos níos mine ar an meon, ar na próisis is ar na dinimicí sóisialta atá taobh thiar de na patrún a fheictear ann. Beidh sé ar ár gcumas athchruthú níos soiléire a dhéanamh ar scéal fheidhmiú an chultúir logánta agus ar scéal dhinimicí an chlaochlainne chultúir sa phobal.

Roghnaítear maitrís *Lone Shanakyle* mar ábhar staidéir anseo toisc go sásáíonn sí na paraiméadair a luadh roimhe seo i gCaibidil 1: tá dóthain fianaise ar fáil i leith na n-eilimintí éagsúla; is féidir a dhearbhú go bhfuil dlúthbhaint ag na samplaí inti leis an áit agus leis an bpobal; bailíodh formhór na fianaise sa cheantar féin, agus i gcás na n-eilimintí nár bailíodh ann, tá dóthain fianaise indírí ar fáil i leith a gcáile sa cheantar; faoi dheireadh, tá meascán amhrán idir an Ghaeilge agus an Béarla le fáil sna heilimintí inti, iad seo ina ngnéithe a bhaineann le cloachlú cultúrtha sa tréimhse sin, agus iad mar chomharthaí soiléire ar féidir leas a bhaint astu mar thúsphointí i leith an iniúchta.

Aithneofar ar dtús sa staidéar seo na heilimintí éagsúla a chuimsíonn an mhaitrís, idir fhonn agus amhráin. Rianófar na heilimintí, chomh fada agus is féidir, ar bhonn tíreolaíoch agus cróineolaíoch, iad á suíomh laistigh den fhianaise eile atá ar fáil faoin tréimhse atá bainte ó chuntais stairiúla, sonraí daonáirimh agus mar sin de. Déanfar scrúdú ar na difríochtaí, na cosúlachtaí agus na hathruithe iontu, agus pléifear impleachtaí na ngnéithe a thugann an t-iniúchadh chun solais. Déanfar léirmhíniú orthu seo mar chomharthaí innéacsacha i bhfráma teoiriciúil an chleachtaidh stíligh agus na hinnéacsúlachta.

Focal ar théarmaíocht

Ní miste focal a rá faoi úsáid na dtéarmaí ag an bpointe seo, ar son na soiléireachta, maidir leis na focail 'fonn', 'amhrán' agus 'téacs', ach go háirithe.

Úsáidtear an focal 'fonn' anseo chun an tséis féin a chur in iúl – is é sin le rá, na nótaí agus an seicheamh úd ina bhfaightear iad; ba chathú é a rá, 'pé rud a bhaineann leis an gceol amháin agus nach mbaineann leis na focail', ach mar a dhéanfar soiléir, ní éasca go minic líne dhearfach a tharraingt idir an dá rud ná idir na gnéithe a ghabhann leo.

An rud atá i gceist le 'amhrán' ná na príomheilimintí den cheol agus de na focail a chuimsítear mar aon aonad amháin – an téacs ina iomláine, idir an ceol agus na focail. Go hiondúil gabhann teideal an amhráin leis na focail; cloífear anseo leis an ngnás ainmnithe sin.

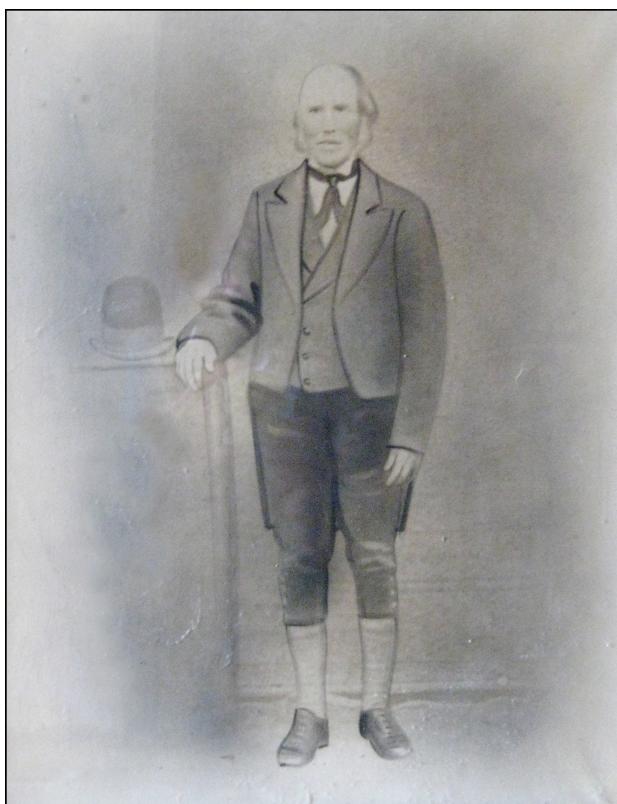
Bainfear úsáid as 'téacs' anseo mar a úsáidtear i dtráchtanna na hidirthéacsúlachta é; téarma a chuimsíonn gach gné den amhrán mar a fhaightear é i ngréasán idirthéacsúil, leis an nóisean go mbraitheann sé go hidirspleách ar raidhse téacsanna eile, a réadú tiomsaithe ó théacsanna a bhí ann roimhe sin. Cloífear le 'focail' nó 'línte' mar sin, nuair a dhéanfar trácht ar na focail féin in amhrán ar leith.

Forbhreathnú ar mhaitrís *Lone Shanakyle* – amanna, áiteanna agus fairsinge

Tá áit ar leith bainte amach ag an amhrán 'Lone Shanakyle' i gcroíthe agus in aigne mhuintir Mhaigh Fhearta in iarhar an Chláir agus níos faide ó bhaile. D'fhág tubaiste is tragóid an Ghorta Mhóir a rian ar thraigisiúin iarhar an Chláir ach go háirithe, ar bhealach a mhair anuas go dtí an lá atá inniu ann. Trí scór deich is céad bliain ina dhiaidh, tá na macallaí fós le cloisteáil i gCeathrú an Chalaidh, i Léid Mhóir, i mbaile an Chill Rois agus in iarhar an Chláir thart orthu, an t-amhrán seo ina chuid de na macallaí sin.

Ba é Aontas Dhlí na mBocht Chill Rois ceann de na háiteanna ba mhó in Éirinn inar fhulaing na daoine mar gheall ar an nGorta Mór idir 1845 agus go luath sna 1850idí. Fuair breis is 3,900 duine bás i dteach na mbocht i gCill Rois idir 1847

agus 1849, agus adhlacadh a bhformhór in olluaigh i reilig na Seanchille. Cuntas lom ar iarmhairtí na n-eachtraí seo atá in 'Lone Shanakyle'.

Figiúr 5.1: Tomás Ó Madagáin (1797-1881), file agus scoláire as Ceathrú an Chalaidh, Cill Rois

– portráid ó dheireadh a shaoil (Kennedy, 2015), anois i seilbh a shleachta. Úsáid na hiomhá le caoinchead ó Assumpta Kennedy agus ó Patrick Madigan, agus le buiochas do Paddy Waldron as an ngrianghraif

Cuirtear scríobh an amhráin sna 1860idí síos do Thomás Ó Madagáin (1797-1881), file agus scoláire as Ceathrú an Chalaidh³⁶, dhá mhíle siar ó Chill Rois. Shaothraigh sé an léann idir Ghaeilge agus Bhéarla, agus ba chara é le hEoghan Ó Comhraí, an scoláire mór le rá a bhí ina chomhghleacaí leis an mbailitheoir ceoil George Petrie is leis an ársaitheoir Seán Ó Donnabháin. Bhí cáil ar Ó Madagáin sa cheantar mar scoláire agus mar fhile; ainmnítar é i saothar

³⁶ Faightear dhá sheoladh i leith an fhile: 'Carrowncalla/Carnacalla', agus 'Leadmore'. Dhá bhaile fearainn iad seo atá taobh lena chéile ar an mbóthar siar ó Chill Rois, Bóthar an Chalaidh. Faightear 'Carnacalla' agus 'Leadmore' araon ar leac uaighe a theaghlaigh (Scanlan 2017a).

Westropp i dtús an fichiú haois mar bhall de 'Scoil Dhún Átha', i dteannta Míchíl Uí Annracháin, John Chambers agus scoláirí agus filí nach iad (1909: 121). Adhlacadh é i reilig Eaglais na hÉireann i gCill Rois.

Más amhrán cumhachtach féin é 'Lone Shanakyle' lena thagairtí loma don drochshaol, feicfear nach as na tagairtí sin amháin a thagann na bríonna a ghabhann leis; is amhlaídh gur ball amháin é de ghréasán níos leithne – *maitrís* – a chuimsíonn foinn agus amhrán a théann siar ar ais go dtí an t-ochtú haois déag ar a laghad, as a ndearnadh dathú níos doimhne ar an amhrán seo i gcomhthéacs an phobail, agus as ar tarraigíodh sraitheanna bríonna a chuir lena chumhacht.

Is fearr síul a chaitheamh ar dtús ar fhairsinge na maitríse *Lone Shanakyle* thar na blianta – a bhfuil an t-amhrán 'Lone Shanakyle' ina chuid di – chomh fada agus is féidir linn a dhéanamh. Leis seo gheofar tuairim ar cé chomh forleathan a bhí eolas ar na heilimintí éagsúla ar leith sa mhaitrís, idir fhoinn agus amhráin, le béim curtha ar an scéal sa Chlár. Cé go bhfuil tuairisci le fáil ó cheann ceann na tíre ar leaganacha de chuid de na hamhráin anseo, is ar phobal iartha an Chláir atá an mhaitrís seo lárnaithe; dá bhrí sin is é *Lone Shanakyle* atá mar theideal agam ar an maitrís, mar aithint is mar dhearbhú ar a hábharthacht shainiúil leis an bpobal sin.

Seo leagan amach na maitríse, in ord aois na n-eilimintí de réir mar a mholann an taighde ina leith:

Maitrís *Lone Shanakyle*:

Fonn – 'An Páistín Fionn' (Aguisín D1)
(File/ceoltóir anaithnid, foinsí ó 1797 ar aghaidh: Éire)

Amhrán – 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Gaeilge (Aguisín D2)
(File anaithnid, foinsí ó 1831 ar aghaidh: áiteanna/leabhair éagsúla, Éire)

Amhrán – 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' – Gaeilge (Aguisín D3)
(Séamas Mac Consaidín (18ú haois): Cill Rois, Co. an Chláir)

Amhrán – 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Béarla (Aguisín D4)
(Aistritheoirí/údair éagsúla, 1797 ar aghaidh: áiteanna/leabhair éagsúla, Éire)

Amhrán – 'Lone Shanakyle' – Béarla (Aguisín D5)
(Tomás Ó Madagáin (1797-1881) (1860idí): Cill Rois, Co. an Chláir)

Amhrán – 'Amhrán an *skate*' – macarónach; Gaeilge agus Béarla (Aguisín D6)
(Mícheál Ó Ceallaigh (19ú-20ú haois): Maigh Fhearta, Co. an Chláir)

Figiúr 5.2: Maitrís *Lone Shanakyle*

Tá na hamhráin seo go léir sa mhaitrís 'crochta' ar an bhfonn 'An Páistín Fionn'. Is é sin le rá go raibh fonn ann leis an teideal sin, agus cáil air mar an fonn a ghabh le hamhrán ar a dtugtar 'An Páistín Fionn'. Feictear ón méid thusa nár cumadh fonn nua mar sin do na hamhráin 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', 'Lone Shanakyle', ná 'Amhrán an *skate*', agus má thosaigh an fonn amach mar amhrán an chéad uair le focail Ghaeilge, 'crochadh' aistriú air i gcás na leaganacha le Béarla den amhrán 'An Páistín Fionn'.

Measúnú ar oiriúnacht na samplaí

Mar is amhlaidh an scéal le gach iniúchadh stairiúil, is fianaise neamhiomlán í an fhianaise a bhfuil teacht uirthi anseo i leith an ábhair. Caithfear athchruthú a dhéanamh mar sin, bunaithe ar staidéar ar iarsmaí na laethanta sin atá fós ar fáil. Chun a oiread tairbhe agus is féidir a bhaint as an iniúchadh, ní mór measúnú a

dhéanamh ar an bhfianaise atá aimsithe maidir lena hoiriúnacht do sprioc an taighde. Déanfar plé gairid mar sin ar oiriúnacht na samplaí atá bailithe anseo i leith na maitríse *Lone Shanakyle*.

Is fianaise dhíreach iad na samplaí de na heilimintí a bailíodh i gCill Rois agus sa cheantar thart air laistigh den tréimhse atá i gceist: ina measc seo tá leaganacha de na hamhráin 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', 'Amhrán an *skate*' agus '*Lone Shanakyle*'. Is féidir tuairiscí ar na hamhráin ón am is ón áit a áireamh anseo chomh maith.

Ní gá cáil an fhoinn 'An Páistín Fionn' in iartha an Chláir sa naoú haois déag a chruthú; ainmnítear é i lámhscríbhinní as an áit is as an tréimhse sin – ó lámh Mhichíl Uí Annracháin, scoláire as Cill Rois, sna blianta 1831 agus 1857 (RIA 23 I 48, 64-65; RIA 24 L 12, 473-478) (féach Aguisín D3 (a), lch. 345). Is amhlaidh, áfach, nár thángthas le linn an taighde seo ar aon leagan den fhonn curtha ar páir a bailíodh sa cheantar ón am úd; mar sin caithfear dul i muinín na scór as na cnuasaigh éagsúla clóite a foilsíodh an t-am sin ar bhonn náisiúnta. Ar ndóigh ní leanfaidh sé gurb ionann leagan ar leith sna cnuasaigh sin agus iad siúd a bhíodh le cloisteáil go háitiúil in iartha an Chláir. Ina dhiaidh sin féin léiríonn na cnuasaigh seo go bhfuil cosúlacht láidir idir na leaganacha go léir ón tréimhse atá i gceist, maidir le cursaí rithime, míreanna nótaí agus leagan amach an fhoinn i gcoitinne, seachas eisceacht amháin³⁷. Toisc gur fonn é seo a raibh cáil air go forleathan sa tir, níor bharúil thar cuimse é gurbh é ceann nó dhó de na leaganacha seo a bhí le cloisteáil sa Chláir. Beidh ábhar na gcuasach seo inghlactha mar fhianaise i leith na háite atá i gceist mar sin.

Is é an scéal céanna é maidir leis na leaganacha Gaeilge den amhrán 'An Páistín Fionn' mar atá i gcás an fhoinn, ach sa mhéid go bhfuil an fhianaise dhíreach againn ar an amhrán sa cheantar, a bhúochas do Holmer, agus an dá shampla a

³⁷ Moffat, 'Oh, Deep in My Soul is My Paistheen Fion'; The Minstrelsy of Ireland (1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329).

bhailigh sé de le linn a chuid taighde ann (1962: 142-143 – a agus b)³⁸. Seachas miondifríochtaí eatarthu anois is arís – i leagan John Maloney ach go háirithe (Holmer 1962: 142-143 – a) – is é an leagan céanna atá i gceist i ngach ceann de na samplaí anseo, ar bailíodh iad in áiteanna ó cheann ceann na tíre. Is é leagan de hÍde, bailithe aige dá *Abhráin Ghrádh Chúige Connacht* (1909: 64-67), an t-aon eisceacht shuntasach as an dá shampla dhéag seo – ní mholann an fhianaise as an gClár féin, áfach, gur chualathas móran den leagan Connachtach sin ann. Mar sin is féidir dul i muinín na samplaí thuasluaite chun léargas a fháil ar an amhrán mar a bhí sa tréimhse sin in iarhar an Chláir.

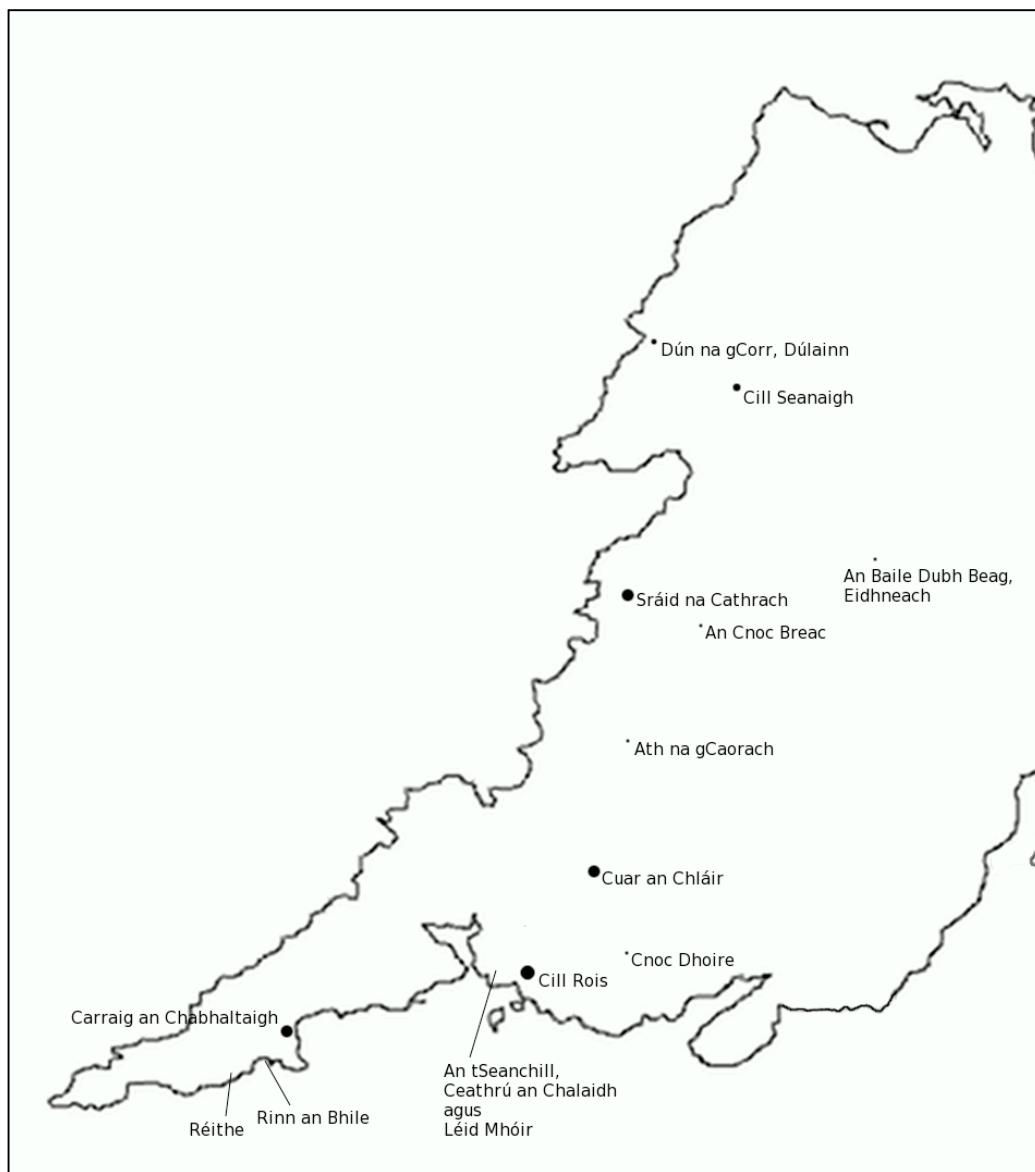
I dtaobh 'An Páistín Fionn' mar amhrán le Béarla, tugann na cosúlachtaí láidre le tuiscint, mar atá sna taifeadtaí a rinneadh sa Chlár leo siúd atá ar páir i gcnuasaigh áirithe – Graves (1894: 62-63) (Aguisín D1 (g), lch. 328; agus D4 (b), lch. 351), Joyce (1901: 16), Hannigan/Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333) agus Walsh (1847: 103), mar shampla – go raibh teacht ar leaganacha na gcnuasach sin sa Chlár, go raibh meas ann orthu, agus gur seachadadh iad i measc na ndaoine. Is fiú iad a chur san áireamh mar sin mar thionchar ar an bhfoirm seo den 'Pháistín Fionn' mar a casadh sa Chlár é.

I dtaobh fhoinsí na samplaí anseo a bailíodh sa Chlár agus a ndéantar scrúdú orthu, ba as an mBaile Dubh Beag, Eidhneach Michael 'Straighty' Flanagan (1893-1987); as Cill Seanaigh, baile beag in aice le hInis Díomáin, é Pat MacNamara (1895-1977); bhí cónaí ar Tom Lenihan (1905-1990) ar an gCnoc Breac, Sráid na Cathrach, agus mhair Micho Russell (1915–1994) i nDún na gCorr, Dúlainn. Ní mór measúnú a dhéanamh ar oiriúnacht na samplaí seo don taighde.

³⁸ Sa bhliain 1946 bhailigh Holmer leagan amháin de ó John Maloney, Ráth Úna, Maigh Fhearta (1962: 12, 142-143 – a) (Aguisín D2 (d) (i), lch. 341), agus blúire eile (curfá agus véarsa amháin) ó Barney Keating, 82-83 bliana d'aois, Cill Bheathach (1962: 11; 142-143 – b) (Aguisín D2 (d) (ii), lch. 342); is amhlaidh gurb ionann an méid ó Barney Keating agus na leaganacha Gaeilge ó Pat MacNamara agus ó Micho Russell.

Má ba phobal scaipthe é pobal na Gaeilge ar chósta an Chláir, ón mBoirinn go Maigh Fhearta, ba phobal beag fós é, agus bhí teagmháil rialta idir na baill éagsúla den phobal sin, bíodh níos mó ná tríocha míle den bhóthar i gceist uaireanta. Gan trácht ar na haontaí i gCill Rois, i Sráid na Cathrach, in Inis Díomáin agus áiteanna eile ar an gcósta, níor rud as an ngnáth do na daoine bheith ag freastal ar ócáidí i gceantair eile – sochraídí, mar shampla (mar a fheictear i gcín lae Sheáin Mhic Mhathúna (Ó Héalaí, 2000: 111) (CBÉ 501: 42-43). Fear as Sráid na Cathrach, Tomás Ó Gearailt (79), a chas an t-amhrán áitiúil as Cill Rois, 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' sa bhliain 1935 don bhaillitheoir Seán Mac Mathúna (CBÉ 118: 145) (Aguisín D3 (b), lch. 347); i dtaobh an Bhéarla, fear as Eidhneach, 27 míle ó Chill Rois, a chas an leagan de 'Lone Shanakyle' a bhailigh Séamas Mac Mathúna. Is sonraí iad seo a thugann le tuiscint go raibh teagmháil bhríoch chultúrtha idir na háiteanna seo, agus go raibh an ceol ina chuid den teagmháil sin.

Fiú murar rugadh na faisnéiseoirí seo i gceantair gar do Chill Rois mar sin, bhí teagmháil fós acu leis an bpobal thuasluaite agus le hoidhreacht, ceol agus cultúr an phobail sin, trína gcuid taistil féin agus trína muintir féin – uaireanta ba óna dtuismitheoirí féin a foghlaimíodh na hamhráin, mar a dhearbháionn Micho Russell (2015). Tá na samplaí seo fréamhaithe mar sin sa tréimhse 1850-1950, agus is fianaise inghlactha iad ar féidir leas a bhaint astu chun cur lenár dtuiscint ar ghnéithe na maitríse seo.

Figiúr 5.3: Áiteanna i gContae an Chláir a bhfuil ceangal acu leis na samplaí a phléitear anseo den mhaitrís *Lone Shanakyle*

Forbhreathnú ar eilimintí na maitríse

San fhorbhreathnú seo a leanas, tuigfear go mbeidh roinnt de na foinsí le feiceáil ann níos mó ná aon uair amháin, toisc gur minic a bhíonn tulleadh is eilimint amháin den mhaitrís, mar shampla an *fonn* agus an *t-amhrán*, ar fáil in aon fhoinsé amháin. Breathnófar anois go hachomair ar amanna, ar áiteanna agus ar fhairsinge na n-eilimintí éagsúla sa mhaitrís, go bhfreagrófar a oiread ceisteanna fúthu seo agus is féidir – cad as do na leaganacha go léir, cén aois iad, cé a chum iad, cathain a bailíodh iad, cén áit agus cé uaidh, agus an mó eolais a bhí orthu ó 1850 ar aghaidh, iniarthar an Chláir ach go háirithe. Pléifear anseo iad san ord a bhfuil siad leagtha amach sa tábla i bhFigíúr 5.2.

Fonn – 'An Páistín Fionn' – Aguisín D1 (a) – (n) (lch. 321 – 336):

Maidir leis an bhfoinn féin, scríobh Hannigan agus Clandillon: 'There are several versions of the "Paisdin Fionn" published; in fact, every county almost has its own, some minor and some major' (1927: 18). Ní bréag é sin. Tá aon sampla is fiche díobh leagtha amach anseo mar iarracht ar léargas níos fearr a fháil ar fhairsinge an fhoinn, idir scóir agus taifeadtaí. Na scóir ná: (Bunting, 1796: 7) (féach Aguisín D1 (a), lch. 321); (Sibbald, 1797: Uimh. XIV) (Aguisín D1 (b), lch. 322); (Holden, 1810: 31) (Aguisín D1 (c), lch. 324); (O'Daly, 1850: 176-181) (féach Fig. 5.11); (Surence, 1854: 58-59) (Aguisín D1 (d), lch. 325); (Shields, 1998: 12) (Aguisín D1 (e), lch. 326), scór ón mbliain 1861 le James Goodman; (Petrie, 1882: 1) (Aguisín D1 (f), lch. 327); (Graves, 1894: 62-63) (Aguisín D1 (g), lch. 328); (Moffat, 1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329); (Joyce, 1901: 15-16) (Aguisín D1 (i), lch. 331); (O'Neill, 1903: Uimh 7 agus 8) (Aguisín D1 (k) agus (l), lch. 334); (Hannigan agus Clandillon, 1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333); (Roche, 1927: 13 – Uimh 21 agus 22) (Aguisín D1 (m), lch. 335 agus (n), lch. 336). Na taifeadtaí ná: (CM, 2017 xix) ón mbliain 1977, amhránaí Michael Flanagan; (CM, 2017 xx) arís ó na 1970idí, amhránaí Michael Flanagan; (CM, 2017 xxi) ón mbliain 1975, amhránaí Pat MacNamara; (CM, 2017 xxii) ón mbliain 1987, amhránaí Tom Lenihan; (Russell, 1993) agus (Russell, 2015), amhránaí Micho Russell.

Tá cuid acu seo ina gcóipeanna *de facto* dá chéile, cuid eile acu a bhfuil miondifríochtaí eatarthu, agus is leaganacha amach leo féin cúpla ceann díobh. I bhformhór na scór ní luaitear cén áit ar bailíodh iad.

Is é an ceann is luaithe as na samplaí seo an fonn as Bunting (1796: 7) (Aguisín D1 (a), lch. 321) dá *General Collection of the Ancient Irish Music*. I genuasach Sibbald ón mbliaín dár gcionn, (1797: Uimh. XIV) (Aguisín D1 (b), lch. 322), ainmnítar chomh maith é mar fhonn Éireannach agus cloítear leis an teideal Gaeilge, 'Pastheen Fuen', cé go gcuirtear teideal eile leis mar amhrán chomh maith – 'A Fig for the Cares of this Whirligig World' (1797: 1). Faightear scór de in *The Poets and Poetry of Munster* (2ú heagrán) le O'Daly, agus na rainn as 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', le Séamas Mac Consaidín as Cill Rois, Co. an Chláir, curtha isteach mar na focail ag O'Daly agus áirithe faoin teideal 'An Páisdín Fionn' (1850: 176-181). Sonraíonn Petrie an chosúlacht atá ag 'Gather Up the Money', luaite aige mar phort ón Mumhain, le 'An Páistín Fionn' (1882: 1). Luann Joyce go bhfuair sé a leagan féin ó bheith ag éisteacht le 'the best singers and musicians of the Munster counties, where it was, and is still, a universal favourite' (1901: 15). Bailíodh an leagan atá in Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333) i bPort Láirge, ach luann an bailitheoir gur chuala sé leagan eile de ón teorainn idir an Clár agus Gaillimh, a raibh cosúlacht aige le leagan Joyce (Hannigan agus Clandillon, 1927: 18).

Is le hamhránaithe sa Chlár iad na taifeadtaí go léir anseo, agus rinneadh iad ó na seachtoidí ar aghaidh. As an mBaile Dubh Beag, Eidhneach é Michael 'Straighty' Flanagan (CM, 2017 xix agus CM, 2017 xx); as Cill Seanaigh, baile beag in aice le hInis Diomáin, é Pat MacNamara (CM, 2017 xxi); bhí cónaí ar Tom Lenihan ar an gCnoc Breac, Sráid na Cathrach, (CM, 2017 xxii) agus mhair Micho Russell i nDún na gCorr, Dúlainn (Russell, 1993 agus 2015).

Bhí eolas ar an bhfond seo in iarthaí an Chláir sa naoú haois déag, i bhfianaise na samplaí a bhailigh Holmer ann in 1946 – bhí duine de na faisnéiseoirí, Barney Keating, dhá bláthán is ceithre scór ar a laghad ag an am – agus i bhfianaise na dtagairtí dó mar an fonn ar a gcastaí 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', i lámhscríbhinní Uí Annracháin, scoláire as Cill Rois, ó na blianta 1831 agus 1857

(RIA 23 I 48, 64-65; RIA 24 L 12, 473-478). Tuairiscítear chomh maith é mar fhonn don amhrán a bailíodh i Rinn an Bhile in 1942, 'Amhrán an *skate*'; gan trácht ar an amhrán 'Lone Shanakyle' féin.

Ní fios ó na samplaí thusas, ná fiú amháin ó na tráchtanna a ghabhann uaireanta leis na scóir, cé a chum an fonn an chéad lá, nó as cén ceantar in Éirinn a tháinig sé, ach amháin go n-aithnítear go forleathan mar fhonn Éireannach é, fiú sna foinsí is luaithe anseo, Bunting (1796: 7) agus Sibbald (1797: Uimh. XIV). Níor mhiste glacadh leis go bhfacthas mar fhonn Éireannach é in iartha an Chláir chomh maith.

Amhrán – 'An Páistín Fionn' (*leaganacha le Gaeilge*) (Aguisín D2 (a) – (e), lch. 337 – 343):

An dara heilimint i maitrís *Lone Shanakyle* mar atá siad leagtha amach sa tábla i bhFigíúr 5.2 ná an t-amhrán Gaeilge 'An Páistín Fionn'. Sa liosta seo ba chóir, b'fhéidir, 'amhráin le Gaeilge iontu' a thabhairt orthu, mar is amhlaidh go bhfuil dhá cheann de na naoi sampla anseo le fáil i gceartlár an chontanaim mhacarónaigh idir an Ghaeilge agus an Béarla.

Seo a leanas na samplaí, roinnt mhaith díobh luaite cheana féin san fhorbhreathnú ar fhairsinge an fhoinn: (Ó hArgadáin, 1831: 216-219) (Aguisín D2 (a), lch. 337); (Walsh, 1847: 100-105) (Aguisín D2 (e), lch. 343); lámhscríbhinn de chuid Acadamh Ríoga na hÉireann ón mbliain 1849 (RIA 24 B 33, 422-3) (Aguisín D2 (b), lch. 339); (O'Daly, 1850: 176-181); (Joyce, 1901: 15-16) (Aguisín D1 (i), lch. 331); (Hannigan agus Clandillon, 1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333); Holmer (1962: 142-143 – a agus b) (Aguisín D2 (d), (i) agus (ii), lch. 341 agus lch. 342); (CM, 2017 xxi) (Pat MacNamara); (Russell, 1993 agus 2015).

Is é an sampla is luaithe anseo den 'Páistín Fionn' as Gaeilge é siúd i leabhar Uí Argadáin (1831: 216-219). Ceapann O'Daly, áfach, go raibh an t-amhrán i gcúrsaíocht i bhfad níos luaithe san ochtú haois déag (1850: 177).

Maidir leis na trí thaifeadadh, is leis na Cláirínigh chéanna iad a luadh cheana féin anseo, mar atá, Pat MacNamara agus Micho Russell. Is leaganacha as ceartlár an chontanaim mhacarónaigh iad dhá cheann díobh, mar a dúradh cheana féin; (CM, 2017 xxi) (Pat MacNamara) agus (Russell, 2015).

Cuirtear scóir ar fáil le cuid de na leaganacha ar páir, iad seo luaite cheana féin san fhorbhreathnú ar an bhfonn. Níl aon fhile luaite aon áit i leith chumadh an amhráin, ach amháin i gnuasach O'Daly, ach is é sin 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' atá i gceist aige, agus Séamas Mac Consaidín ainmnithe aige mar an file. Seachas na leaganacha a bhaileigh Holmer i gCill Bheathach agus i Ráth Úna, iarthaí an Chláir, ní fios in aon chás díobh ach oiread cén áit ar bailíodh iad (tá an leagan i lámhscríbhinn RIA 24 B 33 (Aguisín D2 (b), lch. 339) curtha i leith 'Patruig Ó Dala of Glanuir³⁹', ach ní féidir a thuiscint as sin gurbh ann a bhaileigh Ó Dala an t-amhrán). Is léir uathu, áfach, gur amhrán é 'An Páistín Fionn', a raibh aithne go forleathan air. Níorbh eisceacht é an Clár; tá an dá shampla ann ag Holmer as iarthaí an chontae sa bhliain 1946, ceann amháin díobh ó fhear a raibh ar a laghad dhá bhliain is na ceithre scóir bainte amach aige (1962: 11); tá an t-amhrán ainmnithe, mar a dúradh cheana féin, i lámhscíbhinní Uí Annracháin ó na blianta 1831 agus 1857; tá tuairisc ar leagan de i lámhscríbhinn le Mártan Ó Gríobhtha – comhghleacaí eile le Tomás Ó Madagáin – 'late of Kilrush' i gcuntas scríofa ag Proinsias Ó Catháin sa bhliain 1874 (RIA 12 Q 13, 14)⁴⁰; luann Micho Russell sna taifeadtaí go raibh 'An Páistín Fionn' as Gaeilge aige óna thuismitheoirí⁴¹; agus dearbhaíonn Carroll agus Mackenzie go raibh tóir air fós in iarthaí an Chláir sa dara leath den fhichiú haois (CM, 2017 xx).

Is é an leagan den 'Páistín Fionn' i gnuasach Uí Argadáin (1831: 216-219) (Aguisín D2 (a), lch. 337) an leagan is coitianta sna cnuasaigh; tá dlúthchosúlacht idir sin agus iad siúd sa lámhscríbhinn RIA 24 B 33 ón mbliain

³⁹ Gleannúir (Glanworth), Co. Chorcaí, is dócha.

⁴⁰ *Report on the Present State of the Irish Language and Literature in the Province of Munster*

⁴¹ Austin Russell agus Annie Maloney. Rugadh Austin sa bhliain 1892.

1849 (Aguisín D2 (b), lch. 339), agus in Walsh (1847: 100-105) (Aguisín D2 (e), lch. 343). An difríocht is suntasaí eatarthu ná an curfá in Walsh, a thosaíonn: 'Is tusa mo rún' (1847: 102), seachas 'A's óró bog liom-sa!', mar a fhaightear i gcás Uí Argadáin agus na lámhscribhinne RIA 24 B 33. Aontaíonn na samplaí eile le leagan seo Uí Argadáin/Uí Dhala/Walsh, agus curfá Walsh acu, idir Joyce (1901: 15-16) (Aguisín D1 (i), lch. 331), Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333), Holmer (1965: 142-143 – b) agus na taifeadtaí ó na Cláirínigh Pat MacNamara (CM, 2017 xxi) agus Micho Russell (1993 agus 2015). Is cosúil gur eisceacht amach is amach é an leagan atá ag de hÍde, *Abhráin Ghrádh Chúige Connacht* (1909: 64-67)⁴². Bíodh go mbaineann O'Daly leas as an teideal 'An Páisdín Fionn' ina chnuasach féin (1850: 176-181), is é an t-amhrán 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' atá aige, faoi chaibidil thíos. Is cosúil ón méid seo gurbh é Ó hArgadáin/Ó Dala/Walsh an leagan a raibh an cháil is mó air go forleathan, agus molann na taifeadtaí as an gClár gurbh ionann an scéal sin sa Chlár.

Amhrán – 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' (Gaeilge) (Aguisín D3 (a) agus D3 (b), lch. 345 agus 347):

Is é an t-amhrán Gaeilge 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' an tríú heilimint sa mhaitrís, de réir mar atá sé leagtha amach thusa. Tá sé le fáil faoi dhó i lámhscribhinní Uí Annracháin, an scoláire as Cill Rois, ó na blianta 1831 (RIA 23 I 48, 64-65) agus 1857 (RIA 24 L 12, 473-478) (Aguisín D3 (a), lch. 345); faightear é faoin teideal 'An Páisdín Fionn', mar a dúradh, i gcuasach O'Daly (1850: 176-181); agus bailíodh é sa bhliain 1935 ón amhránaí Tomás Mac Gearailt, An Fraoch, Sráid na Cathrach (CBÉ 118: 145) (Aguisín D3 (b), lch. 347).

⁴² Tá teoiric ag de hÍde go bhfuil dhá amhrán measacha le chéile sa leagan atá bailithe aige (1909: 62). Dearbhaíonn sé, leis, nach bhfuil puinn cosúlachta idir an leagan seo agus leagan Uí Argadáin, ach níl an ceart go hiomlán aige; tá an chéad rann de leagan Uí Argadáin le fáil mar an cúigiú rann i leagan de hÍde (1909: 66).

Is leis an bhfile Séamas Mac Consaidín, as Áth na gCaorach in iarthar an Chláir, an t-amhrán seo. Mhair an file seo sa dara leath den ochtú haois déag (O'Rahilly, 2015), ach níl aon dáta curtha i leith 'Tá scéal beag agam'; más fior don Dálach, níl sé chomh sean leis an amhrán 'An Páistín Fionn' féin (1850: 177). Ní deir O'Daly cén áit ar bailíodh é dá chnuasach; feictear gur foinsí as iarthar an Chláir iad na cinn eile, mar a bheadh súil leis i gcás amhráin áitiúil; seachas an cheist seo faoin sampla in O'Daly, níor tháinig mé go dtí seo ar fhianaise a dhearbhódh gur thaistil an t-amhrán i bhfad ó iarthar an Chláir.

Amhrán – 'An Páistín Fionn' (leaganacha le Béarla) (Aguisín D2 (a) (lch. 337); D4 (a) – (c) (lch. 349 ar aghaidh)) :

Tá deich sampla anseo de leaganacha le Béarla den amhrán 'An Páistín Fionn', a chuimsíonn an ceathrú cuid den mhaitrís; (Sibbald, 1797: Uimh. XIV) (Aguisín D1 (b), lch. 322); (Ó hArgadáin, 1831: 216-219) (Aguisín D2 (a), lch. 337); (Walsh, 1847: 100-105) (Aguisín D4 (a), lch. 349); (Graves, 1894: 62-63) (Aguisín D4 (b), lch. 351; agus D1 (g), lch. 328); (Moffat, 1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329); (Joyce, 1901: 15-16) (Aguisín D1 (i), lch. 331); (Hannigan agus Clandillon, 1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333); (CM, 2017 xx) (Aguisín D4 (c), lch. 352) ó na 1970idí-1980idí; (CM, 2017 xxi) ó 1975; (Russell, 2015).

Áirítear anseo arís an dá thaifeadadh ar leaganacha as lár an chontanaim mhacarónaigh iad, le Pat MacNamara (CM, 2017 xxi) agus le Micho Russell (2015).

Is eisceacht amach is amach é sa ghrúpa seo an leagan atá ag Sibbald (1797: Uimh. XIV) (Aguisín D1 (b), lch. 322); i dteannta 'Pastheen Fuen', cuirtear an dara teideal leis, 'A Fig for the Cares of this Whirligig World' (1797: 1), agus tá focail eile ar fad ag gabháil leis nach bhfuil baint ar bith acu le haon leagan

Gaeilge⁴³. Is aistriúcháin go Béarla den 'Páistín Fionn' iad na leaganacha eile anseo. Faightear taobh le taobh leis na leaganacha Gaeilge iad in Ó hArgadáin (1831: 216-219) (Aguisín D2 (a), lch. 337), Walsh (1847: 100-105) (Aguisín D4 (a), lch. 349), Joyce (1901: 15-16) (Aguisín D1 (i), lch. 331), agus Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333). Is le Walsh féin na haistriúcháin a úsáidtear in Walsh, Joyce, agus Hannigan agus Clandillon; cuirtear an t-aistriú in Ó hArgadáin agus Moffat (1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329) i leith John D'Alton, agus ainmnítear Sir Samuel Ferguson mar aistritheoir i gcás Graves (1894: 62-63) (Aguisín D4 (b), lch. 351).

Tá cosúlachtaí le sonrú i leaganacha Michael Flanagan (CM, 2017 xx) (Aguisín D4 (c), lch. 352) agus Micho Russell (2015) le haistriú Walsh; faightear an fhoclaíocht céanna i leagan Pat MacNamara (CM, 2017 xxi) mar a bheadh i meascán idir na haistriúcháin le Ferguson (Graves, 1894: 62-63) agus le D'Alton (Ó Argadáin, 1831), (Moffat, 1897: 176-177).

Ní hionann scéal an teidl agus scéal na bhfocal maidir leis an aistriú – i ngach cás leis na samplaí anseo seachas trí cinn díobh, cloítear leis an nGaeilge ann fiú nuair is i mBéarla iad na focail faoi; is leagan Walsh atá i gceist i ngach ceann de na heisceachtaí, ina gcuirtear Béarla ar an teideal chomh maith: Walsh féin (1847: 100-105) ('The Fair Young Child'); Joyce (1901: 15-16) ('The Fair Little Child' Meaning fair-haired young girl) agus Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (arís, 'The Fair Little Child'); ach ní bhíonn an t-aistriú seo ar an

⁴³

A fig for the cares of this whirligig world
Shall still be my motto wherever I'm twirl'd;
From the spring of my youth to the autumn of life
It has chear'd me and whisk'd me thro' trouble and strife.

It has taught me to rise to the summit of ease,
By calmly submitting to fortune's decrees.
Thus I'm rich without pels for content is true wealth
and the best vade mecum in sickness and health.

(Sibbald, 1797: Uimh. XIV) (Aguisín D1 (b), lch. 322)

– Tá ocht rann san iomlán ag an amhrán seo.

teideal le fáil, sna trí shampla seo, gan iad a bheith taobh le taobh leis an mbunleagan Gaeilge, ar an leathanach thall uaidh sna cnuasaigh go hiondúil.

Feictear as an méid seo go mbíonn dinimic eile i bhfeidhm maidir le haistriúcháin ar theideal an amhráin ná mar a bhíonn maidir le haistriúcháin ar fhocail an amhráin féin. Is féidir míniú a mholadh ina leith seo: gur mhian le roinnt Béarlóirí i sochaí na hÉireann a gcuid Éireannachais féin – agus an Gaelachas ina ghné de sin – a innéacsú trína leithéid de theideal a úsáid ina stór amhrán féin, bíodh nach raibh an Ghaeilge acu féin mar theanga labhartha. Ba leor teidil Ghaelacha, áfach, a bheith ag gabháil le hamhráin ina *répertoires* pearsanta chun an t-innácsú sin a dhéanamh i leith shaol an chultúir Ghaelaigh, agus i leith a gcuid féiniúlachta féin dá bharr. Níorbh í brí na Gaeilge a bhí tábhachtach, ach í a bheith ann. Leagadh béim, i téarmaí Woolard, ar innéacsúlacht shóisialta na teanga seachas ar aon fheidhm thagrach a d'fhéadfadh a bheith ag gábhail léi (2016: 22-23). Toisc gur fheidhmigh an teideal 'An Páistín Fionn' ina aonar mar sin, d'fhéadfaí a rá go raibh íocónú déanta air, díreach mar a fheictear go bhfuil íocónú déanta, i saol an Bhéarla, i gcás nathanna ar nós 'A vourneen', 'machree', 'wisha' agus araile: tagraíonn na déantúis ghonta seo do choincheap na Gaeilge, don chultúr Gaelach agus cuirtear in iúl, trína n-úsáid, eisint den Éireannachas agus den fhéiniúlacht sin lena bhfuil siad snaidhmthe.

Amhrán – 'Lone Shanakyle' (Béarla) (Aguisín D5 (a), lch. 353, agus D5 (b), lch. 354) :

Amhrán logánta atá in 'Lone Shanakyle', an cúigiú cuid den mhaitrís mar a lúaitear é i bhFigíur 5.2, i bhfianaise na dtagairtí d'aiteanna áitiúla san amhrán, gan trácht ar an teideal; tá na tagairtí seo lárnaithe ar Cheathrú an Chalaidh, áit dhúchais an fhile, Tomás Ó Madagáin, mar phointe féachana.

Luafar ceithre shampla anseo; tógtar ceann amháin díobh as *Notes on Family History and Other Items* (Ryan, 14); is ó Michael Flanagan, as an mBaile Dubh Beag, Eidhneach, a chloisteár dhá cheann eile – (Cartlann CCÉ, 2017b; Mac Mathúna, 1977: 23) (Aguisín D5 (b), lch. 354) in 1973-1974, agus (CM, 2017

xix) sa bhliain 1977; Tom Lenihan, Cnoc Breac, Sráid na Cathrach, an t-amhránaí ar an taifeadadh eile, ón m bliain 1987 (CM, 2017 xxii).

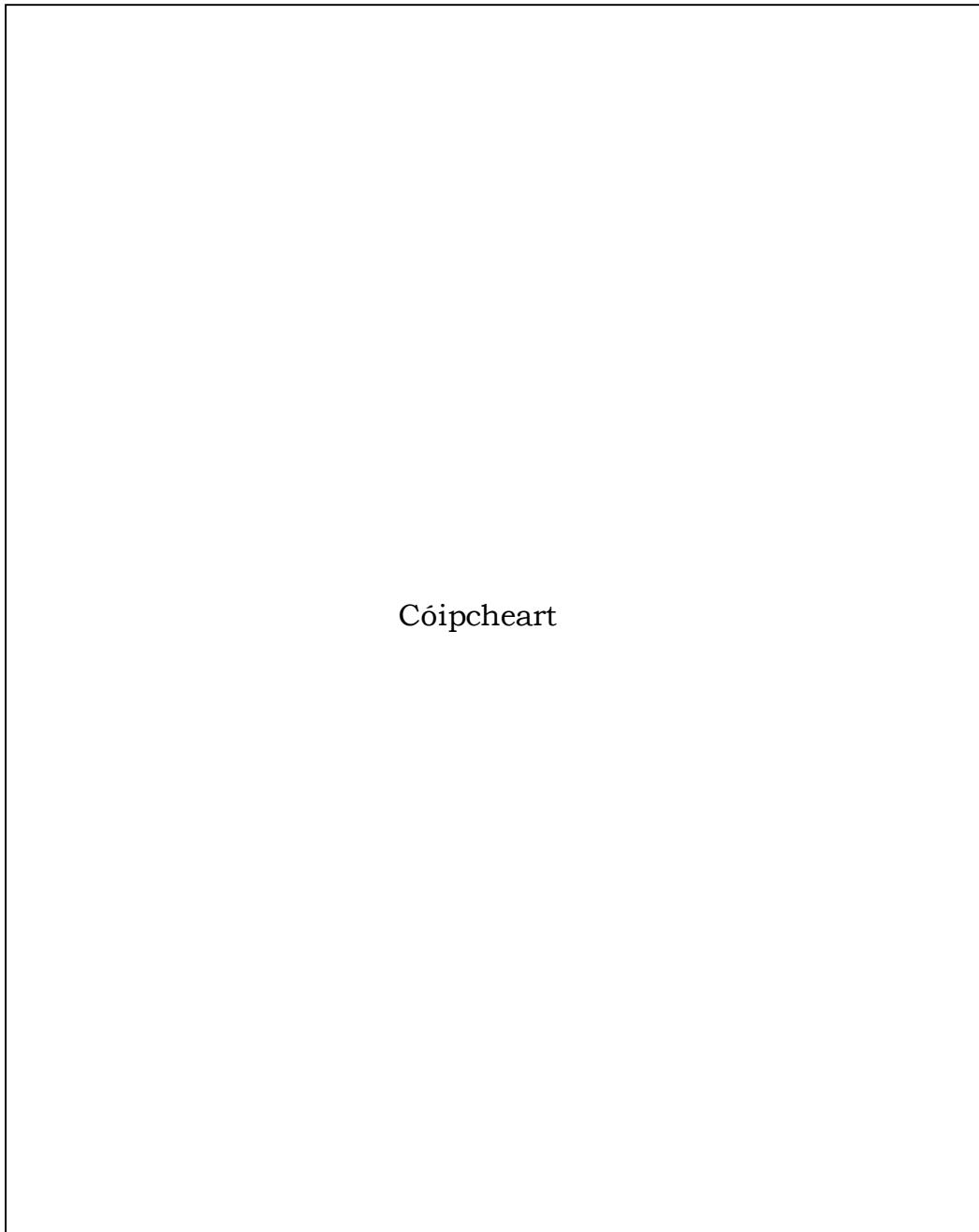
An sampla is luaithe dóibh ná é siúd as *Notes on Family History and Other Items*, scríofa ag an Ath. Pat Ryan⁴⁴, Cill Rois. Cé nach bhfuil dáta an fhoilsithe le fáil ar na nótaí seo ar stair na háite, luaitear iontu gur bunaíodh iad 'almost exclusively' ar chuntas Pat Ryan eile (1850-1945) (Ryan, 6), fear a mhair i gCeathrú an Chalaidh féin, agus go ndearnadh an chéad dréacht dóibh sa bhliain 1943. Ainmnítar Tomás Ó Madagáin mar an file a chum 'Lone Shanakyle' (Ryan, 12), agus cuirtear curfá agus cúig rann den amhrán ar fáil (14). Ní dhéantar aon trácht ann ar fhonn an amhráin.

Bhailigh Séamus Mac Mathúna an chéad taifeadadh den amhrán (Cartlann CCÉ, 2017b; Mac Mathúna, 1977: 23) ó Michael 'Straighty' Flanagan (1893-1987) i gCo. an Chláir in 1973-1974. Déanann Mac Mathúna, é féin ina Chláiríneach as Gower ('ainm Gaeilge le deimhniú' – *logainm.ie*), Cuar an Chláir, in iardheisceart an chontae, cur síos ar chúlra a bhailithe:

I was sure that this song had been "lost" as I had never heard more than a few lines of it in a score or more years; but when I met Michael Flanagan of Inagh in 1974 it was the first song on his lips (1977: 23).

Níor luaign Michael, áfach, cén fhoinsé a bhí aige féin dá leagan de 'Lone Shanakyle' (Mac Mathúna, 2014).

⁴⁴ Duine de na Rianaigh as Ceathrú an Chalaidh a scríobh na nótaí seo. Maíonn Michael Burke (2015) gurbh é an tAthair Pat Ryan (1922-2009) – 'Father Pa' – an t-údar; maíonn an Bráthair Emmett Corry, ar an lámh eile, gur le deartháir an Athar Pat, an tAthair Peter Ryan (1920-2000), an leabhrán (1991: IV).

Figiúr 5.4: Scór Shéamuis Mhic Mhathúna don amhrán 'Lone Shanakyle'
mar a bhaileadh sé é in 1973-74 ó Michael 'Straighty' Flanagan, an Baile Dubh Beag, Eidhneach, Co. an Chláir (Cartlann CCÉ, 2017b)

Is as cnuasach Carroll agus Mackenzie an dara sampla ó Michael (CM, 2017 xix), taifeadadh a rinneadh sa bhliain 1977. Bunaítear na leaganacha de 'Lone

Shanakyle' a bhíonn le cloisteáilanois i gcultúr coiteann agus i dtaifeadtaí na linne seo ar leagan Michael⁴⁵.

Tá leagan an Ath. Ryan níos giorra ná leagan Michael, ach don mhéid atá ann is beag iad na difríochtaí atá eatarthu.

Ní fios cén fhoinsé a bhí ag Tom Lenihan (CM, 2017 xxii) don amhrán ach oiread, ach níor mhíréasúnta an moladh gur ó Michael Flanagan a fuair sé é. Bhí cáil ar Michael Flanagan mar amhránaí⁴⁶; bhíodh teagmháil ag Tom le Michael ar oícheanta ceoil na dúiche agus le linn Scoil Samhraidh Willie Clancy (CM, 2017 xxiii); d'fhoilsigh Mac Mathúna leagan Michael de 'Lone Shanakyle' sa bhliain 1977; agus toisc go bhfuarthas an taifeadadh seo ó Tom sa bhliain 1987, deich mbliana i ndiaidh an fhoilsithe sin, tá seans ann go bhfuil an leagan atá ag Tom bunaithe ar leagan Michael.

Má deir Séamus Mac Mathúna go raibh an t-amhrán 'caillte' féin, dearbhaíonn sé fós go raibh cáil air, ar a laghad, ina áit dhúchais, i gCuar an Chláir iniarthar an Chláir, agus é ag fás aníos sna caogaidí; níor chuala sé féin é, ach deirtí go raibh a leithéid ann, agus gurbh é 'An Páistín Fionn' an fonn a ghabhadh leis (Mac Mathúna, 2014). Tá tuairisc eile ar an amhrán ó Michael Burke, fear a rugadh i Léid Mhóir Thiar, taobh le Ceathrú an Chalaidh, sa bhliain 1940. Luann Michael, é féin de shliocht Uí Mhadagáin, go mbíodh 'Lone Shanakyle' á chrónán ar fhonn 'An Páistín Fionn' ag Margaret Madigan, seanmháthair Michael a rugadh sa bhliain 1869 i gCeathrú an Chalaidh, agus é á chasadadh ag a hiníon Catherine, máthair Mhíchíl, ar an bhfond céanna, bean a rugadh i gCeathrú an Chalaidh sa

⁴⁵ Samplaí: Assumpta Kennedy (2012), Frank Harte agus Donal Lunny (2004), Déanta (1997), Dervish (1996).

⁴⁶ Cuireadh amach albam dá amhráin, *Lone Shanakyle*, in 1981, agus tá taifeadtaí leis i gcuasach Carroll agus Mackenzie *Around the Hills of Clare* (2004 agus 2017), chomh maith leis an téip agus an leabhar a d'fhoilsigh Séamus Mac Máthuna le Comhaltas Ceoltóirí Éireann in 1977, *Traditional Songs and Singers*. Bhí an bainseo aige chomh maith, agus ainmnítear mar cheoltóir é ar *Irish Dance Music* (Hall, 1995).

bhliain 1901. Dearbhaíonn Michael, leis, gur chuala sé 'Lone Shanakyle' á chasadadh go luath sna seascaidí, ar fhonn 'An Páistín Fionn', i dteach tábhairne i gCill Rois; Jack Brew (1895-1986) an t-amhránaí a bhí ann; ba as Cnoc Dhoire é Brew, baile beag trí mhíle go leith ó Chill Rois (Burke, 2015). Is féidir a dheimhniú as na tuairiscí seo, i dteannta chuntas an Rianaigh, go raibh aithne ar an amhrán 'Lone Shanakyle' sa cheantar thart ar Chill Rois ón dara leath den naoú haois déag ar aghaidh.

Scríobhadh an t-amhrán sna 1850idí ar a luaithe, i bhfianaise a bhfuil aige mar ábhar; ceapann Mac Mathúna gur sna 1860idí a scríobhadh é, agus an tuairim aige go raibh na línte sa rann deireanach ag tnúth le héirí amach na bhFíníní (1977: 23):

I am watching and praying through the length of the night
 For the grey dawn of freedom the signal to fight
 My rifle is ready my sabre is bright
 For to strike once again for poor Erin (Aguisín D5 (b), lch. 354)

Sula mbreathnófar ar aon rud eile, caithfear ceist ghaolmhar eile a phlé. Is féidir 'Lone Shanakyle' a fheiceáil mar amhrán deoraíochta, de bharr a ábhair agus a théamaí, agus línte ar nós 'Far far from the isle of the holy and grand... / ... Do I wander and pine for poor Erin', 'Lonely and sad I roam, far from my island home' gan trácht ar 'Sad, sad is my fate in this weary exile'. Glactar leis go minic uathu seo gur thar lear a scríobhadh an t-amhrán, ach is amhlaidh nach molann an fhianaise gur chaith Tomás Ó Madagáin mórán dá shaol ar an gcoigeríoch, má d'imigh sé thar lear in aon chor.

Ar an gcéad rud, adhlacadh i gCill Rois é; fuair sé bás ar an 25ú Mártá, 1881, agus tá a uaigh le fail i reilig Eaglais na hÉireann⁴⁷ i gCill Rois, agus ceithre bliain is ceithre scór bainte amach aige. Mar rud eile, luaitear Madigan, Thomas, Esq., Leadmore, Kilrush, mar bhall de Chumann Oisín sa bhliain 1858 in idirbhearta an Chumainn a foilsíodh i 1861, cumann a raibh a chara, an scoláire Eoghan Ó Comhraí, ina chomhbhunaitheoir air. (O'Daly, 1861: 218). Tá fianaise in alt sa *Freeman's Journal* (24 Eanáir 1857) gurb é seo an Tomás Ó Madagáin

⁴⁷ Níor Phrotastúnaigh iad Tomás agus a mhuintir; faightear go leor uaigheanna Caitliceacha i reiligi Eaglais na hÉireann sa cheantar.

céanna atá i gceist; luaitear a ainm i dteannta ainm Mhártain Uí Ghríobhtha, scoláire eile as Cill Rois a bheadh ina chomhghleacaí le Tomás, agus a bhfuil saothar leis le sonrú i lámhscríbhinní as ceantar Chill Rois (Ní Dheá, 2008: 130; 1993: 46-47).

Feicimid Tomás ina áit dhúchais sa bhliain 1875 agus é ina sheanfhear i gcuntas Ferguson (1879: 315), agus sliocht ann as litir a scríobh Micheál Ó hAnnacháin (Ferguson 1879: 319, 320). An fear céanna atá i gceist anseo, mar luann Ferguson gur chara le hEoghan Ó Comhraí é (1879: 319, 320).

Ní féidir neamhaird a dhéanamh ar dhinnseanchas a shleachta, a mhaireann fós sa cheantar; dearbhaíonn Assumpta Kennedy, garníon an fhile den dara glúin ar thaobh a máthar, go ndeireadh a máthair nár imigh Tomás riamh ón gceantar (Kennedy, 2015) (Aguisín E, Ich. 363-364).

Mar mhír eile sa bhrefis, luaitear 'Thomas Madigan, Carnacalla' mar fhear céile ar leac uaighe 'Anne Madigan', bean seachtó bliain d'aois a adhlacadh i reilig na Seanchoille féin sa bhliain 1871, agus leac na huaighe curtha suas ag an Thomas Madigan sin (Scanlan, S. agus Kilrush Youth Centre, 2017). Seans maith gurb í seo an Anne chéanna a phós an file Tomás – Anne Higgins; chomhfhreagródh a haois go maith leis sin⁴⁸.

Chun an fhianaise seo a mheá, ar dtús tá ann ceist shuíomh na huaighe i gcás an fhile féin. Fiú má scríobhadh 'Lone Shanakyle' thar lear, níor dheoraí i ndáiríre é Tomás má d'imigh sé seal agus má d'éirigh leis filleadh ar a áit dhúchais.

Bhí Tomás fós thart in 1858 le bheith ina bhall de Chumann Oisín. Glactar leis gur scríobhadh an t-amhrán sna 1860idí. Má d'imigh Tomás go Meiriceá sa bhliain 1860, abair, bheadh trí bliana agus trí scór bainte amach aige (rugadh sa bhliain 1797 é). Ní bheadh sé seo gan fasach, ach fós de réir phatrúin

⁴⁸ Ach d'fhágfadh sin tomhas sa bhrefis – ní mhínítear cén fáth go bhfuil an bheirt acu adhlactha i reiligí éagsúla.

ghluaiseachta dhaonra na linne, is aois neamhchoitianta í do dhuine a bheith ag taisteal nach bhfuil mórán saibhris aige.

Cuireann an tuairisc a dhéanann Ferguson ar Thomás sa bhliain 1875 teorainn uachtair ar pé tréimhse a chaith an file thar lear; ar aon nós feictear ann i gCeathrú an Chalaidh é, 78 mbliana d'aois agus baint fós aige le cúrsaí léinn. Más féidir glacadh leis gurb é an Thomas Madigan céanna atá luaite ar leac uaighe Anne Madigan i reilig na Seanchoille, tharraingeodh sé sin an teorainn uachtair siar go 1871.

Bhí ceangal láidir ag an bhfile leis an gceantar – talamh agus bean chéile le naonúr clainne. Tá cuid dá shliocht, fiú, ina gcónaí fós inniu sa bhaile fearainn céanna. Ní chuireann na cúinsí seo leis an seans gur fhan sé i bhfad ó bhaile.

Nuair a chuirtear an dinnseanchas san áireamh, tá argóint láidir anseo le rá nár fhan an file riamh i bhfad thar sáile, má d'imigh sé ar chor ar bith le linn a shaoil.

Más fíor, is éard atá againn in 'Lone Shanakyle' ná amhrán deoraíochta a scríobh duine a chaith formhór a shaoil sa bhaile, ina bhall de ghnáthphobal iarthar an Chláir. Ach níor rud as an ngnáth é seo – ba nós ag filí amhráin imirce a chumadh ainneoin nach raibh an taithí phearsanta sin acu, ceist a phléifear i rannóg eile.

Bíodh go bhfuil tuairisci againn ar an amhrán ó dhaoine a mhair sa cheantar sa dara leath den naoú haois, is amhlaidh nach bhfuil leagan ar páir de ar fáil ó na haimsirí sin. Ní féidir a bheith cinnte mar sin faoin leagan den amhrán a bhí i gcúrsaíocht na laethanta sin. Mar rud deireanach is fiú, mar sin, súil a chaitheamh ar shaothair eile leis an bhfile a mhaireann ón am sin, agus measúnú a dhéanamh ar 'Lone Shanakyle' sa chomhthéacs a chuirfidh siadsan ar fáil.

Tá Béarla slachtmhar cumasach le cloisteáil in 'Lone Shanakyle'; má tá, is amhlaidh de réir na fianaise go raibh an Béarla ar a chomhairle ag Tomás Ó Madagáin, bíodh gur i gceantar láidir Gaeilge a mhair sé. Léiritear an cumas seo ina chuid aistriúchán, sampla de ina leagan d'amhrán Ghiorfhóid Mhic Ghearrailt,

'Air Mhágha Ghlas na ngealbhánta', 'The bards have not repeated this Mágha Ghlas narration', a fhaightear i lámhscríbhinn le Mícheál Ó hAnnacháin ón mbliain 1857, RIA 24 L 12 (16-21) (Aguisín D8, lch. 359). Feictear arís é in 'The Plains of Leadmore,' sa lámhscríbhinn den bhliain 1831 (RIA 23 I 48, 111-113) (Aguisín D7, lch. 357).

Ní miste cuimhneamh ar Thomás an scoláire chomh maith le Tomás an file. Ba bhall de thraigisiún an aistriúcháin é i measc scoláirí an cheantair, agus iad go léir ag aistriú dánta is amhráin ón nGaeilge shlachtmhar go Béarla a bhí gach pioc chomh slachtmhar léi, ilsamplaí díobh seo le feiceáil i lámhscríbhinní Uí Annacháin. Ba bhall é Tomás mar sin den ghlúin seo scoláirí a raibh an Béarla ar a dtoil acu chomh maith is a bhí an Ghaeilge acu; ní haon ionadh é go bhfaighfí a leithéid de Bhéarla in 'Lone Shanakyle', agus an Béarla sin faoi anáil stíl Victeoireach, iar-Rómánsach na linne, mar a d'oirfeadh d'ábhar ó lámh scoláire dátheangaigh a raibh dúil sa litríocht agus sa chultúr aige.

Is léir go bhfuil an t-amhrán 'The Plains of Leadmore' faoi anáil saothar i dtraigisiún amhráin na Gaeilge a raibh teagmháil ag an bhfile leo. Nuair a dhéantar comparáid idir amhrán Mhic Gearailt, 'Air Mhágha Ghlas na ngealbhánta' (RIA 24 L 12, 16-21) (Aguisín D8, lch. 359), an t-aistriú a rinne Tomás air sin (arís, RIA 24 L 12, 16-21) (Aguisín D8), agus teács amhrán Thomáis 'The Plains of Leadmore' (Aguisín D7, lch. 357), tá an nasc soiléir, d'ainneoin na bearna idir dátaí na lámhscríbhinní:

Tá toráidhe tarca afás ann, Olive is oráistighe,
Is Cocoa nuts le fághail ann, gach lá air an ccraoibh
Tá an bile glas faoi bhláith ann, 'na tug an chúach léi a hál as,
'Sa shamhail ní'l le fághail, ann aon pháirt eile 'n tir.
('Air Mhágha Ghlas na ngeal-bhánta' le Gearóid Mac Gearailt, RIA 24 L 12 (1857), 16)

Where cocoa nuts are daily, growing with perseverance,
The oranges increasing, in great immensity;
A blossomed tree unequaled, by any in this Nation,
And with perfect consolation, it's there the cuckoo breeds.
('Mágha Ghlas na ngeal-bhánta', Translated By Mr. Thos. Madigan of Carnacalla', RIA 24 L 12 (1857), 17)

The Orrange tree olive and cedar
Box and beech there indeed grow

And Vine branches much grander than either
Beside a clear lake in a row.
('The Plains of Leadmore' le Tomás Ó Madagáin, RIA 23 I 48 (1831), 111)

An féidir tionchar na Gaeilge a mhaíomh i gcás 'Lone Shanakyle' chomh maith? Ní foláir a rá go bhfuil rian mhothú litríochta an Bhéarla, an mothú Victeoireach, atá fréamhaithe sa Rómánsachas, le brath i bhfad níos mó i bhfocail 'Lone Shanakyle'. Ina dhiaidh sin féin, tá le háitiú go bhfuil rian na Gaeilge le fáil go láidir ann freisin. Déanfar plé ar ball ar ghnéithe an amhráin a thagraíonn go soiléir do ghnéithe fhilíocht na Gaeilge mar a fhaightear iad in 'An Páistín Fionn': meadaracht agus córas chomhfhuaimeanna inmheánacha, móitífeanna áirithe, gealltanás agus dearbhú dlisteanachta sa deireadh mar a fhaightear i dtraigisiún na n-aislingí is na ndánta grá. Ina theannta sin, ba dheacair a áitiú, mar shampla, nach bhfuil meanma 'Amhrán an Ghorta', seo thíos, le fáil in 'Lone Shanakyle':

Tá scamall éigin os cionn na hÉireann
Nár fhan dúil i gcéilíocht ag fear ná ag mnaoi;
Ní athníonn éinne des na daoine a chéile,
Is tá an suan céanna ar gach uile ní.
Ní miste spéirbhean bheith amuigh go déanach,
Níor fhan aon tréine ins na fir a bhí,
Níl ceol in aon áit ná suim ina dhéanamh,
Is ní aithním glao cheart ag bean chun bídh (Ó Mainín, 1973: 192).

Is féidir a mhaíomh fiú gur macalla díreach de 'Amhrán an Ghorta' é samhail an scamaill:

Dark, dark is the night cloud o'er lone Shanakyle

Mar shampla eile de *mhiliú* na Gaeilge mar chomhthéacs do 'Lone Shanakyle', luíonn a eisint, lena thrácht lom ar an mbás, go dlúth le macalla eile ón nGorta ó Sheán Mac Mathúna, bailitheoir béaloidis ón Luach i dtuaisceart an Chláir, a rugadh sa bhliain 1876:

Is dána an rud domhsa a bheith ag súil le comhra
Is maith an rud domhsa má d'fhuighinn braillín
Is a Rí na Glóire tabhair fuascailt domhsa
Go dté mé im'chónaí san gcill úd thíos (Póirtéir, 1996: 286).

Léiríonn sé seo go dtagann 'Lone Shanakyle' le saothar Thomáis Uí Mhadagáin i gcoitinne ó thaobh stíle de, sa mhéid go bhfuil focail an amhráin seo freisin faoi anáil na Gaeilge.

Ó thaobh ábhar an amhráin de, ní i bhfad ó eachtraí an Ghorta Mhóir i gCill Rois a scríobhadh 'Lone Shanakyle', i dtéarmaí ama ná i dtéarmaí spáis – tá blas chuntas an fhinné ar fhocláiocht na línte a chuireann síos ar dhán na marbh in olluaigh na Seanchoille, leis an ngráin is leis an bhfearg atá le brath go tréan sa tsamhail sin. Shuífeadh sé seo an cumadóir i dtréimhse agus in áit a thioefadh le tréimhse agus le háit Thomáis. Is deacair éalú ó uafás agus ó chuthach na línte úd

Where the murdered sleep silently pile upon pile
In the coffinless graves of poor Erin

agus ón tátal, pé duine a scríobh é sin, go bhfaca sé lena dhá shúil féin a raibh i gceist aige.

Chun coimriú a dhéanamh ar an gcás, molann na píosaí éagsúla seo den fhianaise imthoisceach nach bhfuil an leagan de 'Lone Shanakyle' atá againnanois rófhada ó bhunleagan Thomáis Uí Mhadagáin, i dtaobh ábhair ná i dtaobh stíle de.

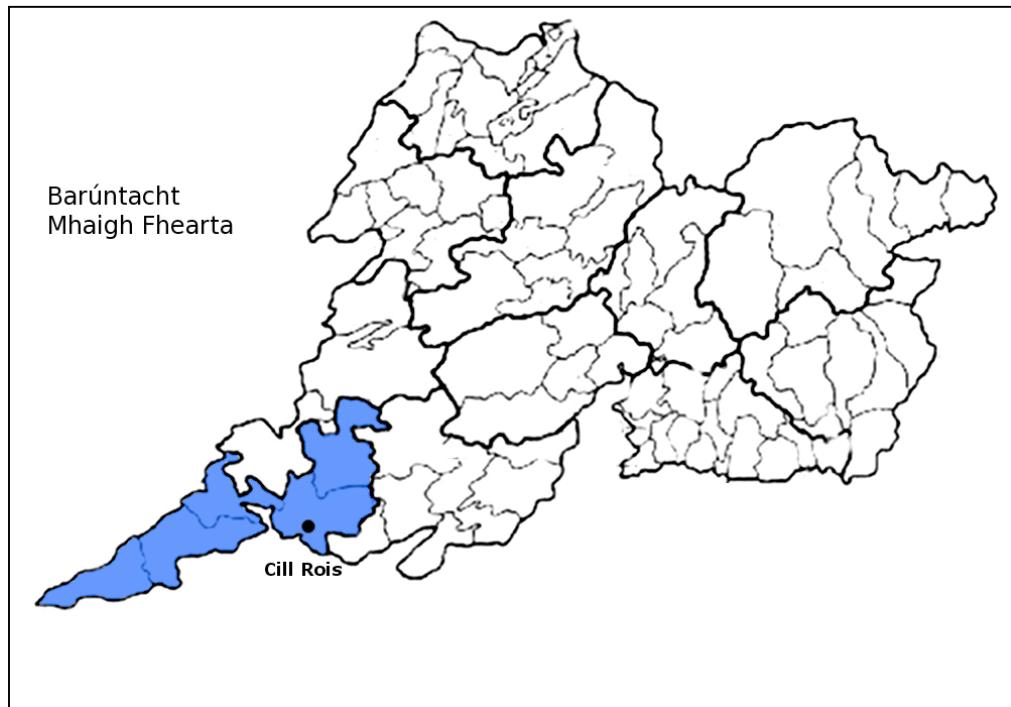
Amhrán – 'Amhrán an skate' (macarónach) (Aguisín D6, lch. 356):

Murach an focal *skate* amháin, d'fhéadfáí amhrán lán-Ghaeilge a thabhairt ar 'Amhrán an *skate*', an chuid dheireanach den mhaitrís mar atá ar an tábla i bhFigíúr 5.2. Is amhrán fiorlogánta é, aon leagan amháin de a bhailigh Tadhg Ó Murchú sa bhliain 1942, ó fhear as 'Rinn an Bhile, Maigh Fhearta' (Gunn, 1984: 13). Lúaitear ann roinnt logainmneacha áitiúla as an gceantar thart ar Rinn Bhile, pointe ar an gcósta thaobh thiar de Charraig an Chabhaltaigh, deich míle go leith i bhfarraige siar ó Chill Rois. Seán Ó Meachair (c. 90) an t-amhránaí, agus curtair an t-amhrán i leith Mhíchíl Uí Cheallaigh 'Caolaí Beag'. Ní thugtar le fios cathain a scríobh Ó Ceallaigh é, ná aon leid eile ach amháin go raibh aithne ag an amhránaí ar an gCeallach; dúirt Séan: 'Bhíodh sé ag bualadh coirce anseo timpeall. Chuireadh sé a dhrom le balla agus thosnaíodh sé ag déanamh amhrán' (CBÉ 861: 1092) Leid amháin eile ná go lúaitear 'Tomás Mhártain agus arm an rí 'san amhrán, tagairt do 'seana shaighdiúir a bhí ag gabháil timpeall' de réir nótaí Uí Mhurchú (Gunn, 1984: 13); dá mbeadh tábhacht ag gabháil leis an bhfocal 'bhí' i nótaí Uí Mhurchú, seachas an focal a d'fhéadfadh a bheith ann, 'bhíodh', chiallódh sé sin gur tagairt d'fhear é a bhí 'ag gabháil timpeall' le déanaí, agus seans mar sin gur scriobhadh an t-amhrán thart ar chasadhl an chéid ná am éigin

uaidh sin ar aghaidh, rud nach dtiocfadh salach ar an léamh a dhéanann Shields ar notaí Uí Mhurchú (Shields, 2010: 254).

Comhthéacsanna

Is ceart breathnú ar chomhthéacs stairiúil is ar chomhthéacs teangeolaíoch na maitrís *Lone Shanakyle*. Toisc gurb ann atá tromlach na nasc tireolaíoch ag an maitrís, caithfear súil ach go háirithe ar Chill Rois, agus ar an Bharúntacht Mhaigh Fhearta thart air, ó thús an naoú haois déag ar aghaidh.

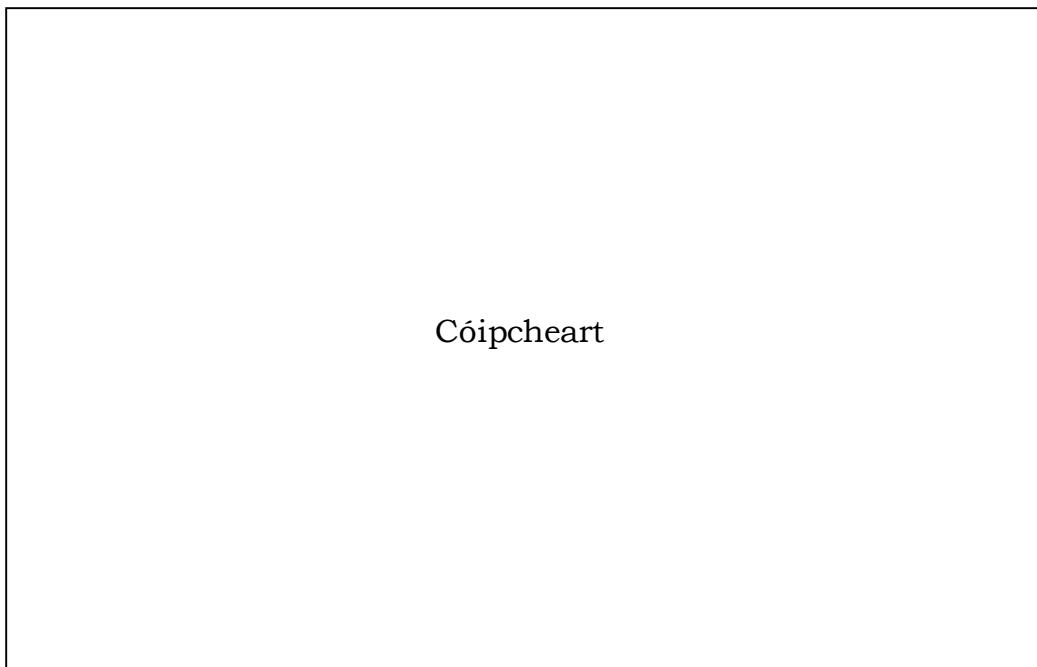
Figiúr 5.5: Barúntacht Mhaigh Fhearta
Íomhá leasaithe, bunaithe ar County Clare Baronies (Connors, 2016)

Stair – Cill Rois agus Maigh Fhearta, ó thús an 19ú haois ar aghaidh

Níl dabht ach go raibh sruthanna éagsúla na n-eachtraí in Éirinn sa chéad leath den naoú haois le haireachtáil sa cheantar seo, an t-am a bhí an file Tomás Ó Madagáin ina fhear óg. Bhí neart ar siúl sa tír, idir Éirí Amach na nÉireannach Aontaithe roimh thús an chéid, gluaiseacht Fhuascailt na gCaitliceach sna

1820idí, Cogadh na nDeachúna sna 1830idí agus gníomhaíochtaí na Terry Alts go logánta, an seicteachas – ach go háirithe i gCill Rois – a ghabh le gluaiseacht an Reipéil, tionchar Dhónaill Uí Chonaill a toghadh don chontae sa Pharlaimint ó 1828, an náisiúnachas mar a bhí sna 1840idí, idir an cur chuige bunreachtúil i bhfoirm gluaiseacht an Reipéil agus an cur chuige réabhlóideach i bhfoirm Éire Óg.

Anuas ar na rudaí seo, ba chás ar leith é iarhar an chontae le linn na 1840idí agus túis na 1850idí ó thaobh an Ghorta Mhóir de. Má bhí cúrsaí go dona ann, ba é Aontas Dhlí na mBocht Chill Rois agus ceantar Mhaigh Fhearta ceartlár na tubaiste is na fulaingthe, le breis is 3,900 duine caillte i dteach na mbocht i gCill Rois idir 1847 agus 1849 amháin leis féin. Lean an tiarna talún Coirnéal Crofton Vandeleur ar aghaidh lena chlár féin le linn an Ghorta chun na feirmeacha a bhailiú le chéile agus tionóntaí a ruaigeadh as an gceantar, le cabhair óna ghníomhaire díograiseach Marcus Keane. Ba bheag a mbeann ar fhírinne lom an scéil; nuair a fiafraíodh den Choirnéal, i mí Iúil 1850, de na daoine a cuireadh chun bóthair ar fhulaing mórán acu go mór nó an bhfuair mórán acu bás, an freagra a bhí aige ná, "Not that I am aware of" (Scanlan, 2017b). D'ainneoin iarrachtaí Captain Kennedy, Cigire Dhlí na mBocht d'Aontas Chill Rois, agus d'ainneoin an droch-chlú a cuireadh ar na tiarnaí talún, a bhúiochas don tuairisciú fairsing a rinne an *Illustrated London News* ar an nGorta in iarhar an Chláir sa bhliain 1849, rinneadh slad amach is amach ar mhuintir an cheantair idir fhoghail an Ghorta agus pholasaithe na móruaisle.

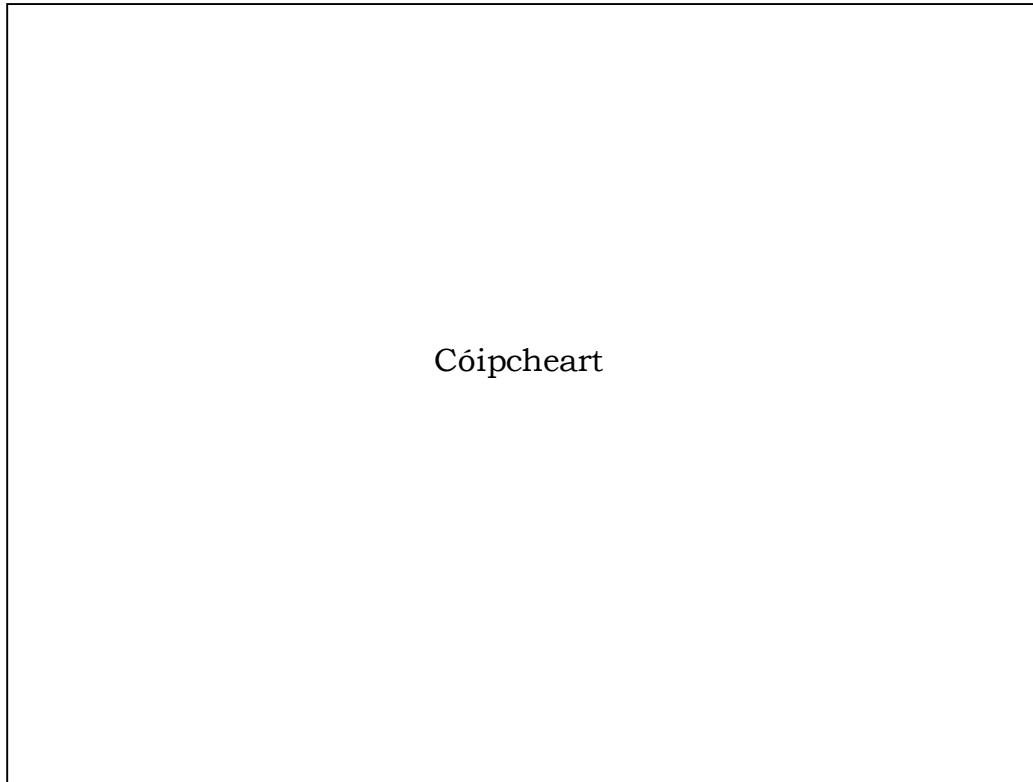
Figiúr 5.6: 'Miss Kennedy Distributing Clothing at Kilrush': *Illustrated London News*, 22 Nollaig 1849

— *'Miss Kennedy (about seven years old) is the daughter of Captain Kennedy, the Poor-law Inspector of the Kilrush Union. She is represented as engaged in her daily occupation of distributing clothing to the wretched children brought around her by their more wretched parents. In the front of the group I noticed one woman crouching like a monkey, and drawing around her the only rag she had left to conceal her nudity. A big tear was rolling down her cheek, with gratitude for the gifts the innocent child was distributing.'*

Bánaíodh an ceantar faoi láir na n1850idí de dheasca na n-eachtraí seo, agus mhair míshásamh agus ceannaire le fada i measc an phobail a bhí fágtha. Cé nár cheanncheathrú Maigh Fhearta do Bhráithreachas Phoblacht na hÉireann (BPÉ) sna 1860idí, an t-am ar scriobhadh na focail do 'Lone Shanakyle' más fior do thuairimí, ghlac buíon páirt fós in Éirí Amach na bhFíníní sa bhliain 1867 i gCill Bheathach, ach ba é an scéal céanna leo agus a bhí le hiarrachtaí eile ar fud na tíre, agus theip orthu.

Cuireadh leis an teannas sa cheantar le linn na mblianta i bhfianaise eachtraí ar an státse náisiúnta: sa bhliain 1870, bhunaigh Isaac Butt Comhlachas an Rialtais Dúchais (Home Government Association), as ar eascair Léig an Rialtais Dúchais (Home Rule League) (1873), agus Páirtí an Rialtais Dúchais (Home Rule Party, Irish Party nó Irish Parliamentary Party). Tháinig Conradh na Talún

ar an bhfód sa bhliain 1879, agus Parnell mar uachtarán air. Leanadh ar aghaidh le straitéisí an *Boycott* agus an *Plan of Campaign* le linn na 1880idí. Mar sin a bhí cúrsaí sa tír agus Tomás Ó Madagáin in earr a shaoil; cailleadh i gCill Rois é in Earrach na bliana 1881.

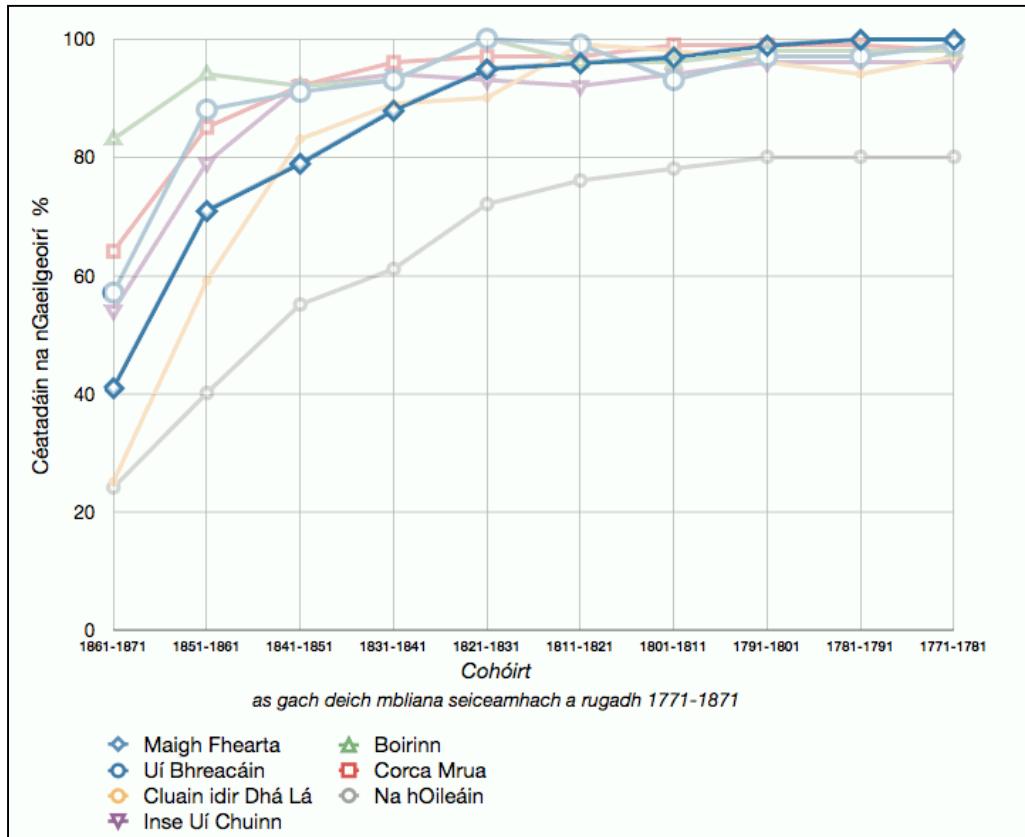

Figiúr 5.7: Eastát Vandeleur, in aice le Cill Rois, 1888

'T. Birmingham's house, Moyasta, Co. Clare with Battering Ram and soldiers outside'. Íomhá le Robert French, Lawrence Photograph Collection, Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, Gairmuimhir L_ROY_01769.

Ghabh tábhacht ar leith, mar a pléadh cheana féin i gCaibidil 3, leis na heachtraí ar eastát Vandeleur i gCill Rois in 1888 agus an aird a dhírigh na meáin chumarsáide orthu, le linn na tréimhse úd inar cuireadh teaghlaigh amach as a dtithe ar fud an chontae. B'uair na cinniúna é do chóras na dtiarnaí talún.

Comhthéacs sochtheangeolaíoch – Cill Rois agus barúntacht Mhaigh Fhearta

Figiúr 5.8: Scéal na Gaeilge i mBarúntacht Mhaigh Fhearta, léirithe i gcomhthéacs iartha an Chláir

– Meastachán ar íosmhéid líon na nGaeilgeoirí i gcohóirt as gach deich mbliana seiceamhacha a rugadh 1771-1871. Graf bunaithe ar thaighde FitzGerald (1984: 132, Tábla 3)

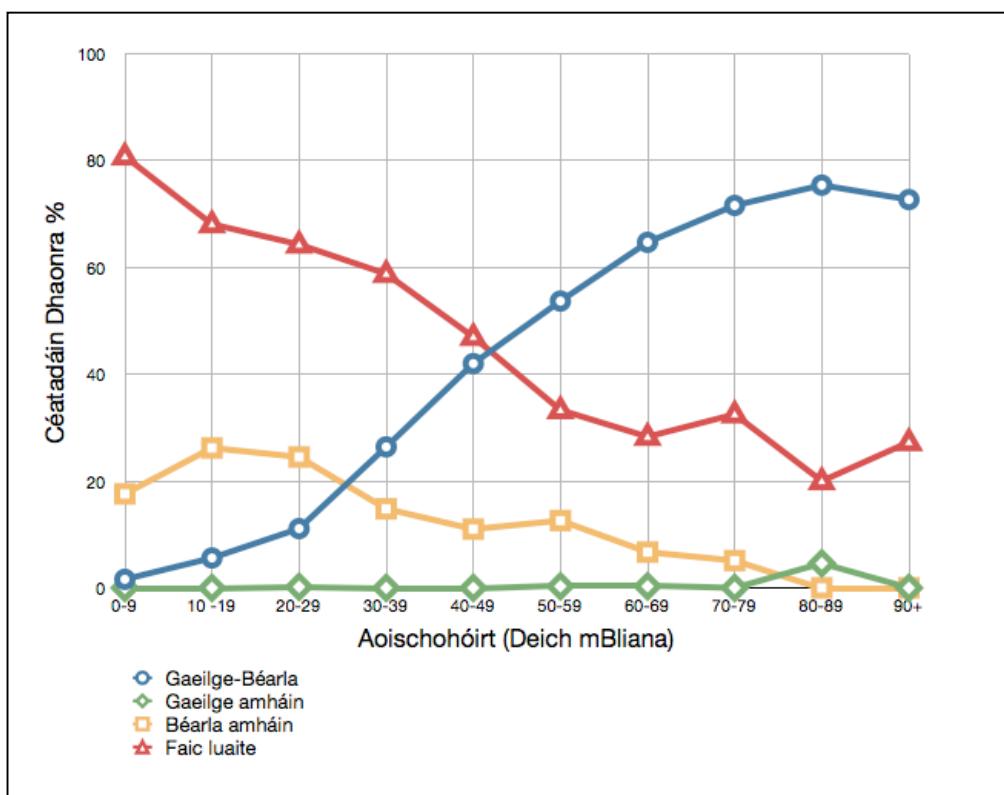
Léiríonn Fig. 5.8 scéal na Gaeilge le linn an naoú haois déag i Maigh Fhearta; tá rian na mbarúntachtaí eile in iartha an Chláir fágtha istigh ann mar chomparáid. Feictear go raibh an Ghaeilge an-láidir sa cheantar ina measc siúd ar rugadh iad thart ar thús an chéid; dar le taighde FitzGerald, bhí sí ag 99% de chohórt an fhile Tomás Ó Madagáin, a rugadh sa bhliain 1797. Sa chohórt 1831-1841 titeann an céatadán sin faoi 90% den chéad uair, agus as sin amach a fheictear laghdú mór sa Ghaeilge go 41% sa chohórt a rugadh idir 1861-1871. Is amhlaidh gurb é seo an léargas is soiléire le fáil as na sonraí daonáirimh ar chomhthéacs

sochtheangeolaíocha don fhile a chum ‘Lone Shanakyle’. Is deacair mórán a dhéanamh amach as torthaí Dhaonáireamh 1901 i leith an bhaile fearainn Ceathrú an Chalaidh Theas, arbh as Tomás Ó Madagáin, a bhí fiche bliain sa reilig faoin uair sin⁴⁹. Bíodh sin mar atá, tá an scéal soiléir ar leibhéal na barúntachta agus cuireann na figiúirí sin in iúl athrú teangeolaíoch as cuimse sa réigiún le linn an naoú haois déag.

An bharúntacht leis an gcéatadán is airde de Ghaeilgeoirí aonteangacha iniarthar an Chláir don bhliain 1851, dar le FitzGerald, ná Barúntacht na Boirne (43%), le Corca Mrua ina dhiadh (31%), agus ansin Maigh Fhearta (25%) (1984: 152-153 – Tábla 6).

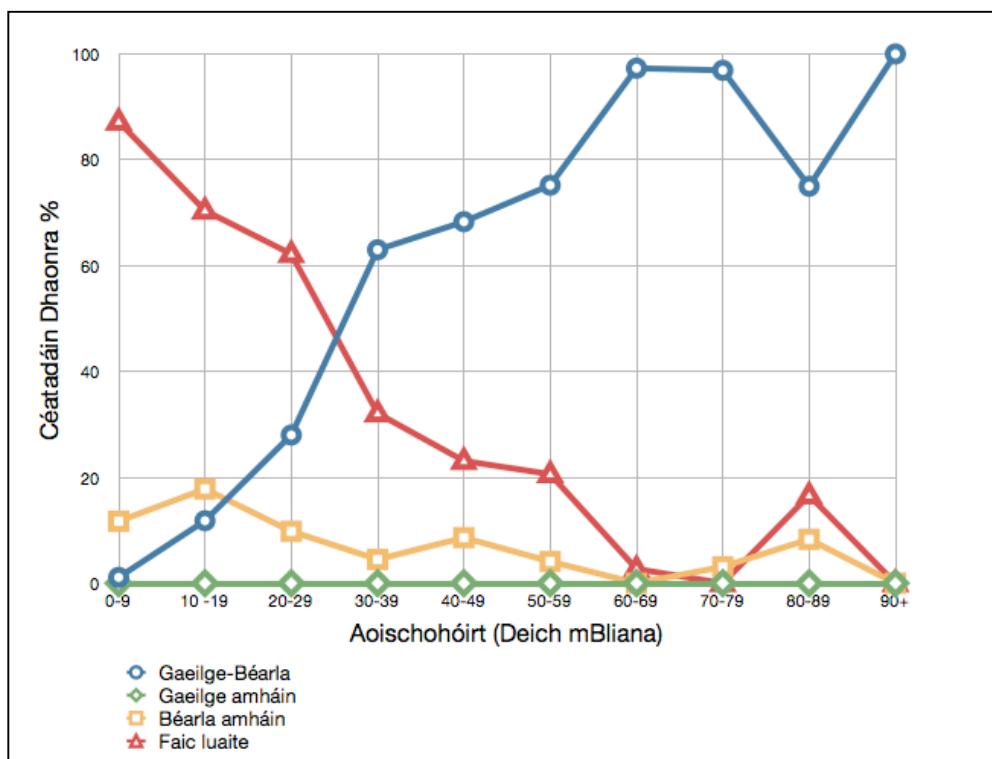
Léiríonn taighde Uí Chuív (1996) an scéal céanna maidir le labhairt na Gaeilge sa cheantar mar leanúint ón méid atá le fail faoi i dtáighde FitzGerald; titim ghéar go 25-49% i gcás Mhaigh Fhearta faoi 1891(1996: 387).

⁴⁹ An méid atá le baint as ná go raibh 152 duine a raibh cónaí orthu i gCeathrú an Chalaidh Theas, ach i gcás 116 díobh sin níl aon rud curtha isteach sa rannóg i leith na teanga; maidir leis an 36 duine eile luaitear ann 'Irish-English', ocht mbliana déag an duine is óige díobh sin, a bhformhór níos sine ná 40. Ar a laghad is féidir a rá nach gcuireann an méid seo isteach ná amach ar an scéal a thugtar le tuiscint sna staitisticí don cheantar i gcoitinne.

Figiúr 5.9: Próifíl de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Rois (Bailecheantair), 1901

Graf ginte ó shonrai as Daonáireamh 1901; 1901 Census of Clare: District Electoral Division (DED) – Kilrush Urban (LCC, 2017a)

Figiúr 5.10: Próifil de phobal teanga de réir na sonraí daonáirimh – Cill Rois (Tuathcheantar), 1901

Bailte fearainn i bparóiste Chill Rois a áiríodh mar chuid den toghroinn sin, graf ginte ó shonrai as Daonáireamh 1901; 1901 Census of Clare: District Electoral Division (DED) – Kilrush Rural (LCC, 2017a)

Léirítear an scéal céanna arís sna sonraí i nDaonáireamh 1901 i leith Chill Rois Bailecheantar agus Cill Rois Tuathcheantar (Fig. 5.9 agus 5.10). Faightear tuilleadh Béarlóirí aonteangacha i mbaile Chill Rois féin, agus iad sin i measc na ndaoine níos óige, mar a bheifí ag súil leis. Ní mór a shonrú, áfach, an lín iontrálacha ann nach bhfuil aon rud le rá acu i dtaobh cheist na teanga, agus go gcuireann sé seo cor ar an bhfaisnéis atá le baint as.

Bhí léann na Gaeilge beagnach imithe as an gceantar um an dtaca seo, mar a léiríodh cheana féin i gCaibidil 3.

Scéal an cheoil – iarthar an Chláir ó thús an 19ú haois ar aghaidh

Rinneadh cur síos i gCaibidil 3 ar na hathruithe a tháinig ar an ngeilleagar sna 1830idí, agus ar an teannas a d'éirigh níos measa idir an chosmuintir, a bhí ag éirí níos boichte, agus na húdaráis dá bharr. Sin an comhthéacs ina raibh amhráin ar nós 'An Páistín Fionn' i gcúrsaíocht an uair sin, agus níor dheacair a shamhlú an chaoi a n-éireodh a mhacasamhail ina fheithicil indíreach don cheannairc.

Pléadh chomh maith i gCaibidil 3, patrúin an tsealbhaithe is na hiasachta a bhíonn le feiceáil, i dtaobh na bhfonn de, i lámhscríbhinní Mhíchíl Uí Annracháin ó na blianta 1831 (RIA 23 I 48) is 1857 (RIA 24 L 12), mar a léirítear in Aguisín B1 (lch. 268). Feictear, anuas air sin, as Aguisín B2 (lch. 277), gur rud coitianta é an fonn céanna a bheith in úsáid arís is arís eile i gcomhair amhráin éagsúla, agus mar sin, nach annamh an rud an mhaitrís mar ghné.

Gnéithe d'idirghníomh na n-eilimintí i maitrís *Lone Shanakyle*

Leaganacha den fhonn 'An Páistín Fionn'

Tá sé luaite cheana féin anseo gur pé leagan den fhonn 'An Páistín Fionn' a bhí ag gabháil thart sa Chlár, b'ionann é, de réir gach dealraimh, agus ceann díobh siúd a fhaightear sna cnuasaigh a foilsíodh ar bhonn náisiúnta sa tréimhse 1850-1950. Luadh chomh maith go bhfuil cosúlacht láidir le fáil idir tromlach na leaganacha seo, i dtéarmaí leagan amach na séise, na míre is na rithime. An rud is féidir a bhaint as seo ná nach dtiocfadh móran athraithe ar an gcaidreamh ag na focail san amhrán 'An Páistín Fionn' leis na nótaí san fhonn, pé leagan de a bheadh ann; chrochfaí na focail Ghaeilge ar an bhfonn ar an mbealach céanna.

Is fior go bhfuil gné shuntasach amháin le háireamh, áfach, a roinneann na samplaí anseo ina ndá ghrúpa: ceist an mhóid. Mar a dhearbháionn Hannigan agus Clandillon, tá idir mhórghléasanna agus mhionghléasanna le fáil i réimse na

leaganacha den fonn; iad siúd i mórgħlēas ná Petrie (1882: 1) (Aguisín D1 (f), lch. 327); Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333); Russell (1993 agus 2015); leagan Michael Flanagan (CM, 2017 xx) agus leagan Pat MacNamara (CM, 2017 xxi). Sa għrupa eile, tosaíonn an fonn i miongħlēas coibhneasta agus déantar modhnú ann chuiġ an mórgħlēas sa churfā, roimh chríochnú arís ar an miongħlēas – Bunting (1796: 7) (Aguisín D1 (a), lch. 321); Sibbald (1797: Uimh XIV) (Aguisín D1 (b), lch. 322); Holden (1810: 31) (Aguisín D1 (c), lch. 324); Surence (1854: 58-59) (Aguisín D1 (d), lch. 325); O'Daly (1850: 176); Joyce (1901: 15); Graves (1894: 62-63) (Aguisín D1 (g), lch. 328); Roche (1927: 13 – Uimh 21 agus 22).

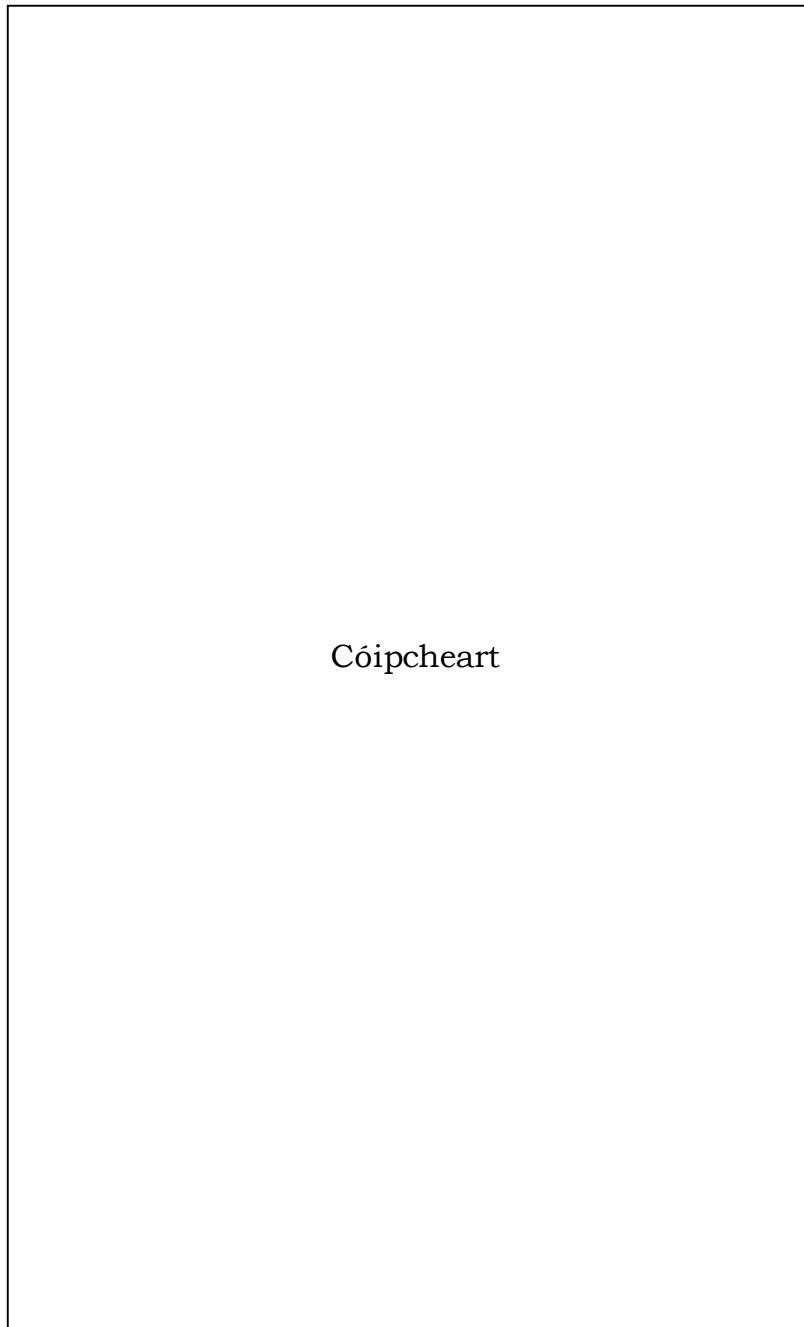
Ach bíodh cúrsaí mar atá maidir le ceist an għléis, ní chuireann sé seo isteach ar chosúlacht na rithime atá le fāil eatarthu go léir; is amħlaidh go scríobhtar sios é go hiondūil i bhfoirm éigin le sé bhéim ann – 6/8 an t-amchomhartha is coitianta sna scóir⁵⁰, le 6/4 roghnaithe i gcás Sibbald (1797: Uimh. XIV), Holden (1810: 31) agus O'Daly (1850: 176)⁵¹. Aontaíonn na leaganacha ó Michael Flanagan (CM, 2017 xx), Pat MacNamara (CM, 2017 xxi) agus Micho Russell (1993 agus 2015) leis an mbunú seo den rithim ar an 6/8. Is minic a fhreagraíonn fad agus cruth na mireanna sna leaganacha i miongħlēas go maith leo siúd sna leaganacha i mórgħlēas; tóġ, mar shampla, Barra 1 go 4 mar atá ag Joyce (1901: 15) (Aguisín D1 (i), lch. 331); cé gur i miongħlēas é seo – C beag – tá a għluaiseachta an-chosúil fós leis na barraí céanna i leagan Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333), atá scríofa in B♭ mór.

Ó thaobh na rithime mar sin, ní hé go gcuirfeadh ceist an għléis isteach ar aithris na bhfocal anseo – sin le rá, ar an mbealach a għrochfaí ar na nótaí iad; is ionann

⁵⁰ Tá an 6/8 chomh forleathan sin i gcás an fhoiñn go bhfuil sé le fāil in *Ryan's Mammoth Collection*, foilsithe i Meiriceá (1883: 99), agus é cóirithe ina fhiorphort.

⁵¹ Tá leagan Moffat (1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329) amach leis féin, agus é scríofa in 3/4; is amħlaidh, áfach, gur fonn eile ar fad atá ann, nach bhfuil cosúlacht ar bith aige le haon leagan eile anseo; *Horncastle's Music of Ireland pt. ii* (1844), atá luaite mar fhoinse aige.

le chéile iad na samplaí sa dá ghrúpa ina thaobh sin, seachas mionathruithe anseo is ansiúd. Chrochfaí na focail Ghaeilge san amhrán 'An Páistín Fionn' ar an bhfonn ar an mbealach céanna i gcasadh an amhráin, pé leagan den fhonn a bheadh i gceist.

Figiúr 5.11: Scór John O'Daly don amhrán 'An Páisdín Fionn'
The Poets and Poetry of Munster (2ú heagrán) (1850: 176-181)

Is mar an gcéanna é leis na hamhráin eile a chastar ar an bhfonn 'An Páistín Fionn'; ní chuirfeadh na focail isteach ar an bhfonn ná an fonn isteach ar na focail ach oiread i gcás 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', beag beann ar leagan na séise, mar a léiríonn scór O'Daly (Fig. 5.11)⁵². Ní bheadh puinn difríochta ann ach chomh beag i gcás thromlach na línte in 'Amhrán an *skate*' (Aguisín D6, lch 356) (cé go gcaifear a admháil, ina dhiaidh sin féin, gur deacair a shamhlú an bealach ina gcastaí 'Is amhlaidh a bhí sí i gan fhios dó pollta ina croí', Líne 3 as an gceathrú rann, ar an líne sin den fhonn – ach is eisceacht é an líne seo san amhrán).

⁵² Ní dóichí gur casadh ceithre líne le ceol an véarsa agus gach dara ceithre líne le ceol an churfá, áfach, mar atá molta ag scór O'Daly – bheadh sé an-deacair na focail sin a shuí i gceart sna míreanna sin den tséis; is amhlaidh, i gcás an fhoinn a chuireann O'Daly leis (1850: 176), go bhfaightear torthai an-aisteacha má dhéantar iarracht é a chasad; b'fhéidir gurb é sin an fáth gur cháin Joyce an scór seo go géar (1901: 15) (cháin sé leagan Surenné chomh maith díreach mar gheall ar an rud céanna – leagan den churfá sa scór nach bhféadfaí na focail a chasad go héasca air).

Níl curfá le fáil sna leaganacha anseo de 'Tá scéal beag agam', ach ní hionann sin agus a rá nach raibh sé ann. Tugtar le tuiscint go soiléir go raibh, i lámhscríbhinn Uí Annracháin ón m bliain 1831 (RIA 23 I 48, 64-65), áit a bhfuil gach ceithre líne uimhrithe mar rann leis féin agus an focal 'Chorus' le fáil i ndiaidh gach rainn.

Tá sé beagnach cinnte mar sin gurbh éard a rinneadh ná focail de chineál éigin a chaitheamh isteach mar churfá a ghabhfadh le meadaracht de cheol an dara páirt den fhonn.

Tá an méid seo le rá ag Ó hArdagáin, mar mhacnamh air seo agus é ag trácht ar 'An Páistín Fionn': 'In general, the chorus has but little, and often no connection whatever, with the words. I have known the same chorus in Irish to be employed in the service of several songs' (1831: 331).

Leis na cosúlachtaí seo idir na leaganacha go léir, leanfaidh sé gur cuma leis an gceist, go pointe áirithe, cé acu díobh a úsáideadh don amhrán 'Lone Shanakyle' an chéad lá; pé mód den fhonn a bhí i gceist, mionghléas nó mórgħléas, tharlódh an t-idirghnómh idir an fonn agus na focail ar an mbealach céanna, toisc gurb ionann pairiméadair an fhoinn i ngach cás de na leaganacha maidir le leagan amach, míriú agus rithim; chrochfaí na focail in 'Lone Shanakyle' ar an bhfoinn ar an mbealach céanna, sin le rá, fiú amháin dá mba an leagan 'mionghléas/modhnú go mórgħléas' den fhonn a bhí á úsáid.

Ní hé sin chun neamhaird a dhéanamh den claochlú atá le cloisteáil san fhonn i gcomhthéacs an amhráin 'Lone Shanakyle' – tá athruithe suntasacha ann gan amhras; an pointe anseo ná go dtárlodh an claochlú seo ar an mbealach céanna, leis na gnéithe rithimiúla céanna, beag beann ar an ngléas. Scrúdófar na gnéithe den claochlú seo ar ball.

Ina dhiaidh sin féin, tugtar le tuiscint, i bhfianaise mhórgħléas na leaganacha atá ag na hamhránaithe as an gClár – .i. Micho Russell, Michael Flanagan agus Pat MacNamara – gurbh é leagan i mórgħléas den 'Pháistín Fionn' a bhí le cloisteáil go hiondúil in iarhar an Chláir sa tréimhse 1850-1950. Is amhlaidh ar ndóigh gur i mórgħléas é an leagan de 'Lone Shanakyle' atá againn ó Michael Flanagan agus ó Tom Lenihan chomh maith, rud a thacaíonn leis an argóint sin.

Pé leagan de a bheadh ann, is claochlú fós é ar chruth an fhoinn atá le sonrú mar a chloistear é agus na focail Bhéarla as 'Lone Shanakyle' á gcasadh air; áiteofar anseo go bhfuil a leithéid de claochlú le fáil ann mar gheall ar an léim sin go dtí an Béarla. Breathnófaranois ar an bhfianaise ina leith seo.

Ón 'Páistín Fionn' go 'Lone Shanakyle': súil ar an gclaochlú

In aon anailís ar a leithéid de claochlú ní foláir síriú ar na samplaí a shásáíonn a oiread de na riachtanais agus is féidir; caithfear an ceol a bheith ar fáil iontu chomh maith leis na focail, ní mór do na samplaí a bheith bailithe sa phobal atá

faoi chaibidil, agus ní mór do na leaganacha a bheith fréamhaithe sa tréimhse atá i gceist. Mar thúsphointe don anailís mar sin tógfar leagan Gaeilge den 'Páistín Fionn' a bailíodh mar thaifeadadh sa Chlár, agus mar phointe deiridh beidh an leagan is luaithe a bailíodh de 'Lone Shanakyle' agus an fonn san áireamh; sa dá chás bailíodh na samplaí ó dhaoine a rugadh sa tréimhse 1850-1950.

Ní miste athbhreithniú a dhéanamh ar chúlra na bhfoinsí seo, agus ar an measúnú a rinneadh níos luaithe ar a n-oiriúnacht don taighde.

Ba as Dún na gCorr, Dúlainn i dtuaisceart an Chláir é an ceoltóir, amhránaí, agus Gaeilgeoir mór le rá Micho Russell. Rugadh é sa bhliain 1915. Is óna dhlúthdhiosca *The Limestone Rock* (1993) an sampla seo dá leagan den 'Páistín Fionn'. Dearbhaíonn Micho ar an taifeadadh go raibh an t-amhrán as Gaeilge aige óna thuismitheoirí, Austin Russell agus Annie Maloney. Rugadh Austin sa bhliain 1883⁵³.

Mhair an t-amhránaí is ceoltóir Michael 'Straighty' Flanagan sa Bhaile Dubh Beag, Eidhneach, áit ar rugadh é sa bhliain 1893. As cnuasach Carroll agus Mackenzie an sampla seo dá leagan de 'Lone Shanakyle', taifeadta sa bhliain 1977 (CM, 2017 xix). Ní fios cé as nó cén áit ar fhoghlaim sé é (Mac Mathúna, 2014).

Fiú murarbh as ceantar in aice le Cill Rois iad na fir seo, bhí siad ina mbaill de phobal iarthar an Chláir, ina raibh teagmháil rialta idir na baill éagsúla de, má ba phobal scaipthe féin é ar fad an chósta. B'iompróirí ceoil, cultúir is traidisiún iad sa phobal sin, mar gheall ar a dtaistil féin agus ar a muintir féin, agus mar gheall ar an teagmháil thuasluaite. Tá léargas le fáil mar sin ar an bpobal úd trí staidéar a dhéanamh ar amhránaíocht na beirte seo, agus is féidir leas a bhaint as na samplaí seo uathu chun cur lenár dtuiscint ar ghnéithe na maitríse mar a mhair sí sa phobal.

⁵³ Dar le Daonáireamh 1901. Luaitear ar an suíomh idirlín don *Russell Memorial Weekend Festival*, áfach, gur i 1892 a rugadh Austin.

Ní féidir neamhaird a dhéanamh, áfach, de na leaganacha le Béarla den 'Páistín Fionn' sa scéal seo, agus déanfar scagadh ar na gnéithe a bhaineann leo sin chomh maith, go raibh an fhianaise sin san áireamh. Arís táthar ag féachaint go sásóidh a oiread de na riachtanais agus is féidir sa rogha; i dteannta sampla eile ó Michael Flanagan, mar sin, beifear ag tagairt don sampla ó Pat MacNamara, fear as Cill Seanaigh, Inis Díomáin a rugadh sa bhliain 1895.

An Páistín Fionn
(Amhránaí: Micho Russell, 1993)

Grá le m'an - am mo páist - in fionn, Croí 's a hai - gi - ne'g gá - ái - rí liom,

Cioch - a geal - a mar bláth na n - úll, Is a píob mar ag ea - la lae

Már - ta. Tu - sa mo rú - ún, mo rún, mo rún, Tu - sa mo rún is mo

ghrá - á geal, Tu - sa mo rún is mo chum - ann go buan, 'Sé do

chreach gan tú(a) - gam ó do mháth - air.

Figiúr 5.12: Scór de thaibhléiriú Micho Russell – 'An Páistín Fionn'
– leagan Micho den 'Páistín Fionn' as Gaeilge mar a chloisteár é ar Rian 6, The Limestone Rock, GTD Heritage Recording, (Russell, 1993) (Tras-scribhinn Philip Fogarty)

Lone Shanakyle
(Amhránaí: Michael 'Straighty' Flanagan, 1977)

The musical score for 'Lone Shanakyle' is presented in six staves, each starting with a treble clef and two sharps (G major). The time signature is 8/8 throughout. The lyrics are integrated directly below the musical notes.

0 Fa-r, far from the isle of the ho - ly and grand, where wild ox - en fat - ten a - nd

4 brave men are banned, A - ll lone - ly and lone, I - n a far dis - ta - nt strand, Do I

7 wan - der a - nd pine for poor E - r - in. Lo-one-ly and sad I roam,

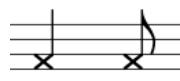
10 Far from m-y is - land ho - me, Where the wi - ld waves, su - r - ging foam,

12 head - lands a - pear - ing. Clou - ded i - n sil - ver spray,

14 flash-ing thro-ugh Hea-ven's bri-ght ray, For the glo-ry a - nd pride love-ly E - rin.

Figiúr 5.13: Scór de thaibhléiriú Michael 'Straighty' Flanagan – 'Lone Shanakyle'
– leagan Michael de 'Lone Shanakyle', taifeadta 1977, cnuasach Carroll Mackenzie (CM, 2017 xix) (Tras-scribhinn Philip Fogarty)

Is é an chéad rud le rá faoin leagan den 'Páistín Fionn' as Gaeilge le Micho Russell (Fig. 5.12) agus an leagan de 'Lone Shanakyle', as Béarla, le Michael 'Straighty' Flanagan (Fig. 5.13), go bhfuil éagsúlacht ann idir an dá amhrán maidir le 'cuisle' na rithime; cé gur scríobhadh amach an péire acu anseo faoin amchomhartha 6/8, mar an t-amchomhartha is oiriúnaí i ngach cás, tá fós gluaiseacht níos moille, níos troime, nó níos 'casta', b'fhéidir, le cloisteáil i rithim 'Lone Shanakyle'. Tá an 6/8 sa taibhléiriú seo den 'Pháistín Fionn' bunaithe go garbh ar aonaid de chroisín (*crotchet*) amháin le camán (*quaver*) amháin ar a lorg,

an patrún seo le cloisteáil níos soiléire i dtús na mbarraí 1, 2, 5, 6, 10 agus 12 (Fig. 5.12). I gcomparáid leis seo, cloistear aonaid de thrí chamán mar bhunús don rithim in 'Lone Shanakyle':

Tá samplaí den aonad seo le fáil i mbeagnach gach barra de; uaireanta déantar mionathruithe air – caitear isteach camán poncaithe ann nó uaireanta úsáidtear dhá leathchamán in ionad camán amháin, ach is féidir an patrún céanna a rianú ann mar bhunús (Fig. 5.13). Mar thoradh air seo tá tuilleadh nótaí san fhonn nuair a chastar le 'Lone Shanakyle' é ná nuair a chastar é le 'Páistín Fionn', rud a athraíonn an 'chuisle' ar bhealach suntasach, más caolchúiseach féin é.

Tá éagsúlachtaí eile le fáil san fhonn idir an dá amhrán seachas ar leibhéal na 'cuisle' amháin, áfach. Ní deacair 'An Páistín Fionn' de réir Micho Russell a scríobh amach i bhformáid 6/8 ó thús deireadh. Go deimhin, stadann Micho ar nótaí áirithe – an A in 'gáirí' i mBarra 4 agus an B ar "Sé" i mBarra 14 an dá shampla is suntasaí, ach sna cásanna seo is éasca iad a comharthú le *fermata* ar na nótaí, mar atá déanta anseo. An pointe anseo ná gur rithim rialta go bunúsach atá le fáil ann.

Ach ní féidir é seo a rá faoin leagan de 'Lone Shanakyle' le Michael 'Straighty' Flanagan. Cé gur soiléir gurb é an fonn céanna atá i gceist – is beag a bhristear

leis an bhfonn in aon chor sna véarsaí, mar shampla – fós cloistear eisceachtaí follasacha i gcomhaireamh an churfá. Ag pointí áirithe anseo d'fhéadfaí a áitiú go ndéanann Michael síneadh ar na barraí d'fhonn béis a chur ar nótaí ar leith, agus nach bhfuil ann ach athrú ar luas an amhráin, mar a dhéanann Micho in 'An Páistín Fionn' (an E ar an bhfocal 'home' i mBarra 10, mar shampla, nó an A ornáidithe ar an siolla '-pear-' .i. 'appearing' in mBarra 12 (Fig. 5.13)). Sna cásanna seo is féidir leis an éisteoir – agus an scríbhneoir – cuisle rithime rialta agus chomhairimh rialta a mhothú fós taobh thiar den taibhléiriú – rithim atá curtha síos anseo, arís, mar 6/8. In áiteanna eile, áfach, is soiléir go bhfuil béimeanna sa bhereis curtha isteach san fhonn, agus i ndeireadh na dála faightear níos mó an 48 mbéim (.i. ocht mbarra de 6/8) sa churfá ar an iomlán.

Ní féidir a leithéid de neamhrialtacht a áireamh mar *fermate* ná mar stadanna ná mar athrú ar luas an amhráin; is nótaí – is *siollaí* – sa bhereis iad, iad áirithe sa scór anseo le hathrú san amchomhartha – 11/8 ar Bharra 10 agus 9/8 ar Bharra 14 (Fig. 5.13). D'fhéadfaí cloí leis an 6/8 sa scór, ar ndóigh, ach sa chás sin bheadh barra sa bhereis le cur isteach sa líne i ndiaidh Bharra 10, ionas go mbeadh spás éigin do na nótaí sin a ghabhann, ach go háirithe, leis an bhfrása 'Where the'; bheadh barra sa bhereis ag teastáil chomh maith ó chríochnú na míre a ghabhann le 'heaven's bright ray' i mBarra 14 – bheadh sé deacair fós, ina dhiaidh sin féin, an barra nua sin a chur síos mar 6/8⁵⁴. Bíodh sin mar atá, d'fhágfadh sé seo muid le deich mbarra sa churfá seachas ocht gcinn díobh, agus ocht mbarra dhéag san amhrán ar an iomlán, mar a fhaightear i scór Mhic Mhathúna, a réiteach féin do

⁵⁴

Splashing o'er heavens ray
Lies the gloom of your glory dear Erin

– atá in (Ryan, 14) (Aguisín D5 (a), lch. 353).

Feictear difríocht mar sin idir leagan Ryan agus leagan Flanagan in uimhir na siollaí agus uimhir na mbéimeanna sna barraí seo dá mbarr. Tá leagan Ryan níos giorra don rithim rialta 6/8 ná leagan Flanagan, ach fós, leis an líne 'Lies the gloom of your glory dear Erin' ar a lorg, caithfear síneadh a chur ar an mbarra chun na focail go léir a chur isteach ann. Mar sin bristear le rithim agus le cruth an fhoinn ar bhealach a bhfuil a mhacasamhail le cloisteáil i leagan Flanagan.

thras-scríobh na n-eisceachtaí rithimiúla seo (Fig. 5.4). Is cuma mar sin cén cur chuige a roghnaítear i leith leagan amach an cheoil ar páir, athruithe san amchomhartha nó barraí sa bhrefis; tá neamhrialtacht le sonrú i gcuisle an fhoinn.

Baineadh úsáid as an bhfocal 'siollaí' sa trácht thusas ar na béimeanna breise; is í an argóint anseo gur tháinig claochlú ar an gceol nuair a cuireadh le focail nua i dteanga eile é; go ndearnadh athrú ar mhíriú an fhoinn, agus cuireadh as a sheanriocht é, chun é a chur in oiriúnacht do na focail nua sin.

Is amhlaidh nuair a bhreathnaítear ar na focail leo féin idir an dá amhrán, beag beann ar na nótaí, go mbíonn tuilleadh siollaí le fáil sna línte Béarla, ar meán, ná mar a bhíonn sna línte Gaeilge:

Grá le m'anam mo pháistín fionn

x x x-x x x x - 8 siolla

a croí is a haigne ag gáirí liom

x x x x-x -x x-x x - 9 siolla

('An Páistín Fionn')

Far far from the isle of the holy and grand

x x x x x x x x-x x x - 11 siolla

Where wild oxen fatten and brave men are banned

x x x-x x-x x x x x x - 11 siolla

('Lone Shanakyle')

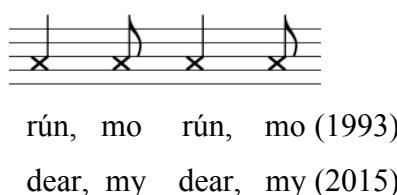
Tá gluaiseacht eile ag gabháil leis na focail Bhéarla, agus is féidir a áitiú gurb í seo is cúis leis an difríocht i ngluaiseacht – i 'gcuisle' – an fhoinn mar a chloistear in 'Lone Shanakyle' é, i gcoinne na rithime atá aige i gcás 'An Páistín Fionn.'

Dúradh thusas gur piocadh 'Lone Shanakyle' anseo mar phointe deiridh, d'fhoinn staidéar a dhéanamh ar phróiseas an chlaochlaithe san fhonn. Is féidir smaoineamhanois ar phointe eile ar bhóthar úd an chlaochlaithe, ón amhrán 'An

Páistín Fionn' as Gaeilge go dtí an t-amhrán Béarla 'Lone Shanakyle', féachaint arbh fhéidir aon tátal a bhaint as scrúdú ar a leithéid.

Níorbh é an chéad uair riamh a cuireadh focail Bhéarla leis an bhfonn 'An Páistín Fionn', an uair a rinneadh é le 'Lone Shanakyle'; bhí focail Bhéarla crochta ar an bhfonn i bhfad roimhe sin. Tá fianaise de seo ar fáil ón mbliaín 1797 cheana féin, mar shampla Sibbald (1797: Uimh. XIV); ní dócha gur sa Chlár a rinneadh sin, ach níor dhochreidte é go mbeadh leaganacha le Béarla den 'Páistín Fionn' ag gabháil thart sa Chlár faoin mbliaín 1850, agus iad bunaithe, abair, ar aistriú D'Alton i leabhar an Argadánaigh (1831: 216-219) (Aguisín D2 (a), lch. 337) nó ar aistriú (Walsh (1847: 100-105) (Aguisín D4 (a), lch. 349). Seans mór mar sin go raibh teacht ar an bhfonn sa Chlár agus focail Bhéarla leis i bhfad roimh na 1860idí agus an t-am ar scríobhadh 'Lone Shanakyle'. Is féidir breathnú air seo mar chéim idirmheánach i bpróiseas claochlainne an fhoinn, agus na difríochtaí ann idir na leaganacha Gaeilge agus na leaganacha Béarla den 'Pháistín Fionn' a scrúdú ar an mbonn sin.

Idir leaganacha áirithe cloistear nach gcuirtear isteach go mór ar fhoirm ná ar rithimí an fhoinn leis an léim ón nGaeilge chuig an mBéarla. Ní mór an t-athrú, mar shampla, idir curfá 'An Páistín Fionn' mar atá ag Micho as Gaeilge agus an curfá as Béarla aige:

Sa dá chás, cloistear an patrún céanna sa rithim: croisín agus camán ina dhiaidh, a ghabhann le beim na siollaí ar na focail 'rún, mo| rún, mo' .i. Barra 9 agus 10 (Fig. 5.12) sa Ghaeilge; ní bhristear le béim na siollaí Gaeilge leis na focail 'dear, my| dear, my' (2015) as Béarla (Is í seo an fhocláiocht chéanna Bhéarla atá i leaganacha Joyce (1901: 16) agus Hannigan/Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333), iad féin ina gcóipeanna den aistriú le Walsh (1847: 103)).

Feictear an rud céanna i dtaobh na leaganacha i gcás Uí Argadáin agus na lámhscribhinne RIA 24 B 33 (Aguisín D2 (a), lch. 337 agus (b) lch. 339) ina mbíonn an curfá leis na focail ann

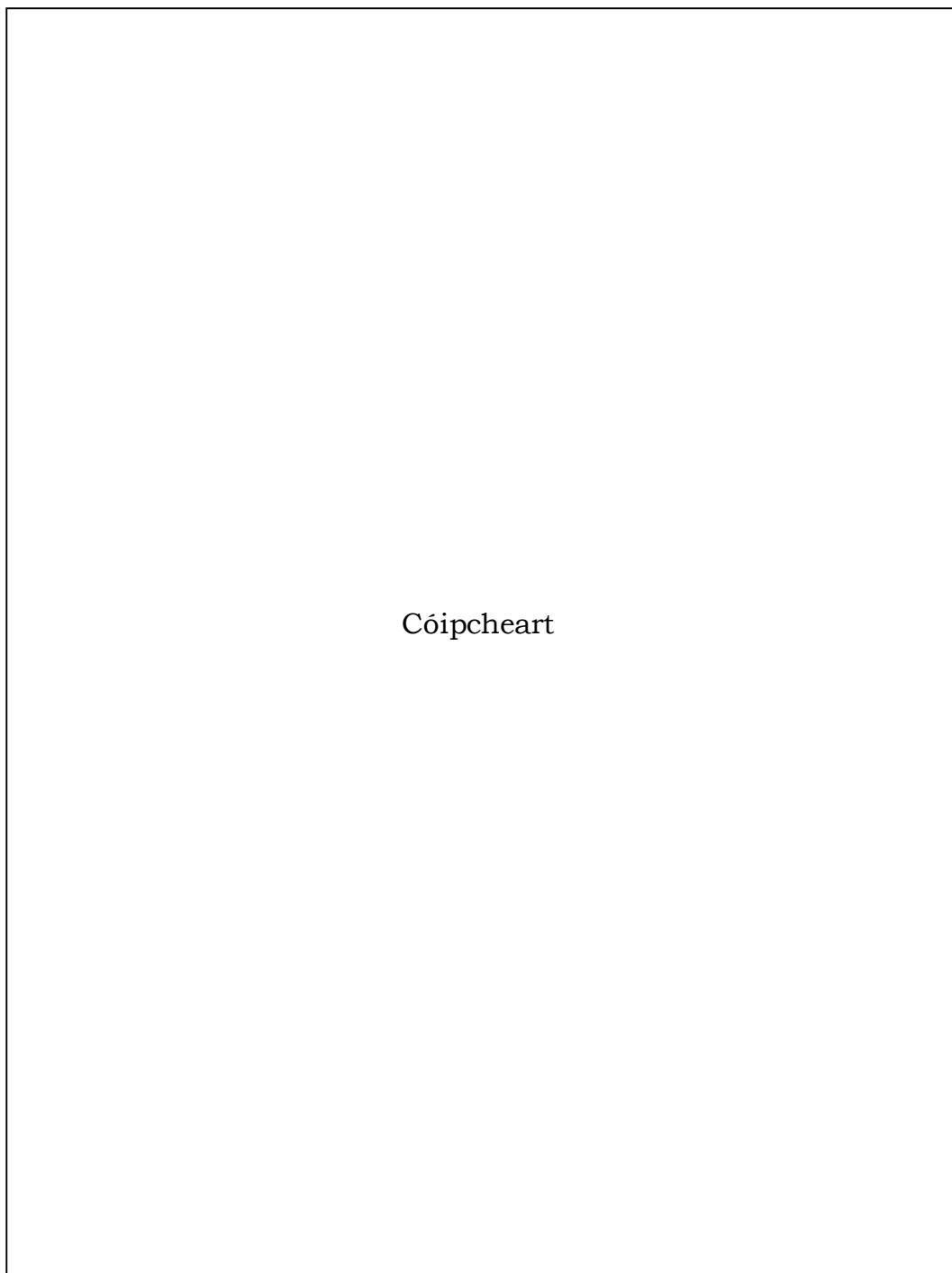
A's óró bog liom-sa! bog liom-sa! bog liom-sa
 A's óró bog liom-sa! a chailín dheas, dhonn
 A's óró bhoghfainn, dá bogfádh-sa liom,
 A d-tus an phluide go sásta

Trí chamán a bhíonn i gceist sa chás seo, agus ní thagann foclaíocht Pat MacNamara, 'come with me, come with me' salach air sin:

bog liom-sa, bog liom-sa (Ó hArgadáin, 1831)
 come with me, come with me

Is ionann seo agus Barraí 9 agus 10 den scór le Graves (Fig. 5.14, thíos) (tá líne leis an bpatrún céanna sa rithim – 'Then, Yourneen! fly with me – fly with me – fly with me –' – le fáil i leagan Hardiman chomh maith, an t-aistriú sin le John D'Alton).

Figiúr 5.14: Scór Alfred Perceval Graves don amhrán 'Pastheen Fionn'
– 'from the Irish by Sir Samuel Ferguson'; The Irish Song Book: with Original Irish Airs (1894: 62-63)

Fágtaí príomhghnáithe i rithim an fhoinn gan athrú mar fheithicil do na focail sna cásanna seo, mar sin, i dtaobh aithris na línte i dtús an chúrfa, fiú má athraíonn an teanga féin.

Ní théitear i ngleic chomh héasca sin i gcónaí ar an léim seo ó theanga go teanga, áfach, mar a chloistear i gcás an leagain atá ag Michael Flanagan.

Páistín Fionn
(Amhránaí: Michael 'Straighty' Flanagan, dáta anaithnid, 1970í)

You are my de-light, my de - light, my de - li - ght, Y - ou are my de-light and my
da - r - ling. Y - ou are my de-light and my com - fort all night, and I - 'll
roll you nine times be - fore mo - r - ning.

Figiúr 5.15: Scór de thaibhléiriú Michael 'Straighty' Flanagan; curfá dá leagan den 'Pháistín Fionn' as Béarla
– taifeadta 1970idí, cnuasach Carroll Mackenzie (CM, 2017 xx) (Tras-scribhinn Philip Fogarty) (Na focail ar fad ar fáil in Agusín D4 (c), lch. 352)

Cé gur fior go gcloíonn leagan Michael go bunúsach (Barra 1 agus 2, Fig. 5.15) le patrún na dtrí chamán

a ghabhann leis na focail ‘bog liom-sa, bog liom-sa’ sa Ghaeilge, ní féidir a rá go gcrochann na focail Bhéarla .i. ‘my delight, my delight’ go rónádúrtha ar na nótaí sin. Cloistear an fonn agus an Béarla ag teacht trasna a chéile, le saghas béis ar

sceabha – *wrenched stress*,⁵⁵ mar a déarfá – bronnta ar an mBéarla de bharr shuímh na siollaí sa mhír; cé gur cheart go mbeadh béim ar an dara siolla den fhocal ‘delight’ i.e. ‘my delight, my delight’, cuirtear an dara siolla sin ar *thús* na míre ceoil:

X	X	X	X	X	X
my de- <u>light</u> ,	my de-	<u>light</u> ,	my de-		

Cloistear an fonn agus an Béarla ag streadaileadh in aghaidh a chéile, an bua an uair seo, dar liom, ag an bhfonn: cé go bhfuil gnáthbhéim inmheánach na bhfocal fós iontu mar a bheadh sa chaint, tá teannas mór le sonrú anseo idir fonn agus focail, agus ní go rómhaith a shuíonn an dá rud le chéile; cuirtear i gcuimhne leis seo an méid a dúirt an Gaeilgeoir in Whitney: ‘... the thoughts don't look the same in [English] at all at all; and the music, instead of moving with fine free strides, seems as if it was a horse striving to get on, with his two forelegs spancelled (1855: 95).

Ní mór a shonrú, thairis sin, go mbíonn athruithe eile i gcomhaireamh na siollaí as Béarla a chuireann isteach ar rithim agus méid na nótaí san fhonn; feictear, mar shampla, go bhfaightear tuilleadh nótaí i mbarra deireanach an churfá sa scór a bhaineann le téacs Graves/Ferguson (Fig. 5.14, Barra 16). Má tá an-chosúlacht idir fonn an churfá anseo agus é siúd ag Micho (Fig. 5.12), fós tá na nótaí réamhluaithe sin briste suas ina dtrí bhunaonad chun na béimeanna cuí a chur ar fáil do na siollaí ‘brown girl sweet’⁵⁶ (tá fiú amháin ceithre nóta ann má áirítear an dá chamán mheiliomsatacha ar a gcrochtar ‘brown’); ní hionann seo agus an dá nóta sa bharra céanna as Gaeilge (Fig. 5.12, Barra 16), a ghabhann leis an dá shiolla in ‘mháthair’, focal deiridh an churfá ansin. (Is féidir an pointe céanna a dhéanamh i leith na bhfocal i leagan D’Alton, ach amháin gur fonn eile ar fad é a fhaightear leis an aistriú sin sa leabhar le Moffat (1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329)).

⁵⁵ Bruford (1990: 63)

⁵⁶ Fianaise mhaith atá san fhocláiocht seo, ar ndóigh, gur ar fhocláiocht na lámhscríbhinné RIA 24 B 33 (Aguisín D2 (b), lch. 339) a bhí Ferguson ag tarraigte anseo i.e. ‘A’s óró bog liom-sa! a chailín dheas, dhonn’.

Feictear as seo gur beag an chéim chuig cás ina ndearnadh mionathruithe ar an bhfonn chun na nótaí a chur in oiriúint níos fearr do na focail Bhéarla. D'fhéadfaí a áitiú go bhfuil túis an phróisis athmhúnlaithe seo ar fhonn na mairtíse *Lone Shanakyle* fréamhaithe sa chéad uair a glacadh go logánta le haistriú go Béarla ar an amhrán ‘An Páistín Fionn’. Is é leagan Uí Argadáin (1831: 216-219) (Aguisín D2 (a), lch. 337) an fhianaise is luaithe anseo i dtaobh a leithéid d'aistriú, mar fhéidearthacht; an chéad cheann eile ná é siúd i gcuasach Walsh (1847: 100-105) (Aguisín D4 (a), lch. 349). Seans go raibh leaganacha den amhrán as Béarla le cloisteáil roimhe sin chomh maith, agus go raibh teagmháil ag pobal Gaeilge an Chláir, mar a dúradh cheana féin, leis na leaganacha seo roimh 1850, mura raibh aistriú déanta acu féin ar na focail um an dtaca sin; is é sin le rá, go raibh a leithéid d'athruithe – gnéithe den ‘mhalartú ceoil’⁵⁷, más maith leat, faoi anáil an mhalartaithe teanga – le cloisteáil, b'fhéidir, iniarthar an Chláir blianta fada sular scríobhadh 'Lone Shanakyle'⁵⁸. Más amhlaidh sin, d'fhéadfaí a rá gur tharla próiseas malartaithe seo an cheoil i gcás an fhoinn 'Páistín Fionn' ina dhá chéim – mionathruithe leis an aistriú ar an amhrán 'An Páistín Fionn' go Béarla, agus ansin athruithe níos suntasaí ar chruth an fhoinn san amhrán 'Lone Shanakyle', agus béimeanna sa bhrefis, athruithe ar fhaid na mbarraí agus míreanna nua sa tséis le sonrú ann. Is féidir an t-athmhúnlú seo a léamh, ar bhealach, mar shampla ar leith den rud a ndéanann Ní Shíocháin cur síos air agus í féin ag trácht ar na hathruithe a tharlaíonn, mar chuid de phróiseas cruthaitheach, i dtaibhléiriú is i seachadadh na n-amhrán (2009). Is ar ghnéithe an phróisis sin – sa chomhthéacs stairiúil anseo – a dhéanfar plé ar ball.

⁵⁷ Ní hé sin le glacadh leis an úsáid a bhaineann Coulter (2007 agus 2011) as an bhfoclaíocht seo – féach an plé sa rannóg ‘Cosaint agus comhthéacs an taighde’ i gCaibidil 1.

⁵⁸ Ní féidir a chur as an áireamh go raibh 'A Fig for the Cares of this Whirligig World' (Sibbald, 1797: 1) ina réamhshampla, do Thomás Ó Madagáin, de chás inar cuireadh focail ionlána eile as Béarla leis an bhfonn. Thairis sin, áfach, ní dóichí go raibh plé le leagan Sibbald i measc na ngnáthdhaoine iniarthar an Chláir.

Gnéisithe na n-amhrán – forbhreathnú

B'fhiú súil a chaitheamh ar ábhar na n-amhrán maidir le téamaí agus an cheist seo a bheith ina cuid den phlé ar an maitrís. Breathnófar ar na hamhráin Ghaeilge ar dtús.

'An Páistín Fionn' – an t-amhrán Gaeilge (Aguisín D2 (a) – (e), lch. 337 – 343):

Is amhrán grá é 'An Páistín Fionn' le gnéisithe ann a fhaightear i rangú Uí Thuama faoi '*chanson d'amour*', nó 'Amhrán grá an fhir' (1960: 104). An sainmhíniú a sholáthraíonn Ó Tuama ar an rangú seo ná gur

amour courtois simplí é seo: tá sé caolaithe cloachlaithe, éirithe níos muinteartha is níos talmhai: *amour courtois* a haistríodh ó *milieu* na cíirte go dtí *milieu* na tuaithe (1960: 155).

Tagann móitífeanna áirithe ann le traidisiún mór na n-amhrán molta ban san ochtú agus sa naoú haois déag, mar shampla 'Máire Ní Eidhin' agus 'Máire Nic Con Adhastair', gan trácht ar 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', áireamh orthu seo go léir i dtraidisiún amhránaíochta an Chláir (Gunn, 1984: 108,110).

Tá roinnt mhaith de chomharthaí sóirt 'Amhrán grá an fhir' le sonrú in 'An Páistín Fionn' de réir leagan amach Uí Thuama; cur síos ar an mbean ina mbaintear úsáid as samhlaíocht na báine is na deirge (1960: 126); cur síos ina ndéantar trácht ar chíocha is ar mhuineál (1960: 128) 7rl. ('a cíocha geala mar bhláth na n-úll / 's a píob' mar eala lá Márta'); galar an ghrá, agus an file créachta, i bpian, marbh, nó geall leis (1960: 112), gan chodladh, agus é ag fulaingt gan an bhean lena thaobh (1960: 113) –

's é mo chreach gan tú agam ód mháthair!

Bhí mé naoi n-oíche i mo luí go bocht,
ó bheith sínte faoin dílinn idir dhá thor,
a chumann mo chroí is mé ag smaoineamh ort,
's nach bhfaighinnse le fead ná le glaoch thú

Cuirtear críoch leis an amhrán le gnáthfhoirmle an ghealltanais, gné eile ainmnithe i rangú an Tuamaigh (1960: 130); dearbhú grá atá sa chás seo, agus tagairtí ann do na híobairtí a dhéanfadh an file agus dá bhás féin;

Thréigfead mo charaid 's mo chairde gaoil,
's tréigfead a maireann de mhnáibh an tsaoil,
ach ní thréigfead lem mharthain thú, a ghrá mo chroi,
go síntear i gcómhra faoi chlár mé.

D'fhéadfá a mhaíomh go bhfuil macalla de na haislingí ann agus de na dánta grá leis i gcollaíocht agus i macnas na samhlaíochta ('a cíocha geala mar bhláth na n-úll / 's a píob' mar eala lá Márta.'), agus sa chur síos i gcoitinne ar áilleacht na mná, ina bhfuil blas na hosnádúrthachta le sonrú.

Cé go bhfuil difríochtaí san fhocláiocht i leagan John Maloney as Ráth Úna, Maigh Fhearta (Holmer, 1962: 142-143 – a; Aguisín D2 (d) (i), lch. 341) ó na leaganacha eile a úsáidtear anseo – is é seo an t-aon leagan anseo, cuir i gcás, ina luaitear logainmneacha .i. ‘Cluain Meala’ agus ‘Caisil’ – is ionann é fós agus na samplaí eile ó thaobh téamaí agus ráiteas go ginearálta.

Ní hé sin críoch an scéil, áfach, maidir le téamaí, más fíor don Argadánach gur tagairt don mhac an Rí Shéamais II é 'An Páistín Fionn' (1831: 330). Chuirfeadh sé sin sraith eile de bhrí san amhrán – san fhearrann innéacsach a bheadh ag an amhrán – ina mbeadh teachtaireacht pholaitiúil le cloisteáil ina thaibhléiriú. Ní féidir a leithéid a chur as an áireamh; is iomaí amhrán a mbíonn – nó a raibh – téama eile faoi cheilt aige, téama nach luaitear go hosailte ina línte, mar a phléann Zimmermann (1967: 56-57). Uaireanta ní bhfaighfí fiú leid amháin sna focail féin ina leith seo, ach go mbíonn an téama 'tostach' sin le tuiscint ag an lucht éisteachta gan rud ar bith a rá, agus an chuid sin d'fhearrann innéacsach an amhráin i bhfeidhm go hintuigthe de réir na hócáide. Ní miste cuimhneamh cé chomh forleathan is a bhíonn an débhríocht i dtraigisiún amhrán an naoú haois déag; d'fhéadfadh gach uile ábhar, ba chuma cé chomh neamhurchóideach leis, a bheith ina shiombail do rudaí níos ceannaircí. Cás thar na bearta ná bás lachan a bheith ina chód do bhás réabhlóidithe, mar a fhaightear le 'Nell Flaherty's

Drake⁵⁹, amhrán grinn ón naoú haois déag faoina maítear gur siombail do Robert Emmet í an lacha (Henry, 2010: 18) .

Ina leithéid seo de thírdhreach mar sin, níor mhór an léim í léamh polaitiúil – léamh seicteach, fiú amháin – a chur ar 'An Páistín Fionn'. Ach cén barántas atá againn gur casadh 'An Páistín Fionn' riamh mar amhrán polaitiúil seachas amhrán grá amháin? Mar fhreagra air seo, caithfear smaoineamh ar an áit, ar an am agus ar na daoine. Go deimhin go mbraithfeadh gach taibhléiriú ar na heilimintí seo, agus ar an ócáid ar leith ar a ndéanfaí é. Thiocfadh claochlú mar sin ar fhothéacs an amhráin le hathrú ama agus le hathrú spáis, mar a tharlaíonn i gcás amhráin ar bith – uaireanta ní bheadh ann ach amhrán grá agus daoine ag baint sult as, uaireanta eile ba ghníomh ceannairceach é taibhléiriú an amhráin cheannann chéanna. Bheadh brónna éagsúla dá fhearrann innéacsach i bhfeidhm de réir na hócaide.

Ar casadh 'An Páistín Fionn' mar amhrán polaitiúil? Más iarthaí an Chláir sa naoú haois déag atá i gceist againn, ní féidir é a chur as an áireamh.

An t-amhrán 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' (Aguisín D3 (a) agus D3 (b), lch. 345 agus 347):

Más amhrán é 'An Paistín Fionn' a bhí le cloisteáil ó cheann ceann na tíre, mar a luann Hannagan agus Clandillon, is féidir 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' a lua mar amhrán a ghabhann le hiarthar an Chláir. Is amhlaidh gur thug O'Daly 'An Páisdín Fionn' air, sa chnuasach a d'fhoilsigh sé den chéad uair sa bhliain 1849; seans go bhfaca sé é mar leagan áitiúil den 'Páistín Fionn'. Ar aon nós, is leagan den fhonn 'An Páistín Fionn' atá le fáil, leis, ar an scór (Fig. 5.11).

⁵⁹ Uimhir Roud 3005; sampla de le feicéail, mar shampla, ón tréimhse 1780-1853, clóite ag Swindells, Manchain (Bodleian Libraries, 2017a: Bod21834, 2806 c.16(21)). Cé nach as an gClár an t-amhrán seo, faightear i dtraigisiún amhránaíochta an Chláir é; bhaileigh Carroll agus Mackenzie leagan de ó Martin Reidy (CM, 2017 xxiv) sa bhliain 1978; is ó Chláiríneach a rugadh i dtús an fichiú haois, Petey Connors as an gCroisín, a d'fhoghlaim mé fén é agus mé óg.

Is léir, áfach, gur fhéach an scoláire as Cill Rois, Mícheál Ó hAnnacháin, ar 'Tá scéal beag agam' mar amhrán leis féin, a bhí le casadh ar an bhfonn darb ainm 'An Páistín Fionn', rud a fheictear faoi dhó óna lámh (RIA 23 I 48, 64; RIA 24 L 12, 473) (Aguisín D3 (a), Ich. 345).

Is fianaise í seo i leith cháil an fhoinn 'An Páistín Fionn', sa cheantar inar casadh 'Tá scéal beag agam'; tá seans ann leis, gur díreach mar gheall ar an amhrán seo a raibh aithne ag mórán daoine as iartha an Chláir ar an bhfonn. Ní féidir a shéanadh gur comhartha é, ar aon nós, go raibh daoine sásta glacadh leis mar fhonn dá gcuid féin, a d'fhéadfadh a bheith ina fheithicil dá n-amhráin lógánta.

Leanfadh sé mar sin go mbeadh cló na háite – cló an phobail sin – curtha ar an bhfonn 'An Páistín Fionn', agus ar an bhfearrann innéacsach a bhí aige, mar gheall go raibh sé le fáil mar fhonn dá leithéid d'amhrán.

Is amhrán grá é 'Tá scéal beag agam', dála 'An Páistín Fionn', ar féidir é a chur arís faoin rangú '*chanson d'amour*', nó 'Amhrán grá an fhir' (Ó Tuama, 1960: 104). Mar a scríobhann Gunn faoin leagan a bailíodh i Sráid na Cathrach, 1935:

Is é atá in 'Tá scéal agam le n-áireamh daoibh' amhrán grá ina ríomhtar na tréithe ar fad a mbeifí ag súil leo i mbean óg ar mhargadh an phósta san am a caitheadh. Tá cur síos mion ann ar phearsa agus ar phearsantacht na mná... (1984: 145)

In áiteanna eile sonraíonn Gunn na cosúlachtaí idir an t-amhrán seo agus amhráin eile den *genre* amhrán molta ban i dtaobh móitífeanna, mar shampla 'Máire Ní Eidhin' agus 'Máire Nic Con Adhastair' (1984: 108, 110).

Is féidir an cheist chéanna a chur i dtaobh teachtaireachtaí polaitiúla maidir le 'Tá scéal beag agam', agus is féidir an freagra céanna a mholadh ina leith; má ba iartha an Chláir áit a thaibhléirithe, agus an naoú haois déag am a thaibhléirithe, ní féidir é a chur as an gcuntas gur casadh ar an mbealach sin é ar ócайдí ar leith.

Threiseodh a leithéid de cheangal leis an nóisean go raibh teachtaireachtaí ar leith á n-iompar ag an bhfonn leis féin (cuimhneofar ar an bplé a rinneadh air seo i gCaibidil 3 maidir leis an bhfonn 'Harvey Duff') agus na teachtaireachtaí úd bainte aige ó na hamhráin a bhí crochta air.

'Amhrán an skate' (*Aguisín D6, lch. 356*):

Mar a scríobhann Gunn, is amhrán maíte é seo a bhfuil cuid mhór den áibhéal ag roinnt leis. Baintear cuid mhaith den greann agus den íoróin atá ann as an scigaithris a dhéanann sé ar 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', le tagairt shoiléir don amhrán sin ó thús:

Tá scéilín agam le háireamh daoibh
Gurb í *skate* ón bhfarraige a chráigh mo chroí

Cuirtear mórhéama an *genre* amhrán molta mná 'ar chúl a chinn' leis an gcur síos a dhéantar ann ar mhéid an éisc:

Is fearrde an Calaithe is Cill Stoithín
An *skate* úd a tharraingt go Réithe an ghrinn;
Conán dá mairfeadh a shásódh sí,
Agus mórchuid eile dá bhráithre.

D'eascair an t-amhrán fíorlogánta seo as pobal a raibh an Ghaeilge fós láidir ann sa bhliain 1901, cé nach raibh ach céatadán beag de Ghaeilgeoirí aonteangacha fágtha ann faoin am sin (Ní Chiosáin, 2008: 515). Níl dabht ach go raibh bua na teanga ag an bhfile seo, taobh le heolas aige ar scéalta is ar filíocht na Gaeilge, fiú mura gcloítear anseo le córas traidisiúnta na comhfhuaimé inmheánaí. Fréamhaítear an t-amhrán go daingean i gcultúr an phobail sin leis na tagairtí áitiúla agus an trácht ann ar obair na n-iascairí. Bunaítear an greann ar amhrán Mhic Chonsaidín ar bhealach a thugann le tuiscint go raibh aithne mhaith ar 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' sa cheantar.

Is féidir an t-amhrán seo a shuíomh laistigh d'imeall an chontanaim mhacarónaigh a bhúiochas don fhocal *skate*; lasmuigh den fhocal sin is amhrán lán-Ghaeilge atá ann. Sa cheol, sa Ghaeilge agus i dtagairtí cultúrtha na Gaeilge a fhaightear an chuid is mó d'ábhar an amhráin. Baintear úsáid as *skate* mar echairfhocal amháin, ón teideal anuas. Ní dócha nach raibh ainm áitiúil ag lucht iascaigh an cheantair ar an sciata, agus ní ar son cheist na comhfhuaimé ná ar son na meadarachta a cuireadh isteach an focal Béarla. Seans maith go ndearnadh an léim seo go Béarla ar son an ghrinn amháin, agus gur chualathas mar fhocal barrúil é.

In ionad comhfhuaimé inmhéánaí, tá córas ríme le cloisteáil ag deireadh gach líne ach amháin an líne dheiridh sna véarsaí, as ab fhéidir a áitiú go bhfuil tionchar *milieu* an Bhéarla le rianú anseo.

Arís, toisc gur ar an bhfonn úd a casadh é, dearbhaíonn an t-amhrán seo gur áiríodh an fonn 'An Páistín Fionn' mar fonn 'áitiúil', fonn a bhí inghlactha mar fheithicil do dhéantúis chultúr logánta an phobail. Ar a sheal, gheobhadh an fonn féin an blas dúchasach sin, as an amhrán a bheith curtha leis.

'An Páistín Fionn' – an t-amhrán le Béarla (Aguisín D2 (a), lch. 337; D4 (a) – (c), lch. 349 ar aghaidh):

Aistriú a bhíonn i gceist, garbh nó cruinn, sna leaganacha Béarla den 'Páistín Fionn'. I roinnt cásanna, ní scartar leis an nGaeilge sa teideal, fiú má dhéantar galldú féin ar an litriú; rinneadh plé air seo cheana féin i dtéarmaí an íocónaithe. Ar bhonn an aistrithe i gcoitinne, ar ndóigh, cloistear na téamaí céanna agus a chloistear sa Ghaeilge, agus d'fhéadfai an léamh céanna a dhéanamh ar ghnéithe ar leith – rian den náisiúnachas, den réabhlóideachas, mar shampla, le háitiú as línte ar nós

But never I'll leave, sweet grá mo chroi,
Till death in your service o'ertake me.
(CM, 2017 xx), (Walsh 1847: 105)

Imíonn aistriú D'Alton go láidir ar an léamh seo:

With what rapture I'd quaff it, were I in the hall
Where feasting – and pledging – and music recall
Proud days of my country! while she on my breast
Would recline, my heart's twin one! and hallow the feast.
(Ó hArgadáin, 1831: 219)

Tá ríchosúlacht ag leagan Michael 'Straighty' Flanagan (CM, 2017 xx) (Aguisín D4 (c), lch. 352) le haistriú Walsh (1847: 100-105) (Aguisín D4 (a), lch. 349); Joyce (1901: 15-16) (Aguisín D1 (i), lch. 331); agus Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) (Aguisín D1 (j), lch. 333) – tá gach seans ann mar sin go bhfuil leagan Michael bunaithe ar fhocail Walsh, rud a dhearbhódh go raibh tionchar uaireanta ag na haistriúcháin fhoirmiúla seo ar na hamhráin go logánta sa Chlár. Níl a leithéid de thionchar róshoiléir ar leagan Michael, áfach, ag na

haistriúcháin le D'Alton (Ó hArgadáin, 1831: 216-219 (Aguisín D2 (a), lch. 337); Moffat, 1897: 176-177) (Aguisín D1 (h), lch. 329) ná le Ferguson (Graves, 1894: 62-63) (Aguisín D4 (b), lch. 351).

Is sa churfá amháin a scarann leagan Michael le foclaíocht Walsh; an curfá atá ag Michael ná:

You are my delight, my delight, my delight,
 You are my delight and my darling.
 You are my delight and my comfort all night,
 And I'll roll you nine times before morning.

(CM, 2017 xx))

Ní thagann sé seo le haistriú ar bith eile atá aimsithe agam, ná leis an gcurfá sa Ghaeilge ach oiread. Is féidir an greann gáirsíúil seo a léamh mar fhianaise nach ar na haistriúcháin fhoirimiúla amháin a bhí na leaganacha logánta Béarla bunaithe, ach go ndearnadh tagairt sa cheantar chomh maith díreach ar ais don bhuntéacs sa Ghaeilge, agus do na mothúcháin phaiseanta – don chollaíocht – a bhíonn le brath faoi chraiceann na véarsaí sin.

An t-amhrán 'Lone Shanakyle' (Aguisín D5 (a), lch. 353 agus D5 (b), lch. 354):

Amhrán logánta atá in 'Lone Shanakyle', é suite go daingean sa cheantar siar ó Chill Rois, áit a bhfuil an reilig a ainmnítear sa teideal⁶⁰, agus radharcanna ann ar 'Inis Cathaigh' agus ar 'Shannon's bright floods'. Tá na pointí seo go léir le fail thart ar Cheathrú an Chalaidh, áit dhúchais an fheile, Tomás Ó Madagáin.

Pléann 'Lone Shanakyle' ina chuid téamaí le tir faoi chois agus le héagóir an ansmachta. Moltar ann áilleacht tir agus oidhreacht na hÉireann agus guítear ann go dtiocfaidh go luath lá an díoltais. Luíonn scáth an Ghorta Mhór go trom ar an amhrán. Is amhrán frithúdarásach é, fiú mura n-ainmnítear an namhaid sna focail.

⁶⁰ An tSeanchoill nó an tSeanchill: tá fianaise ann a thacódh leis an dá logainm. Ar ndóigh ba choiteann an focal 'cill' a fháil i dtaobh reilige; ina dhiaidh sin féin tá tagairt do choill san amhrán féin: 'How oft have I wandered by Shannon's bright floods / And paused as I gazed where the mighty wood stood'.

Tá mothú Victeoiriach le sonrú i bhfoclaíocht agus in íomhánnna 'Lone Shanakyle' a théann cuid mhaith i dtreo ghnás an 'Davis-type ballad' (Cronin 1998: 126) agus i dtreo ghnás filíochta an Bhéarla sa ré sin, agus nathanna ann ar nós

Where the wild waves, surging foam, headlands appearing
Clouded in silver spray, flashing through heaven's bright ray

Bristear leis an mothú Victeoiriach seo agus leis an smacht ar na braistintí a théann leis, áfach, leis an racht

O God that a bear should be best of the brood

gan trácht ar na línte

Where the murdered sleep silently pile upon pile
In the coffinless graves of poor Erin

Is tagairt dhíreach í seo don scrios ó insint a d'fhulaing muintir cheantar Chill Rois le linn bhlianta an Ghorta Mhóir. Na mílte a fuair bás i dTeach na mBocht i gCill Rois na blianta sin, is in olluaigh i reilíg na Seanchille a adhlacadh iad.

Is cóir teacht ar ais go gairid go dtí an chonclúid níos luaithe gurb éard atá againn in 'Lone Shanakyle' ná amhrán deoraíochta a scríobh duine a chaith formhór a shaoil sa bhaile, agus é ina bhall de ghnáthphobal iarthar an Chláir. Fágtaí an cheist mar sin: cén fáth a scríobhfadh fear nár dheoraí é féin amhrán deoraíochta?

An freagra is éasca air seo, b'fhéidir, ná gur deis nó ciúta fileata leis an bhfile é, a bheith ag labhairt i nguth an deoraí, toisc gur feithicil mhaith í a leithéid de dheis dá chuid téamaí.

Ba nós ag filí amhráin imirce a chumadh ainneoin nach raibh an taithí phearsanta sin acu. Ba mhinic gur bagairtí in aghaidh na himirce a bheadh i gceist, mar shampla, nó leithscéal leis an áit dhúchais a mholadh trí shúile an deoraí.

Maidir le tábhacht scéal na himirce i saol na nÉireannach; is amhlaidh go bhfuil an deoraíocht ina bunchloch chomh lárnach sin gur deacair an rud é sa lá atá inniu ann teacht ar dhéantús cultúrtha Éireannach, idir cheol, litríocht agus dráma, nach bhfuil a rian le fáil air. Tá a scéal chomh cumhachtach sin mar

fhórsa, go bhfuil athmhúnlú déanta aige ar chultúr na dúiche, a rian fágtha aige ar shochaí na tíre, agus a thionchar fós ag teacht ar ais mar anáil ón gcoigríoch agus ag sní trí gach gné de chultúr na hÉireann.

Ba fhírinne lom an tsaoil í an deoraíocht i ré Thomáis Uí Mhadagáin, níos mó ná aon uair eile i stair na tíre. Ba dhuairc iad na laethanta sin pé rud a bhí i ndán don duine – imeacht go deo ón áit nó fanacht ann mar fhinné ar bhánú na tíre i ndiaidh an Ghorta. Níor ghá do dhuine bheith ina dheoraí chun na mothúcháin a ghabh leis an deoraíocht a fhulaingt – bhí gach ball de phobal an fhile, pé acu sa bhaile nó thar lear a bhí siad, ina rannpháirtí sa tubaiste. Pé acu ag fanacht nó ag imeacht a bhí siad, chuir toradh na himirce isteach ar chách – scriosadh na sochaí, gréasáin shóisiata agus teaghlaigh ionlána san áireamh. Ní hionadh é mar sin go scríobhfadh Tomás Ó Madagáin a leithéid d'amhrán – is amhlaidh go raibh sé ag maireachtáil i gceann de thúsphointí phróiseas na deoraíochta sin – iarthaí an Chláir, a bhí i measc na gceantar ba bhoichte ag an am sin ar oileán na hÉireann.

Ní gá gach focal ann a ghlacadh go litriúil. Is féidir téama na deoraíochta a léamh mar mheafar leathnaithe. Níl againn ach smaoineamh arís ar thraigisiún na naislingí mar mheabhrú nár rud as an ngnáth a leithéid seo de mheafaracht sa chultúr; go deimhin nach mbeadh deacracht ar bith ag na daoine leis an gcoincheap, agus an débhríocht fite fuaite i dtraigisiún a gcuid filíochta is a gcuid amhránaíochta, ina bunchloch dó, geall leis.

Más meafar é, cad is brí leis? Is féidir an léamh seo a bhaint as: Ní deoraí é an file seo nach bhfuil filleadh ná teacht aige ar fhód na hÉireann. Ní deoraí é i dtéarmaí fisiciúla, spásúla; is deoraí é i dtéarmaí ama, i dtéarmaí spioradálta, idéalaíocha. Maireann sé in Éirinn, ach ní hí sin an Éire is mian leis. Is deoraí é nach bhfuil filleadh ná teacht aige ar an aimsir chaite, ná ar an tsaoirse, ná ar an bhféinchníúchán mar Éireannach, ná ar an dóchas i leith thodhchaí na hÉireann agus i leith fhís na hÉireann sin. Is ar son na hÉireann idéalaí sin atá sé ag déanamh bróin: Éire na haimsire caite, agus Éire na todhchaí atá as raon.

Chun focal a rá ar chaidreamh an amhráin leis an bhfonn: mar a luadh cheana féin, scríobhadh an t-amhrán sna 1850idí ar a luaithe, i bhfianaise a bhfuil ann mar ábhar; rinneadh tagairt cheana féin chomh maith do thuairim Mhic Mhathúna gur as na 1860idí é, leis an smaoineamh gur fianaise é an rann deireanach go rabhthas ag tnúth le héirí amach na bhFíníní (1977: 23). Is cinnte, pé scéal é, go raibh 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' ina chuid de stór amhrán an phobail thart ar Chill Rois le fada, gach seans go raibh an t-amhrán 'An Páistín Fionn' ina theannta mar chuid den stór sin, agus, dá bhrí sin, go raibh an fonn féin 'An Páistín Fionn' fréamhaithe go daingean ann mar shéis 'áitiúil' i gcluas an phobail, faoin uair a cuireadh na focail de 'Lone Shanakyle' leis an bhfonn úd.

Piocadh fonn mar sin don amhrán a raibh naisc aige cheana féin leis na hamhráin eile sin, agus má bhí, rinneadh nasc, tríd an rogha, idir 'Lone Shanakyle' féin agus na hamhráin sin.

Idirghníomh na n-eilimintí sa mhaitrís: na hamhráin

Pé difríochtaí atá le sonrú idir rithim na bhfocal Gaeilge agus rithim na bhfocal Béarla a ghabhann leis an bhfonn, agus pé difríochtaí atá ina gcuid gnéithe, tá fós roinnt cosúlachtaí le sonrú eatarthu, agus is fiú breathnú go gairid orthu sin.

Ní féidir a rá go ndearna na patrúin na gcomhfhuaiméanna inmheánacha atá le fáil in 'An Páistín Fionn' ná in 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh'⁶¹ léim ón nGaeilge go dtí an Béarla i gcás na n-amhrán anseo. Sna leaganacha le Béarla den 'Páistín Fionn', fágtar ar lár aon rian den chomhartha sóirt seo d'fhilíocht na Gaeilge, i bhfábhar ríme ag deireadh gach líne, seachas an ceathrú líne i gcásanna áirithe – an focal deireanach 'Erin', mar shampla, in 'Lone Shanakyle'. Leis an straitéis seo, ar ndóigh, seasann 'Erin' amach ó na línte agus tarraingítear aird air.

Fiú má chailltear na patrúin seo sa Bhéarla, áfach, tá cló rithim na bhfocal Gaeilge fós le fáil ann, é seachadta go díreach, b'fhéidir, mar gheall ar an bhfonn.

⁶¹ Ocht líneach loinneogach an rangú a chuireann Ó Conchearnainn ar mheadaracht 'An Páistín Fionn', agus é leagtha amach aige ar an mbealach seo i dtaobh na comhfhuaimé inmheánaí:

1	: x / a / á / ú
2-3	: í / a / á / ú
4	: í / a / á (1981: 98)

Faightear patrún rialta go leor má bhreathnaítear ar 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh' ar an mbealach céanna (Aguisín D3 (a) – (b) (Lch. 345 agus 347)):

1	: é / a / á / é
2-3	: é / a / á / í
4	: é / a / á

Is eisceacht é 'Amhrán an *skate*', áit a bhfeictear imeacht ón gcleachtadh seo (Aguisín D6, lch. 356):

1	: é / a / á / í
2	: é / a / á / í
3	: ú / a / ú / i
4	: a / u / á

Sa sampla seo, bainte ón gcéad rann, bristear le patrún na comhfhuaimé inmheánaí – comhartha é seo, b'fhéidir, nach raibh na daoine áitiúla ag cloí chomh dlúth faoin am sin ina dtraidisiún féin le sean-nósanna thraigisiún na n-amhrán agus iad á gcumadh.

Gan dabht, bíonn an fonn, sna cásanna ina n-úsáidtear an fonn céanna, ina chreat do na patrún seo, agus é ina nasc láidir ag an mBéarla do rian na Gaeilge.

Luíonn an teitriméadar⁶² a fhaightear sna leaganacha le Béarla den ‘Páistín Fionn’ agus in ‘Lone Shanakyle’ leis na ceithre bhéim a ghabhann leis na chéad trí líne i rainn ‘An Páistín Fionn’ as Gaeilge; agus in ‘Lone Shanakyle’ féin, giorraítear siar go trí bhéim é sna focail i gcás na líne deiridh, mar a dhéantar san amhrán Gaeilge:

a **cíocha** geala mar **bhláth** na **n-úll**
 's a **píob**' mar **eala** lá **Márta** ('An Páistín Fionn'
 (Ó Concheanainn, 1981: 51-52) (Aguisín D2 (c), lch.
 340))

O God that a **bear** should be **best** of the **brood**
 Who **now** blights your **beauty** my **Erin**
 ('Lone Shanakyle' (Cartlann CCÉ, 2017b) (Aguisín D5 (b), lch.
 354))

Díol spéise go bhfuil fianaise ann i leith ‘Lone Shanakyle’ gur nós é le hamhránaithe an tríú siolla aiceanta den líne dheiridh sin a shíneadh amach agus siolla aiceanta sa bhereis a bhaint amach as an dara cuid den fhocal – cloistear an rud céanna ag tarlúint pé amhrán – pé teanga – a bhíonn i gceist:

's a **píob**' mar ag **eala** lá **Már-ta** ('An Páistín Fionn' – Amhránaí: Micho Russell (1993) (Fig. 5.12))

Who **now** blights your **beauty** my **Er-in** ('Lone Shanakyle' – Amhránaí: Michael Flanagan, 1973-74 (Cartlann CCÉ, 2017b)

⁶² Comhfhareagraíonn an mheadaracht a ghabhann leis na chéad trí líne sna rainn in ‘Lone Shanakyle’ do theitriméadar *Anapestic*, le ceithre bhéim in aghaidh na líne:

Far **far** from the **isle** of the **holy** and **grand**

Is é seo mar a gheofaí i bhfilíocht an Bhéarla, mar eiseamláir, in ‘The Destruction of Sennacherib’ le Lord Byron:

And the **widows** of **Ashur** are **loud** in their **wail**,
 And the **idols** are **broke** in the **temple** of **Baal**

Ina dhiaidh sin féin, fiú amháin i gcás na n-aistriúchán díreach ar ‘An Páistín Fionn’, tá na mionathruithe úd le sonrú sa mheadaracht, a ndearnadh plé ní ba luaithe orthu, i leith an athmhúnlaithe ar an bhfonn, i línte deireanacha na gceathrúna ach go háirithe, .i. ‘brown girl sweet’ i leagan Ferguson/Graves. Admháil atá sa mhéid sin go gcaithfear géilleadh go minic roimh na struchtúir nua a bhíonn i dteanga eile, má táthar ag súil go gcuirfear na teachtaireachtaí céanna in iúl sa teanga nua sin.

Maidir le cosúlachtaí eile i ngnéithe na bhfocal ó theanga go teanga, ní miste a shonrú – lasmuigh de thrácht ar na haistriúcháin ar ‘An Páistín Fionn’, ar ndóigh – go bhfuil foirmle i gcoiteann ag ‘Lone Shanakyle’ le hamhráin eile as Béarla a cuireadh síos ar páir sa cheantar, mar shampla, ‘Alone as I wandered in sad meditation’, aistriú ar ‘Air maidin anéi is déarach do bhíosa’ le Tadhg Gaodhalach Ua Súilliobháin ón mbliain 1857 (RIA 24 L 12, 420); tá sé seo le feiceáil sna focail ‘All lowly and lone in a far distant land / Do I wander and pine...’ Mar phointe tónaisteach, coimhdeach, ina thaobh, is ionann seo agus foirmle eile atá i gcoiteann aige chomh maith le hamhráin eile as traidisiún Éire Óg: móitíf an tírghráthóra agus é ag smaoineamh go brónach ar a áit dhúchais féin agus ar laochra na haimsire caite⁶³ (Cronin, 1998: 138).

Plé ar an bhfianaise: 1

Ról na mbailitheoirí, na scolairí, na bhfilí, agus léann an aistriúcháin

I gCaibidil 3 féachadh go gineárala ar thábhacht an lucht léinn sa scéal seo. Pléifear anois ar leibhéal níos doimhne an ról a bhí ag na scoláirí agus ag na filí i measc an phobail maidir le próiseas chlaochlú an chultúir agus an mhalartaithe teanga. Ba chóir na bailitheoirí a d’fhoilsigh cnuasaigh go foirmiúil ar bhonn náisiúnta a áireamh ina measc seo. Ba chuma cén chaoi a raibh teagmháil ag an bpobal leo nó lena saothair – ba chuma fiú murarbh as an gceantar féin iad; ba

⁶³ Samplaí: ‘Bourke’s Dream’, ‘Memory of the Dead’, ‘Felons of Our Land’.

dhaoine tábhachtacha iad lucht an léinn sa phobal, a raibh tionchar acu ar mheon na ndaoine i leith cúrsáí léinn, teanga agus cultúir. Bhí bailiú amhrán agus léann an aistriúcháin ina chuid shuntasach i ngníomhaíochtaí roinnt mhaith den ghrúpa seo.

Átítear anseo go mbíonn ceird an aistritheora lonnaithe in áit an-suimiúil ar an gcontamam sochtheangeolaíoch i bpróiseas an mhalartaithe teanga, agus go bhfuil radharc le fáil ón áit úd isteach ar bhuthal an mhalartaithe sin.

Tagtar ar roinnt mhaith ainmneacha d'aistritheoirí sna cnuasaigh a clódh go foirimiúil, uaireanta i leith an amhráin chéanna: John D'Alton, Edward Walsh agus Sir Samuel Ferguson, mar shampla, i gcás 'An Páistín Fionn'. Tá na cnuasaigh a luaitear anseo i leith 'Páistín' breactha le samplaí eile ina bhfaightear aistriúcháin ar na hamhráin Ghaeilge taobh le taobh ar na leathanaigh leis na bunleaganacha Gaeilge, mar a dhéanann Ó hArgadáin, Walsh, Joyce, agus Hannigan agus Clandillon. Ar ndóigh bhí na haistriúcháin seo dírithe ar na daoine a raibh tóir acu ar an gcultúr Gaelach, ach nach raibh mórán den Ghaeilge acu féin.

Má bhí teagmháil ag lucht léinn áitiúil na Gaeilge leis na foilseacháin seo, chuirfeadh an cleachtadh seo in iúl dóibhsean, ar an gcéad dul síos, go raibh a leithéid ar siúl go forleathan, seachas ar leibhéal áitiúil amháin, agus mar rud eile, go raibh seans ann go mbeadh tairbhe le baint as aistriú a dhéanamh ar na hamhráin. D'fheicfi don lucht léinn áitiúil go gcuirfeadh an t-aistriú na hamhráin ar fáil do phobal níos fairsinge; seans go bhfacthas do lucht léinn na Gaeilge go gcuirfeadh sé seo le cáil is le clú an chultúir Ghaelaigh (gan trácht ar an tairbhe a d'fhéadfadh a bheith ann dóibh féin leis sin); go spreagfaí meas, b'fhéidir, ar an gcultúr ar bhonn níos leithne dá bharr, agus go gcuideodh sé seo le caomhnú na dtraigisiún is na teanga. Ní mar sin a tharla, ar an drochuair.

Bhí an t-aistriú seo ar na hamhráin ar siúl ar leibhéal logánta, mar a dúradh, agus níorbh eisceacht iad scoláirí iarthaí an Chláir ina leith sin; luaitear roinnt mhaith díobh sna lámhscríbhinní agus iad i mbun na hoibre seo, agus Tomás Ó

Madagáin ina measc lena aistriú ar phíosa le Giorfhóid Mac Gearailt, 'Air Mhágha Ghlas na ngealbhánta' (RIA 24 L 12, 16-21) (Aguisín 8).

Ní miste a rá go raibh aithne ar Thomás Ó Madagáin sa phobal mar scoláire, mar fhear léinn is mar fhile. Bheadh tionchar aige ar mheon agus ar idé-eolaíochtaí na ngnáthdhaoine sin dá bharr, maidir leis na nithe seo, an léann, an fhoghlaim agus an cultúr. Agus aistriú á dhéanamh aige ar shaothar ón nGaeilge go dtí an Béarla, bheadh a leithéid de ghníomh ina theachtaireacht dá phobal: gurbh fhiú é an t-aistriú go Béarla a dhéanamh. Ba theachtaireacht í faoin léann agus faoin bhfoghlaim agus faoin gcultúr.

Má scríobh sé amhráin as Béarla, ba theachtaireacht sa bhereis é sin – go raibh an Béarla éiritheanois ina theanga phearsanta, gurbh fhíortheanga anois é inarbh fhéidir mothúcháin agus fealsúnachtaí ghnáthdhaoine an phobail a chur in iúl.

Is féidir difríocht a mhaíomh idir aistriú ar sheanamhráin Ghaeilge, mar ghníomh, agus amhrán nua a chumadh as Béarla. Sa chéad chás, ba ghníomh ó lámh scoláire a bhí i gceist, agus dearbhú leis, ar leibhéal pragmatach, gur sa Bhéarla anois a bhí an chumhacht agus an tairbhe le baint. Ba ghníomh ó lámh file é an cás eile, agus dearbhú leis ar leibhéal i bhfad níos doimhne, i bhfad níos pearsanta i leith an Bhéarla – gurbh é seo anois teanga roghnaithe an fhile, teanga na mothúchán, teanga an fhaoisimh – an teanga ina bhféadfadh baill den phobal plé lena bhféiniúlacht, fiú amháin. Inréimniú ar an mBéarla ar shlí i bhfad níos inmheánaí, agus feidhm nua innéacsach curtha leis dá bharr, a bhí sa chéim sin. Sa mhéid sin ní foláir tionchar Moore a admháil ar bhonn náisiúnta ar fhlí sa naoú haois déag, i bhfianaise a ratha féin le hathghaibhniú amhrán ina chuid foilseachán ó thus an chéid ar aghaidh.

Ba ghníomhaithe iad na scoláirí a bhí i mbun an aistriúcháin, mar sin, i bpróiseas an chlaochlainthe chultúir, agus an malartú teanga ina chuid de sin, fiú amháin má ba é caomhnú an tseanchultúir a bhí de rún acu. Ba ghníomhaithe sa phróiseas céanna chomh maith iad na filí a roghnaigh an Béarla dá n-amhráin féin.

Tá an meon i leith an léinn i measc an phobail, agus i leith lucht an léinn, agus meon lucht an léinn féin, le háireamh, mar sin, i measc na bhfórsaí úd a thiomáin claochlú an chultúir agus próiseas an mhalartaithe teanga leis.

Leaganacha le Béarla den 'Páistín Fionn' agus buaine an fhoinn

Sna scóir ag O'Daly agus Graves agus Surence, feictear comharthaí mothúchán, comharthaí dinimiciúla agus seachtráin scríofa os cionn na nodaireachta, gan trácht ar an ornáidíocht agus ar an bhfeistiú atá déanta uaireanta ar an bhfonn ar bhealach a bhfuil tionchar den phianó le rianú ann. Is léiriú é seo ar chur chuige na mbailitheoirí i leith an cheoil, cur chuige a bhí bunaithe ar luachanna aeistéitiúla nach mbíonn i bhfianaise de ghnáth i dtaibhléiriú cuid mhór de na hamhránaithe as an gClár atá ar taifead againn. Go deimhin gur déantúis iad na heilimintí seo a ghabhann le *milieu* cultúrtha eile a bhí lasmuigh de chultúr na ngnáthdhaoine tuaithe sa cheantar atá i gceist anseo. D'fhéadfá a rá as seo go raibh na bailitheoirí a rinne a leithéid faoi anáil luachanna aeistéitiúla a bhain leis an gcultúr ceannasach, agus gur chuid dá n-idé-eolaíocht aeistéitiúil féin iad na luachanna sin. Tharraing siad isteach na heilimintí seo chun athléiriú, athmhúnlú agus cóiriú a dhéanamh ar an ábhar a bhí á bhailiú acu, d'fhoinn cruth a chur air, b'fhéidir, a bheadh níos giorra d'aeistéitic an chultúir cheannasaigh, agus chun é a dhéanamh níos oiriúnaí do lucht éisteachta níos fairsinge.

Ní chloistear mórán den aeistéitic seo i dtaibhléiriú Michael Flanagan, áfach, ná ó Pat MacNamara, agus ní eisceachtaí iad na hamhránaithe seo ina thaobh seo, de réir na dtaifeadtaí.

Scaipeadh na nualeaganacha Béarla de na seanamhráin sa Chlár, agus fiú amháin uaireanta bhí focail go hiomlán nua ar fad ar na seanfhoinn, nach raibh baint ar bith acu leis na focal Ghaeilge a bhí ann roimhe sin, ach ní cosúil gur scaipeadh an aeistéitic a ghabh leo chomh fairsing sin, an aeistéitic atá i bhfianaise sna scóir thuasluaite ón naoú haois déag.

Is féidir cúpla míniú a mholadh i leith an phróisis seo.

Is beag duine a raibh teacht acu go díreach ar a leithéidí de scóir sa Chlár sa naoú haois déag – an aicme cheannais, b’fhéidir, agus na scoláirí áitiúla má bhí an t-ádh leo.

Má bhí sé ar a gcumas ag amhránaithe san aicme cheannais na leaganacha nua Béarla de na hamhráin seo a chasadh mar a fhaightear sna scóir iad, ba thearc na hócáidí ar a mbeadh seans ag baill den ghnáthphobal na leaganacha seo a chloisteáil sa stíl úd. Anuas air sin, nuair a chuirtear san áireamh an teannas idir-aicme a bhí ann an uair sin,ní dóichí go ndéanfadhbail den ghnáthphobal comhcheangal ródhearfach leis an stíl sin dóibh féin ina n-aigne féin, bíodh go mbeadh eolas acu ar na foinn le fada i roinnt mhaith cásanna.

Maidir leis na scoláirí, má bhí teagmháil níos pearsanta, níos sóisialta acu leis an ngnáthphobal, trí ghairm na múinteoirreachta, abair, bheadh sé níos éasca focail na n-amhrán a scaipeadh seachas sonraí an taibhléirithe ón scór, má bhí léamh an cheoil in aon chor acu (agus go minic seans nach raibh; i lámhscríbhinní na linne as an gClár, mar shampla, ní fhaightear mórán fianaise i leith na litearthachta sa cheol).

Is é is dóichí, áfach, gur cuireadh síos leaganacha éigin den 'Páistín Fionn' as Béarla ar bholeoga le díol ar an tsráid, leaganacha a bhí bunaithe ar fhocláiocht na n-aistriúchán sna scóir. Má cuireadh, is beag seans gur cuireadh síos na nótaí leo – níor nós é sin leis na bholeoga de ghnáth – ná go ndearnadh trácht iontu ar an gceol ar chor ar bith seachas an fonn a ainmniú. D'fhág sé sin faoi na hamhránaithe féin é a geruth féin a chur ar an amhrán, agus níor mhiste a shamhlú gur bhain siad úsáid as a stíl féin.

Mar thoradh ar an bpróiseas seo, tháinig na nua-leaganacha Béarla de na seanamhráin isteach sa phobal, gan mórán de na gnéithe ceoil ná den stíl amhránaíochta a ghabh leo ag teacht isteach ina dteannta, rud a chiallaíonn nár tháinig ró-athrú ar na foinn féin sa phobal. Má glacadh leis na hamhráin Bhéarla mar sin, glacadh leo i dtéarmaí na bhfonn agus i dtéarmaí na stíle a bhí ann roimhe sin.

Plé ar an bhfianaise: 2

Idirthéacsúlacht, innéacsúlacht agus féiniúlacht: beartú an fhoinn 'An Páistín Fionn'

Cuimhneofar go raibh cló áitiúil curtha ar an bhfonn 'An Páistín Fionn' mar gheall ar a úsáid le hamhráin áitiúla mar 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh'. Tá an fhianaise againn gurbh é sin a tharla sa chás seo, mar go bhfaightear dhá amhráin logánta eile a bhfuil an fonn sin á úsáid acu – 'Amhrán an *skate*' agus 'Lone Shanakyle'. Léiríonn a leithéid d'úsáid go raibh an fonn éirithe ina chomhartha ar leith a chuirfeadh cúramí agus téamaí áitiúla in aigne na n-éisteoirí – an fhéiniúlacht agus ballraíocht den phobal sin ina measc. D'fhéadfadh úsáid an fhoinn 'An Páistín Fionn', le blas an dúchais go háitiúil air, na rudaí seo a innéacsú.

Ba chéim shuntasach í nuair a cuireadh focail Bhéarla leis an bhfonn sin, mar a tharla le leaganacha le Béarla den 'Páistín Fionn'. Má bhí a leithéid le cloisteáil in iarthar an Chláir – agus gach seans go raibh – chualathas Béarla mar sin ag gabháil leis an bhfonn aitheanta seo a raibh ar a chumas cheana féin bheith ina chomhartha chun féiniúlacht na háite a innéacsú. Sa chéim seo, feictear an Béarla á ghlacadh leis i réimse amháin eile – réimse an cheoil, réimse na hamhránaíochta, réimse an *fhéinléirithe* – ag muintir na háite.

Ba chéim níos faide fós í nuair a scríobhadh amhrán áitiúil as Béarla agus cuireadh leis an bhfonn é. Is comhartha é seo ní hamháin go raibh an Béarla á ghlacadh leis sa réimse seo, ach go raibh sé á *roghnú* mar mheán féinléirithe i gcomhthéacs na hamhránaíochta. Bhí an Béarla á tharraingt isteach san amhránaíocht, mar sin, fiú amháin nuair b'innéacsú ar fhéiniúlacht áitiúil a bhí i gceist i dtaibhléiriú an amhráin.

Má d'imigh go leor fonn a úsáideadh i léig le hamhráin Ghaeilge, má d'imigh siad an bóthar céanna ar a raibh an Ghaeilge go folasach an t-am sin, níor tharla sé i gcás an fhoinn 'An Páistín Fionn'. Níor mhair an fonn gan athrú, áfach; rinneadh athmhúnlú air chun é a chur in oiriúint do na focail in 'Lone Shanakyle'. Agus athruithe i malairt treonna ar siúl in innéacsúlacht an dá theanga, áfach, choimeád an fonn a áit innéacsach fós sa phobal, bíodh gur leagan athmhúnlaithe de a bhí annanois, an t-athmhúnlú sin déanta air mar gheall ar an gcaidreamh nua a bhí aige leis an mBéalra. D'ainneoin an athmhúnlaithe, bhí na rudaí céanna fós á n-innéacsú leis: an seanchultúr agus féiniúlacht an phobail.

Léiríodh níos luaithe gur féidir léamh polaitiúil a dhéanamh ar 'An Páistín Fionn', mar a mholann Ó hArgadáin (1831: 330), go bhféadfaí a leithéid a bheith fior chomh maith maidir le 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', agus gur seans é gur casadh iad ar an mbealach sin i gcúinsí áirithe. Cuimhneofar freisin go bhféadfadh an *foinn féin* a bheith ina fheithicil dá leithéidí de bhríonna nó de theachtaireachtaí, de dheasca a bhainte leis na hamhráin sin, mar a dhearbháíonn Zimmermann. Nuair a casadh 'Lone Shanakyle' ar an bhfoinn céanna agus a bhí ag 'Páistín' agus ag 'Tá scéal beag agam', mar sin, bheadh an taibhléiriú sin ag tarraingt ar oidhreacht an fhoinn sin i dtaobh na dteachtaireachtaí polaitiúla a bhí ag gabháil leis, ag glacadh na hoidhreachta sin chuige féin, i gcomhthéacs an amhráin seo a raibh scéal an Ghorta mar ábhar aige. Ní bheadh briseadh ar bith sa mhéid seo le hoidhreacht an fhoinn mar sin, ach a mhalaírt; leanúint ar aghaidh ar bhonn téamach a bheadh i gceist. Más ea, ní haon ionadh gur roghnaíodh an fonn seo mar fheithicil dá leithéid d'amhrán loiscneach.

Bheadh a leithéidí de théamaí gar go leor chomh maith do cheist na féiniúlachta go háitiúil, lena n-impleachtaí i dtaobh na polaitiúlachta, i dtaobh an tseicteachais, agus i taobh na staire agus an chultúir i gcoitinne. Ar il-leibhéal, mar sin, bhí oidhreacht dhomhain ag gabháil leis 'An Páistín Fionn' mar fhonn a bhí ceangailte go dlúth le féiniúlacht an phobail, agus de réir na hócáide, de réir an amhránaí, de réir áite is ama, bheadh na rudaí seo á múscailt ag an bhfoinn seo i gcluas an éisteora.

Innéacsú ar an bhféiniúlacht trí ghnéithe eile na n-amhrán

Mar a pléadh níos luaithe, bheadh próisis na hidirthéacsúlachta ag feidhmiú ar leibhéal na teanga amháin chomh maith, beag beann ar an tséis; na focail san amhrán á gcloisteáil ag baill an phobail faoi anáil an eolais ar ghnéithe cultúrtha a bheadh acu ar leibhéil éagsúla, fiú má b'aithint neamh-chomhfhiosach féin í.

Ba chomhartha d'éisteoirí an phobail é macalla na Gaeilge in 'Lone Shanakyle' – bheadh na gnéithe sin á gcloisteáil go nádúrtha ag an lucht éisteachta áitiúil, mar chuid den taitneamh a bheadh le baint as an amhrán, agus ag an am céanna bheadh na gnéithe sin ag fogaírt don éisteoir gur amhrán Éireannach, áitiúil é 'Lone Shanakyle', amhrán de chuid an phobail sin.

Ar an lámh eile bhí ann an mothú Victoiriach, a bhí le fáil i bhfoclaíocht agus in íomhána 'Lone Shanakyle', agus i dteitriméadair *Anapestic* na línte. Don lucht léannta i measc an phobail, mhúsclódh gnéithe mar iad seo, nuair a chloisfí iad, comhcheangal ina n-aigne féin le traidisiún mór fhilíocht an Bhéarla, agus an *milieu* rathúil lenar bhain, a chultúr is a stair. Agus an nasc inmheánach sin spreagtha do na héisteoirí seo, d'fheicfí an t-amhrán áitiúil seo, amhrán a bhí ag cloí le fréamhacha oidhreachta an phobail gan aon agó, ag glacadh chuige féin san am ceannann céanna gnéithe den *milieu* rathúil eile seo, agus athshaothrú á dhéanamh ann ar na gnéithe úd i dtéarmaí áitiúla. D'fheicfí leis sin go raibh bealach nua cumtha go logánta sa phobal chun saol an phobail sin a chur in iúl, laistigh de thraidisiún na hamhránaíochta.

Ba rud nua é seo ar ndóigh don chuid den phobal nach raibh mórán taithí acu ar fhilíocht an Bhéarla; chuaigh úsáid an Bhéarla ina leithéid d'amhrán i bhfeidhm orthusan ar bhealach eile, sa tslí go bhfacthas an Béarla á úsáidanois mar mheán a bhí oiriúnach chun plé le téamaí doimhne leochaileacha a bhí gar do cheist na féiniúlachta i gcroíthe an phobail. Uirlis nua a bhí ann, a bhí tarraigthe isteach do thaibhléiriú na féiniúlachta go háitiúil. Ar an mbealach seo rinneadh

inréimniú ar an mBéarla mar eilimint inghlactha in amhrán mar seo i measc na coda sin den phobal.

Ag an am céanna bhí an fonn féin ina chomhartha gur amhrán dá gcuid féin fós é, bíodh gur i mBéarlaanois é; d'fhan an fonn, agus a chomhcheangal le téamaí logánta – de dheasca na n-amhrán a ghabh leis roimhe sin – mar mheabhrú nach raibh dearmad ar bith á dhéanamh anseo ar an seanchultúr, ar na seantraidisiúin, ná ar fhéiniúlacht an phobail a chuití in iúl leo sin.

Trí na naisc idirthéacsúla seo – macalla na Gaeilge, gnéithe filíocht an Bhéarla, agus an fonn 'áitiúil' – bhí sé ar chumas na ndaoine innéacsú a dhéanamh ar na rudaí éagsúla seo le chéile i dtáibhléiriú an amhráin seo, agus sintéis chultúrtha ar leith a chur in iúl.

D'fhéadfaí a áitiú anseo go raibh ciall níos doimhne fós ag gabháil leis an malartú teanga seo – gur comhartha a bhí ann d'ath-shainmhíniú a bhí déanta ar an rud ba bhrí le 'Éireannach' i ndearcadh an phobail seo.

Chuimsigh an t-ath-shainmhíniú seo úsáid an Bhéarla mar mheán inghlactha chun plé le téamaí a bhí gar do cheist na féiniúlachta, ach chomh maith leis sin, chuimsigh an t-ath-shainmhíniú traidisiúin liteartha agus cultúrtha an Bhéarla, agus áiríodh anois sa phobal iad mar chuid de shaibhreas an chultúir go logánta. Le saothrú seo an Bhéarla, dhéanfaí innéacsú ar rath *milieu* an Bhéarla, ach dhéanfaí i gcomhthéacs an phobail féin é nuair a cuireadh le fonn áitiúil é, blas an ratha sin á ghlacadh chucu féin agus é á aireamh níos soiléire acu mar chuid dá n-oidhreacht féin. Ba chomhartha é an glacadh seo leis an mBéarla gur ré nua a bhí ann do cheist is do thaibhléiriú na féiniúlachta, ré ina mbeadh féinmhuijnín de chineál eile aimsithe ag an gcultúr lóganta, agus é bunaithe ar phróiseas ina ndearna an pobal a gcuid féin den Bhéarla gan teagmháil a chailleadh go hiomlán le cultúr an tseansaoil.

Sa sainmhíniú nua seo ar an rud ba 'dhúchasach', ba 'Éireannach' ann, bhí athcheapadh déanta ag an pobal ar a ndearcadh féin i leith a gcuid féiniúlachta,

agus leis an athcheapadh seo, bheidís in ann plé le saol nua an Bhéarla a bhí buailte leo gan an teagmháil a chailleadh go hiomlán acu lena n-oidhreacht.

Ceangal

Bhí *gradam* ag gabháil leis an bhfonn 'An Páistín Fionn' i ndearcadh an phobail – bhí gnaoi an phobail air in iartha an Chláir agus chonacthas mar fhonn rathúil é. Roghnaíodh é mar fhonn don amhrán 'Lone Shanakyle', amhrán molta na háite – agus amhráin chaointe leis ina leith – agus rinneadh nasc idir an t-amhrán agus an fonn seo a raibh meas air, agus tugadh blas den ghradam sin don amhrán dá bharr.

Leis seo rinneadh ionramháil ar an innéacsúlacht is ar an gcruth a bhí ar eilimintí áirithe.

Roghnaíodh an Béarla thar an nGaeilge san amhrán, agus cuireadh é leis an bhfonn 'áitiúil' seo. Sa tstí seo chualathas an Béarla anois ag gabháil le fonn a raibh scéal, stair agus féiniúlacht na ndaoine mar oidhreacht agus mar lasta cultúrtha aige go dtí sin. Bhí Béarla riamh ina theanga ag na huasaicmí is ag na húdaráis, an teanga 'ón gcoigríoch', teanga na dtíoránach, fiú, mar a thugadh bolscaireacht cheannairceach na linne ar fhórsaí an choilíneachais. Dá ainneoin sin, bhí ardghradam á bhronnadh ar an mBéarla i meon na ndaoine faoin am atá i gceist, mar gheall ar na fórsaí eacnamaíocha agus cultúrtha, agus mar gheall ar an gcumhacht a ghabh leis. A mhalaírt an scéal leis an nGaeilge, teanga a bhí in ísle brí, agus baint aici leis an mbochtanas agus leis an iargúltacht, agus gradam á chailleadh aici dá bharr i meon na ndaoine. Ba chomhartha ar leith é, mar sin, nuair a cuireadh an Béarla, agus é ag trácht ar an nGorta, leis an bhfonn seo a bhí fréamhaithe go daingean i stór ceoil an phobail go dtí sin; ba comhartha é go rabhthas ag glacadh anois leis an mBéarla mar mheán chun plé le téamaí íogaire, pianmhara i gcomhfhiú an phobail a bhí snaidhmthe le ceisteanna oidhreachta agus féiniúlachta, agus ba í fianaise an fhoinn an dearbhú den inghlacthacht sin. Feictear sa mhéid seo ionramháil á déanamh ar innéacsúlacht an Bhéarla agus an Ghaeilge á ligean le sruth; bhí athrú ar siúl agus é á dhearbhú anseo ar luach an

Bhéarla agus ar a ghradam ar leibhéal domhain cultúrtha, mar theanga oiriúnach chun bheith ina fheithicil do chuimhní, do mhothúcháin is d'oidhreacht an phobail.

Cloíodh leis an bhfonn. Fiú má bhíothas ag caitheamh anuas ar an nGaeilge, agus a baint leis an mbochtanas agus leis an iargúltacht i meon na ndaoine, d'éalaigh an fonn fós óna leithéid de dhrochmheas a bheith air, amhail nach raibh stad innéacsach an fhoinn á cheistiú ag na daoine ina neamh-chomhfhios féin. Bhí innéacsúlacht an fhoinn os cionn amhrais, os cionn ionramhála agus saor ón gceist ar chaoi éigin. Ach ní raibh sé os cionn ionramhála ar leibhéal eile; rinneadh athmhúnlú ar a míreanna is ar a rithim ionas go mbeifí in ann na focail Bhéarla as 'Lone Shanakyle' a chasadadh air.

Tá gnéithe den 'mhalartú ceoil', más maith linn, faoi anáil an mhalartaithe teanga, le sonrú san fhonn mar sin, sa léim seo ón 'Páistín Fionn'/'Tá scéal beag agam' go 'Lone Shanakyle'; rinneadh athmhúnlú air, cinnte, ach ní dhearnadh chomh fada sin é agus go mbeadh buncharachтар agus fréamhacha an fhoinn scoite ag an athrú sin.

Is amhlaidh go bhfeictear anseo bealach nua a bhí ag na daoine inarbh fhéidir leo ómóis a dhéanamh dá n-áit is dá bpobal dúchais, inarbh fhéidir leo a bhféiniúlacht a chur in iúl dóibh féin. Feictear athchumadh ar an mbealach a bhí acu chun innéacsú a dhéanamh ar na ceisteanna sin, i gcomhthéacs teanga eile, cultúir eile, gan 'an snáth den seanchultúr Gaelach' a bheith caillte acu.

Ba chatalaíoch iad eachtraí an Ghorta don mhalartú teanga agus don athcheapadh cultúrtha, ní hamháin trí ghníomhaithe an bháis agus na heisimirce, ach mar gheall ar an tráma a ghabh leis. Chomh fada leis an bpobal áitiúil de, ba bheag de líon na nGaeilgeoirí a d'éalaigh ó shlad an Ghorta in Aontas Dhlí na mBocht Chill Rois; ach má tharla eachtraí an Ghorta as Gaeilge sa phobal sin, agus má ba phobal láidir Gaeilge a bhí ann roimhe, ba é an Béarla an teanga ina ndearnadh cur síos ar an tubaiste sin den chuid is mó, sna blianta ina dhiaidh sin. Is amhlaidh gur thiomáin tragóid an Ghorta an caitheamh anuas ar an nGaeilge. Bhain an pobal leas as an mBéarla chun achar síceolaíoch a chur eatarthu féin

agus an tragóid sin, agus chun achar a chur eatarthu féin agus an Ghaeilge, teanga a chonacthas mar chuid den seanchultúr Gaelach a bhí ag teip.

Is é seo atá le feiceáil in 'Lone Shanakyle'; téitear i ngleic san amhrán le hiarmhairtí na n-eachtraí uafásacha sin, agus ní chuirtear fiacail ann; ach déantar sa Bhéarla é. Ar an mbealach seo, fuarthas peirspictíocht eile ar na heachtraí, peirspictíocht a bhí níos faide amach uathu, agus rinneadh léim eile shíceolaíoch amach ón tragóid sin, agus ón seanchultúr a d'fhulaing é, i dtreo chomhthéacs nua cultúrtha an Bhéarla, agus i dtreo físe nua: athcheapadh nó athshainmhíniú, ar an rud ba bhrí le 'Éireannach'.

Caibidil 6: Conclúid

Foinn, focail, féiniúlachtaí

Is le John Flanagan, fear as Cora Finne, an t-amhrán Gaeilge 'Amhrán na Boirne', atá le cloisteáil ar an dlúthdhiosca *The Sound of Stone: Artists for Mullaghmore* a eisíodh sa bhliain 1993. Rian é seo den chaibidil stairiúil idir an Ghaeilge is an ceol i gcroithe na gCláiríneach leis na céadta anuas. Tá plé an tráchtas seo thar a bheith gaolmhar leis an díospóireacht i leith na gceisteanna seo, atá fós ar siúl sa lá atá inniu ann. Déanfar achoimreanois ar na téamaí a clúdaíodh anseo agus ar thorthaí an taighde, pléifear tábhacht agus impleachtaí an taighde, agus déanfar moltaí i leith na chéad chéimeanna eile a d'fhéadfá a thabhairt leis.

Rinne an tráctas seo iniúchadh ar na slite ina ndearna pobal iarthar an Chláir ionramháil ar fhoinn agus ar fhocail i dtraigisiún na hamhránaíochta chun a bhféiniúlacht Éireannach féin a innéacsú le linn na tréimhse 1850-1950. Léiríodh ann mar is féidir athghaibhniú na féiniúlachta a léamh as gnéithe na n-amhrán idir fhoinn agus fhocail, leis an tuiscint gurb éard atá san fhéiniúlacht ná cleachtadh nó taibhléiriú leanúnach, seachas stádas; léiríodh ann leis sin an chaoi a raibh iomramháil na n-amhrán ina cuid d'athchonstráidiú is de réadú na bhféiniúlachtaí sin.

Bunaíodh cur chuige an taighde seo ar anailís lárnaithe ar an dioscúrsa (*discourse-centred analysis*); anailís thánaisteach í mar gheall ar an mbéim atá leagtha inti ar fhianaise i gcartlanna, i gcuasaigh, ar lámhscríbhinní, as staitisticí oifigiúla ar nós daonáirimh, agus a leithéid. Sa mhéid sin feictear meascán modhanna ann sa chaoi gur baineadh úsáid as cur chuige cálíochtúil stairiúil ar an lámh amháin, agus as torthaí ó thaighde cainníochtúil – na sonraí daonáirimh mar shampla – ar an lámh eile. Baineadh leas as teoiric an chleachtaidh stíligh, atá ina ghné den tríú tonn de shochtheangeolaíocht na sóinseálachta, mar phríomhuirilis chun triantánú a dhéanamh ar shonraí cainníochtúla agus ar

shonraí cáilíochtúla araon; ar an mbealach seo rinneadh anailís ar an dá chineál fianaise i leith an ábhair chéanna.

Torthaí an taighde

Is léir ó stair chultúrtha an Chláir nach ionann innéacsúlacht na teanga agus innéasúlacht an cheoil féin. Sa chóras séimeolaíoch a bhí i bhfeidhm ag pobal an cheantair, gabhann luachanna éagsúla leis na comharthaí innéacsacha seo. Chonacthas gur fior seo fiú amháin nuair a fhaightear in aon aonad amháin le chéile iad, eadhon, an t-amhrán. Rinneadh mionléiriú anseo ar na slite is ar na próisis a bhí i gceist leis sin.

Caitheadh síul ar na ceisteanna a ghabhann leis an inréimniú mar a bhaineann siad le traidisiún na hamhránaíochta. Léiríodh sa chomhthéacs sin an chaoi ina n-eiríodh amhrán cáiliúil ar leith – agus an fonn a ghabh leis – ina chuid den stór ceoil áitiúil; bhí rath ar an amhrán agus scaipeadh tríd an thír é chomh fada leis an gceantar i gceist, áit nach mbeadh leisce ar an bpobal áitiúil é a chasad. Mar gheall ar an meas sin, glacadh leis le himeacht ama mar chuid den traidisiún logánta – rinneadh inréimniú air, i bhfriotail eile, mar chuid de chóras séimeolaíoch an phobail sin, agus rinneadh comhartha innéacsach as, ab fhéidir leis na daoine a úsáid chun a bhféiniúlacht féin a chur in iúl.

Círadh ról na mbailitheoirí, na scoláirí, na bhfilí, agus léann an aistriúcháin sna na próisis is sna dinimicí a bhain le hinréimniú an Bhéarla mar ghlór an íochtaráin, agus mar chuid de chóras séimeolaíoch an phobail, i gcomhthéacs thraigisiún na hamhránaíochta. Ba chéim ar leith í nuair a cuireadh focail Bhéarla ar fhonn a úsáideadh roimhe sin le hamhrán Gaeilge, toisc gur cuireadh an Béarla i láthair, sa chomhthéacs Gaelach sin, mar theanga inghlactha san amhrán. Má cumadh na focail sin go háitiúil, ba chéim níos doimhne fós é, go mbeadh glór inmheánach an phobail áitiúil féin le cloisteáilanois i dtéarmaí an Bhéarla san amhránaíocht.

Rianaíodh na próisis is na dinimicí a bhain le hathinnéacsú na Gaeilge i gcóras séimeolaíoch an phobail, i gcomhthéacs na hamhránaíochta. Chaill an Ghaeilge a háit i gcóras séimeolaíoch an phobail mar theanga laethúil i dtaibhléiriú na féiniúlachta. Chonacthas í mar chuid den seanchultúr ar theip air, agus ghlac na daoine leis an mBéarla ina hionad, rud a tháinig isteach i dtraidisiún na hamhránaíochta, agus iad ag iarraidh achar síceolaíoch a chur eatarthu féin agus an tubaiste sin a raibh an Gorta mar láreachtra do-inste aici.

Agus a seansuíomh caillte aici sa chóras séimeolaíoch sin, bronnadh ról ní ba reoite ar an nGaeilge, ról ní ba dheasghnáthaí, i gcomhthéacs na n-amhrán – rinneadh íocónú uirthi go minic, ar nathanna agus ar fhocail aonaracha aisti. Bhí na blúirí seo scaipthe tríd na hamhráin Bhéarla mar shaghlas luathscríbhneoireachta, arbh fhéidir an fhéiniúlacht a chur in iúl leo, ar bhealach a ligfeadh do Bhéarlóirí a naisc féin lena n-oidhreacht Gaelach a innéacsú, bíodh nach raibh an Ghaeilge acu féin a thuilleadh mar theanga labhartha.

I gconstráid na maitríse, fuarthas léargas ar phróiseas an inréimnithe, go háirithe i ngnéithe na hidirthéacsúlachta – na naisc théacsúla idir eilimintí éagsúla na maitríse sin. Mar shampla ar leith: nuair a cuireadh isteach eilimint nua – an Béarla in amhrán ar leith nó fiú i bhfoirm amhráin ionlán nua, a bhúiochas do scoláire áitiúil, cuir i gcás – glacadh go minic leis an mBéarla sin mar gheall go raibh sé crochta ar fhonn a chualathas mar fhonn 'dlisteanach', barántúil, de chuid an phobail; bhíodh aithne ar an bhfond dá bharr sin mar fheithicil bharántúil de ghlór an phobail i réimse an cheoil. Le húsáid an fhoinn, cuireadh na hamhráin eile in iúl, agus chuir an nasc blas níos áitiúla ar an mBéarla nuair a chloistí an teanga sa chomhthéacs sin é.

Chonacthas mar a bhíonn feidhmiú na maitríse féin ina bhunús d'fhearrann innéacsacha na n-amhrán inti; tá sé le tuiscint, i dtaobh amhráin ar leith, go bhféadfadh eilimint ar bith den mhaitris lena ngabhann an t-amhrán a bheith ina cuid d'fhearrann innéacsach an amhráin sin.

Cuireadh bunús ar fáil do léargas ar an gcaidreamh idir meath na Gaeilge sa Chlár agus borradh an cheoil thraigisiúnta ann. Nuair a chonacthas feithicil na Gaeilge ar an dé deiridh sa Chlár le linn an naoú haois déag, agus an chuma uirthi nach raibh inti ach iarsma de sheanchultúr a theip ar na gnáthdhaoine, baineadh uaithi, diaidh ar ndiaidh sa Chlár, an chuid sin d'ualach na féiniúlachta a bhí á hiompar aici mar theanga laethúil den phobal, agus athraíodh na luachanna innéacsacha a ghabhadh léi. Leanadh ar aghaidh i measc na ngnáthdhaoine le cleachtadh na féiniúlachta sna réimsí eile dá gcóras séimeolaíoch – is iomaíní a fheidhmíonn mar fheithicil i bpobal ar leith chun rudaí a chur in iúl, chun bearta innéacsacha a dhéanamh, constráidiú is cleachtadh (– taibhléiriú) na féiniúlachta ina measc – agus traidisiún an cheoil ina chuid mhór de sin. I gcomparáid leis an nGaeilge mar ghnáththeanga, ní cosúil gur chaill traidisiún an cheoil a áit sa chóras sin; ar leibhéal áirithe is é a mhalaire a tharla níos déanaí, agus d'éirigh traidisiún an cheoil níos tábhachtaí fós in innéacsú na féiniúlachta sa Chlár i ré an fichiú haois. Dearbhaítear an patrún seo sa chontae nuair a ghlactar le chéile an dá ghné san amhránaíocht, na foinn is na focail – is iad na foinn an ghné a mhair iontu gan mórán athraithe; is ar thaobh na teanga den chuid is mó a tharla an claochlú sna hamhráin.

Is féidir dul níos faide fós agus a áitiú, bunaithe ar an méid a léiríodh i gcás na n-amhrán macarónach, gur aistríodh formhór na sainfheidhme a bhí ag an nGaeilge san amhránaíocht, i dtáobh innéacsaithe ar an bhféiniúlacht, chuig na foinn fén. Moladh i gCaibidil 4, go háirithe i leith na n-amhrán i lár an chontanaim mhacarónaigh agus ar an taobh Béarla de, go raibh an fonn agus an Ghaeilge ag feidhmiú amanna ar an leibhéal céanna, leis na rudaí céanna á gcur in iúl acu, na teachtaireachtaí céanna á n-iompar acu: cur in iúl an tseanchultúir, cur in iúl na hoidhreachta Gaelaí, cur in iúl na féiniúlachta síobh siúd a bheadh i láthair mar rannpháirtithe sa taibhléiriú. D'fhéadfadh an rud amháin a bheith ina ionadaí don rud eile ar ócáidí áirithe, mar sin, ar leibhéal na feidhme, agus de réir an cháis, is féidir a mhaíomh go raibh – agus go mbíonn – an fonn á úsáid chun innéacsú a dhéanamh ar an nGaeilge, agus an Ghaeilge fén ina comhartha d'oidhreacht na ndaoine lena ndearbhaítear a gcuid féiniúlachta. In am ní ba luaithe sa tréimhse 1850-1950, lig an ceol do dhaoine innéacsú a dhéanamh ar a n-oidhreacht, agus ómós á dhéanamh acu ina leith, ach an beart sin á dhéanamh acu giota amach ón

nGaeilge, ar bhealach a d'éalaigh ón easpa gradaim agus ón gcaitheamh anuas a ghabh leis an nGaeilge an uair sin mar theanga phobail.

Ní miste a rá nach amháin le réimse na hamhránaíochta a bhaineann an dearbhú seo, ach le taibhléiriú an cheoil urlise chomh maith – gur féidir a áitiú go mbíonn an Ghaeilge á innéacsú uaireanta ag ceoltóirí trí sheinm na bhfonn, agus gur léargas é seo ar na mothúcháin a spreag an ceoltóir Willie Clancy le rá, "The Irish language is the greatest music of all."

Mar chuid den chíoradh ar thábhacht an cheoil urlise, léiríodh chomh maith ról na mban agus iad go mór chun tosaigh mar nuálaithe cultúir, lena gcuid tacaíochta do bhealaí nua chun dul i ngleic le réimsí an cheoil is na teanga, iad ina lárghníomhaithe i gceartlár athshamhlú na féiniúlachta dá bharr.

Is cinnte, lena leithéid seo de chumhacht bronnta ar an gceol, go gcuirfeadh sé seo le borradh an cheoil urlise traidisiúnta sa chontae. Ní mhaím gurb é an caidreamh seo leis an nGaeilge an t-aon chúis amháin a bhaineann le tábhacht an cheoil thraidisiúnta i dtaobh an Chláir, mar is iomaí ceist eile nach féidir a chur as an áireamh – is fíor do Niall Keegan (2008), mar shampla, nuair a luann sé iargúltacht an Chláir mar chúis amháin le buaine thraidisiúin an cheoil ann. Ach áitím gur as an gcaidreamh seo, idir an ceol agus an Ghaeilge, a thagann cuid thábhachtach den fhuinneamh is den fhaobhar a thiomáineann cleachtadh an cheoil thraidisiúnta mar a bhaineann sé leis an gcontae.

Tábhacht agus impleachtaí an taighde

Cuireann an saothar seo leis an méid atá déanta ag Ó Laoire (2002), ina thrácht ar an gceol is ar an damhsa mar chomharthaí sainiúla de phobal i leith a gcuid féiniúlachta féin, sa chaoi go gcuirtear ar fáil anseo bealach nua chun dul i ngleic leis an bhfianaise. Déanann Ó Laoire cur síos ar sheachadadh agus ar láithriú na n-amhrán i bpobal ar leith ar bhealach a shuíonn na cleachtais i bhfrámaíocht léann na hantraipeolaíochta, agus déanann an cur chuige anseo comhtháthú leis agus fairsingiú ar an smaointeoireacht sin.

Cuireann an saothar seo chomh maith leis an gcíoradh atá déanta ag Crosson (2008) ar a fhianaise i réimse Léann na Teanga agus an Cheoil, mar go bhfuil adhmad le baint, dar liom, as cur chuige an tráchtas seo a thabharfadh diminsean eile sóisialta dá leithéid d'anailís.

Freagraíonn an tráctas seo glaoch Sparling (2003) ar chur chuige teoiriciúil i leith na hamhránaíochta a tharraingeodh ar léann na heitnicheoleolaíochta agus na sochtheangeolaíochta le chéile; dearbhaítear argóintí Edwards (1985) agus Hoffman (1991) chomh maith, go bhfuil tairbhe le baint amach ag réimse na sochtheangeolaíochta ach an ceangal a dhéanamh idir é agus disciplíní eile.

Cuirtear le smaointe Turino (2012), agus an úsáid a bhaineann sé as teoiriciúlacht Peirce, tríd an leas a bhaintear anseo as an bhforbairt atá déanta ar choincheapa Peirce ag Silverstein, Eckert, agus sochtheangeolaithe nach iad. Ar an mbealach seo is fairsingiú atá sa tráctas seo ar úsáid na seimeolaíochta i réimse na heitnicheoleolaíochta.

Tacaíonn an tráctas leis an úsáid a bhaineann Coulter as uirlisí anailíse na sochtheangeolaíochta, ach téann sé i bhfad níos faide, le dul chun cinn agus fairsingiú suntasach ann ar na féidearthachtaí a ghabhann le coincheapa an réimse. In ionad slat tomhais shimplí a chur ar fáil chun measúnú a dhéanamh ar shláinte de ghnéithe éagsúla an traidisiúin, mar a dhéanann Coulter leis an GMSS, an 'Graded Music Shift Scale' (2011), cuirtear ar fáil anseo bealach le dul i ngleic i ndáiríre leis na ceisteanna i dtáobh na gcúiseanna a bhíonn leis na hathruithe seo sa traidisiún, agus an bealach ina dtarlaíonn na hathruithe sin.

Caitear solas níos fearr sa tráctas ar phróiseas an chlaochlainne chultúir sa Chlár mar a dhéanann Ó hAllmhuráin cur síos air (2016), agus moltar ann míniú ar chuid mhaith den athshaothrú a fheictear ar na sruthanna cultúrtha agus iad ag gabháil tríd an gcontae, mar a dhéanann seisean trácht orthu, agus iad ag leathnú amach arís uaidh ar fud an domhain.

Cé gur bhain scoláirí áirithe úsáid roimhe seo as cuid de choinchéapa is de théarmaíocht na sochtheangeolaíochta agus iad i mbun anailíse ar an amhránaíocht is ar an gceol, is é seo an chéad uair a cuireadh i bhfeidhm iad lena leithéid de dhoimhneacht is de théagar. Baineann an tráchtas seo úsáid rathúil as stór uirlise na sochtheangeolaíochta chun creat nua teoiriciúil a leagan amach i réimse na heitnicheoleolaíochta, le bealaí nua ann chun dul i ngleic le seancheisteanna. Fíorfhairsingiú atá anseo ar shaothar Silverstein, Eckert agus ar obair na dteoiricithe eile i réimse na sochtheangeolaíochta, ar bhealach a chuireann leis an tséimeolaíocht i dtaobh an cheoil. Léiríonn an tráchtas an chaoi ar féidir leas fiúntach a bhaint as coincheapa an réimse sin: an innéacsúlacht, an fearann innéacsach, an t-inréimniú, an t-iocónú, agus coincheapa nach iad, i dtaobh anailíse ar thraigisiúin na hamhránaíochta. Cuirtear ar fáil, leis seo, bunús i gcomhair tuilleadh taighde ar na traidisiúin sin.

Moltaí i leith céimeanna eile sa taighde

Tá roinnt féidearthachtaí taighde ginte ag an saothar seo, dar liom.

Tá impleachtaí ann i leith na hoibre allamuigh ar an amhránaíocht; d'fhéadfáí an cur chuige seo a úsáid i dtaighde ar stór amhrán, ar sheánra amhrán nó fiú ar amhrán amháin; mar shampla, iniúchadh ar an bhfearann innéacsach a ghabhann le hamhrán ar leith, nó ar fheidhmiú an amhráin mar athróg i bhfianaise na leaganacha éagsúla a bhíonn ann de.

Tá roinnt mhaith i dteoiriciúlacht na sochtheangeolaíochta nach ndearnadh mórán tráctica uirthi sa tráchtas seo, agus gur fiú féachaint arís uirthi i gcomhthéacs an cheoil – coincheapa ar nós ‘*stance*’, ‘réimse’, agus ‘réim’, i dteannta na ngnéithe ‘scriosadh’ (‘*erasure*’) agus ‘*fractal recursivity*’ a ghabhann leis an iocónú; agus tuilleadh ar an dul céanna.

Mar a luadh i gCaibidil 3, níl dabht ach gur fhreastail an stór amhrán mar atá faoi chaibidil anseo go maith ar go leor cineálacha den fhéiniúlacht le linn na tréimhse seo, idir na hamhráin le Gaeilge is na hamhráin le Béarla. Bheadh ábhar

ann le hiniúchadh maidir le comharthaí den trasnachas sa cheol, i dtaobh ceist na bhféiniúlachtaí éagsúla a d'fhéadfadh a bheith i gceist in áit agus in am ar leith, an chaoi a dtrasnóidís ar a chéile, agus an léargas a bheadh le baint as scrúdú a dhéanamh, ar an mbonn sin, ar an gceol is ar an amhránaíocht a bhaineann leis an scéal. Ba bhealach é, mar shampla, chun léamh eile a fháil ar an gceol is ar an amhránaíocht maidir le scéal na mban in am claochlaithe chultúir, agus a rólanna mar nuálaithe sa chlaochlú sin. Ar leibhéal eile fós, mar shampla sa bhrefis, d'fhéadfadh na difríochtaí seicteacha a chur faoi chaibidil. B'fhiú taighde níos doimhne a dhéanamh ar na sruthanna éagsúla sin laistigh de cheist na féiniúlachta.

Ar bhealach eile fós faoi scáth an trasnachais, d'fhéadfaí síriú isteach ar théama an áitiúlachais – an ‘Cláiríneachas’ mar a déarfaí sa chás seo – mar fhairsingiú ar an iniúchadh a rinneadh anseo ar an bhféiniúlacht Éireannach; chuirfeadh sé sin leis an méid atá déanta ar an ábhar cheana féin ag Kearney (2017), Ó Laoire (2002, 2012), Collins (2013) agus taighdeoirí nach iad.

Maidir leis an bhféiniúlacht agus an macarónachas, bheadh sintéis shuimiúil le baint, dar liom, as bunús LeCluyse (2002) a chur le chéile le coincheapa na sochtheangeolaíochta mar a úsáidtear anseo iad.

Is féidir iniúchadh a dhéanamh ar bhealach níos mine ná mar a rinneadh anseo ar an gcaidreamh idir an Ghaeilge agus an ceol, agus na slite éagsúla ina mbíonn an chuid sin d'ualach á hiompar sa lá atá inniu ann, i dtaobh innéacsú na féiniúlachta ag an gceol i gcomhthéacsanna áirithe Éireannacha, seachas ag an nGaeilge chomh maith, mar a bhíodh tráth.

Ar ábhar gaolmhar, agus coincheap na hinnéacsúlachta ann mar uirlis anailíse, d'fhéadfaí scrúdú a dhéanamh ar chonstráid ‘mhiotas’ an cheoil sa Chláir, agus súil a leagan ar na meáin chumarsáide go stairiúil, mar thúspointe dó sin; ar an ról a bhí acu i gcothú na constráide sin, agus ar na hidé-eolaíochtaí ar ar bunaíodh í.

Focal scoir

Cé gur léir nach ionann na scéalta a ghabhann leis an gceol agus leis an teanga, is mar an gcéanna go minic iad fós na ceisteanna a bhíonn faoi chaibidil sa dá dhíospóireacht; cén fáth a roghnaítear stíl áirithe, cur chuige áirithe, feidhm nó úsáid áirithe, thar na roghanna eile a bhíonn ann? Léiríodh anseo, fiú amháin, mar is féidir, ar shlite áirithe, an rud amháin a chur in áit an ruda eile sa phlé sin. Ní hionadh é, mar sin, go bhfuil glaoch ann le blianta anuas ar chur chuige lenar féidir na cosúlachtaí is an ceangal sin idir an dá réimse a chur faoi chaibidil. Leis an tráchtas seo freagraítear an glaoch sin agus leagtar bunchloch láidir, táthar ag súil, le haghaidh taighde úir sa treo seo.

Aguisíní

Clár na nAguisíní (Iomlán)

Aguisín A – Léarscáileanna.....	265
Aguisín A1 – Léarscáil: Barúntachtaí an Chláir	265
Aguisín A2 – Léarscáil: Toghranna an Chláir	266
Aguisín B – Sealbhú fonn agus maitrísi amhrán: fianaise ón gClár i leith na tréimhse 1850-1950	268
Aguisín B1 – Sealbhú fonn: samplaí as an gClár a bhfuil nasc acu leis an tréimhse 1850-1950	268
Aguisín B2 – Fianaise ar mhaitrísi sa Chlár i leith na tréimhse 1850-1950	277
Aguisín C – Amhráin mhacarónacha.....	283
Aguisín C1 – 'Amhrán Mhaicín'	283
Aguisín C1 (a) – 'Amhrán Agaistín Mhaicín', 1931, Lios Dún Bhearna	283
Aguisín C1 (b) – 'Amhrán Mhaicín', 1930, Luach, Dúlainn	285
Aguisín C1 (c) – Agaistín Maicín – scéalta is seanchas	286
Aguisín C1 (d) – Tuairisc chuig Oifig na Constáblachta, 1869	288
Aguisín C1 (e) – Nuachtáin na bliana 1869	289
Aguisín C2 – Amhrán: 'Is moch, moch ar maidin'	294
Aguisín C2 (a) – Scór Petrie, 'Donnell O'Daly'(2003: 95).....	294
Aguisín C2 (b) – Scór Joyce, 'Brighid Ní Mháille'(1909: 142)	294
Aguisín C2 (c) – Scór Ó Baoill & Ó Baoill, 'Bríd Óg Ní Mháille'(1975: 23)...	295
Aguisín C2 (d) – Scór Kennedy, 'Bríd Óg Ní Mháille' (1975: 82)	295
Aguisín C2 (e) – Amhrán: 'Is moch, moch ar maidin', 1936, Tuath Clae	296
Aguisín C2 (f) – 'Brigitt N-ic Uí Mháille' focail, Ó hArgadáin (1831: 74-77)	297
Aguisín C2 (g) – 'Bridget O'Malley', aistriú le Thomas Furlong (Ó hArgadáin, 1831: 74-77)	298
Aguisín C2 (h) – 'Bríd Óg Ní Mháille', Ó Baoill & Ó Baoill (1975: 23).....	299
Aguisín C2 (i) – 'Bríd Óg Ní Mháille', focail, Peter Kennedy (1975: 82)	300
Aguisín C3 – Amhrán: 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí'.....	301
Aguisín C3 (a) – 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', 1972, An Cnoc Breac, Sráid na Cathrach (Munnelly, 1994: 42-45).....	301
Aguisín C3 (b) – 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', 1915, amhranaí ón Ruán	303
Aguisín C3 (c) – 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', Micho Russell (1993)	304

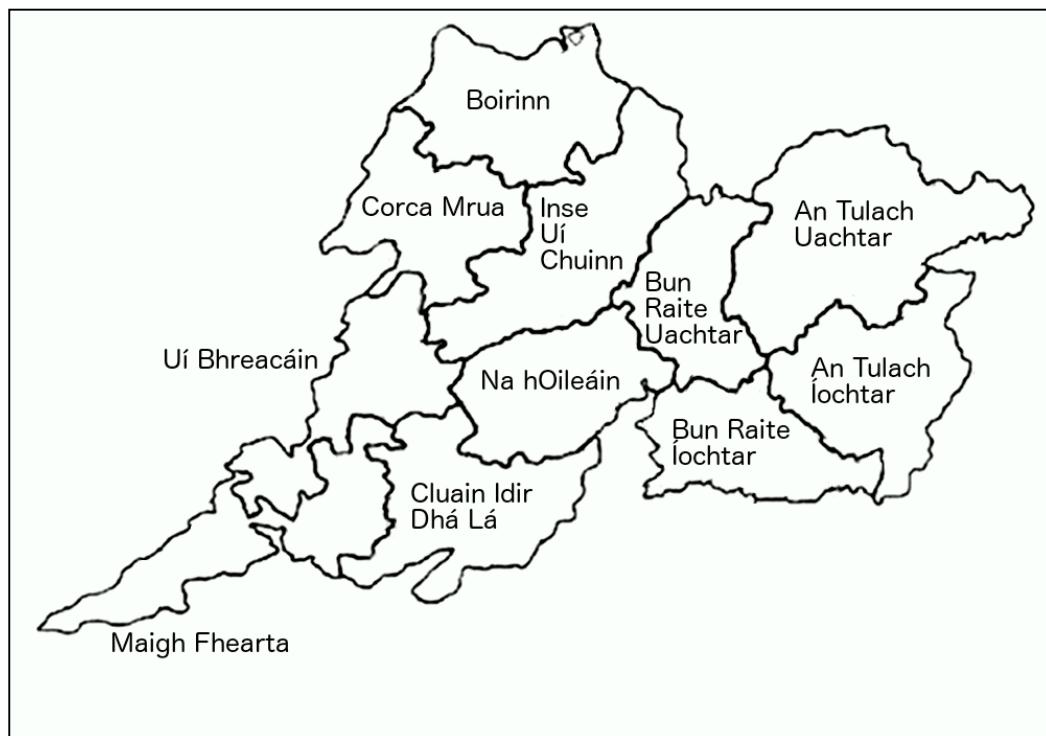
Aguisín C3 (d) – 'The Hills of Glendore', 1975, Cill Seanaigh, Inis Díomáin .305	
Aguisín C3 (e) – 'The Groves of Glandore', Ó Sé agus Ó Riada (2006)	307
Aguisín C3 (f) – 'Air Éire ní 'neósainn cia hí', focail, Walsh (1847: 132-137).308	
Aguisín C3 (g) – 'For Ireland I'd tell not her name', aistriú Walsh (1897: 206-207).....	310
Aguisín C3 (h) – 'Tweedside', Cunningham (1835: 70).....	312
Aguisín C3 (i) – 'Nancy The Pride of the West', Joyce (1909: 221).....	313
Aguisín C3 (j) – 'I Am A Disconsolate Rake', Petrie (1855: 100).....	314
Aguisín C3 (k) – 'Bínn lisín aorach an Bhrogha', O'Daly (1850: 202)	315
Aguisín C3 (l) – 'An Abhainn Laoi', O'Daly (1850: 266)	317
Aguisín C3 (m) – 'Aonach an Ché', 1943, Baile an Locha, Cill Aird	318
Aguisín C3 (n) – 'The Pride of Kilkee', 1974, An Cnoc Breac, An Cnoc Breac, Sráid na Cathrach (Munnelly, 1994: 95-98)	319
Aguisín D – Maitríos <i>Lone Shanakyle</i> agus ábhar gaolmhar	321
Aguisín D1 – Fonn: 'An Páistín Fionn'	321
Aguisín D1 (a) – Scór Bunting, 'Páistín Fionn' (1796: 7)	321
Aguisín D1 (b) – Scór Sibbald, 'Pastheen Fuen' (1797: Uimh. XIV)	322
Aguisín D1 (c) – Scór Holden, 'Pastheen Fuen', (1810: 31)	324
Aguisín D1 (d) – Scór Surence, 'Now Winter is Gone' (1854: 58-59)	325
Aguisín D1 (e) – Scór Goodman, 'An Páisdín Fionn', 1861 (Shields, 1998: 12)	326
Aguisín D1 (f) – Scór Petrie, 'Gather Up the Money' (1882: 1)	327
Aguisín D1 (g) – Scór Graves, 'Pastheen Fuen' (1894: 62-63)	328
Aguisín D1 (h) – Scór Moffat, 'Oh, Deep in My Soul...' (1897: 176-177)	329
Aguisín D1 (i) – Scór Joyce le focail, 'The Paisteen Fionn' (1901: 15-16).....	331
Aguisín D1 (j) – Scór Hannagan agus Clandillon, 'An Páisdín Fionn' (1927: Uimh. 36)	333
Aguisín D1 (k) – Scór O'Neill, 'The Little Fair Child' (1903: Uimh 7)	334
Aguisín D1 (l) – Scór O'Neill, 'The Little Fair Child' (1903: Uimh 8)	334
Aguisín D1 (m) – Scór Roche, 'An Páisdín Fionn' (1ú cóiriú) (1927: 13 – Uimh 21).....	335
Aguisín D1 (n) – Scór Roche, 'An Páisdín Fionn' (2ú cóiriú) (1927: 13 – Uimh 22).....	336
Aguisín D2 – Amhrán: 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Gaeilge	337
Aguisín D2 (a) – 'Páistín Fionn' focail Ghaeilge, agus aistriú le John D'Alton (Ó hArgadáin, 1831: 216-219).....	337
Aguisín D2 (b) – 'Páistín Fionn', lámhscríbhinn 1849 (RIA 24 B 33, 422-3) ..	339

Aguisín D2 (c) – 'Páistín Fionn', Ó Concheanainn (1981: 51-52)	340
Aguisín D2 (d), (i) agus (ii) – 'Páistín Fionn', 1946, Maigh Fhearta (Holmer, 1962: 142-143 – a agus b)	341
Aguisín D2 (e) – 'Páistín Fionn' Walsh (1847: 100-105).....	343
Aguisín D3 – Amhrán: 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh'.....	345
Aguisín D3 (a) – 'Atá sgéal beag agam le h-áiriomh díbh', lámhscríbhinn 1857 (RIA 24 L 12, 473-478)	345
Aguisín D3 (b) – 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', 1935, An Fraoch, Sráid na Cathrach	347
Aguisín D4 – Amhrán: 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Béarla	349
Aguisín D4 (a) – 'The Fair Young Child', aistriú Walsh (1847: 100-105).....	349
Aguisín D4 (b) – 'Pastheen Fionn', aistriú le Ferguson' (Graves, 1894: 62-63).....	351
Aguisín D4 (c) – 'Páistín Fionn', Béarla, 1970idí, an Baile Dubh Beag, Eidhneach.....	352
Aguisín D5 – Amhrán: 'Lone Shanakyle' – Béarla.....	353
Aguisín D5 (a) – 'Lone Shanakyle', clóscríbhinn bunaithe ar nótaí as circa 1943 (Ryan, 14).....	353
Aguisín D5 (b) – 'Lone Shanakyle', 1973-74, an Baile Dubh Beag, Eidhneach, (Mac Mathúna, 1977: 23).....	354
Aguisín D6 – Amhrán: 'Amhrán an <i>skate</i> '	356
Aguisín D7 – Amhrán: 'The Plains of Leadmore'	357
Aguisín D8 – 'The bards have not repeated this Mágha Ghlas narration'.....	359
Aguisín E – Varia	360
Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy.....	360
Aguisín E – Agallaimh (b): Cead ó na faisnéiseoirí	370

**FOLAÍTEAR NA hÍOMHÁNNA ANSEO A BHFUIL CEIST
FÚTHU MAIDIR LE CÓIPCHEART.**

Aguisín A – Léarscáileanna

Aguisín A1 – Léarscáil: Barúntachtaí an Chláir

Íomhá leasaithe, bunaithe ar County Clare Baronies (Connors, 2016)

Aguisín A2 – Léarscáil: Toghranna an Chláir

(Fogarty, 2011: 106-107) Eochair léarscáile ar an gcéad leathanach eile

Íomhá bunaithe ar shonrai ó na foinsí Bord Forbartha Chontae an Chláir (2001); An Phríomh-Oifig Staidrimh (2011); Clare Local Studies Project agus Leabharlann Chontae an Chláir (2011)
ar lean

Aguisín A2 – Toghrama an Chláir (ar lean ón leathanach thall)

Eochair léarscáile

1. An Mhainistir	53. Cluain an Fhathaigh	105. Cluain Treá
2. An Carn	54. Formaoil	106. An Fhaiche Mhór
3. Baile an Chaisleáin	55. Sráid na Cathrach	107. Cill Ó gCinnéide
4. An Doirín	56. Maigh	108. Cill tSíle
5. Droim Críche	57. Baile Aistín? Baile Stiabhma?	109. Cill tSeanáin Léith
6. Gleann Eidhneach	(Ballysteen)	110. An Leaca Riabhach
7. Lios Dúin Bhearna	58. Clochán	111. Droichead Uí Bhriain
8. Sliabh Eilbhe	59. Cill Easpaig Fhlannáin	112. Baile Uí Chanáin
9. Nuachabháil	60. Cill Aidhleach	113. An Baile Glas
10. Ucht Máma	61. Cill Seanáigh	114. Ceapach an Bheile
11. Ráth Boirne	62. Lios Ceannúir	115. An Caisléan Crion
12. Béal Íochtair	63. An Lorga	116. An Chreatalach
13. Druim na Doimhne/Móinín na gCloigeann/Boston	64. Baile Átha an Ghabhann	117. Cill Liaile
14. Cora Finne	65. Baile na Caillí	118. Baile Uí Fhearaile
15. An Gleann Rua	66. Cluain dá Ghad	119. Cathair Urthaile
16. Cill Iníne Baoith	67. Cill Chriost	120. An Cheathrú Bhán
17. Cill Tórachta	68. Cill an Dísirt	121. Cill Dalua
18. Muiceanach	69. Lios Uí Chathasaigh	122. Tuath Ó gConaile
19. An Ráth	70. An Lisín	123. An Aill
20. An Ruán	71. Cúil Mhín	124. An Bóthar Glas
21. An Croisin	72. Cill Fheadáin	125. Cathair Mhurchú
22. An Disearc	73. Cill Lua Finn	126. Cluain Oscair
23. Cill Reachtas	74. Cill Mhuire	127. An Chúil Riabhach
24. Cnoc Uarchoille	75. Rinn Fhaoláin	128. An Chorr Liath
25. Teampall Uí Mháille	76. Cill Bhaile Eoghain	129. Doire na gCiotach
26. Inis (Tuathcheantar)	77. Maigh Mhín	130. An Fhiacail
27. Inis Uimh. 1 (Uirbeach)	78. Maigh Fhearta	131. An Cheapach Bhán
28. Inis Uimh. 2 (Uirbeach)	79. Ráth Úna	132. Droim Meáin
29. Inis Uimh. 3 (Uirbeach)	80. Tulaigh	133. Inis Cealtra (Thuaidh)
30. Inis Uimh. 4 (Uirbeach)	81. Cluain an Droma	134. Inis Cealtra (Theas)
31. Mainistir an Chláir	82. An Chríoch	135. Baile Uí Bheoláin
32. Dúire	83. An Dún Beag	136. An Scairbh
33. Cill Eoin	84. Droim Oilche	137. Baile Uí Bhloid
34. Forúir	85. Cill Mhuire	138. Cill Chisín
35. Cill Chlochair	86. Cnoc na Buaile	139. Cill Íuráin
36. Cill na Leanbh?	87. Mullach	140. An Chill
37. Cill na Móna	88. Eidhneach	141. An Ros Rua
38. Ceann Toirc	89. Cill Chaoi	142. Cluaine
39. An Chlaonach	90. Cill Ard	143. An Daingean
40. Drom Laoinn	91. Cnoc na gCorr	144. Baile Uí Shlatara
41. Cora Chaitlín	92. An Cuibhreann	145. Cuinche
42. Droichead Abhann Ó gCearnaigh	93. Tobar Mártaín	146. Ráth Cluaine
43. Tuaim Fhionnlocha	94. Cathair Mhurchú	147. Tobar Bhríde
44. An Urlann	95. Cuar an Chláir	148. Baile na hInse
45. An Bealach	96. An Gleann Mór	149. An Chathair
46. Baile Uí Aodha	97. Cill Mhichíl	150. Gleann Drith
47. Cluaine	98. An Cnoc	151. Cill an Aonaigh
48. Inis Diómáin	99. Tulaigh Chrainn	152. Cill tSeanáin
49. Cill Fhionnúrach	100. Cluain Cumhra	153. Loch Aodha
50. An Machaire Riabhach	101. Cill Íomai	154. An Tulach
51. An tEanach	102. Cill Rois (Tuathcheantar)	155. Cill Fhiarach
52. Baile Bhaiscinn	103. Cill Rois (Uirbeach)	
	104. Clochdhoire	

Aguisín B – Sealbhú fonn agus maitrísí amhrán: fianaise ón gClár i leith na tréimhse 1850-1950

Aguisín B1 – Sealbhú fonn: samplaí as an gClár a bhfuil nasc acu leis an tréimhse 1850-1950

Seo liosta samplach de chásanna soiléire inar crochadh amhrán ar fhonn a aithnítear mar fhonn a ghabhann le hamhrán eile; sa chéad chás, mar shampla, crochadh an t-amhrán ‘John Philip Holland’ ar an bhfond a ghabhann le ‘Amhrán na Trá Báine.’

Samplaí as foinsí ón 20ú haois:

Amhrán na Trá Báine => John Philip Holland
(Russell, 1991)

The Stack of Barley => Nora Daly
(Russell, 1991)

Muirín Durcan = Nora Daly
(CM, 2004) (2017 xxxi)

The Tri-coloured Ribbon => Poor Little Fisherboy
(Russell, 1991)

Bruach na Carraige Báine => A Stór Mo Chroí (Fonn mall)
(Russell, 1991)

The Boys From The Co. Mayo => Making Calf-meal in Roscrea
(Russell, 1991)

The Magpie's Nest => Around the Hills of Clare (Roud 18467)
(CM, 2004) (2017 xxv)

The Yellow, Yellow Yorlin (Merry Muses of Caledonia (Burns – 1800)) = Little Ball of Yarn (Roud 1404)
(CM, 2004) (2017 xxvi)

Heave Away My Johnny = Banks of Sweet Dundee (Roud 148, Laws M25)
(CM, 2004) (2017 xxvii)

The True Lover's Discussion => O'Reilly from the County Kerry (Roud 4720)
(CM, 2004) (2017 xxviii)

The Girl I Left Behind => Girl from Clahardine (Roud 18474)
(CM, 2004) (2017 xxix)

The Felons of Our Land => Farewell to Miltown Malbay
(Munnelly 1994: 17, 19)

Early, Early All In The Spring (Laws J14) = The Croppy Boy = The Holland Handkerchief
(Munnelly 1994: 38)

McCaffery = The Holland Handkerchief
(Munnelly 1994: 36, 38)

The Stack of Barley => Misses Limerick, Kerry and Clare
(Munnelly 1994: 70, 71)

Cailín deas crúite na mbó => Erin's Green Shore
(Munnelly 1994: 81, 82)

The Stack of Barley => The Christmas Letter
(Munnelly 1994: 83, 85)

The Cuckoo's Nest ('written by the Drogheda weaver poet, Richard Sheil')
(Cornphíopa) = Michael O'Dwyer
(Munnelly 1994: 89, 92)

Cailín deas crúite na mbó => The Beautiful Hands of the Priest
(Munnelly 1994: 93, 95)

Ar Éirinn ní neosfainn cé hí => The Pride of Kilkee
(Munnelly 1994: 95, 98)

The Green Fields of America => Purty Molly Brannigan
(Munnelly 1994: 100, 101)

Cod Liver Oil => The Kerry Recruit
(Munnelly 1994: 122, 123)

The Green Mossy Banks of the Lee => Miss Green
(Munnelly 1994: 133, 134)

The Bobbed Hair = The Men of County Clare
(Munnelly 1994: 135, 136)

Cailín deas crúite na mbó = The Green Fields of America (Ríl)

'An staicín eórnan' nó 'Kerry Long Ago'=> The Famous Faha Sports
(Munnelly et al., 1990)

The Home I Left Behind => Crowe's Bridge
(Munnelly et al., 1990)

The Wearing of the Green => The Ambush at Rineen
(Munnelly et al., 1990)

Home I left Behind = Clahane Doimhin
(Munnelly et al., 1990)

'The Old Plaid Shawl' => 'Ennistymon in the County Clare'
(Munnelly et al., 1990)

Larry O'Gaff => Paddy's Panacea
(CM, 2017 xxx)

Cailín deas crúite na mbó = The Banks of Sullane
(Wallis, 2005)

Samplai as foinsí ón 19ú haois:

(a) RIA 24 L 12 ón m bliain 1857

(RIA 24 L 12, viii)

Sí'n teanga Ghaoighilge is greanta cló "Dán-mholadh na Gaodhailge"
Fonn: Leabh chlúimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 7)

Seóghan Lloyd: Chois leasa dhom go húaigneach air uair na maidne am áonar
Fonn: Flowers of Edinburgh

(RIA 24 L 12, 10i)

Muiris Ua Gríobhtha. Is é measdar liom air leagadh túr is áitreabh réics ... Each
st. is followed by an English version
"Fonn: An Clár bog Déil"

(RIA 24 L 12, 13 (recte 15)).

Giorfhóid Mac Gearailt. A shúagaibh nár chreachartha air sheanchas laoidhe
"Air Mháighe Ghlas na ngealslógh.
Fonn: Caitilínn Tiríall"

(RIA 24 L 12, 16)

Giorfhóid Mac Gearailt. Is mithid feasta trácht trácht air dhearlamad na
mbárdai. "Air Mhágha Ghlas na ngealbhánta. Fonn: Cnoicín Fraoice."

(RIA 24 L 12, 28i)

Míachael Úa Hannracháin. Taoim cámar aig machtnamh am aonar.
An Ceangal. Fonn: Seághan Buidhe.
Fonn: Cailinn deas crúigte na mbó

(RIA 24 L 12, 81)

Eóghan Ruadh Úa Suilleabhadh. Mo léun mar lúaidhim le hatuirse
Air an bhfonn: An Spealadoir

(RIA 24 L 12, 90m)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhadh. Chois abhain aréir, 's mé aig taisdiol a ccéin
Fonn: Síoda thá'd wallet a bhuachail

(RIA 24 L 12, 96i)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhadh. Am aonar seal aig siubhal bhíos
Fonn: An Bínnsínn Luachradh

(RIA 24 L 12, 104)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhadh. Seothó thoil! ná goil go fóil
Air an seothó thoil! Fonn: White Cockade

(RIA 24 L 12, 133)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhadh. Sin agaibh mo theastas air bheatha gach réice
Fonn: B'fearr léigion dóibh

(RIA 24 L 12, 140)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhadh. Mo chás! Mo chaoi! mo cheasnadh! an fáth thug
claoide a n-easbadh!
Fonn: Seághan Ó Duibhir an Ghleanna

(RIA 24 L 12, 155)

Seághan Clárach. As é do leónaidh mo chumas
Fonn: An gabhain geal bán

(RIA 24 L 12, 168)

I'll not reveal my true love's name.
Air: White Cockade

(RIA 24 L 12, 185)

Uillíam Dáll Úa Hiartnáin. Mo dhaithníd go n-éagfhad na fearachoin aosda
"Fonn: Seághan Buidhe."

(RIA 24 L 12, 189)

Uillíam Dáll Úa Hiartnain. A ngleánntaibh séibh na héigse bhíom
Fonn: Gidhbé nÉirinn í

(RIA 24 L 12, 191m)

Uillíam Dáll Úa Hiartnain. Air bhrúach na Coille Móire faoi chrúadhbhrataibh
bróin!
Fonn: Mallaighe Beag ó

(RIA 24 L 12, 193i)

Uillíam Dáll agus an Táiliuir .i. Daibhi Úa Cléire. Is duine me chsiúbhalan a lán
Fonn: Buachaill na mbó 's a ghimléad

(RIA 24 L 12, 205)

An tAthair Uillíam English. M'atuirse traochda! na feardhachoin aosda
Air chSeaghan Bhuidhe

(RIA 24 L 12, 206i)

Seamus (or William) English. Níl súguideacht ná dúil ghrínn le spás am ghaor
Fonn: Clár Bog Déail

(RIA 24 L 12, 207i)

Gor' gaolach leam bheith lámh riut

...A Highland song.

Highland Air – Mo Mhali Bheag Ó.

Irish Air – Éilinn a Rúin

(RIA 24 L 12, 209i)

Tá sgamal dána is ceó draoídheacht

Fonn: An Binnsinn Luachra

(RIA 24 L 12, 211)

Seághan Úa Connaill. Tá clanna na nGaodhal go léir a ttuirse

Fonn: Sruith na Bóine i.e. Boyne Water

(RIA 24 L 12, 212)

Conchúbhar Máighistir Úa Ríaradain. A thaisce na mbéithe mhaordah mhiochair.

Aig freag(airt). Air an bhfonn céanna.

(RIA 24 L 12, 218)

Séaghan Úa Hártháinn (a gCíarruidhe). Air maidin anéigh agus mé an mo shúan

Air Éire. Fonn: Leabaidh chluimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 242m)

Andrías Mac Curtínn. Is fada mé a bpéin óm chéill air fághan

Fonn: Leaba chluimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 247)

Séoghan Loyd. A charadh do théarnaig ó chaomh-Chaisínn

Chum Thádhaig Slibire.

Fonn: Leaba chluimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 265)

Seón Ó Húathnínn. Téanam, a rúinn ghil, a n-aoinfheacht don chomfhad

Fonn: Seaghan Buidhe

(RIA 24 L 12, 269)

Séamas do Núadhlaidh. Air maidion anaé is me taisdiol a gcéin.

Aig freagra d'Eoghan Rúadh Úa Súilleabhadh

Air an bhfonn: Síoda thá'd wallet, a bhúachail

(RIA 24 L 12, 281)

Aindriás Mac gCraith .i. an Mangaire Sugach. Slán is céad ón dtaobh so úaim

Fonn: Síth leasa cúain

(RIA 24 L 12, 283)

Seághan Úa Túamadh. Mo shlán go héag dom' ghléghas shuairc ("An Ceangal")
"Aig freagra air an bhfonn céadna"

(RIA 24 L 12, 286)

Seághan Úa Túamadh. Mo mhíle trúagh! mo bhuairt! mo bhrón!
Fonn: An Cnóta Bán i.e. White Cockade

(RIA 24 L 12, 290m)

Seághan Úa Túama. Am aonar seal aig róduigheacht
Fonn: an Bínn sínn Lúachara

(RIA 24 L 12, 296)

Seághan Úa Túama. A chuisle na heigse! éirge súas.
Fonn: Ó bhean an tígh nách suairc é sin

(RIA 24 L 12, 302)

Seághan Úa Túama. Is duine mé dhíolas liún lá
Fonn: Sean-bhean chríon an dránnntáin

(RIA 24 L 12, 304m)

An Mangaire Súgach. Is duine tu dhíolas liún lá.
Aig freagra do chSeaghan Úa Thúama.
Fonn: Seanbhean chríon an dránnntáin

(RIA 24 L 12, 310)

Seághan Úa Túama. Am aice cois Maigh tá'n mhanla bhéasach mhín
Fonn: Be'n Eire í

(RIA 24 L 12, 310)

An Mangaire Súgach. Sguir feasda dod phlás, ná trácht go héag arís
Aig freagra. Fonn: An Bheith Éire í

(RIA 24 L 12, 329)

An Mangaire Súgach. As í'n bhláith-bhruingioll bhláith-mhilis bhéasach
Fonn: Cailín deas crúidte na mbó

(RIA 24 L 12, 335m)

An Mangaire Súgach. A bhile de'n fhuirionn nách gann
Fonn: Pláncam Peirbhig

(RIA 24 L 12, 341i)

An Mangaire Súgach. A charraoid chúmhúil díograis
Fonn: An Béinsín Lúachradh

(RIA 24 L 12, 357)

Aogan Ua Rathaille. Aphéarla gan sgamal do léirchuir mé a gcathairibh
Tónn re Chalaith

(RIA 24 L 12, 361m)

An tAthair Uillíam English. Is ródhian do sgreadan an seanduine Seoirse
Fonn: An Seanduine

(RIA 24 L 12, 387)

An tAthair Pádraicc Úa Bríain. Tógfadh sé atuirse is brón díbh
Fonn: Sean-bhean chríon an dránntáin

(RIA 24 L 12, 413m)

Ata bó 'gam air an slíabh
Bean Dubh an Ghleanna le hEamon an Chnoic. Air an bhfonn céadna.

(RIA 24 L 12, 419)

Tadhg Gaodhalach Ua Súilliohbháin. Air maidin anéi is déarach do bhíosa
Fonn: Síghile Ní Ghádharadh

(RIA 24 L 12, 425m)

Peadar Ó Dóirnín. Ainghir chiuin na gcíabh
Fonn: Slíabh Féilim

(RIA 24 L 12, 439)

Conchubhar Ua Ríaradain. Tráith is tréimse thaisdiolas
Fonn: An Spealadoir

(RIA 24 L 12, 445i)

Tomás Mac Coitir. Cía hí an bhean! nó an eól díbh
Fonn: Móirínn Ní Chuillionnáin

(RIA 24 L 12, 457)

Uillíam Dall Úa Híartnáin. A Phádraig na n-árrann! a ccluin tú na gárrtha
Fonn: Humours of Glyn

(RIA 24 L 12, 467m)

Seághan Ua Cuinneagain. Fanaidh go n-éistiom a ceathair air chaogad
Fonn: Seághan Buídhe

(b) RIA 23 I 48 ón mbliain 1831

(RIA 23 I 48 20m)

Seághan Úa Guairre. Air maidion anéidh a ccéin chois coille dhom
Fonn: Táimse am chodla

(RIA 23 I 48, 26m)

Uiliam Ua Lionnáin. Sealad am aonar cois Féile do bhíosa
Fonn: Sighle Ní Ghuídhridh

(RIA 23 I 48, 30i)

Seághan Clárach. Air sméide siúbhail air maidion laoí

Fonn: Beabo chlúimh is chorduídhe

(RIA 23 I 48, 44)

Eóghan Ruadh Ua Súilliobháin. Sin aguibh mo theasdas air bheatha gach réice

Fonn: Dob' fearr léigint diobh

(RIA 23 I 48, 47)

Eóghan Ruadh Ua Súilliobháin. Aig taistioll na Blárna lá is me machtnamh,

Fonn: Stáca an Mharga

(RIA 23 I 48, 51)

Eóghan Ruadh Ua Súilliobháin. Mo léun le lúadh is mfadthuirse.

Air: An Spealadóir

(RIA 23 I 48, 54)

Eóghan Ruadh Ua Súilliobháin. Mo chás, mo chaoi, mo cheasna

Fonn: Seághan Ó Daoíghir an Ghleanna

(RIA 23 I 48, 64)

Seámas Mac Cuinsaidin. Tá sgéal beag agam 7rl. Á úsáid agam cheana féin.

(RIA 23 I 48, 66)

Seámas Mac Cuinsaidin. A ngéibhion dúin air leabain léin

"An Cóimhcheangal"

Air an bhfónn: Leaba chluimh is chórdúidhe

(RIA 23 I 48, 70)

Uilliam Dall Ó Hiértnáin. Mo dhaithníd go n-éagad na fearachoin aosda

Air chSeághan Bhuidhe

(RIA 23 I 48, 96m)

'S aig cúaín Bhaile chSeághain do shárlaig an donus dúin

Fonn: Taímse am chodla

(RIA 23 I 48, 99)

Seón Leoyd. Tríom shúan go sochmadh aréir dhom

An Comhcheangal

Fonn: Dawning of the Day

(RIA 23 I 48, 101m)

Seághan Ó Tuama. Slán is fiche léigimse caogad is míle

Air an bfónn céadna [.i. Dawning of the Day]

(RIA 23 I 48, 103)

Séamus Mac Cinnéide. A raib ghil mhilis mháordha na ráidhte snuite séimhe

An Cóimhcheangal

Ag freagra chSeáighain Uí Thúama ar ndéanabh uchlán tréna imeacht a ccéin;

ar an bhfónn ccéadna

(RIA 23 I 48, 105)

Miacháel an Fhásraig. A shoí ghlain de phriomhsgcoith na sárfeart saor

An Conclution i. an Ceangal

Air Ghráine Mhaol

(RIA 23 I 48, 109m)

Oidhche bhíos am luíghe am shuan

Air an bhfonn: Bean Albanach

(RIA 23 I 48, 111)

Thomas Madigain. All ways I'm perambulating 7rl. 7rl. Á úsáid agam cheana féin

The foregoing song is adapted to the air of Bean Rúe or Collien Deas cruite na mbóe

(RIA 23 I 48, 115)

Piaras Mc Gearailt. Sgéafad mo chlaonbhearta déistineach bróin

Fonn: Caitilín Tríal

(RIA 23 I 48, 117)

An Mangaire Súgach

(RIA 23 I 48, 119)

Seághan Ó Túama. Slán go heag dom ghleghas shuairc

An Cómhcheangal

Ag freagra an Mhangaire Shúgacc, air an bhfonn céadna

(RIA 23 I 48, 121)

An Mangaire Súgach. Is tréith mé le seal 's as fánn

An Cómhcheangeal

Air Bony Jane

(RIA 23 I 48, 127m)

Taidhaig Gaodhlach. Tógbhaig go tréithach go haorach go héachtach

Fonn: Charley over the Water

(RIA 23 I 48, 128m)

Taidhaig Gaodhlach. Táid eigse agus údair go trúpach a pléireacht

Fonn: Lass of Aberdeen

(RIA 23 I 48, 131)

Tomás Ua Míodhacháin. Ní tóir ná troid na n-arm

1784?

Fonn: Seághan Ó Daoighir an Ghleanna

Aguisín B2 – Fianaise ar mhaitrí sí sa Chlár i leith na tréimhse 1850-1950

Formhór na sampláí bainte as na lámhscríbhinní RIA 23 I 48 (1831) agus RIA 24 L 12 (1857) le Micheál Ó hAnnacháin, Cill Rois.

Na maitrí sí:

White Cockade (3 amhrán)
Leaba chlúimh is chórdá (6 amhrán)
An Clár bog Déil (2 amhrán)
Cailín deas crúite na mbó (7; 3 amhrán sna ls., 4 ón 20ú haois)
An Spealadoir (2 amhrán)
Síoda thá'd wallet a bhuaile (2; Amhrán agus freagra dó)
An Bínsín Luachra (4 amhrán)
Seághan Buidhe (5 amhrán)
Sruith na Bóine i.e. Boyne Water (2; Amhrán agus freagra dó)
Síth leasa cúain (2; Amhrán agus freagra dó)
Dawning of the Day (3; Amhrán agus freagra agus freagra eile)
Táimse am chodla (2 amhrán)

Fonn: White Cockade

(RIA 24 L 12, 104)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhaín. Seothó thoil! ná goil go fóil
Air an seothó thoil! Fonn: White Cockade

(RIA 24 L 12, 286)

Seághan Úa Túamadh. Mo mhíle trúagh! mo bhuairt! mo bhrón!
Fonn: An Cnóta Bán i.e. White Cockade

(RIA 24 L 12, 168)

I'll not reveal my true love's name.
Air: White Cockade

Fonn: Leabh chlúimh is chórdá

(RIA 24 L 12, viii)

Sí'n teanga Ghaoighilge is greanta cló "Dán-mholadh na Gaodhailge"
Fonn: Leabh chlúimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 218)

Séaghan Úa Hárrtháinn (a gCíarruidhe). Air maidin anéigh agus mé an mo shúan
Air Éire. Fonn: Leabaidh chluimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 242m)

Andrías Mac Curtínn. Is fada mé a bpéin óm chéill air fághan
Fonn: Leaba chlúimh is chórdá

(RIA 24 L 12, 247)

Séoghan Loyd. A charadh do théarnaig ó chaomh-Chaisínn
Chum Thádhraig Slibire.
Fonn: Leaba chlúimh is chórdá

(RIA 23 I 48, 30i)

Seághan Clárach. Air sméide siúbhail air maidion laoí
Fonn: Beabo chlúimh is chorduídhe

(RIA 23 I 48, 66)

Seámas Mac Cuinsaidin. A ngéibhion dúin air leabain léin
"An Cóimhcheangal"
Air an bhfónn: Leaba chluimh is chórduídhe

Fonn: An clár bog déil

(RIA 24 L 12, 10i)

Muiris Ua Gríobhtha. Is é measdar liom air leagadh túr is áitreabh réics ... Each
st. is followed by an English version
"Fonn: An Clár bog Déil"

(RIA 24 L 12, 206i)

Seamus (or William) English. Níl súguideacht ná dúil ghrínn le spás am ghaor
Fonn: Clár Bog Déail

Fonn: Cailín deas crúite na mbó

(RIA 24 L 12, 28i)

Míachael Úa Hannracháin. Taoim cámar aig machtnamh am aonar.
An Ceangal. Fonn: Seághan Buidhe.
Fonn: Cailinn deas crúigte na mbó

(RIA 24 L 12, 329)

An Mangaire Súgach. As í'n bhláith-bhruingioll bhláith-mhilis bhéasach
Fonn: Cailín deas crúidte na mbó

(RIA 23 I 48, 111)

Thomas Madigain. All ways I'm perambulating 7rl. 7rl. Á úsáid agam cheana
fén
The foregoing song is adapted to the air of Bean Rúe or Collien Deas cruite na
mbóe

Cailín deas crúite na mbó => Erin's Green Shore
(Munnelly 1994: 81, 82)

Cailín deas crúite na mbó => The Beautiful Hands of the Priest
(Munnelly 1994: 93, 95)

Cailín deas crúite na mbó (Gaeilge) => Cailín deas crúite na mbó (le Béarla)
(Munnelly, 1994: 39, 42)

Cailín deas crúite na mbó = The Green Fields of America (Ríl)

Cailín deas crúite na mbó => The Valley Lay Smiling Before Me (le Thomas Moore)
(Petrie, 1855: 53)

Cailín deas crúite na mbó = The Banks of Sullane
(Wallis, 2005)

Fonn: An Spealadóir

('Is é 'An Spealadóir' a thugtar i nGaeilge ar 'The Cuckoo's Nest,' cornphíopa a dtugann ceoltóirí tuaithe an-taitneamh dó fós ... Leagan fánach den 'Cuckoo's Nest' é 'Come ashore, Jolly Tar, and your trousers on', amhrán gáirsíúil a raibh tóir air in aimsir na chéad Eilise i Sasana (Breathnach, 1989: 9)')

(RIA 24 L 12, 81)

Eóghan Ruadh Úa Suilleabhaín. Mo léun mar lúaidhim le hatuirse
Air an bhfonn: An Spealadoir

(RIA 24 L 12, 439)

Conchubhar Ua Ríaradain. Tráith is tréimse thaisdiolas
Fonn: An Spealadoir

(RIA 23 I 48, 51)

Eóghan Ruadh Úa Súilliobháin. Mo léun le lúadh is mfadthuirse.
Air: An Spealadóir

Fonn: Síoda thá'd wallet a bhuachail

(RIA 24 L 12, 90m)

Eóghan Ruadh Úa Súilleabhaín. Chois abhain aréir, 's mé aig taisdiol a ccéin
Fonn: Síoda thá'd wallet a bhuachail

(RIA 24 L 12, 269)

Séamas do Núadhglaidh. Air maidion anaé is me taisdiol a gcéin.

Aig freagra d'Eoghan Rúadh Úa Súilleabhaín
Air an bhfonn: Síoda thá'd wallet, a bhúachail

Fonn: An Bínsín Luachra

(RIA 24 L 12, 96i)
Eóghan Ruadh Úa Súilleabhaín. Am aonar seal aig siubhal bhíos
Fonn: An Bínnssínn Luachradh

(RIA 24 L 12, 209i)
Tá sgamal dána is ceó draoídheacht
Fonn: An Binnssinn Luachra

(RIA 24 L 12, 290m)
Seághan Úa Túama. Am aonar seal aig róduigheacht
Fonn: an Bínnssinn Lúachara

(RIA 24 L 12, 341i)
An Mangaire Súgach. A charraoid chúmhúil díograis
Fonn: An Béinsín Lúachradh

Fonn: Seághan Buidhe

(Is port é seo chomh maith)

(RIA 24 L 12, 185)
Uillíam Dáll Úa Híartnáin. Mo dhaithníd go n-éagfhad na fearachoin aosda
"Fonn: Seághan Buidhe."

(RIA 24 L 12, 205)
An tAthair Uillíam English. M'atuirse traochda! na feardhachoin aosda
Air chSeaghan Bhuidhe

(RIA 24 L 12, 265)
Seón Ó Húathnáinn. Téanam, a rúinn ghil, a n-aoinfheacht don chomfhad
Fonn: Seaghan Buidhe

(RIA 24 L 12, 467m)
Seághan Ua Cuinneagain. Fanaidh go n-éistiom a ceathair air chaogad
Fonn: Seaghan Buídhe

(RIA 23 I 48, 70)
Uilliam Dall Ó Hiértnáin. Mo dhaithníd go n-éagad na fearachoin aosda
Air chSeaghan Bhuidhe

Fonn: Sruith na Bóine i.e. Boyne Water

(*'Is le fonn Albanach eile a deirtear 'Rosc Catha na Mumhan' le Piaras Mac Gearailt, an ceol a gcuireann Oráistigh guth le 'The Boyne Water' leis.' Seinntear leagan eile de le haghaidh soiteanna i gCo. an Chláir'* (*Breathnach, 1989: 9*))

(RIA 24 L 12, 211)

Seághan Úa Connaill. Tá clanna na nGaodhal go léir a ttuirse
Fonn: Sruith na Bóine i.e. Boyne Water

(RIA 24 L 12, 212)

Conchúbhar Máighistir Úa Ríaradain. A thaisce na mbéithe mhaordah mhiochair.
Aig freag(airt). Air an bhfonn céanna.

Fonn: Síth leasa cúain

(RIA 24 L 12, 281)

Aindrás Mac gCraith .i. an Mangaire Sugach. Slán is céad ón dtaobh so úaim
Fonn: Síth leasa cúain

(RIA 24 L 12, 283)

Seághan Úa Túamadh. Mo shlán go héag dom' ghléghas shuairc ("An Ceangal")
"Aig freagra air an bhfonn céadna"
(.i. Freagra ar an amhrán in RIA 24 L 12, 281, thusa)

Fonn: Dawning of the Day

(RIA 23 I 48, 99)

Seón Leoyd. Tríom shúan go sochmadh aréir dhom
An Comhcheangal
Fonn: Dawning of the Day

(RIA 23 I 48, 101m)

Seághan Ó Tuama. Slán is fiche léigimse caogad is míle
Air an bfónn céadna [.i. Dawning of the Day]

(RIA 23 I 48, 103)

Séamus Mac Cinnéide. A raib ghil mhilis mháordha na ráidhte snuite séimhe
An Cóimhcheangal
Ag freagra chSeáighain Uí Thúama ar ndéanabh uchlán tréna imeacht a ccéin;
ar an bhfónn ccéadna

Fonn: Táimse am chodla

(RIA 23 I 48, 20m)

Seághan Úa Guairre. Air maidion anéidh a ccéin chois coille dhom
Fonn: Táimse am chodla

(RIA 23 I 48, 96m)

'S aig cúan Bhaile chSeághain do shárlaig an donus dúin
Fonn: Taímse am chodla

Aguisín C – Amhráin mhacarónacha

Aguisín C1 – 'Amhrán Mhaicín'

Aguisín C1 (a)

Amhrán Agaistín Mhaicín

1.

A Chlanna Gael éistigí agus déanfad roinnt cainte
 Ar ghníomhartha Mhaicín agus neosfad daoibh é:
 Go léimfeadh sé geata agus ballaí dá aoirde
 Agus cá bhfuil an *peeler* a chaitheadh a léim?

2.

Ag teora an Bhealach Bhuí thíos is ea thosnaigh an díle
 Agus gur ritheadar díreach amach go Tuath Clae;
 Ag gabháil an Seanleacan is ea thug sé *good-bye* dóibh,
Good night, my black boys, till I meet ye next day.

3.

Shiúladar an Spá, [an] Leacht go hInis Díomáin,
 Agus d'fhág sé croí cráite acu ag Leacht an Mhóinín;
 Seacht n-uaire ar an ló iad ag seonsáil a gcuid éadaigh,
 A d'iarraidh *deceiving* a dhéanamh ar Mhaicín.

4.

Shiúladar bailte poirt, cuan loingeas in Éirinn
 Agus na *steamers* a bhíodh gléasta faoina gcuid seol;
 Mar shúil is go bhfaighidís Maicín uair éicint
 Agus go dtabharfaidís scéal air don Bhanríon atá i gcoróin.

5.

Atá *primate* ró-mhór agus *promoting* le déanamh
 Ar an gcéad *pheeler* a dhéanfaidh é a ghabháil;
 Ach tá *rewarding* go deo ar Chill Seanaigh le déanamh,
 Mar ní bhfuaireadar scéal air ó chríonna ná óg.

6.

Ná saoiligí in aon chor gur aon mholadh bréige
 Na cúpla véarsa seo i ndíon le Maicín:
 Mar leath fios a ghníomhartha ní fhéadfainnse a inseacht,
 Mara bhfaighinnse togha cléirigh is páipéar chun é a scríobh.

ar lean

Aguisín C1 (a) ar lean

7.

Mar is planda é a bhfuil faobhar ann is gaisce dá réir ann,
 Nár dhein riamh aon chlaonbheart a dtáinig dá aois;
 Ach cífidh sibh fós leis, má mhaireann mo leon leis,
 Go bhfaighidh Foran agus Neylon an piléar ó Mhaicín.

8.

Mar gheall ar an saothar a cheapadar a dhéanamh
 Ar an mbaintreach tréithlag, máthair Mhaicín;
 Í a ruageadh gan aon cheart [scríofa: 'CHEART'] ó phosta go piléar
 Agus ón bpaiste beag sléibhe a bhí aici ins an mBealach Bhuí.

9.

Ag cuir cíos ar reséilí a bhíodh díolta roimh ré aici,
 Agus an gála marbh gan aon cheart [scríofa: 'CHEART'] dob éigean dí a dhíol;
 ...
 Mar is í siúd croí na féile, máthair Mhaicín.

10.

Is é a dúirt Cróinín, an *peeler* a lean tríd an dtír é,
 Go raibh sciatháin ar a chroí istigh, nó an slua sí ina dhéidh;
 Is gur bhuail sé as *distance* é breis is trí mhíle,
 Nuair a scuabhad sé an duíocán trasna an ribhéir.

11.

Sin é is mó a chráigh iad gan fáil acu é a láimhsíú,
 É ag gabháil tríd an sráid ar *lockarms* an ghiúistís;
 Anois achainím ar an Aonmhac is ar Bhanríon na Naomh gheal
 Maicín a thabhairt saor ar n-aís chughainn aríst.

'Amhrán Agaistín Mhaicín', bailithe ag Seán Mac Mathúna sa bhliain 1931 ó
 Sheán Ó Laoi, Baile Chonnú, Lios Dún Bhearna (CBÉ 39: 33)

Aguisín C1 (b)Amhrán Mhaicín

1.

A chómharsa, a chroidhe istig air airigh sibh an saothar
 Dhein Foran agus Naylor air mháthair Mhaicín
 ?'bhrise is í raoba is í chuir le fán an tsaoghal seo í
 Mar gheall air phaisde beag slé' bhí aici air teóra an Bhealaigh bhuidhe.

2.

... mo phlannda Milésian,
 Níor dhin sé aon chlaon bheart a dtáinig dá shaoil (?)
 Ach geallaim geallaimse fós duit má mhaireann mo león leis
 Go bhfuig Fóran is Nélon an pilér ó Mhacín.

3.

Aig teóra Cilleseana a thosnuig an díle
 Agus d'feachadar é díreach amach go Tuathclao
 Aig Droichead Da Cumair amach a d'fhág sé *goodbye* acu
"My dear Irish heroes I'll meet ye next day."

4.

'Sé Crónín, an *peeler* do lean tríd an thír é
 Dubhaint go raibh sgiatháin air a chroidhe mar eanacha an aeir
 Aréir mar a mheasaim tá greann aig Mac Dé air
 Níl aon "*pheeler*" fén gCorón a chaithfeadh an léim.

5.

Tá *promotion* ró-mhór 7 *promoting* le deana
 Ar an gcéad *pheeler* a dheanig é ghabháil
 Ach *rewarding* go deó air Cilleseana le deana
 Mar ní bhfuaireadar sgeul air ó aosda ná óg.

6.

Anois tá siad crádhte níl fághail acu tnú leis
 Tá cluig air a sílá ó bheith suibhal na Conntae
 Siubhailadar bogaig agus corraig dá aoirde
 Fiú an *steamer* bhí gleusta aig dul chuig an tseóil
 Mar súil is go gcasfí leóthe Macín uair éicínt
 D'iarra "*desavin*" a dheana air an léon.

'Amhrán Mhaicín', bailithe ag Seán Mac Mathúna sa bhliain 1930 ó Mhícheál Ó Flannagán (67) Luach, Dúlainn (CBÉ 38: 192)

Aguisín C1 (c)Agaistín Maicín – scéalta is seanchas(i)

Captain Austin Mac Keen

Amongst the most noted personages in Kilshanny during the past half a century, was Austin Mac keen or the "Captain" as he was commonly called. He was a captain in the Fenian movement in 1867 and had several narrow escapes from arrest.

He was the most famous runner of his time and was celebrated in a local ballad for a run of over twenty miles with a police force in hot pursuit. He jumped the Inagh River and the policemen were not able to follow him any farther.

He was a great Irish writer and scholar, and wrote and copied several manuscripts in a fine style of Gaelic writing.

He died in the year 1924 aged about 80 years.

Told by Austin Vaughan, Carhukeal, Kilshanny.
Written by Mary Vaughan, Carrowkeal, Kilshanny.

Ábhar as Bailiúchán na Scol 1937-1938; Scoil: Cill Seanaigh (C.), Inis (uimhir rolla 10518); Múinteoir: Bríd, Bean Mhic Consaidín (CBÉ s617: 276-277)

(ii)

Ághstin Mackeen:

called the Hayro (Hero) a legendary figure in the district. He lived in Kilshanny. Was leader of local Fenians. He was a great runner. The local R.I.C. were unable to come up with him. The R.I.C. G.H.Q. send down one of their best runners to catch him, but he failed to capture him. There is a local ballad commemorating the pursuit. Dái?? only remembers a line of it. 'Ag Droicead Ath Cuma' Spectacle bridge he bade them good night. I'll meet you next day etc. Macín had seven charm cures. he possessed also what people call the Black Book of Magic: he used this from time to time to work some of his wonders. He had Cure of Rua. borradhpiast – farcy – galar buí. an déid chincough and sprain.

Pat Keane Lisdoon related to me that he went to him for Rash Cure. He asked him did you bring any unsalted butter with you. He did not. Well I'll take the salt out of some I have. He put some of this into a matchbox and told him to take home and rub round the Rash. He took down the Big book and said from it some words to himself [He was setting the charm] He was cured. He was supposed to go three times to him. Two Mondays and 1 Thursday or vice versa.

ar lean

Aguisín C1 (c) ar lean

A farmer went to him for Jaundice cure. He set the charm and he said to farmer If any little thing happens to your stock don't take any notice of it. A young colt belonging to him died soon after.

A. Macín had a dispute with a neighbour. She ... was brought to law. A young man from district was to give evidence in favour of McKeen. This man went to where Court was held but did not go into Court house. The case was settled. Some time after this man was visiting McKeen's house. McKeen said to him, You did not come to the courthouse on such a day. 'I did' says the man. 'You did not' says McKeen. They went on that way for some time. "I will see very soon, if you were there" says McKeen. He went into inner room and brought out his Black Book. He read out of it for some time. and he brought up young man through the floor. McKeen then knew that young man was there.

A fowler was in the house one day and McKeen asked him would he like to see a rat cutting its own throat. He threw a razor on the floor and set the charm and the rat appeared and proceeded to cut its throat with razor.

Ábhar bailithe ag an mBráthair P.T. Ó Riain sa bhliain 1958 i Lios Dún Bhearna (CBÉ 1517: 179)

(iii)

Bhí sagart ann fadó, agus sé an ainm a bhí air ná an t-athair Maicín. Agus lá dá raibh sé taréis an Aifrinn do rádh tháinig na saighdiúrí air agus leanadar é, agus capadh amhránm mar gheall air. Nuair a tháinig sé abhaile chonnaich sé go raibh a thighe (?) go léir leagaithe, agus fuair sé a mháthair ar thaobh an bhóthair agus a croidhe briste.

[...]

Máire Ní Mhathúna, 80 de bhlianaibh, Litir Uí Cheallaigh, Sráid na Cathrach

Ábhar as Bailiúchán na Scol 1937-1938; Scoil Leitir Uí Cheallaigh, Sráid na Cathrach (uimhir rolla 9229); Múinteoir: Seosamh Mac Dáibhid (CBÉ s612: 89-91)

Aguisín C1 (d)

Tuairisc chuig Oifig na Constáblachta i leith Agaistín Mhaicín, 29 Mártá 1869

Return of outrages reported to the Constabulary Office
No. 2 – Details of Firing at the Person Reported in the Year 1869
Clare 29th March
No. 26

Thomas Horan, farmer, was fired at on the public road, about 2.30pm, by Austin Mackeen; the bullet entered his coat and vest, and grazed his breastbone, but did him no injury. After firing the shot, Mackeen commenced reloading the pistol, and pursued Horan; who ran a distance of about forty yards and took refuge in the house of the Rev. M. Barrilly, P.P. Horan is related to the accused, and it was with the greatest difficulty that he was prevailed on to swear an information. On the case being investigated before the Magistrates, the injured man retracted the information he had previously given, and the witnesses who could have given material evidence, denied all knowledge of the matter; this resulted entirely from intimidation, which was brought to bear on prosecutor and witnesses. Mackeen was therefore discharged.

Ábhar as Return of outrages reported to Constabulary Office in Ireland, 1869, 'No. 2 – Details of Firing at the Person Reported in the Year 1869', Leathanach 15; House of Commons 1870 (60) LVII.353 (DIPPAM/EPPI, 2017).

Aguisín C1 (e)Agaistín Maicín – tuairiscí na linne

Baintear formhór an ábhair seo as The Clare Journal and Ennis Advertiser. Dáileadh agus clódh an téacs chomh maith, agus é giorraithe, i nuachtán thar leár; mar shampla The Mercury, an Tasmáin, 11 Meitheamh 1869, agus The Colonist, an Nua-Shéalainn, 25 Meitheamh 1869. Tugtar Foran nó Horan, de réir an fhoilsiúcháin, ar an duine a ndeachaigh Maicín i ngleic leis.

(i)

The Clare Journal and Ennis Advertiser, Dé Luain 5 Aibreán 1869
Lch. 3

Alleged Attempt to Shoot

A man named Thomas Foran, whose son-in-law, Laurence Neylan, it is alleged, had been endeavouring to get possession of some land, which is at present occupied by a widow named McKeane, near Ennistymon, was on Monday, according to the information given to the police, fired at in the open day, and the bullet passed through his clothes, without any injury to the body. Foran was, it is stated, present at the time the possession was demanded, and it was on his return from that the occurrence took place. The widow's son is the person deposed to by Foran, and has been chased by the Ennistymon police, but succeeded in making his escape up to the present.

(ii)

The Clare Journal and Ennis Advertiser, Dé Luain 8 Aibreán 1869
Lch. 3

Desperate Agrarian Outrage at Kilshanny

Last week, before the public mind had recovered from its sense of horror, occasioned by the late fearful murder of Mr. Toppin at Boffanna, in Tipperary, the people of this county were startled by a daring and desperate attempt to shoot a farmer, named Thomas Horan, who lives at a place called Monreel, about 10 miles from Ennis, and about 4 from the scene of the occurrence, which took place at Kilshanny, midway between Ennistymon and Lisdoonvarna. The particulars of this unhappy episode, as gathered from authentic sources, appear to be as follow:- The name of the man charged with the crime is one Austin McKean, who, with his widowed mother and two brothers, occupy a farm at Kilshanny under Capt Crowe, who is at present in India with his regiment. A portion of this holding, to the extent of 24 acres, is composed of bog, eight of which have been reclaimed by being set as mock ground, and it was now sought

to hand over to another tenant on the property, about five acres of the unclaimed portion. Notice to quit having expired the agent proceeded to the land to demand possession, and on his way thither he called at the house of Horan, whose son-in-law, a man named Neylan, was anxious to obtain the five acres in question, and took him upon his car. On arriving at Kilshanny, Horan went to the house of Neylan, and the agent proceeded to the land held by the McKean's. The widow and her sons came out of the house, and upon his demanding possession he was met by the reply from Austin McKean that "the land would not be given without a life." The agent thereupon withdrew; but, before doing so, cautioned McKean against any act of violence. It would seem that after he had retired, Austin McKean proceeded a short distance from his own house in the direction of the chapel, where he met Horan and demanded why he had "brought a rascal of an agent to take away his land?" Horan was about to reply, when McKean suddenly drew a pistol and presented it at his breast, exclaiming "take that." Horan swerved on one side as quickly as possible when the charge exploded. The ball penetrated his clothes on the right side, struck upon the breast-bone, and, taking a circular direction, glanced off. Although Horan received only a superficial wound; his nervous system has been much shaken. Horan states, in addition, that after the shot, which occurred within 25 yards of the chapel and the same distance from the house of the parish priest, into which he rushed for protection, McKean proceeded to reload his pistol. The agent, after waiting some time for Horan, was cautioned not to go in that direction, as something serious had occurred. Information of the transaction was immediately conveyed to the police authorities in Ennistymon, when a party was despatched in pursuit of McKean. They were, however, observed before reaching the widow's house, and he at once made off. The police followed him in hot haste and kept him in view until they arrived at Spectacle Bridge, near Lisdoonvarna, a distance of three miles, where he entered a wood, and thus for a time succeeded in baffling pursuit. No one experienced more kindness at the hands of the agent than the widow herself; and in seeking to obtain possession of the five acres of bog referred to, he considered that it was comparatively worthless to her, although she appears to have placed a higher value upon it. However, he thought her conduct obstinate, and took legal proceedings for its possession. No doubt the knowledge that Neylan wanted the land operated to encourage this resistance, which terminated in the manner we have described. The occurrence has caused great anxiety in the county, and Horan's escape is regarded as nothing less than miraculous.

(iii)

The Clare Journal and Ennis Advertiser, Dé Luain 12 Aibreán 1869
Lch. 3

Alleged Outrage at Kilshanny

To the Editor of the Clare Journal

Sir, – In your last issue an article under a heading, "Desperate," in more senses than [sic] one, caught my attention. The heading was as follows:- "Desperate Agrarian Outrage at Kilshanny." Under such a heading we are not surprised to find that the writer turns a recent Tipperary murder to account, as an embellishment to his story. For some those stories of "Agrarian Outrage," "Late Fearful Murders," "Awful Tragedies," &c., possess greater attractions than the most interesting episodes in the "Vicar of Wakefield," especially when "gathered from authentic sources." Such persons seem to share the instincts of the vulture and condor; and can smell a murder at any distance. And with such the writer in your journal seems to manifest an inclination to fraternise. However, it is some relief to find that at the end of his graphic sketch, he assures us that we live in an age of miracles; and that the intelligent and truth-loving people of Clare regard Foran's escape from death as "nothing less than a miracle." Let us then assume that there shall be few so temerarious as to doubt the truth of heavenly interposition, in favour of this native of Monreel; as the writer assures the public that "the ball penetrated the clothes on the right side, struck upon the chest bone, and taking a circular direction, glanced off!!" After such an occurrence, what wonder Mr Foran should find his nerves much shaken. Were he as brave as Sir John Falstaff it could not be otherwise. And with that worthy knight he might exclaim – "I have 'scaped by a miracle – I am eight times thrust through the doublet – four through the hose – Ecce signum!"

This thrilling production, sir, is based on those facts which your correspondent has "from authentic sources." Your correspondent's veracity we do not question; but we regret that he has been so precipitate as to make such an attack on McKeane's character on such flimsy evidence. Does he know that the report of the shot was heard by no one, though discharged within "25 yards of the priest's house?" Does he know that a credible witness who saw Foran just after flying for refuge to the priest's house, failed after a minute examination to discover any mark whatever to indicate that his clothes were holed either by a ball or by shot? With a knowledge of these facts, we believe he would allow the "Desperate Agrarian Outrage at Kilshanny to pass unnoticed. The fact that "the ball struck upon the chest bone and taking a circular direction glanced off may be explained, accounted for, quite to your correspondent's satisfaction, by assuming miraculous intervention. Such an assumption will scarcely satisfy those who from actual observation saw that this wound was but an insignificant black mark slightly swollen. The traces on Foran's face, immediately after seeking the right of sanctuary in the priest's house, were any but those of fear. However, of this we make no account, for Foran may be one of those stoical men, who, like Macbeth, can face the Hyrcan tiger with unshaken nerve.

Your correspondent seems to make no account of the attempt at ejection. Foran's connection with it – he makes light of too – though some consider it of rather an ambiguous nature. His ideas of justice and "kindness" seem to be so erroneous as to lead him into contradictory statements. He tells us "that no one experienced more kindness from the agent than the widow herself." In the minds of most sensible men such a statement will be at variance with the attempt to deprive her of her holding, and that conviction will not be weakened when they know that she had her rent paid in advance.

Did your correspondent forget that Austin McKean has a right to the character of a good man until incontestible facts be adduced to establish his guilt? Perhaps in the absence of such facts the widow's son is undeserving of your correspondent's sympathy as long as he is an obstacle to the aggrandisement of grasping farmers.

A.B.C.

[The above letter has been sent to us for publications we and give it for what it is worth. the statement referred to may or may not be hereafter sustained, but we have no reason at present to suppose that they are at variance with facts. At all events, the negative speculations in which our correspondent indulges, are not calculated to remove that impression, in the absence of more conclusive proof. It seems to us, in fact, that he would have the public believe the whole transaction to be a myth, notwithstanding the sworn testimony of Horan. Looking at the letter, as a whole, and from the statements put forward and the suggestions volunteered, it is very questionable, indeed, if such documents are not calculated to produce a contrary effect to that intended. – Ed. C. J.]

(iv)

The Clare Journal and Ennis Advertiser, Dé Luain 19 Aibreán 1869
Lch. 3

Austin McKean, charged with having fired at the man Horan, at Kilshanny, surrendered himself to John B. MacNamara, Esq., J.P., Rock Lodge, Liscannor, on Saturday, by whom he was lodged in jail at Ennistymon. It is rumoured that McKean was vociferously cheered on his way through the town and that his progress was characterised by a triumphant ovation. If there be any truth in this rumour, it is much to be regretted that such a manifestation of feeling should have occurred in a locality hitherto singularly free from crimes like that with which McKean stands charged. It can do no good at best, and may probably do harm. His case will doubtless receive serious and careful investigation, and the less conspicuously the people evince their sympathy under such circumstances the better; for if McKean be guilty of the act of violence laid to his charge, it is out of place and unseasonable; and if he be innocent – which we sincerely hope he may be able to prove – it can only prejudice the calm and impartial administration of justice.

(v)

The Clare Journal and Ennis Advertiser, Dé Luain 22 Aibreán 1869
Lch. 3

Several summonses have been issued in connection with the Kilshanny outrage, and the case will be investigated before the magistrates on Saturday. It is now stated that Horan, the person at whom McKean is alleged to have directed the shot, will also be cited. We have much pleasure in being able to add that the shouting and cheering with which McKean was greeted when proceeding through Ennistymon after his surrender to J.B. Macnamara, Esq. was initiated by women and continued by boys. The fact of its being market day may explain the presence of the crowd; and we are assured that although there was a number of men amongst them when outside the police barrack, very few of them exhibited any sympathy on the occasion.

(vi)

The Clare Journal and Ennis Advertiser, Dé Luain 26 Aibreán 1869
Lch. 3

We learn that Austin McKean, charged with shooting at the man Horan, and who surrendered himself upwards of a week ago, was brought before the magistrates at Ennistymon on Saturday. The proceedings were of a protracted character, and the investigation, which was conducted with closed doors, resulted in a further adjournment, bail being accepted for McKean's appearance on Monday next.

(vii)

The Limerick Chronicle, Tráthnóna Dé Sathairn, 8 Bealtaine 1869
(uimhir an leathanach ar iarraigidh)

Ennis Inquiry

At the recent inquiry before the magistrates Austin McKeane, charged by Thomas Horan with attempting to shoot him on 29th March last, was discharged, Horan having failed to identify him.

Aguisín C2 – Amhrán: 'Is moch, moch ar maidin'

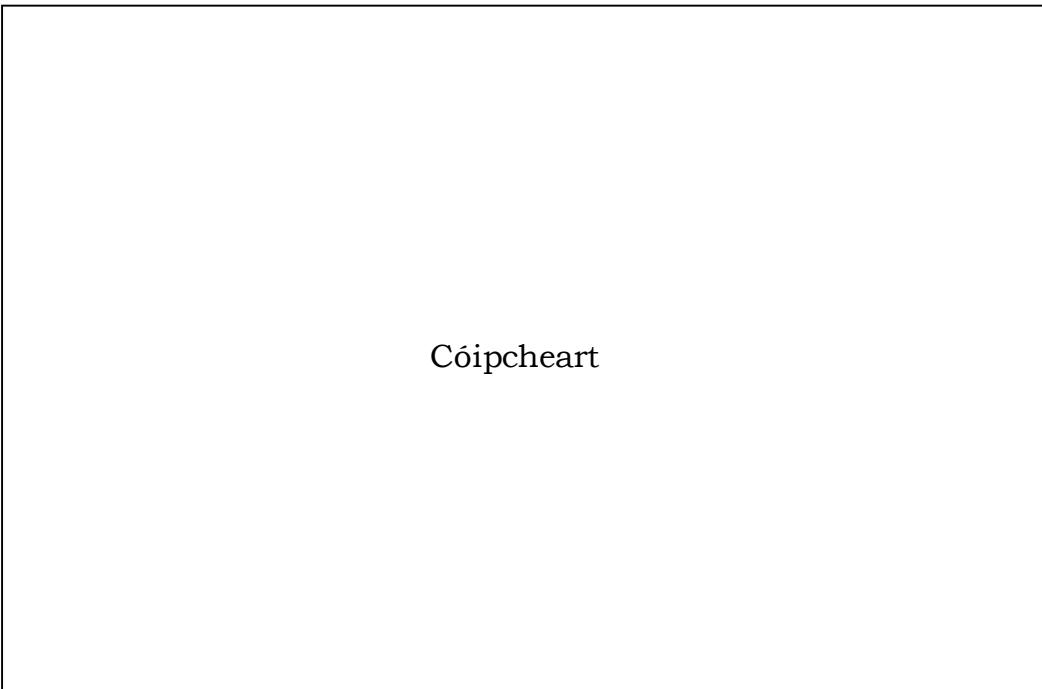
Aguisín C2 (a)

Cóipcheart

Scór Petrie, 'Donnell O'Daly'; The complete collection of Irish Music, Charles Villiers Stanford (eag.) (2003: 95)

Aguisín C2 (b)

Cóipcheart

Scór Joyce, 'Brighid Ní Mháille'; Old Irish Folk Music and Songs (1909: 142)

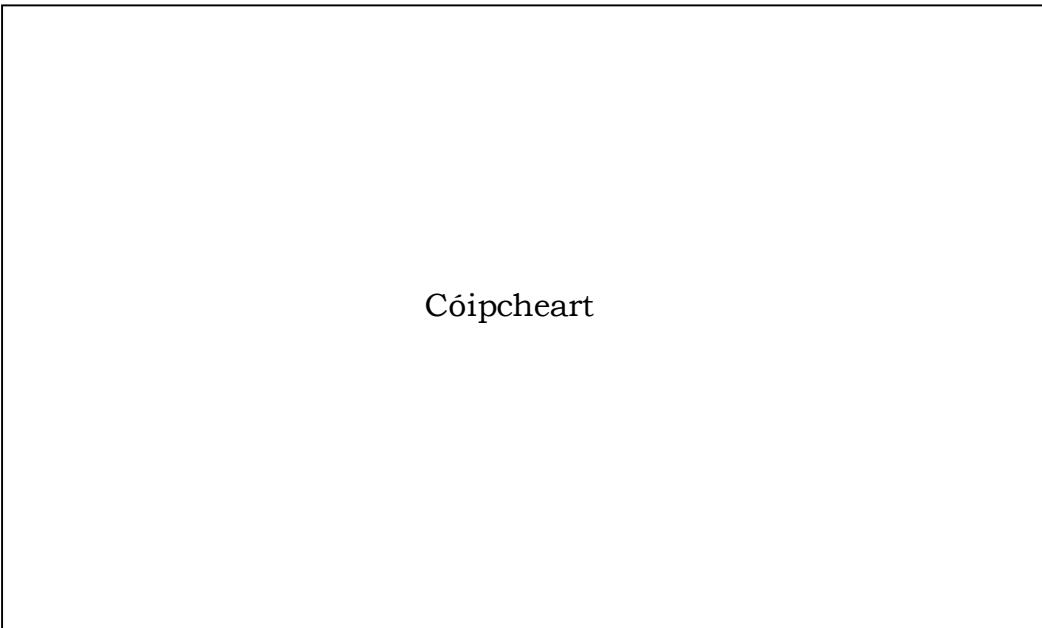
Aguisín C2 (c)

Cóipcheart

Scór Ó Baoill agus Ó Baoill, 'Bríd Óg Ní Mháille'; Ceolta Gael (1975: 23)

Aguisín C2 (d)

Cóipcheart

Scór Kennedy, 'Bríd Óg Ní Mháille'; Folksongs of Britain and Ireland, (1975: 82)

Aguisín C2 (e)

Is moch, moch ar maidin

1.

Is moch, moch ar maidin is mé i mo luí ar mo leaba,
Cé ghluais chugham ach cailín breá teann, a grua mar an rós:
Ba bhinne ná an talamh í, is ná an chláirseach lá Márta,
Is ní imeoidh mise choíche go bhfaighidh mé Bríd Ní Mhaoleoin.

2.

*It was early one morning as the day was first dawning,
Her lips by far sweeter and her cheeks like the rose;
She was fair, oh, and handsome, may the birds quit the branches,
And we'll all die in concert for you, Biddy Malone.*

3.

A Bhríd ó mo chuisle ná bí-sé chomh dochtach,
Is go dtréigfeá do Sheán bocht i mo bhuaireamh ná i mo bhrón;
Mar is é do chroí ceansach a theannas ar dtúis,
Mar tá na céadta faoi bhrón agat, a Bhríd Ní Mhaoleoin.

4.

*Biddy, my jewel, why are you so cruel
As to let your own Johnny wander alone?
For it was your fair beauty first caused my ruining,
And there are thousands lying wounded for you, Biddy Malone.*

5.

Dá mbeinnse do mo thórramh is mo chomhra dá déanamh,
Sibhse, ar ndó, ag mo shochraid 's mé ag gabháil chun na cille:
Dá n-airíodh mo Bhríd é, táim suíte go mbeadh sí buartha,
Is le aon phóigín amháin go leigheasfadh sí mé.

6.

*If I was waking and my coffin be making,
Ye, o, in my funeral and I going to my grave:
If my Biddy o would hear of it, I'm sure she'd be grieving,
One kiss from her sweet lips would rise me again.*

'Is moch, moch ar maidin', focail bailithe ag Brian Mac Lughbhadha O.G. sa bhliain 1936 ó Dhíarmaid Mac Connól (77), Tuath Clae (CBÉ 296: 53)

Aguisín C2 (f)

Brigitt N-ic Uí Mháille.

Cearbhallán ro chan.

A Bhríghitt n-ic uí Mháile, is tú d'fáig mo chroídhe cráidhte,
Ta arraingeadha bás tré cheart-lár mo chroídhe,
Táid na mílte fear a ngrádh le na h-éadain chiúin, náireach,
'Sgo d-tug sí bárr breaghadhachta air thír-Eirill, má's fior.

Maidin chiúin, cheódmhar, d'ár éirgheas 's an bh-fóghmhar,
Cia casfaídhe ann sa' ród orm, acht stór geal mo chuim,
'Nuair dhearc me air a clódh gheal, do sgárdas fuil t-sróna,
A's fuair mé trí póga d'fóir air mo shaoígheal.

Ní'l read air bith is áilne, 'ná grian ós cionn gáirdín,
'S na rosa breághdha d'fásas amach as an g-craoíbh:
Mar súd a bhídheas mo ghrádh-sa, le deise 's le breághacht,
A chúil thiugh na bh-fáinneadh, bh-fuil mo ghean ort le
bliadhain.

Buachaill deas óg me, tá triall chum mo phósta,
Ní buan a bh-fad beódh me, muna bh-fagh mé mo mhiann:
A chuisle a's a stórach! fagh réidh agus bídh rómham-sa,
Go déigheanach dia dómhnaich air bhóithribh Ráthliamh.

Is me-si tá shíos, leis an b-pósaso dhéanadh;
Ní chodlaim an oídhche acht ag osnaíghioll go trom; -
Ná'r fhágbhaidh me an saéghal-so, go m-béidhead a's tú,
chéad-shearc,
Air leaba chlúimh éanlaith a's mo lámh faoí do cheann.

'Brigitt N-ic Uí Mháille' focail an amhráin as cnuasach Uí Argadáin, Irish Minstrels, or, Bardic Remains of Ireland, with English Poetical Translations (1831: 74-77)

Aguisín C2 (g)Bridget O'Malley

Dear maid, thou hast left me in anguish to smart,
 And pangs, worse than death, pierce my love-stricken heart;
 Thou flower of Tirerell, still, still, must I pine,
 Oh! where my O'Malley blooms beauty like thine.

On a mild dewy morn in the autumn I rov'd,
 I stray'd o'er the pathway where stray'd my belov'd.
 Oh! why should I dwell on the bliss that is past?
 But the kiss I had there, I must prize to the last.

The sunbeams are beauteous when on flower beds they play,
 And sweet seem yyoung roses as they bloom on the spray;
 The white bosom'd lilies thrice lovely we call,
 But my true love is brighter, far brighter than all.

I'm young, and a bridegroom soon destin'd to be,
 But short is my course, love! if bless'd not with thee:
 On Sunday, at dusk, by Rath-leave shall I stray,
 May I meet thee, my sweetest, by chance on the way.

In gloom, and in sorrow, my days must go by,
 At night on my pillow in anguish I sigh;
 Hope springs not - peace comes not - sleep flees from me there -
 Oh! when comes my lov'd one, that pillow to share.

'Bridget O'Malley', aistriú le Thomas Furlong, mar a fhaightear taobh le taobh é leis an leagan Gaeilge, 'Brigitt N-ic Uí Mháille', i gcuasach Uí Argadáin, Irish Minstrelsy, or, Bardic Remains of Ireland, with English Poetical Translations (1831: 74-77)

Aguisín C2 (h)

Bríd Óg Ní Mháille

Cóipcheart

'Bríd Óg Ní Mháille', focail an amhráin as Ó Baoill agus Ó Baoill, Ceolta Gael (1975: 23)

Aguisín C2 (i)

Bríd Óg Ní Mháille

Cóipcheart

'Bríd Óg Ní Mháille' focail an amhráin ag Peter Kennedy; Folksongs of Britain and Ireland, (1975: 82)

Aguisín C3 – Amhrán: 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí'

Aguisín C3 (a)

Ar Éirinn ní neosfainn cé hí (macarónach)

Cóipcheart

ar lean

Aguisín C3 (a) ar lean

Cóipcheart

'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', bailithe ag Tom Munnelly sa bhliain 1972 ó Tom Lenihan (67), An Cnoc Breac, Sráid na Cathrach (Munnelly, 1994: 42-45)

Aguisín C3 (b)

Ar Éirinn ní neosfainn cé hí (macarónach)

*There's a home by the wild Avon More,
In a nest overshadowed with trees,
Where the wild river washes the shore,
And the bulrushes wave in the breeze;
Where the green ivy clings round the door,
And the birds sweetly sing on each tree:
To my darling their sweet notes they pour,
'S er Érin ní neóssuin cé hí.*

'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí', bailithe ag A.M. Freeman sa bhliain 1915 ó Frank Brewe, amhranaí as an Ruán, Co. an Chláir: 'Mr. Brewe sang his version to me in London, in September, 1915. I give it here as an example of the songs of a generation of translators and adaptors, who still have a good deal that is Irish in their singing' (1920: 136).

Aguisín C3 (c)

Ar Éirinn ní neosfainn cé hí (macarónach)

*There's a home on the hills of Glendore
That sweeps o'er the broad open sea
Where the wild river rushed through the foam
And the bull-rushes wave with the breeze
For to be up and to see my own stóirín
And fondly she waited for me
In the old cot? by lovely Glendore
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.*

*I'd climb the highest hill on the land
And I'd swim through the depths of the sea
For to get one kiss from her lily-white hand
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.*

*Last night as the sun was aglow
And sinking to the snowy white west
And the clouds were like mountains of snow
As they bid their grey home in the west
She's the fond maid I adore
My comfort of life then is she
She is to be my own promised wife
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.*

Leagan Micho Russell de 'Ar Éirinn ní neosfainn cé hí' mar a chloistear é ar Rian 10, The Limestone Rock, GTD Heritage Recording, (Russell, 1993)

Aguisín C3 (d)

The Hills of Glendore

Cóipcheart

ar lean

Aguisín C3 (d) ar lean

Cóipcheart

'The Hills of Glendore', bailithe ag Carroll agus Mackenzie sa bhliain 1975 ó Pat MacNamara (80), Cill Seanaigh, Inis Díomáin (CM, 2017 xvii)

Aguisín C3 (e)The Groves of Glandore

1.

There's a home in the hills of Glandore,
 That sweeps o'er the broad open sea,
 Where the wild river dashes the foam,
 And the bullrushes wave in the breeze;
 Where the green ivy clings round the door,
 And the little birds sing on each tree,
 To my darling their sweet notes they pour,
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.

2.

Last night as the sky was aglow,
 And the sun it was sinking to rest,
 And the clouds were like mountains of snow,
 As they slowly declined in the west,
 I strolled out to meet my own *stór*,
 And fondly she waited for me,
 On the stile by the old orchard door,
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.

3.

Her father has riches in store,
 In cattle and corn and wealth,
 And of prime land by lovely Glandore,
 While I have my youth and my health.
 I would climb the high hills of the land,
 And swim the deep depths of the sea,
 For one touch of her lily-white hand,
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.

4.

If there's any mistake by us both,
 Between her grandparents and me,
 On a steamer that will be afloat
 I will sail to a strange country,
 Where we'll have a home of our own,
 And married we both will then be;
 It is then that her name will be known,
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.

*'The Groves of Glandore', leagan le Seán Ó Sé agus Peadar Ó Riada, Rian 4,
 'Dir Cúm Thóla is Cúil Aodha, Acadamh Fódhla (Ó Sé agus Ó Riada, 2006)*

Aguisín C3 (f)Ar Éirinn ní neosfainn cé hí (Gaeilge)

Air Éire ní 'neósainn cia hí

1.

A raoir 's mé téarnamh ar neoin,
 Air an taobh eile dhon teóra 'na mbím;
 Do thaobhnaig an spéir-bhean am chóir,
 Dfág taomnach, breóidhte lag, sinn:
 Do ghéillios dá méin 's dá clódh,
 Dá beul tanaidh, beó-mhilis, bínn;
 'S gur léim mé fá dhéighin dul na cóir,
 'S air Éire ní 'neósainn cia hí!

2.

Dá ngéilfioch an spéir-bhean dam' ghlór,
 Asiad ráidhte mo bheól do bheith fíor;
 Go deimhin duit do dhéanfainn do ghnódh,
 Do léir chuir a ccóir 's a ccrích:
 Do léighfinn go léir stair dam stór,
 'S ba méinn liom a pógadh óm' chroidhe,
 Do bhéarfainn an chraobh dí 'na dóid;
 'S air Éire ní 'neósainn cia hí!

3.

'Tá spéirbhruingioll maordha, móhamhruil, óg,
 Air an taobh eile dho'n teóra 'na mbím;
 'Tá féile 'gus daonacht, 's meón,
 'S deise ró-mhór ann sa mnaoi:
 'Tá folta léi ag tuitim go feór,
 Go cocánach, ómbrach, buidhe,
 'Tá lasa iona leacuin mar rós;
 'S air Éire ní 'neosainn cia hí!

4.

A sháir-fhir bí páirteach liom féin,
 'S me áriomh dá mféidir liom sgríobh;
 Bheidhinn grádhmhar le bán-chris na ccraobh
 Dá bhfaghainn áirighthe ó aoinne cia hí?
 'Táir cáinte 's ní cás orm é,
 Gur le dánacht do théighim leat dá suigheamh,
 Ni foláir go bhfuil cáim air a sgéimh,
 Go bhfuil náire ort a léigheadh dhúinn cia hí!

ar lean

Aguisín C3 (f) ar lean

5.

A Bhrúnaigh! fhir chlúmhail gan cháim,
Níor bh-íongna liom stráile dan tir;
Nó rúisg do bheith tabhartha do mhnáibh,
Go mbeith fonn air a gcáil do ruith síos;
Seach ughdar do shiubhaladh a lán,
O'n Siuir go dtí' an saíle cois Laoi,
Teacht chugham-sa ag fághail cúntais am bháb,
'S air Éire ná thráchtfinn cia hí!

'Air Éire ní 'neósainn cia hí', leagan as cnuasach Walsh, Irish Popular Songs with English Metrical Translations (1847: 132-137)

Aguisín C3 (g)For Ireland I'd tell not her name

1.

One eve as I happen'd to stray
 By the lands that are bordering on mine,
 A maiden came full on my way,
 Who left me in anguish to pine -
 The slave of the charms, and the mien,
 And the silver-ton'd voice of the dame,
 To meet her I sped o'er the green;
 Yet for Ireland I'd tell not her name!

2.

Would she list to my love-laden voice,
 How sooth were my vows to the fair;
 Would she make me for ever her choice
 Her wealth would increase by my care -
 I'd read her our poets' sweet lays,
 Press close to my wild heart the dame,
 Devote to her beauty the bays;
 Yet for Ireland I'd tell not her name!

3.

A maiden young, tender, refin'd,
 On the lands that are bordering on mine,
 Hath virtues and graces of mind,
 And features surpassingly fine.
 Blent amber and yellow compose
 The ringleted hair of the dame,
 Her cheek hath the bloom of the rose;
 Yet for Ireland I'd tell not her name!

Stanzas supplementary to the foregoing.

4.

Sweet poet! incline to my prayer -
 For O! could my melodies flow,
 I'd sing of your ringleted fair,
 If haply her name I could know.
 You are censur'd, permit me to say,
 Nor grieve I you suffer the blame -
 Some blot doth her beauty display,
 When for Ireland you'd tell not her name!

ar lean

Aguisín C3 (g) ar lean

5.

O, Browne, of the pure spotless fame!
I never would marvel to see
A clown thus consigning to blame
Those charms that so beautiful be –
But you that have roam'd by the Lee,
And the scenes of the Suir did proclaim,
Why ask you my secret from me,
When for Ireland I'd tell not her name?

(Walsh, 1847: 132-137)

'For Ireland I'd tell not her name', aistriú Walsh, taobh le taobh leis an leagan Gaeilge, 'Air Éire ní 'neósainn cia hí', in Irish Popular Songs (1847: 132-137). Baineann Joyce (1901: 24-26) agus Moffat (1897: 206-207) leas as an aistriú seo.

Aguisín C3 (h)

When Peggy and I were acquaint,
I carried my noddle fu' hie;
Nae lintwhite on a' the gay plain,
Nae gowdspink sae bonnie as she.
I whistled, I pip'd and I sang;
I woo'd but I cam' nae great speed;
Therefore I maun wander abroad,
And lay my banes far frae the Tweed.

To Peggy my love I did tell;
My tears did my passion express:
Alas! for I loved her o'er weel,
And the women love sic a man less.
Her heart it was frozen and cauld,
Her pride had my ruin decreed;
Therefore I maun wander awa',
And lay my banes far frae the Tweed.

'Tweedside', leagan as cnuasach Cunningham, The Songs of England and Scotland, Vol II (1835: 70)

Aguisín C3 (i)Nancy The Pride of the West

1.

One morning I chanced for to rove
 When Phoebus showed clear from the east;
 'Twas down by a green shady grove
 I espied a fair maid I protest.
 She was handsome and straight and genteel,
 As the sweet birds had lulled her to rest,
 A girl at the age of sixteen, called Nancy the pride of the west.

2.

Her lips are like coral so fine,
 Her cheeks like the vermillion red;
 Her eyes like two diamonds do shine,
 And the young men all wish her to wed.
 To her I'd prove constant and true
 Until death with his dart pierce my breast;
 And my last dying words shall be you,
 Sweet Nancy the pride of the west.

3.

I travelled from Cork to Kinsale,
 From Limerick to Kilkenny town,
 From Mallow to sweet Doneraile,
 Where beautiful ladies are found.
 But never by love was I won,
 And my mind it was ever at rest,
 Till now in the end I'm undone
 By Nancy the pride of the west.

4.

My jewel, my sweetheart, mo sthore.
 If I your affections can't gain,
 I'll travel the wide world all o'er
 And live in a heart-breaking pain.
 The meadows and green woods I'll roam.
 And the wild fowl I'll scare from their rest,
 The valleys shall echo my moan
 For Nancy the pride of the west.

'Nancy The Pride of the West', leagan as cnuasach Joyce, Old Irish Folk Music and Songs (1909: 221)

Aguisín C3 (j)

I Am A Disconsolate Rake

I am a disconsolate rake,
That spent my estate most free,
In frantic and frolicksome freaks
'Mongst the fair sex of ev'ry degree.
I was never subdued by a maid,
Nor ever intended to be,
Till Cupid my poor heart betrayed,
And her captive I now must be.

It happened one morning in May,
As the flowers sweet odour disclosed,
Through Milltown I happened to stray,
Where the goddess of beauty reposed.
Her shape was exquisitely rare,
When under a green shady tree,
To mention her name I'll forbear,
But style her sweet Storeen ma chree.

'I Am A Disconsolate Rake', leagan as cnuasach Petrie, The Ancient Music of Ireland Vol 1 (1855: 100)

Aguisín C3 (k)Bínn lisín aerach a' Bhrogha

Lá meadhrach dá rabhas-sa liom féin,
 Ar bhínn lisín aorach an Bhroghadh;
 Ag eisdiocht le bínn-ghuth na n-éan,
 Ag cantainn ar ghéagadh cois abhan:-
 An "Breac Taidhbhsioch" san líng úd faoi réim,
 Ag raince sa n-gaortha le fonn,
 Már teinn libh-si radharc súl na béis,
 Tá leígheas luath ón éag díbh dul ann!

Níor chian dúinn cois dian t-srúill na séad,
 'Nar mhian le fir Eirionn dul ann;
 An trath thriall chúgainn an ghrian-mhilis bhéith,
 Go dian 's í 'n-éag-chruith go lom!
 A ciabhfholt breágha, niamhrach, go féar,
 Ag fás léi-si roimpe 's na deaig;
 "A Bhriain dhil! Cread é 'n dian-ghol so gnídir,
 Do chiap me go h-aeghibh ór mo chionn!"

Ní sgaoilfead-sa príomh-rún mo sgéil,
 Go n-ínsir cá taobh díom ar ghabhais?
 An tú Aoibhill-bheag, chaoin-chlearach, chlaon,
 Mar lónais go léir me do d' għreann!
 No 'n t-síth-bhean thug buidhin-truip na Trae,
 Gus lónadar Gréaguig 'na deabhaig;
 Nó 'n Bhrighdeach le'r chlaoidheag lé gan réim,
 Clann Uisnich na tréin-fhir, gan chabhaír!

"Ní díobh me, cia díth liom do sgéal,
 Acht síghe-bhean ó'n d-tréan-lios úd tall;
 Do shíor-ghoin do shíor-ghol a g-céin,
 'S ar teinn liom tú traochta ag neart Gall!
 Glac Inntin! Faig cloidheamh 'na mbeidh faobhar,
 Ag rainnce air chaoil-each go seang;
 Gaibh tímcioll gach críoch 'na bhfaghair Gaoidheil,
 Go n-ínsir do sgéal dóibh gan cham?"

D'éisdeas le bínn-ghuth a béis,
 'S d'éirgios do léim ar mo bhonn;
 D'ínsios gur teinn cúis mo sgéil,
 Le líng-goil nach léigionn dam labhairt!
 Bíodhgan mo chroidhe stig le léan,
 Agus silim fuil tréan as mo cheann;
 Mo chaoin-roisg dá leaghadh 'nani mar chaor,
 Ag síor-shile déara go trom!

ar lean

Aguisín C3 (k) ar lean

Ag an mín-t-sruith nuair bhím-si liom féin,
Ar bhínn lisín aorach an Bhroghadh;
Ag smaoineamh ar ghníomarthaibh an t-saoghail,
An íosbhairtsi an Ghaoidhil ag neart Gall,
Tá *Fleet* na d-trí rígthe go tréan,
'S an Stíobhart san Séamus, 'na cheann;
Laoisig dá líonadh faoi réim,
Mile 's seacht g-céad ann gach long.

'Binn lisín aorach an Bhrogha', 'Brian Ua Flaithearta, cct.', leagan as cnuasach O'Daly, The Poets and Poetry of Munster (1850: 202)

'Aguisín C3 (l)'An Abhainn Laoi

A chumplacht għlan chaoimh-chrothach chaoin,
 Ur-léighonta go liónmhar a n-dán;
 Bhúr n-dúthrachd ag géar-mholadh laoi,
 (Ba shaothar a n-íntleacht is fearr)
 An lub-shrothach, glé-chriostal, míن,
 Is féile ar bith fior-uisge cáil;
 Gur thúirling gach réan le na taoibh,
 Do b'fhéidir fá rígheacht neimhe d'fhághail.

Is cubhartha 's ar craobh-thorrthach bhídhean,
 Gach gaortha 'na tímchioll ag fás;
 Fá abh'laibh, fá chaoraibh, fá fhíon,
 Ag cláonadh go h-íochtar a trágha!
 Abhall-ghoirt fá ghéagabħ ag luighe,
 Ar an bh-féar-glas an uair líonaid a m-bláth,
 Mar lubh-ghort *Hesperia* do bhí,
 Dá chaomhnadh le draoigheacht ar feadh spás.

Ba shúgach flaith féile air gach taoibh,
 Go féardach, go fionmhar do għnáth;
 'S túirling na cléire d'ionsaighe,
 Na saor-fhear; na tīgħeasacha breagħa;
 Is dûbhach liom a réim 's a g-cíor,
 Na stéigibh dá sniomh idir chách;
 "S an prionnsa an *Altona* 'na luighe,
 Nár thréig creidiomh Chríost ar a stát!

'An Abhainn Laoi', 'Eóghan (An Mhéirín) Mheic Cárrthaigh, cct.', leagan as cnuasach O'Daly, The Poets and Poetry of Munster (1850: 266)

Aguisín C3 (m)

Aonach an Ché

1a.

Nuair a théim go hAonach an Ché
Croitheas na céadtaibh liom lámh;
Agus spéis ní chuirim iontu go léir,
Go bhfeicim chugham péarla an chúil bháin.

1b.

Ní aithním an drúcht ar an bhféar,
Ní aithním ná an t-éan ar an gcraoibh;
Is gearr a d'ainneod ná rúnsearc mo chléibh
Mar dtige sí do m'fhéachaint gan mhoill.

2a.

Cé thabharfaidh dom stocaí ná bróga?
Cé thabharfaidh dom eolas chun do thí?
Cé thabharfaidh dom airgead ná ór
Le haghaidh costas an róid a mbíonn sí?

2b.

Tá mo shúilse le Rí geal na nGrást
Go bhfillfidh mo ghrá chugham arís;
Beidh uaisle Chlár Banba ar bord,
Is ar Éirinn ní neosfainn cé hí.

3a.

A dhriotháir, is náir liom do scéal,
Tú bheith do do chloíchint ag aon bhean mar ataoi;
Ní foláir ná tá fáth in do scéal,
Gi bhfuil náire ort a léamh dom cé hí.

3b.

Is údar mé shiúlas a lán,
Ar srúil léithe, ar sráil léithe, ar bí;
Do mo shíorthabhairt chun cúntais gach lá,
Is le mo dhóineamh ní neosfainn cé hí.

'Aonach an Ché', bailithe ag Tadhg Ó Murchú sa bhliain 1943 ó Mary McMahon (c. 60), Baile an Locha, paróiste Chill Aird (CBÉ 961: 417)

Aguisín C3 (n)

The Pride of Kilkee

Cóipcheart

ar lean

Aguisín C3 (n) *ar lean*

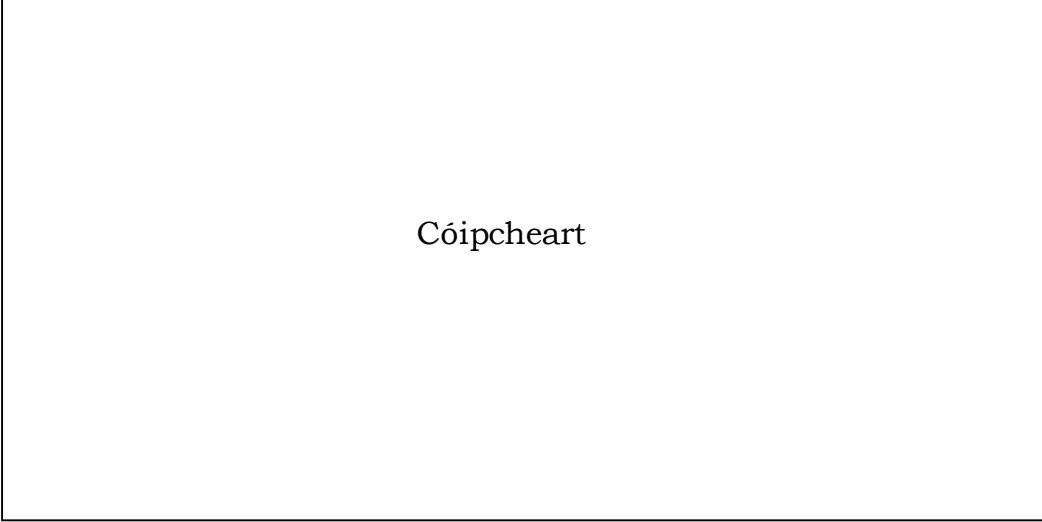
Cóipcheart

'The Pride of Kilkee', foghlamtha ag Tom Lenihan, An Cnoc Breac, Sráid na Cathrach, óna chomharsa Mickey Brian thart ar 1929 (Munnelly 1994: 97), agus bailithe ó Tom ag Tom Munnelly sa bhliain 1974 (Munnelly, 1994: 95-98)

Aguisín D – Maitrís *Lone Shanakyle* agus ábhar gaolmhar

Aguisín D1 – Fonn: 'An Páistín Fionn'

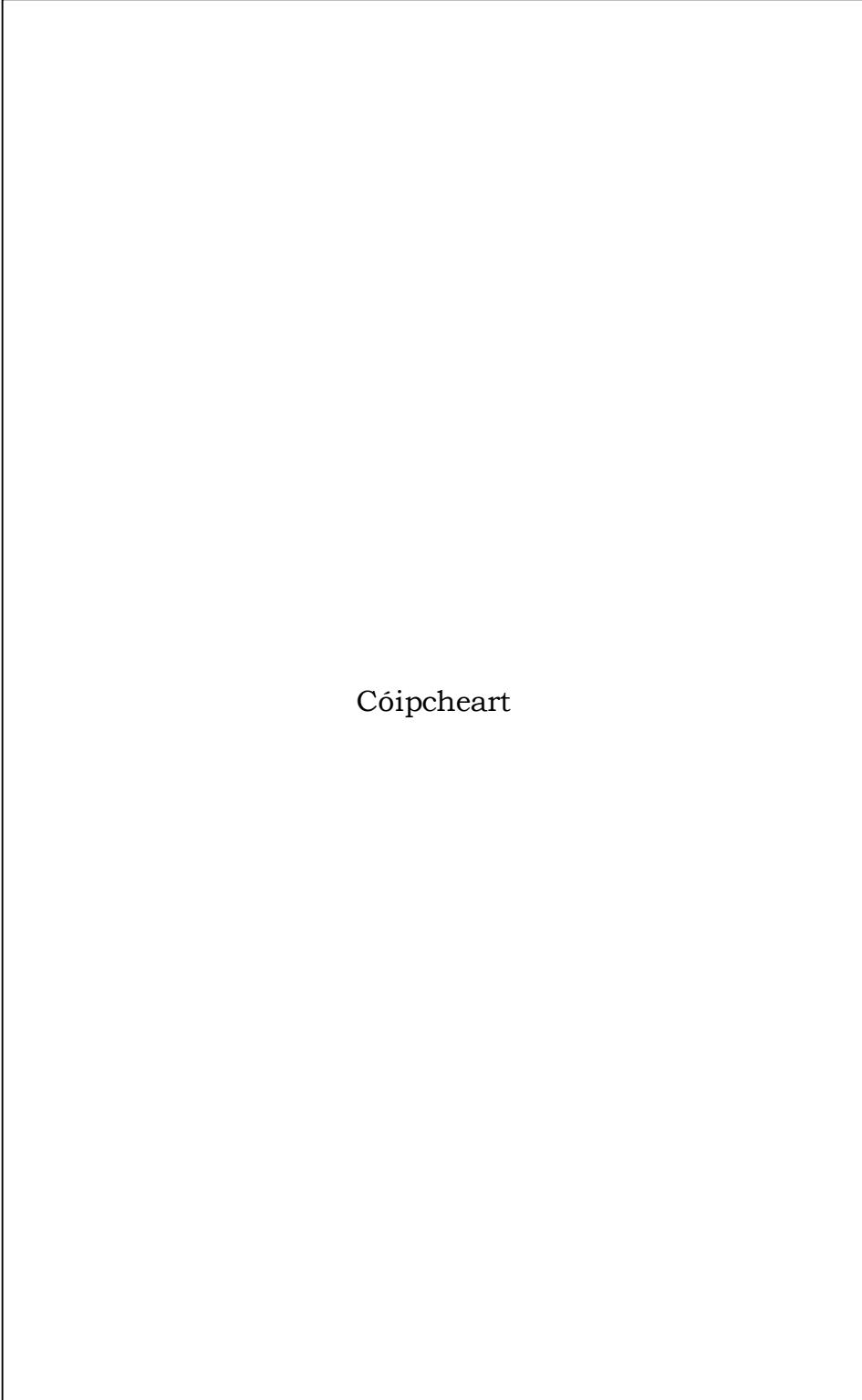
Aguisín D1 (a)

Cóipcheart

Scór Bunting, 'Páistín Fionn'; A General Collection of the Ancient Irish Music, Vol 1 (1796: 7)

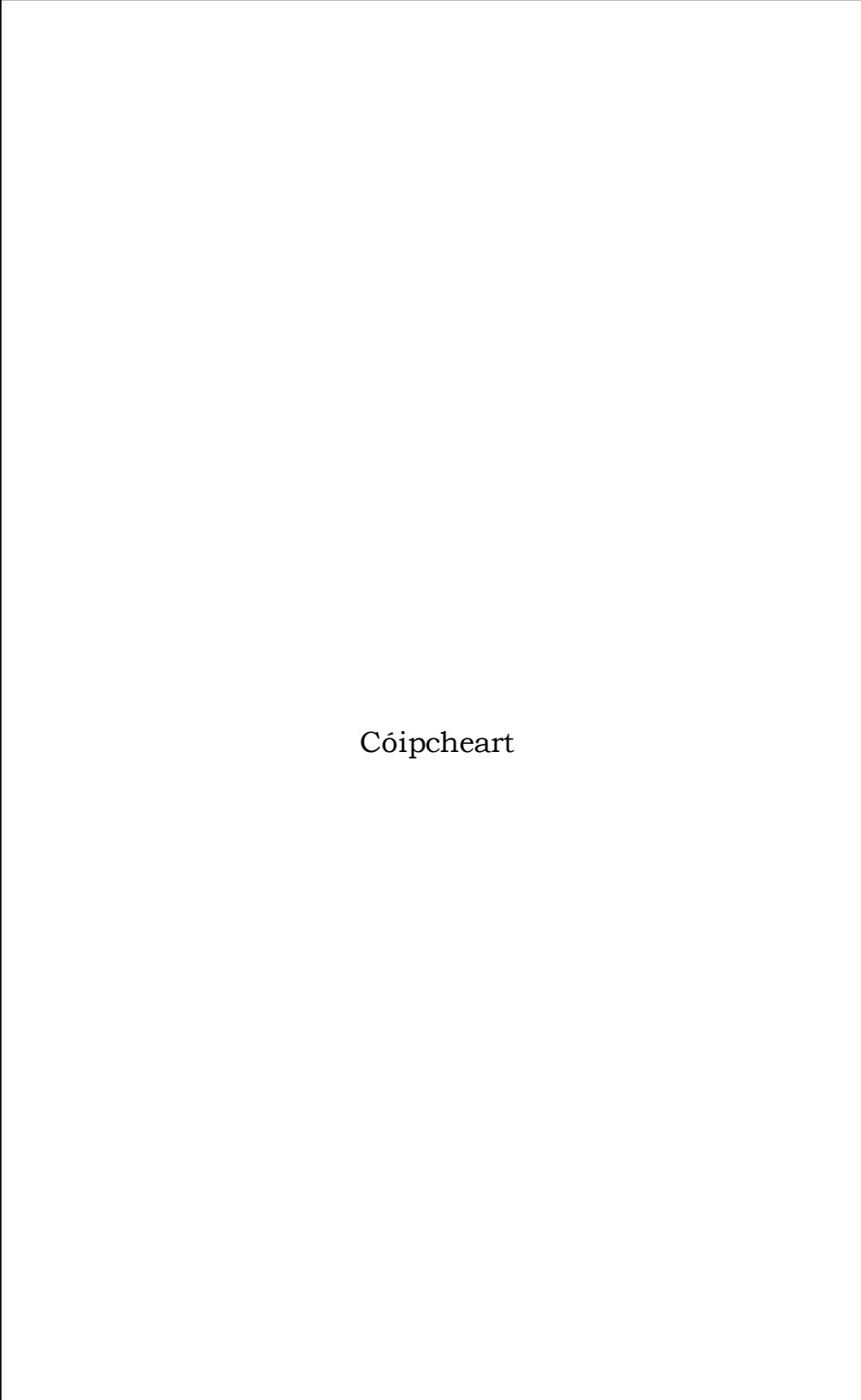
Aguisín D1 (b)

Cóipcheart

Scór Sibbald, 'Pastheen Fuen'; The Vocal Magazine: A Selection of the Most Esteemed English, Scots, and Irish Airs, Antient and Modern, Adapted for the Harpsichord or Violin, Vol 1 (1797: Uimh. XIV) ar lean

Aguisín D1 (b) ar lean

Cóipcheart

Scór Sibbald, 'Pastheen Fuen'; The Vocal Magazine: A Selection of the Most Esteemed English, Scots, and Irish Airs, Antient and Modern, Adapted for the Harpsichord or Violin, Vol 1 (1797: Uimh. XIV)

Aguisín D1 (c)

Cóipcheart

Scór Holden, 'Pastheen Fuen', leagan gan fhocail; A Collection of Favorite Irish Airs Arranged for the Harp or Pianoforte (1810: 31)

Aguisín D1 (d)

Cóipcheart

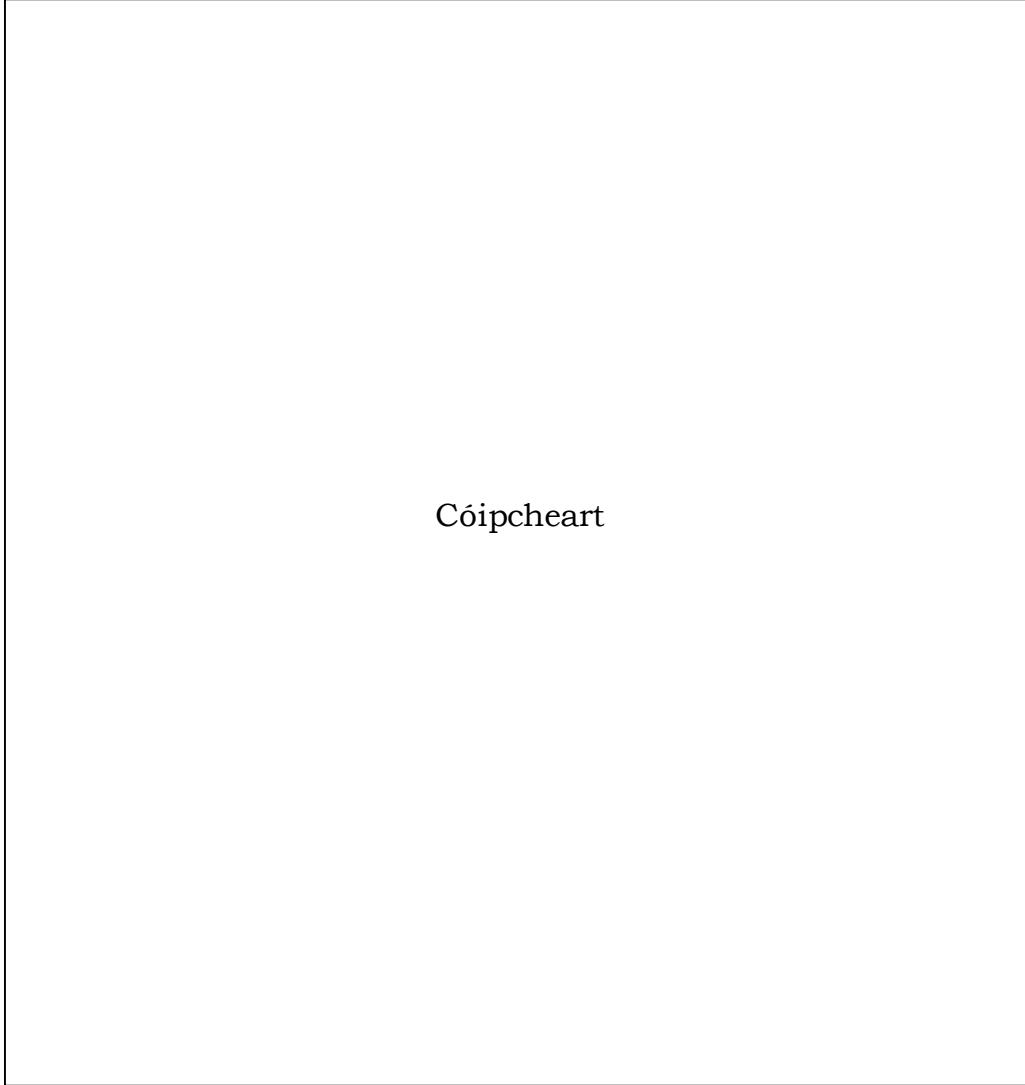
Scór Surenné, 'Now Winter is Gone (The Fair-Haired Child)', leagan gan fhocail; The Songs of Ireland Without Words for the Pianoforte (1854: 58-59)

Aguisín D1 (e)

Cóipcheart

Scór Goodman, 'An Páisdín Fionn', leagan gan fhocail (tras-scriobh de lámhscríbhinn, 1861); Tunes of the Munster pipers: Irish traditional music from the James Goodman manuscripts (Shields, 1998: 12)

Aguisín D1 (f)

Cóipcheart

Scór Petrie, 'Gather Up the Money'; The Ancient Music of Ireland Vol 2 (1882: 1)

Aguisín D1 (g)

Cóipcheart

Scór Graves, 'Pastheen Fuen'; The Irish Song Book: with Original Irish Airs (1894: 62-63)

Aguisín D1 (h)

Cóipcheart

Scór Moffat, 'Oh, Deep in My Soul is My Paistheen Fion'; The Minstrels of Ireland (1897: 176-177)

Aguisín D1 (h) ar lean

Cóipcheart

Scór Moffat, 'Oh, Deep in My Soul is My Paistheen Fion'; The Minstrelsy of Ireland (1897: 176-177)

Aguisín D1 (i)

Cóipcheart

*Scór Joyce le focail, 'The Paisteen Fionn'; Irish Music and Song: A Collection of
Songs in the Irish Language Set to Music (1901: 15-16) ar lean*

Aguisín D1 (i) ar lean

Cóipcheart

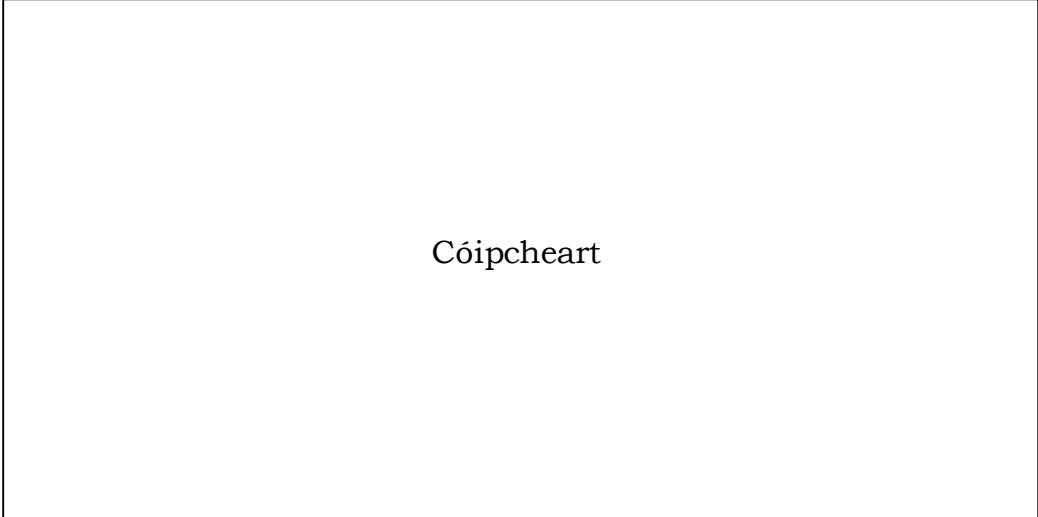
Scór Joyce le focail, 'The Paisteen Fionn'; Irish Music and Song: A Collection of Songs in the Irish Language Set to Music (1901: 15-16)

Aguisín D1 (j)

Cóipcheart

Scór Hannagan agus Clandillon, 'An Páisdín Fionn'; Londubh an Chairn: Songs of the Irish Gaels (1927: Uimh. 36)

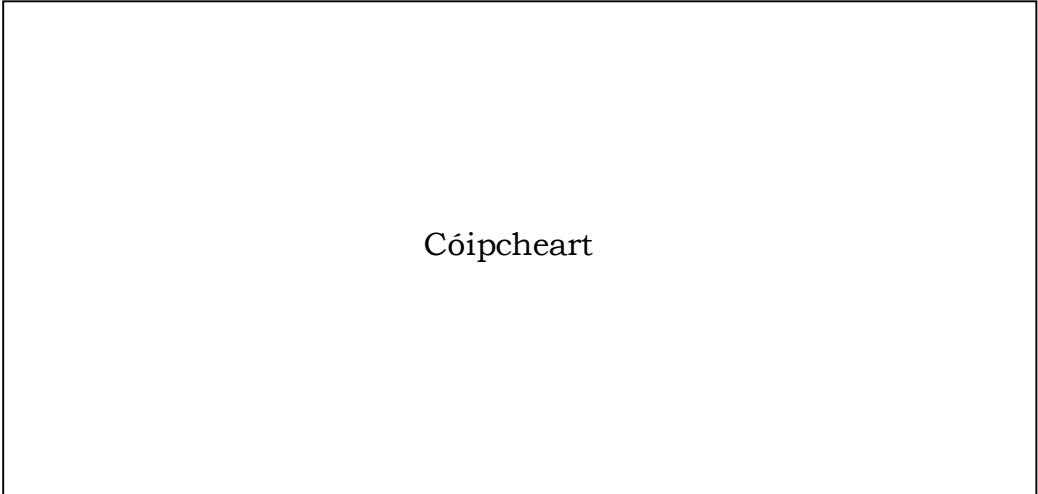
Aguisín D1 (k)

Cóipcheart

Scór O'Neill, 'The Little Fair Child'; O'Neill's Music of Ireland (1903: Uimh 7)

Aguisín D1 (l)

Cóipcheart

Scór O'Neill, 'The Little Fair Child'; O'Neill's Music of Ireland (1903: Uimh 8)

Aguisín D1 (m)

Cóipcheart

Scór Roche, 'An Páisdín Fionn' (lú cóiriú); Collection of Irish Airs, Marches and Dance Tunes, Vol 1 (1927: 13 – Uimh 21)

Aguisín D1 (n)

Cóipcheart

Scór Roche, 'An Páisdin Fionn' (2ú cóiriú); Collection of Irish Airs, Marches and Dance Tunes, Vol 1 (1927: 13 – Uimh 22)

Aguisín D2 – Amhrán: 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Gaeilge

Aguisín D2 (a)

Cóipcheart

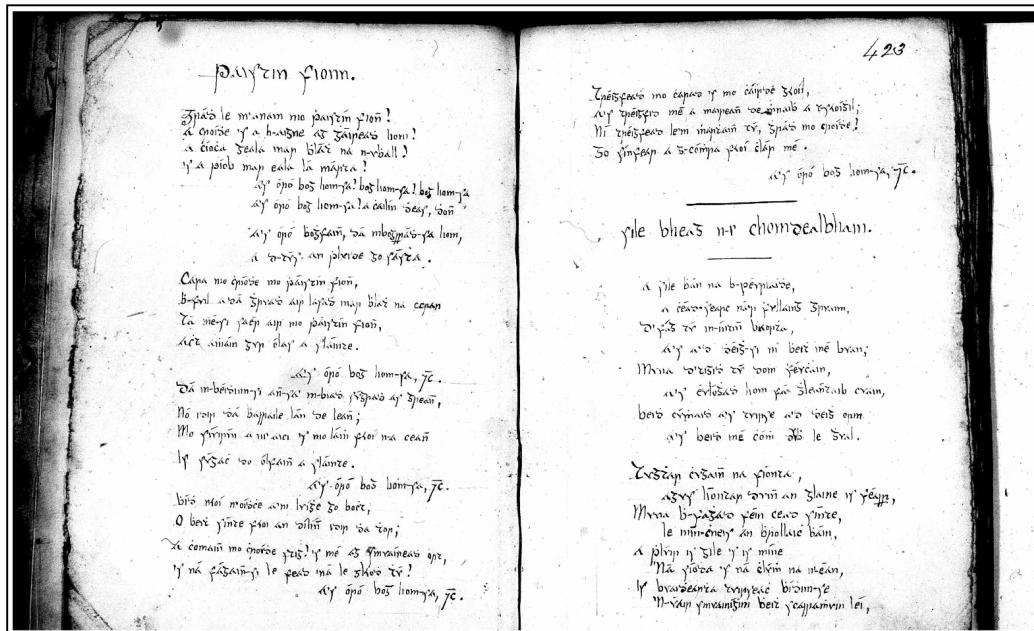
'Páistín Fionn' i gnuasach Uí Argadáin, Irish Minstrels, or, Bardic Remains of Ireland, with English Poetical Translations agus aistriú leis, 'Paistheen Fionn' le John D'Alton (Ó hArgadáin, 1831: 216-219) ar lean

Aguisín D2 (a) ar lean

Cóipcheart

'Páistín Fionn' i gnuasach Uí Argadáin, Irish Minstrelsy, or, Bardic Remains of Ireland, with English Poetical Translations *agus aistriú leis*, 'Paistheen Fionn' le John D'Alton (Ó hArgadáin, 1831: 216-219)

Aguisín D2 (b)

'Páistín Fionn', lámhscríbhinn RIA 24 B 33 (422-3), curtha ar páir ag 'Patruig Ó Dala of Glanuir' sa bhliain 1849. Le caoinchead ó Acadamh Ríoga na hÉireann
© RIA

Aguisín D2 (c)An Páistín Fionn

Grá le m'anam mo pháistín fionn
 a croí is a haigne ag gáirí liom
 a cíocha geala mar bhláth na n-úll
 's a píob' mar eala lá Márta.

*Curfá: **

Is tusa mo rún, mo rún, mo rún,
 's tusa mo rún 's mo ghrá geal,
 's tusa mo rún, 's mo chumann go buan,
 's é mo chreach gan tú agam ód mháthair!

Cara mo chroí mo pháistín fionn,
 a bhfuil a dhá grua ar lasadh mar bhláth na dtom;
 tá mise saor ar mo pháistín fionn
 ach amháin gur ólas a sláinte!

Dá mbeinnse sa mbaile a mbeadh súgradh 's greann,
 idir dhá bhairille bheadh lán de leann,
 mo shiúirín im aice is mo lámh faoina ceann,
 is súgach a d'ólfaínn a sláinte.

Bhí mé naoi n-oíche i mo luí go bocht,
 ó bheith sínte faoin dílinn idir dhá thor,
 a chumann mo chroí is mé ag smaoineamh ort,
 's nach bhfaighinnse le fead ná le glaoch thú.

Thréigfead mo charaid 's mo chairde gaoil,
 's tréigfead a maireann de mhnáibh an tsaoil,
 ach ní thréigfead lem mharthain thú, a ghrá mo chroí,
 go síntear i gcómhra faoi chlár mé.

* *Curfá eile ag an leagan RIA 24 B 33, 422-423:*

A's óró bog liom-sa! bog liom-sa! bog liom-sa
 A's óró bog liom-sa! a chailín dheas, dhonn
 A's óró bhoghfainn, dá bogfádh-sa liom,
 A d-tus an phluide go sásta.

Leagan den 'Pháistín Fionn' úsáidte ag Ó Concheanainn in Nua-Dhuanaire III (1981: 51-52), bunaithe ar an leagan i lámhscríbhinn RIA 24 B 33 (422-3) – féach Aguisín D2 (b). Tá an curfá céanna ag Ó Concheanainn mar atá ag Walsh in Irish Popular Songs with English Metrical Translations (1847: 102) (féach Aguisín D2 (e)), seachas é siúd in RIA 24 B 33 a aontaíonn leis an gcúrfa i gcuasach Uí Argadaín (1831: 216) – féach Aguisín D2 (a).

Aguisín D2 (d)

(i)

An Páistín Fionn

Cóipcheart

Leagan den ‘Pháistín Fionn’, bailithe ag an teangeolaí Nils Holmer sa bhliain 1946 ó John Maloney, Ráth Úna, Maigh Fhearta: The Dialects of Co. Clare, II (1962: 142-143 – a).

Aguisín D2 (d) ar lean

(ii)

An Páistín Fionn

Cóipcheart

Blúire den ‘Pháistín Fionn’, bailithe ag an teangeolaí Nils Holmer sa bhliain 1946 ó Barney Keating, 82-83 bliain d’aois, Cill Bheathach: The Dialects of Co. Clare, II (1962: 142-143 – b).

Aguisín D2 (e)Páistín Fionn

1.

Grádh le m-anam mo Pháistín Fionn,
 A croidhe 's a h-aigne ag gáiridh liom,
 A cíocha geala mar bhláth na n-úbhall,
 'Sa píob mar eala lá Márta!

Cuirfá.

Is tusa mo rún, mo rún, mo rún,
 Is tusa mo rún a's mo ghradh geal,
 Is tusa mo rún, a's mo choman go buan -
 'Sé mo chreach gan tú agam ó'd mháthairín!

2.

Cara mo chroidhe mo Pháistín Fionn,
 Bh-fuil a dá ghruadh air lasadh mar bhláth na g-crann,
 Tá mise saer air mo Pháistín Fionn,
 Acht amháin gur ólas a sláinte!

Cuir fa.

Is tusa mo rún, mo rún, mo rún, 7c.

2. [sic]

Dá m-beidhinni annsa m-baile m-biadh sugradh a's greann,
 No idir dhá bharraile lán de leann;
 Mo shúirín a'm aici 's mo lámh faoi na ceann,
 Is súgach do ólfain a sláinte!

Cuir fá.

Is tusa mo rún, mo rún, mo rún, 7c.

3.

Bhí mé naoi n-oídhche a'm luidhe go bocht,
 Ó bheith sínte faoi an dílinn idir dhá thor,
 A chomainn mo chroídhe, a's mé ag smuaíneadh ort,
 'S nach bhfaghamsi le fead 'na le glaodh thú!

Cuir fá.

Is tusa mo rún, mo rún, mo rún, 7c.

ar lean

Aguisín D2 (e) ar lean

4.

Tréigfead mo charaid 's mo cháirde gaoil,
A's tréigfidh mé a mairean de mhnáibh a t-saoghail,
Ní thréigfead le'm mharthainn thú, grádh mo chroidhe,
Go sínfear a g-comhra faoi chlár mé!

Cuir fá.

Is tusa mo rún, mo rún, mo rún,
Is tusa mo rún, a's mo ghradh geal,
Is tusa mo rún, a's mo choman go buan,
'Sé mo chreach gan tú agam ó'd mháthairín!

'Páistín Fionn' i gcuasach Walsh, Irish Popular Songs with English Metrical Translations (1847: 100-105) (An t-aistriú go Béarla a dhéanann Walsh ar an amhrán anseo ar fáil in Aguisín D4 (a)).

Aguisín D3 – Amhrán: 'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh'Aguisín D3 (a)Atá sgéal beag agam le h-áriomh díbh

Atá sgéal beag agam le h-áriomh díbh
 Air réaltan mhaiseach do chrádhaigh mo chroidhe;
 Le h-éigion taithnimh 's grádh dá gnaoi,
 A n-géibhionn galair gur fhág mé!
 Is péarlach, bachallach tá gach dlaoi,
 'Na craobh-fholt crathach, go fáingioch síos;
 Gné na h-alan a snámh ar líng,
 'Na h-éadan geanamhail, náireach!

Is caol a mala ar bháith-dhearc rín,
 Chuir saoghad go daingion am lár go tínn;
 Na caora a sbairnn le sgáil an aoil
 Go tréan na leacain ghlain mhánladh.
 A béal is tanna 's as áilne gnaoi,
 A déid-mhion chaile gan cháim a mnaoi,
 Is léir gur binne ná cláirsioch chaoin,
 Gach bhéarsa chanan an bháin-chneis.

Venus, banaltra bhláith, na gnaoi,
 'S Helen ghreanta thug ár na Traoi;
 Déirdre mhaiseach re'r fágbhadh Naois
 Go faon a nEamhainn, 's a bhráithre!
 A scéimh 's a bpearsainn, ní táire díobh,
 An bhéith-si a chanaim, thug bárr ó mhnaoi;
 'S as baoth an dearmad Bláithnid ghrinn
 Thúg éag do Chú Roí mhac Dáire!

Tá gléire an t-sneachta gach tráith 'na píb,
 'S gné na mama-dheas, bhláthmhar, chruinn;
 Sgéimh a seanga-chuirp álúinn, chaoil,
 Is an t-aol a taithniomh na bán-chroibh.
 Ní'l éisg le h-amharc go bráth ar líng,
 Ná éanlaith seasamh ar bhárr na g-craoibh,
 Ní'l gné ná samhult le fághail air téar,
 Nach léir di tharruint ar bán-bhrait.

ar lean

Aguisín D3 (a) ar lean

Do léighfin seanchas chláir na n-Gaoidheal,
 'S réim na Breatain do chrádhaigh mo chroidhe!
 Léighim na psailm ba ghnáth go bínn,
 Ag cléire ag cantain a d-trátha.
 Air théada spreagáinn go gáibhtheach Reel,
 Do leighisfinn galaraibh sláinte croidhe,
 Ar thaobh na faithche níor thláth mo ghníomh,
 Ag déanamh airte ná tráchtaim!

Féach-sa a charadh cia b'fhearr dhuit sinn,
 Gan spré, gan fearan mar táim, gan bhuidhin,
 Ná créice searbh bheidheach lán do phuimp,
 Do bhéarfach aithis is cáin duit!
 Dá réir sin tarraig am dháil, gan sgíth,
 Is déin mo chabhair ó'n m-bás so am chroidhe,
 'San té do cheannaigh le grása sinn,
 Béarfadh caithiomh is fághail dúinn.

'Atá sgéal beag agam le h-áriomh díbh', lámhscríbhinn RIA 24 L 12, 473-478, ó lámh Mhíchil Uí Annracháin, 1857. Tá an leagan céanna le fail in The Poets and Poetry of Munster (2ú heagrán), áirithe ag O'Daly faoin teideal 'An Páisdín Fionn' (1850: 176-181).

Aguisín D3 (b)Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh

Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh
 Ar réaltan mhaiseach a chráigh mo chroí;
 Le éigean taitnimh is grá dá gnaoi,
 I ngéibheann galar gur fhág mé.
 Is péarlach, bachallach tá gach dlaoi
 Ina craobhfholt creathach go fánach síos;
 Gné na heala ag snámh ar linn
 Ina héadan geanúil náireach.

Is caol a mala ar bháthdhearc righin,
 Gur saighead go daingean i mo lár go tinn;
 Na caortha sparainn le scáil an aoil
 Go tréan ina leacain ghlan mhánla.
 A scéimh is a pearsainní táire daoibh,
 An bhé seo a chanaim, thug barr ó mhnaoi;
 Agus is baoth an dearmad Bláthnad na greann
 A thug éag do Chú Roí mhac Dáire.

Tá gléire an tsneachta gach tráth ina píob
 Is gné ina muma deas, bláfar, cruinn;
 A scéimh is a seangach álainn, chaol
 Agus an t-aol ag taitneamh ina báncroibh.
 Níl iasc le amharc go brách ar línn,
 Ná éanlaí seasamh ar bharr na gcraobh;
 Níl gné ná [samhailt] le fáil ar thír
 Nach léir di tarraigtear lánbhrat.

Léifinn seanchas Chlár na nGael
 Agus réim na mBreatan a chráigh mo chroí;
 Léim na sailm go gnáthach binn,
 Le cléir ag cantain na dtrátha.
 Ar théide spreagann gáthach ríl
 A leigheasfadhbh galar agus sláinte chroí;
 Agus ar thaobh an fhaiche níor thláith mo ghníomh,
 Ag déanamh gaisce ná tráchtaim.

ar lean

Aguisín D3 (b) ar lean

Féachsa, a chara, cé mb'fhearr duit sin,
Gan spré gan fearainn mar táim, gan mhaoin;
Ná créice searbh a bheadh lán do phoimp
Ag déanamh aithise agus cháin duit.
Dá réir sin, tarraing i mo dháil gan scíth
Agus dein mo chabhair ón mbás seo do mo chloí;
Agus an Té a cheannaigh le grása sinn,
Béarfaidh caitheamh agus fáil dúinn.

'Tá scéal beag agam le n-áireamh daoibh', bailithe ag Seán Mac Mathúna sa bhliain 1935 ó Thomás Mac Gearailt (79), An Fraoch, Sráid na Cathrach (CBÉ 118: 145)

Aguisín D4 – Amhrán: 'An Páistín Fionn' – leaganacha le Béarla

Féach Aguisín D2 (a) don aistriú le John D'Alton, 'Paistheen Fionn', mar a fhaightear é in Irish Minstrelsy, or, Bardic Remains of Ireland, with English Poetical Translations (Ó hArgadáin, 1831: 216-219). Is é aistriú D'Alton a úsáideann Moffat chomh maith dá The Minstrelsy of Ireland (1897: 176-177).

Aguisín D4 (a)The Fair Young Child

My *Páistín Fionn* is my soul's delight –
 Her heart laughs out in her blue eyes bright;
 The bloom of the apple her bosom white,
 Her neck like the March swan's in whiteness!

Chorus.

O! you are my dear, my dear, my dear,
 O! you are my dear, and my fair love;
 You are my own dear, and my fondest hope here;
 And O! that my cottage you'd share, love!

Love of my bosom, my fair *Páistín*,
 Whose cheek is red like the rose's sheen;
 My thoughts of the maiden are pure I ween,
 Save toasting her health in my lightness!
 O! you are my dear, my dear, &c.

Were I in our village where sports prevail,
 Between two barrels of brave, brown ale,
 My fair little sister to list my tale,
 How jovial and happy I'd make me!
 O! you are my dear, my dear, &c.

In fever for nine long nights I've lain
 From lying in the hedge-row beneath the rain,
 While, gift of my bosom! I hop'd in vain,
 Some whistle or call might awake ye!

From kinsfolk and friends, my fair, I'd flee,
 And all the beautiful maids that be,
 But never I'll leave sweet *gradh mo chroidhe*,
 Till death in your service o'ertake me!

ar lean

Aguisín D4 (a) ar lean

Chorus.

O! you are my dear, my dear, my dear,
O! you are my dear, and my fair love;
You are my own dear, and my fondest hope here;
And O! that my cottage you'd share, love!

'The Fair Young Child', aistriú Walsh, mar a fhaightear taobh le taobh é leis an leagan Gaeilge, 'Páistín Fionn', in Irish Popular Songs (1847: 100-105). Baineann Joyce (1901: 15-16) agus Hannigan agus Clandillon (1927: Uimh. 36) leas as an aistriú seo.

Aguisín D4 (b)Pastheen Fionn

Oh, my fair Pastheen is my heart's delight,
 Her gay heart laughs in her blue eye bright,
 Like the apple blossom, her bosom white,
 And her neck like the swan's on a March morn bright.

Then Oro, will you come with me, come with me, come with me?
 Oro will you come with me, brown girl sweet?
 For oh! I would go thro' snow and sleet,
 If you would but come with me, brown girl sweet.

Love of my heart, my fair Pastheen!
 Her cheeks are as red as the rose's sheen;
 But my lips have tasted no more, I ween,
 Than the glass I drank to the health of my queen!
 Then Oro, come with me! come with me! come with me! &c.

Were I in the town, where's mirth and glee,
 Or 'twixt two barrels of barley bree,
 With my fair Pastheen upon my knee,
 'Tis I would drink to her pleasantly!

Nine nights I lay in longing and pain,
 Betwixt two bushes, beneath the rain,
 Thinking to see you, love, once again;
 But whistle and call were all in vain!
 Then Oro, come with me! come with me! come with me! &c.

I'll leave my people, both friend and foe;
 From all the girls in the world I'll go;
 But from you, sweetheart, oh, never! oh no!
 Till I lie in the coffin, stretched cold and low.
 Then Oro, come with me! come with me! come with me! &c.

'Pastheen Fionn', aistriú 'from the Irish by Sir Samuel Ferguson' in The Irish Song Book: with Original Irish Airs (Graves, 1894: 62-63)

Aguisín D4 (c)

Páistín Fionn

Cóipcheart

Leagan Michael 'Straighty' Flanagan den 'Pháistín Fionn' as Béarla, taifeadta 1970idí, cnuasach Carroll Mackenzie (CM, 2017 xx)

Aguisín D5 – Amhrán: 'Lone Shanakyle' – BéarlaAguisín D5 (a)Lone Shanakyle

Far, far from the Isle of the holy and grand
 Where the wild oxen fatten and grave men do stand;
 All lowly and lone in a far distant strand –
 Will I wander and pine for you, dear Erin.

For it's lonely and sad I roam,
 Far from my island home
 Where the wild waves are surging foam –
 Headlands appearin'
 Clouded in silver spray,
 Splashing o'er heavens ray
 Lies the gloom of your glory dear Erin.

Sweet, sweet Inishcatha, the isle of the blest,
 Fit place for a saint or a warrior's rest,
 With your sentinel round tower and your watery crest
 And your mourning waves wail lovely Erin.

Sad, sad are my thoughts in this dreary exile;
 Dark, dark are the night clouds o'er lone Shanakyle.
 Where the murdered sleep silently, pile upon pile
 In the coffinless graves of you Erin.

There is nothing left now, holy isle, of thy name,
 But the ruin of your glory, your grandeur and fame,
 But the foul foreign laws of your sorrow and shame
 And the blood of your dearest ones, Erin.

I am watching and praying thro' the length of the night
 For the dawning of freedom, the signal for fight;
 My rifle is ready – my sabre is bright
 Just to strike one true blow for you, Erin.

'Lone Shanakyle', leagan as clóscribhinn neamhfoilsithe Notes on Family History and Other Items (Lch. 14); bunaíodh na nótáí inti ar stair na háite 'almost exclusively' ar chuntas Pat Ryan (1850-1945), fear a mhair i gCeathrú an Chalaidh, agus scriobh an tAth. Ryan an chéad dréacht diobh sa bhliain 1943 (Ryan, 6)

Aguisín D5 (b)

Lone Shanakyle

Cóipcheart

ar lean

Aguisín D5 (b) ar lean

Cóipcheart

'Lone Shanakyle', bailithe ag Séamus Mac Mathúna ó Michael 'Straighty' Flanagan, an Baile Dubh Beag, Eidhneach, Co. an Chláir, 1973-74 (Cartlann CCÉ, 2017b; Mac Mathúna, 1977: 23)

Aguisín D6 – Amhrán: 'Amhrán an *skate*'

Amhrán an *skate*

Tá scéilín agam le háireamh daoibh
Gurb í *skate* ón bhfarraige a chráigh mo chroi
Chuir sí Súilleabhán neartmhar ar chúl a chinn,
Ná go ndeaghaidh sí ina mhullach in airde.

Bhí Léas á tarraigte nó gur chaill sé an bhrí
Agus orlach níorbh fhéidir leis í a thabhairt chun cinn,
Nó gur tháinig Tomás Mhártain agus arm an rí,
Agus stracadar trasna ar an gcarr í.

Is fearrde an Calaithe is Cill Stoithín
An *skate* úd a tharraingt go Réithe an ghrinn;
Conán dá mairfeadh a shásódh sí,
Agus mórchuid eile dá bhráithre.

Cheap an fear gasta ó Réithe an ghrinn
Go raibh aige margadh ón stracaire buí:
Is amhlaidh a bhí sí i gan fhios dó pollta ina croí
Agus tairbhe na hola ag Pádraig.

Chuaigh smut di ar bhainis go Cnoc Móibhín

...

'Amhrán an skate', bailithe ag Tadhg Ó Murchú sa bhliain 1942 ó Sheán Ó Meachair, Rinn an Bhile, Maigh Fhearta (CBÉ 861: 1092)

Aguisín D7 – Amhrán: 'The Plains of Leadmore'The Plains of Leadmore

1.

All ways I'm perambulating
 Traversing the regions all round
 Like the mariner hard? navigating
 To what ever nation he's bound
 I sojourned the world and there in
 I met not aplace yet before
 So sweet as that green spot of Erin
 The beautiful plains of Lead More.

2.

The Orrange tree olive and cedar
 Box and beech there indeed grow
 And Vine branches much grander than either
 Beside a clear lake in a row.
 Their Verdure is never Decaying
 Green mantles they wear and yet more
 The winter God's will is obeying
 It never prevails in Lead More

3.

Its prospect surpasses each nation
 The surrounding region so green
 The atlantic and Mediterranean
 The Yacht and bark sailing are seen
 Buildings are much Decorating
 Its Quay and its seabeaten shore
 And echoes still riverbarating
 In the Chrystaline streams of Lead More.

4.

Its meadows embellished by nature
 Are ever spontaneous and green
 Its health to each helpless sick creature
 To participate in the scene
 Receptions to welcome a strainger
 Who sit and partake of their store
 Not one like a dog in a mainger
 Possesses a seat in Lead More.

ar lean

Aguisín D7 – Amhrán: 'The Plains of Leadmore' ar lean

5.

Each blooming and beautiful angel
 At sunset Surveying this grove
 The adamant heart would invegle
 Just as the fairone hath jove
 There Champions are seldom engageing
 Their tenderness spareng the gore
 But lovers in Couples still rangeing
 The green flowery Vales of Lead More.

6.

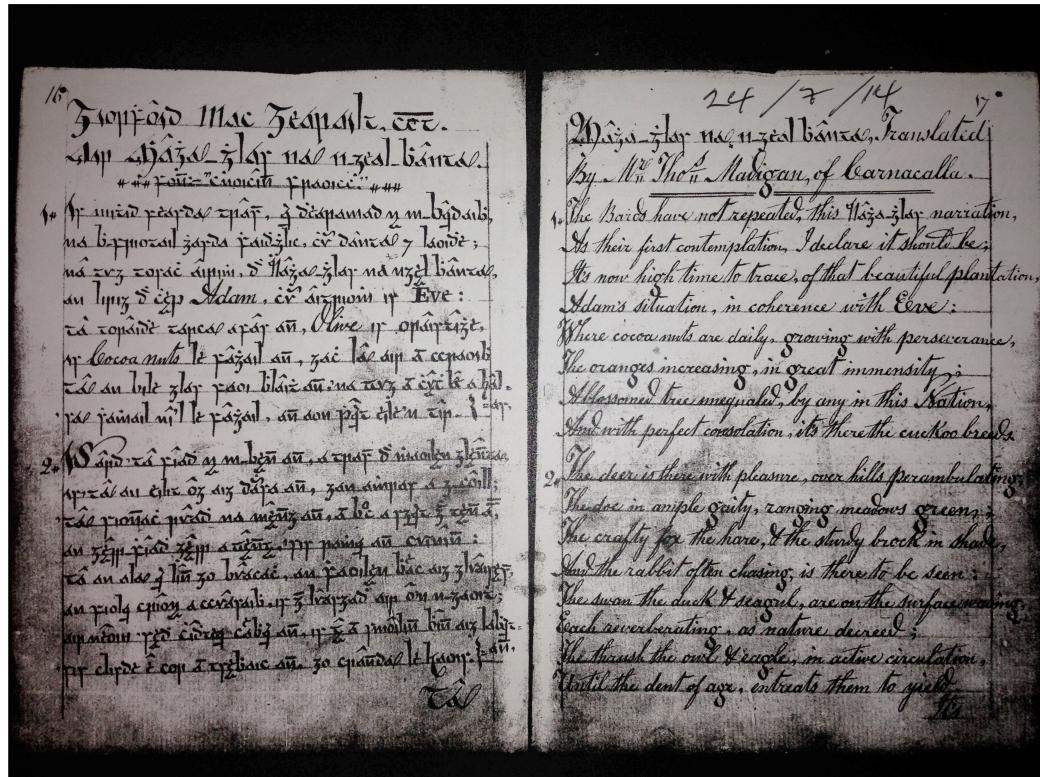
There the Linnet, the spinnet & heathcock
 The Patridge and Phenix abide
 The widgeon the pigeon the peacock
 The trush and the Quail in their pride
 The fox and the badger so teasing
 The rabbit the hare and wild boar
 By hunts men are frequently chaseing
 Along the grand Vales of Lead More.

7.

Each symptom Distinguished by nature
 Resembles that place *tior na nóg*
 Its pictures and pillars in feature
 Present them of Egypt in vogue
 There Bonapart got his spread Eagles
 Its useless to say any more
 But God with aband of his angels
 Abide on the Plains of Lead More.

'The Plains of Leadmore', 'by Thomas Madigain [...] The foregoing song is adapted to the air of Bean Rúe or Collien Deas cruite na mbóe'; Lámhscríbhinn le Mícheál Ó hAnnacháin, 1831 (RIA 23 I 48, 111-113)

Aguisín D8 – 'The bards have not repeated this Mágha Ghlas narration'

'Air Mhágha Ghlas na ngealbhánta' le Giorfhoíd Mhic Ghearailt, agus aistriú Thomáis Uí Mhadagáin a thosaíonn 'The bards have not repeated this Mágha Ghlas narration'; lámhscríbhinn RIA 24 L 12 (16-21), ó lámh Mhíchil Uí Annracháin, 1857. Le caoinchead ó Acadamh Ríoga na hÉireann © RIA

Aguisín E – Varia

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy

Tras-scribhinn

Agallamh le Assumpta Kennedy sa chistin, tigh Thomáis Uí Mhadagáin, 14.08.15, 3pm ar aghaidh. Patrick, deartháir Assumpta, i láthair chomh maith.

– Tús –

Philip: So, em, this is awkward now once the - once the tape is rolling, of course

Assumpta: Okay! [gáire]

Philip: but, but there we are anyway. Where- where- where are we... Assumpta?

Assumpta: We're in Ferry Road, Carnacalla, Kilrush, Co. Clare.

Philip: Good. And, em, what - the - w-what- what place are we in?

Assumpta: We're in the home of Thomas Madigan.

Philip: Okay. Okay. And who are you?

Assumpta: I'm Assumpta... Kennedy, née Madigan,

Philip: Okay.

Assumpta: ah, great-great-granddaughter of Thomas Madigan.

Philip: Okay. Okay. Good. And, ah, you're still living here in Carnacalla.

Assumpta: Still living in Carnacalla, yeah

Philip: You- ah - y-you're on this - you're actually on this road?

Assumpta: Yeah, at the end of this road.

Philip: Okay. So, new bungalow. T- t- I see there's a kind of a loop on the, on the road, isn't there? At the end, there's a lit- the- kind of a boreen that seems to go down towards Poulasherry there

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Assumpta: Oh, there is, yeah

Philip: and then it kind of comes around

Assumpta: there is, yeah, it goes into a farm, farmyard

Philip: but that's... but that's kind of like a tractor... road, really, it's not...

Patrick: [doiléir]

Assumpta: It's not used anymore, yeah ... [doiléir] not really used

Philip: Are there houses down there still?

Assumpta: Am, there's a, uh, there's a farm and an old house; there's nobody living in it

Philip: Okay

Assumpta: [doiléir] belong to Williams's

Philip: Right, yeah.

Assumpta: Yeah...

Philip: And- are- is this now, is this- t-this house here, now, this is South Carnacalla?

Assumpta: This is South [doiléir] Carnacalla

Philip: Ah... Or... Carnacalla South

Assumpta: Carnaca - yeah, yeah...

Philip: [doiléir] there's Carnacalla North up the way,

Assumpta: Yeah

Philip: ...kind of thing, yeah, yeah

Assumpta: That's right

Philip: Yeah. Good... And, em... w- di- the, the place then where you grew up... w-what house was that?

Assumpta: That was this house.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Philip: That was this house.

Assumpta: Yeah.

Philip: So this is where you were born and reared?

Assumpta: This is where I was born and reared...

Philip: ... and all [?]

Assumpta: ... 'til I left in '78

Philip: Right. Right, okay. And, em... the whole lot of you was in here and whatever, like, and your mother then... would- was she born here as well?

Assumpta: She was born here as well, yeah...

Philip: In this house.

Assumpta: ... she was, and she was Madigan...

Philip: Yeah

Assumpta: ... and married Madigan.

Philip: Okay. Okay. So, it was... Oh, I see what you mean. So, th- th- it was actually two Madigans that got married then?

Assumpta: Yeah, yeah [gáire]

Philip: Oh, okay, grand, I must have a look now at the old...

Assumpta: Just to make it more complicated!

Philip: Yeah! [gáire] But sure there was a whole nest of them, anyway, wasn't there?

Assumpta: Yeah, there was, yeah.

Philip: ...something about seven or ei-... was there nine or ten... Madigan families around here?

Assumpta: There was said at some stage there was about fourteen...

Philip: Yeah...

Assumpta: ...but I wouldn't know, exactly.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Philip: Yeah, I was looking at Griffith's evaluation there, 'twas...

Assumpta: Okay.

Philip: 'twas fairly...

Assumpta: Yeah, yeah, yeah...

Philip: 'twas... Yeah. 'Twas a - 'twas a bit of a - 'twas a bit of a nest of them alright, yeah. But anyway. Am... yeah, what I wanted... because you had talked about it before, we had spoken about it... the whole idea of... ah, where Thomas Madigan spent his life...

Assumpta: Yes, yes.

Philip: Yeah. That, ah, okay, he may have been born here, you think, but...

Assumpta: We're not a hundred per cent sure, he was born... in the area; we-growing up we were led to believe he was born in this house, but we're not, 'cause there's references now to Leadmore...

Philip: Yeah

Assumpta: ... that we're... not sure where they came from.

Philip: Right...

Assumpta: Am...

Philip: Right...

Assumpta: ... but growing up, this is where we... were told.

Philip: Okay. And, ah, then again, ah, talking on the record here now... ah... how about... d-did he spend all of his life... here in Kilrush?

Assumpta: Well that we're not sure of either... am... we- we- we don't know of any travels that he made... He could possibly have made them, we're not aware of them.

Philip: Mmm.

Assumpta: Am... as I say, there is a reference... am... to being in exile in 'Lone Shanakyle'... am... but growing up I know that my mother would have said to me... that... she didn't think he was ever... abroad.

Philip: Okay.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Assumpta: Now, whether she... presumed or... thought that herself, or whether it was passed on to her, I wouldn't be sure of that.

Philip: So you wouldn't know if she had been quoting anybody else?

Assumpta: No. No.

Philip: Yeah. [doiléir]

Assumpta: At- At the time I was probably too young and not paying attention or...

Philip: Right. But...

Assumpta: ... hadn't the interest in it.

Philip: ... do you think it was, was it a reaction to the song... I wonder?

Assumpta: It- It was discussed, i- it was- it was said at the time when the song had come to light...

Philip: Mmm

Assumpta: ... which was around that - my first recollection was around 1975...

Philip: Okay

Assumpta: ... ah, when Tom Byrne had written to her.

Philip: Right, okay, and tha- and then it came up as a subject, did it?

Assumpta: Yeah...

Philip: [doiléir] oh, I see.

Assumpta: ... not a big subject...

Philip: Yeah...

Assumpta: ... I'd say at the time, I probably was too young and not, not particularly interested...

Philip: Yeah... but, her opinion was... that...

Assumpta: ... yeah, she, she... thought that he wasn't abroad, but as I say I don't know where she got that from.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy *ar lean*

Philip: Right. Right, okay. Good. The- The, am... ye showed me the portrait there... ah... of... Thomas Madigan, kind of thing, you know... and... ah... what was it... the, you were saying there that... you might have had some notion about when it was done, or where it was done?

Assumpta: Well, she, our mother always told us that it was done not long before he died.

Philip: Okay.

Assumpta: Which was he died in- in '81, 1881...

Philip: Yeah... and em, as regards where it was done?

Assumpta: It was done in Kilrush, he seemingly walked from the house, here, into Kilrush...

Philip: Uhum. Okay...

Assumpta: ... but like that we didn't, we don't know who did it.

Philip: Right. And it was framed, reframed, in 1974.

Assumpta: Yes...

Philip: ... as it says on the back of the...

Assumpta: Yeah

Philip: ... as it says on the back of the image there. The thing, then, 'Lone Shanakyle', that came up around in the 1970s? Yeah, as in, like, that that's when you learnt it?

Assumpta: That's, no, I didn't learn it at all at the time, no, no...

Philip: Oh you [doiléir], you didn't learn it at all at the time, no?

Assumpta: No, not at all, em, it just, the letters were coming to my mother and Séamus Mac Mathúna and... am... but she kept all that stuff, you know in the house, and then I had left... home, so 'twas... I don't know when it was, in the... nineties...

Philip: Yeah...

Assumpta: ... when I actually learned it.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy *ar lean*

Philip: Okay. Okay. And, so, ah, was it being sung, at all, locally, to your knowledge? Did ye ev- did ye ever hear it?

Assumpta: N...no; we had heard that diff- that man of the Flanagans had sang it, am, but we, no we'd never heard it...

Philip: The Flanagans now being...?

Assumpta: ... nobody... Michael Fla- that Michael Flanagan...?

Patrick: Inagh.

Assumpta: Inagh. Yeah.

Philip: Michael Flanagan in Inagh? Oh I see, I see, yeah.

Patrick: 'Twas a very bad recording [doiléir] I remember it.

Philip: Hah?

Assumpta: It was a bad recording.

Patrick: 'Twas... a very bad recording.

Philip: Yeah

Patrick: When I heard it first it was a very... bad re- but of course he was an old man.

Philip: Yeah.

Assumpta: Yeah.

Philip: Yeah.

Assumpta: But no we have nobody around here would have sang it, that we know of; we...

Philip: Okay

Assumpta: ... I never heard, or, I don't know whether you did or not, we'd never heard anyone singing it.

Philip: So, you never actually *heard* the song, ah, yourselves, you never heard it being sung.

Assumpta: No.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Philip: Okay, grand. Did ye ever hear *about* the song?

Assumpta: We would have heard about it from... the, when, when the... words of it came to the house that time [doiléir]...

Philip: Yeah. Only, only from the time of that letter, like, you wouldn't have heard people talking about it before that, like?

Assumpta: No...

Philip: Yeah...

Assumpta: ... No...

Philip: ... so it wouldn't have been... much... in conversation [doiléir]...

Assumpta: ... but we were young then, so we wouldn't have, you know...

Philip: ... yeah, yeah, yeah...

Assumpta: ... [doiléir] involved in that kind of conversation!

Philip: Okay. Okay.

Assumpta: ... probably

Philip: Yeah... Let me see now is there anything... ah, oh yeah, 'The Plains of Leadmore'; how do you know about that?

Assumpta: Am, that came up sometime after, after 'Lone Shanakyle' words came to the house... ah, I think it was probably Tom Byrne again who, am...

Philip: Yeah...

Assumpta: ... came across 'The Plains of Leadmore' but...

Philip: Right.

Assumpta: ... but I've never heard that sung, and I've, don't know anything really...

Philip: ... right...

Assumpta: ... about it.

Philip: Right, right. Yeah. Yeah. Yeah, okay. Good, good.

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Patrick: Don't even know the air of that song or... if there's an air to it.

Philip: W- well there is an air to it, alright. I mean, as... w- w- we were looking at it there in the manuscript, the, 'Cailín Deas Crúite na mBó', to, or 'Cailín Rua', am... either one of those two airs are suggested by the, by the manuscript, or whatever like.

Patrick: Oh.

Philip: But, em... either way, it wouldn't have been spoken of?

Assumpta: No.

Philip: Yeah...

Assumpta: No.

Philip: It wasn't even...

Assumpta: It m-maybe referenced to it at the time when these letters were coming in...

Philip: Mmm.

Assumpta: ... to the house in '75...

Philip: Yeah.

Assumpta: ... but, am, it was never discussed or looked into or...

Philip: Right, right, yeah, yeah. Yeah... Okay; I think, ah, I think I have everything I need...

Assumpta: Okay!

Philip: ... Is there anything you want to go on record as saying? [Gáire]

Assumpta: No! [Gáire]

Philip: Do you want to chastize me for my boldness! [Gáire]

Assumpta: No, just that, about him being in exile, it's only just that, eh, that that's where I'm just saying exactly what was said...

Philip: Yeah.

Assumpta: ... at the time...

Aguisín E – Agallaimh (a): Agallamh le Assumpta Kennedy ar lean

Philip: Yeah.

Assumpta: ... so, whether it's fact, or whether she...

Philip: Oh, sure yeah...

Assumpta: ... decided herself, that's really the main thing, that...

Philip: ... yeah, I mean, look, it's, it's, i-it's family lore...

Assumpta: Yeah.

Philip: ... it's family lore...

Assumpta: Yeah, yeah.

Philip: ... it's not, it's not, documentation...

Assumpta: Yeah yeah [Gáire]...

Philip: ... as such kind of thing it's just kind of, what you heard...

Assumpta: That's right, yeah...

Philip: ... what was being said...

Assumpta: Yeah.

Philip: ... tha- what was heard what was said...

Assumpta: That's right, yeah, yeah...

Philip: kind of thing, that's th-that's the way it is, yeah, yeah, good, good, yeah... Good then.

Assumpta: Now, that's it...

– Críoch –

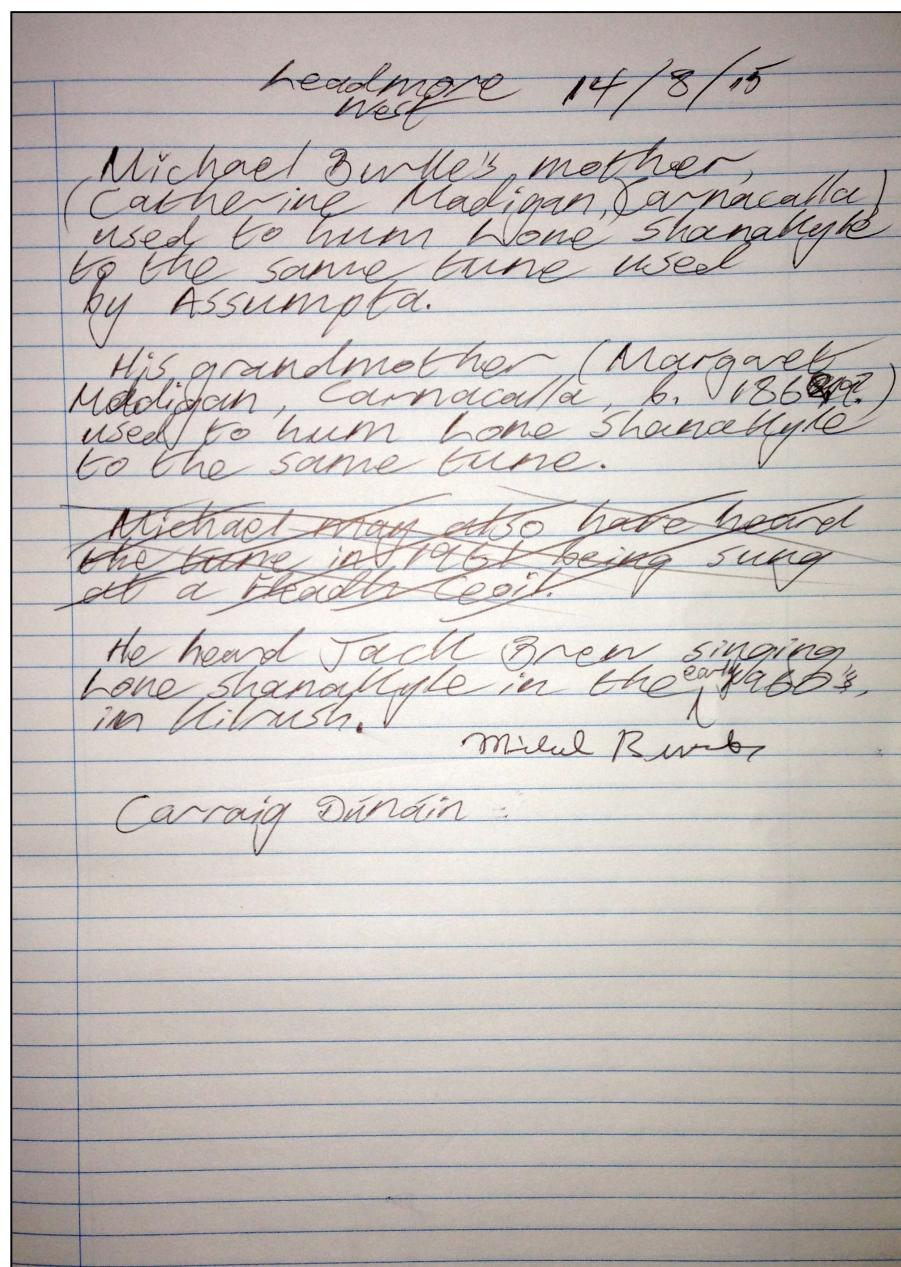
Aguisín E – Agallaimh (b): Cead ó na faisnéiseoirí

Assumpta Kennedy, Ceathrú an Chalaidh, Cill Rois, 14 Lúnasa 2015:

<p style="text-align: center;"><u>Consent Form</u></p>	
<p>I agree to be interviewed by Philip Fogarty, and understand that the information which I give may be used by him in his doctoral research.</p>	
<p>I grant permission for the interview to be recorded and transcribed, and to be used only by Philip Fogarty in his studies. I grant permission for any material arising from the interview to be published as part of Philip Fogarty's doctoral research.</p>	
Signed	<u>Assumpta Kennedy</u>
Date:	<u>14-08-2015</u>
Place:	<u>Carroncalla, Uilenshi G Clace.</u>

Aguisín E – Agallaimh (b): Cead ó na faisnéiseoirí *ar lean*

Michael Burke, Léid Mhóir Thiar, Cill Rois, 14 Lúnasa 2015:

Foinsí tagartha

Foinsí príomha

Foinsí Stáit/Rialtais/Údarás áitiúil

Bord Forbartha Chontae an Chláir, 2001. *Social, Economic and Cultural Profile of County Clare: Map 4.* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir.
Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/profile/ccdb/maps/map_4.htm (léite 12 Eanáir 2014).

Coimisiún na Gaeltachta, 1926. *Gaeltacht Commission: Report.* BÁC: Oifig an tSoláthair.

DIPPAM/EPPI, 2017 (Documenting Ireland: Parliament, People and Migration) / EPPI (Enhanced British Parliamentary Papers on Ireland). *Return of outrages reported to Constabulary Office in Ireland, 1869* [ar líne]. House of Commons 1870 (60) LVII.353. Ar fáil ag: http://www.dippam.ac.uk/eppi/documents/15488/eppi_pages/405336 (léite 1 Iúil 2017).

Irish General Register Office. *Civil Registration Deaths Index, 1864-1958.* Irish General Register Office, BÁC.

Príomh-Oifig Staidrimh na hÉireann, 1928-1966.

Census 1926 Reports

Census 1936 Reports

Census 1946 Reports

Census 1951 Reports

Census 1956 Reports

Census 1961 Reports

[ar líne]. BÁC, Corcaigh: Príomh-Oifig Staidrimh na hÉireann. Ar fáil ag: http://www.cso.ie/census/historical_reports.htm (léite 1 Samhain 2013).

Nuachtáin 1849 ar aghaidh

Clare Journal and Ennis Advertiser

Freeman's Journal

Illustrated London News

Limerick Chronicle

The Colonist (an Nua-Shéalaínn)

The Mercury (an Tasmáin)

Weekly Freeman

Lámhscríbhinní is Foinsí Béaloidis

Cnuasach Bhéaloideas Éireann:

- CBÉ 11
- CBÉ 38
- CBÉ 39
- CBÉ 71
- CBÉ 118
- CBÉ 296
- CBÉ 445
- CBÉ 501
- CBÉ 593
- CBÉ 861
- CBÉ 961
- CBÉ 1276
- CBÉ 1277
- CBÉ 1517

As Bailiúchán na Scol:

- CBÉ s602
- CBÉ s612
- CBÉ s617

Cnuasach Bhéaloideas Éireann, An Coláiste Ollscoile, BÁC.

Lámhscríbhinní Acadamh Ríoga na hÉireann:

- RIA 12 Q 13
- RIA 23 I 48
- RIA 24 B 33
- RIA 24 L 12

Acadamh Ríoga na hÉireann, BÁC.

Lámhscríbhinní Gaeilge Cholaiste Phádraig, Má Nuad

Ls. C 74 g (9).

Colaiste Phádraig, Má Nuad.

Lámhscríbhinní Gaeilge, Leabharlann Cuimhneachán Mhic Suibhne, Cill Chaoi

Ls. 1 – 8.

Leabharlann Cuimhneachán Mhic Suibhne, Cill Chaoi.

Lámhscríbhinní Mhuintir Cheit, Leabharlann Phoiblí Chill Rois.

Páipéir Tom Byrne, seilbh mhuintir Uí Mhadagáin, Cill Rois.

Bailiúcháin cheoil is amhrán

- Bodleian Libraries, 2017. *Broadside Ballads Online from the Bodleian Libraries* [ar líne]. Oxford: Bodleian Libraries. Ar fáil ag: <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk> (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017a. *Broadside Ballads Online from the Bodleian Libraries - Viewing: 2806 c.16(21) ('Nell Flaherty's drake', Edition Bod21834, Roud 3005)* [ar líne]. Oxford: Bodleian Libraries. Ar fáil ag: <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk/view/sheet/27334> (léite 1 Iúil 2017).
- Bremner, R., 1757. *Thirty Scots Songs for a Voice and Harpsichord*. Dún Éideann: Robert Bremner.
- Bremner, R., 1758. *Instructions for the Guitar*. Dún Éideann: Robert Bremner.
- Bunting, E., 1796. *A General Collection of the Ancient Irish Music, Vol. 1* [ar líne]. Londain agus Baile Átha Cliath: Preston & Son. Ar fáil ag <https://www.itma.ie/digital-library/text/bunting-vol-1> (léite 1 Iúil 2017).
- Carroll, J. agus Mackenzie, P., 2017. *Singers and Songs of County Clare: from the Carroll Mackenzie Collection* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: <http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/index.htm> (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 i. '*Clare to the Front': Singers and Songs of County Clare: from the Carroll Mackenzie Collection*' [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/clare_to_the_front_msflanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 ii. '*The Kilkee Drowning*' CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/the_kilkee_drowning_mreidy.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 iii. '*Peggy McMahon*' CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/peggy_mcmahon.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 iv. '*Nora and Susie Cleary*' CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/nora_cleary.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 v. '*Nonie Lynch*' CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/nonie_lynch.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 vi. '*Katie Droney*' CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/katie_droney.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017 vii. '*Mac and Shanahan*' CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/mac_and_shanahan_ncleary.htm (léite 1 Iúil 2017).

- _____, 2017 viii. '*The Croppy Boy*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/croppy_boy_tlenihan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 ix. '*The Cattle Drivers*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/the_cattle_drivers_msflanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 x. '*Clare to the Front*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/clare_to_the_front_msflanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xi. '*Cailín deas crúite na mbo'*, CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/cailin_deas_cruite_mbo_tlenihan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xii. '*Mary Cassidy*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/mary_cassidy_mreidy.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xiii. '*Ellen, Miss Brew*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/ellen_miss_brew_pmcnamara.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xiv. '*Kathleen*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/kathleen_pmcinerney.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xv. '*Kilrush*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/kilrush_jbaker.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xvi. '*Grá Geal Mo Croí*', CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/gra_geal_mo_croi_ncleary.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xvii. '*The Hills of Glendore*' (Pat MacNamara), CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/the_hills_of_gленdore_pmcnamara.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xviii. '*The Hills of Glendore*' (Tom Lenihan), CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/the_hills_of_gленdore_tlenihan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xix. '*Lone Shanakyle*' (Michael 'Straighty' Flanagan), CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/lone_shanakyle_msflanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xx. '*Páistín Fionn*' (Michael 'Straighty' Flanagan), CM [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/paistin_fionn_msflanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).

- _____, 2017 xxi. '*Páistín Fionn*' (Pat MacNamara), *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/paistin_fionn_pmcmara.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxii. '*Lone Shanakyle*' (Tom Lenihan), *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/lone_shanakyle_tlenihan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxiii. *Michael 'Straighty' Flanagan*, *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/michael_straighty_flanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxiv. '*Nell Flaherty's Drake*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/nell_flahertys_drake_mreidy.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxv. '*Around the Hills of Clare*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/around_hills_clare_tlenihan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxvi. '*Little Ball of Yarn*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/little_ball_yarn_ncleary.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxvii. '*Banks of Sweet Dundee*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/banks_of_sweet_undee_msflanagan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxviii. '*O'Reilly from the County Kerry*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/oreilly_from_county_kerry_mreidy.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxix. '*The Girl from Clahandine*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/the_girl_from_clahandine_mhowley.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxx. '*Paddy's Panacea*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/paddys_panacea_tlenihan.htm (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017 xxxi. '*Nora Daly*', *CM* [ar líne]. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/nora_daly_pegmcmahon.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Comhaltas Ceoltóirí Éireann, 2017. *Cartlann Ceoil Traidisiúnta an Chomhaltais* [ar líne]. BÁC: Comhaltas Ceoltóirí Éireann. Ar fáil ag: <http://comhaltasarchive.ie/> (léite 1 Iúil 2017).
- _____, 2017a. '*Bríd Óg Ní Mháille*': *Cartlann Ceoil Traidisiúnta an Chomhaltais* (Téip T346) [ar líne]. BÁC: Comhaltas Ceoltóirí Éireann. Ar fáil ag: <https://archive.comhaltas.ie/tracks/9172> (aimsithe 01 Iúil 2017).

- , 2017b. ‘*Lone Shanakyle*’: *Cartlann Ceoil Traidisiúnta an Chomhaltais [ar líne]* (Téip T 519, 1973/1974). BÁC: Comhaltas Ceoltóirí Éireann. Ar fáil ag: <http://comhaltasarchive.ie/compositions/32> (aimsithe 01 Iúil 2017).
- , 2017c. ‘*Ar Éirinn ní neosfainn cé hí*’: *Cartlann Ceoil Traidisiúnta an Chomhaltais [ar líne]* (Téip T006, 1966). BÁC: Comhaltas Ceoltóirí Éireann. Ar fáil ag: <https://archive.comhaltas.ie/tracks/133> (aimsithe 01 Iúil 2017).
- Cunningham, P., 1835. *The Songs of England and Scotland, Vol II.* Londain: James Cochrane and Co.
- de hÍde, D. (eag.), 1909. *Abhráin Ghrádh Chúige Connacht / Love Songs of Connacht* (5ú heagrán). BÁC: Gill.
- Freeman, A.M., 1920. ‘Irish Folk Songs’. *Journal of the Folk-Song Society*, 6 (23). Londain: Folk-Song Society, 95-205.
- Graves, A.P., 1894. *The Irish Song Book: with Original Irish Airs.* Londain: T.F. Unwin.
- Gunn, M., 1984. *A Chomharsain Éistigí agus Amhráin Eile as Co. an Chláir.* BÁC: An Clóchomhar.
- Hannagan, M. agus Clandillon, S., 1927. *Londubh an Chairn: Songs of the Irish Gaels.* Londain: Oxford University Press.
- Henry, S., 2010. *Sam Henry's Songs of the People.* Huntington, G., Herrmann, L., agus Moulden, J. (eag.) Athens GA: University of Georgia Press.
- Hoffman, F., 1877. *Ancient Music of Ireland from the Petrie Collection.* BÁC: Pigott & Co.
- Holden., S., 1810. *A Collection of Favorite Irish Airs Arranged for the Harp or Pianoforte.* BÁC: W. Power.
- Joyce, P.W., 1901. *Irish Music and Song: A Collection of Songs in the Irish Language Set to Music.* BÁC: M.H. Gill and Son
- Joyce, P.W., 1909. *Old Irish Folk Music and Songs: A Collection of 842 Irish Airs and Songs Hitherto Unpublished.* BÁC: Hodges, Figgis.
- Kennedy, P., 1975. *Folksongs of Britain and Ireland* [Leabhar agus Closchaiséad]. Londain: Cassell.
- Mac Mathúna, S., 1977. *Traditional Songs and Singers.* BÁC: Foilseacháin Chomhaltas Ceoltóirí Éireann.
- Moffat, A., 1897. *The Minstrelsy of Ireland* (4ú eagrán). Londain: Augener & Co.
- Munnelly, T., 1994. *The Mount Callan garland – songs from the repertoire of Tom Lenihan of Knockbrack, Miltown Malbay, County Clare* [Leabhar agus Closchaiséad]. BÁC: Comhairle Bhéaloideas Éireann.

- Munnelly, T., Edwards, A., Doorty, J. et al., 1990. *Local Songs [ar líne]*. Inis Díomáin: Ennistymon Festival of Traditional Singing. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/literature/local_songs/local_song_s.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Ó Baoill, S. agus Ó Baoill, M., 1975. *Ceolta Gael*. Corcaigh: Mercier.
- Ó Cillín, S.P., 1976. *Ballads of Co. Clare, 1850-1976*. Gaillimh: S.P. Ó Cillín agus P.F. Brannick.
- Ó Concheanainn, T., 1981. *Nua-Dhuanaire III*. BÁC: Instituid Ardleinn Bhaile Atha Cliath.
- Ó hArgadáin, S., 1831. *Irish Minstrelsy, or, Bardic Remains of Ireland, with English Poetical Translations*. Londain: Robins and Sons.
- Ó hEidhin, M., 1975. *Cas Amhrán*. Indreabhán: Cló Chois Fharraige.
- Ó Muirithe, D., 1980. *An tAmhrán Macarónach*. BÁC: An Clóchomhar.
- O'Daly, J., 1850. *The Poets and Poetry of Munster: A Selection of Irish Songs by the Poets of the Last Century* (2ú heagrán). BÁC: John O'Daly.
- O'Daly, J., 1861. *Laoithe Fiannuigheachta*. BÁC: Cumann Oisín.
- O'Neill, F., 1903. *O'Neill's Music of Ireland*. Chicago: Lyon agus Healy.
- Petrie, G., 1855. *The Ancient Music of Ireland Vol 1*. BÁC: Society for the Preservation and Publication of the Melodies of Ireland.
- Petrie, G., 1882. *The Ancient Music of Ireland Vol 2*. BÁC: Society for the Preservation and Publication of the Melodies of Ireland.
- Petrie, G., 2003. *Petrie's Complete Irish music: 1,582 traditional melodies*. Stanford, C.V (eag.). Nua Eabhrac: Dover.
- Roche, F., 1927. *Collection of Irish Airs, Marches and Dance Tunes, Vol. 1 [ar líne]*. BÁC: Pigott. Ar fáil ag: http://www.itma.ie/digitallibrary/score/roche_vol-1_1-100 (léite 3 Meitheamh 2015).
- Russell, M., 1991. *Micho's Dozen: Traditional Songs from the Repertoire of Micho Russell*. Munnelly, T. (eag.). Inis Díomáin: Ennistymon Festival of Traditional Singing.
- Ryan, W.B., 1883. *Ryan's Mammoth Collection*. Bostún: Elias How.
- Shields, H., 1998. *Tunes of the Munster pipers: Irish traditional music from the James Goodman manuscripts*. BÁC: Taisce Cheol Dúchais Éireann.
- Sibbald, J., 1797. *The Vocal Magazine: A Selection of the Most Esteemed English, Scots, and Irish Airs, Antient and Modern, Adapted for the Harpsichord or Violin, Vol. 1*. Dún Éideann: Stewart & Co.
- Surenne, J.T., 1854. *The Songs of Ireland Without Words for the Pianoforte*. Dún Éideann: Wood and Co.

Taisce Cheol Dúchais Éireann, 2015. *Taisce Cheol Dúchais Éireann* [ar-líne].
 BÁC: Taisce Cheol Dúchais Éireann. Ar fáil ag: <http://www.itma.ie/> (léite 12 Eanáir 2015)

Walsh, E., 1847. *Irish Popular Songs*. BÁC: Orr & gCuid.

Taifeadtaí: Dlúthdhioscaí is formáidí eile

Altan, 1993. *Island Angel* [CD]. Green Linnet.

Carroll, J. agus Mackenzie, P., 2004. *Around the Hills of Clare: Songs and a Recitation from the Jim Carroll and Pat Mackenzie Collection* [CD x2]. Musical Traditions / An Góilín.

Corrs, The, 2005. *Home* [CD]. EastWest U.K.

Déanta, 1997. *Whisper of a Secret* [CD]. Green Linnet.

Dervish, 1996. *At the End Of The Day* [CD]. Kells Music.

Devaney, H., O'Donnell, C., Gallagher, S. et al., 1975. *Songs in Irish Gaelic* [Closchaiséad]. Folktrax.

Flanagan, M., 1981. *Lone Shanakyle* [Téip Chaiséid]. Outlet Records.

Hall, R., 1995. *Irish Dance Music* [CD]. Topic.

Hanly, M. agus Ó Domhnaill, M., 1974. *Celtic Folkweave* [Albam LP]. Polydor.

Harte, F. agus Lunny, D., 2004. *The Hungry Voice: The Song Legacy Of Ireland's Great Hunger* [CD]. Hummingbird.

Keane, C., 1997. *Oidhreacht* [CD]. Coore Records.

McCool, M., 2009. *Doagh: An Odyssey of Irish Song* [CD]. Maria McCool.

Ní Fhlaithearta, S., 2009. *Is Duitse A Bheirim Grá* [CD]. Cló Iar-Chonnacht/Móc Music.

Ní Fhlionn, D., 1958. *Irish Traditional Songs* [Albam LP]. Folkways Records.

Ó Sé, S. agus Ó Riada, P., 2006. *'Dir Cúm Thóla is Cúil Aodha* [CD]. Acadamh Fódhla.

Russell, M., 1993. *The Limestone Rock* [CD]. GTD Heritage Recording.

Russell, M., 2015. *Rarities & Old Favorites 1949–1993: Tin Whistle, Flute & Songs from North Clare & Beyond* [CD x2]. The Pennywhistler's Press.

Stewart, A.M. agus Lunny, M., 1999. 'Brid Óg Ní Mháille'. I: *Gaelic Voices* [CD]. Green Linnet.

Cláir raidió is teilifise

Kennedy, A., 'The Space Between Us' [ar líne], Raidió Corca Baiscinn, dáta neamhluaite, 2012. Ar fáil ag: <http://www.mixcloud.com/moc/from-the-series-the-space-between-us-old-shankyle-graveyard-broadcast-on-raadio-corca-baiscinn-2012/> (aimsithe 01 Iúil 2017).

Russell, M., 'The Pure Drop', RTÉ a hAon, 4 Meán Fómhair 1988.

Russell, M., 'Ceol Binn ó na Beanna', RTÉ Raidió na Gaeltachta, 19 Feabhra 2014.

Agallaimh

Burke, M., 2015. Agallamh le Michael Burke, Léid Mhóir Thiar, Cill Rois, 14 Lúnasa.

Kennedy, A., 2015. Agallamh le Assumpta Kennedy, Ceathrú an Chalaidh, Cill Rois, 14 Lúnasa.

Mac Mathúna, S., 2014. Agallamh le Séamus Mac Mathúna (guthán), Gaillimh/BÁC, 19 Lúnasa.

Leabhair/Ailt/Caibidlí/Tráchtas/Suíomhanna Idirlín

Arensberg, C. M. agus Kimball, S. T., 1940. *Family and Community in Ireland*. Gloucester, Mass.: Peter Smith.

Connors, P., 2013. *County Clare Baronies* (Íomhá) [ar líne]. Sacramento, CA: Pat Connors. Ar fáil ag: <http://www.connorsgenealogy.com/clare/baronypage.html> (léite 25 Samhain 2016).

Corry, E., 1991. *Cosgrove-Corry Family Histories with Additional Notes on the Marrinan and Ryan Families*. Clóscríbhinn neamhfhoilsithe. Seilbh an údair.

Davis, T., 1914. *Thomas Davis: Selections from his Prose and Poetry*. Londain: Unwin.

de Bovet, M.A., 1998. 'Three Months in Clare, 1891'. I: Ó Dalaigh, (eag.) *The Strangers Gaze: Travels in County Clare 1534-1950*. Inis: Clasp Press, 302-307.

Dennehy, T., 1991. 'Nora Cleary.' *Dal gCais*, 10, 104.

Dickson, M.F., 1841. 'Letters from the coast of Clare'. *The Dublin University Magazine: A Literary and Political Journal*, XVII-XVIII.

- Doyle, B. agus Doorty, J., 1984. 'The Markham Boycott In Kilshanny 1904' (Íomhá). *Dal gCais*, 7, 1.
- Egan, M., 2017. '*McGrath from Moyasta Shore*' [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/songs/cmc/mcgrath_moyasta_shore.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Ferguson, S., 1879. 'On the Alleged Literary Forgery Respecting Sun-Worship on Mount-Callan' [ar líne]. *Proceedings of the Royal Irish Academy. Polite Literature and Antiquities*, 1, 315-322. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20489968> (léite 24 Feabhra 2014).
- Fiontar, 2017. *Logainm.ie – Bunachar Logainmneacha na hÉireann* [ar líne]. Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath: Fiontar. Ar fáil ag: <http://www.logainm.ie> (léite 1 Lúnasa 2017).
- Holmer, N., 1962. *The Dialects of Co. Clare, I.* BÁC: Acadamh Ríoga na hÉireann
- , 1965. *The Dialects of Co. Clare, II.* BÁC: Acadamh Ríoga na hÉireann.
- Knott, M.J., 1836. *Two Months at Kilkee*. BÁC: Curry, Jun. & Co.
- Le Fanu, J. S., 1839. 'Scraps of Hibernian Ballads: Being an Eighth Extract from the Legacy of the Late Francis Purcell, P.P. of Drumcoolagh'. *The Dublin University Magazine: A Literary and Political Journal*, XIII.
- Leabharlann Chontae an Chláir, 2017. *Kitty Hayes* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/people/kitty_hayes.htm (léite 1 Iúil 2017).
- , 2017a. *1901 Census of Population of County Clare* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/genealogy/1901census/1901_clare_census.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Mac Clúin, An tAth. S, 1940. *Cainnt an Chláir*, Imleabhar I, II. BÁC: Oifig an tSoláthair.
- Mac Mathúna, S., 1974. *Kilfarboy: A History of a West Clare Parish*. Sráid na Cathrach: S. Mac Mathúna.
- Marrinan, M., 2014. *Micheals Stage One* [ar líne]. Port Láirge: Micheál Marrinan. Ar fáil ag: http://www.thewildbeesnest.ie/Micheals_Stage_One.html (léite 15 Deireadh Fómhair 2014).
- Mason, W.S., 1814-1818. *A Statistical Account or Parochial Survey of Ireland*. BÁC: Graisberry and Campbell.
- McCurtin, H., 1982. 'The Piper Hugh McCurtin.' *Dal gCais*, 6, 51.
- McGivney, E., 1991. 'John Kelly.' *Dal gCais*, 10, 105.
- Moylan, T., 2004. 'Bríd Óg Ní Mháille' [ar líne]. *An Piobaire*, 4 (24), 28-29. Ar fáil ag: <http://162.13.136.126/data/PIOBAIRE/PIOB0424.PDF> (léite 1 Iúil 2017).

- Moynihan, M., 1980. *Speeches and Statements by Eamon De Valera: 1917–73.* BÁC: Gill and Macmillan
- Munnelly, T., 1998. 'Junior Crehan of Bonavilla.' [ar líne]. *Béaloideas*, 66, 59-161. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20522496> (léite 11 Samhain 2013).
- , 1999. 'Junior Crehan of Bonavilla (Part Two).' [ar líne]. *Béaloideas*, 67, 71-124. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20522533> (léite 11 Samhain 2013).
- Ó Mainín, M., 1973. 'Amhrán an Ghorta'. I: Ó Ciosáin, M., (eag.) *Céad Bliaín 1871-1971: Stair agus Seanchas Pharóiste An Fheirtéaraigh*. Baile an Fheirtéaraigh: Muintir Phiarais, 190-193.
- Ó Curnáin, B., 2012. 'An Chanúineolaíocht'. I: Ó hIfearnáin, T. & Ní Neachtain, M. (eag.) *An tSochtheangeolaíocht: Feidhm agus Tuairisc*. BÁC: Cois Life, 83-110.
- Ó Dálaigh, B., 1998. *The Strangers Gaze: Travels in County Clare 1534-1950*. Inis: Clasp Press.
- Ó hAnnracháin, P., 1998. 'Mar Chonnac-sa an Clár, 1909'. I: Ó Dálaigh, (eag.) *The Strangers Gaze: Travels in County Clare 1534-1950*. Inis: Clasp Press, 316-324.
- Ó Rócháin, M. agus Hughes, H., 1972. 'Willie Clancy: The Man and his Music.' *Dal gCais*, 1, 111-116.
- , 1979. 'The Life and Times of John Kelly.' *Dal gCais*, 5, 33-38.
- O'Rahilly, T.F., 2015. *Notes on the Poets of Clare: Séamus Mac Consaidín* [ar líne] (alt in *An Claidheamh Soluis*, 1917). Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/literature/clare_poets/seamus_mac_consaidin.htm (léite 11 Iúil 2015).
- Petrie, G., 1845. *The Ecclesiastical Architecture of Ireland Anterior to the Anglo-Norman Invasion* (2ú heagrán). BÁC: Hodges and Smith.
- Póirtéir, C., 1996. *Glórtha ón Ghorta: Béaloideas na Gaeilge agus an Gorta Mór*. BÁC: Coiscéim.
- Ravenstein, E.G., 1879. 'On the Celtic Languages of the British Isles: A Statistical Survey' [ar líne]. *Journal of the Statistical Society of London*, 42 (3), 579-636. Ar fáil ag: <http://www.concertina.com/worrall/beginnings-concertina-in-ireland/ravenstein-celtic-languages.pdf> (léite 1 Iúil 2017).
- Ryan, P., 1969. *History of Kilmurry-Ibrickane*. Cill Rois: Peter Ryan PP.
- Ryan, P., Gan dáta. *Notes on Family History and Other Items*. Clóscríbhinn neamhfhoilsithe. Bailiúchán Speisialta, an tIonad Staidéir Áitiúil, Leabharlann Chontae an Chláir.

- Scanlan, S. agus Kilrush Youth Centre, 2017. *Donated Material - Graveyard Inscriptions; Shankill [Old Shanakyle] Graveyard, Kilrush: West Section* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/genealogy/don_tran/graves/shankill_graveyard_transcriptions_west.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Scanlan, S., 2017a. *Vandeleurs of Kilrush County Clare: Appendices 7.6 - Memorial Inscriptions from the Church of Ireland Graveyard, Kilrush* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/genealogy/don_tran/fam_his/vandeleurs/memorial_inscriptions.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Spellissy, 2003. *A History of County Clare*. BÁC: Gill agus Macmillan.
- Tubridy, M., 1991. 'The Musical Heritage of Mrs. Crotty'. *Dal gCais*, 10, 81-93.
- Ua Cearnaigh, S., 1979. 'Ar Éirinn Ní Neosfainn Cé hÍ'. *Treoir*, 11 (5 agus 6), 13.
- Wagner, H., 1981-1982. *Linguistic Atlas and Survey of Irish dialects, I, II*. BÁC: Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath.
- Westropp, T.J., 1909. 'Ring-Forts in the Barony of Moyarta, Co. Clare, and their Legends' [ar líne]. *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland*, 19, 113-126. Ar fáil ag: <https://archive.org/stream/journalofroyalso39roya#page/112/mode/2up> (léite 20 Mártá 2014).
- Whitney, H., 1855. *Legends of Mount Leinster*. BÁC: P. Kennedy.
- Zimmermann, G.D., 1967. *Songs of Irish Rebellion: Political Street Ballads and Rebel Songs, 1780-1900*. BÁC: Allen Figgis.

Foinsí tanaisteacha

Leabhair/Ailt/Caibidlí/Tráchtas/Suíomhanna Idirlín

- Agha, A., 2005. 'Voice, footing, enregisterment'. *Journal of Linguistic Anthropology*, 15 (1), 38-59.
- Bail, T., 1985. 'Topicalization and Collective Experience: On the Use of Folk Song as a Historical Source'. I: Harzig, C., agus Hoerder, D. (eag.) *The Press of Labor Migrants in Europe and North America 1880s to 1930s*. Bremen: Labor Newspaper Preservation Project.
- Barthes, R., 1977. *Image, Music, Text*. Londain: Fontana.
- Bayley, R., 2013. 'Variationist sociolinguistics'. I: Bayley, R., Cameron, R., agus Lucas, C. (eag.), *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press, 11-30.

- Breathnach, B., 1976. 'Petrie and the Music of Clare.' *Dal gCais*, 2, 63-71.
- , 1989. *Ceol agus Rince na hÉireann*. BÁC: An Gum
- , 2016. *Petrie and the Music of Clare* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/music/petrie_and_music_of_clare.htm (léite 1 Iúil 2016).
- Browne, G., 2014. *Honouring the War Dead of County Clare in World War I*. Inis: Clare Roots Society.
- Bruford, A., 1990. 'Song and recitation in early Ireland'. *Celtica* 21, 61-74.
- Bucholtz, M., 2001. 'The Whiteness of Nerds: Superstandard English and Racial Markedness' [ar líne]. *Journal of Linguistic Anthropology* 11(1), 84-100. Ar fáil ag: http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/bucholtz/sites/secure.lsit.ucsb.edu.ling.cms_bucholtz/files/docs/publications/Bucholtz2001-JLA.pdf (léite 13 Nollaig 2015)
- , 2009. 'From stance to style: gender, interaction, and indexicality in Mexican immigrant youth slang' [ar líne]. In: Jaffe, A., (eag.) *Stance: Sociolinguistic Perspectives*. Nua Eabhrac: Oxford University Press, 146-170. Ar fáil ag: <http://web.stanford.edu/~eckert/PDF/bucholtz2009.pdf> (léite 24 Iúil 2017).
- Butler, J., 1988. 'Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory.' *Theatre Journal* [ar líne], 40 (4), 519-531. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/3207893> (léite 6 Deireadh Fómhair 2013).
- Byrne, T.J., 2002. 'Tennyson at Kilkee and Other Munster Tours 1842-1878' [ar líne]. *The Old Limerick Journal (Winter Edition)*, 63-72. Ar fáil ag: <http://www.limerickcity.ie/media/tennyson%20at%20kilkee.pdf> (léite 1 Iúil 2017).
- Collins, T., 2013. *Music Mountain: Space, Place and Irish Traditional Music Practices in Sliabh Aughty*. Tráchtas PhD neamhfhoilsithe. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann, Gaillimh.
- Cotter, G., 2013. *Continuity and Change in the Teaching and Learning of Traditional Music Performance in Ennis, Co. Clare 1950–1990*. Tráchtas PhD neamhfhoilsithe. Luimneach: Ollscoil Luimní.
- Coulter, N.R., 2007. *Music shift: Evaluating the vitality and viability of music styles among the Alambak of Papua New Guinea*. Tráchtas PhD [ar líne]. Kent State University. Ar fáil ag https://www.academia.edu/6222143/Music_shift_evaluating_the_vitality_and_viability_of_music_styles_among_the_Alambak_of_Papua_New_Guinea (léite 18 Samhain 2014).
- , 2011. 'Assessing Music Shift: Adapting EGIDS for a Papua New Guinea Community' [ar líne]. In: Svantesson, J.O., Burenhult, N., Holmer, A., Karlsson, A. agus Lundstrom, H. (eag.) *Language Documentation and Description 10*. Londain: SOAS, 61-81. Ar fáil ag: https://www.academia.edu/6221905/Assessing_music_shift_adapting_EGIDS_for_a_Papua_New_Guinea_community (léite 18 Samhain 2014).

- Coupland, N. agus Jaworski, A., 2009. 'Introduction: A Critical History of Sociolinguistics'. I: Coupland, N. agus Jaworski, A. (eag.) *Sociolinguistics*, I. Oxon: Routledge, 1-52.
- Crenshaw, K., 1997. 'Intersectionality and Identity Politics: Learning from Violence against Women of Color.' I: Kolmar, W.K. agus Bartkowski, F. (eag.), *Feminist Theory: A Reader*. Londain: McGraw Hill, 533-541
- Creswell, J.W. agus Clark, V.L., 2006. *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (1ú eagrán). Londain: Sage.
- Cronin, M., 1998. 'Popular Memory and Identity: Street Ballads in North Munster in the Nineteenth Century.' I: Irwin, L.(eag.) *Explorations: Centenary Essays*. Luimneach: Coláiste Mhuire Gan Smál, 125-145
- Crosson, S., 2008. '*The Given Note*': Traditional Music and Modern Irish Poetry. Newcastle: Cambridge Scholars.
- de hÍde, D., 1986. 'Gaelic Folk Songs'. I: Ó Conaire, B. (eag.) *Language, Lore and Lyrics*. BÁC: Irish Academic Press.
- Dickson agus Mac Suibhne, 2000. 'Introduction'. I: Dorian, H. *The Outer Edge of Ulster: A Memoir of Social Life in Nineteenth-Century Donegal*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1-56.
- Dobrian, C., 1992. *Music and Language*. [ar líne]. University of California Irvine. Ar fáil ag: <http://music.arts.uci.edu/dobrian/CD.music.lang.htm> (léite 1 Nollaig 2013).
- Dowling, M., 2014. *Traditional Music and Irish Society: Historical Perspectives*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- Dyer, J., 2007. 'Language and Identity'. I: Llamas, C., Mullany, L. agus Stockwell, P. (eag.) *The Routledge Companion to Sociolinguistics*, 101-108.
- Eagleton, T., 1983. *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Basil Blackwell.
- Eckert, P., 2005. *Variation, Convention, and Social Meaning: Paper Presented at the Annual Meeting of the Linguistic Society of America, Oakland CA*. [ar líne]. Stanford University. Ar fáil ag: <http://lingo.stanford.edu/sag/L204/EckertLSA2005.pdf> (léite 1 Meitheamh 2013).
- , 2008. 'Variation and the indexical field'. *Journal of Sociolinguistics*, 12 (4), 453-476.
- , 2012. 'Three waves of variation study: the emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation'. *Annual Review of Anthropology*, 41, 87-100.
- Edwards, J., 1985. *Language, Society and Identity*. Oxford: Blackwell.
- Finnegan, R., 2013. *Studying Oral Texts*. Lulu.com; Milton Keynes: Callender Press.

- Fishman, J.A., 1967. 'Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism'. *Journal of Social Issues*, 23 (2), 29–38.
- , 1991. *Reversing language shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- , 2001. *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- FitzGerald, G., 1984. 'Estimates for Baronies of Minimum Level of Irish-Speaking Amongst Successive Decennial Cohorts: 1771-1781 to 1861-1871'. I: *Proceedings of the Royal Irish Academy*, 84C, 117-155.
- , 2003. 'Irish-speaking in the pre-Famine period: a study based on the 1911 census data for people born before 1851 and still alive in 1911'. I: *Proceedings of the Royal Irish Academy*, 103.C.5, 191-283.
- Fogarty, P., 2011. 'Gaeltacht an Chláir 1926-1956: a Scéal agus a Dán.' Tráchtas neamhfhoilsithe MA. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann, Gaillimh.
- Gal, S., 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Nua Eabhrac: Acad. Press.
- Gardner, P., 2006. 'Historical Analysis'. I: Jupp, V. (eag.) *The Sage Dictionary of Social Research Methods*. Londain: Sage, 134-136.
- Gay, L.R., 1996. *Educational Research: Competencies for Analysis and Application* (5ú eagrán). New Jersey: Prentice-Hall.
- Grant, C., 2011. 'Key Factors in the Sustainability of Languages and Music: A Comparative Study' [ar líne]. *Musicology Australia*, 33 (1), 95-113. Ar fáil ag: http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/44203/77026_1.pdf (léite 11 Bealtaine 2015).
- Guy, G.R., 2015. 'The Grammar of Use and the Use of Grammar' I: Adli, A., García García, M., Kaufmann, G. (eag.) *Variation in Language: System-and Usage-based Approaches*. Beirlín/Bostún: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, , 47-68.
- Hall, R., 1996. 'Heydays Are Short-Lived: Change in Music-Making practice in Rural Ireland, 1850-1950'. I: Vallely et al. (eag.), *Crosbhealach an cheoil, The Crossroads Conference 1996: tradition and change in Irish traditional music*, 77-81. BÁC: Whinstone Music.
- Heaton, J., 1998. 'Secondary analysis of qualitative data' [ar líne]. *Social Research Update*, (22). Ar fáil ag: <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU22.html> (léite 10 Deireadh Fómhair 2014).
- Hill, M. 2015. *Multitext Project in Irish History: Emancipation, Famine & Religion – Ireland under the Union, 1815–1870* [ar líne]. Corcaigh: Coláiste na hOllscoile Corcaigh. Ar fáil ag: http://multitext.ucc.ie/d/Ireland_culture_amp_religion_1815ndash1870 (léite 14 Mártá 2016).
- Hoffmann, C., 1991. *An Introduction to Bilingualism*. Harlow, UK: Longman.

- Holmquist, J., 1985. 'Social correlates of a linguistic variable: a study in a Spanish village' [ar líne]. *Language in Society*, 14 (2), 191–203. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/4167629> (léite 10 Meitheamh 2015).
- Honko, L., 1996. 'Epic and Identity: National, Regional, Communal, Individual'. *Oral Tradition* [ar líne], 11 (1), 18-36. Ar fáil ag: http://journal.oraltradition.org/files/articles/11i/6_honko.pdf (léite 16 Feabhra 2015).
- Hudson, R.A., 1996. *Sociolinguistics*. Cambridge [Sasana]; Nua Eabhrac: Cambridge University Press.
- Hutchinson, J., 1987. *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*. Londain : Allen & Unwin.
- Irvine, J.T. agus Gal, S., 2000. 'Language Ideology and Linguistic Differentiation'. I: Kroskrity, P.V. (eag.) *Regimes of Language: Ideologies, Polities, and Identities*. Sante Fé: School of American Research Press, 35-84.
- Jaffe, A., 2009. *Stance: Sociolinguistic Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Jaffe, A., 2016. 'Indexicality, Stance and Fields in Sociolinguistics' [ar líne]. I: Coupland, N. (eag.) *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. Cambridge: Cambridge University Press, 86-112. Ar fáil ag: https://books.google.ie/books?id=8ENyDAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Sociolinguistics:+Theoretical+Debates&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Sociolinguistics%3A%20Theoretical%20Debates&f=false (léite 31 Lúnasa 2017).
- Joos, M., 1962. 'Homeostasis in English' [ar líne]. *College Composition and Communication*, 13 (3), 18-22. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/354756> (léite 8 Aibreán 2014).
- Kane, A., 2011. *Constructing Irish National Identity: Discourse and Ritual during the Land War, 1879-1882*. Nua Eabhrac: Palgrave Macmillan.
- Kearney, D., 2017. *Towards a Regional Understanding of Irish Traditional Music* [ar líne]. Corcaigh: Coláiste na hOllscoile Corcaigh. Ar fáil ag: http://eprints.dkit.ie/262/1/Towards_a_Regional_Understanding_of_ITM_MR.pdf (léite 1 Iúil 2017).
- Keegan, N., 2008. 'Traditional Music in County Clare'. I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Meálg, BÁC: Geography Publications, 641-656.
- Koning, J., 1976. Irish Traditional Dance Music. Tráchtas PhD. Universiteit van Amsterdam.
- , 1980. 'The Fieldworker as Performer: Fieldwork Objectives and Social Roles in County Clare, Ireland' [ar líne]. *Ethnomusicology*, 24 (3), 417-429. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/851151> (léite 28 Deireadh Fómhair 2013).

- Kristeva, J., 1980. 'The Bounded Text'. I: Kristeva, J., (Roudiez, S. (eag.)) *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Nua Eabhrac: Columbia University Press, 36-63.
- , 1986. *The Kristeva Reader*. Moi, T. (eag.). Nua Eabhrac: Columbia University Press.
- Labov, W., 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC: Centre for Applied Linguistics.
- Larson Sky, Cathy. 1997. 'I'd Barter Them All': Elements of Change in the Traditional Music of County Clare, Ireland.' Tráchtas MA, University of North Carolina–Chapel Hill.
- LeCluyse, C.C., 2002. *Sacred bilingualism: Code Switching in Medieval English Verse* [ar líne]. Tráchtas PhD. The University of Texas at Austin. Ar fáil ag: https://www.academia.edu/1998856/Sacred_Bilingualism_Code_Switching_in_Medieval_English_Verse (léite 1 Iúil 2017)
- Lewis M.P. agus Simons, G.F., 2010. 'Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS' [ar líne]. *Revue Roumaine de Linguistique* 55 (2), 103-20. Ar fáil ag: <http://www-01.sil.org/~simonsg/preprint/EGIDS.pdf> (léite 15 Mártá 2015).
- Lipsitz, G., 1986. 'Cruising around the Historical Bloc: Postmodernism and Popular Music in East Los Angeles' [ar líne]. *Cultural Critique* 5, 157-77. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/1354360> (léite 5 Bealtaine 2017).
- Lynch, M., 2013. *The Mass Evictions in Kilrush Poor Law Union during the Great Famine*. Sráid na Cathrach: The Old Kilfarboy Society.
- Lysaght, P., 2007a. 'From the Kingdom to the Banner: Tadhg Ó Murchú as a Folklore Collector in Southwest County Clare in 1942'. I: Clune, A. (eag.) *Dear Far-Voiced Veteran. Essays in Honour of Tom Munnelly*. Sráid na Cathrach: Old Kilfarboy Society, 125-128.
- , 2007b. 'Folklore Collecting in County Clare: Tadhg Ó Murchú's Second Visit (1943)'. *Béaloideas*, 75, 109-169.
- , 2008. 'Documenting the Tradition: The Work of the Irish Folklore Commission and Some of its Collectors in Co. Clare'. I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Meálg, BÁC : Geography Publications, 541-587
- Marrinan, R., 2016. *The War of Independence in West Clare* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/elas/coclare/history/west_clare_woi/west_clare_woi.htm (léite 13 Iúil 2016).
- Marshall, H., 2016. *Out of Darkness: The Blind Piper of Inagh*. Norwich, Norfolk: Cottier Press.
- Maugham, W.S., 2000. *The Razor's Edge*. Londain: Vintage.

- Merriam, A.P., 1964. *The Anthropology of Music*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A. & Leap, W.L., 2009. *Introducing Sociolinguistics* (2ú heagrán). Dún Éideann: Edinburgh University Press.
- Moody, T.W., 1982. *Davitt and Irish Revolution 1846-1882*. Oxford: Oxford University Press.
- Moore, E. agus Podesva, R.J., 2009. 'Style, Indexicality and the Social Meaning of Tag Questions'. *Language in Society*, 38 (4), 447-485. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20622660> (léite 13 Meán Fómhair 2016).
- Moulden, J., 2006. *The Printed Ballad in Ireland: A Guide to the Popular Printing of Songs in Ireland, 1760-1920*. Tráchtas PhD. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann Gaillimh.
- Munnelly, T., 2014. *The Singing will Never be Done: Tom Munnelly Collected Essays and Lectures, 1990–2007*. Anne Clune (eag.). Co. an Chláir: Old Kilfarboy Society
- Murphy, B., 2010. *The Government's Executions Policy during the Irish Civil War 1922–1923*. Tráchtas PhD. Má Nuad: Ollscoil na hÉireann Má Nuad.
- Nattiez, J.J., 1973. 'Linguistics: A New Approach for Musical Analysis?' [ar líne]. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, 4 (1), 51-67. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/836426> (léite 30 Bealtaine 2017).
- Neilands, C., 1991. 'Irish Broadside Ballads: Performers and Performances' [ar líne]. *Folk Music Journal*, 6 (2), 209-222. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/4522376> (léite 26 Meitheamh 2014).
- Ní Chiosáin, M., 2008. 'The Irish Language in County Clare in the Early Twentieth Century: a Census-Based Perspective' I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Mealóg, BÁC : Geography Publications, 503-520.
- Ní Dheá, E., 1993. 'Micheál Ó hAnnacháin agus a Chomhscríobhaithe i gCill Ruis'. *The Other Clare*, 17, 45-47
- , 2008. 'Scríobhaite Lámhscribhínní Gaeilge i gContae an Chláir 1700-1900'. I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Mealóg, BÁC : Geography Publications, 139-155.
- Ní Dhuibhne, É., 2002. 'Introduction: International Folktales'. I: Kilfeather S., Luddy M., Mac Curtain M., Meaney G., Ní Dhonnchadha M., O'Dowd M., agus Wills C. (eag.). *Field Day Anthology of Irish Literature: Irish Women's Writing and Traditions, Volume 4*. Corcaigh: Cló Ollscoil Chorcaí, 1214-1218.

- Ní Laoire, S., 2000. 'Traidisiún an Ghearáin: An Díospóireacht faoi Ghaeilge na Gaeltachta Inniu'. I: Mac Mathúna, L., Mac Murchaidh, C. & Nic Eoin, M. (eag.) *Teanga, Pobal agus Réigiún: Aistí ar Chultúr na Gaeltachta Inniu*. BÁC: Coiscéim, 33-47.
- Nic an Airchinnigh, M., 2012. *Caointeoiracht na Gaeilge: Béalaireacht agus Litearthacht*. Tráchtas PhD. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann, Gaillimh
- Nic Eoin, M., 2000. "Scéal ar an ngrá..." Na hAmhráin Ghrá agus an Smacht Sóisialta' I: Riggs, P. et al. (eag.) *Saoi na hÉigse: Aistí in ómós do Sheán Ó Tuama*. BÁC: An Clóchomhar, 233-259.
- Ní Shíocháin, T., 2009. 'Filí agus Amhránaithe, Foinn agus Focail: Maidean Álainn Ghréine agus Ionad an Cheoil i dTraidisiún na nAmhrán.' *Béascna: Journal of Folklore and Ethnology*, 5, 37-57.
- North Clare Historical Society, 2015. *A Guide to Ennistymon Union 1839–1850* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: <http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/history/workemigrate.htm> (léite 3 Feabhra 2015)
- Noyes, D., 2012. 'The Social Base of Folklore' I: Bendix, R.F. agus Hasan-Rokem, G. (eag.) *A Companion to Folklore*. Chichester, West Sussex; Malden, MA: Wiley-Blackwell, 13-39.
- Ó Cathaoir, B., 2008. 'Another Clare: Ranchers and Moonlighters, 1700-1945'. I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Mealóg, BÁC: Geography Publications, 359-423.
- Ó Cathaoir, E. agus Mac Fheorais, M., 2008. 'The Irish Republican Brotherhood in Clare 1858-1871'. I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Mealóg, BÁC: Geography Publications, 449-472
- Ó Ciosáin, N., 2005. 'Gaelic Culture and Language Shift' [ar líne]. I: Geary, L. agus Kelleher, M. (eag.) *Nineteenth-century Ireland. A Guide to Recent Research*. BÁC: UCD Press, (136-152) 1-21. Ar fáil ag: http://www.academia.edu/11547808/Gaelic_Culture_and_Language_Shift (léite 17 Eanáir 2017).
- Ó Cuív, B., 1996. 'Irish Language and Literature, 1845-1921', I: Vaughan, W. E. (eag.) *A New History of Ireland, Vol. VI: Ireland under the Union, II: 1870-1921*. Oxford: Clarendon Press, 385-435
- Ó Danachair, C., 1970. 'The Irish language in county Clare in the 19th century'. *North Munster Antiquarian Journal*, 13, 40-52
- Ó Duibhginn, S., 1960. *Dónall Óg: Taighde ar an amhrán*. BÁC: An Clochomhar.
- Ó Duilearga, S., 1944. 'Madara Dubh na n-Ocht gCos'. *Béaloideas*, 14, 113-129.
- , 1962. 'Paddy Sherlock's Stories'. *Béadoideas*, 30, 1-75.

- _____, 1965. 'Notes on the Oral tradition of Thomond'. *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland*, 95, 133-147
- Ó hÁinle, C., 2008. 'Tomás Ó Criomhthain agus Caisleán Uí Néill'. *Scáthanna*. Binn Éadair: Coiscéim, 86-108.
- Ó hAllmhuráin, G. 2017. *Clare: the Heartland of the Irish Concertina* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/music/heartland_clare_concertina/clare_heartland_concertina.htm (léite 1 Iúil 2017)
- _____, 1999. "Amhrán an Ghorta": The Great Famine and Irish Traditional Music' [ar líne]. *Iris Éireannach Nua*, 3 (1), 19-44. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20646272> (léite 8 Aibreán 2014).
- _____, 2016. *Flowing Tides: History and Memory in an Irish Soundscape*. Nua Eabhrac: Oxford University Press.
- Ó Héalaí, P., 2000. 'Seán Mac Mathúna: Fear an Chín Lae.' *Béaloideas*, 68, 99-138.
- Ó hEigeartaigh, S., 1953. 'Gaeltacht Teoranta', *Comhar*, 12 (7), 17-23.
- Ó Laoire, L., 2002. *Ar Chreag i Lár na Farraige: Amhrán agus Amhránaithe i dToraigh* [Leabhar agus CD]. Indreabhán: CIC.
- _____, 2009. "Is Mé Go Déanach i mBaile Sheáin": Donnchadh Rua Mac Connara agus Talamh an Éisc'. I: *Léann: Iris Chumann Léann na Litriochta*, 2, 105-128.
- _____, 2012. 'Críocha an Chirt: Téacsúlacht, Taibhléiriú agus Tuiscint san Amhránaíocht.' I: Ó Cadhla, S., agus Ó Giolláin, D. (eag.) *Léann an Dúchais: Aistí in Ómós do Ghearóid Ó Crualaioich*. Corcaigh: Cló Ollscoile Chorcaí, 19-35.
- Ó Madagáin, B., 1983. 'Ceol A Chanadh Eoghan Mór Ó Comhraí' [ar líne]. *Béaloideas*, 51, 71-86. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20522213> (léite 3 Nollaig 2013).
- _____, 1985. 'Functions of Irish Folk Song in the Nineteenth Century.' *Béaloideas* 53. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann Gaillimh, 130-216.
- Ó Murchadha, C., 1998. *Sable Wings Over the Land: Ennis, County Clare, and its Wider Community During the Great Famine*. Inis: Clasp Press.
- _____, 2008. 'The Years of the Great Famine' I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Meálg, BÁC: Geography Publications, 243-264.
- Ó Murchú, H., 2008. *More Facts about Irish*. BÁC: Coiste na hÉireann den Bhiúró Eorpach do Theangacha Neamhfhorleathana.
- Ó Ruairc, P., 2009. *Blood on the Banner: the Republican Struggle in Clare 1913-1923*. BÁC: Mercier.

- Ó Sé, L., 2000. *Crannóga: an Epidemiological Approach to the Gaeltacht*. BÁC: Johnswood Press.
- Ó Tuama, S., 1960. *An Grá in Amhrán na n Daoine*. BÁC: An Clóchomhar.
- Ó Tuathaigh, G., 2015. *I mBéal an Bháis: The Great famine and the Language Shift in Nineteenth-Century Ireland*. Hamden, CT: Quinnipiac University Press.
- O’Shea, H., 2008. *The Making of Irish Traditional Music*. Corcaigh: Cló Ollscoil Chorcaí.
- Patridge, A., 1983. *Caoineadh na dTrí Muire*. BÁC: An Clóchomhar.
- Peirce, C.S., 1955. *Philosophical writings of Peirce*. Buchler, J. (eag.) Nua Eabhrac: Dover.
- Porter, G., 2008. 'Code-switching and Empowerment in the Macaronic Irish Lyric'. I: Enell-Nilsson, M. agus Männikkö, T. (eag.) *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. Proceedings of VAKKI Symposium XXVIII*, 35. Vaasa: Faculty of Humanities, University of Vaasa, 257–267.
- Porter, J. agus Gower, H., 1995. *Jeannie Robertson: Emergent Singer, Transformative Voice*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Ryder, S., 2000. 'The Politics of Landscape and Region in 19th-Century Poetry' [ar líne] I: Hooper, G. agus Litvack, L. (eag.) *Ireland in the Nineteenth Century: Regional Identity*. BÁC: Four Courts Press. Ar fáil ag: <https://aran.library.nuigalway.ie/handle/10379/4766> (léite 1 Iúil 2017).
- Sachdev, I. agus Giles, H., 2005. 'Bilingual Accommodation' I: Bhatia, T.K. agus Ritchie, W.C. (eag.) *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* (2ú heagrán), 353-378.
- Said, E., 1979. *Orientalism*. Nua Eabhrac: Vintage.
- Scanlan, S., 2017b. *Vandeleurs of Kilrush County Clare: Vandeleur Evictions 1888-1900* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/genealogy/don_tran/fam_his/vandeleurs/evictions.htm (léite 1 Iúil 2017).
- Schilling, N., 2013. 'Investigating Stylistic Variation'. I: Chambers, J.K. agus Schilling, N. (eag.) *The Handbook of Language Variation and Change*. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell, 375-401.
- Seeger, A., 1987. *Why Suyá sing: A Musical Anthropology of an Amazonian People*. Urbana: University of Illinois Press.
- Seeger, C., 1977. 'Toward a Unitary Field Theory for Musicology.' I: Seeger, C. *Studies in Musicology*, 102-138. Berkeley: University of California.
- Sheedy, K., 1993. *The Clare Elections*. BÁC: Bauroe Publications
- Sherzer, J., 1987. 'A Discourse-Centered Approach to Language and Culture'. *American Anthropologist*, 89 (2), 295-309. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/677756> (léite 15 Meán Fómhair 2016)

- Shields, H., 1971. 'Singing Traditions of a Bilingual Parish in North-West Ireland' [ar líne]. *Yearbook of the International Folk Music Council*, 3, 109-119. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/767459> (léite 8 Eanáir 2013).
- , 2010. *Narrative singing in Ireland: Lays, Ballads, Come-All-Yes and Other Songs*. BÁC: Irish Academic Press.
- Silverstein, M., 1976. 'Shifters, Linguistic Categories, and Cultural Description' I: Basso, K agus Selby, H.A. (eag.) *Meaning in Anthropology*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- , 2003. 'Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life'. *Language & Communication*, 23, 193-229.
- Slominski, T., 2013. "Pretty Young Artistes" and "The Queen of Irish Fiddlers": Intelligibility, Gender, and the Irish Nationalist Imagination.' *Ethnomusicology Ireland* [ar líne], 2/3, 1-21. Ar fáil ag: <http://www.ictm.ie/wp-content/uploads/2013/08/ICTM-journal-Slominski.pdf> (léite 17 Nollaig 2013).
- Small, J., 1977. 'Origin and Influence in the Piping of Willie Clancy'. *Dal gCais*, 3, 109-110.
- Smith-Christmas, C., 2012. *I've lost it here dè a bh' agam': Language Shift, Maintenance, and Code-Switching in a Bilingual Family*. Tráchtas PhD. Glaschú: Oilthigh Ghaschu.
- Sparling, H., 2003. '"Music is Language and Language is Music": Language Attitudes and Musical Choices in Cape Breton, Nova Scotia.' *Ethnologies*, 25 (2), 145-171.
- Stokes, M., 1994. *Ethnicity, Identity and Music: The Musical Construction of Place*. Oxford: Berg.
- Swann, J., Deumert, A., Lillis, T. agus Mesthrie, R., 2004. *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tagg, P., 2013. *Music's Meanings: A Modern Musicology for Non-Musos*. Nua Eabhrac: The Mass Media Music Scholars' Press.
- Tagliamonte, S.A., 2006. *Analysing Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarasti, E., 1994. *A Theory of Musical Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Trudgill, P., 2000. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society* (4ú eagrán). Londain: Penguin.
- Trudgill P., 1974. *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge, RA: Cambridge University Press.
- Turino, T., 2012. 'Peircean Phenomenology and Musical Experience' [ar líne]. *Karpa* 5.1-5.2. Ar fáil ag: <http://www.calstatela.edu/misc/karpa/Karpa5.1/Site%20Folder/turino1.html> (léite 7 Meitheamh 2015).

- Uí Ógáin, R., 1988. 'Ceol Ón mBlascaod' [ar líne]. *Béaloideas*, 56, 179-219. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20522314> (léite 27 Lúnasa 2016).
- Ure, J., 1982. 'Approaches to the Study of Register Change' [ar-líne]. *International Journal of the Sociology of Language*, No. 35 pp. 5-25. Ar fáil trí EBSCOhost SocINDEX ag: <http://web.ebscohost.com.libgate.library.nuigalway.ie/ehost/detail?sid=5ff022d8-d8c0-4806-9afb-9c26c6b53f06%40sessionmgr11&vid=1&hid=19&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=sih&AN=10440219> (léite 9 Aibreán 2011).
- Wallis, G. 2005. *Around the Hills of Clare* (Léirmheas) [ar líne]. Gloucestershire, UK: Musical Traditions Records. Ar fáil ag: <http://www.mustrad.org.uk/reviews/clare.htm> (léite 1 Iúil 2017).
- Wardhaugh, R., 2006. 'Introduction'. *An Introduction to Sociolinguistics* (6ú eagrán). Londain: Blackwell Publishing, 1-22.
- Weinrich, U., Labov, W. agus Herzog, M.I., 1968. 'Empirical Foundations for a Theory of Language Change'. I: Lehmann, W.P. agus Malkiel, Y. (eag.) *Directions for Historical Linguistics*. Austin: University of Texas Press, 95-195.
- White, H., 1984. 'The Need for a Sociology of Irish Folk Music: A Review of Writings on 'Traditional' Music in Ireland, with Some Responses and Proposals' [ar líne]. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, 15 (1), 3-13. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/836505> (léite 8 Eanáir 2014).
- Woolard, K.A., 2016. *Singular and Plural: Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press.

Foinsí breise

- Abu-Lughod, L., 2013. 'Orientalism and Middle East Feminist Studies' I: McCann, C. R., agus Kim, S. (eag.) *Feminist Theory Reader: Local and Global Perspectives*. New York: Routledge, 218-226.
- Acadamh Ríoga na hÉireann, 2009. *Tionscadal Gréasáin Cheirníní Doegen* [ar líne]. Ar fáil ag: <https://www.doegen.ie/> (léite 1 Lúnasa 2017).
- An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta, 2015. *Foclóir Ceoil* [ar líne]. BÁC: An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta. Ar fáil ag: www.cogg.ie/StudentMaterials/includes/documents/Foclóirnua.doc (léite 27 Lúnasa 2015).
- Anderson, K.T., 2008. 'Indexicality'. I: Given, L.M. (eag.) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* [ar líne]. Los Angeles: Sage, 423-424.
- Antonis, M.A., 2004. 'Linguistic Ideologies and Standardization in Quichua-Speaking Ecuador' [ar líne]. *Texas Linguistic Forum*, 47, 263-269. Ar fáil ag: <https://studentorgs.utexas.edu/salsa/proceedings/2003/andronis.pdf> (léite 23 Iúil 2014).
- Arensberg, C. M., 1937. *The Irish Countryman: An Anthropological Study*. Londain: Macmillan.
- AskAboutIreland agus Acadamh Ríoga na hÉireann, 2017. *Ordnance Survey of Ireland: Letters*. BÁC: AskAboutIreland. Ar fáil ag: <http://www.askaboutireland.ie/reading-room/digital-book-collection/digital-books-by-subject/ordnance-survey-of-irelan/> (léite 1 Lúnasa 2017).
- AskAboutIreland, OMS Services Ltd, Eneclann Ltd agus Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, 2003. *Griffith's Valuation*. BÁC: AskAboutIreland. Ar fáil ag: <http://www.askaboutireland.ie/griffith-valuation/> (léite 1 Lúnasa 2017).
- Bauman, R., 2005. 'Indirect Indexicality, Identity, Performance: Dialogic Observations' [ar líne]. *Journal of Linguistic Anthropology*, 15 (1), 145–150. Ar fáil ag: https://www.academia.edu/11292365/Indirect_Indexicality_Identity_Performance_Dialogic_Observations (léite 24 Meán Fómhair 2016).
- Bhattacharya, S., 1983. 'History from Below' [ar líne]. *Social Scientist*, 11 (4), 3-20. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/3517020> (léite 5 Samhain 2013).

- Bradshaw, H., 2015. *Johnny Patterson, the Rambler from Clare: The Life of the 19th Century Irish Circus Clown* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/music/johnny_patterson Bradshaw1.htm (léite 17 Iúil 2015).
- Bráithre Críostaí Chill Rois, 1974. 'Venerable Archdeacon Peter Ryan, P.P., V.F., Kilrush'. I: Mulqueen, N. (eag.) *Christian Brothers, Kilrush, 1874-1974*. Cill Rois: Executive of the Past Pupils' Union, 63-64
- Brougham and Vaux, 1835. *First report of the Commissioners of Public Instruction, Ireland (Part the Second)* [ar líne], Iml. xxxiii. House of Commons Parliamentary Papers. Ar fáil ag: http://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&res_dat=xri:hcipp&rft_dat=xri:hcipp:fulltext:1835-015616 (léite 07 Deireadh Fómhair 2013).
- Browne, P. et al., 'Cérbh É - Willie Clancy', TG4, 27 Samhain 2011.
- Buttimer, N., 2012. 'The Great Famine in Gaelic Manuscripts'. I: Crowley, J. et al. (eag.) *Atlas of the Great Irish Famine*. Corcaigh: Cló Ollscoile Chorcaí.
- Cameron, D., 2003. 'Gender Issues in Language Change.' *Annual Review of Applied Linguistics* [ar líne], 23, 187-201. Ar fáil ag: <http://dx.doi.org/10.1017/S0267190503000266> (léite 18 Nollaig 2013).
- Cartlann Náisiúnta na hÉireann, 2017. *Tithe Appplotment Books, 1823-1837* [ar líne]. BÁC: Cartlann Náisiúnta na hÉireann. Ar fáil ag: <http://titheappplotmentbooks.nationalarchives.ie/search/tab/home.jsp> (léite 1 Lúnasa 2017).
- Cavanaugh, J. R., 2006. 'Little Women and Vital Champions: Gendered Language Shift in a Northern Italian Town.' *Journal of Linguistic Anthropology* [ar líne], 16, 194–210. Ar fáil ag: <http://dx.doi.org/10.1525/jlin.2006.16.2.194> (léite 18 Nollaig 2013).
- Clare Local Studies Project agus Leabharlann Chontae an Chláir, 2015. *Kilrush Union Minute Books 1849* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: <http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/history/minutes/minutes.htm> (léite 3 Bealtaine 2015).
- Clare Local Studies Project agus Leabharlann Chontae an Chláir, 2016. *North Clare Soldiers in World War I* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/history/soldiers/north_clare_soldiers.htm (léite 16 Feabhra 2016).
- Clare Local Studies Project agus Leabharlann Chontae an Chláir, 2017. *Reports and Returns Relating to Evictions in the Kilrush Union (1847-1849)* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/history/kr_evictions/kr_union_evictions_1849.htm (léite 29 Mártá 2017).

- Clear, C., 1990. 'The limits of female autonomy'. I: Luddy, M. agus Murphy, C. (eag.) *Women Surviving: Studies in Irish Women's History in the Nineteenth and Twentieth centuries*. BÁC: Poolbeg, 15-49.
- Clear, C., 2000a. 'Women, work and memory in rural Ireland 1921-1961.' I: King, C. (eag.) *Famine, Land and Culture in Ireland*. BÁC: Cló Choláiste Ollscoile Bhaile Átha Cliath, 180-193.
- Clear, C., 2000b. Women of the House: *Women's Household Work in Ireland 1921-61: Experiences, Memories, Discourses*. BÁC: Cló Acadúil na hÉireann.
- Clear, C., 2003a. 'Hardship, Help and Happiness in Oral History Narratives of Women's Lives in Ireland, 1921- 1961'. *Oral History* [ar líne], 31 (2), 33-42. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/40179755> (léite 19 Nollaig 2013).
- Clear, C., 2003b. 'Women in de Valera's Ireland: A Reappraisal.' I: Doherty, G. agus Keogh, D., (eag.) *De Valera's Irelands*. Corcaigh: Mercier, 104-114.
- Clear, C., 2007. *Social Change and Everyday Life in Ireland 1850-1922*. Manchain: Manchester University Press.
- Coffey, T., 1993. *The Parish of Inchicronan (Crusheen)*. An Geata Bán, Co. an Chláir: Ballinakella Press.
- Clune, A. (eag.) 2007. *Dear Far-Voiced Veteran: Essays in Honour of Tom Munnely*. Sráid na Cathrach, Co. an Chláir: Old Kilfarboy Society.
- Cohane, M.E. agus Goldstein, K.S., 1996. 'Folksongs and the Ethnography of Singing in Patrick Kennedy's The Banks of the Boro' [ar líne]. *The Journal of American Folklore*, 109 (434), 425-436. Published by: American Folklore Society. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/541184> (léite 17 Meitheamh 2015).
- Commins, V., 2014. *Scoil Samhraidh Willie Clancy: Transmission, Performance and Commemoration of Irish Traditional Music, 1973-2012*. Tráchtas PhD neamhfhoilsithe. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann, Gaillimh.
- Connell, R. W. agus Messerschmidt, J. W., 2005. 'Hegemonic masculinity: Rethinking the concept.' I: Lorber, J. (eag.) *Gender Inequality: Feminist Theories and Politics*, 212-229.
- Coulter, N.R., 2013. 'Bamboo Flutes, Music Shift, and the End of Groove in an East Sepik Community' [ar líne]. *Journal of the Linguistic Society of Papua New Guinea*, 31 (2), 27-42. Ar fáil ag: http://www.academia.edu/6221854/Bamboo_flutes_music_shift_and_the_end_of_groove_in_an_East_Sepik_community (léite 7 Iúil 2016).
- DC Thompson, 2014. *Findmypast* [ar líne]. Dún Dé, Albain: DC Thompson. Ar fáil ag: <http://www.findmypast.ie> (léite 7 Meitheamh 2014).
- de Brún, P. agus Herbert, M., 1986. *Catalogue of Irish Manuscripts in Cambridge Libraries*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Denzin, N.K. agus Lincoln, Y.S., 2005. 'Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research'. I: Denzin, N.K. agus Lincoln, Y.S. (eag.) *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3ú eagrán). Thousand Oaks: Sage, 1-32.
- Duffy, P.J., 1998. 'Locality and Changing Landscape.' I: Gillespie, R. agus Hill, M.(eag.) *Doing Irish Local History: Pursuit and Practice*. Béal Feirste: Institiúid an Léinn Éireannaigh, Ollscoil na Banríona, 24-46.
- Earley, E., 1973. 'Burial of the piper'. *The Clare Champion*, 2 Feabhra 1973. Téacs ar fáil ag: <http://www.setdancingnews.net/wcss/wcss.htm#Top> (léite 12 Samhain 2013).
- Ennis, S., 2007. *Mise an Fear Ceoil: Séamus Ennis – Dialann Taistil, 1942-1946*. Indreabhán, Conamara: Cló Iar-Chonnachta.
- Falc'her-Poyroux, E., 2014. 'The Great Irish Famine in Songs'. *Revue Française de Civilisation Britannique* [Online], XIX-2, 157-172. Ar fáil ag: <http://rfcb.revues.org/277> (léite 6 Lúnasa 2015).
- Fargion, J.T., 1996. 'Continuity, Change and the Forging of Identities'. I: Vallely et al. (eag.) *Crosbhealach an cheoil, The Crossroads Conference 1996: Tradition and Change in Irish Traditional Music*, 72-76. BÁC: Whinstone Music.
- Fitzpatrick, D., 1977. 'Women and the Great Famine.' I: Kelleher, M. agus Murphy, J. H. (eag.) *Gender Perspectives in Nineteenth-Century Ireland: Public and Private Spheres*. BÁC: Irish Academic Press, 50-69.
- Foley, T. P., 1977. 'Public Sphere and Domestic Circle: Gender and Political Economy in Nineteenth-Century Ireland.' I: Kelleher, M. agus Murphy, J. H. (eag.) *Gender Perspectives in Nineteenth-Century Ireland: Public and Private Spheres*. BÁC: Irish Academic Press, 21-35.
- Gillespie, R., 1998. 'An Historian and the Locality.' I: Gillespie, R. agus Hill, M.(eag.) *Doing Irish Local History: Pursuit and Practice*. Béal Feirste: Institiúid an Léinn Éireannaigh, Ollscoil na Banríona, 7-23.
- Gregory, Lady A., 1967. *Poets and Dreamers: Studies and Translations from the Irish*. Port Washington N.Y.: Kennikat Press
- Guha, R. 'The Prose of Counter-Insurgency'. I: Guha, R. agus Spivak, G.C. (eag.) *Selected Subaltern Studies*. Nua Eabhrac, Oxford: Oxford University Press.
- Harris, R., 2012. *Sitting 'Under the Mouth': Decline and Revitalization in the Sakha Epic Tradition Olonkho* [ar líne]. Tráchtas PhD. Athens, Georgia: University of Georgia. Ar fáil ag: https://getd.libs.uga.edu/pdfs/harris_robin_g_201205_phd.pdf (léite 21 Meán Fómhair 2016).
- Hayes, R.J. agus Ní Dhonnchadha, B., 1938-40. *Clár Litridheacht na Nua-Ghaedhilge, 1850-1936*. BÁC: Oifig Dhíolta Foillseacháin Rialtais.
- Hickey, R., 2012. 'The languages of Ireland: An Integrated View' [ar líne]. I: Hickey, R., *Researching the languages of Ireland*. Uppsala: Uppsala

- University Press, 1–45. Ar fáil ag: [https://www.uni-due.de/~lan300/Languages_of_Ireland_\(Hickey\).pdf](https://www.uni-due.de/~lan300/Languages_of_Ireland_(Hickey).pdf) (léite 1 Lúnasa 2017).
- Kammen, C. (eag.), 1996. *The Pursuit of Local History: Readings on Theory and Practice*. Walnut Creek, California: AltaMira Press.
- Kielian-Gilbert, M., 2000. 'The Woman in the Music (On Feminism as Theory and Practice).' *College Music Symposium* [ar líne], 40, 62-78. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/40374396> (léite 20 Nollaig 2013).
- Kiesling, S.F., 2005. 'A variable, a style, a stance: Word-final -er and Ethnicity in Australian English' [ar líne]. *English World Wide*, 26, 1-44. Ar fáil ag <http://www.pitt.edu/~kiesling/kiesling-ER.pdf> (léite 2 Eanáir 2016).
- Labov, W., 1963. 'The Social Motivation of a Sound Change'. *Word*, (19), 273-309.
- Legg, M.L., 1999. *Newspapers and Nationalism: the Irish Provincial Press, 1850-1892*. BÁC: Four Courts.
- Mac Cumhaill, B., 1974. 'An Ghaeilge i gCorca Baiscinn'. I: Mulqueen, N. (eag.) *Christian Brothers, Kilrush, 1874-1974*. Cill Rois: Executive of the Past Pupils' Union, 25
- Mac Fheorais, M., 1974. 'The Fenian Rising in Kilbaha 1867'. I: Mulqueen, N. (eag.) *Christian Brothers, Kilrush, 1874-1974*. Cill Rois: Executive of the Past Pupils' Union, 105-106.
- Mac Gearailt, B., 2007. *An Blas Muimhneach*. BÁC: Coiscéim.
- Mac Mathúna, L., 2007. *Béalra sa Ghaeilge: Cabhair Choigríche: An Códmheascadh Gaeilge/Béalra i Litriocht na Gaeilge 1600-1900*. BÁC: An Clóchomhar.
- MacLochlainn, A., 1972. 'Social Life in County Clare, 1800-1850' [ar líne]. *Irish University Review*, 2 (1), 55-61, 63-78. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/25476990> (léite 8 Aibreán 2014).
- Mark, M., 1996. 'Qualitative Aspects of Historical Research'[ar líne]. *Bulletin of the Council for Research in Music Education, No. 130, Qualitative Methodologies in Music Education Research Conference II*, 38-43. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/40318809> (léite 3 Meitheamh 2015).
- Maróthy, J., 1981. 'A Music of Your Own' [ar líne]. I: Middleton, R. agus Horn, D. (eag.) *Popular Music I: Folk or Popular?* Cambridge: Cambridge University Press, 15-25. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/853241> (léite 17 Meán Fómhair 2014).
- Martínez Alfaro, M.J. 1996. 'Intertextuality: Origins And Development Of The Concept' [ar líne]. *Atlantis*, 18 (1-2), 268-285. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/41054827> (léite 9 Iúil 2014).

- May, S., 2001. 'Language, identity and minority rights'. I: May, S., *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Harlow: Pearson Education, 128-165.
- McCarthy, D., 2002. *Ireland's Banner County: Clare from the Fall of Parnell to the Great War 1890-1918*. Craig Bhriain, An Darach, Inis: Saipan Press.
- McClary, S., 1993. 'Reshaping a Discipline: Musicology and Feminism in the 1990s.' *Feminist Studies* [ar líne], 19 (2), 399-423. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/3178376> (léite 17 Nollaig 2013).
- Memmi, A., 1965. *The Colonizer and the Colonized*. Bostún: Beacon Press.
- Mesthrie, R., Swann, J., Deumert, A. agus Leap, W.L., 2000. *Introducing Sociolinguistics*. Dún Éideann: Edinburgh University Press.
- Military Archives agus Cartlann Náisiúnta na hÉireann, 2016. *Bureau of Military History Collection, 1913-1921* [ar líne]. BÁC: Military Archives. Ar fáil ag: <http://www.bureauofmilitaryhistory.ie/> (léite 6 Márta 2016).
- Milsom, J., 2005. 'Imitatio', 'Intertextuality', and Early Music' [ar líne]. I: Clark, S. agus Leach, E. E. (eag.) *Citation and Authority in Medieval and Renaissance Musical Culture: Learning from the Learned*. Woodbridge: Boydell and Brewer, 141-151. Ar fáil ag: http://www.academia.edu/3878218/Imitatio_Intertextuality_and_Early_Music (léite 9 Iúil 2014).
- Mitchell, P., 1976. *The Dance Music of Willie Clancy*. BÁC: Mercier.
- Mitchell, P., 1999. 'Garrett Barry - The Clare Piper'. Óráid le Pat Mitchell, Eiddneach, Co. an Chláir, 19 Nollaig 1999. Ar fáil ag: <http://source.pipers.ie/documents/item.arc?mediaId=15759> agus ag <http://source.pipers.ie/documents/item.arc?mediaId=15760> (léite 12 Samhain 2013).
- Moloney, M., 2002. *Far from the Shamrock Shore: The Story of Irish-American Immigration Through Song* [Leabhar agus CD]. Nua Eabhrac: Crown.
- Morley, V., 1995. *An Crann Os Coill: Aodh Buí Mac Cruitín, c.1680-1755*. BÁC: Coiscéim.
- Morley, V., 2005. *Washington i gCeannas a Ríochta: Cogadh Mheiriceá i Litriocht na Gaeilge*. BÁC: Coiscéim.
- Morley, V., 2011. *Ó Chéitinn go Raiftearaí: Mar a Cumadh Stair na hÉireann*. BÁC: Coiscéim.
- Mulqueen, N.J., 1988. *The Vandeleur Evictions in Kilrush 1888: The Plan of Campaign*. Inis: Clare Champion Ltd.
- Munnelly, T., 1977. 'Joe Mikey McMahon'. *Dal gCais*, 3, 103-107.
- Munnelly, T., 1990. 'Tom Lenihan: An Appreciation'. *The Clare Champion*, 26 Eanáir.

- Munnelly, T., 2003. 'George Petrie: Distorting the Voice of the People?'. *Journal of Music in Ireland* [ar líne]. Ar fáil ag: <http://journalofmusic.com/focus/george-petrie-distorting-voice-people> (léite 22 Meán Fómhair 2016).
- Murphy, I., 1996a. *A Starving People: Life and Death in West Clare, 1845-1851*. BÁC: Irish Academic Press.
- Murphy, I., 1996b. *Before the Famine Struck: Life in West Clare, 1834-1845*. BÁC: Irish Academic Press.
- National Library of Scotland, 2017. *The Word on the Street - Broadsides at the National Library of Scotland* [ar líne]. Dún Éideann: National Library of Scotland. Ar fáil ag: <http://digital.nls.uk/broadsides/index.html> (léite 1 Lúnasa 2017).
- Ní Chaoimh, M., 2010. 'Journey into Tradition: A Social History of the Irish Button Accordion'. Tráchtas neamhfoilsithe MA. Luimneach: Dámh Chruinne Éireann Rince agus Ceol, Ollscoil Luimnigh.
- Ní Chonghaile, D., 2010. 'Ní Neart go Cur le Chéile: Lámhscribhinní Ceoil a Chruthaigh Petrie agus Ó Comhraí in Árainn in 1857' I: Ó hUiginn, R. (eag.) *Léachtáí Cholm Cille XL: Foinn agus Focail*. Má Nuad: An Sagart, 86-108.
- Ní Dheá, E., 1998. 'Manuscript Men' [ar líne]. I: Irwin, L.(eag.), *Explorations Centenary Essays*, Luimneach: Coláiste Mhuire Gan Smál, 284-300. Ar fáil ag: [http://dspace.mic.ul.ie/bitstream/10395/1850/2/N%C3%AD%C2%AD%Dhe%C3%A1,%20E.\(1998\),%20'Manuscript%20Men'\(Book%20Chapter\).pdf](http://dspace.mic.ul.ie/bitstream/10395/1850/2/N%C3%AD%C2%AD%Dhe%C3%A1,%20E.(1998),%20'Manuscript%20Men'(Book%20Chapter).pdf) (léite 1 Lúnasa 2017).
- Nic Eoin, M., 2005. *Trén bhFearann Breac : An Díláithriú Cultúir agus Nualtriocht na Gaeilge*. BÁC: Cois Life.
- Norton, D., 2002. 'Progress and Distress on the Stratford Estate in Clare during the Eighteen Forties' [ar líne]. *UCD Centre for Economic Research Working Paper Series; WP02/10*. Ar fáil ag: <http://www.ucd.ie/economics/research/papers/2002/WP02.10.pdf> (léite 5 Aibreán 2016).
- Ó Baoill, C., 2000. 'The Gaelic Continuum'. *Éigse*, 32, 121-131.
- Ó Broin, T., 1974. 'Mion-Fhilí an Chláir'. I: Mulqueen, N. (eag.) *Christian Brothers, Kilrush, 1874-1974*. Cill Rois: Executive of the Past Pupils' Union, 38-39.
- Ó Baoill, C. (eag.), 2009 [1927]. *Amhráin Chúige Uladh*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta.
- Ó Cadhla, S., 2011. *An tSlat Féithleoige: Ealaíona an Dúchais 1800-2000*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht.
- Ó Canainn, T., 1978. *Traditional Music in Ireland*. Londain: Routledge.
- Ó Catháin, B., 2006. 'Gaeilge Inis Oírr agus Gaeilge Chontae an Chláir: Roinnt Snáithí Coiteanna'. I: Doyle, A. & Ní Laoire, S. (eag.) *Aistí ar an Nuach-Ghaeilge in Ómós do Bhreandán Ó Buachalla*. BÁC: Cois Life, 23-40.

- Ó Ceallaigh, S., 2012. 'Seán Mac Mathúna, 1876-1949' [ar líne]. *Feasta*, Iúil 2012. Ar fáil ag: <http://www.feasta.ie/2012/iuil/alt4.html> (léite 1 Lúnasa 2017).
- Ó Conghaile, M. et al., 2013. *Leabhar Mór na nAmhrán*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta.
- Ó Duilearga, S., 1981. *Leabhar Stiofáin Uí Ealaoire*. BÁC: Comhairle Bhealoideas Eireann, An Colaiste Ollscoile.
- Ó Duilearga, S., 1965. 'Notes on the Oral tradition of Thomond'. *Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland*, 95, 133-147.
- Ó Fiannachta, P., 1972. 'Litríocht an Lae 1800-1850.' I: Ó Fiannachta, P. (eag.) *Léachtaí Cholm Cille*, 3. Má Nuad: An Sagart, 5-19.
- Ó hAllmhuráin, G., 1999. 'The Great Famine: a catalyst in Irish traditional music making'. I: Gribben, A. (eag.) *The Great Famine and the Irish Diaspora in America*. Massachusetts: University of Massachusetts Press, 104-134.
- Ó hAllmhuráin, G., 2005. 'Dancing on the Hobs of Hell: Rural Communities in Clare and the Dance Halls Act of 1935' [ar líne]. *New Hibernia Review / Iris Éireannach Nua*, 9 (4), 9-18. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20558031> (léite 8 Aibreán 2014).
- Ó Laoire, L. et al., 2010. *Cartlanna Sheosaimh Uí Éanaí* [ar líne]. Gaillimh: Ollscoil na hÉireann, Gaillimh. Ar fáil ag: <http://www.joeheaney.org/> (léite 12 Eanáir 2015).
- O Lochlainn, C., 1939. *Irish street ballads*. BÁC: Three Candles.
- Ó Madagáin, B., 1986. 'Limerick's Heritage of Irish Song'. *North Munster Antiquarian Journal*, 28, 84-87.
- Ó Madagáin, B., 2008. 'Eugene O'Curry 1794-1862: Pioneer of Irish Scholarship' I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Mealóg, BÁC : Geography Publications, 424–448.
- Ó Murchadha, C., 1995. 'The Onset of Famine: County Clare, 1845-1846'. *The Old Limerick Journal*, 32, 25-31.
- Ó Murchadha, C., 2008. 'The Years of the Great Famine' I: Lynch, M. agus Nugent, P. (eag.) *Clare: History and Society: Interdisciplinary Essays on the History of an Irish County*. Teach Mealóg, BÁC : Geography Publications, 243-264.
- Ó Murchadha, C., 2011. *The Great Famine: Ireland's Agony 1845-1852*. Londain, Nua Eabhrac: Continuum.
- Ó Riain, P., 1969. 'Lámhscribhinní Gaeilge i gCill Chaoi' [ar líne]. *Éigse*, 13 (1). Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/literature/lamhscribhinn/lamhscribhinn_index.htm (léite 7 Lúnasa 2015).
- Ó Rócháin, M., 1975. 'Caint Dúthaign: Sráid na Cathrach' *Dal gCais*, 2, 41-48.

- Ó Ruairc, M., 1972. 'The Decline of the Irish Language: A Possible Explanation'. I: Ó Fiannachta, P. (eag.) *Léachtaí Cholm Cille*, 3. Má Nuad: An Sagart, 79-89.
- Ó Sé, D., 2002. 'Tréithe Canúna de Chuid an Chósta Thiar-Theas'. I: Ó Briain, M. agus Ó Héalaí, P. (eag.) *Téada Dúchais: Aistí in Ómós don Ollamh Breandán Ó Madagáin*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta, 465-96.
- Ó Se, L., 1974. 'Lámhscríbhinní agus Cáipéisí Mhuintir Cheit'. I: Mulqueen, N. (eag.) *Christian Brothers, Kilrush, 1874-1974*. Cill Rois: Executive of the Past Pupils' Union, 115-116.
- O'Brien, G., 1982. 'The Establishment of Poor-Law Unions in Ireland, 1838-43.' *Irish Historical Studies*, 23 (90), 97-120.
- O'Connor, J., 2004. *Star Of The Sea*. Londain: Random House.
- O'Donovan, O., 2003. 'The Othering of Clare' [ar líne]. *The Other Clare*, 27, 71-72. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/library/local-studies/clasp/publications/reviews/oc_family_community_review.htm (léite 20 Feabhra 2014).
- O'Mahony, B.A., 2003. 'A Schoolhouse for Scattery' I: Scanlan, D. *Memories of an Islander: A Life on Scattery and Beyond*. Inis, Co. an Chláir: Clasp Press.
- O'Rourke, B. agus Behan, J., 1985. *Blas Meala: A Sip from the Honey-Pot – A Selection of Gaelic Folksongs with Prose Translations and Verse Equivalents*. BÁC: Irish Academic Press.
- O'Shea, H., 2008. "Good Man, Mary!": Women Musicians and the Fraternity of Irish Traditional Music.' *Journal of Gender Studies* [ar líne], 17 (1), 55-70. Ar fáil ag: <http://dx.doi.org/10.1080/09589230701838438> (léite 17 Nollaig 2013).
- O'Shea, H., 2009. 'Defining the Nation and Confining the Musician: The Case of Irish Traditional Music.' *Music and Politics* [ar líne], 3 (2), 1-15. Ar fáil ag: <http://www.music.ucsb.edu/projects/musicandpolitics/archive/2009-2/oshea.html> (léite 17 Nollaig 2013).
- O'Sullivan, D. J., 1960. *Songs of the Irish: An Anthology of Irish Folk Music and Poetry with English Verse Translations*. BÁC: Browne and Nolan.
- Odlin, T., 1994: 'A Demographic Perspective on the Shift from Irish to English'. I: Blackshire-Belay, C. (eag.) *The Germanic Mosaic: Cultural and Linguistic Diversity in Society*. Londain: Greenwood Press, 137-146.
- Online Archive of California, 2014. *Finding Aid for the Collection of Broadside Ballads from England, Ireland, and the United States, 1798-1899* (UCLA) [ar líne]. Oakland, CA: Online Archive of California. Ar fáil ag: <http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt0m3nc91c/> (léite 6 Aibreán 2014).

- Piller, I. agus Pavlenko, A., 2006. 'Bilingualism and Gender.' I: Bhatia, T. K. agus Ritchie, W. C. (eag). *The Handbook of Bilingualism*. Malden, MA, SAM: Blackwell, 489-506.
- Porter, G., 2013. 'Grief for the Living: Appropriating the Irish Lament for songs of emigration and exile'. *Humanities Research*, 19 (3), 15-25.
- Scanlan, S., 2012. *Kilrush, County Clare: Notes from c 1760 to 1960* [ar líne]. Inis: Leabharlann Chontae an Chláir. Ar fáil ag: http://www.clarelibrary.ie/eolas/coclare/history/kilrush_notes_1760_1960/index.htm (léite 1 Lúnasa 2017).
- Society for Irish Church Missions to the Roman Catholics, 1852. *Society for Irish Church Missions: Report of the Proceedings at the Third Annual Meeting, Held on the 30th April, 1852* [ar líne]. Londain: Society for Irish Church Missions to the Roman Catholics. Ar fáil ag: <https://archive.org/details/a624579700sociuoft> (léite 10 Iúil 2014).
- Tithe an Oireachtas, 2017. *Broadside Ballads* [ar líne]. BÁC: Oifig Thithe an Oireachtas. Ar fáil ag: <http://www.oireachtas.ie/parliament/about/libraryresearchservice/onlinecataloguecollections/irelandandthecrown/broadsideballads/> (léite 1 Lúnasa 2017).
- Tóibín, N., 2007. *Amhráin Aneas* [CD]. Gael Linn.
- Tsitsishvili, N., 2006. "A Man Can Sing and Play Better than a Woman: Singing and Patriarchy at the Georgian Supra Feast." *Ethnomusicology* [ar líne], 50 (3), 452-493. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/20174470> (léite 21 Nollaig 2013).
- Turino, T., 2014. 'Peircean Thought As Core Theory For A Phenomenological Ethnomusicology' [ar líne]. *Ethnomusicology*, 58 (2), 185-221. Ar fáil ag: <http://www.jstor.org/stable/10.5406/ethnomusicology.58.2.0185> (léite 20 Meán Fómhair 2016).
- Uí Ógáin, R. (eag.), 1999. *Faoi Rotháí na Gréine: Amhráin as Conamara a Bhailigh Máirtín Ó Cadhain*. BÁC: Coiscéim.
- Waldron, P., 2013. *The People of Kilrush Poor Law Union during the Great Famine* [ar líne]. Cill Dalua, Co. an Chláir: Paddy Waldron. Ar fáil ag: <http://pwaldron.info/FamineProjects.html> (léite 4 Lúnasa 2015).
- Walsh, P., Ó Fiannachta, P., Ó Maoileachlainn, P., 1965-1980. *Lámhscríbhinní Gaeilge, Choláiste Phádraig, Má Nuad: Clár* (Iml. 1-8). Má Nuad: An Sagart.
- Ward Irish Music Archives, 2014. *Irish Sheet Music Archives* [ar líne]. Milwaukee, WI: Ward Irish Music Archives. Ar fáil ag: <http://irishsheetmusicarchives.com/sheet-music.htm> (léite 6 Aibreán 2014).
- Woods, C.J., 2009. *Travellers' Accounts as Source-Material for Irish Historians*. BÁC: Four Courts.

Guidhgidhe, lucht eisdigte, trócaire ó Dhia do'n sgríbhneoir a's do'n léightheoir leis

– *Colafan lámhscríbhinne; aiste, 1876, le Próinsias Ó Catháin, Cill Fhiarach, Cill Chaoi*
(RIA 12 Q 13)